

T.C.
NIĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TEK PARTİ DÖNEMİ (1930-1939) SİYASİ ve SOSYAL GELİŞMELER
(TAN ve ULUS ÖRNEĞİ)

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Ayşen ARSLAN YAPICI

Niğde
Aralık, 2022

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TEK PARTİ DÖNEMİ (1930-1939) SİYASİ ve SOSYAL GELİŞMELER
(TAN ve ULUS ÖRNEĞİ)

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Ayşen ARSLAN YAPICI

Danışman : Doç. Dr. Gülün ÖZTÜRK

Üye : Prof. Dr. Mehmet KAYA

Üye : Prof. Dr. Osman AKANDERE

Üye : Doç. Dr. Haşim ERDOĞAN

Üye : Doç. Dr. Şenay ATAM

Niğde
Aralık, 2022

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “Tek Parti Dönemi (1930-1939) Siyasi ve Sosyal Gelişmeler (Tan ve Ulus Örneği)” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

16/12/2022

Ayşen ARSLAN YAPICI

ÖN SÖZ

Bu çalışma Tan ve Ulus Gazetesi kapsamında 1930-1939 yılları arasında Tek Parti Dönemi'nin siyasi ve sosyal yapısını incelemektedir. Çalışmanın temel materyallerinden birisi olan Tan Gazetesi öncelikle 1926 yılında “Milliyet” adıyla yayınlanmıştır. Gazete 1935 yılından itibaren “Tan” olarak yayın hayatına devam etmiştir. Çalışmada bir diğer materyal olarak kullanılan Ulus Gazetesi ise yayın hayatına 1920 yılında “Hakimiyet-i Milliye” adıyla başlamıştır. Gazetenin adı 1934 yılında Ulus olarak değiştirilmiştir. Her iki gazetenin de ulusal yayın organı olması sebebiyle ülkeye ait haberlere ulaşılmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'nin siyasi ve sosyal yapısı incelenmeye çalışılmıştır. Ancak gazetelerin muhalif yayın organlarından olmaması siyasi anlamda eleştiri yapabilmeyi zorlaştırmıştır.

Gazeteler bilindiği gibi incelemesi yapılan yıllarda başvurulması gereken birinci el kaynaklardır. Bu doğrultuda çalışmada temel kaynak olarak gazeteler seçilmiştir. Böylece Tan ve Ulus Gazetesinin bütün nüshalarına İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinden ulaşılmıştır.

Araştırma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde gazetelerin ilk ortaya çıkışı ve cumhuriyet tarihinde ki önemi vurgulanmıştır. Ardından çalışmanın konusu ve malzemeleri, yöntemi ve sınırlılığı ifade edilmiş, Tek Parti Yönetiminin kuruluşu ve yerleşmesi kısa bir şekilde özetlenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde siyasi yapı ele alınmış, 1930-1939 yıllarına kadarki siyasi süreçler hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ulusal ve uluslararası gelişmeler incelenmiş, ulusal gelişmeler kapsamında inkılaplar ile iç sorunlar, uluslararası gelişmeler kapsamında ise Milletler Cemiyetine Giriş, Balkan Antantı, Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Sadabad Paktı, Hatay'ın anavatana katılması ve devletlerarası ilişkiler ile gazeteler de yabancı ülkeler ile ilgili yer alan haberler incelenmiştir. Üçüncü bölümde yardım kuruluşları, halkevi faaliyetleri, ulusal bayram kutlamaları, spor faaliyetleri, demiryolları çalışmaları, nüfus sayımları, Türk Dil Kurultayı, Türk Tarih Kongreleri ve İstanbul Festivali hem diğer kaynaklar hem de gazeteler kapsamında incelenmiştir. Dördüncü bölümde eğitim-öğretim faaliyetleri, millet mektepleri ve yabancı okullar; beşinci bölümde ise Türkiye'nin ekonomik anlamda ki gelişme süreçleri ile tarımı, hayvancılığı, sanayisi ve dış ticareti incelenmiştir.

Çalışmam süresince samimiyetini çok içten hissettiğim, emeğini her zaman vefayla hatırlayacağım danışman hocam Sayın Doç. Dr. Gülin ÖZTÜRK'e teşekkürü bir borç bilirim. Bilgileri ve yönlendirmeleriyle ufkumu açan Tez İzleme Komitesi üyelerim Sayın Prof. Dr. Osman AKANDERE, Sayın Prof. Dr. Mehmet KAYA hocalarım ile yine her zaman bilgisiyle beni yönlendiren, tez çalışmamda emeği geçen hocam Sayın Prof. Dr. Nevzat TOPAL hocama teşekkür ederim. Tez dönemimde her zaman desteğini sonsuz hissettiğim, sağduyusu ile beni ödüllendiren eşim Emrah YAPICI'ya, ayrıca tüm eğitim-öğretim hayatım boyunca desteklerini asla üzerimden çekmeyen annem ve babam Halit ve Selma ARSLAN'a şükranlarımı sunarım.

Ayşen ARSLAN YAPICI

Aralık 2022

ÖZET
DOKTORA TEZİ

TEK PARTİ DÖNEMİ (1930-1939) SİYASİ ve SOSYAL GELİŞMELER (TAN ve ULUS ÖRNEĞİ)

ARSLAN YAPICI, Ayşen
Tarih Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Gülin ÖZTÜRK
Aralık 2022, xii + 373 sayfa

Bu çalışmanın konusunu Tek Parti Döneminde 1930-1939 yılları arasında yaşanan siyasi ve sosyal gelişmeler oluşturmaktadır. Söz konusu gelişmeler Tan ve Ulus Gazeteleri kapsamında incelenmiştir. Bilindiği gibi bir ülkenin siyasi ve sosyal tarihini öğrenmede başvurulması gereken temel kaynaklar gazetelerdir. İncelenen yıllar da kitle iletişim araçlarının günümüzde ki gibi olmadığı düşünüldüğünde gazetelerin önemi daha da artmaktadır. Bu sebeplerle çalışmada temel materyal olarak Tan ve Ulus Gazeteleri kullanılmıştır. Bu gazeteler incelenen yıllar içerisinde yönetimi destekleyen yayın organları olmuşlardır. Çünkü söz konusu yıllar da basına getirilen sınırlamalar basında ki muhalefeti azaltmıştır. Ancak bu durum Tan Gazetesi için 1938 yılından itibaren değişmiş ve bu gazete yönetime muhalif olmaya başlamıştır.

Gazete nüshalarına İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinden ulaşılmıştır. Çalışmaya sınırlılık getirebilmek için tarih aralığı olarak 1930-1939 arasındaki 10 yıllık bir süreç ile Tan ve Ulus Gazeteleri seçilmiştir. Ancak çalışmada elde edilen konuların doğru yorumlanabilmesi için yalnızca incelenen 10 yıllık süreç değil Tek Parti Dönemi'nin kuruluşundan itibaren olaylar ve konular değerlendirilmeye çalışılmıştır. Olaylar ve konular dönemin şartları göz ardı edilmeden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tek Parti Dönemi, Tan, Ulus, Siyasi, Sosyal Yapı.

ABSTRACT
DOKTORAL THESIS

**POLITICAL AND SOCIAL DEVELOPMENTS IN THE SINGLE PARTY
PERIOD (1930-1939) (TAN and ULUS EXAMPLE)**

ARSLAN YAPICI, Ayşen
History Administration
Supervisor: Associate Professor Gülin ÖZTÜRK
December 2022, xii + 373 Pages.

The subject of this study is the political and social developments between 1930-1939 during the Single Party Period. These developments are analyzed within the scope of Tan and Ulus Newspapers. As is known, newspapers are the main sources to be consulted in learning the political and social history of a country. Considering that the mass communication tools in the years analyzed were not the same as they are today, the importance of newspapers increases even more. For these reasons, Tan and Ulus Newspapers were used as the basic material in the study. These newspapers were the media organs that supported the administration in the years analyzed. Because the restrictions imposed on the press in the years in question reduced the opposition in the press. However, this situation changed for Tan Newspaper as of 1938 and this newspaper started to oppose the administration.

Newspaper copies were obtained from the Istanbul University Library. In order to limit the study, a 10-year period between 1930-1939 and Tan and Ulus Newspapers were selected as the date range. However, in order to be able to interpret the subjects obtained in the study correctly, not only the 10-year period examined, but also the events and issues from the establishment of the Single Party Period were tried to be evaluated. Events and issues were analyzed without ignoring the conditions of the period.

Key Words: One Party Period, Tan, Nation, Political, Social Structure.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
TABLolar LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	x
EKLER LİSTESİ	xi

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN KONUSU ve MALZEMELERİ	4
2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ	6
3. ÇALIŞMANIN SINIRLILIĞI	6
1. GAZETELERE GÖRE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ÇALIŞMALARI	21

I. BÖLÜM

SİYASİ YAPI

1. 1. 1927 Seçimleri ve III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi	21
1. 2. 1931 Seçimleri ve IV. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi	26
1. 3. 1935 Seçimleri ve V. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi	41
1. 4. 1939 Seçimleri ve VI. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi	44
2. BAKANLAR KURULU	45
3. YEREL YÖNETİM	52
3. 1. Belediye Seçimleri ve Belediye Çalışmaları	52
3. 1. 1. Belediye Seçimleri	52
3. 1. 2. Belediye Çalışmaları	57

3. 2. Cumhuriyet Halk Fırkası Nahiye Kongreleri.....	70
3. 3. Cumhuriyet Halk Fırkası Vilayet Fırka Kongreleri.....	73

II. BÖLÜM

ULUSAL VE ULUSLARARASI GELİŞMELER

1. ULUSAL GELİŞMELER.....	81
1. 1. Cumhuriyet Dönemi İnkılap Hareketleri	81
1. 1. 1. Siyasal Alanda Yapılan İnkılaplar	82
1. 1. 2. Sosyal Alanda Yapılan İnkılaplar	84
1. 2. İç Sorunlar ve Görüş Ayrılıkları	87
1. 2. 1. Ağrı Olayları	87
1. 2. 2. Dersim Ayaklanması.....	89
1. 2. 3. Nyon Antlaşması.....	91
1. 2. 4. İnönü'nün Başbakanlıktan Çekilmesi	93
1. 2. 5. Celal Bayar'ın Başbakan Olması	94
1. 3. Atatürkçülüğün Altı İlkesi ve Bu İlkelerin Anayasaya Konması	96
1. 4. Atatürk'ün Yurt Gezilerinin Gazetelere Yansımaları ve Vefatı	98
1. 5. Köşe Yazıları	107
2. ULUSLARARASI GELİŞMELER.....	114
2. 1. Milletler Cemiyetine Giriş	114
2. 2. Balkan Birliği ve Balkan Antantı.....	116
2. 3. Boğazlar Komisyonu ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi	124
2. 4. Sadabad Paketi.....	128
2. 5. Hatay'ın Anavatana Katılması	129
2. 6. Devletlerarası İlişkiler ve Dış Haberler	132
2. 6. 1. Türkiye-Yunanistan İlişkileri.....	132
2. 6. 2. Türkiye-İngiltere İlişkileri	136

2. 6. 3. Türkiye-Fransa İlişkileri	140
2. 6. 4. Türkiye-İtalya İlişkileri	145
2. 6. 5. Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri	147
2. 6. 6. Türkiye'nin İslam Devletleri İle İlişkileri	148
2. 6. 7. Türkiye'nin Diğer Balkan Devletleri İle ilişkileri	150
2. 7. Dış Haberler	153

III. BÖLÜM

SOSYAL YAPI, KÜLTÜREL FAALİYETLER, EĞİTİM-ÖĞRETİM ve SAĞLIK ALANINDAKİ GELİŞMELER

1. YARDIM KURULUŞLARI	158
1. 1. Hilal-i Ahmer Cemiyeti	158
1. 2. Himayei Etfal Cemiyeti	165
1. 3. Gayri Mübadiller Cemiyeti	170
1. 4. Türk Kadınlar Birliği	173
2. TÜRK OCAKLARI VE HALKEVİ FAALİYETLERİ	175
3. ULUSAL BAYRAM KUTLAMALARI	188
3. 1. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı	188
3. 2. 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı	200
3. 3. 30 Ağustos Zafer Bayramı	205
3. 4. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı	214
3. 5. Denizcilik ve Kabotaj Bayramı	223
4. ESNAF CEMİYETLERİ BİRLİĞİ	226
5. SPOR FAALİYETLERİ	227
5. 1. Futbol	228
5. 2. At Yarışı	235
5. 3. Güreş	236

6. DEMİRYOLLARI ÇALIŞMALARI ve DEMİRYOLLARININ MİLLİLEŞTİRİLMESİ.....	237
7. NÜFUS SAYIMI	242
8. TÜRK DİL KURULTAYI ve TÜRK DİL KURUMU	244
9. I. ve II. TÜRK TARİH KONGRELERİ ve TÜRK TARİH KURUMU	247
10. İSTANBUL FESTİVALİ	251
11. EĞİTİM-ÖĞRETİM ALANINDA Kİ GELİŞMELER.....	252
11. 1. Eğitim-Öğretim Faaliyetlerine Genel Bir Bakış	252
11. 2. Millet Mektepleri	258
11. 3. Yabancı Okullar	262
12. SAĞLIK ALANINDAKİ GELİŞMELER.....	263
12. 1. Etibba Odaları	266
12. 2. Veremle Mücadele Cemiyeti	268
13. DOĞAL AFETLER.....	270
13. 1. Deprem.....	270
13. 2. Fırtına.....	273
13. 3. Sel Felaketi.....	273
13. 4. Yangın.....	274

IV. BÖLÜM

EKONOMİ

1. EKONOMİK DURUMA GENEL BİR BAKIŞ	275
1. 1. Ulusal Ekonomi	276
1. 2. Ekonomide Devletçilik	277
2. TARIM ve HAYVANCILIK.....	280
3. SANAYİ	285
4. DIŞ TİCARET	290
SONUÇ	315

KAYNAKLAR	323
EKLER	357
ÖZGEÇMİŞ	373

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. IV. İnönü Hükümeti (01.11.1927-27.09.1930)	46
Tablo 2. V. İnönü Hükümeti (27.09.1930-04.05.1931)	46
Tablo 3. VI. İnönü Hükümeti (04.05.1931-01.03.1935)	47
Tablo 4. VII. İnönü Hükümeti (01.03.1935-01.11.1937).....	48
Tablo 5. I. Bayar Hükümeti (01.11.1937-11.11.1938).....	49
Tablo 6. II. Bayar Hükümeti (11.11.1938-25.01.1939)	49
Tablo 7. I. Saydam Hükümeti (25.01.1939-03.04.1939)	50
Tablo 8. II. Saydam Hükümeti (03.04.1939-09.07.1942)	51
Tablo 9. Himayei Etfal Cemiyeti'nin 1922 yılından 1932 yılına kadar çocuklar için yaptığı yardımların istatistikleri.	168
Tablo 10. Millet Mektepleri Tarafından 1928-1933 Yılları Arasında Okuma-Yazma Öğretilen Kişi Sayısı.....	261
Tablo 11. Türkiye'nin 1923-1934 yılları arasında ki ithalat-ihracat rakamları	292
Tablo 12. Türkiye'nin 1935 ile 1939 yılları arasında ki ithalat ve ihracat tutarı	301

KISALTMALAR

BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	Bakınız
a.g.e	Adı Geçen Eser
a.g.m	Adı Geçen Makale
a.g.t	Adı Geçen Tez
C	Cilt
Nr.	Numara
S.	Sayı
s.	Sayfa

EKLER LİSTESİ

EK 1: Milliyet Gazetesi	357
EK 2: Hakimiyet-i Milliye Gazetesi.....	358
EK 3: Tan Gazetesi.....	359
EK 4: Ulus Gazetesi	360
EK 5: Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Seçim Bildirisi	361
EK 6: Cumhuriyet Vilayet Fırka Kongresi'nin Toplanması Hakkında.....	362
EK 7: Soyadı Kanunuyla Rum, Ermeni ve Yahudilerin de Soyadı Aldıklarına Dair.....	363
EK 8: Nyon Antlaşması'nın İmzalanması Hakkında	364
EK 9: Atatürk'ün Vefatı Üzerinde Tan Gazetesi'nin Manşeti	365
EK 10: Yugoslavya Kralı Aleksandır'ın Vefatı Üzerine Hakimiyet-i Milliye Gazetesi Manşeti	366
EK 11: Milletler Cemiyeti Reisi Haymans'ın Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne Girmesi Hakkında ki Düşünceleri	367
EK 12: II. Balkan Konferansı'nın Türkiye'de Toplanması Hakkında	368
EK 13: Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin İmzalanması Hakkında.....	369
EK 14: 1935 Yılında Yapılan Genel Nüfus Sayımı Hakkında.....	370
EK 15: Türk Dil Kurultayı Hakkında.....	371
EK 16: Millet Mektepleri Tarafından 1928-1933 Yılları Arasında Okuma-Yazma Öğretilen Kişi Sayısı.....	372

GİRİŞ

Gazeteler, ilk ortaya çıktığı dönemlerde yeni fikirlerin halka duyurulması ve benimsetilmesinde yönetim ve grupların tercih ettiği medya araçlarından olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nde de Tanzimat'tan sonra ilk özel gazeteler açılmış ve onları resmi gazeteler takip etmiştir. Tanzimat yıllarında yeniliklerin geniş kitleler tarafından kabul edilmesi için gazetelere, bir okul işlevi yüklenmiş ve yenilikler buralarda ele alınarak insanlara ulaştırılmıştır. Bu durum, Cumhuriyet yıllarında da geçerliliğini sürdürmüştür. Çünkü günümüzde ki gibi teknolojik ilerlemenin olmaması sebebiyle halkın bilgiye ulaşması yalnızca gazeteler aracılığıyla olabilmektedir.

Mustafa Kemal Paşa'da basın toplumdaki çok etkili olduğunu bildiği için daha Milli Mücadelenin ilk günlerinde milli bir basın oluşması için uğraşmıştır¹. Yeni ve bağımsız bir devlet kurma yolundaki fikrini bir yandan yabancı gazeteciler ile görüşmeler yaparak tüm dünyaya, diğer yandan da “*Minber*”, “*İrade-i Milliye*”, “*Hakimiyet-i Milliye*” gibi gazetelerle de halka duyurmaya çalışmıştır². Bu dönemde İstanbul'da bulunan Osmanlı Hükümeti işgalci devletler ile işbirliği yapıyor, Ankara'da Türkiye büyük Millet Meclisi Hükümeti ise bağımsızlık mücadelesi veriyordu. Bu doğrultuda basında “*Anadolu Basını*” ve “*İstanbul Basını*” olmak üzere ikiye ayrılmıştı³. İstanbul'da yeni devlet kurma yolunda başlatılan bu kurtuluş mücadelesini desteklemeyen, “*İstanbul*”, “*Alemdar*”, “*Peyam-ı Sabah*” gibi gazeteler çıkarılmış, bu gazeteler İstanbul Hükümeti tarafından desteklenmiştir⁴. Ayrıca Anadolu'da da “*Ferda*”, “*İrşad*”, “*Zafer*” gibi Milli Mücadele'ye karşı olan gazeteler çıkarılmıştır⁵. Milli Mücadelenin bütün İstanbul basını tarafından desteklenmediği doğru değildir. Çünkü 1919-1921 yılları arasında İstanbul'da yayımlanan gazetelere sansür getirilmiştir. Bu yüzden bu gazeteler kuva-yı milliye, Milli Mücadele ve Türkiye Büyük Millet Meclisi hakkında ki yazılara yer

¹ Yücel Özkaya, “Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 1, S: 3, 1985, s. 871-912.

² Esra Oğuzhan, “Atatürk Döneminde Basın ve Basın Özgürlüğü”, *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, C. 1, S: 1, 2009, s. 106-122.

³ M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul 1999, s. 337.

⁴ Atilla Girgin, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Yerel Basının Gelişmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Genel Gazetecilik Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997, s. 32.

⁵ Hülya Baykal, “Milli Mücadele'de Basın”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 4, S: 11, 1988, s. 471-480.

verememişlerdir. Hatta bu konular hakkında yazılan yazılar gazete sayfalarından çıkarılmış ve bu yazıların yerlerine yeni yazılar koyulmayarak boş sütunlara yer verilmiştir⁶. Aynı zamanda İstanbul’da Milli Mücadele’yi destekleyen gazeteler de çıkarılmıştır. Bu gazeteler ise “*Tasvir-i Efkar*”, “*Vakit*”, “*İkdam*” ve “*Zaman*”, “*Akşam*”, “*Tercüman*”, “*İstiklal*”, “*İleri*” ve “*Yenigün*” idi. Bu sebeple diyebiliriz ki Milli Mücadele Döneminde bir yanda bağımsız bir devlet kurma yolunda atılan adımları destekleyen bir basın diğer yanda da ülkede yayılan bu duruma sessiz kalan bir basın vardı. Ancak Milli Mücadele Döneminde kazanılan askeri başarılar ile birlikte Milli Mücadele’yi destekleyen gazeteler ülkenin her yerine ulaştırılmış, kazanılan zafer ile de Milli Mücadele karşıtı olan gazeteler kapatılmaya başlamıştır⁷.

Milli Mücadelenin ardından cumhuriyet ilan edilmişti. Cumhuriyetin ilan edildiği günlerde bağımsız olan basın yayın organlarına “*Nasturi İsyanı*”, “*Şeyh Sait İsyanı*” gibi isyanların çıkması sebebiyle Takrir-i Sükun Kanunu çıkarılarak kısıtlamalar getirilmişti⁸. Bu kanunla hem siyasal yaşam hem de basın devlet tarafından kontrol altına alınmıştı. Kanun hükümet ve Cumhurbaşkanına basın organlarını kapatabilme hakkı tanımıştı⁹. Cumhuriyetin ilanından sonra İstanbul ve Anadolu basınında farklı görüşler ortaya çıkmıştı. Bu farklı görüşlere sebep olan olaylardan birisi halifeliğin kaldırılması idi. Basında halifeliğin kaldırılmasını isteyen ve istemeyen olmak üzere iki kesim vardı¹⁰.

Takrir-i Sükun Kanunu ile muhalif basın baskı altına alınmıştı. Muhalif basına 1929 yılı itibariyle az da olsa muhalif yazılar yazabilecekleri bir ortam oluşturulmuştu. Ancak 1931 yılına gelindiğinde basına tekrar sınırlandırmalar getirilmişti¹¹. 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuş ve bu partinin Batı Anadolu’ya yaptığı gezide parti ileri gelenleri büyük coşkuyla karşılanmışlardır. Ancak bu karşılanma Cumhuriyet Halk Fırkası ile Serbest Cumhuriyet Fırkası’nı karşı

⁶ Yücel Özkaya, **Milli Mücadele’de Atatürk ve Basın (1919-1921)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2007, s. 12.

⁷ Olcay Uçak, Abdi Erkal, “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Yerel Basının Gelişim Süreci”, **Selçuk İletişim**, C. 12, S: 1, 2019, s. 92-122.

⁸ Ahmet Öztürk, “Tek Parti Döneminde Basın Özgürlüğü”, **Marmara İletişim Dergisi**, S: 5, Ocak 1994, s. 137-144.

⁹ Alper Bakacak, **Ulus Gazetesi’nin Muhalefet Yılları (1950-1960)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2009, s. 7.

¹⁰ Olcay Uçak, Abdi Erkal, a.g.m., s. 92-122.

¹¹ Hakkı Uyar, **Tek Parti Döneminde Muhalefet (1925-1945)**, Boyut Kitapları, İstanbul 1999, s. 140.

karşıya getirmiştir. Bu olay Serbest Cumhuriyet Fırkasını destekleyen halk ile polisi bir çatışmaya sokacak duruma getirmiştir. Bu olaylar İzmir’de yayınlanan Anadolu Gazetesi’nde eleştirilmiş ve Serbest Cumhuriyet Fırkası aleyhinde bir yazı yazılmıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası ile Serbest Cumhuriyet Fırkası arasında ki bu gerilimler sebebiyle basında ikiye bölünmüştür¹². Bu olaylardan sonra Serbest Cumhuriyet Fırkası kapatılmış ve Menemen Hadisesi yaşanmıştır. Menemen Hadisesinde muhalif basının etkili olduğunu düşünen Cumhuriyet Halk Fırkası mebusları basına saldırıya geçmişlerdi. Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından muhalifi olmayan bir basın meydana getirilmeye çalışıldı. Ancak ekonomide yaşanan bunalım sebebiyle basın da eleştiriler artınca, hükümet tarafından basında düzenleme kararı alınmış ve basının Tek Partili Yönetimin gerektirdiği kurallara göre düzenlenmesini talep etmişti. Bu gelişmeler sonucunda 1931 yılında 1950 yılına kadar yürürlükte kalacak olan Matbuat Kanunu çıkarılmıştır¹³. Bu kanunla gazete veya dergi yayını yapacak kişiler bulundukları şehrin en büyük mülki amirinden “*beyanname*” adıyla bir izin almak zorundaydılar. Ayrıca bu kişiler yüksekokul, lise veya bu okulların dengi olan okullardan mezun olmaları gerekiyordu¹⁴.

İnkılaplar karşısında muhalif olan sesleri durdurmak için Türk basınına bu kısıtlamaların getirilmesi dönemin şartları gereği normal karşılanabilir. Bu olumsuz uygulamaların aksine o dönemde cumhuriyet, Kemalizm, devletçilik konularının yaygınlaşması ve halkın yapılan inkılap ve yenilikleri kabul etmesi açısından gazetelere daha fazla ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla ülkede pek çok gazete açılmıştır. Bunlardan ikisi de Tan ve Ulus gazeteleridir. İki gazete de döneminin çok prestijli gazeteleridir. Gazetenin konuları dönemin sosyal ve siyasi yaşamının belirlenmesine ve dolayısıyla Türkiye tarihine ışık tutabilecek niteliktedir. Bunların ele alınması yakın tarih açısından gereklidir. Bu tezle böyle bir gerekliliğe katkı sunulmak istenmiştir. Çalışmaya dair bilgilere takip eden bölümlerde detaylı bir şekilde değinilmiştir.

¹² Nurşen Mazıcı, “1930’a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C. 5, S: 18, 1998, s. 132-154.

¹³ Ayşegül Şentürk, “1931 Matbuat Kanunu’ndaki Değişiklikler Üzerine Kronolojik Bir Değerlendirme: Basın Hürriyeti Bağlamında Meclis Tartışmaları ve Basındaki Yankılar”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 30, S: 1, 2015, s. 199-230.

¹⁴ Alper Bakacak, **a.g.t.**, s. 8.

1. ÇALIŞMANIN KONUSU ve MALZEMELERİ

Tezin konusunu 1930-1939 yılları arasında yayımlanan Tan ve Ulus gazetelerindeki sosyal ve siyasi gelişmeler oluşturmaktadır. Konu gereği çalışmanın temel kaynağı da Tan ve Ulus gazetelerinin 1930-1939 yılları arasında yayınlanan sayılarıdır.

Tan Gazetesi ilk olarak 11 Şubat 1926 yılında “*Milliyet*” adıyla İstanbul’da çıkarılmaya başlamıştır¹⁵. 1930 yılında gazetenin sahibi ve başyazarı Siirt Mebusu Mahmut Soydan’dır. Gazete 1934 yılında Zekeriya Sertel ve Halil Lütfü tarafından satın alınarak yayın hayatına Serteller olarak devam etmiştir. Serteller döneminde gazete de dış haberlere önemli ölçüde yer verilmiş böylece dışa açık bir yapıda yayın hayatını sürdürmüştür¹⁶. Gazete 16 Temmuz 1936-7 Ağustos 1938 yılları arasında Ahmet Emin Yalman’ın yönetiminde, 8 Kasım 1938 yılından itibaren ise Zekeriya Sertel yönetiminde çıkarılmıştır¹⁷. Zekeriya Sertel’in yönetiminden önce gazete, İş Bankası’ndan satın alındığı için, İş Bankası’nın görüşlerini sürdürmüştür. Böylece liberalizmi savunan bir yayın politikası izlemiştir. Ancak Zekeriya Sertel’in yönetimiyle birlikte gazete de iç politika, savaş öncesi olaylar, basın ve demokrasi gibi daha önce gazetede yer almayan konular yer almıştı. İkinci Dünya Savaşı’nın seyir etmesi ile birlikte de Nazizm karşıtı bir politika izleyerek, Türkiye’nin savaşa Almanya ile beraber girmesinin istenmediği yazılar yazılmıştı. Tan Gazetesi bu dönemde Sovyet yanlısı bir politika izlemiştir¹⁸. Tan Gazetesi ilk yayınlanmaya başladığı yıllardan İkinci Dünya Savaşı’nın ortaya çıktığı 1938 yılına kadar yönetimi destekleyen bir yayın politikasıyla yayın hayatını sürdürdüğü görülmüştür. Ancak bu tarihten itibaren Alman karşıtı bir politika izleyerek yönetime muhalif olduğu anlaşılmıştır. Çünkü söz konusu yıllarda Türkiye, Sovyetler Birliği karşısında yalnız

¹⁵ Filiz Acar Çeliker, **Milliyet Gazetesinde Edebi ve Kültürel Faaliyet (11 Şubat 1926-31 Kanun-ı Evvel 1926)**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2020, s. 7. Detaylı Bilgi İçin Bakınız Ek: 1

¹⁶ Ali Ulvi Özdemir, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Serteller ve Tan Gazetesi (1939-1945)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 49, Bahar 2012, s. 179-216.

¹⁷ Murat Sadullah Çebi, **Siyasal Bir Muhalefet Aracı Olarak Tan Gazetesi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1988, s. 13.

¹⁸ Mithat Kadri Vural, “II. Dünya Savaşı Türkiye’sinde Bir Muhalefet Örneği Olarak “Tan” Gazetesi”, **ÇTTAD**, C. 7, S: 16-17, Bahar-Güz 2008, s. 381-395.

kalma endişesi duyarak Batılı devletler ile ilişkilerini zedelemek istememiştir¹⁹. Ayrıca gazete bu dönemde Tek Parti Yönetimini eleştiren bir tavır da izlemiş, demokrasiyi savunmuştu. 1945 yılından itibaren ise gazete de iç politikaya ağırlık verenler yazılar yazılmış, meclis eleştirilmiş, demokratik kanunların çıkartılması istenmiş ve yasal bir muhalefetin oluşturulması savunulmuştu²⁰.

Gazetenin adı 23 Nisan 1935 yılından itibaren “*Tan*” adını almıştır. Gazete 16 Temmuz 1936 tarihine kadar siyah başlıkla, bu tarihten itibaren ise kırmızı başlık ile yayın hayatına devam etmiştir²¹.

Ulus Gazetesi ise 10 Ocak 1920 tarihinden itibaren “*Hakimiyet-i Milliye*” adıyla Ankara’da çıkarılmaya başlamıştır²². Gazete Mustafa Kemal Atatürk’ün “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Reisi” olarak Sivas’tan Ankara’ya gelmesiyle, Heyet-i Temsiliye’nin yayın organı olarak çıkarılmıştır. Gazete de milli hakimiyet savunulmuş, kuva-yi milliyeyi destekleyen yazılar yazılmıştır²³. Gazete’ ilk yayınlandığı günden itibaren ulusal kurtuluşu savunmuştur. Daha sonra cumhuriyetin ilanı ve yapılan inkılap hareketleri desteklenmiş ve bu inkılaplar halka duyurulmaya ve benimsetilmeye çalışılmıştır. Böylece gazete yönetimin aldığı kararları destekleyerek Cumhuriyet Halk Fırkası’nın yayın organı olmuştur. Gazetenin baş yazarlarından olan Falih Rıfkı Atay partinin sözsüzü konumundadır²⁴. Gazetenin adı 28 Kasım 1934 tarihinde “*Ulus*” adını almıştır. Gazete’nin Milli Mücadele Döneminden, çok partili hayata geçişin sağlandığı 1950 yılına kadar iktidara yakınlığı ve yönetim yanlısı yayın politikası bu tarihten itibaren farklı bir boyuta geçmiştir. Gazete Demokrat Parti’nin iktidarı ele geçirmesiyle yönetime muhalif bir yayın politikası izlemeye başlamıştır²⁵.

¹⁹ Ali Ulvi Özdemir, a.g.m., s. 179-216.

²⁰ Ayla Acar, “Basında ‘Tan Olayı’- 4 Aralık 1945”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, C. 11, S: 43, 2012, s. 1-22.

²¹ Nuri M. İnüç, “1923-1950 Dönemi Basınında VATAN-TAN Gazeteleri ve Ahmet Emin Yalman”, **Marmara İletişim Dergisi**, S: 1, Aralık 1992, s. 251-265. Ek: 3.

²² Alper Bakacak, “1950 Seçimleri Sonrası Ulus Gazetesi’nin Muhalefete Geçiş”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 51, Bahar 2013, s. 541-561. Ek: 2.

²³ Mehmet Önder, “Milli Mücadele’nin Gazetesi Hakimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 7, S: 20, 1991, s. 285-302.

²⁴ Arzu Boy, Gökay Durmuş, “Falih Rıfkı Atay’ın Ulus Gazetesindeki Yazıları (1935-1937)”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 18 (Özel Sayı), 2020, s. 148-168.

²⁵ Alper Bakacak, a.g.m., s. 541-561. Ek: 4.

Çalışmanın incelendiği 1930-1939 yılları arasında basın hürriyetinin sınırlı olması sebebiyle gazeteler belirli ve sınırlı bir şekilde yönetime muhalif olabilmışlerdir. Çünkü yönetime karşı sınırlı muhalefet yapamayan gazeteler İç İşleri Bakanlığı'nın emri ile kapatılmışlardır. Bu sebeple 1930'lu yıllarda Tan ve Ulus Gazeteleri hükümete muhalif olmayan, inkılapları destekleyen ve inkılapların halka benimsetilmesinde önemli rol oynayan kitle iletişim araçları olmuşlardır. Ancak Tan Gazetesi için bu durum İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla değişmiştir. Gazete bu tarihten sonra yönetime muhalif yazılar yazmaya başlamıştır. Ulus Gazetesi ise çok partili hayata geçişin yaşandığı 1950 yılına kadar yönetim yanlısı olmuş bu tarihten itibaren de yönetime muhalif konuma gelmiştir.

2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Tezde tarih biliminin temel çalışma yöntemi kullanılmıştır. Buna göre olaylar ve konular dönemin şartlarına göre incelenmeye ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bunun için öncelikle konunun doğru yorumlanabilmesi için dönemin siyasi yapısı hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra 1930-1939 yılları sırasında çıkan Tan ve Ulus gazetesinin konuları siyasi, kültürel, sağlık ve ekonomik olarak sınıflandırılmış ve bunlar ilgili bölümlerde gazetelerdeki haberlere göre incelenmiştir. Bazı bölümlerdeki konuların daha iyi anlaşılabilmesi için, söz gelimi ticaret, dönemin ticaret raporlarından da yararlanmıştır. İlgili bölümlerdeki bilgiler gazetelere göre verildiği için her bir bölümde ayrı ayrı bu durum açıklanmıştır. İlgili bölümün küçük bir değerlendirmesi her bir bölümün sonunda yapılmıştır. Konuyla ilgili verilmesi gereken ama konunun direkt içerisinde olmayan diğer bilgiler de dipnotlarda tartışılmıştır. Bu doğrultuda denilebilir ki çalışmanın temel yöntemi nitel araştırma yöntemidir, belge tarama ve kronolojik unsurlardan da yararlanmıştır.

3. ÇALIŞMANIN SINIRLILIĞI

Tezde iki temel sınırlılık bulunmaktadır. Bunlardan birisi gazeteler, ikincisi de gazetelerin sayılarıdır. Bu amaçla seçilen gazeteler, Tan ve Ulus gazeteleridir. Bu gazetelerin de yalnızca 1930-1939 yılları içerisinde çıkan sayıları incelenmeye alınmıştır.

Çalışmanın sınırlılığı kapsamında incelenen yıllarda Türkiye'de Tek-Parti Yönetimi mevcut idi. Bu doğrultuda burada Tek-Parti Dönemi hakkında kısa bir bilgi

vermek gerekmektedir. Tek-Parti Yönetiminin kurulması ve yerleşmesi aşağıda ifade edilecektir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920 Cuma günü, 127 mebusun katılımı ile Ankara’da²⁶ açıldı. Amacı işgalci devletlere karşı ülkeyi savunmak ve bağımsızlık uğruna mücadele etmek olan meclisin siyasi yapısı da farklı görüşteki şahıs ve gruplardan oluşuyordu. *Tesanüt Grubu, İstiklal Grubu, Islahat Grubu, Halk Zümresi ve Müdafaa-i Hukuk Grubu*²⁷ yanında gizli ve açık olarak komünist eğitimi almış *Yeşil Ordu Hareketi, Türk Komünist Partisi, Halk İştirakiyun Partisi, Türkiye Komünist Partisi*²⁸ gibi gruplar da vardı. 21 Ocak 1921 tarihinde kabul edilen anayasa ile bu gruplar arasında anlaşmazlıklar başladı ve bu da Mustafa Kemal Paşa’yı Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla yeni bir grup kurmaya yönlendirdi. Meclis’te kurulan bu grup, “*Birinci Grubu*”, bu grubun dışında kalan mebuslar da “*İkinci Grubu*” olarak adlandırıldı²⁹. Müdafaa-i Hukuk Grubu da saltanat ve halifeliği kaldırarak yeni bir rejim kurmayı yani cumhuriyeti ilan etmeyi hedefine koydu³⁰. Bunun için de önce düşman yurttan atılmalıydı.

Milli Mücadele başarıyla sonuçlandıktan sonra Türkiye Lozan Konferansı’na katıldı. Lozan Görüşmeleri sırasında saltanat kaldırıldı. Ancak yine de ülkede inkılapların yapılabilmesine uygun bir ortam mevcut değildi. Hem inkılapların gerçekleştirilebilmesi hem de Lozan Konferansı’nın ikinci safhasına güvenoyu almış yeni bir hükümetin gönderilmesi için II. Meclis seçiminin yapılmasına karar verildi³¹.

11 Ağustos 1923 tarihinde II. Meclis’in açılmasından sonra aldığı en önemli karar Lozan Barış Antlaşması’nı onaylaması; en büyük inkılap ise Cumhuriyet’in ilanı³² olmuştur. Ayrıca II. Meclis döneminde Ankara’nın başkent olmasına karar verilmiş, *halifelik, Şer-iye ve Evkaf Vekaleti, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Nezaretleri*

²⁶ Yunus Nadi, **Birinci Büyük Millet Meclisi**, Cumhuriyet Okurlarına Armağan, (Yayın Tarihi yok), s. 33.

²⁷ Tefik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara 2004, s. 210-244.

²⁸ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922 Cilt II**, Remzi Kitabevi, 1999, s. 324.

²⁹ Esat Öz, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992, s. 78.

³⁰ Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019, s. 502.

³¹ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 127-128.

³² Fevzi Kaçer, **Devrimin Kurucu İktidarı: İkinci Meclis (1923-1927)**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2010, s. 1.

kaldırılmış, *Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmış, tekke ve zaviyeler kapatılmış, 1924 Anayasası kabul edilmiş, Türk Medeni Kanunu ile Türk Ceza Kanunu yürürlüğe girmiştir*³³.

II. Meclis, aldığı ve uyguladığı kararlar yanında Halk Fırkası'nın kuruluşuna dair de adım atmış ve ilk resmi başvurusu 1923 yılının Ekim ayında gerçekleştirmiştir. Bunun bir sonucu olarak İsmet İnönü Halk Fırkası Genel Başkanvekilliğine getirilmiştir. İsmet Paşa da 20 Kasım tarihinde bir beyanname yayınlarak³⁴ Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin tüm teşkilatlarını Halk Fırkası'na dahil etmiştir³⁵. Böylece 27 yıl iktidarda kalacak olan Halk Fırkası ile Tek-Parti yönetimi kurulmuştur³⁶. Halk Fırkası 1924'te Cumhuriyet Halk Fırkası, 1935 yılında ise Cumhuriyet Halk Partisi adını almıştır³⁷.

II. Meclis'in aldığı kararlar, herkes tarafından tartışmasız kabul edilmemiştir. Örneğin Cumhuriyetin ilan edilme şekli meclis içerisinde tartışmalara sebep olmuştur³⁸. Meclis'te ve halk arasında Cumhuriyet Halk Fırkasına karşı muhalif sesler yükselmeye başlamıştı. Meclis içinde ortaya çıkan bu muhalif sesler tarafından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adıyla yeni bir parti kurulmuştur³⁹. Yeni parti ile ülkede demokrasiye bir adım atılmıştır. Ancak bu, uzun soluklu olmamıştır. Çünkü Doğu Anadolu'da Şeyh Sait İsyanı çıkmış ve bundan dolayı söz konusu fırkaya karşı eleştiriler yapılmıştır. Şiddetli eleştirilerin önüne geçmek, muhalif sesleri susturmak için Tahrir-i Sükun Kanunu çıkarılmıştır.

³³ Cemal Avcı, **III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927-1931)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s. 9.

³⁴ İsmet İnönü'den önce Mustafa Kemal Paşa 8 Nisan 1923 yılında yayımlanan bir beyannamede Meclis içerisindeki Birinci Grubun Halk Fırkasına dönüştürüleceğini ifade etmiştir. (Atatürk, Nutuk, (Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz), Ankara 1994, s. 485-486; Mete Tunçay, T.C.'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), Cem Yayınevi, İstanbul 1992, s. 27-51.)

³⁵ İhsan Güneş, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 3, S: 8, 1987, s. 565-581.

³⁶ Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi Ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Kitapları, İstanbul 1999, s. 69.

³⁷ Serhat Bal, "CHP Parti Müfettişlik Raporlarının Değerlendirilmesi: Balıkesir Örneği", **Belgi**, S: 6, Yaz 2013-II, s. 731-741.

³⁸ Mehmet Özalper, "Bir Muhalefet Partisinin İllegalı: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 2, S: 1, Haziran 2014, s. 117-136.

³⁹ Cemalettin Taşkiran, "Atatürk Döneminde Demokrasi Denemeleri (1925-1930)", **Atatürk Yolu Dergisi**, C. 4, S: 14, 1994, s. 255-265.

Takrir-i Sükun Kanunuyla “*Tevhid-i Efkar*”, “*İstiklal*”, “*Sebilürreşad*” gibi gazete ve dergiler yasaklanmış, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın bazı şubeleri kapatılmıştır⁴⁰. Bu durum çok sayıda kısıtlamayı beraberinde getirmesine karşılık yapılan inkılap hareketlerinin halk tarafından benimsenmesini de kolaylaştırmıştır. Tüm bu önlemler, fırkanın ömrünün uzatılmasına etki edememiştir. Çünkü bu defa da aynı günlerde Ziya Hurşit’in önderliğinde Mustafa Kemal Paşa’ya bir suikast girişimi planlanmış, bu planın açığa çıkmasıyla Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası tamamen kapatılmıştır. Ülkede yaşanan bu gelişmelerin ardından 1923 yılında açılan II. Meclis 1927’de kapatılmış ve III. Meclis seçimi yapılmıştır⁴¹. III. Meclis seçimlerinde, bir önceki seçimlere göre daha titiz davranılmış, mebus seçimi yalnızca Mustafa Kemal Paşa’ya bırakılmıştır. Bu mecliste azınlıklara da mebus olabilme hakkı tanınmıştır. Mebus seçiminin ardından 1 Kasım 1927 tarihinde Mustafa Kemal Paşa yeniden Cumhurbaşkanı seçilmiştir⁴².

III. Meclis açılmadan önce 15-23 Ekim 1927 tarihleri arasında Cumhuriyet Halk Fırkası’nın II. Büyük Kongresi gerçekleşmiştir. Bu kongrenin fırka tarafından ayrı bir öneme sahip olmasının sebebi Mustafa Kemal Paşa’nın “*Nutuk*” adlı eserini okumasıdır⁴³. Bu kongrede Cumhuriyet Halk Fırkası tüzüğüne Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik ve Laiklik ilkeleri eklenmiş, Atatürk değişmez Genel Başkan olarak seçilmiş, başkanlığı ve görevleri parti tarafından kabul edilmiştir⁴⁴.

1929 yılında ortaya çıkan dünya ekonomik krizi yeni bir partinin kurulmasının yollarını açmış, böylece Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur⁴⁵. Ayrıca mecliste muhalefetin olmaması da yeni bir partinin kurulmasını zorunlu hale getirmiştir⁴⁶. Ancak 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası da hükümet aleyhine yapılan

⁴⁰ Esat Öz, **a.g.e.**, s. 94-97.

⁴¹ Serap Taşdemir, “Türk Basınında Büyük Nutuk’un Yansımaları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 44, Güz 2009, s. 673-712.

⁴² Erdal Aydoğan, Tansu Barış Mahmutoğlu, “Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri”, **Tarihin Peşinde**, Y. 2013, S: 10, s. 113-142.

⁴³ Beral Alacı, “Atatürk Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi Kurultaylarında, Nizamnamelerinde ve Programlarında Kadın Algısı”, **CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 14, S: 3, Eylül 2016, s. 216-235.

⁴⁴ Hasan Yapıcı, “Dünya’da Konjonktürel Değişimler Ve CHP: 3. Ve 7. Kurultayların Türkiye’ye Yansımaları”, **Belgi Dergisi**, S: 22, Yaz 2021, s. 353-375.

⁴⁵ Ömer Ali Keskin, **Tek Parti Dönemi’nde Bir Asker, Devlet Adamı ve Siyasetçi: İbrahim Şükrü Sökmensüer**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Kırıkkale 2018, s. 79.

⁴⁶ Cemal Avcı, **a.g.e.**, s. 63.

bazı karışıklıklar⁴⁷ ve belediye seçimlerinde partinin gösterdiği başarının Cumhuriyet Halk Fırkasını telaşlandırması gibi sebepler yüzünden kapatılmıştır⁴⁸. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasının ardından 23 Aralık 1930 tarihinde Menemen Olayı'nın yaşanması hem partinin kapatılmasını haklı hale getirmiş hem de Cumhuriyet Halk Fırkası iktidarında Tek-Partili yönetimin kurulmasına neden olmuştur⁴⁹.

Tek parti kavramı yönetimde yalnızca bir partinin yer aldığı bir sistemi ifade eder. Türkiye'de 1923-1946 yılları arasında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi partiler kurulmuş olmasına rağmen yönetim tek bir partinin yani Cumhuriyet Halk Fırkası'nın elinde bulunmuştur⁵⁰. Bu dönemde Abdülkadir Kemali Bey önderliğinde 1930 yılında Adana'da Ahali Cumhuriyet Fırkası adında bir parti kurulmuş fakat hükümet tarafından kapatılmıştır⁵¹. Yine aynı yıl Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi, Laik Cumhuriyeti İşçi ve Çiftçi Fırkası adıyla 3 parti kurulmak istenmişse de hükümet tarafından kurulmaları engellenmiştir⁵². Cümlelerden de anlaşıldığı gibi çok partili hayata geçiş denemeleri başarısız olmuştur. Bunda ülkenin sosyal ve siyasi olaylarının da etkisi vardır. Yapılan inkılaplar devlet ve halk arasında bir kopukluk meydana getirmiştir. Bu dönemde hükümetin hedefi milliyetçi bir toplumsal yapısı oluşturmaktır. Yine bu dönemde Avrupa'daki faşizmle birlikte demokrasi önemini kaybetmiş, bazı kesimler tarafından Bolşeviklere ilgi ve alaka artmıştır. Ülkenin içinde bulunduğu bu durumlar da Cumhuriyet Halk Fırkası'nı tek parti yönetimine sevk etmiştir. Bu doğrultuda parti başkanları vali olarak atanmaya başlamıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası böyle bir ortamda kendi ideolojilerini yaymak amacıyla Türk Ocakları'nı⁵³ kapatarak

⁴⁷ Zübeyir Barutçu, **Tek Parti Döneminde Muhalif Bir Dergi: “Yurt ve Dünya”**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset Bilimi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2012, s. 27.

⁴⁸ Taner Timur, **Türk Devrimi Ve Sonrası 1919-1946**, Doğan Yayınları, Ankara 1971, s. 211.

⁴⁹ Sultan Cıvci, **Halkevleri ve İzmir Halkevi'nin Faaliyetleri (1923-1951)**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2013, s. 19.

⁵⁰ Sevda Mutlu, “Tek-Parti Döneminde Parti-Devlet Bütünleşmesine Bir Örnek: “Dilek Sistemi””, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 29, S: 86, 2013, s. 53-102.

⁵¹ Mehmet Pınar, “Cumhuriyet Döneminde Unutulmuş Bir Siyasi Hareket Ahali Cumhuriyet Fırkası, **Tarih Okulu Dergisi**, Y. 9, S: 26, Haziran 2016, s. 337-362.

⁵² Ahmet Özkiraz, M. Nazan Arslanel, “Türkiye’de 1945-1960 Döneminde Sivil Toplum Örgütlerinin Varlığı Meselesi”, **GOSOS**, C. 10, S: 1, Yaz 2015, s. 21-42.

⁵³ Türk Ocakları'nın kapatılmasına yol açan en büyük iki sebep ise inkılapların halka benimsetilmesinde ocak faaliyetlerinin yeterli olmaması ve Sovyetlerde yaşayan Türklerle

Halkevleri'ni açma yoluna gitmiştir⁵⁴. Ancak bunun yanında da mason locaları kapatılmış; *Kadro Dergisi*⁵⁵ çıkarılarak da Cumhuriyet Halk Fırkası ideolojisi⁵⁶ benimsetilmeye çalışılmıştır⁵⁷. Ayrıca bu dönemde basın yönetime yakın hale getirilmiş, inkılaplara karşı olan basın organları 1931 yılında çıkarılan “*Matbuat Kanunu*” ile kapatılmıştır⁵⁸.

yakın temas kurulmasıdır (Hamdi Doğan, “Atatürk’ün Kültür Kurumlarından Biri Olarak Adıyaman Halkevi (1938-1951)”, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Y. 10, S: 27, Aralık 2017, s. 926-951)

⁵⁴ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, Mart 2007, s. 78-81.

⁵⁵ Söz konusu dergi Ocak 1932-Aralık 1935 yılları arasında Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tökin ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu tarafından çıkarılmıştı (Lütfi Sunar, “Kadro Dergisi/Hareketi ve Etkileri: Türk Devlet İdeolojisi ve Sol Kemalizmin Oluşumu Bağlamında Bir Analiz”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 2, S: 1, 2004, s. 511-526.). Fakat dergi, kadrocuların devletçilik görüşleri İş Bankası destekçileri tarafından eleştirilmiş ve derginin kapatılmasına yol açmışlardı (Taner Timur, **a.g.e.**, s. 219.)

⁵⁶ Kadro Dergisinin yaymaya çalıştığı iki temel ideoloji Kemalizm ve devletçiliktir (Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Mart 2017, s. 213-214).

⁵⁷ Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Mart 2017, s. 213-214.

⁵⁸ Bilgin Çelik, “Cumhuriyet Döneminde Aydın Basını”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 3, S: 8, 1998, s. 147-163.

I. BÖLÜM

SİYASİ YAPI

Bu bölümde 1930 ve 1939 yıllarına kadarki siyasi süreçler hakkında bilgi verilmiştir. Bunun tezin konusu olan dönemdeki siyasi ve sosyal hayatın anlaşılması için gerekli olduğu düşünülmektedir.

Osmanlı Devletinde demokratikleşme hareketlerinin II. Meşrutiyet ile başladığı söylenebilir. Çünkü II. Meşrutiyet ile yönetimde tek söz sahibi olan padişahın otoritesi sınırlandırılmıştı. Böylece uzun yıllar siyasi varlığını padişah yönetiminde sürdüren Osmanlı Devletinde demokrasi adına büyük bir adım atılmıştı. II. Meşrutiyet'in ilanından⁵⁹ sonra siyasi partiler de ortaya çıkar. Yönetimde söz sahibi olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde “*hürriyetçiler*” ve “*milliyetçiler*” olmak üzere iki grup ortaya çıkmış ve onlar “*Ahrar Fırkası*” ve “*Hürriyet ve İtilaf Fırkası*” gibi partiler kurmuşlardır⁶⁰. II. Meşrutiyet Dönemi'nde partilerin kurulmasıyla çok partili hayata geçiş anlamında ilk adım atılmış ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bazı uygulamaları sebebiyle bu demokratikleşme süreci kısa sürmüştür⁶¹. Bunda meşrutiyet yanlılarının az olması ve İttihat ve Terakki savunucularının askeri oligarşi nedeniyle yönetimde yozlaşmaya sebep olmaları etkili olmuştur. İttihat ve Terakki'nin yönetimde oluşturduğu bu oligarşi 1918'de I. Dünya Savaşı'nda alınan yenilgi ile yok olmuştur⁶².

I. Dünya Savaşı'nda alınan yenilginin ardından yeni bir siyasi mücadele başlamış daha sonra Milli Mücadele Dönemi'nde elde edilen zaferler ile birlikte halkın iradesine dayanan yeni bir rejim ilan edilmiştir⁶³. Kemal Karpat, “*Türkiye’de demokrasinin ruhunu Milli Mücadele’de ve Birinci Büyük Millet Meclisi’nde*

⁵⁹ Taner Aslan, “İkinci Meşrutiyet Düşüncesinin Cumhuriyet’e Tesirleri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 21, Ağustos 2008, s. 345-378.

⁶⁰ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2015, s. 289-290.

⁶¹ Abdulvahap Akıncı, Sefa Usta, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan İç Faktörlerin Analizi”, **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, C. 17, S: 29, 2015, s. 41-52.

⁶² Bernard Lewis, **a.g.e.**, s. 225.

⁶³ Mustafa Salep, “Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde CHP’nin Siyasal Politikası Üzerine Bir Değerlendirme (1938-1950)”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, C. 9, S: 2, 2020, s. 1092-1126.

bulmanın mümkün olduğunu” ifade etmiştir⁶⁴. Türkiye’de Milli Mücadele Döneminde başlayan demokrasi düşüncesiyle TBMM açılmış, saltanat ve hilafet kaldırılmış, cumhuriyet ilan edilmişti. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte her vatandaşa yönetimde söz sahibi olma hakkı tanınmıştı.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Mustafa Kemal Paşa yeni kurulan rejimin atılımlarını gerçekleştirmek, toplum ve devlet yaşamında köklü değişiklikler yapmak için siyasi bir parti kurmanın gerekli olduğunu 6 Aralık 1922 tarihinde gazetelere verdiği demeçte vurgulamıştır⁶⁵. Daha sonra II. Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin ardından 9 Eylül 1923’te “Halk Fırkası” kurulmuştur⁶⁶. 1935 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası adını alan bu parti 1946 yılına kadar Türkiye’nin tek partisi olarak faaliyetlerini sürdürmüştür⁶⁷. Söz konusu yıla kadar ülkede çeşitli siyasi partiler kurulmuş olsa da bir takım sebepler yüzünden siyasi varlıklarını sürdürememişlerdir⁶⁸. Çok partili siyasi hayata geçiş denemeleri sürecinde kurulan bu siyasi partiler “*Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*” ve “*Serbest Cumhuriyet Fırkası*” adında iki parti idi.

Yukarıda adı geçen partilerin kuruluş süreçleri şu şekilde olmuştu: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kurulması cumhuriyetin ilan edilmesinin yarattığı fikir ayrılığı ile ortaya çıkmıştı. Cumhuriyetin ilanı kararının Halk Fırkası’ndan yalnızca bazı kişilerin yer aldığı bir toplantı da alınması Milli Mücadele öncüleri arasında tepkiyle karşılanmıştı⁶⁹.

Cumhuriyetin ilanıyla yaşanan fikir ayrılıkları Milli Mücadele öncülerinden Rauf Orbay, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele ve Adnan Adıvar gibi isimlerin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ve Başbakan İsmet İnönü’den kopmalarına sebebiyet vermiştir. Daha sonra bu sebepler yeni bir siyasi partinin

⁶⁴ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 50.

⁶⁵ Suna Killi, **Türk Devrim Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2001, s. 198.

⁶⁶ Yunus Ekici, “Türk Demokrasi Hayatında Cumhuriyet Halk Fırkası”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 27, S: 2, 2017, s. 349-359.

⁶⁷ Tuğba Yolcu, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Süreci İle Birlikte Tek Başına İktidar Olan Partilere Yönelik Genel Bir Değerlendirme”, **Turkish Studies**, C. 14, S: 2, 2019, s. 935-951.

⁶⁸ Şükran Güray, “Çok Partili Hayata Geçiş Süreci ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın Kısa Bir Değerlendirmesi”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, C. 125, S: 247, 2020, s. 405-420.

⁶⁹ Resul Babaoğlu, “Nutuk ve Hatıralar Ekseninde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Olayı ve Süreci”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, C. 11, S: 22, 2012, s. 63-108.

kurulmasına zemin hazırlamıştır⁷⁰. Cumhuriyetin ilan edilmesine dair kararın yukarıda adı geçen şahıslardan habersiz alınması, bu kararın alınmasında çıkabilecek fikir ayrılıklarının önüne geçmek amacıyla yapıldığı söylenebilir.

Cumhuriyetin ilan edilme şeklinin meclis içerisinde yarattığı görüş ayrılığının ardından Lozan Görüşmeleri sırasında İsmet İnönü'nün, Rauf Orbay ile irtibata geçmeden görüşmelerini Mustafa Kemal Paşa'yla gerçekleştirmesi Rauf Bey ile İsmet Paşa'nın arasını açmış, Lozan Görüşmeleri sonrasında da Rauf Bey başvekillikten istifa etmiştir⁷¹. Rauf Bey'in istifası ile meclis içindeki ilk ayrılımların Lozan Antlaşması sonrasında olduğu söylenebilir. İstiklal mücadelesi için yan yana savaşmış bu Milli Mücadele Dönemi önderlerinin aralarında yaşanan fikir ayrılıkları birbirlerinden kopmalarına sebep olmuş ve siyasi bir ayrılmayı beraberinde getirmişti.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşunu sağlayan son nokta ise Mübadele, İmar ve İskan Vekili Refet Bey için, mübadil ve muhacirlerin yerleştirilmesinde yaşanan yolsuzlukların eleştirildiği 20 Ekim 1924 tarihinde verilen bir soru önergesi olmuştur⁷². 8 Kasım 1924 tarihinde yapılan oylamada hükümetin 19 güvensizlik oyuna karşı 148 güvenoyu alması, güvensizlik oyu veren mebusların partide kalmayarak yeni bir parti kuracağını göstermiştir. Hükümete karşı farklı düşüncede yer alan, aralarında Adnan Adıvar, Rauf Orbay gibi mebusların da yer aldığı 10 mebus 9 Kasım 1924 tarihinde Halk Fırkası'ndan istifa etmiştir. Daha sonra Halk Fırkası'ndan ayrılan bu mebuslar parti program ve tüzüğünü hazırlayarak 17 Kasım 1924 tarihinde İçişleri Bakanlığı'na verilen bir beyannameyle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuşlardı⁷³. Beyannameye göre parti laik ve milliyetçi olmasının yanı sıra, otoriter eğilimlere de karşıdır. Ayrıca liberal ekonomiyi savunmaktadır⁷⁴. Yapılan ve yapılacak inkılaplar desteklenecek, halkın inkılaplar hakkındaki talepleri gözetilecek, inkılapların halka iyice benimsetilmesi sağlanacak ayrıca Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda değişiklik yapılmayacaktır⁷⁵. İnkılaplar ve

⁷⁰ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi (3. Kitap, 1. Bölüm)**, Bilgi Yayınevi, Mart 2018, s. 97.

⁷¹ Habip Kocaman, Mustafa Ceylan, "Türkiye Cumhuriyetinin İlk Muhalefet Fırkası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", **Yasama Dergisi**, S: 34, 2016, s. 5-23.

⁷² Ersin Müezzinoğlu, "Türk Siyasal Hayatının Vakitsiz Doğan Çocuğu: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", **Journal of Universal History Studies**, C. 1, S: 1, 2018, s. 44-79.

⁷³ Esat Öz, **a.g.e.**, s. 90.

⁷⁴ Mustafa Ekincikli, "Türk Demokrasi Kültürünün Gelişim Sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Kuruluşu", **Akademik Bakış**, C. 6, S: 11, Kış 2012, s. 151-163.

⁷⁵ Ali Fuat Cebesoy, **Siyasi Hatıralar C: I-II**, Temel Yayınları, İstanbul 2007, s. 510-513.

inkılapların uygulanış biçimi üzerinde yaşanan görüş ayrılıkları sebebiyle Meclis içerisinde doğan bu muhalif partinin program ve tüzüğünü inkılaplar üzerinde yoğunlaştırması dikkat çekicidir. Halkın inkılaplar hakkında ki taleplerinin gözetilmesine dair alınan kararın, o zamana kadar gerçekleştirilen inkılapların daha çok Mustafa Kemal Paşa ve Mecliste bulunan diğer mebusların kararlarıyla olması sebebiyle alınmış olduğu söylenebilir.

Cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarında meclis içinde yaşanan görüş ayrılıkları sebebiyle çok partili siyasal yaşama geçilmesinin ilk adımı olan söz konusu partinin kurulması Türk demokrasi tarihi açısından büyük önem arz etmektedir. Ancak bu parti kapatılmak zorunda kalmıştır. Bunun sebepleri arasında partinin oluşumunun bütün muhalif kişiler tarafından desteklenmesi, Cumhuriyet Halk Fırkası'na karşı olanların bu partide toplanması ve basının da bu partiye destek vermesiyle iç karışıklıkların yaşanması ve bunların önlenmek istenmesi gösterilebilir⁷⁶. Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası için *suikastçıların, gericilerin sığınağı ve ümitlerinin dayanağı oldu. Dış düşmanların, yeni Türk Devleti'ni körpe Türk Cumhuriyeti'ni yıkmayı hedef alan planlarının kolaylıkla uygulanmasına yardım etmeye çalıştı*, ifadelerini kullanmıştır⁷⁷. Mustafa Kemal Paşa'nın bu ifadelerine göre Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nda gericilerin ve suikastçıların toplanmasının sebebi olarak dönemin tek ve ilk muhalif parti olmasından kaynaklı olduğu söylenebilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalif partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 13 Şubat 1925 tarihinde başlayan Şeyh Said Ayaklanması sebebiyle çıkartılan Takrir-i Sükun Kanunu gereğince 3 Haziran 1925 tarihinde kapatılmıştır⁷⁸. Mustafa Kemal Paşa'nın da Nutuk'ta Şeyh Said İsyanı'nı fırkayla bağdaştırdığı görülür: *“Tarih (gizli maksatlarla hazırlanmış, genel ve gerici nitelikteki) Doğu isyanının sebeplerini inceleyip araştırdığı zaman, onun önemli ve belirli sebepleri arasında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın dinî konularda verdiği sözleri, doğuya gönderdiği sorumlu sekreterinin kurduğu örgütü ve yaptığı kışkırtmaları bulacaktır”*⁷⁹. Mustafa Kemal

⁷⁶ Cemalettin Taşkiran, a.g.m., s. 255-265.

⁷⁷ Atatürk, **Nutuk**, Atatürk Araştırma Merkezi, (Hazırlayan: Zeynep Korkmaz), 1994, s. 602.

⁷⁸ Barış Ertem, “Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası”, **ÖdÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C. 1, S: 2, Aralık 2010, s. 71-92.

⁷⁹ Atatürk, **a.g.e.**, s. 602.

Paşa bu sözleri ile Şeyh Sait İsyanının çıkmasında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının etkili olduğunu belirttiği söylenebilir. İnkılaplar karşısında bir takım dini kesimlerin hoşnutsuzlukları o dönemde bilinen bir gerçektir. Bu doğrultu da Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözleri ile de Piran'da çıkan bu isyanda Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının dini kışkırtmalar içinde olduğu çıkarımı yapılabilir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin rejimine karşı 13 Şubat 1925 tarihinde Piran'da başlayan Şeyh Sait İsyanı cumhuriyet tarihinin ilk büyük silahlı ayaklanmasıdır⁸⁰. Halifeliğin kaldırılmasından sonra medrese, tekke ve zaviyelerin kapatılmasını fırsat bilen birçok aşiret reisinin hükümete tepki alması isyanın çıkış sebeplerinden birisidir⁸¹. Hükümete karşı alınan bu tepkilerin alt yapısında uzun yıllar halk arasında önemini koruyan bu kurumların hızlı bir şekilde kaldırılmasının olduğu söylenebilir. Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasıyla ardı ardına yapılan inkılaplar muhakkak halkı telaşlandırmıştı. Ancak yinede bu tepkilerin isyan boyutuna kadar ulaşmasında yalnızca halkın inkılapları benimsemesinin etkili olduğu söylenemez. Dış etkenler, iç politikada var olan huzursuz ortam bu isyanların çıkmasında ve yayılmasında etkili olmuştur.

İsyan, Ergani'ye bağlı Piran Köyü'nde, Şeyh Sait'in firari oldukları için tutuklanmak istenen adamlarını jandarmaya teslim etmemesi ve hatta jandarmaya silahlı bir direniş gösterilmesini emretmesi yüzünden çıkmıştır⁸². Başbakan Ali Fethi Okyar tarafından 13 Şubat tarihinde Piran bölgesinde başlayan isyanı bastırmak için askeri kuvvetler hızlı bir şekilde bölgeye gönderilmiş olsa da kış koşulları sebebiyle⁸³ Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Ergani, Siirt, Silvan, Tunceli, Muş ve Urfa'ya kadar yayılmıştır. Söz konusu isyan 15 Nisan tarihinde bastırılmış ancak bu bölgede etkileri uzun süre kalmıştır⁸⁴. İsyan sırasında dönemin Başbakanı Ali Fethi Bey, meclis içerisinde isyanı bastırmakta yetersiz kaldığı üzerine yapılan eleştiriler neticesinde istifa etmiştir⁸⁵. Yeni hükümeti kurma görevi İsmet İnönü'ye verilmiş, 3 Mart

⁸⁰ Nuri Karakaş, Fatih Selçuk, "Fransız Basınında Şeyh Sait İsyanı", **Tarih ve Gelecek Dergisi**, C. 7, S: 4, Aralık 2021, s. 880-908.

⁸¹ Ahmet İlyas, "Cumhuriyet Döneminde Ortaya Çıkan İsyanlarda Aşiretlerin Rolü", **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, C. 5, S: 1, 2015, s. 182-200.

⁸² ATAM, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Ankara 2019, s. 53.

⁸³ Nurgün Koç, "Şeyh Sait Ayaklanması", **Turkish Studies**, C. 8, S: 2, Kış 2013, s. 153-166.

⁸⁴ Esra Sarıkoyuncu Değerli, "Amerikan Basınında Doğu İsyanları 1925-1938", **Akademik Bakış**, C. 3, S: 6, Yaz 2010, s. 97-121.

⁸⁵ Hasan Acar, "Türk Siyasal Hayatında Şeyh Sait İsyanı", **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 8, S: 3, 2019, 2934-2952 .

tarihinde güvenoyu alarak göreve başlayan hükümet 4 Mart'ta Takrir-i Sükun Yasası⁸⁶ ile iki İstiklal Mahkemesi kurulması tasarısını meclise sunmuştur. Hükümet tarafından yapılan öneri aynı gün meclis tarafından kabul edilmiştir. Kurulan Doğu İstiklal Mahkemesi'nde Şeyh Sait ile birlikte 80 kişi yargılanmış, 47 kişi idam edilmiş, idam cezasına çarptırılan 2 kişinin cezası hapis cezasına çevrilmiştir⁸⁷.

Türkiye Cumhuriyeti'nde çok partili hayata geçişin ilk denemesi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası yalnızca yedi ay varlığını koruyabilmiştir. Ancak yine de Türk demokrasi tarihinde yeni bir atılım yapmak ve meclis içinde muhalifliği artırmak amacıyla yeni bir partinin kurulması fikrini Mustafa Kemal Paşa desteklemektedir⁸⁸. Çünkü ona göre Türkiye'de 1929 yılı dünya ekonomik krizi sebebiyle ekonomide yaşanan daralmalar⁸⁹, 1930 yılı başında basında da yer alan yolsuzluk iddiaları, rüşvet ve diktatörlük suçlamaları, meclis içerisinde muhalif seslerin azalması nedeniyle ülkede iç huzursuzluğun artması gibi sorunlar ve hoşnutsuzluklar çok partili siyasi hayata geçmekle giderilebilir⁹⁰. Bunun için de yeni bir parti kurulmakla işe başlanmalıdır.

Yeni bir partinin kuruluş süreci Paris Büyükelçisi Ali Fethi Okyar'ın 1930 yılında Türkiye'ye tatil için geldiğinde başlar. Yalova Termal Tesisleri'nde Mustafa Kemal Paşa, Ali Fethi Okyar'a yeni bir parti kurmayı teklif eder⁹¹. Partinin ismi de bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından konulur. Ali Fethi Okyar anılarında, Atatürk'ün: “*Sizin fırkanızın ismini buldum: Serbest Cumhuriyet Fırkası. Bu isme ne dersiniz?*” diye sorduğunu; kendisinin de: “*Serbest*” kelimesinin tamamıyla “*liberal*”

⁸⁶ Takrir-i Sükun Kanunu, Yurt içinde asayiş ve güveni sağlamak amacıyla çıkarılmıştı. Ayrıntılı Bilgi İçin Bakınız: Hikmet Öksüz, “Yunanistan'daki Türkiye Karşısı Basın-Yayın Faaliyetleri ve Türk Hükümeti'nin Aldığı Tedbirler (1923-1938)”, **Atatürk Dergisi**, C. 3, S: 2, 2002, s. 97-106.

⁸⁷ ATAM, **a.g.e.**, s. 54-55.

⁸⁸ Müjdat Karagülmez, “Macar Elçilik Raporları Işığında Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Denemesi: Serbest Cumhuriyet Fırkası”, **Sutad**, Bahar 2018, S: 43, s. 471-489.

⁸⁹ Ömer Çınar, “Siyasal Yaşamamızda Serbest Cumhuriyet Fırkası Tek Partiden Çok Partili Hayata Geçiş Denemesi”, **KTÜ SBE Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 10, 2015, s. 207-229.

⁹⁰ Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I 1924-1930 Devrimler ve Tepkileri**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 299-303.

⁹¹ Necdet Aysal, “Yönetmel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler “Serbest Cumhuriyet Fırkası-Menemen Olayı”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 44, Güz 2009, s. 581-625.

manasını vermemekle beraber “Serbest Cumhuriyet” tabiri hoşuma gitmişti. İsmin muvafık olduğunu söyledim”⁹² dediğini belirtir.

Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fethi Okyar arasında yapılan müzakereler neticesinde 12 Ağustos 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Bu günlerde Cumhuriyet Halk Fırkası’ndan istifa eden 15 milletvekili de bu partiye katılmıştır⁹³. Partinin hızlı bir şekilde örgütlenmesi Cumhuriyet Halk Fırkası yöneticileri tarafından tedirginlikle karşılanmıştır⁹⁴.

Serbest Cumhuriyet Fırkası Reisi Ali Fethi Okyar, Katibi Umumi Reisi Kütahya Mebusu Nuri Bey, İdare Azaları ise Ardahan Mebusu Tahsin Bey, Ankara Mebusu Talat Bey ve Aydın Mebusu Reşit Galip Bey’di. Serbest Cumhuriyet Fırkasının programı şu şekilde idi: Fırka cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik esaslarına bağlıdır. Partinin gayesi bu esasların millet bünyesinde ebedileşmesidir. Teşkilatı Esasiye kanununda ki hürriyet ve masumiyet hakları herkes için geçerli kılınacak ve hiçbir arızaya uğramayacaktır. Vergiler halkın gelirini aşmayacak şekilde alınacaktır. Fırka Türk parasının değerini artırmak için çalışacak ve harici sermayeye yol açacaktır. Fırka devlet gelirlerini verimli bir şekilde kullanacaktır. Ayrıca vatandaşların refahı, mali ve iktisadi her türlü teşebbüslerine engel olan hükümet müdahalelerini kırmak için çalışacaktır. Çiftçinin ve köylü halkın düşük faizle kredi alması sağlanacak ve Ziraat Bankasının memleketin zirai ihtiyaçlarına yönelik çalışması sağlanacaktır. Dahili sanatların canlanması sağlanacak, Sanayi ve Maadin Bankasının faaliyetleri attırılacaktır. Ayrıca yerli mahsullerin üretilmesi de arttırılacaktır. Halkın hükümet dairesinde ki işleri kolaylaştırılacaktır. Mahkemelerin halkın işlerini hızlı bir surette görmeleri sağlanacaktır. Fırkanın dış siyaseti şu şekilde olacaktır; komşu devletlerle ilişkiler dostluk ve samimiyet çerçevesinde ilerleyecek, meclisi akvam ile daha sıkı surette görüşmeler yapılacaktır. Fırka bir dereceli seçim usulünün tesisini ve Türk kadınlarının seçimlere katılmasını sağlayacaktır⁹⁵.

⁹² Ali Fethi Okyar, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl doğdu, Nasıl Feshedildi?**, Ketebe Yayınları, İstanbul 2019, s. 23.

⁹³ Günver Güneş, “Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Aydın’da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 25, S: 39, s. 117-147.

⁹⁴ Derviş Kılınçkaya, “Serbest Cumhuriyet Fırkasının Toplumsal Tabanı ve Cumhuriyet Halk Partisi”, **CTAD**, C. 8, S: 15, Bahar 2012, s. 3-18.

⁹⁵ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3263, 13 Ağustos 1930, s. 1.

Serbest Cumhuriyet Fırkasının bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından kurulmasına, adının dahi Mustafa Kemal Paşa tarafından belirlenmesine rağmen Cumhuriyet Halk Fırkası liderleri tarafından partinin Mustafa Kemal Paşa aleyhinde olduğu, ayrıca şeriatı ve saltanatı geri getirme amacı güttüğü ortaya atılmış ve böylece parti kapatılmaya mecbur edilmiştir⁹⁶⁹⁷.

Dahiliye Vekaleti tarafından Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması için vilayetlere bir tebligat gönderilmiş, tebligatta Ali Fethi Okyar fırkanın feshini bildirmişti. Ayrıca bu fesih kararı fırka teşkilatına da bildirilmiştir. Alınan bu karara göre fırka mensubu kişilerin herhangi bir muhalif tezahüratta bulunmaları engellenecekti⁹⁸.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasının ardından ise Menemen'de bir isyan çıkmıştı. İrtica olayı olarak değerlendirilen bu isyan cumhuriyet rejimine karşı Derviş Mehmet ve diğer isyancılar tarafından 23 Aralık 1930 tarihinde gerçekleştirilmiştir⁹⁹.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte halifeliğin kaldırılması, medrese, tekke ve zaviyelerin kapatılması tevhid-i tedrisat kanunun çıkarılması ve medeni kanunun ilanı gibi yapılan inkılap hareketleri bazı dini kesimler tarafından hoş karşılanmamış ve bu kesimlerin harekete geçmesine neden olmuştur¹⁰⁰.

Bazı dini kesimler tarafından gizlice yapılan örgütlenme ve planlar sonucunda Menemen Olayı, Manisa'da, Nakşibendî tarikatına mensup kişiler tarafından başlatılmıştır¹⁰¹. Derviş Mehmet ve silahlı 5 arkadaşı Keseköy Camiine girmişler ve müezzini esir almışlardır. Caminin etrafında halkın toplanmasıyla Derviş Mehmet halka vaaz vermeye başlamıştır. Caminin önünde halkın yüksek seslerini duyan Asteğmen Kubilay isyancılara dağılmasını söylemiştir. Ancak Derviş Mehmet tarafından silahla yaralanmıştır¹⁰². Asteğmen Kubilay yaralı bir şekilde kalkarak cami

⁹⁶ Kemal Karpat, **a.g.e.**, s. 51.

⁹⁷ Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasına sebep olan olaylar daha ayrıntılı bir şekilde Belediye Seçimleri bölümünde anlatılmıştır.

⁹⁸ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3359, 19 Kasım 1930, s. 1.

⁹⁹ Selman Yaşar, "Menemen Kubilay Anıtı'nın Açılışı", **History Studies**, C. 3, S: 2, 2011, s. 385-400.

¹⁰⁰ Necdet Aysal, **a.g.m.**, s. 581-625.

¹⁰¹ Erdem Çanak, "Menemen Olayı'nın Adana Basınına Yansıması", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 8, S: 39, Ağustos 2015, s. 280-291.

¹⁰² Deniz Güner, **1930-1933 Yılları Arasında Türkiye'deki İrticai Faaliyetler ve Basındaki Yansımaları**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2006, s. 69-70.

avlusuna doğru koşmaya başlamış fakat yere yığılıp kalmıştır. Ardından Derviş Mehmet bir adamı ile birlikte Kubilay'ın başını kesip gövdesinden ayırarak katletmiş ve başını bir iple sancağın direğine asmıştır¹⁰³. 43. Piyade Alayı'nda yedek subay olan Asteğmen Fehmi Kubilay isyancılar tarafından bu şekilde şehit edilmiştir¹⁰⁴.

Menemen Olayı sonucunda 28 Aralık 1930 tarihinde Dolmabahçe Sarayı'nda bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın da katılımıyla bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda bu olayı çıkaran isyancıların yargılanmaları için sıkıyönetim ilan edilmesi ve Divan-ı Harplerin kurularak cezalandırılmalarına dair kararlar alınmıştır. 30 Aralık günü Cumhuriyet Halk Fırkası, Başbakan İsmet İnönü'nün katılımıyla toplanmış, sıkıyönetim ilan edilmesi ve İnkılabı Koruma Kanunu'nun çıkarılmasına karar verilmişti¹⁰⁵. Denizli Mebusu Mazhar Müfit Bey ve 43 arkadaşı TBMM'nin 29 Aralık günü yapılan oturumunda Menemen Olayı ile ilgili hükümete bir soru yönergesi vermişlerdir. Mazhar Müfit Bey öncelikle konuşmasına, cumhuriyet rejimine karşı yapılan bu olayın meclis tarafından büyük bir üzüntüyle karşılandığını, söz konusu olayın planlanmış bir irtica hareketi olduğunu, Asteğmen Kubilay'ın vefatından duyulan üzüntülerini ifade ederek başlamıştı. Bu konu ile ilgili meclisin hazır olduğunu belirtmiş ancak hükümetin bu olay karşısında ne gibi tedbirler alacağına dair sorusunu yöneltmişti¹⁰⁶. Başvekil İsmet Paşa ise TBMM'nin 1 Ocak tarihli oturumunda, olayın 23 Aralık günü, devlet kanunlarına riayet etmeyen 3-4 kişi tarafından Menemen'de çıkarılmıştır, Kubilay yaralandıktan sonra asiler tarafından vahşice muamele görmüştür, ayrıca bu durum karşısında orada bulunan halk kayıtsız kalmıştır. Olayı çıkaran şahıslar 10 gündür mehdilik fikrini yaymak için köy köy gezmişler ve bazı köylerde silahlanmışlar, olay Manisa'da 2-3 aydır planlanmıştır. Hükümet, bu olay sebebiyle sıkıyönetim kararı almış, adliye tarafından olay ayrıntılı bir şekilde incelenip suçluların mahkeme karşısında yargılanacakları, şeklinde açıklama yapmıştır¹⁰⁷.

31 Aralık 1930 tarihinde hükümet tarafından Menemen, Manisa ve Balıkesir'de 1 ay süreyle sıkıyönetim uygulanmasına dair karar TBMM'nin 1 Ocak

¹⁰³ Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s. 312.

¹⁰⁴ İsmet Üzen, "Çankırı da Yayınlanan Gazetelere Göre Menemen Olayı", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 28, S: 83, 2012, s. 39-64.

¹⁰⁵ Serap Tabak, "Menemen Olayı'nın İzmir Basını'nda Yankıları", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 10, 1995, s. 313-328.

¹⁰⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre III, C. 23, İ: 4, 29 Aralık 1930, s. 51.

¹⁰⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre III, C. 24, İ: 4, 1 Ocak 1931, s. 3-6.

1931 tarihli oturumunda meclis tarafından onaylanmıştı¹⁰⁸. TBMM'nin Hasan Bey'in başkanlığında 26 Şubat 1931 tarihinde gerçekleşen oturumunda ise Balıkesir ve Manisa merkez kazalarında sıkıyönetimin 28 Şubat tarihinde kaldırılmasına, Menemen'de ise 8 Mart'a kadar devam etmesine dair karar alınmıştı¹⁰⁹. Suçluların yargılanmaları için Korgeneral Mustafa Muğlalı başkanlığında bir askeri mahkeme kurulmuştu. 5 Ocak 1931 tarihinde başlayan mahkemeler sonucunda 36 şahıs idam, 41 şahıs ise hapis cezasına çarptırılmıştı. Yaş itibarıyla idam cezası verilen 8 kişinin cezaları hapse çevrilmişti. Bu kararlar neticesinde 28 kişi 3 Şubat 1931 tarihinde idam edilmişti¹¹⁰.

1. GAZETELERE GÖRE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ÇALIŞMALARI

1. 1. 1927 Seçimleri ve III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi

1927 seçimleri, çalışma kapsamına giren yılları da etkilediği için bu bölümde alınması gerekmiştir.

II. Meclis 1927 yılında 4 yıllık görev süresini doldurmuştu. Bunun üzerine Afyonkarahisar Mebusu Ali Çetinkaya'nın 26 Haziran 1927 tarihinde verdiği taktirle meclis, 1 Kasım 1927 tarihine kadar tatil edilmişti. Meclisin tatil süresi içerisinde 1927 genel seçimleri yapılmıştı¹¹¹.

Türkiye'de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması, Şeyh Said Ayaklanması ve Taktir-i Sükun Kanunu'nun çıkarılması gibi önemli olayların yaşanması sebebiyle¹¹² Cumhuriyet Halk Fırkası, 1927 yılı genel seçimlerinde milletvekili adaylarını çok dikkatli seçmiş ve adayların seçilmesini de büyük oranda Atatürk'e bırakmıştı¹¹³. Seçimler 30 Temmuz-5 Ağustos tarihlerinde ikinci seçmen

¹⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, C. 24, İ: 4, 1 Ocak 1931, s. 2-9.

¹⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, C: 25, İ: 4, 26 Şubat 1931, s. 15.

¹¹⁰ Şerafettin Turan, a.g.e., s. 313-314.

¹¹¹ Pınar Kaş, "III. Dönem TBMM'nde Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Meclis'teki Faaliyetleri", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 14, S: 1, 2021, s. 157-173.

¹¹² Nejdett Bilgi, "Tek Parti Yönetimi Kurulurken Manisa'da Genel Seçimler (1923-1931)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 34, S: 1, 2019, s. 73-98.

¹¹³ Erdal Aydoğan, Tansu Barış Mahmutoglu, a.g.m., s. 113-142.

Bu durumu, Mustafa Kemal Paşa'nın, *Cumhuriyet Halk Fırkası namına bütün memlekette Türkiye Büyük Miller Meclisi azalığı için mebus namzedi olarak tesbit ettiğim zevatın heyeti umumiyesini ıttılınıza arz ediyorum. Her vatandaş için yeni devrede beraber çalışmağı*

seçimleri ile başlamıştı¹¹⁴. Milletvekilleri seçimi ise 1 Eylül tarihinde başlamıştı¹¹⁵. Yapılan seçimin sonucunda 316 milletvekili Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yerini almıştı¹¹⁶. Ayrıca bu seçimlere katılım oranı % 20'lerde olması sebebiyle bundan sonraki seçimlerde katılımı arttırabilmek amacıyla çeşitli faaliyetler yapılmıştı. Halk, kitle iletişim araçları ile seçimler hakkında bilgilendirilmiş, şehirler süslenmişti¹¹⁷. Hatta Mustafa Kemal Paşa, bizzat kendi adıyla Cumhuriyet Halk Fırkası adına bir beyanname yayınlamıştı. Bu beyanname de partinin amaçları ve hedefleri belirtilmişti. Türk halkının çiftçiler, küçük sanatkarlar ve esnaflar, amele ve işçiler, serbest meslek grupları, sanayiciler, tüccarlar ve memurlardan oluştuğunu ifade etmişti. Ayrıca partinin bütün meslek grupları arasında ayırım yapmadan bu meslek gruplarının birbirini tamamlayan bir bütün oluşturduğunu varsayarak bütün iş sahaları için ayrı ayrı amaçlar doğrultusunda planlar yaptığını belirtmişti¹¹⁸.

III. dönem TBMM, 1 Kasım 1927 tarihinde çalışmalarına başlamıştı. Başkanlığa Kazım Özalp, Başkanvekilliklerine Hasan Saka, İsmet Erer, Refet Bey, cumhurbaşkanlığına ise 208 oy ile Mustafa Kemal Paşa seçilmişti. Yeni hükümeti kurma görevi, İsmet İnönü'ye verilmişti¹¹⁹.

TBMM 4 Ocak 1930 tarihinde Refet Bey'in başkanlığında¹²⁰, saat 15.25'te toplanmıştı¹²¹. Konya Mebusu Kemal Zaim Bey'in yemin töreni yapılmış, gümrük kanununun 35. maddesi değiştirilmişti. Buna göre gümrüklerde bırakılan tüccarlara ait eşyaların 1 sene, yolculara ait eşyaların ise 2 aydan daha fazla gümrük ambarlarında tutulmaması kararlaştırılmıştı¹²². Ancak olağanüstü durumlarda Bakanlar Kurulu'nun kararıyla bu sürenin değiştirilebileceği ve bu eşyaların gümrükler tarafından ilan edildikten sonra sahipleri tarafından alınmadıkları takdirde gümrük memurları

münasip gördüğüm arkadaşların, ifadesi kanıtlayabilir (Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, ATAM, 1991, s. 582.).

¹¹⁴ Sinan Başaran, "Rize'de Genel Seçimler ve Milletvekillerine Dair İstatistikler (1920-1946)", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S: 11, 2018, s. 269-293.

¹¹⁵ Mehmet Ö. Alkan, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Seçimlerin Kısa Tarihi", *Görüş Dergisi*, No: 48, 1999, s. 48-61.

¹¹⁶ Kenan Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 27, S: 79, 2011, s. 1-36.

¹¹⁷ Tunca Özgişi, "Türkiye'de Toplumsal Değişimin Siyasi Katılıma Etkisi", *Tesam Akademi Dergisi*, C. 1, S: 1, 2014, s. 52-101.

¹¹⁸ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, *a.g.e.*, s. 606-607.

¹¹⁹ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 287.

¹²⁰ *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, nr: 3049, 5 Ocak 1930, s. 1

¹²¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre III, C. 15, İ: 3, 4 Ocak 1930, s. 2.

¹²² *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, nr: 3049.

tarafından müzayede edilebileceğine karar verildi. Bu kanun 196 oy ile kabul edildi¹²³.

TBMM 21 Ocak 1930 tarihinde Reis Vekili Ali Bey'in başkanlığında toplanmıştı. Toplantıda bazı şehirler arasında telefon tesisatının vücuda getirilmesi için Erikson şirketi ile bir antlaşma imzalanmasına dair karar alındığı belirtilmiş ve Başvekalet Tezkeresi okunmuştu¹²⁴.

TBMM 6 Şubat 1930 tarihinde Reis Vekili Refet Bey'in başkanlığında toplanmıştı¹²⁵. Toplantı da Eczacılık ve tıbbi ilaçlar hakkında 21 Mayıs 1928 tarihinde çıkarılan kanun layihasına bir madde eklenmesine dair müzakere yapılmıştı. Yerli veya yabancı ilaçların üreticileri ya da sorumlu müdürleri vefat ettikleri takdirde şirketlere ait ruhsatlar geçerliliğini kaybedecek ve başka bir şahsa devredilemeyecekti. Yeni üretici ya da sorumlu müdürler kendi şahısları adına ruhsat alacaklardı¹²⁶.

TBMM 14 Nisan 1930 tarihinde Refet Bey'in başkanlığında toplanmıştı¹²⁷. Hudut ve Sıhhat Sahiller Umum Müdürlüğünün 1930 yılı bütçesi kabul edilmişti. A cetvelinde yer alan memur maaşları, demirbaş, telefon gibi masraflar için bütçe 539.088 lira, B cetvelinde yer alan masraflar içinde 770.000 lira olarak belirlenmişti. Bu bütçe 204 oy ile kabul edilmişti¹²⁸.

TBMM 29 Mayıs 1930 tarihinde Reis Vekili Hasan Bey'in başkanlığında toplanmış¹²⁹, birinci oturum saat 15.00'da başlamıştı. Cumhuriyet Merkez Bankası teşkili hakkındaki kanun tasarısı iktisat, maliye ve bütçe Encümenlerine tevdi edilmişti. Ayrıca İstanbul Darülfünun'u ve ona bağlı medreselerin 1930 yılı bütçesi belirlenmişti. Masraflar A ve B grubu olmak üzere 2 gruba ayrılmıştı. A grubunda yer alan maaş, ücret ve demirbaş gibi masraflar için 889.342 lira, B grubunda yer alan fakülte masrafları için 890.500 lira bütçe belirlenmişti. Bütçe 213 oy ile TBMM tarafından onaylanmıştı. Bu kanun 1 Haziran 1930 tarihinden itibaren yürürlüğe girecekti¹³⁰.

¹²³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, C. 15, İ: 3, 4 Ocak 1930, s. 2-4.

¹²⁴ Milliyet Gazetesi, nr: 1417, 21 Ocak 1930, s. 2.

¹²⁵ Milliyet Gazetesi, nr: 1434, 7 Şubat 1930, s. 2.

¹²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, C. 16, İ: 3, 6 Şubat 1930, s. 13.

¹²⁷ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, nr: 3146, 15 Nisan 1930, s. 1.

¹²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, C. 18, İ: 3, 14 Nisan 1930, s. 51-55.

¹²⁹ Milliyet Gazetesi, nr: 1543, 30 Mayıs 1930, s. 2.

¹³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, C. 19, İ: 3, 29 Mayıs 1930, s. 239-255.

TBMM 7 Haziran 1930 tarihinde Reis Vekili Refet Bey'in başkanlığında toplanmıştı¹³¹. Toplantıda Türkiye ve yabancı devletler arasında imzalanan ticaret ve seyrisefain antlaşmaları onaylanmıştı. Antlaşmalar şunlardı:

- 1- Türkiye ile Almanya arasında 26 Mayıs 1930 tarihli Ankara'da imzalanan Ticaret Antlaşması,
- 2- Türkiye-Estonya arasında 16 Eylül 1929 tarihli Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması,
- 3- Türkiye-Macaristan arasında 21 Mayıs 1930 tarihli Ticaret Antlaşması
- 4-Türkiye-Bulgaristan hükümetleri arasında 27 Mayıs 1930 tarihli Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması.

Bu antlaşmalar meclis tarafından 183 oy ile onaylanmıştı¹³². Yine TBMM 8 Haziran 1930 tarihinde Nurettin Bey'in başkanlığında toplanmıştı¹³³. Türkiye ile Danimarka Hükümeti arasında 31 Mayıs 1930 tarihinde Ankara'da imzalanan İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması TBMM tarafından 186 oy ile kabul edilmişti¹³⁴.

TBMM 12 Haziran 1930 tarihinde Refet Bey'in başkanlığında toplanmıştı. Toplantıda, hapishaneler ve tevkifhaneler (tutuk evi) hakkındaki kanun layihası müzakere edilmişti. Türkiye'de her mahkeme bulunan yerde, hapishane ve tevkifhane bulunmasına ayrıca buralarda iş yurtları ve hastane yapılması için bütçeye yeteri kadar tahsisat konulmasına karar verilmişti¹³⁵. TBMM 14 Haziran günü Nurettin Bey'in başkanlığında tekrar toplanmıştı¹³⁶. Hapishaneler ve tevkifhaneler hakkındaki müzakerelere devam edilmişti. Şu kararlar onaylanmıştı: hükümlülerin gerekli durumlarda bir hapishaneden başka bir hapishaneye nakilleri yalnızca Adliye Vekaletinin izni ile olacaktı, bir firar durumunda hapishane müdür ve memurlarının, dur, emrine itaat etmeyen hükümlülere ateşli silah kullanılması emrini yalnızca müdür ve müfettiş verecekti¹³⁷.

TBMM senelik toplantısı için 22 Eylül 1930 tarihinde bir araya gelmişti¹³⁸. Kazım Paşa'nın başkanlığında yapılan toplantıda millî paranın değerinin korunması

¹³¹ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3197, 8 Haziran 1930, s. 1.

¹³² **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre III, C. 20, İ: 3, 7 Haziran 1930, s. 71-73.

¹³³ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3198, 9 Haziran 1930, s. 1.

¹³⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre III, C. 20, İ: 3, 8 Haziran 1930, s. 88-119.

¹³⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C. 20, İ: 3, 12 Haziran 1930, s. 222.

¹³⁶ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3204, 15 Haziran 1930, s. 1.

¹³⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre III, C. 3, İ: 3, 14 Haziran 1930, s. 240.

¹³⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1658, 22 Eylül 1930, s. 1.

için Maliye Vekili öncülüğünde bazı incelemeler yapılması gerektiği müzakere edilmişti. Ayrıca İsmet İnönü Ağrı Dağı hareketinin başarısı hakkında bir beyanatta bulunmuştu. Irak ve Suriye sınırından bazı saldırılar gerçekleştiğini, bu saldırılar karşısında askeri Ahlat, Erciş, Van ve Adilcevaz halkının askeri birliklerle birlikte büyük kahramanlıklar gösterdiğini belirterek halka ve askeri birliklere şükranlarını sunmuştu¹³⁹.

Başvekil İsmet Paşa'nın 1930 yılında yeni kurduğu hükümet şu kararları almıştı:

- 1- İhracat eşyasından vergi kaldırılacak
- 2- Mülklerden alınacak vergiler yüzde elliye düşürülecek
- 3- Seyyar esnaftan vergi alınmayacak
- 4- Şehir içindeki arsalardan ve bataklıklardan vergi alınmayacak
- 5- Kazanç vergisinde sadece şirketler ve bankalar beyanname vermeye mecbur tutulacaklar
- 6- Memurlara verilecek takdir hakkı belediyelere bırakılacak
- 7- Traktörler vergiye tabi tutulmayacaktı¹⁴⁰.

TBMM'nin 26 Şubat 1931 tarihinde Reis Vekili Hasan Bey'in başkanlığında toplanmıştı¹⁴¹. Zirai ürünlerde haşereler için kullanılan potas, kükürt ve gözyaşı gibi kimyevi maddelerden alınan gümrük ve istihlak vergisinin kaldırılmasına dair kanun layihası müzakere edilerek 181 oy ile kabul edilmişti¹⁴².

TBMM 5 Mart 1931 tarihinde¹⁴³ Kazım Paşa'nın başkanlığında yapılan içtimada, Türkiye Büyük Millet Meclisi azalarına verilecek olan harcırah ve ödenekler üzerine müzakere yapılmıştı. 1 Haziran 1931 tarihinden itibaren azalara

¹³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, C. 21, İ: 3, 22 Eylül 1930, s. 2-5.

¹⁴⁰ Milliyet Gazetesi, nr: 1666, 30 Eylül 1930, s. 1

¹⁴¹ Milliyet Gazetesi, nr: 1813, 27 Şubat 1931, s. 2.

¹⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, C. 25, İ: 4, 26 Şubat 1930, s. 58.

¹⁴³ Milliyet Gazetesi, nr: 1820, 6 Mart 1931, s. 2.

ödenek tahsisat¹⁴⁴ ve harcırah ücretlerinin aylık 350 lira, yıllık 4200 lira olmasına karar verilmişti¹⁴⁵.

1. 2. 1931 Seçimleri ve IV. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması, Menemen Olayı gibi olaylar sebebiyle 1931 seçimlerinde parti dışı kişilere milletvekili olabilme hakkı tanınmıştı. Bu doğrultuda yapılan seçimlerde ikinci seçmenler 7-10 Nisan tarihleri arasında belirlenmişti¹⁴⁶. İkinci seçmenlerin seçimi Ankara'da, 6 Nisan 1931 tarihinde¹⁴⁷, İstanbul'da ise 10 Nisan 1931 tarihinde bitmişti¹⁴⁸. Seçimin ikinci aşaması yani milletvekili seçimi ise 25 Nisan tarihinde yapılmıştı¹⁴⁹. Bu seçimin ardından 317 milletvekili TBMM'ye girmişti¹⁵⁰. Ayrıca bağımsız adaylara ayrılan kontenjandan 10'u boş kalmış daha sonra bu milletvekilleri Cumhuriyet Halk Partisi içinden seçilmişti¹⁵¹.

IV. dönem TBMM 4 Mayıs 1931 tarihinde Abdülhak Hamit Bey'in konuşmasıyla saat 14.10'da açılmıştı. Aynı gün yapılan seçimle 285 oy ile Meclis Başkanlığına Balıkesir Mebusu Kazım Paşa, Reis Vekilliklerine Trabzon Mebusu Hasan Bey ile İzmir Mebusu Vasıf Bey, Cumhurbaşkanlığına ise 289 oyla Mustafa Kemal Paşa seçilmişti¹⁵².

TBMM Bütçe Encümeni, 27 Mayıs 1931 tarihinde toplanarak Haziran ve Temmuz aylarına ait iki aylık geçici bütçeyi belirlemişti. Bütçe, 31.629.550 lira olarak belirlenmişti. Ayrıca bütçe, İcra Vekilleri Heyeti tarafından her daireye ihtiyaçları oranında dağıtılacaktır¹⁵³. Encümen tarafından Haziran ve Temmuz aylarında devlet umumi hizmetleri için hazırlanan iki aylık bütçe TBMM'nin 30

¹⁴⁴ Parlamento üyelerine görevleri sebebiyle verilen, yolluk haricinde ki paradır.

¹⁴⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre III, C. 26, İ: 4, 5 Mart 1931, s. 12-15.

¹⁴⁶ Kenan Olgun, a.g.m., s. 1-36.

¹⁴⁷ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3495, 7 Nisan 1931, s. 1.

¹⁴⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1856, 11 Nisan 1931, s. 1.

¹⁴⁹ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3513, 25 Nisan 1931, s. 1.

¹⁵⁰ Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II 1931-1938 Tek Partili Cumhuriyet**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 13.

¹⁵¹ Esat Öz, a.g.e., s. 171.

¹⁵² **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre IV, C. 1, İ: 1, Ankara 4 Mayıs 1927, s. 2-6.

¹⁵³ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3542, 28 Mayıs 1931, s. 1.

Mayıs 1931 tarihli oturumunda onaylanmıştı. Bu kanun 1 Haziran 1931 tarihi itibarıyla yürürlüğe girecekti. Bütçe toplamda 31.629.550 lira idi¹⁵⁴.

TBMM 30 Mayıs 1931 tarihinde Refet Bey'in başkanlığında toplanmıştı¹⁵⁵. Toplantıda İstiklal Harbi malullerine 5100 liralık nakdi yardım yapılması bu yardımın 1930 yılı bütçesinden tahsis edilmesi teklif edilmiş, bu teklif 191 oy ile kabul edilmişti¹⁵⁶.

TBMM 5 Haziran 1931 tarihinde Reis Vekili Refet Bey'in başkanlığında toplanmıştı¹⁵⁷. Giresun Nahiyesine bağlı Ağırılık mahallesinde ikamet eden Sürmeli Oğullarından Mustafa oğlu Yusuf isimli şahıs ile Ilgaz'ın Karacaviran Nahiyesinin Eskiagır Köyünde ikamet eden Ömeroğlu Himmet isimli şahsın ölüm cezasına çarptırılması kabul edilmişti. Yusuf isimli şahsın, bir kızı kaçırmak ve kızı kurtarmaya çalışan terzi Halil Efendi'yi öldürmek, Himmet isimli şahsın ise Bekiroğlu Remzi Efendi'yi öldürmek suçundan bu cezayı aldıkları anlaşılmıştır¹⁵⁸.

TBMM 8 Haziran 1931 tarihinde Refet Bey'in başkanlığında toplanarak Evkaf Umum Müdürlüğü 1931 yılı bütçesi müzakere edilmişti¹⁵⁹. Evkaf Umum Müdürlüğü 1931 yılı masraf bütçesi 3.122.041 lira olarak belirlenmiş ve TBMM tarafından 183 kabul, 1 red oyu ile onaylanmıştı. Bütçeden maaşlar için 148.332 lira, merkez masrafları için 8.440 lira, vilayet masrafları için ise 195.092 lira diğer masraflar içinse 298.692 lira olarak belirlenmişti. Cami ve medreselerin idaresinin Evkaf Umum Müdürlüğüne bırakıldığı anlaşılmıştı¹⁶⁰.

TBMM 11 Haziran 1931 tarihinde Refet Bey'in başkanlığında toplanmıştı¹⁶¹. Kütahya mebusluğuna intihap edilen Alaattin Bey ve Halil Bey'e ait intihap mazbatalarında noksanlar görülerek mazbatalar tetkik encümenine havale edilmişti. Ayrıca Burdur mebusluğuna seçilen Halit Bey ile İstanbul mebusluğuna Sadettin Rıza Bey, Mithat Bey, Alaattin Cemil Bey ve Ziyaettin Bey'in intihap mazbataları kabul

¹⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, C. 1, İ: Fevkalade İçtima, 28 Mayıs 1931, s. 77-85.

¹⁵⁵ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, nr: 3546, 1 Haziran 1931, s. 1.

¹⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 1, İ: F.İ., 30 Mayıs 1931, s. 109.

¹⁵⁷ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, nr: 3551, 6 Haziran 1931, s. 1.

¹⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 2, İ: F.İ., 4 Haziran 1931, s. 36.

¹⁵⁹ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, nr: 3555, 10 Haziran 1931, s. 1-2.

¹⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 2, İ: F.İ., 8 Haziran 1931, s. 42-50.

¹⁶¹ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, nr: 3558, 13 Haziran 1931, s. 1.

edilmişti. Alaattin Cemil Bey, Sadettin Rıza Bey ve Ziyaettin Bey'in yeminleri yapılmıştı¹⁶².

TBMM 21 Haziran 1931 tarihinde Kazım Paşa'nın başkanlığında toplanmıştı¹⁶³. Bolu, Tekirdağ ve Manisa Mebusluğuna seçilen İsmail Hakkı Bey, Mahmut Rasim Bey, Saim Bey ve Tahir Bey'in intihap mazbataları okunarak kabul edilmişti. Ayrıca Saim Bey, Tahir Bey ve Mahmut Rasim Bey'in yemin törenleri yapılmıştı. Ayrıca Üsküdar-Kadıköy ve havalisi tramvay şirketine Evrak Umum Müdürlüğünün 250.000 liralık hisse senedi satın almasına dair kanun kabul edilmişti¹⁶⁴.

TBMM Refet Bey'in başkanlığında 29 Haziran 1931 tarihinde saat 14.30'da toplanmıştı. Yeni Kütahya mebusu Rasim Bey ve Mehmet Bey'in ant içme törenlerinin ardından¹⁶⁵ veraset ve intikal vergisi kanununun birinci müzakeresi yapılmıştı. Balıkçıların alet ve edevatlarını saklamak için kullandıkları depolardan vergi alınmaması kabul edilmişti. Çiftçilere ait ikametgahların vergiden muaf tutulmasına dair talep kabul edilmemişti. Ayrıca davar ve ehli hayvanlardan alınan vergiye bir düzenleme getirilmişti. Bu düzenlemeye göre; bir yaşını doldurmamış davarlardan, iki yaşını doldurmamış sığır, manda ve develerden, üç yaşını doldurmamış at, kısırak ve eşeklerden, henüz altı aylık olmamış domuzlardan vergi alınmayacak, vergi her hayvan başına alınacak, hayvanların tespit edilmesi için bulundukları mahalle veya köylerde kayıt altına alınmaları gerekecekti. Hayvan başına 1 Haziran 1931 mali yılından itibaren alınacak vergilerin miktarı şu şekildedir: koyun ve kıl keçisinden 60 kuruş, tiftik keçisinden 40 kuruş, develerden 200 kuruş, mandalardan 150 kuruş, sığırlardan 100 kuruş, at, kısırak ve katırlardan 125 kuruş, eşeklerden 50 kuruş, domuzlardan 330 kuruş. 1932 yılından itibaren ise alınacak tutar şu şekilde belirlenmiştir: koyun ve kıl keçisinden 50 kuruş, tiftik keçisinden 40 kuruş, develerden 200 kuruş, mandalardan 150 kuruş, sığırlardan 90 kuruş, at, kısırak ve katırlardan 125 kuruş, eşeklerden 50 kuruş, domuzlardan 300 kuruş¹⁶⁶.

TBMM 16 Temmuz 1931 tarihinde Kazım Paşa'nın başkanlığında toplanarak sıhhat, adliye, maarif ve nafia bütçelerini kabul etmişti. Sıhhiye Vekaleti bütçesi

¹⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 2, İ: F.İ., 11 Haziran 1931, s. 60.

¹⁶³ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, nr: 3567, 22 Haziran 1931, s. 1.

¹⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 2, İ: F.İ., 20 Haziran 1931, s. 78-79.

¹⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 2, İ: F.İ., 29 Haziran 1931, s. 184.

¹⁶⁶ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, nr: 3576, 1 Temmuz 1931, s. 1-4.

3.721.043 lira, Adliye Vekaleti bütçesi 7.377.833 lira, Maarif Vekaleti bütçesi 6.582.938 lira, Nafia Vekaleti bütçesi 26.406.377 lira'dır. Maarif Vekaleti bünyesinde işleyen Dil Encümeni mesaisinin iyi sonuçlar vermemesi sebebiyle kaldırılması ayrıca köy okulları için bütçeden 30.350 lira fazlalık verilmesi kabul edilmişti¹⁶⁷. TBMM'nin söz konusu tarihli oturumunda 1931 yılında trahom, frengi, cüzam ve verem gibi salgın hastalıklarla mücadele edildiği görülmüştür¹⁶⁸.

TBMM 1 Kasım 1931 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın nutku ile açılmıştı. TBMM'nin salonunda Sefirler Locası ve Samiler Locası tamamen dolmuştu. Mustafa Kemal Paşa nutkunda 1931 yılının uluslararası ekonomik sıkıntılar içinde geçtiğini 1932 yılında yine uluslararası ekonomik sıkıntıların yaşanacağı bu sebeple bazı önlemler alınacağını ifade etmişti. Bu doğrultuda alınacak en önemli kararın milli paranın değerinin korunmasını sağlamaya yönelik olması gerektiğini vurgulamıştı. Türkiye'nin coğrafi konumu sebebiyle Balkan devletleri ile barış içinde yaşaması gerektiği ayrıca komşu devletler ile de bu barışı sürdürmek için çaba sarf edileceğini belirtmişti¹⁶⁹. Bu görüşünü şu sözleri ile tamamlamıştı; *“Bütün milletlerin güçlüklerle göğüs germeğe uğraştığı zorluklar içinde milletimiz büyük canlılık, hükümetimiz yüksek isabet göstermekte, harici münasebat inkişaf etmektedir.”*¹⁷⁰ Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasının ardından riyaset divanı seçimi yapılmıştı. TBMM riyasetine Balıkesir Mebusu Kazım Paşa 241 oy ile seçilmişti. Reis vekilliklerine; Trabzon Mebusu Hasan Bey, Bursa Mebusu Refet Bey, İzmir Mebusu Vasıf Bey 232 oyla seçilmişti. Katipliklere 231 oy ile Afyonkarahisar Mebusu Ruşen Eşref Bey, Denizli Mebusu Haydar Rüştü Bey, Yozgat Mebusu Avni Bey, Çanakkale Mebusu Ziya Gevher Bey, İdare amirliklerine ise; Denizli Mebusu Necip Ali Bey, Mardin Mebusu İrfan Ferit Bey, Beyazıt Mebusu Halit Bey 222 oy ile seçilmişti¹⁷¹. Hükümet tarafından tanzim ve ihzar edilerek TBMM'ye verilen kanun layihaları şunlardır:

1- Bütçe Encümenine, 1932 yılı maliyesi bütçe kanunu layihası

2- Dahiliye ve Bütçe Encümenlerine, Dahiliye Vekaleti merkez teşkilatları vazifeleri kanun layihası,

¹⁶⁷ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3593, 18 Temmuz 1931, s. 1-4.

¹⁶⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre IV, C. 3, İ: F.İ., 16 Temmuz 1931, s. 139.

¹⁶⁹ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3699, 1 Kasım 1931, s. 1.

¹⁷⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2417, 2 Kasım 1931, s. 1.

¹⁷¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C. 4, İ: 1, 1 Kasım 1931, s. 3-5.

3- Sıhhat ve İctimai Muavenet Maliye ve Bütçe Encümenlerine, Manisa’da inşa edilecek olan Şinasi hastanesine alınacak alet ve malzemenin gümrük resminden istisnası hakkındaki kanun layihası

4- Dahiliye ve Adliye Encümenlerine, memurin muhakemat kanununun 10. maddesine müzeyyel kanun layihası

5- Adliye ve Dahiliye Encümenlerine, 19 Haziran 1930 tarihli 1704 numaralı kanunun 8. maddesinin tashihine ve kanuna bir madde daha eklenmesine dair kanun layihası

6- Divanı Muhasebat Encümenine, seyr-i sefain idaresinin 1928 yılı hesabı katisi hakkında ki kanun layihası

7- İktisat ve Dahiliye Encümenlerine, tütün inhisar kanununun 19. ve 27. maddelerinin tadili hakkında ki kanun layihası

8- İktisat Encümenine, tütün inhisar kanununa bir madde eklenmesine dair kanun layihası¹⁷²

TBMM 7 Kasım 1931 tarihinde Refet Bey’in başkanlığında toplanmıştı¹⁷³. Toplantıda Teşkilat-ı Esasiye Encümenliği, Hariciye Encümenliği, Adliye Encümenliği, Dahiliye Encümenliği, İktisat Encümenliği, Maliye Encümenliği, Nafia Encümenliği, Arzuhal Encümenliği, Divan-ı Muhasebat Encümenliği, Kütüphane Encümenliği, Meclis Hesaplarının Tetkiki Encümenliği, Sıhhat ve İctimai Muavenet Encümenliği, Maarif Encümenliği, Bütçe Encümenliği, Milli Müdafaa Encümenliği seçimi yapılmıştı¹⁷⁴.

TBMM 3 Aralık 1931 tarihinde Refet Bey’in başkanlığında toplanmıştı¹⁷⁵. Öncelikle Kudüs’te toplanacak olan İslam Kongresi ile ilgili Aydın Mebusu Dr. Mazhar Bey’in Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras’a kongreyle ilgili bir soru sormasıyla müzakereler başlamıştı. Mazhar Bey kongreden, hükümetin haberi olup olmadığını eğer hükümetin haberi varsa kongre için nasıl bir yol izleneceği hakkında bilgi istemişti. Tevfik Rüştü Aras, adı geçen kongrenin Kudüs’te görev yapan bir müftü tarafından düzenlendiğini ve şeriatçı bir yapıya sahip olması sebebiyle

¹⁷² **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3700, 2 Kasım 1931, s. 1.

¹⁷³ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3703, 8 Kasım 1931, s. 1.

¹⁷⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre IV, C. 4, İ: 1, 7 Kasım 1931, s. 9.

¹⁷⁵ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3732, 4 Aralık 1931, s. 1.

Türkiye'nin ilkelerine ters düştüğünü belirtmişti. Kongre hakkında Filistin'in İngiltere'nin hakimiyetinde olması sebebiyle İngiltere'den bilgi alındığını ifade etmişti. İngiltere'den alınan bilgiye göre kongrede Türkiye'nin aleyhine ve hilafet ile ilgili müzakereler yapılmayacaktı. Ayrıca ilgili devletlerle yapılan görüşmeler sonucunda Afganistan, İran, Arnavutluk ve Hicaz kongreye iştirak etmeyecekti. Daha sonra muhtelif sebeplerden dolayı ölüm cezasına çarptırılan 8 kişi hakkındaki adliye encümeni tarafından onaylanan kanun layihası mazbataları kabul edilmişti. İdam edilen şahıslar şunlardı: Adapazarı'na bağlı Serdivan Köyü'nde ikamet eden Numanoğlu Cemal, Afyonkarahisar'a bağlı Aziziye Kazası'nın Karacalar Köyü'nden Molla Memet oğullarından Memişoğlu Çete Ahmet Çavuş, Bergama'nın Sabihli Köyü'nden Osmanoğlu Ahmet Refik, Boyabadın Bineli Köyü'nden Çakıloğullarından Memetoğlu Kürt Hüseyin, Erzincan'ın Büyük Küşünker Köyü'nden Memetoğlu Yaşar ve Şakşakoğullarından İsmailoğlu Salih, Isparta'ya bağlı Cebel Nahiyesinin Darıbüğü Köyünde ikamet eden Ala Hasanoğullarından Hüserin kızı Fatma, Ilgaz'ın Demirciler Köyü'nden Mustafaoğlu Sadık, Uşagin Banaz Nahiyesine bağlı Alaba Köyü'nden İbrahim ve kardeşi İsa¹⁷⁶.

TBMM 10 Aralık 1931 tarihinde Hasan Saka'nın başkanlığında toplanmıştı. Toplantı da İzmir Mebusu Mahmut Esat Bozkurt tütünler hakkında İktisat ve Maliye Vekilliğine bazı sorular sormuştu. Öncelikle İzmir, Aydın ve Manisa civarında tütünün okkasının 10 kuruşa satıldığı haberinin doğruluğu ile ilgili bilgi almak istemişti. Mahmut Esat Bey'in bu sorusuna İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey, tütün fiyatlarında 1930 yılına oranla bir düşüş yaşandığı fakat İzmir'de okkasının 40-130 kuruş, Manisa'da 40-135 kuruş, Muğla'da 50-135 kuruş arasında olduğunu; 10 kuruşa satılan tütünlerin ise ihraç edilen tütünler değil ıskarta (değerini kaybetmiş) tütünler olduğunu, belirtmişti¹⁷⁷. Ayrıca tütün fiyatlarında yaşanan düşüşün, diğer ülkelerdeki tütün üretiminin artmasından ve Almanya'da tütün fiyatları üzerinde yapılan kısa vadeli krediler üzerinde bir buhran yaşanmasından kaynaklandığını vurgulamıştı. Bu buhran sebebiyle ticarethaneler tütün stoku yapamamış böylece bankalar ithalat müesseselerine karşı ihtiyatlı davranmak zorunda kalmışlardı. Ayrıca Türkiye'de

¹⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 5, İ: 1, 3 Aralık 1931, s. 2-10.

¹⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 5, İ: 1, 10 Aralık 1931, s. 28-29.

tütün üretimi ve ihracatının düşük olmasında bu işle uğraşan kişilerin teşkilatlı bir şekilde organize edilmemesi de gösterilmiştir¹⁷⁸.

TBMM 28 Aralık 1931 tarihinde reis vekili Refet Bey'in başkanlığında toplanmıştı¹⁷⁹. Toplantıda Manisa'da inşa edilecek olan Şinasi Hastanesi'nin inşaatında kullanılmak üzere yurtdışından getirilecek olan malzemelerin bir defaya mahsus olmak üzere gümrük resminden muaf tutulması hakkındaki kanun layihası 187 oy ile kabul edilmişti. Ayrıca Samsun Mebusu Ethem Bey ve üç arkadaşının Samsun'a gelen Mustafa Kemal Paşa'nın heykellerinin gümrük resmi ile muamele vergisinden muaf tutulması hakkındaki kanun teklifi de 186 oy ile onaylanmıştı¹⁸⁰.

TBMM 29 Aralık 1931 tarihinde Refet Bey'in başkanlığında toplanmıştı. Maliye ve İktisat Vekaletinden ayrılmak üzere Ziraat Vekaleti ile Gümrük ve İnhisarlar Vekaleti adıyla iki yeni vekalet teşkil edilmiştir. Ziraat Vekilliğine Kütahya Mebusu Muhlis Bey, Gümrük ve İnhisarlar Vekilliğine ise Rana Bey tayin edilmişti. Ziraat Vekilinin Ziraat Müsteşarlığı dairesinde, Gümrük ve İnhisarlar Vekilinin ise Gümrük Umum Müdürlüğü binasında hizmet edeceği belirtilmiştir¹⁸¹. Ziraat işlerinin Ziraat Vekaleti kurulmadan önce İktisat Vekaleti bünyesinde çalıştığı ayrıca İktisat Vekaletinin de Ticaret Vekaleti ve Ziraat Vekaleti olarak ikiye ayrıldığı anlaşılmıştır¹⁸².

TBMM 8 Ocak 1932 tarihinde saat 14.00'te Kazım Paşa'nın başkanlığında toplanmıştı. Başvekil ve vekiller de toplantıya iştirak etmişlerdi. Kaçakçılık kanun layihası olmak üzere bu kanunun tatbikatına dair müzakereler yapılmıştı¹⁸³. Kaçakçılığın hangi durumları kapsadığı ve kaçakçılık ile ilgili alınan kararlardan bazıları şunlardır:

1- Herhangi bir maddeyi ya da eşyayı Türkiye'ye ithal etmek veya ithale sürüklemek,

2- Türkiye'ye ithali veya Türkiye'den ihracı yasak olan madde ve eşyaları ithal ve ihraç etmek,

¹⁷⁸ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3739, 11 Aralık 1931, s. 1.

¹⁷⁹ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3757, 29 Aralık 1931, s. 1.

¹⁸⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre IV, C. 5, İ: 1, 28 Aralık 1931, s. 118-131.

¹⁸¹ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3758, 30 Aralık 1931, s. 1.

¹⁸² **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre IV, C. 5, İ: 1, 29 Aralık 1931, s. 138-139.

¹⁸³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2012, 8 Ocak 1932, s.1.

3- Muhtarlar, bekçiler, memurlar kaçakçılığı ihbar etmek ile yükümlüdürler.

4- Mülki memurlar, polisler ve gümrük memurları kaçakçılığı men etme yetkisine sahiptirler.

5- Kaçak eşya şüphesi olan her durumda arama yapılabilir.

6- Evlerde arama mülki amirin emri ile yapılabilir¹⁸⁴.

TBMM 5 Mart 1932 tarihinde Refet Bey'in başkanlığında toplanmıştı. Meclis encümenleri seçimi yapılmıştı¹⁸⁵. Bütçe Encümenliğine, Fazıl Ahmet Bey, Bekir Lütü Bey, Ali Rıza Bey; Sıhhiye Encümenliğine, Süleyman Sırrı Bey ve Reşit Bey; Milli Müdafaa Encümenliğine, Şükrü Bey, Ali Bey, Dr. Reşit Galip Bey; Maliye Encümenliğine, Ali Rana Bey, Rıfat Bey, Yaşar Bey, Aziz Samih Bey seçilmişti¹⁸⁶.

TBMM 21 Mayıs 1932 tarihinde reis vekili Hasan Bey'in başkanlığında toplanmıştı¹⁸⁷. TBMM bütçesinden 2060 lira değerinde münakale yapılması hakkındaki kanun¹⁷⁶ oy ile kabul edilmişti. 1500 lira matbaa işletmesine, 60 lira tesisat ve demirbaş faslına, 500 lira da olağanüstü giderlere aktarılmıştı¹⁸⁸.

TBMM Reis Vekili Hasan Bey'in başkanlığında 1 Haziran 1932 tarihinde toplanmıştı¹⁸⁹. Toplantıda İzmir Mebusu Vasıf Bey'in Roma Büyükelçiliğine tayini dolayısıyla TBMM azalığından istifasını bildiren telgrafname okunmuştu¹⁹⁰.

Türkiye Büyük Millet Meclisi 18 Haziran 1932 tarihinde Hasan Bey'in başkanlığında toplanmıştı¹⁹¹. Türkiye Cumhuriyeti ile İran Hükümeti arasında 23 Ocak 1932 tarihinde akdedilen Hudud Sınırı Antlaşması 195 oy ile onaylanmıştı. Ayrıca yine Türkiye ve İran arasında imzalanan Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakem Antlaşması da 167 oy ile kabul edilmişti¹⁹².

¹⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 5, İ: 1, 7 Ocak 1932, s. 177-179.

¹⁸⁵ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, nr: 3823, 6 Mart 1932, s. 1.

¹⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 6, İ: 1, 5 Mart 1932, s. 29.

¹⁸⁷ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, nr: 3896, 22 Mayıs 1932, s. 1.

¹⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 5, İ: 1, 21 Mayıs 1932, s. 191.

¹⁸⁹ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, nr: 3907, 2 Haziran 1932, s. 1.

¹⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 9, İ: 1, 1 Haziran 1932, s. 2.

¹⁹¹ Milliyet Gazetesi, nr: 2282, 19 Haziran 1932, s. 1.

¹⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 9, İ: 1, 18 Haziran 1932, s. 161-163.

Türkiye Büyük Millet Meclisi 28 Haziran 1932 tarihinde reis vekili Refet Bey'in başkanlığında toplanmıştı¹⁹³. Türkiye Hükümeti ile İngiltere Hükümeti arasında imzalanan Münakit Müzaheret-i Adliye Mukavelenamesi 170 oy ile yine Türkiye ve Lehistan arasında Ankara'da 29 Ağustos 1931 tarihinde imzalanan İkamet Antlaşması 176 oy ile kabul edilmişti¹⁹⁴.

Türkiye Büyük Millet Meclisi 30 Haziran 1932 tarihinde reis vekili Refet Bey'in başkanlığında toplanmıştı¹⁹⁵. Türkiye Hükümeti ile Çekoslovakya Hükümeti arasında Prag'da 22 Ağustos 1930 tarihinde imzalanan karşılıklı ticaret antlaşması hakkındaki kanun layihası 169 oy ile yine Danimarka Hükümeti ile imzalanan karşılıklı Uzlaşma ve Hakem Antlaşması hakkındaki kanun layihası da 171 oy ile kabul edilmişti. Polis teşkilatı hakkında bazı müzakereler yapılmıştı. Gaziantep Mebusu Reşit Bey, bazı kazalarda polis teşkilatının olmadığını bu yerlere Jandarma Komutanlığı'nın baktığını ancak Jandarma'nın gerekli takibi yapamadığını belirterek polis teşkilatının olmadığı yerlere iki polis memurunun gönderilmesini talep etmişti. Asayişin sağlanması ve kaçakçılığın önüne geçilmesi için bu durumun gerekli olduğunu belirtmişti. Polis teşkilatı hakkındaki kanunda bazı düzenlemeler yapılmıştı. Bu düzenlemelere göre alınan kararlardan bazıları şunlardır: Polisler üniformalı ve sivil olmak üzere iki kısma ayrılmalıdır. Üniformalı polis, piyade ve atlı olmak üzere ikiye ayrılır. Vilayetlerde "polis amiri" unvanı taşıyan kişiler ayrıca "emniyet müdürü" veya "emniyet memuru" namını taşımalıdır. Kadınlar polis teşkilatının sivil kısmında görev alabileceklerdir¹⁹⁶.

Reis Vekili Refet Bey'in başkanlığında 17 Kasım 1932 tarihinde toplanan¹⁹⁷ TBMM'de öncelikle Samsun Mebusu Aziz Hızır Bey'in istifası okunmuştu. Daha sonra Aydın Mebusu Fuat Şahin Bey'in Ziraat Encümenliğinden istifası okunarak yerine 206 oy ile Sinop Mebusu Hulusi Bey getirilmişti¹⁹⁸.

TBMM 22 Aralık 1932 tarihinde Refet Bey'in başkanlığında toplanmıştı¹⁹⁹. İzmir Mebusluğuna seçilen Kazım Paşa'nın, Urfa Mebusluğuna seçilen Behçet Bey'in

¹⁹³ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3934, 29 Haziran 1932, s. 1

¹⁹⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre IV, C. 9, İ: 1, 28 Haziran 1932, s. 404.

¹⁹⁵ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3936, 1 Temmuz 1932, s. 1.

¹⁹⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 4, C. 9, İ: 1, 30 Haziran 1932, s. 423-437.

¹⁹⁷ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4075, 18 Kasım 1932, s. 1

¹⁹⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre IV, C. 10, İ: 2, 17 Kasım 1932, s. 24.

¹⁹⁹ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4110, 23 Aralık 1932, s. 1.

ve Samsun Mebusluğuna seçilen Ruşeni Bey'in intihap mazbataları okunarak kabul edilmiş ve yemin törenleri yapılmıştı. Tetkik Encümeni tarafından hazırlanan TBMM'nin 1932 yılı Eylül ve Ekim aylarına ait hesap raporları okunarak kabul edilmiştir. Van vilayetine bağlı Muradiye Kazasının Kanikeran Köyü'nde ikamet eden Abdullahoğlu Ahmet isimli şahsın idam cezasına ait mazbata kabul edilmişti²⁰⁰.

Reis Vekili Hasan Bey'in başkanlığında 24 Aralık 1932 tarihinde toplanan TBMM toplantısında²⁰¹ Evkaf Umum Müdürlüğünün 1932 yılına ait bütçesine açık maaş için 1.500 lira, bakım masrafları için 20.000 lira, tamirat işleri için de 30.000 lira olmak üzere toplamda 51.500 liralık munzam tahsilat verilmesine dair kanun layihası 190 oy ile kabul edilmişti. Ayrıca Siverek'e bağlı Camikebir Mahallesinde ikamet eden Kırkoroğlu Mustafa isimli şahsın idam cezası hakkındaki mazbata onaylanmıştır²⁰².

TBMM 29 Aralık 1932 tarihinde reis vekili Refet Bey'in başkanlığında toplanmıştı²⁰³. Ankara İmar Müdürlüğünün 1932 yılı bütçesinde 2400 liralık münakale yapılması hakkındaki kanun layihası 165 oy ile Yüksek Mühendis Mektebi'nin 1932 yılı bütçesine 900 liralık tahsisat konulması hakkındaki kanun da 184 oy ile kabul edilmişti²⁰⁴.

TBMM 1 Mart 1933 tarihinde Kazım Paşa'nın başkanlığında toplanmıştı²⁰⁵. Ankara Mebusluğuna seçilen Aka Gündüz Bey'in intihap mazbatası okunarak kabul edilmiştir. Tokat Mebusu Bekir Lütfi Bey Mersin'den Ankara'ya dönerken trende kalp krizi geçirmesi sonucu, Trabzon Mebusu Hakkı Bey de zatürreden vefat etmişti. Bu vefat haberleri sebebiyle hatıralarına hitaben iki dakikalık bir saygı duruşu yapılmıştı²⁰⁶.

TBMM 6 Mayıs 1933 tarihinde reis vekili Esat Bey'in başkanlığında toplanmıştı²⁰⁷. Belediye teşkilatı olan yerlerdeki muhtarlıklarla ihtiyar heyetlerinin kaldırılmasına ait kanun layihası Dahiliye Encümeni tarafından bazı değişiklikler

²⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 11, İ: 1, 22 Aralık 1932, s. 39-41.

²⁰¹ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, nr: 4112, 25 Aralık 1932, s. 1.

²⁰² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 11, İ: 2, 24 Aralık 1932, s. 50-52.

²⁰³ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, nr: 4117, 30 Aralık 1932, s. 1.

²⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 11, İ: 2, 29 Aralık 1932, s. 57-62.

²⁰⁵ Milliyet Gazetesi, nr: 2535, 2 Mart 1933, s. 1

²⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 13, İ: 2, 1 Mart 1933, s. 3.

²⁰⁷ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, nr: 4236, 7 Mayıs 1933, s. 1.

yapılması istendiği için geri çevrilmişti. Rize’de şapka meselesinden dolayı İstiklal Mahkemesi tarafından 10’ar sene kürek cezasına çarptırılan 15 Mayıs 1919 tarihli kanuna tevfi kanun cezaları tecil edilmiş olan Rizeli Hasan Efendi oğulları Hulusi ile Osman Zeki isimli şahısların mahkumiyetlerinin Adliye Encümeni tarafından aflarına dair çıkarılan kanun mazbata muharriri Selahattin Bey tarafından verilen izahat üzerine kabul edilmişti²⁰⁸.

TBMM 8 Mayıs 1933 tarihinde reis vekili Refet Bey’in başkanlığında toplanmıştı²⁰⁹. Öncelikle yeni seçilen Konya Mebusu Tahsin Bey ile Trabzon Mebusu Ali Seydi Bey’in intihap mazbataları okunarak tasvip edilmiş ve iki mebusunda tahlifi yapılmıştı. Gaziantep Mebusu Remzi Bey, Kars Mebusu Ahmet Bey ve Isparta Mebusu İbrahim Bey’in yasama dokunulmazlıklarının kaldırılması için Başvekalet tarafından hazırlanan tezkereleri ve bunlar hakkındaki muhtelit encümen mazbataları okunarak kabul edilmiştir. Kars Mebusu Ahmet Ağaoğlu’nun Ankara Elektrik Şirketinde çalışan İhsan Efendi’ye şiddet uygulaması üzerine İhsan Efendi’nin şikayeti üzerine dokunulmazlığı kaldırılmıştı. Gaziantep Mebusu Remzi Bey’in dokunulmazlığı da Halil Efendi isimli şahıs tarafından adına açılan zarar-ziyan davası ile ilgili olarak kaldırılmıştı. Isparta Mebusu İbrahim Bey’in dokunulmazlığının kaldırılması Osman isimli şahsın, onun adına açtığı hakaret davası sebebiyle olmuştu. Tababet ve Şuabatı sanatlarının tarzi icrasına dair kanuna müzeyyel kanun müzakere edilerek kabul edilmişti. Bu kanun ile Ankara Numune Hastanesinde görevlendirilmek, başka bir kurumda çalışmamak ve hizmet süresi 5 yılı geçmemek üzere 5 yabancı uzman hekimin getirilmesine karar verilmişti²¹⁰.

TBMM 20 Mayıs 1933 yılında Esat Bey’in başkanlığında toplanmıştı. Sivas-Erzurum hattı ile Malatya’dan başlayarak Divriği civarında bu yol ile birleşecek olan demiryolu hattının yapılması ile ilgili kanun teklifi kabul edilmişti²¹¹. Bu kanuna göre bu demir yolu hattının 8 yıl içinde tamamlanması planlanmıştı. Masraflar için 80 milyon lira harcanacağı tahmin edilmişti. Sivas’tan Erzurum’a bağlanacak yol uzunluğunun 537 km, Divriği’den Malatya’ya bağlanacak yol uzunluğunun ise 140 km olduğu anlaşılmıştır. Bu demiryolu hattının kurulması hakkındaki teklif Osmanlı’dan beri Anadolu’ya çok fazla yatırım yapılmadığı düşünüldüğünden

²⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, İ: 2, 6 Mayıs 1933, s. 29-30.

²⁰⁹ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, nr: 4238, 9 Mayıs 1933, s. 1.

²¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 15, İ: 2, 8 Mayıs 1933, s. 35-37.

²¹¹ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, nr: 4250, 21 Mayıs 1933, s. 1.

mebuslar tarafından heyecanla karşılanmıştı. Ayrıca bu hat ile yurdun her yerine ulaşım imkanının sağlanacağı belirtilmişti²¹².

TBMM 31 Mayıs 1933 yılında Esat Bey'in başkanlığında toplanmıştı²¹³. TBMM'nin 1933 yılı Mart ve Nisan ayları hesapları hakkında ki kanun layihası ile Seyr-i Sefain idaresinin Haziran ayı bütçesi 182 oy ile kabul edilmişti. Seyr-i Sefain idaresinin Haziran ayı bütçesi için 494.265 lira tahsisat ayrılmıştı. Bu tahsisatla idarenin bir aylık umumi hizmetleri görülecek, birikmiş maaşlar ödenecek ve çıkarılacak memurların tazminatları ödenecektir²¹⁴.

TBMM 5 Haziran 1933 tarihinde Esat Bey'in başkanlığında toplanmıştı. 1932 yılının Eylül, Kasım ve Aralık ayları ile 1933 yılının Şubat aylarına ait hesap raporları kabul edilmişti²¹⁵. Ayrıca Sivas'ın Velittin Köyü'nde ikamet eden Eminoğlu İsmail isimli bir şahıs hakkında adliye encümeni tarafından çıkarılan idam cezası hakkındaki kanun layihası da onaylanmıştı. Nahiye müdürlerinin tayini hakkında müzakereler yapılmıştı. Buna göre nahiye müdürleri lise mezunu kişilerden, mülkiye veya hukuk mektebi mezunlarından ya da polis komiserlerinin lise mezunu olanlarından seçilecek, komiserlikten tayin olunanlar Emniyet İşleri Umum Müdürlüğündeki haklarını muhafaza edebilirler. Karada veya denizde esir tutmanın ve esir ticaretinin yasaklanması üzerine 25 Eylül 1926 tarihinde Cenevre'de imzalanan antlaşmasına iltihakımız hakkındaki kanun layihası müzakere edilerek 181 oy ile kabul edilmişti²¹⁶.

TBMM 12 Haziran 1933 tarihinde Kazım Paşa'nın başkanlığında toplanmıştı. Ruznamede yer alan maddeler müzakere edildikten sonra Afyon Mebusu Ali Bey ile Tekirdağ Mebusu Cemil Bey meclisin 1 Ekim 1933 tarihinde açılmasını öngören takrirlerini sunmuşlardı. Ardından Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya meclisin tatile girdiğini haber veren bir telgraf çekilmesine dair takririni vermişti. Bu takrir TBMM tarafından kabul edilerek meclis 1 Ekim günü açılmak suretiyle kapanmıştı²¹⁷.

²¹² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 15, İ: 2, 20 Mayıs 1933, s. 212.

²¹³ Hakimiyyet-i Milliye Gazetesi, nr: 4261, 1 Haziran 1933, s. 1

²¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 15, İ: 2, 31 Mayıs 1933, s. 464-478.

²¹⁵ Hakimiyyet-i Milliye Gazetesi, nr: 4266, 6 Haziran 1933, s. 1.

²¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 16, İ: 2, 5 Haziran 1933, s. 43-68.

²¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 16, İ: 2, 12 Haziran 1933, s. 221.

TBMM reis Kazım Paşa'nın başkanlığında 1 Ekim 1933 yılında toplanmıştı²¹⁸. 14.00'te celse açıldıktan sonra Kazım Paşa, Trabzon Mebusu Ali Seydi Bey, Elazığ Mebusu Hüseyin Bey ve Manisa Mebusu Mustafa Fevzi Bey'in vefat haberlerini bildirmiş ve bir dakikalık saygı duruşu yapmaya davet etmişti. Saygı duruşundan sonra Manisa Mebusu Mustafa Fevzi Bey'in cenazesinin Paris'te bulunduğu belirtilerek cenazenin Türkiye'ye getirilmesi için riyaset divanına salahiyyet verilmesi konusundaki teklif kabul edilmişti. Ardından Maarif Vekaletinden istifa eden Reşit Galip Bey'in yerine vekaleten Sıhhiye Vekili Dr. Refik Bey'in getirilmesine ait tezkere okunmuştu. Türk-Yunan misakinin imzalanması dolayısıyla Yunan Meclisi Mebusan Reisi Haralambos Vosikis tarafından gönderilen telgraf alkışlarla okunmuş, Kazım Paşa aynı samimiyetle Yunan Meclis-i Mebusan Reisine TBMM adına teşekkürlerini ifade eden bir telgraf çekmişti²¹⁹.

TBMM 9 Kasım 1933 tarihinde Reis Vekili Refet Bey'in başkanlığında toplanmıştı²²⁰. Bazı mebusların hastalık ve mazeretleri sebebiyle talep ettikleri izinleri kabul edildikten sonra Manisa Mebusu Hikmet Bey'in açıkta bulunan Maarif Vekilliğine tayin edildiğine dair Riyaseti Cumhur tezkeresi ile Afyon Mebusu Ruşen Eşref Bey'in Riyaseti Cumhur Umumi Katipliğine tayin edilmesi dolayısıyla meclis azalığından istifası hakkındaki tezkere kabul edilmişti. Daha sonra Trabzon mebusluğuna seçilen Fatin Bey'in intihap mazbatası ile Elazığ Mebusluğuna intihap edilmiş olan Fuat Bey ve Fuat Ziya Bey'in intihap mazbataları kabul edilmiş ve yemin törenleri yapılmıştı. Daha sonra Adliye, Arzuhal, Bütçe, Dahiliye, Divanı Muhasebat, Gümrük ve İnhisarlar, Hariciye, İktisat, Maarif, Maliye, Meclis Hesaplarını Tetkik, Meclis Kütüphanesi, Milli Müdafaa, Nafia, Sıhhat ve İçtimai Muavenet, Teşkilatı Esasiye ve Ziraat Encümenliği seçimi yapılmıştı.²²¹

TBMM 30 Kasım 1933 tarihinde Reis Vekili Esat Bey'in başkanlığında toplanmıştı²²². Afyon mebusluğuna atanan Ziya Nuri Paşa'nın yemin töreni yapılmış ardından Hudut ve Sahiller Umum Müdürlüğüne 1933 yılı bütçe kanununun 5.

²¹⁸ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4384, 2 Ekim 1933, s. 1.

²¹⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre IV, C. 17, İ: 2, 1 Ekim 1933, s. 3.

²²⁰ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4423, 10 Kasım 1933, s. 1.

²²¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre IV, C. 18, İ: 3, 9 Kasım 1933, s. 10.

²²² **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4444, 1 Aralık 1933, s. 1.

maddesiyle ayrılan 600.000 liranın 1 milyon liraya çıkarılmasına dair olan teklif müzakere edilerek 189 oy ile kabul edilmişti²²³.

TBMM 11 Aralık 1933 tarihinde Refet Bey'in başkanlığında saat 14.00'da toplanmıştı²²⁴. Gümrük memurlarının rüşvet almamasına dair teklif ile hayvan hırsızlığı hakkındaki yapılan kanun teklifleri müzakere edilerek kabul edilmişti. Gümrük amir ve memurlarının görevlerini para ya da hediye alarak su istimal ettikleri takdirde memurluklarını son verilmesine ve haklarında adli işlem yapılmasına dair olan kanun müzakere edilerek kabul edilmişti. Hayvan hırsızlığı hakkındaki kanun ise şöyle değiştirilmişti: Çalınan hayvan izi bir mandırada, köyde, çiftlikte ya da ev sınırları içerisinde bulunursa hayvanın değerini o sınırlar içinde ikamet eden kişiler ödemek zorundadır. Yalnızca akıl sağlığı yerinde olmayanlar, bunaklar, yaşı küçük olanlar, asker eşleri, harp malulleri ve dul kadınlar hayvanların bedelini ödemeğe mecbur değillerdir²²⁵.

TBMM 14 Aralık 1933 tarihinde Esat Bey'in başkanlığında toplanmıştı²²⁶. Celsenin açılmasının ardından Kütahya Mebusu Rasim Bey ile Ordu Mebusu Recai Bey'in vefatına hürmeten bir dakikalık saygı duruşu yapılmıştı. Yapılan seçim sonrasında Divan-ı Muhasebat (Sayıştay) Reisliğine 177 oy ile Seyfi Bey seçilmişti. Ayrıca Türkiye sınırları içerisinde hükümet tarafından 1330 senesinden itibaren imar veya resmi binalar yapmak için yıkılan binalarla bu maksatla hükümet tarafından alınmış olan arsaların sahiplerine binaların yıktırıldığı tarihlerdeki değeri üzerinden sahiplerine ödenmesine dair bir teklif müzakere edilerek kabul edilmişti²²⁷.

TBMM 7 Haziran 1934 tarihinde Hasan Bey'in başkanlığında toplanmıştı²²⁸. Aydın Mebusluğuna seçilen Abidin Bey'in yemin töreninden sonra ruznameye geçilmişti. Ardından Kilis'e bağlı Büyük Kütah Mahallesiinde ikamet eden Sabitoğlu Yusuf ile Ordu'nun Batami Köyünde ikamet eden Haliloğlu Aslan isimli şahsın ölüm cezası aldığına dair adliye encümeni mazbataları okunarak kabul edilmişti²²⁹.

²²³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 18, İ: 3, 30 Kasım 1933, s. 70-86.

²²⁴ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, nr: 4454, 12 Aralık 1933, s. 1.

²²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 19, İ: 3, 11 Aralık 1933, s. 42-53.

²²⁶ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, nr: 4457, 15 Aralık 1933, s. 1.

²²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 19, İ: 3, 14 Aralık 1933, s. 64-67.

²²⁸ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, nr: 4624, 8 Haziran 1934, s. 1.

²²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 23, İ: 3, 7 Haziran 1934, s. 66-67.

TBMM 4 Temmuz 1934 tarihinde Kazım Paşa'nın başkanlığında toplanmıştı²³⁰. Hakimler Kanunu Lahiyasının encümene iade edilen maddesi heyeti umumiye gelmişinden bu lahiyanın müzakeresine başlanmıştır. Mazeret göstermeden senede iki ay fasıla ile devam etmeyen hakimlerin, hakimlikten çıkarılacağı ve bir daha hakim olamayacağı hakkındaki kayıt bazı itirazlara sebep olmuş, toplantı sonunda yalnızca meslekten çıkarılır şeklinde kanunun tadili yapılarak kabul edilmişti²³¹.

TBMM 24 Ekim 1934 tarihinde saat 15.30'da Meclis Reisi Kazım Paşa'nın başkanlığında toplanmıştı. Sovyet Rusya, Yugoslavya, Afganistan elçileri ile diğer elçilikler erkanı elçiler locasında yerlerini almışlardı²³². Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras, Yugoslavya Kralı Alexander ile Fransız Hariciye Nazırı Bartu'nun Avrupa'da barışın sağlanması için görüşme yapmak üzere Paris'e giderken Marsilya'da öldürülmeleri üzerine üzüntülerini bildiren birer konuşma yapmıştı. Ardından Meclis Reisi Kazım Paşa'nın teklifi üzerine bir dakikalık saygı duruşu gerçekleşmişti²³³.

TBMM 1 Aralık 1934 tarihinde saat 15.00'da Refet Bey'in başkanlığında toplanmıştı²³⁴. Başkanlık tarafından "kabul etmek" ifadesi yerine "onamak", reddetmek kelimesi yerine ise "abamak" kelimesinin kullanılmasına dair alınan karar TBMM tarafından onaylanmıştı²³⁵.

Kazım Özalp'in başkanlığında 3 Aralık 1934 tarihinde toplanan TBMM'nde bazı kisvelerin giyilemeyeceğine dair kanun hakkında müzakereler yapılmıştı²³⁶. Bu kanuna göre

1- Herhangi bir din ve mezhebe mensup olsalar bile din adamlarının mabet ve ayinler haricinde ruhani kisve taşımaları yasaklanmıştı. Hükümet her din ve mezhepten uygun göreceği yalnızca bir kişiye mabet ve ayin haricinde ruhani kisve giymesine müsaade edebilir. Türkiye'de yaşayan Türklerin ve yabancıların yabancı memleketlerin siyasi, askeri ve milis teşekküllerine dair kıyafet ve alametlerini taşımaları yasaktır.

²³⁰ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4651, 5 Temmuz 1934, s. 1-3.

²³¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre IV, C. 23, İ: 3, 4 Temmuz 1934, s. 389-392.

²³² **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4762, 25 Ekim 1934, s. 1.

²³³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre IV, C. 24, İ: 3, 24 Ekim 1934, s. 3.

²³⁴ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4798, 2 Aralık 1934, s. 1.

²³⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre IV, C. 25, İ: 4, 1 Aralık 1934, s. 62.

²³⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3169, 4 Aralık 1934, s. 1.

2- İzcilik gibi spor kulüpleri ve cemiyetleri kanuna göre belirlenmiş kıyafet ve gerekli eşyaları taşıyabilirler.

3- Yabancı teşekkül mensuplarının kendi kıyafet ve alametlerini taşıma haklarını Bakanlar Kurulu tarafından belirlenir.

4- Türkiye Devleti bünyesinde çalışan memurların kıyafetleri uluslararası alanda belirlenen şekilde olmalıdır. Yabancı kara, deniz ve hava kuvvetleri bünyesinde çalışan kimselerin resmi üniformalarını nerede ve ne zaman taşıyabilecekleri Bakanlar Kurulu tarafından belirlenir²³⁷.

Kıyafet Kanununun 13 Haziran 1935 tarihi itibarıyla yürürlüğe girecek, bu tarihten itibaren sokaklarda din adamlarının sarıklı, cübbeli bir şekilde dolaşmalarına izin verilmeyecekti²³⁸. İçişleri Bakanlığı tarafından 22 Haziran 1935 tarihinde hususi kıyafetlerini giymelerine izin verilen din adamları şunlardı: Ankara’da Diyanet İşleri Reisi Rıfat Bey, İstanbul’da Ortodoks Rumları Patriği Dimitri Fotyos, Türk Ortodoksları Reisi Papa Eftim, İstanbul’da Akdağ ve Ermeni Grikoryan Patriği Mesrup Naroyan, Muş Katolik Reisi Vahan Koçeryan, İstanbul’da Hahambaşı Vekili İsak Şaki Bey, İstanbul’da Ermeni Protestan Reisi Vaton Mıgırdıç, Rum Katolik Reisi Baruhas Diyonis²³⁹.

1. 3. 1935 Seçimleri ve V. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi

1935 yılında milletvekili seçimleri 8 Şubat 1935 tarihinde başlamıştı²⁴⁰. Mustafa Kemal Paşa ve Riyaset Divanı 2 Şubat 1935 tarihinde Dolmabahçe Sarayı’nda toplanarak bazı kararlar almıştı. Bu kararlar neticesinde azınlıklara TBMM’ye girme hakkı tanınmış ve bağımsız adaylar için 16 kontenjan ayrılmıştı²⁴¹. Bağımsız adaylar için kontenjan verilen iller şunlardı; Ankara, Afyon, Antalya, Denizli, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Konya, Kütahya, Sivas, Tokat, Muğla, Niğde, Yozgat, Çankırı ve Kastamonu²⁴². 16 kontenjan verilmesine rağmen yalnızca 13

²³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 25, İ: 4, 3 Aralık 1934, s. 75-78.

²³⁸ Tan Gazetesi, nr: 3354, 12 Haziran 1935, s. 2.

²³⁹ Tan Gazetesi, nr: 3365, 23 Haziran 1935, s. 1-3.

²⁴⁰ Milliyet Gazetesi, nr: 3233, 8 Şubat 1935, s. 1.

²⁴¹ Milliyet Gazetesi, nr: 3228, 3 Şubat 1935, s. 1.

²⁴² Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, a.g.e., s. 641.

bağımsız aday TBMM'ye girebilmiş toplamda 399 milletvekili mecliste yer almıştı²⁴³. 1934 yılında kadınlara milletvekili seçilme hakkı tanınmıştı. Bu doğrultuda ilk defa 1935 yılında yapılan seçimlerde kadınlar oy kullanmışlar ve milletvekili seçilmişlerdi. 18 kadın TBMM'nde milletvekili olarak yerini almıştı²⁴⁴.

V. dönem TBMM 1 Mart 1935 tarihinde meclisin en yaşlı üyesi Necip Asım Yazıksız tarafından saat 14.00'te açılmıştır. Necip Asım Yazıksız'ın açılış konuşmasının ardından mebuslar ant içme töreni yapmışlar ve daha sonra seçim yapılmıştır. Meclis Başkanlığına 377 oy ile Çankırı Mebusu Mustafa Abdülhalik Renda seçilmiştir. Ardından 3 ayrı sepet koyularak reis vekillikleri, idare amirlikleri ve katiplikler için olmak üzere 3 ayrı seçim yapılmıştır. Reis Vekilliklerine Hasan Saka, Nuri Conker ve Tevfik Fikret Sılay; idare amirliklerine Halid Bayrak, İrfan Ferid Alpaya, Memed Ali Okar, Katipliklere ise Ali Muzaffer Göker, Ali Zırh, Ferid Celal Güven, Haydar Rüştü Öktem, Naşid Uluğ ve Sabiha Gökçül, reis-i cumhurluğa da 386 oy ile Mustafa Kemal Atatürk seçilmiştir²⁴⁵.

Hükümet tarafından alınan bir karara göre 1935 yılının Mayıs ayından itibaren tatil günlerinin cuma yerine pazar günü olarak kabul edilmesine karar verilmiştir. Bu kanun projesine göre cumartesi günleri akşama kadar dükkanlar açık kalacak ancak devlet daireleri ile mülhak ve hususi bütçelerle idare edilen müesseselerdeki memurlar ile sanayi müesseselerindeki işçiler saat 15.00 itibariyle vazifelerinden ayrılacaklar, pazar günü resmi tatilden istifade edeceklerdir²⁴⁶.

TBMM 30 Kasım 1936 tarihinde Refet Canitez'in başkanlığında toplanmıştı²⁴⁷. Öncelikle Yozgat Mebusluğuna seçilen Celal Bey ile Kütahya Mebusluğuna seçilen Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın seçim mazbataları okunarak kabul edilmiş ve yemin törenleri yapılmıştı. Duyunu Umumiye, Jandarma Umum Kumandanlığı ve Hariciye Vekaletinin 1936 yılı bütçelerinde 78.000 liralık münakale yapılmasına karar verilmişti. Hava Yolları Devlet İşletme İdaresi bütçesine 400 bin, Maliye ve Sıhhat ve İçtimai Muavenet ve Nafia Vekaletine bütçelerine toplamda 1.750.000 liralık munzam ve fevkalade tahsisat konulmasına karar verilmişti. Bu

²⁴³ **Ulus Gazetesi**, nr: 4863, 9 Şubat 1935, s. 1.

²⁴⁴ Yeşim Karadeniz, "Çok Partili Siyasal Hayatın Dönüm Noktası: 1950 Seçimleri", **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 8, S: 16, Güz 2018, s. 637-648.

²⁴⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre V, C. 1, İçtima: 1, 1 Mart 1935, s. 2-4.

²⁴⁶ **Tan Gazetesi**, nr: 3317, 6 Mayıs 1935, s. 1-3.

²⁴⁷ **Ulus Gazetesi**, nr: 5514, 1 Aralık 1936, s. 1-5

tahsisatlar Maliye Vekaletince açtırılacak bir banka kredisiyle ödenecek kredi 1936 yılının bütçe fazlasıyla kapatılacaktı. Kapatılmadığı takdirde 1937 yılı bütçesine konulacak tahsisatla ödenecekti²⁴⁸.

Hükümet 1937 yılı bütçe projesini hazırlayarak 1 Mart 1937 tarihinde TBMM'ye vermişti. 1937 yılı bütçesi 229 milyon 676 bin lira olarak belirlenmişti. 1937 yılı bütçesinin 1936 yılına oranla 17 milyon küsur liralık fazlalık arz ettiği anlaşılmıştır. Bu fazlalığın, 2 milyon 300 bin lirası Maarif Vekaletine, 1 buçuk milyon lirası Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekaletine; 900 bin lirası ormanların ıslah ve inkişafını temin edecek olan Orman Kanunu tatbikine; 8 milyon lirası ise sanayi, maden ve demiryolları işletmelerine; 4 milyon 300 bin lira da geri kalan dairelerin bütçesine ayrılmıştı. Ayrıca 1937 yılı için yeni bir vergi ihdas edilmeyecekti²⁴⁹:

Hükümet 1938 mali yılı bütçe layihasının hazırlıklarını bitirmiş ve 2 Mart 1938 tarihinde TBMM riyaetine göndermişti. Yeni bütçenin 248 milyon 300 bin lira olduğu ve 1937 yılına göre bütçede 17 milyon liralık bir artış olduğu 1937 yılı bütçesinin 231.000.000 lira olduğu anlaşılmıştır. İktisat Vekaletinin aldığı kararlara göre yeni hiçbir vergi ihdas edilmeyecek, milli müdafaa bütçesi 15 milyon lira arttırılacak, bazı vergilerde indirim yapılacaktır²⁵⁰. Maliye Vekili Fuad Ağralı yaptığı konuşmada 1938 yılı bütçesinin denk bütçe prensibine bağlı kalarak yapıldığını ifade etmiştir. Ayrıca 1938 yılı içerisinde yeni bir bütçe ihdas edilmediği, hayat şartlarını iyileştirmek için mamul maddelerin vergilerinde bir indirim yapıldığı belirtilmiştir²⁵¹:

Maliye Vekaleti 1939 yılı bütçesini hazırlayarak 1 Mart 1939 tarihinde TBMM'ne sunmuştu. 1939 yılı bütçesinin 1938 yılına göre 11 milyon lira fazlalık ile toplamda 260 milyon 956 bin lira olduğu anlaşılmıştır. Milli Müdafaa Grubu bütçelerine 11 buçuk milyon lira, Maarif Vekaleti için 1 buçuk milyon, zirai mahsullerin ıslahı ve inkişafı için 600 bin, halkın sağlığının korunması ve sari hastalıklarla mücadele için 600 bin, huzur ve asayişin temin ve muhafazası için emniyet ve jandarma teşkilatına 800 bin lira değerinde bir zam yapılmıştı²⁵².

²⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 13, İ: 2, 30 Kasım 1936, s. 86-87.

²⁴⁹ Tan Gazetesi, nr: 670, 2 Mart 1937, s. 1.

²⁵⁰ Tan Gazetesi, nr: 1018, 2 Mart 1938, s. 1.

²⁵¹ Ulus Gazetesi, 3 Mart 1938, s. 1.

²⁵² Tan Gazetesi, nr: 1285, 1 Mart 1939, s. 1-8.

1. 4. 1939 Seçimleri ve VI. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi

1939 yılı seçimlerinin birinci aşaması 15 Mart tarihinde başlamış²⁵³ 21 Mart tarihinde bitmişti. Ardından bu seçimde ilk defa uygulanan ikinci seçmenlere, milletvekili adaylarını seçme konusunda danışılmıştı²⁵⁴. Ankara'daki ikinci seçmenler 22 Mart Çarşamba günü saat 09.30'da halkevi salonuna davet edilmişlerdi²⁵⁵. 28 ilde ikinci seçmenlerle toplantı yapılmıştı. Bu iller, Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Denizli, Edirne, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Isparta, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Maraş ve Samsun²⁵⁶. 62 seçim dairesinde yapılan seçimler 26 Mart tarihinde bitmişti²⁵⁷. TBMM'ye 42'ü bağımsız olmak üzere 424 milletvekili girmişti²⁵⁸.

VI. dönem TBMM 3 Nisan 1939 tarihinde yine meclisin en yaşlı üyesi olan Bilecik Mebusu Dr. Besim Ömer Akalın'ın konuşmasıyla açılmıştı. Mebusların ant içme töreninin ardından meclis başkanlığı, reis-i cumhur, reis vekillikleri, idare amirlikleri ve katiplik seçimleri yapılmıştı. Meclis Başkanlığına 408 oy ile Çankırı Mebusu Mustafa Abdülhalik Renda; reis vekilliklerine Dr. Mazhar Germen, Refet Canitez, Şemsettin Günaltay; idare amirliklerine Halid Bayrak, Dr. Saim Uzel, İrfan Ferid Alpaya; katipliklere Dr. Sadi Konuk, Ziya Gevher Etili, Bekir Kaleli, Kemal Ünal, Vedid Üzgören, Cavid Oral, cumhurbaşkanlığına ise 413 oy ile İsmet İnönü seçilmişti²⁵⁹. Saat 18.30'da İsmet İnönü reislik makamına çıkmıştı. Cumhurbaşkanlığı seçimi 101 pare top atımı ile ilan edilmişti²⁶⁰.

TBMM 9 Ekim 1939 tarihinde Dr. Mazhar Germen'in başkanlığında toplanmıştı²⁶¹. Göçmenlere, nakledilenlere ve yardıma muhtaç çiftçilere tohumluk ve yemeklik dağıtılması hakkındaki 3242 sayılı kanunla 3.750.000 lira olarak verilen

²⁵³ **Ulus Gazetesi**, 15 Mart 1939, s. 1.

²⁵⁴ Önder Duman, "Tek Parti Döneminde CHP'de Bir Parti İçi Demokrasi "Denemesi": 1939 Seçimleri ve Seçmenlerle "İstişare", **CTAD**, S: 26, Güz 2017, s. 208-235.

²⁵⁵ **Ulus Gazetesi**, 21 Mart 1939, s. 1.

²⁵⁶ **Ulus Gazetesi**, 23 Mart 1939, s. 1.

²⁵⁷ **Ulus Gazetesi**, 27 Mart 1939, s. 1.

²⁵⁸ Kenan Olgun, a.g.m., s. 1-36.

²⁵⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre VI, C. 1, İçtima: 1, 3 Nisan 1939, s. 2-4.

²⁶⁰ **Ulus Gazetesi**, nr: 1142, 4 Nisan 1939, s. 1.

²⁶¹ **Ulus Gazetesi**, 10 Ekim 1939, s. 2.

kredinin 5.000.000 liraya çıkarılması hakkında layihanın müzakereleri yapılmış ve 302 oy ile meclis tarafından kabul edilmişti²⁶².

2. BAKANLAR KURULU

Çalışmamız kapsamında incelenen 1930-1939 yılları arasında Türkiye’de 8 hükümet kurulmuştur. Söz konusu hükümetler ve hükümet içerisinde yer alan vekiller, tablo şeklinde gösterilmiştir. Bu dönemde ilk 4 hükümet İsmet İnönü tarafından, sonraki 2 hükümet Celal Bayar tarafından, son 2 hükümet ise Refik Saydam tarafından kurulmuştur.

Başvekil	Mustafa İsmet İnönü-01.11.1927-27.09.1930
Adliye Vekili	Mahmut Esat Bozkurt-01.11.1927-27.09.1930
Müdafaa-i Milliye Vekili ve Bahriye Vekaleti Vekili	Mustafa Abdülhalik Renda-01.11.1927-27.09.1930
Dahiliye Vekili	Şükrü Kaya-01.11.1927-27.09.1930
Hariciye Vekili	Tevfik Rüştü Aras-01.11.1927-27.09.1930
Maliye Vekili	Mehmet Şükrü Saraçoğlu-01.11.1927-27.09.1930
Maarif Vekili	Mustafa Necati Uğural-01.11.1927-05.01.1929 Hüseyin Vasıf Çınar-02.03.1929-13.04.1929 Cemal Hüsnü Taray-13.04.1929-22.09.1930
Nafia Vekili	Behiç Erkin-01.11.1927-15.10.1928 Mehmet Recep Peker-15.10.1928-27.09.1930
Ziraat Vekili ve Ticaret Vekaleti Vekili	Mustafa Rahmi Köken-01.11.1927-21.01.1928

²⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, C. 5, İ: F.İ., 9 Ekim 1939, s. 42-43.

Sihhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekili	Refik Saydam-01.11.1927-27.09.1930
İktisat Vekili	Mustafa Rahmi Köken-21.01.1928-29.05.1929 Şakir Kesebir-29.05.1929-27.09.1930

Tablo 1. IV. İnönü Hükümeti (01.11.1927-27.09.1930)²⁶³

Başvekil	Mustafa İsmet İnönü-27.09.1930-04.05.1931
Adliye Vekili	Yusuf Kemal Tengirşenk-27.09.1930-04.05.1931
Millî Müdafaa Vekili	Mustafa Addülhalik Renda-27.09.1930-25.12.1930 Aziz Zekai Apaydın-29.12.1930-04.05.1931
Dahiliye Vekili	Şükrü Kaya-27.09.1930-04.05.1931
Hariciye Vekili	Tevfik Rüştü Aras-27.09.1930-04.05.1931
Maliye Vekili	Mehmet Şükrü Saraçoğlu-27.09.1930-25.12.1930 Mustafa Abdülhalik Renda-25.12.1930-04.05.1931
Maarif Vekili	Esat Sagay-27.09.1930-04.05.1931
Nafia Vekili	Aziz Zekai Apaydın-27.09.1930-29.12.1930 Hilmi Uran-29.12.1930-04.05.1931
İktisat Vekili	Mustafa Şeref Özkan-27.09.1930-04.05.1931
Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili	Refik Saydam-27.09.1930-04.05.1931

Tablo 2. V. İnönü Hükümeti (27.09.1930-04.05.1931)²⁶⁴

²⁶³ İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, C. 1, TBMM Basımevi, Ekim 2013, s. 132.

²⁶⁴ İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, **a.g.e.**, s. 144.

Başvekil	Mustafa İsmet İnönü-04.05.1931-01.03.1935
Adliye Vekili	Yusuf Kemal Tengirşenk-04.05.1931-23.05.1933 Mehmet Şükrü Saraçoğlu-23.05.1933-01.03.1935
Milli Müdafaa Vekili	Aziz Zekai Apaydın-04.05.1931-01.03.1935
Dahiliye Vekili	Şükrü Kaya-04.05.1931-01.03.1935
Hariciye Vekili	Tevfik Rüştü Aras-04.05.1931-01.03.1935
Maliye Vekili	Mustafa Abdülhalik Renda-04.05.1931-03.02.1934 Fuat Ağralı-03.02.1934-01.03.1935
Maarif Vekili	Esat Sagay-04.05.1931-19.09.1932 Reşit Galip-10.11.1932-13.08.1933 Yusuf Hikmet Bayur-27.10.1933-09.07.1934 Zeynel Abidin Özmen-09.07.1934-01.03.1934
Nafia Vekili	Hilmi Uran-04.05.1931-26.10.1933 Ali Çetinkaya-16.02.1934-01.03.1935
İktisat Vekili	Mustafa Şeref Özkan-04.05.1931-08.09.1932 Mahmut Celal Bayar-10.11.1932-01.03.1935
Sihhat ve İctimai Muavenet Vekili	Refik Saydam-04.05.1931-01.03.1935
Ziraat Vekili	Muhlis Erkmen-31.12.1931-01.03.1935
Gümrük ve İnhisarlar Vekili	Ali Rana Tarhan-31.12.1931-01.03.1935

Tablo 3. VI. İnönü Hükümeti (04.05.1931-01.03.1935)²⁶⁵

²⁶⁵ İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, **a.g.e.**, s. 216.

Başvekil	Mustafa İsmet İnönü-01.03.1935-01.11.1937
Adliye Vekili	M. Şükrü Saraçoğlu-01.03.1935-01.11.1937
Millî Müdafaa Vekili	Kazım Özalp-01.03.1935-01.11.1937
Dahiliye Vekili	Şükrü Kaya-01.03.1935-01.11.1937
Hariciye Vekili	Tevfik Rüştü Aras-01.03.1935-01.11.1937
Maliye Vekili	Fuat Ağralı-01.03.1935-01.11.1937
Maarif Vekili	Zeynel Abidin Özmen-01.03.1935-16.06.1935 Saffet Arıkan-16.06.1935-01.11.1937
Nafia Vekili	Ali Çetinkaya-01.03.1937-01.11.1937
İktisat Vekili	Mahmut Celal Bayar-01.03.1937-01.11.1937
Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili	Refik Saydam-01.03.1937-01.11.1937
Gümrük ve İnhisarlar Vekili	Ali Rana Tarhan-01.03.1937-01.11.1937
Ziraat Vekili	Muhlis Erkmen-01.03.1935-11.06.1937 Şakir Kesebir-11.06.1937-01.11.1937

Tablo 4. VII. İnönü Hükümeti (01.03.1935-01.11.1937)²⁶⁶

Başvekil	Mahmut Celal Bayar-01.11.1937-11.11.1938
Adliye Vekili	Mehmet Şükrü Saraçoğlu-01.11.1937-11.11.1938
Millî Müdafaa Vekili	Kazım Özalp-01.11.1937-11.11.1938
Dahiliye Vekili	Şükrü Kaya-01.11.1937-11.11.1938
Hariciye Vekili	Tevfik Rüştü Aras-01.11.1937-11.11.1938
Maliye Vekili	Fuat Ağralı-01.11.1937-11.11.1938

²⁶⁶ İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, **a.g.e.**, s. 234.

Maarif Vekili	Saffet Arıkan-01.11.1937-11.11.1938
Nafia Vekili	Ali Çetinkaya-01.11.1937-11.11.1938
İktisat Vekili ve Ziraat Vekaleti Vekili	Şakir Kesebir-01.11.1937-11.11.1938
Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili	Ahmet Hulusi Alataş-01.11.1937-11.11.1938
Gümrük ve İnhisarlar Vekili	Ali Rana Tarhan-01.11.1937-11.11.1938
Ziraat Vekili	Faik Kurdoğlu-13.04.1938.11.11.1938

Tablo 5. I. Bayar Hükümeti (01.11.1937-11.11.1938)²⁶⁷

Başvekil	Mahmut Celal Bayar-11.11.1938-25.11.1939
Adliye Vekili	Hilmi Uran-11.11.1938-03.01.1939 Tevfik Fikret Sılay-03.01.1939-25.01.1939
Milli Müdafaa Vekili	Kazım Özalp-11.11.1938-18.01.1939 Naci Tınaz-18.01.1939-25.11.1939
Dahiliye Vekili	Refik Saydam-11.11.1938-25.11.1939
Hariciye Vekili	Mehmet Şükrü Saraçoğlu-11.11.1938-25.11.1939
Maliye Vekili	Fuat Ağralı-11.11.1938-25.11.1939
Maarif Vekili	Saffet Arıkan-11.11.1938-28.12.1938 Hasan Ali Yücel-28.12.1938-25.01.1939
Nafia Vekili	Ali Çetinkaya-11.11.1938-25.11.1939
İktisat Vekili	Şakir Kesebir-11.11.1938-28.12.1938 Hüseyin Hüsnü Çakır-28.12.1938-25.01.1939
Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili	Ahmet Hulusi Alataş-11.11.1938-25.11.1939
Gümrük ve İnhisarlar Vekili	Ali Rana Tarhan-11.11.1938-25.11.1939
Ziraat Vekili	Faik Kurdoğlu-11.11.1938-25.11.1939

Tablo 6. II. Bayar Hükümeti (11.11.1938-25.01.1939)²⁶⁸

²⁶⁷ İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, a.g.e., s. 254.

Başvekil	Refik Saydam-25.01.1939-03.04.1939
Adliye Vekili	Tevfik Fikret Sılay-25.01.1939-03.04.1939
Millî Müdafaa Vekili	Naci Tınaz-25.01.1939-03.04.1939
Dahiliye Vekili	Faik Öztrak-25.01.1939-03.04.1939
Hariciye Vekili	M. Şükrü Saraçoğlu-25.01.1939-03.04.1939
Maliye Vekili	Fuat Ağralı-25.01.1939-03.04.1939
Nafia Vekili	Ali Çetinkaya-25.01.1939-03.04.1939
Maarif Vekili	Hasan Ali Yücel-25.01.1939-03.04.1939
İktisat Vekili	Hüseyin Hüsnü Çakır-25.01.1939-03.04.1939
Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili	Ahmet Hulusi Alataş-25.01.1939-03.04.1939
Gümrük ve İnhisarlar Vekili	Ali Rana Tarhan-25.01.1939-03.04.1939
Ziraat Vekili	Muhlis Erkmen-25.01.1939-03.04.1939

Tablo 7. I. Saydam Hükümeti (25.01.1939-03.04.1939)²⁶⁹

Başvekil	Refik Saydam-03.04.1939-09.07.1942
Adliye Vekili	Tevfik Fikret Sılay-03.04.1939-26.05.1939 Ali Fethi Okyar-26.05.1939-12.03.1941 H. Safyettin Menemencioğlu-12.03.1941-09.07.1942
Millî Müdafaa Vekili	Naci Tınaz-03.04.1939-05.04.1940 Saffet Arıkan-05.04.1940-12.11.1941 Ali Rıza Artunkal-12.11.1941-09.07.1942
Dahiliye Vekili	Faik Öztrak-03.04.1939-06.05.1942 Ahmet Fikri Tüzer-06.05.1942-

²⁶⁸ İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, **a.g.e.**, s. 300.

²⁶⁹ İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, **a.g.e.**, s. 318.

	09.07.1942
Hariciye Vekili	Mehmet Şükrü Saraçoğlu-03.04.1939-09.07.1942
Maliye Vekili	Fuat Ağralı-03.04.1939-09.07.1942
Maarif Vekili	Hasan Ali Yücel-03.04.1939-09.07.1942
Nafia Vekili	Ali Fuat Cebesoy-03.04.1939-09.07.1942
İktisat Vekili	Hüseyin Hüsnü Çakır-03.04.1939-31.07.1941 Sırrı Day-31.07.1941-09.07.1942
Sıhhat ve Muavenet Vekili	Ahmet Hulusi Alataş-03.04.1939-09.07.1942
Gümrük ve İnhisarlar Vekili	Ali Rana Tarhan-03.04.1939-26.05.1939 Raif Karadeniz-06.05.1939-09.07.1942
Ziraat Vekili	Muhlis Erkmen-03.04.1939-09.07.1942
Muhabere ve Münakale Vekili	Ali Çetinkaya-03.04.1939-20.11.1940 Cevdet Kerim İncedayı-20.11.1940-12.11.1941 Mehmet Fahri Engin-12.11.1941-09.07.1942
Ticaret Vekili	Cezmi Erçin-03.04.1939-01.11.1939 Nazmi Topçuoğlu-01.11.1939-26.11.1940 Mümtaz Ökmen-26.11.1940-09.07.1942

Tablo 8. II. Saydam Hükümeti (03.04.1939-09.07.1942)²⁷⁰

²⁷⁰ İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, **a.g.e.**, s. 338-339.

3. YEREL YÖNETİM

3. 1. Belediye Seçimleri ve Belediye Çalışmaları

3. 1. 1. Belediye Seçimleri

Osmanlı Devleti zamanında ilk belediye seçimleri 1908 yılında yapılmıştı. Ancak İttihat ve Terakki'nin merkezi devlet anlayışı sebebiyle belediyecilik özerklik kazanamamıştı. Merkezi devlet anlayışı sebebiyle 1912 yılında belediye daire meclisleri kapatılmış, dairelere merkezden bir müdür atanmıştı. Osmanlı Dönemi'nde oluşturulan merkezi devlet anlayışı cumhuriyetin ilk yıllarında da devam etmişti²⁷¹. Böylece 16 Şubat 1924 tarihinde çıkarılan “*Ankara Şehremaneti Kanunu*” ile Ankara şehrinin hükümet tarafından atanması ve “*Cemiyet-i Umumiye-i Belediye*” adında 24 kişilik bir meclis tarafından yönetilmesine karar verilmişti²⁷².

Merkezi devlet anlayışı doğrultusunda ise 1930 yılına gelindiğinde “*Belediye Kanunu*” çıkarılmıştı. Bu kanunla İstanbul Valisi'nin, belediye başkanı görevini de üstlenmesi ve Ankara Belediye Başkanının da İç İşleri Bakanlığı tarafından atanması kabul edilmişti²⁷³. Söz konusu belediye kanunu ilk defa 1930 yılında yapılan belediye seçimlerinde uygulanmıştı²⁷⁴.

Çalışmanın incelendiği yıllarda Türkiye’de 1930, 1934 ve 1938 yıllarında olmak üzere 3 defa belediye seçimi yapılmıştı²⁷⁵. Ancak söz konusu bu seçimler hakkında geniş çapta bilgiler elde edilememektedir. Seçimler hakkında detaylı bilgilere ulaşılamamasının sebepleri şunlardır: bu yıllarda sayısal ve siyasal anlamda yapılan belediye seçimlerini inceleyecek bir kadro yoktu. Kitle iletişim araçları yetersizdi. Ayrıca seçimler uzun sürmekteydi²⁷⁶.

²⁷¹ Süleyman Yaman Koçak, Ali Ekşi, “Katılımcılık ve Demokrasi Perspektifinden Türkiye’de Yerel Yönetimler”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 21, Mayıs 2010, s. 295-307.

²⁷² Tülin Çağdaş, “Türkiye’de Yerel Yönetimlerde İdari Özerklik”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C. 30, S: 1, 2011, s. 391-416.

²⁷³ Süleyman Yaman Koçak, Ali Ekşi, **a.g.e.**, s. 295-307.

²⁷⁴ Mehmet Pınar, İlknur Koç, “1930 İstanbul Belediye Seçimlerinde Gayrimüslimler”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 42, Kış 2018, s. 321-344.

²⁷⁵ R. Bahar Üste, “Yerel Seçimlerin Cinsiyeti: Seçimler ve Kadın Temsili”, **İşletme Fakültesi Dergisi**, C. 18, S: 1, 2017, s. 101-131.

²⁷⁶ Murat Kaçer, “Türkiye’de Belediye Başkanlığı Seçimlerinde Yenilenme (1963-2014)”, **MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 15, S: 4, Aralık 2017, s. 329-350.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde 1930 belediye seçimleri ilk çok partili seçim özelliğine sahiptir. Seçim Cumhuriyet Halk Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası arasında gerçekleşmişti. Ayrıca seçimler iki kademeli olarak yapılmış ve ilk defa kadınların seçimlere katılımı sağlanmıştı²⁷⁷. Seçimler 22 Eylül tarihinde başlamış 20 Ekim tarihinde ise son bulmuştu²⁷⁸.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın 1930 yılında seçim bildirisi şöyle olmuştur: *“Hür doğmuş ve hür yaşamağa layık bir fertsin. Hiçbir tazyike ve hiçbir tehdide ehemmiyet vermeyerek reyini serbestçe kullan. Seni hürriyete refaha ulaştıracak olan Serbest Cumhuriyet Fırkasıdır. Serbest Cumhuriyet Fırkası mütegalibe saltanatına nihayet verecektir. Ve seni yükseltecektir. Reyini Serbest Cumhuriyet Fırkası'na ver. O senin kendi firkan ve senin kendi arzundur. Çünkü Serbest Cumhuriyet Fırkası haksızlığa zulme uğrayan hürriyete aşık vatandaşların ıstırabından doğmuştur. O seni kurtaracaktır. O senin dertlerine çaresaz olacaktır. O senin müdafiidir. Reyini ona ver”*²⁷⁹.

Belediye seçimleri için Ankara Belediye Meclisi 4 Eylül 1930 tarihinde toplanmıştı. Her mahalleden seçilen iki ya da üç kişi belediye dairesine getirilmiş ve saat 16.00'da Belediye Reisi Muavini Hazim Bey'in salona iştirak etmesinden sonra intihap encümeni seçilmişti. Hazim Bey 1 Eylül 1930 tarihinden itibaren yeni belediye kanununun yürürlüğe girmesi sebebiyle yeni intihap encümeni seçiminin yapıldığını ifade etmişti. Kura ile belirlenen intihap encümenleri şunlardı; Ahmet Şükrü Bey, Tahsildarzade Osman Bey, Dr. Hüseyin Enver Bey, Mehmet Sadri Bey, Ejderzade Tevfik Bey, Av. Mümtaz Bey, Yahya Necati Bey, Dr. Vehbi Bey, Kütüküzade Halim Bey ve Mesut Bey. Encümenin 6 Eylül 1930 tarihinden itibaren Belediye Reisi ve Vali Nevzat Bey'in riyaseti altında çalışmaya başlayacağı anlaşılmıştır²⁸⁰. Ankara'da ilk oyu kullanan kişi Cumhuriyet Halk Fırkası Müfettişi Ali Nazmi Bey isimli bir şahıstı²⁸¹.

²⁷⁷ İhsan Sabri, BALKAYA, “1930 Antalya Belediye Seçimleri ve Yansımaları”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilgiler Enstitüsü Dergisi**, C. 2, S.22, Haziran 2018, s. 1075-1091.

²⁷⁸ **BCA**, 30.10.0.0, 82-536-28, 14.10.1930.

²⁷⁹ **BCA**, 30.10.0.0, 82-536-29, 06.10.1930. Ek: 5.

²⁸⁰ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3286, 5 Eylül 1930, s. 1.

²⁸¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1659, 23 Eylül 1930, s. 2.

İstanbul'da 1930 yılında seçimler 18 Ekim itibariyle bitmiş toplamda 14 gün sürmüştü²⁸². Bölgede seçimler ilçelerin fazla olması sebebiyle 6 Ekim tarihinde diğer şehirlere göre erken başlamıştı. 1930 yılında kabul edilen Belediye Kanunu'na göre seçim süresi, her bölgenin en büyük mülkü amiri tarafından belirlenmişti. Böylece il ve ilçelerde seçim günü ve süresi farklılık göstermişti²⁸³. 1930 yılında İstanbul'da seçimler sükunet içinde geçmiş, oyların çoğunluğunu Cumhuriyet Halk Fırkası almıştı²⁸⁴. Ayrıca Serbest Cumhuriyet Fırkası İstanbul'da 114 aday ile seçime katılmıştı²⁸⁵. İzmir'deki seçimlerde de 5 bin 24 fark ile oyların büyük çoğunluğunu Cumhuriyet Halk Fırkası almıştı²⁸⁶.

1930 yılı belediye seçimlerinde özellikle Marmara, Çukurova ve Batı Anadolu bölgelerinde Serbest Cumhuriyet Fırkası halk tarafından yoğun bir şekilde desteklenmişti. Söz konusu seçimde 502 belediyenin 22'sini Serbest Cumhuriyet Fırkası kazanmıştı²⁸⁷. Partinin büyük ilgi görmesinin en büyük sebebi ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardır²⁸⁸. Ali Fethi Okyar fırkanın Batı Anadolu'da teşkilatlanması için İzmir, Menemen, Manisa, Akhisar ve Balıkesir'i içine alan bir gezi programı tertip etmişti. Ancak 4 Eylül 1930 tarihindeki İzmir Mitingi olaylı bir şekilde sonuçlanmıştı²⁸⁹. Bu mitinge yaklaşık 50 bin kişi katılmış, halk ve polis arasında büyük bir çatışma yaşanmıştı²⁹⁰. Partinin kapanmasına sebep olan olaylardan birisi bu mitingde yaşanan olaylardı. Partinin yerel seçimlerde elde ettiği başarı iktidar partisini rahatsız etmişti. Partinin gözle görülür bir şekilde seçimlerde başarı elde etmesi partinin kapanmasına sebep olan bir diğer olaydı²⁹¹. Seçim sonucunda da Ali Fethi Bey'in CHP'yi seçimde yolsuzluk yapıldığına dair suçlaması²⁹² ve mecliste

²⁸² **Milliyet Gazetesi**, nr: 1685, 19 Ekim 1930, s. 1.

²⁸³ Mehmet Pınar, İlknur Koç, "1930 İstanbul Belediye Seçimlerinde Gayrimüslimler", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 42, Kış 2018, s. 321-344.

²⁸⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1685.

²⁸⁵ Mehmet Pınar, İlknur Koç, a.g.m., s. 321-344.

²⁸⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1687, 21 Ekim 1930, s. 1.

²⁸⁷ Nurullah Çetin, "Tek Partili Dönemde Aydın'da Yerel Seçim (1938)", **Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi**, C. 3, S: 1, Ocak 2018, s. 60-98.

²⁸⁸ Ömer Karakaş, "Dönemin Yerel Basınına Göre Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Manisa Vilayeti'nde Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri", **History Studies**, C. 2, S: 3, 2010, s. 201-222.

²⁸⁹ Ömer Karakaş, "Balıkesir'de Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Teşkilatlanması ve Belediye Seçimleri (1930)", **Turkish Studies**, C. 8, S: 5, Bahar 2013, s. 357-375.

²⁹⁰ Nurullah Çetin, a.g.m., s. 60-98.

²⁹¹ Esat Öz, **a.g.e.**, s. 104-105

²⁹² Nurullah Çetin, a.g.m., s. 60-98

verilen gensoru üzerine yapılan tartışmalar ayrıca Mustafa Kemal Paşa'ya ve inkılaplara karşı yapılan eylemler partinin sonunu getirmişti²⁹³.

Ankara'da belediye seçimleri 10 Ekim 1934 tarihinde resmi devlet dairelerinin bayraklarla donatılması ile başlamıştı. Şehir mıntıkalara ayrılmış, oylar öncelikle Yenişehir mıntıkasında oturanlar tarafından kullanılmıştı. Seçimin ilk günü oy kullananların sayısı 4 bin 257 kişidir. Ayrıca Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, Adliye Vekili Şükrü Saraçoğlu, Ziraat Vekili Muhlis Bey, Ankara Vali ve Belediye Başkanı Nevzat Bey, Şurayı Devlet Reisi Reşat Bey'de oylarını kullanmışlardı. Cumhuriyet abidesinin yanında kurulan halk kürsüsü etrafında kalabalık halk kitlesi toplanmış ve hitabeler büyük bir ilgiyle dinlenmişti. Öncelikle kürsüye Mürüvvet Hanım gelerek belediyeciliğin önemini ve kadınlara verilen oy hakkının önemini anlatan bir konuşma yapmıştı. Daha sonra Sait Bey ve Demirci Sabri Bey isimli şahıslar da birer konuşma yapmıştı²⁹⁴.

Doğanbey mıntıkası da 12 Ekim 1934 tarihinde oyunu kullanmıştı. Oy kullananlar arasında Başvekil İsmet Paşa, Milli Müdafaa Vekili Zekai Bey, Nafia Vekili Ali Bey, Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Bey'de vardı. Bu tarihte oylarını kullananların sayısı 5 bin 36 kişidir²⁹⁵. 14 Ekim 1934 tarihinde Demirfırka mıntıkasında 6 bin 137 kişi oy kullanmış, bu suretle 5 gün içinde oy kullananların sayısı 29 bin 189 kişiyi bulmuştu²⁹⁶.

1934 yılında Ankara'da belediye seçimi 16 Ekim 1934 tarihinde son bulmuştu. Seçme hakkı olan 40.000 kişiden 34.976 kişi oy kullanmıştı. Seçim belediye meclis azalarını seçmek için yapılmış, Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından asli ve yedek adaylar olmak üzere iki grup aday listesi oluşturulmuştu. Halk bu iki grup arasından meclis azalarını seçmişti²⁹⁷. 1934 yılı seçimleri tek parti dönemi devlet-parti bütünleşmesinin olduğu bir seçim yılı olmuş ve seçimde Cumhuriyet Halk Fırkası tek parti olarak bulunmuştu²⁹⁸. Böylece oylar yalnızca tek parti olduğu için Cumhuriyet Halk Fırkası adaylarına verilmişti²⁹⁹. Seçmenlere asli ve yedek olmak üzere iki

²⁹³ Suna Killi, *a.g.e.*, s. 231.

²⁹⁴ *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, nr: 4748, 11 Ekim 1934, s. 1.

²⁹⁵ *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, nr: 4750, 13 Ekim 1934, s. 1.

²⁹⁶ *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, nr: 4752, 15 Ekim 1934, s. 1.

²⁹⁷ *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, nr: 4747, 10 Ekim 1934, s. 1.

²⁹⁸ Murat Kaçer, "Türkiye'de Belediye Başkanlığı Seçimlerinde Yenilenme (1963-2014)", *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15, S: 4, Aralık 2017, s. 329-350.

²⁹⁹ *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, nr: 4754, 17 Ekim 1934, s. 1.

seçenek sunulmuş olması tek parti olmuş olsa bile halka bir seçim şansının tanınmak istendiğini gösterir.

İstanbul'da şehir meclis azası seçimi 1 Ekim 1934 tarihinde başlamış 12 Ekim tarihine kadar sürmüştü. Yine İstanbul'da da Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından adaylar asli ve yedek olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Fırka, asli ve yedek adaylar arasında bir fark gözetmemiş, halk, kimi asli kimi yedek aza olarak görevlendirmek istiyorsa oyunu ona göre kullanması tavsiye edilmiştir. Adaylar tarafından Taksim'de Cumhuriyet abidesi önünde merasim yapılmış, Sultanahmet Meydanı'nda toplanarak alay kurulmuş ve belediyeye gidilerek Vali ve Belediye Reisi Muhittin Bey ziyaret edilmişti³⁰⁰. Kazalarda seçim yerleri süslenmiş her yer bayraklarla donatılmış, her sandık başında bir memur görevlendirilmişti. Oy kullanmaya gelen her şahıs öncelikle ikamet ettikleri mahallelere göre defterlerde isimlerini bularak nüfus cüzdanları ile birlikte oy pusulası almışlardı³⁰¹. Söz konusu yılda İstanbul'da seçimler 12 Ekim tarihinde bitmiş ancak şehrin kalabalık olması sebebiyle oyların tasnif edilmesi uzun zaman almıştı. Bu sebeple seçimin sonucu 17 Ekim 1934 tarihinde saat 16.00'da anlaşılabilmişti. Şehir meclisine girecek 61 aza oylara göre belirlenmişti. 36 aza ilk defa seçilmiş, 25 aza ise mevcut vazifesini korumuştur³⁰². 1934 yılında İstanbul'da yapılan seçimlerde katılım oranı %65, Ankara'da ise %80,7'dir³⁰³.

Ankara'da 1938 yılında seçimler 1 Ekim tarihinde saat 09.00'da başlamış 18.00'de bitmişti. Oy sandığı belediye salonuna koyulmuş, seçimin ilk günü 12 mahalle oylarını kullanmıştı. Seçim sebebiyle dükkanlar, mağazalar süslenmiş, bayraklarla donatılmıştı³⁰⁴. Seçim 7 Ekim tarihinde sonlanmıştı³⁰⁵.

İstanbul'da 1938 yılı belediye azası seçimi 1 Ekim tarihinde saat 08.00'de başlamıştı. Her sandık intihap encümeni tarafından merasimle açılmıştı. Seçim bölgelerinde halkevi bandoları ile mahalli bandolar millî şarkılar çalmıştı³⁰⁶. Seçim 8 Ekim tarihinde saat 20.00 itibarıyla sonlanmış, oy sandıkları kaza merkezine

³⁰⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3105, 1 Ekim 1934, s. 1-5.

³⁰¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3106, 2 Ekim 1934, s. 1.

³⁰² **Milliyet Gazetesi**, nr: 3122, 18 Ekim 1934, s. 1-5.

³⁰³ Murat Kaçer, a.g.m., s. 329-350.

³⁰⁴ **Ulus Gazetesi**, 1 Ekim 1938, s. 1.

³⁰⁵ **Ulus Gazetesi**, 8 Ekim 1938i s. 1.

³⁰⁶ **Akşam Gazetesi**, nr: 7170, 1 Ekim 1938, s. 3.

nakledilmişti³⁰⁷. 1938 yılında İstanbul'daki seçimlere katılım oranı %80, Ankara'da ise %93'tür³⁰⁸.

3. 1. 2. Belediye Çalışmaları

Çalışma kapsamında incelenen Tan Gazetesi İstanbul'da, Ulus Gazetesi ise Ankara'da çıkarılmaktaydı. Gazete de ki haberler incelendiğinde söz konusu bu şehirler de ki belediye ile ilgili haberlere rastlanmıştır. Bu belediyeler tarafından 1930-1939 yılları arasında en fazla çalışmaların yol yapımı, elektrik ve imar işleri, temizlik işleri ve şehir suları üzerinde yapıldığı görülmüştür. ayrıca İstanbul ve Ankara belediyeleri tarafından yardım kuruluşlarına çok sayıda yardımlar yapılmıştı. Hatta belediyeler bizzat kendi girişimleri ile de yardıma muhtaç kişilere destek olmuşlardı. Bu doğrultuda bu haberler aşağıda detaylandırılmıştır.

Çalışma incelenirken İstanbul'da bulunan adalar da elektriğin olmadığı görülmüştür. Bu yüzden adaların elektrik ile aydınlatılması için elektrik şirketi ile belediye arasında 1930 yılında bir anlaşma yapılmasına karar verilmişti. Antlaşma çerçevesinde Büyükkada'da bir tesisat merkezi kurulacak ve diğer adalara buradan elektrik bağlantısı sağlanacaktı³⁰⁹. Adalara elektrik verilmesi hakkındaki bu antlaşma aslında Nafia Vekaleti ile İstanbul Belediyesi arasında 23 Ocak 1929 tarihinde imzalanmıştı. 1929 yılında ki bu antlaşmaya göre elektrik işleri 1 yılda tamamlanacaktı. Ancak bu işlemin 1 yılda tamamlanamayacağı anlaşıldığından antlaşmanın 1 yıl daha uzatılmasına karar verilmişti³¹⁰. Böylece adalara elektriğin sağlanmasına dair çalışmaların 2 yılda tamamlanacağı anlaşılmıştır.

Antlaşmanın imzalanması için İstanbul Belediyesi ile elektrik şirketi arasında bazı görüşmeler yapılmıştı. Böylece 1930 yılında bir antlaşma hazırlanmış ve Nafia Vekaleti'ne gönderilmişti. Antlaşma Nafia Vekaleti tarafından onaylandıktan sonra elektrik tesisatına başlanacaktı. Antlaşmaya göre elektrik İstanbul'dan alınarak Kartal'a kadar ulaştırıldıktan sonra Büyükkada'ya geçirilecek ve diğer adalara buradan elektrik bağlantısı sağlanacaktı³¹¹. 1931 yılında adaların elektrik hattı

³⁰⁷ **Akşam Gazetesi**, nr: 7177, 7178, 8-9 Ekim 1938, s. 3.

³⁰⁸ Murat Kaçer, a.g.m., s. 329-350.

³⁰⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1897, 1 Ocak 1930, s. 1.

³¹⁰ **BCA**, 30.18.1.2, 8-8-4, 12.02.1930.

³¹¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1432, 5 Şubat 1930, s. 6.

tamamlanmıştı³¹². Ayrıca belediye tarafından adalara su verilmesi ile ilgili de çalışmalar yapılmıştır. Bu doğrultuda Vali ve Belediye Reisi Lütfü Kırdar'ın başkanlığında Belediye Sular İdaresi Müdürü Yusuf Ziya Bey, Denizbank İşletme Müdürü Hamdi Emin Bey ve Adaları Güzelleştirme Cemiyeti Reisi Emin Ali Bey'in katılımıyla 1939 yılında bir toplantı düzenlenmişti. Toplantı da Denizbank'a ait su tankları ile adalara su dağıtılmasına karar verilmiştir. Tanklar Anadolu yakasından taşınacaktı³¹³.

İstanbul'da adalara elektrik verilmesinin yanı sıra şehir dahilinde de elektrik çalışmaları yapılmıştır. Bu doğrultu da 500 adet sokak lambasına elektrik verilmesi için elektrik şirketi ile görüşmelere başlanmış ayrıca söz konusu yılda belediye bütçesinden sokak lambaları için 220 bin lira tahsis edilmiştir³¹⁴.

Ankara Belediye Cemiyeti 7 Ocak 1930 tarihinde toplanmıştı. Toplantıda portakallardan alınan vergilerin sandık başına değil de okka üzerinden alınmasına karar verilmişti³¹⁵. Bu kararla belediye tarafından portakallardan alınan vergiler daha fazla alınabilecekti.

Çalışma incelenirken İstanbul'da 1930-1935 yılları arasında İtfaiye teşkilatına çok sayıda yatırım yapıldığı görülmüştür. Bu doğrultuda İstanbul Belediye Cemiyeti 5 Şubat 1930 tarihinde Birinci Reis Vekili Saadettin Ferit Bey'in başkanlığında toplanmış ve itfaiye ile ilgili şu kararlar alınmıştır: İtfaiye için bütçede mevcut 100 bin liranın 50 bin lirası ile itfaiye aracı alınacak, diğer 50 bin lira ile de Bakırköy'de bir su deposu yaptırılacak ve Kadıköy'de bir itfaiye garajı yapılacaktır³¹⁶. Yine İstanbul Belediyesi tarafından 1931 yılında da itfaiye teşkilatına ait noksanlar tamamlanmaya çalışılmıştı. Belediye tarafından 1931 bütçesi içerisinde itfaiye için 140.000 lira ayrılmıştı. Ayrılan bu para ile motor, tulumba ve hortum alınacaktı³¹⁷. Ayrıca 20 metre uzunluğunda iki merdiven ile 6.000 metre uzunluğunda bir hortum alınacaktı³¹⁸. Bunların yanı sıra Almanya'dan bir itfaiye uzmanı getirilecekti³¹⁹. Yurtdışından itfaiye uzmanının getirilmesi belediye tarafından itfaiye çalışmalarına büyük önem

³¹² **Milliyet Gazetesi**, nr: 2069, 14 Kasım 1931, s. 1.

³¹³ **Tan Gazetesi**, nr: 1247, 2 Ocak 1939, s. 2.

³¹⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1965, 1 Ağustos 1931, s. 3.

³¹⁵ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3052, 8 Ocak 1930, s. 1.

³¹⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1433, 6 Şubat 1930, s. 3.

³¹⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2069, 14 Kasım 1931, s. 1.

³¹⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2069, 14 Kasım 1931, s. 1.

³¹⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1784, 27 Ocak 1931, s. 3.

verildiğini göstermektedir. Yine 1935 yılında İstanbul Belediyesi itfaiye bütçesi için 100.000 lira ödenek ayırmıştı. Bu ödenekle itfaiyeye 7 arazor, 3 kılavuz, 4 tahrip makinesi, 12 motor ve 32 gaz maskesi alınmıştı. Ayrıca 25.000 lira değerinde bir merdiven de alınmıştı³²⁰.

Oktruva vergisi şehir ve kasabalara ticaret amacıyla getirilen eşyalardan alınan bir vergi idi³²¹. Geliri doğrudan hazineye aktarıldığı için bazı ürünlerden bu vergi alınmamaktaydı. Vergiden muaf tutulan ürünler: pirinç, tuz, şap, demir, enfîye, güherçile, odun, kereste ve baruttu. Ancak temel gıda maddesi olan undan bu vergi alınmaktaydı. Örneğin Edirne un fabrikalarından, oktruva vergisinin her yıl alındığı anlaşılmıştır³²². İstanbul Belediye İdare Encümeni de 13 Nisan 1930 tarihinde toplanarak bu vergi hakkında düzenleme yapılmasına karar vermişti. Toplantıya Ticaret ve Sanayi Odalarının delegelerinin katılımı da sağlanmıştı. Bu düzenlemeye göre bazı eşyalardan alınan vergilerden 10 kat, bazı eşyalardan alınan vergilerden ise 20 kat oranında fiyat indirimi yapılacaktı³²³. 1932 yılında da İstanbul Umumi Meclisi tarafından oktruva vergisi hakkında müzakereler yapılmıştı. Müzakereler sanayi erbabından bazı eşyalar için alınan oktruva vergisinin düşürülmesi üzerineydi³²⁴.

Ankara Belediye Cemiyeti 1 Mayıs 1930 tarihinde Nevzat Bey'in başkanlığında toplanmıştı. Yapılan seçimler sonucunda birinci reisliğe Ziraat Bankası Merkez Müdürü Raşit Bey, ikinci reisliğe ise Tayyare Cemiyeti Reis Muavini Şükrü Bey seçilmişti. Ardından bütçe, nafia, tetkik, sıhhiye ve idare encümenliği seçimi yapılmıştı. Ayrıca vilayet tarafından Belediye Cemiyetinin 1 yıllık bütçesi belirlenmişti³²⁵. 1930 yılı bütçesi toplamda 1.029.797 lira 42 kuruştur. Bütçe 1929 yılına göre 8.097 lira 42 kuruş fazlalık arz etmişti. Bu fazlalığın yeni yaptırılacak olan mezbaha binası için harcanacağı anlaşılmıştır³²⁶.

1930'lu yıllarda hem Ankara'da hem de İstanbul'da elektrik çalışmalarına hız verilmekteydi. İstanbul'da ki elektrik çalışmalarının ardından Ankara'da da elektrik çalışmaları yapılmıştı. Bu çalışmalar kapsamında Ankara Belediye Cemiyeti 21

³²⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3299, 18 Nisan 1935, s. 3.

³²¹ Mehmet SÜME, "Osmanlı Vergi Uygulamalarına Bir Örnek: Oktruva Resmi", **Belleten**, C. LXXX, S. 288, Ağustos 2016, s. 531.

³²² **BCA**, 30.10.0.0, 125-889-12, 26.05.1931.

³²³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1499, 13 Nisan 1930, s. 1.

³²⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2249, 17 Mayıs 1932, s. 1-6.

³²⁵ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3163, 2 Mayıs 1930, s. 1.

³²⁶ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3164, 3 Mayıs 1930, s. 1.

Haziran 1930 yılında Raşit Bey'in başkanlığında toplanmıştı. Toplantıda belediye ile elektrik şirketi arasında şehrin elektrikleşmesi için daha önce yapılan antlaşma onaylanmıştı. Bu antlaşmaya göre Ankara'ya 640 lamba konulacaktı³²⁷. Bu 640 lambanın takılmasıyla şehrin ışıklandırılması büyük oranda giderilebilecekti. Yine İstanbul'da 1938 yılında şehir için ışıklandırma çalışmaları yapıldığı görülmüştür. Belediye tarafından şehrin kaliteli bir şekilde ışıklandırılması hakkında bir rapor hazırlanarak Nafia Vekaletine gönderilmişti. Bunun üzerine Nafia Vekaleti tarafından şehrin muhtelif yerlerine 1000 adet lamba takılması için elektrik idaresine emir verilmişti. Ayrıca millî bayramlarda da şehrin ışıklar ile donatılması için bir proje hazırlandığı ve bu projenin 1938 yılının Ekim ayına kadar bitirilmesinin kararlaştırıldığı anlaşılmıştır. Bu proje için 116.000 lira bütçe ayrılmıştı³²⁸.

Gazeteler incelendiğinde İstanbul Belediyesi tarafından bütçe açıklarının kapatılması için bazı önlemler alındığı görülmüştür. Bu önlemler genellikle memur ve çalışanlar üzerinde alınmaktaydı. Buna ilk örnek olarak 1931 yılında memur ve işçilerin resmi kıyafetlerini kendilerinin satın almasına dair alınan bir karar gösterilebilir. Belediye emrinde çalışan memur ve işçilerin resmi kıyafetleri 1931 yılına kadar belediye tarafından karşılanmaktaydı. Ancak Belediye Daimi Encümeni tarafından alınan bir kararla tüm çalışanların kıyafetlerini kendi paraları ile almalarına karar verilmişti. Bu karar belediye bütçesine zarar vermesi sebebiyle alınmıştı³²⁹. Bu kararın belediye bütçesinin 1931 yılında daha çok itfaiye, elektrik gibi çalışmalara ayrıldığı için alındığı söylenebilir. İkinci örnek ise 1932 yılında alınan bir karardır. İstanbul Belediyesi, 1932 yılı bütçesi için bir toplantı yapmıştı. Bu yıl açık olan 800.000 liranın memur maaşlarından ve memur sayısından tasarruf edilmesi ile kapanmasına dair bir karar alınmıştı. Bu karar neticesinde yeni memur ataması yapılmayacak, asgari bir kadro ile devam edilecek ve yeni bir memuriyet ihdas edilmeyecekti³³⁰. Bütçe açığının memur maaşlarından tasarruf edilerek kapatılmasına dair müzakere yapılmış maaşların düşürülmesi ile ilgili bir karara rastlanmamıştır.

Çalışmanın incelendiği yıllarda İstanbul Belediyesi tarafından yardıma muhtaç kişiler için çok sayıda yardım yapıldığı görülmüştür. Bu yardımlardan bir tanesi 1931 yılında yapılmıştı. İstanbul Belediyesi Ayasofya Medresesi'ni kimsesiz ve evsiz

³²⁷ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3211, 22 Haziran 1930, s. 1.

³²⁸ **Tan Gazetesi**, nr: 1127, 19 Haziran 1938, s. 2.

³²⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1947, 14 Temmuz 1931, s. 3.

³³⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2123, 07 Ocak 1932, s. 3.

olanlar için “Gece Barınma Yurdu” haline getirmişti. Fakat medrese barınma yurdu haline getirildiğinde burada bulunan 65 karyolanın yardıma muhtaç kişiler için yeterli olmadığı anlaşılmıştı. Bunun üzerine 15 karyola daha ilave edilmişti. Ancak karyola ilave edilmesine rağmen bu yurdun, kimsesiz ve yardıma muhtaç olan kişiler için yeterli olmadığı anlaşılmış bu sebeple yeni bir yurdun açılmasına karar verilmişti³³¹.

İstanbul Belediyesi’nin 1930’lu yıllarda yangınları önlemek ve engellemek için bir çok atılım yaptığı görülmüştür. Örneğin belediye kararıyla 1931 yılında tütün depoları ve imalathanelerinde yangınlara karşı alınacak önlemler hakkında 12 maddelik bir talimatname çıkarılmıştı. Talimatnameye göre alınacak önlemler şu şekilde belirlenmişti:

- 1- Her depoda mutlaka 20 ton su alabilecek havuz veya su deposu bulunacak,
- 2- Elektrik tesisatı mutlaka emniyetli borular içinde olacak,
- 3- Bina dahilinde mümkün olan itfaiye tesisatı bulundurulacak,
- 4- Gece bekçiler depoları sık sık kontrol edecekler,
- 5- Her depoda mutlaka itfaiyeyi aramak için bir telefon bulundurulacak,
- 6- Depolarda sigara içilmeyecek,
- 7- Tütün imalathaneleri binaların en alt katında olacak,

8- İmalathanelerde hıfzıssıhha ahkamı bulundurulacak³³². Bu kararlarla tütün depoları ve imalathanelerinde yangın çıkmasına sebep olabilecek her türlü olasılığın önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu kararlarla yangınların önüne geçmek için sigara içilmemesi, depolarda çalışanların sık sık kontrol yapmalarının istenmesi gibi hem insani sebepler hem de tesisat anlamında insani olmayan her türlü sebeplerin düşünüldüğü görülmüştür.

Belediyeler tarafından çalışmanın incelendiği yıllarda lokanta, kahvehane gibi işletmelere sıkça denetleme yapıldığı anlaşılmıştır. Örneğin İstanbul Belediyesi tarafından 1931 yılında bu işletmelere bir teftiş yapılarak fiyat listeleri kontrol edilmiştir. Ayrıca fiyat listelerini tasdik ettirmeyen işletme sahiplerine 5 lira para cezası kesilmiş, ikinci teftişte tasdik ettirmeyenlerden ise 3 katı şeklinde ceza

³³¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2021, 26 Eylül 1931, s. 3.

³³² **Milliyet Gazetesi**, nr: 2047, 22 Ekim 1931, s. 3.

kesilmesine karar verilmiştir³³³. Böylece bu cezalarla işletme sahiplerinin vergi kaçırmalarının önüne geçilmek istenmiştir. Yine İstanbul'da belediye tarafından 1935 yılında lokanta, pastane, fırın, hamam vb. yerler de yapılan denetlemeler sonucunda bu işletmelerin salahiyyetli olmayan bazı kişiler tarafından muhtelif sebepler ile kontrol edildiği anlaşılmıştı. Bu sebeple belediye tarafından bazı kararlar alınmıştı. Böylece her dükkan da bir defter bulundurulacak ve bu gibi yerlerin denetimini yapacak olan kişiler tarafından defterler imzalanarak kontrol edilecekti³³⁴.

İstanbul Belediyesi'nin 1931 yılı bütçesinde yol yapımı ve yolların tamir edilmesi için ayrılan 400.000 lira bitmiş bu yüzden yapılması planlanan yolların inşaatının bir sonraki seneye devredilmesine dair karar alınmıştı³³⁵. Bütçe kapsamında öncelikle Topkapı-Bakırköy yol inşaatı ve asfaltı yapılmıştı. Daha sonra ise Anadolu yakasında Kızıltoprak-Maltepe arası yol inşaat çalışması başlamıştı³³⁶. Yol yapım çalışmalarına 1932 yılında da devam edilmişti. Bu doğrultuda Taksim bahçesinin yanından Dolmabahçe'ye kadar olan yol inşaatı 21 Mart 1932 tarihi itibarı ile bitmişti. Ayrıca Cabi Caddesi ve Tophane yolu inşaatı da bir ay sonra bitecekti³³⁷. 1932 yılında yol yapım çalışmaları haricinde belediye bütçesinden park yapımı içinde bütçe tahsis edilmişti. Bu tahsisat neticesinde öncelikle Sultanahmet ve Ayasofya camileri arasındaki geniş ve boş alanlar park haline getirilecekti³³⁸. Parkların yanı sıra söz konusu yıllarda belediye tarafından çok sayıda çocuk bahçesinin açıldığı da görülmüştür. Bu doğrultuda İstanbul Belediyesi tarafından 1933 yılında Beşiktaş, Kadıköy ve Fatih'te birer çocuk bahçesi açılmasına karar verilmişti³³⁹. Yine İstanbul Belediyesi tarafından 1933 yılında Kadıköy Moda'da bir çocuk bahçesi tesis edilmişti. Cumhuriyet Bayramı'nın 10. yıldönümünde resmi açılış töreninin gerçekleştirilmesine karar verilmişti³⁴⁰. 1931 yılında Belediye tarafından yeni yol yapım çalışmaları ve tamiri için ayrılan 400.000 lira'nın yeterli gelmediği görülünce, bu çalışmalar için 1932 yılı bütçesinden 500.000 lira ödenek ayrılmıştı. Daimi Encümen yeni yapılacak yolların belirlenmesine dair çalışmalara başlamıştı. 500.000 liranın 170.000 lirası tali derecedeki sokakların inşası için kaymakamlıklara, 225.000

³³³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2088, 3 Aralık 1931, s. 3.

³³⁴ **Tan Gazetesi**, nr: 3526, 1 Aralık 1935, s. 2.

³³⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2096, 11 Aralık 1931, s. 3.

³³⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2110, 25 Aralık 1931, s. 3.

³³⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2196, 22 Mart 1932, s. 3.

³³⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2204, 30 Mart 1932, s. 3.

³³⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2554, 21 Mart 1933, s. 3.

³⁴⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2722, 9 Eylül 1933, s. 3.

lira caddelerin inşası için Daimi Encümen adına tahsis edilmişti. Ayrıca asfalt yapımı için bütçeden 78.000 lira ayrılmıştı³⁴¹. 1933 yılında ise yol çalışmaları için bütçeden önceki yıllara oranla daha büyük oranda tahsisat ayrılmıştı. Bütçe kapsamında yalnızca Unkapanı Köprüsü'nün tamir edilmesi için 150.000 lira ayrılmıştı. Köprü'nün tamir işleri bir ay içerisinde tamamlanmıştı³⁴².

1932 yılının Şubat ayında kar ve fırtına sebebiyle İstanbul'un birçok mahallesinde bulunan ahşap evler zarar görmüş, bu sebeple belediyede çalışan fen memurları, her mahalleyi dolaşarak bu binaların tespitine dair araştırma yapmışlardı. Bu mahalleler Galata, Fındıklı ve Unkapanı civarındaydı. Çemberlitaş'ta Yağlıkçı Hanı ile Çarşıkapı'da Hüseyin Ağa Mahallesi'nde bulunan Sorgotçu ve Baltacı Hanlarının yıkılmasına karar verilmişti. Ayrıca Pastırmacı Hanı da yıkılmıştı³⁴³.

Ankara Belediye Meclisi 2 Nisan 1932 tarihinde Nevzat Bey'in başkanlığında toplanmıştı. Toplantıda yeni bütçe 1.166.473 lira olarak belirlenmişti. Bütçenin geliri şu şekildeydi:

- 1- Belediye Resimleri, 516.372 lira
- 2- Emval ve Emlak Hasılatı, 512.700 lira
- 3- Mütenevvi Gelirler, 62.401 lira
- 4- Otobüs için istikraz, 75.000 lira'dır.

Temizlik işleri için 371.571 lira, maaş ve ücretler için 108.420 lira bütçe ayrılması teklif edilmişti. Fen işleri için 3.700 lira, umumi inşaat ve tamirat için 80.000 lira, istimlak için 7280 lira, umumi tenvirat için 115.000 lira, mezbaha için 15.875 lira bu fabrikası için 3200 lira, otobüs işleri için 75.000 lira, ihtiyat akçesi olarak 52.491 lira, cumhuriyet merkez bankası için 11.664 lira, umumi masraflar için 70.660 lira, sıhhi masraflar için 21.800 lira, su masrafları için 40.000 lira, zabıta masrafları için 5000 lira, itfaiye için 18.000 lira bütçe ayrılmıştı. Belediye memur maaşları için 447.640 lira, şehir masrafları için de 718.832 lira ayrılmıştı. Ayrıca belediyenin bütçeyi belirlerken önceki yılların bütçe tutarlarından yararlandığı

³⁴¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2284, 21 Haziran 1932, s. 3.

³⁴² **Milliyet Gazetesi**, nr: 2479, 3 Ocak 1933, s. 3.

³⁴³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2173, 28 Şubat 1932, s. 3.

anlaşılmaktadır³⁴⁴. Daha sonra belediye meclisi 30 Nisan 1932 tarihinde toplanarak 1932 yılının masraf bütçesini kabul etmişti. Yeni masraf bütçesi 1.169.475 lira olarak belirlenmişti. Belediyenin otobüs işleri için bütçeye 150.000 tahsisat koyulmuştu³⁴⁵. Bu bilgilere göre belediye tarafından en fazla harcama temizlik işlerine yapılmaktaydı.

İstanbul Umumi Meclisi 6 Nisan 1932 tarihinde saat 14.30'da Reis Vekili Necip Bey'in başkanlığında toplanmıştı. Toplantıda 1932 yılı arazi vergisi taksitlerinin nasıl alınacağına dair teskere okunmuş ve iktisat encümenine havale edilmişti. Ayrıca toplantıda Büyükaada iskelesinin karşısında bulunan kilisenin yıktırılmasına dair bir kararın alındığı da anlaşılmıştır. Aynı zamanda tramvayların büyütülerek oturma yerlerinin 18 kişiden 24 kişiliğe çıkarılmasına karar verilmişti³⁴⁶.

İstanbul Belediye Meclisi 1932 yılında caddelerde bulunan uluslararası trafik işaretlerinin deniz sahillerine de koyulmasına dair bir karar almıştı. Bu işaretler gelip geçen seyyah vapurlara kolaylık sağlaması için koyulacaktı. İşaretler öncelikle Boğaziçi sahillerine koyulacaktı³⁴⁷.

Çalışmanın incelendiği yıllarda İstanbul Belediyesi tarafından sağlık ve hayır kurumlarına çok sayıda yardımlar yapıldığı görülmüştür. Örneğin 1932 yılında Edirnekapı Çocuk Bakım Evi'nde bulunan çocuk bahçesinin açılış töreni belediye tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Üsküdar'da bulunan Zeynep Kamil Hastanesi'nin açılışının yapılması amacıyla belediye bütçesi tarafından 50.000 lira bütçe tahsis edilmişti³⁴⁸. Yine sağlık alanında yapılan yardımlardan bir tanesi Darülacezede çalışan işçilerden sıhhi muayene ücreti alınmaması olmuştur³⁴⁹. Ayrıca 1932 yılı belediye bütçesinden halkevine 30.000 liralık bir yardım da tahsis edilmişti³⁵⁰. Çalışma incelenirken İstanbul Belediyesinin yanı sıra Ankara Belediyesi tarafından da yardım kuruluşlarına destek verildiği görülmüştür. Yardımlar daha çok hilal-i ahmer kurumuna yapılmaktaydı. Bu doğrultuda Ankara Belediye Meclisi 15 Kasım 1932 tarihinde Nevzat Bey'in başkanlığında toplanmıştı. Toplantı da hilal-i

³⁴⁴ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3851, 3 Nisan 1932, s. 1-2.

³⁴⁵ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3878, 1 Mayıs 1932, s. 1.

³⁴⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2212, 7 Nisan 1932, s. 3.

³⁴⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2218, 13 Nisan 1932, s. 3.

³⁴⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2234, 2 Mayıs 1932, s. 3.

³⁴⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2151, 04 Şubat 1932, s. 3.

³⁵⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2216, 11 Nisan 1932, s. 3.

ahmer merkezi umumisinin etrafında bulunan boş arsaların çocuk bahçesi ve çocuk parkı yapılmak üzere kuruma parasız olarak devredilmesine dair karar alınmıştı³⁵¹.

Belediye tarafından 1932 yılında Galata Kulesi'ne 10.000 lira bütçe ile asansör yaptırılmasına dair bir karar alınmıştı. Asansör çalışması 1932 yılının yaz ayları içinde başlanacaktı. Yapılacak asansörle Galata Kulesi'ni ziyaret edecek kişi sayısı artacak böylece Galata Kulesi daha fazla turist çekebilecekti. Ayrıca belediye tarafından alınan diğer bir karar otomobillerin plakalarında bulunan rakamların fosforlu bir renkte olması olmuştur. Haziran ayı itibariyle plakaların üzerinde bulunan rakamların rengi değiştirilmeye başlanacaktı³⁵². Bu kararın trafikte otomobillere kolaylık sağlaması ve kazaların önüne geçmek amacıyla alındığı anlaşılmıştır. Belediye tarafından trafiği düzenlemek için alınan önlemlerden bir diğeri de otobüslere hız düzenleyici koyulması olmuştur. Böylece otobüslerin hızı 30 km'ye düşürülerek kaza riski azaltılacaktı. Bu karar neticesinde 1 Ağustos 1932 tarihi itibariyle belediye otobüsleri teftiş etmeye başlamıştı. Hız düzenleyicisi bulundurmayan otobüslerin faaliyetlerine son veriliyordu³⁵³. Otomobil ve motorlu taşıtlar için alınan kararlar neticesinde belediye tarafından 1933 yılında bu taşıtların plakalarını değiştirmek için 1500 adet yeni plaka yaptırılmıştı. Taksi ve otomobillerin plakaları beyaz zemin üzerine siyah renk şeklinde olmuştur. Ayrıca 1933 yılından itibaren taksilerin plakalarında "Tx" işareti bulundurulması zorunlu hale getirilmişti³⁵⁴. Yine İstanbul Belediyesi tarafından 1935 yılında trafikte güvenliği ve düzeni sağlamak amacıyla şoförlerin kasket ve gömlek giymesine karar verilmişti. Karar neticesinde bir numune kıyafet hazırlanmıştı. Bütün taksi şoförlerinin 1935 yılının Nisan ayı itibariyle hazırlanan bu numune kıyafeti giymeleri mecburi tutulmuştu³⁵⁵.

İstanbul Umumi Meclisi 2 Mart 1933 tarihinde Reis Vekili Saadettin Ferit Bey'in başkanlığında saat 14.30'da toplanmıştı. Hastabakıcıların memur vasfı kazanmaları ve ücretlerinin maaşa tahvil edilmesi için müzakere yapılmış ve kabul edilmişti³⁵⁶. Belediyelerin sağlık kurumlarına yardımlarının yanı sıra bu kurumlara bir

³⁵¹ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4073, 16 Kasım 1932, s. 1.

³⁵² **Milliyet Gazetesi**, nr: 2249.

³⁵³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2326, 2 Ağustos 1932, s. 3.

³⁵⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2659, 7 Temmuz 1933, s. 3.

³⁵⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3274, 21 Mart 1935, s. 3.

³⁵⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2536, 3 Mart 1933, s. 3.

takım yenilikler getirdikleri çalışma esnasında görülmüştür. Söz konusu kurumlarda çalışan hastabakıcılara memur vasfının kazandırılması da bu yeniliklerden biri idi.

İstanbul Belediye Meclisi 8 Mart 1933 tarihinde Reis Muavini Nuri Bey'in başkanlığında toplanmıştı. Vefat eden belediye memurlarının ailelerine ikişer maaş nispetinde yardım edilmesine karar verilmişti. Ardından yeni idare seçilmiş, reisliğe Belediye Reis Muavini Nuri Bey, aza olarak ise Haluk ve Sami Bey, muhasipliğe Necati Bey, veznedarlığa ise Halil Bey seçilmişti³⁵⁷.

İstanbul Belediyesi tarafından işletmelerin hijyen şartlarına uygun bir şekilde üretim yapmalarına çok önem verilmiştir. Bu doğrultuda 1933 yılında hijyen şartlarına uygun şekilde yoğurt üretiminin sağlanması ve imarethanelerde üretimin gerçekleşmesi için bir talimatname hazırlanmıştı. Bu talimatname 1 Ekim 1933 tarihi itibarıyla faaliyete geçirilip gerekli denetimler belediye tarafından yapılacaktı³⁵⁸. Yine bu doğrultuda Belediye İktisat Encümeni fırınlar üzerine bir inceleme yapmış ve günlük 15 çuval undan az un işleyen fırınların kapatılmasına dair karar alınmıştı. Fırınların kapatılmasının sebebi sermayelerinin az olmasıdır. Çünkü belediye tarafından sermayesi az olan fırınların gerekli olan fennî ve sıhhi kontrollerini yaptıramayacakları öngörülmüştür³⁵⁹.

Belediye Daimi Encümeni 6 Eylül 1933 tarihinde Belediye Reisi Muhittin Bey'in başkanlığında toplanmıştı. Toplantıda Florya plajının kamulaştırılması üzerine müzakere yapılmıştı. Plaj sahipleri belediyeye davet edilmiş ve gerekli şartlar görüşülmüştü. 1934 yılından itibaren belediye plajı işletmeye başlayabilecekti³⁶⁰.

1932, 1934 ve 1936 yıllarında olmak üzere 3 defa Türk Dil Kurultayı gerçekleşmişti. Bu kurultaylarda öncelikle Türk Dilinin tarihi gelişimi üzerine incelemeler yapılmıştı. Ayrıca Türkçede bulunan yabancı kelimelerin Türkçeleştirilmesi yolunda adımlar atılmıştı. Bu doğrultuda cadde ve sokak isimlerinin Öz Türkçe olarak değiştirilmesi için İstanbul Belediyesi tarafından da 1934 yılında bir komisyon teşkil edilmişti. Bu komisyon Öz Türkçe isimleri bulacak

³⁵⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2552, 19 Mar 1933, s. 3.

³⁵⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2696, 13 Ağustos 1933, s. 3.

³⁵⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2726, 12 Eylül 1933, s. 3.

³⁶⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2721, 7 Eylül 1933, s. 3.

ve tespit edecekti. Bu isimler şehir meclisinin Şubat devresi toplantısında müzakere ve kabul olunacak ondan sonra levhalara yazdırılarak yerlerine konulacaktı³⁶¹.

İstanbul Belediyesi tarafından şehrin imar işlerine büyük önem verilmiştir. Hatta 1935 yılında İstanbul Belediyesi'nde çalıştırılmak üzere Berlin Belediyesinde çalışmış olan Mühendis Dr. Martin Vagner 800 lira maaş ile İmar İşleri Müşavirliğine getirtilmişti³⁶². Böylece imar işleri konusunda uzman olan deneyimi Berlin Belediyesi'nde çalışmaları ile kanıtlanmış Dr. Martin Vagner'in İstanbul'da ki imar işlerinde bir yol gösterici olacağı beklenmiştir.

İstanbul Belediyesi tarafından 1935 yılının yaz aylarında şehirde canlılığı artırmak için dükkanların kapanış saatlerinin değiştirilmesine dair bir karar alınmıştı. Bu karara göre 21.00'da kapanan dükkanlar 22.00'da, 19.00'da kapanan dükkanlar ise 20.00'da kapanacaktı. Ayrıca Perşembe günü bütün dükkanların 22.00'da kapatılmasına karar verilmişti³⁶³. Yine şehirde hem canlılığı hem de turizm canlandırmak için 1936 yılının yaz aylarında İstanbul Belediyesi Burgaz, Heybeliada ve Büyükkada arasında Haliç'in küçük vapurlarından bir tanesini işletmeye açmaya karar vermişti. Vapur Burgaz'dan kalkacak, Heybeliada plajına uğradıktan sonra Heybeliada ve Büyükkada iskelelerinden yolcu alarak Yürükali plajına gidecekti³⁶⁴. Vapurların işletmeye açılması belediyeye kazanç sağlayacak ayrıca turizmi de canlandıracaktı.

Çalışmanın incelendiği yıllarda ekmek fiyatlarının dahi belediye tarafından belirlendiği görülmüştür. Fiyatlar İstanbul Belediyesi bünyesinde kurulan Narh komisyonu tarafından belirlenmekteydi. Ayrıca ekmek fiyatlarında indirimler yine komisyon tarafından yapılmaktaydı. Ekmek fiyatlarının belirlenmesi amacıyla Narh komisyonu 17 Aralık 1935 tarihinde toplanmıştı. Francala ekmeği ve birinci nevi ekmek çeşidi 17 kuruşa, ikinci nevi ekmek çeşidi ise 11 kuruşa indirilmişti³⁶⁵.

Yukarıda 1932 yılında ifade ettiğimiz gibi belediye en fazla harcamayı temizlik işlerinde yapmaktaydı. Yine 1936 yılına baktığımızda belediye tarafından temizlik işlerine büyük önem verildiği görülmektedir. Söz konusu yılda temizlik ve

³⁶¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3188, 23 Aralık 1934, s. 5.

³⁶² **BCA**, 30.18.1.2, 52-14-10, 08.02.1935.

³⁶³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3289, 8 Nisan 1935, s. 5.

³⁶⁴ **Tan Gazetesi**, nr: 3650, 8 Nisan 1936, s. 2.

³⁶⁵ **Tan Gazetesi**, nr: 3543, 18 Aralık 1935, s. 2.

öp işlerinin düzenlenmesi yolunda Darülaceze, Zincirlikuyu, Beyoğlu, Topkapı Edirnekapı ve Kadıköy civarında olmak üzere 5 çöp imha istasyonu kurulacaktır. Çöpler mahallelerden toplanarak şehrin muhtelif yerlerinde tesis edilecek olan 4 istasyona getirilerek bu istasyonlardan kamyonlarla birlikte imha istasyonlarına tařınacaktı³⁶⁶. Ayrıca 1938 yılında temizlik ile ilgili bir önlem daha alınmıştı. Bu doğrultuda İstanbul Davutpaşa'da bulunan çöp imha istasyonuna dökülen plerin Florya asfalt yoluna koku yayması sebebiyle 1938 yılının Haziran ayı içerisinde bu imha istasyonunun 1 km ileriye taşınmasına karar verilmişti. Bu olay temizlik işlerinin denetlenmesi ve düzenlenmesi için belediyeyi bazı önlemler almaya sevk etmişti. Böylece İstanbul'un temizlik işlerini modern ve daha pratik bir hale getirmek için belediye müfettişlerinden üç kişiden oluşan bir komisyon kurulmuş, temizlik işlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesi bu komisyona bırakılmıřtı³⁶⁷. Yine 1938 yılında İstanbul Belediyesi evre temizliğini sağlamak için bir takım daha önlemler almıştı. Bu doğrultuda deri kokusunun çevreye verdiği kötü koku sebebiyle öncelikle hayvan derileri üzerinde önlemler alınmaya çalışılmıştı. Bu nlemler şunlardı: şehir içinde tuzlanmış ve tuzlanacak yaş veya kuru deri deposu kurulmasını yasaklamıştı. Ayrıca derileri kurutmak için herhangi bir yere asmakta yasaklanmıştı. Deri depoları şehir haricinde ve sağlığa zarar vermeyecek yerlerde aılabilecekti. Kuru deri depolarında yaş deri bulundurulamayacaktı³⁶⁸. Böylece şehir içinde derilerin çevreye verdiği zarar nlenebilecekti.

İstanbul Belediyesi 1936 yılında otobüs işletme hakkını kullanmaya karar vermiş ve bu karar neticesinde bir proje hazırlamıştı. Projeye göre İstanbul'da Eminönü başta olmak üzere Topkapı, Edirnekapı, Yedikule, Rami, Eyüp, Koca Mustafa Paşa, Bakırköy, Yeşilköy ve Florya olmak üzere 12 otobüs hattı kurulacaktı. Bu hatlar kısmen tramvay hattı olan kısmen de tramvay hattı olmayan yerlerden geçecekti. Boğaz otobüsleri Mecidiye köyü'nden kalkacaktı. Ayrıca Mecidiye Köyü ile Büyükdere ve İstinye arasında iki hatta işletmeye açılacaktı. Yeni otobüs servisinden belediyeye yılda safi olarak 100 bin lira kalacaktı. Bu para ile yol inşaatının tahsis edileceği anlařılmıřtır³⁶⁹.

³⁶⁶ **Tan Gazetesi**, nr: 3650, 8 Nisan 1936, s. 2.

³⁶⁷ **Tan Gazetesi**, nr: 999, 8 şubat 1938, s. 2.

³⁶⁸ **Tan Gazetesi**, nr: 1091, 14 Mayıs 1938, s. 2.

³⁶⁹ **Tan Gazetesi**, nr: 377, 9 Mayıs 1936, s. 2.

Belediye tarafından alınan bir karara göre gürültü kirliliğine engel olmak için bütün deniz nakil vasıtalarının seyir halindeyken veya iskelelerden hareket ederken düdük çalmaları yasaklanmıştı. Alınan bu karar Deniz Ticaret Müdürlüğüne bildirilmişti. Belediye bütçesinden azınlık mekteplerinde okuyan ve yardıma muhtaç olan öğrencilere dağıtılmak üzere 10.000 liralık bir tahsisat ayrılmıştı. Bu paranın 75, 100 ve 150 lira olmak üzere 100 ekalliyet mektebi arasında taksim edileceği anlaşılmıştır³⁷⁰.

Ankara Belediye Meclisi 1 Şubat 1937 tarihinde saat 17.00'de Belediye Reisi Nevzat Tandoğan Bey'in başkanlığında toplanmıştı. Toplantıda öncelikle Bütçe Encümenliği, İmar Encümenliği, Tarife ve Kavanin Encümenliği, Tetkiki Hesabat Encümenliği ve Sıhhiye Encümenliği seçimi yapılmıştı. Daha sonra şehrin üç yerinde otobüs durağı yapılmakta olduğunu bildiren belediye reisliği tezkeresi okunmuş ve bunun için harcanacak tahsisat kabul edilmişti. Şehrin en işlek yerlerinden olan Yenişehir Köprüsü ile İsmet Paşa Kız Enstitüsü arasında tarih-coğrafya ve dil fakültesinin yapılacağı sahanın Maarif Vekaletine satılması kararlaştırıldı. Belediye kanunu hükümlerine göre umumi pazar yerlerinde, borsalarda ve diğer satış yerlerinde halkın ve bilhassa köylünün haklarını muhafaza ile mükellef olan belediyenin bu işlerini kontrol edebilmesi için birkaç kantarcı kullanılması ayrıca baskül ve terazi alınması kabul edilmişti³⁷¹.

İstanbul Belediye Meclisi 1937 yılının Nisan ayı toplantısını Necip Serdem Bey'in başkanlığında yapmıştı. Toplantıda pastırma ve sucuk ürünlerine etiket konulmasına karar verilmişti. Ayrıca nakil vasıtaları üzerinde bazı değişiklikler yapılacak, Fatih'te bulunan çarşamba pazarının yeri değiştirilecekti. Belediye hakkında alınan kararlar Mülkiye Encümenine, sular idaresi'nin bilançosu Bütçe Encümenine gönderilmişti³⁷².

Bebek-İstinye yolunun genişletilmesi için 1938 yılında İstanbul Belediyesi tarafından fiilen çalışmalara başlanmıştı. Bu yolun genişletilebilmesi için Rumeli Hisarı mezarlığının kaldırılmasına dair karar alınmıştı. Belediye bu mezarlıkta yakınları olan kişilerin mezarlarını taşımaları için 15 gün mühlet vermişti. Bu mühlet

³⁷⁰ **Tan Gazetesi**, nr: 395, 26 Mayıs 1936, s. 2.

³⁷¹ **Ulus Gazetesi**, nr: 5574, 2 Şubat 1937, s. 1-5.

³⁷² **Tan Gazetesi**, nr: 701, 2 Nisan 1937, s. 2.

içinde mezarların nakil olmadığı takdirde belediye tarafından kendi araçları ile uygun bir yere taşınacağı anlaşılmıştır³⁷³.

İstanbul Belediyesi tarafından otobüslerin trafikte güvenliği bozacak herhangi bir engele mahal vermemesi için bazı önlemler alındığını yukarıda belirtmiştik. Yine bu doğrultuda 1938 yılında alınan önemli bir kararda otobüslere dağılmaz cam taktırma zorunluluğunun getirilmesi olmuştur. Bu kararla dağılmaz cam taktırmadıkları gerekçesiyle 30 otobüsün plakaları sökülmüştür. Daha sonra plakaları sökülen 30 otobüsten 20'si İstanbul'da bulunan mevcut camlardan tedarik ederek belediyeye müracaat etmiş ve plakalarını geri almıştı. Fakat belediye muhtelif hatlara işleyen otobüslerden dağılmaz cam taktırmadığı gerekçesiyle 40 tanesinin plakalarını söktürmüştü³⁷⁴.

Yukarıda belediye tarafından işletmelere yapılan denetlemelerden bahsetmiştik. 1939 yılında da işletmelere yapılan denetlemeler hakkında bir karar daha alınmıştı. Bu karara İstanbul Şehir Meclisi'nin 7 Nisan 1939 tarihinde yaptığı toplantıda varılmıştı. Böylece belediye zabıta talimatnamesine uymayan dükkan sahipleri cezalandırılacaktı. Ayrıca aynı toplantı da Bakırköy Kazasının Muhtarbey ve Yeşilköy Nahiyelerine bağlı Kalıkıratya Çiftliği'nin Resne, Papasköyü Çiftliği'nin Güneşli, Pandeniça Çiftliği'nin Uğurlu, Kapanarya Çiftliği'nin Kutlular Çiftliği adını almasına dair bir karar da alınmıştı³⁷⁵.

3. 2. Cumhuriyet Halk Fırkası Nahiye Kongreleri

Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından 1923-1946 yılları arasında yedi kurultay düzenlenmiştir. Bu kurultaylar 1919 yılında Sivas Kongresi ile yapılan kurultayla birlikte 1931, 1935, 1938, 1939 ve 1943 yıllarında yapılmıştır³⁷⁶. Kurultaylarda parti ve ülke ile ilgili sorunlar ile partinin siyasi anlamda izlemesi gereken yol görüşülmüştür³⁷⁷. Kurultaylarda yalnızca partiyi ilgilendiren kararlar alınmamış, ülke

³⁷³ **Tan Gazetesi**, nr: 1002, 11 Şubat 1938, s. 2.

³⁷⁴ **Tan Gazetesi**, nr: 1004, 16 Şubat 1938, s. 2.

³⁷⁵ **Tan Gazetesi**, nr: 1323, 8 Nisan 1939, s. 2.

³⁷⁶ Hakan Uzun, "İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 12, S: 25, Güz 2012, s. 101-139.

³⁷⁷ Hakan Uzun, "Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları", **ÇTTAD**, C. 9, S: 20-21, Bahar-Güz 2010, s. 233-271

ile ilgili siyasi, sosyal ve ekonomik anlamda da kararlar alınmıştır³⁷⁸. Yine bu kurultaylarla partinin halk tarafından sevilmesi amaçlanmıştır. Parti tarafından kurultaylara büyük önem verilmiş. Ayrıca bu kurultaylar Halkevi sinema salonlarında halk tarafından da izlenmiştir³⁷⁹. Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından geniş çapta yapılan bu kurultayların yanı sıra ocak, nahiye ve kaza kongreleri de yapılmıştır. Fırka'nın nizamnamesine göre ocak, nahiye ve kaza kongreleri yılda bir defa vilayet kongreleri ise iki yılda bir yapılmaktaydı. Bütün parti mensuplarının bu kongrelere katılımları sağlanmaya çalışılmıştı. Kongrelerde parti mensupları özgürce söz almışlar, dilek ve isteklerini beyan etmişlerdi. Bu toplantıların amacı halkın dertlerini dinlemek, isteklerini öğrenmek ve hükümet tarafından yapılan icraatlardan halkı haberdar etmekti³⁸⁰.

Çalışma kapsamında incelenen gazetelerde İstanbul ve Ankara'da yapılan bazı nahiye kongrelerine ait haberlere ulaşılmıştır. Ancak gazetede yer alan bu haberler de ayrıntılı bilgiler elde etmek mümkün olamamıştır. Kongrelerin daha çok hangi konular üzerinde yoğunlaştığı hakkında bilgiler elde edilmiştir. Bu konuların belediye ve mahalle ihtiyaçları üzerine olduğu görülmüştür. Yine kongrelerin ülke adına daha çok sağlık alanında hastane, eğitim alanında da okul açılması gibi katkıda bulundukları anlaşılmıştır. Ayrıca ulaşılan bir diğer bilgi ise nahiyelerin, merkezden atanan nahiye müdürleri tarafından yönetildiğidir. Nahiye müdürleri daha sonra kaymakam olarak terfi etmişlerdir.

İstanbul'da 2 Ocak 1931 tarihinde başlayan Cumhuriyet Halk Fırkası Nahiye Kongrelerinde belediye ve mahallelerin ihtiyaçları üzerine münakaşalar yapılmıştı. Beyoğlu, Kasımpaşa ve Kuruçeşme Nahiyeleri'nde gerçekleşmişti. Kasımpaşa'da kongre saat 10.00'da başlamış, Vilayet mümessili olarak Cevdet Kerim Bey, kaza mümessili olarak ise Hikmet Bey, nahiye reisini temsilen ise Mustafa Faik Bey isimli şahıslar kongreye katılmıştı. Toplantıda öncelikle bir yıllık faaliyet raporu hakkında bilgi verilmiş, ardından idare heyeti seçilmişti³⁸¹.

İstanbul'da 12 Aralık 1931 tarihinde saat 15.00'de gerçekleşen Cumhuriyet Halk Fırkası Kasımpaşa Nahiye Kongresinde ülke adına önemli kararlar alınmıştı. Bu

³⁷⁸ Hakan Uzun, "Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946 Olağanüstü Kurultayı", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 13, S: 26, Bahar 2013, s. 139-161.

³⁷⁹ Hakan Uzun, a.g.m., s. 233-271.

³⁸⁰ **BCA**, 490.1.0.0, 5-22-23, 15.08.1940.

³⁸¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1760, 3 Ocak 1931, s. 2.

kararlar Kasımpaşa'da bir hastane ve bir ortaokul mektebinin inşa edilmesi idi. Kongrede vilayet adına Necip Bey, kaza adına ise Mekki Bey ve Yusuf Ziya Bey, nahiye idare heyeti adına ise Milliyet Gazetesi Neşriyat Müdürü Etem İzzet Bey bulunmuştu. Yeni idare heyetine Etem İzzet Bey, Dr. Feyzi Ahmet Bey, Naumann şirketi müdürü Nail Bey, ticaret mektebi öğretmenlerinden Nuri Bey, gümrük memurlarından Sadık Bey seçilmişti. Kumkapı Nahiye Kongresi ise Cevdet Kerim Bey ve Kaza Ocak Reisi Methi Sait Bey'in başkanlığında toplanmıştı. Yeni idare heyetine Muhsin Bey, Halit Bey, Şakir Bey, Dr. Şükrü Bey ve Osman Bey isimli şahıslar seçilmişti³⁸².

İstanbul'da Cumhuriyet Halk Fırkası Nahiye Kongreleri 1932 yılında 1 Kasım tarihinde başlamıştı. Hasköy Nahiye Kongresi 1 Kasım 1932 tarihinde gerçekleşmişti. Kongre de Vilayet İdare Heyeti Reisi Cevdet Kerim Bey, aza olarak Necip Bey ve Esat Bey, Beyoğlu Cumhuriyet Halk Fırkası Kaza Reisi Mekki Hikmet Bey, şehir meclisi azasından Yusuf Ziya Bey ve diğer fırka mensupları bulunmuştu. Nahiye Reisi Mustafa Faik Bey tarafından kongre açılmış ve senelik faaliyet raporu okunmuştu³⁸³.

Vilayet'e bağlı kaymakam ve nahiye müdürlüklerinde 1932 yılında yapılan değişiklikler Dahiliye Vekaleti tarafından vilayete bildirilmişti. Galata Nahiyesi Müdürü Fikret Bey Fethiye Kaymakamlığına, Heybeliada Müdürü Esat Bey Demirci Kaymakamlığına, Samatya Müdürü Fuat Bey Kavaklı Kaymakamlığına, Kumkapı Nahiye Müdürü İlyas Bey Develi Kaymakamlığına tayin edilmişti. Kadıköy Kaymakamı İbrahim Bey'in Mülkiyet Müfettişi olarak atandığı yerine ise polis 6. Şube Müdürü İhsan Bey'in tayin edildiği anlaşılmıştır³⁸⁴.

Vilayet dahilinde 1932 yılının Ağustos ayı içerisinde bazı nahiye müdürleri terfi etmişler ve yeni tayinler yapılmıştı. Çatalca Kaymakamlığına Lüleburgaz Kaymakamı Cevdet Salih Bey, İpsala Kaymakamlığına Büyükdere Müdürü Nurettin Bey, Hayrabolu Kaymakamlığına Alaçal Müdürü Hüseyin Bey, Seydişehir Kaymakamlığına Erenköy Müdürü Kamil Bey atanmıştı³⁸⁵.

³⁸² **Milliyet Gazetesi**, nr: 2097, 12 Aralık 1931, s. 1.

³⁸³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2418, 3 Kasım 1932, s. 3.

³⁸⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2137, 21 Ocak 1932, s. 3.

³⁸⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2331, 7 Ağustos 1932, s. 3.

Ankara’da 17 Kasım 1933 tarihinde Cumhuriyet Halk Fırkası’nın 34 Ocak’ının kongreleri toplanmıştı. Toplantıda ocakların bir yıllık mesai raporları okunmuş, varidat ve masrafları tetkik edilmiş, dilekler hakkındaki teklifler müzakere edilmişti. Dilekler üst kongreye iletilmiş ayrıca yeni ocakların yeni idare heyetleri seçilmişti³⁸⁶.

3. 3. Cumhuriyet Halk Fırkası Vilayet Fırka Kongreleri

Cumhuriyet Halk Fırkası’nın 1925 yılında yapılması gereken büyük kurultayı ile bu tarihten önce yapılması gereken vilayet, kaza ve nahiye kongreleri Takrir-i Sükun Kanunu sebebiyle yapılamamıştı. Partinin teşkilatlanması adına yapılan vilayet, kaza ve nahiye kongreleri ise ilk defa İstanbul’da 1925 yılında gerçekleşmişti³⁸⁷.

Cumhuriyet Halk Fırkası Vilayet Kongreleri’nin, 1930-1932-1934-1936-1938 yılları arasında olmak üzere 2 yılda bir yapıldığı görülmüştür. Bu toplantılar vilayete bağlı kazalardan seçilen delegeler ile gerçekleştirilmiştir. Kongrelerde, sosyal, siyasi, kültürel, ekonomik gelişmeleri destekleyen kararlar alındığı görülmüştür. Toplantılarda, tarım ve hayvancılıkla uğraşan halka, vergilerde ve kredilerde gerekli kolaylıkların sağlanması ile halkevleri faaliyetlerinin arttırılması gibi konular üzerinde sıkça durulmuştur. Ayrıca toplantılarda vilayetlere ait sorunların yanında, ülkede yaşanan iç ve dış olaylar, halkın talep ve istekleriyle birlikte partinin temel prensipleri ve programları hakkında çeşitli alanlarda müzakereler yapılmıştı³⁸⁸.

İstanbul’da 12 Ocak 1930 tarihinde gerçekleşen Cumhuriyet Halk Fırkası Vilayet Kongresinde ülkeye ait müzakere edilen konular şunlardı: harf seferberliği, baro seçimleri, kooperatif meselesi, serbest mıntıka, ziraat kredi kooperatifi, antrepo ve liman. Toplantıya kaza mümessilleri ve matbuat erkani da katılmıştı. Kongre, Fırka Müfettişi Hakkı Şinasi Paşa tarafından açılmış, Hakkı Şinasi Paşa, Cumhuriyet Halk Fırkasının hedeflerini anlatan uzun bir konuşma yapmıştı. Toplantıda öncelikli olarak

³⁸⁶ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4431, 18 Kasım 1933, s. 1.

³⁸⁷ Mete Tunçay, “CHF’nin 1927 Kurultayının Öncesinde Toplanan İl Kongreleri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 36, S: 1, 1981, s. 281-333.

³⁸⁸ Sezai Kürşat Ökte, **Cumhuriyet Halk Partisi Vilayet/İl Kongrelerinin Parti Politikalarına Etkileri (1930-1950)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2019, s. 111-318.

Esnaf Cemiyetleri ile Hayrı ve Fikrî Kulüpler üzerine düzenlemelerden bahsedilmişti. Bunlar, Güzel Sanatlar ve Matbuat Cemiyeti ile Spor Teşkilatı Cemiyeti'dir³⁸⁹.

İstanbul Vilayet Fırka Divanı 19 Ocak 1930 tarihinde saat 15.15'de Meclis'in merasim salonunda toplanmıştı. Bu toplantının önemi Mustafa Kemal Paşa'nın da toplantıya katılmasıdır. Toplantı masasının ortasında Mustafa Kemal Paşa sağ tarafında İsmet İnönü, sol tarafında ise Katibi Umumi Saffet Bey yerini almıştı. Masanın sağ cephesinde kabine azaları, sol cephesinde ise umumi heyeti idare ve grup heyeti idaresi bulunmuşlardı. Toplantıda genelde sorular Mustafa Kemal Paşa tarafından sorulmuş, teferruata gerek olmayacak şekilde cevaplar istenmişti. Toplantı yaklaşık 7 saat sürmüş, toplantıdan sonra İsmet Paşa, dahiliye, maliye ve adliye vekilleri ile birlikte başvekalet odasında özel bir toplantı daha düzenlenmişti. Müzakerelerde halkın ihtiyaçları dikkate alınmış ve yeni idare heyeti seçilmişti. Hazırlanan raporda ülkeye ait önemli kararlar alınmıştı. Bu kararlar şunlardır: yol ve lağımların inşa ve tamiri, yangın yerlerinin tenviri, açık kuyuların kapatılması, yeni caddelerin inşası, çeşmelerin tamiri, Üsküdar ve Kadıköy'de yeni birer lisenin açılması ve Zeynep Kamil Hastanesi'nin faaliyete geçirilmesi idi³⁹⁰.

Vali Vekili Fazlı Bey'in başkanlığında 5 Şubat 1930 tarihinde ikinci toplantısını gerçekleştiren İstanbul Vilayet Umumi Meclisi sağlık alanında bazı yatırımlar yapılmasına karar verilmişti. Bu yatırımlar dahilinde Heybeliada'da bulunan verem sanatoryumuna 5 yatak daha ilave edilecekti. Alınan diğer bir karar ise Muhasebeyi Hususiye Başkatibi Arif Bey'in ve Sicil Katibi Hilmi Bey'in hastalığının tedavi edilmesi için gerekli olan 500 liranın ödenmesi olmuştu³⁹¹. Yine 20 Şubat 1934 tarihinde saat 16.00'da İkinci Reis Hacı Adil Bey'in başkanlığında toplanan İstanbul Vilayet Umumi Meclisi eğitim ve sağlık alanına katkı sağlayacak kararlar alınmıştı. Bu kararlar neticesinde Hadımköy'de bir mektep, Şile'de bir eczane açılacaktı³⁹².

İstanbul Vilayet Umumi Meclisi vilayet ve fırkada olmak üzere 6 Mart 1930'da iki içtima gerçekleştirmişti. Bakırköy ile Şile kazalarının ihtiyaç raporları hazırlanarak sıhhiye ve ziraat encümenlerine havale edilmişti. Posta ve telgraf bütçelerinde nakiller yapılmıştı. Vilayet Umumi Meclis Azası vilayetteki içtimadan

³⁸⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1409, 13 Ocak 1930, s. 1-4.

³⁹⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1415, 19 Ocak 1930, s. 1-6. Ek: 6.

³⁹¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1433, 6 Şubat 1930, s. 3.

³⁹² **Milliyet Gazetesi**, nr: 1448, 21 Şubat 1930, s. 1.

sonra fırkaya giderek Müfettiş Hakkı Şinasi Paşa'nın başkanlığında fırka grubu içtimalı yapılmış, bu içtima yaklaşık iki saat sürmüştü. İçtimada Kız Ameli Hayat Mektebi mali işlerinde vuku bulan usulsüz sarfiyat meselesi görüşülmüştü³⁹³.

İstanbul Vilayet Umumi Meclisi Fırka Grubu Azası, Hakkı Şinasi Paşa'nın başkanlığında 1930 yılında kabul edilen "*Belediye Kanunu*" üzerine müzakere etmek için toplanmıştı. Toplantıda kanun gereği İstanbul vilayetinin alacağı yeni şekil tetkik edilmişti. Müzakereler neticesinde İstanbul'un 9 kazaya ayrılmasına karar verilmişti. Bu kazalar; Üsküdar, Beyoğlu, Adalar, Fatih, Sultan Ahmet, Rumeli Hisar, Bakırköy, Kadıköy ve Beykoz'dur. Bu kazalar kaymakamlar tarafından idare edilecekti. Ayrıca kazalar nahiyelere ayrılacaktı³⁹⁴.

Vali Vekili Fazlı Bey'in başkanlığında 1930 yılının Mart ayı içerisinde toplanan İstanbul Vilayet Umumi Meclisi İstanbul'a bağlı Silivri'ye ve Yalova'ya dair yapılacak bazı kararlar almıştı. Bu kararlar şunlardı: Silivri kazasına bir baytar tayini yapılması teklif edilmiş, bu teklif iktisat ve bütçe encümenlerine havale edilmişti. Ömerlinin su ihalesi gerçekleştirilecekti. Silivri'ye ve Yalova'ya hükümet konağı yapılacak, memba ve maden sularının tahlil edilecekti³⁹⁵.

İstanbul Vilayet Umumi Meclisi senelik son toplantısını 27 Mart 1930 tarihinde Vali Vekili Fazlı Bey başkanlığında gerçekleştirmişti. Toplantıda alınan en önemli karar hasta memurlara yapılacak yardımın şekli ve suretinin görüşülmesidir. Ayrıca bütçe 1.376.792 lira olarak kabul edilmişti. Daimi Encümen azalığına Hacı Adil, Hüseyin, Kamil Hayri Bey seçilmişti. Gelecek sene içtima tarihi 15 Ocak olacak belirlenmişti³⁹⁶.

İstanbul Cumhuriyet Halk Fırkası Vilayet İdare Meclisi, kadınların fırkaya üye olmalarını sağlamak için 6 Nisan 1930 tarihinde toplanmış, nahiye merkezlerine tebligat gönderilmişti. İstanbul'da ilk kadın fırka azası, müfettiş Hakkı Şinasi Paşa'nın eşi Resmiye Hanım olmuştu³⁹⁷. İzmir'de de, Cumhuriyet Halk Fırkası azalığına ilk müracaat eden Binal Nevzat Hanım isimli şahıstı³⁹⁸.

³⁹³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1462, 7 Mart 1930, s. 1.

³⁹⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1476, 21 Mart 1930, s. 1.

³⁹⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1476.

³⁹⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1483, 28 Mart 1930, s. 3.

³⁹⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1493, 7 Nisan 1930, s. 1.

³⁹⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1494, 8 Nisan 1930, s. 2.

20 Ocak 1931 tarihinde gerçekleşen Cumhuriyet Halk Fırkası Vilayet Kongresinde, Cumhuriyet Halk Fırkasının yaptığı ve yapmakta olduğu inkılaplar hakkında uzun müzakereler yapılmıştı. Kongre Teşkilat Heyeti Reisi Afyon Mebusu Ali Bey tarafından açılmış, yeni idare heyeti seçilmişti. Asli azalar, Cevdet Kerim Bey, Rühneddin Bey, Necip Bey, Ali Rıza Bey, Salah Cimcoz Bey, Hüsnü Bey ve Esat Bey'ler olmuştu. Yedek azalar ise, Samih Bey, Semiha Hanım, Hüseyin Bey ve Hamid Bey isimli şahıslardı³⁹⁹. Vilayet Kongresi'nin ikinci toplantısı ise 23 Ocak günü fırka vilayet merkezinde Tekirdağ Mebusu Cemil Bey'in riyasetinde yapılmıştı. Fırka vilayet bütçesi müzakere edilerek kabul edilmişti⁴⁰⁰. Kongrenin bir sonraki toplantısı ise 2 Şubat günü saat 15.00'da yine Tekirdağ Mebusu Cemil Bey'in riyasetinde açılmıştı⁴⁰¹.

Ankara'da 1931 yılında 4 Şubat tarihinde Rıfat Börekçi'nin başkanlığında toplanan Vilayet Kongresinde alınan kararlardan bazıları şunlardı: Ziraat Bankası tarafından köylüye yapılan yardımlar çoğaltılmalıdır; vilayet merkez ve kazalarında fırka binaları çoğaltılmalıdır; ağır vergisinde indirim yapılmalı, şehrin şu ihtiyacı tamamen çözülmelidir⁴⁰².

İstanbul'da 1931 yılının Mart ayında yapılan vilayet toplantısında alınan bir karara göre resmî dairelerin mesai saatleri değişmişti. 1 Nisan 1931 tarihinden itibaren çalışma saatleri 09.00-12.00, 13.30-16.00 arası olarak belirlenmişti⁴⁰³. Vilayet Meclisi 1525 numaralı Şose ve Köprü Kanunu'nun bazı maddelerinin tadilini teklif etmişti. Değiştirilen Kanun'a göre yol vergisi 6 liradan fazla alınamayacak ve iki taksit şeklinde ödenebilecekti⁴⁰⁴.

Yeni Vilayet Kanunu gereğince vilayet bütçesinde bazı tadilatlar yapılmıştı. Bu tadilatlara göre sayım vergisinden %30, arazi vergisinden %1, müsakkafat vergisinden %30 oranında indirim yapılacaktı⁴⁰⁵.

³⁹⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1778, 21 Ocak 1931, s. 5.

⁴⁰⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1781, 24 Ocak 1931, s. 1.

⁴⁰¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1791, 3 Şubat 1931, s. 1.

⁴⁰² Sezai Kürşat Ökte, **a.g.t.**, s. 101-103.

⁴⁰³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1845, 31 Mart 1931, s. 3.

⁴⁰⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1978, 14 Ağustos 1931, s. 3.

⁴⁰⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1988, 24 Ağustos 1931, s. 3.

İstanbul Vilayeti 1931 yılında kaçakçılık ile ilgili önemli tedbirler almıştı. Bu tedbirlere göre kaçakçılık yapan kişilerin ayrıntılı sicilleri tutulacak ve fotoğrafları çekilecek böylece şüpheli yerlerde dolaşan kişilerin teşhisleri kolaylaşacaktı⁴⁰⁶.

Cumhuriyet Halk Fırkası Ankara Kaza Kongresi 18 Aralık 1931 tarihinde saat 10.00'da belediye meclis salonunda yapılmıştı. Reisliğe Av. Mümtaz Bey, reis vekilliğine Dr. Vehbi Bey, katipliklere Naşit Hakkı Bey ve Ahmet Şükrü Bey seçilmişti. İdare Heyeti'nin 11 aylık çalışma raporu okunarak kabul edilmişti. Daha sonra ihtiyaç raporu ve bütçe raporları okunduktan sonra yeni idare heyeti ve vilayet kongresine iştirak edecek olan şahıslar seçilmişti. Yeni İdare Heyeti'ne Av. Mümtaz Bey, mütefikan Veysel Adil Bey, Rıfat Bey, Neşriyat Müdürü Naşit Hakkı Bey, Arif Bey, Dr. Hamit Osman Bey ve İsmail Bey seçilmişti⁴⁰⁷.

Vilayet Kongreleri, söz konusu yıllarda çeşitli vilayetlerde yapılmasına rağmen 1932 yılında yalnızca İstanbul ve Ankara'da yapılmıştı⁴⁰⁸. Bu doğrultuda Ankara'da Cumhuriyet Halk Fırkası Vilayet Kongresi 25 Aralık 1932 tarihinde saat 10.00'da halkevi salonunda açılmıştı. Kongreye, Ankara'ya bağlı 10 ilçe ve nahiye delegeleri iştirak etmişti. Fırka Vilayet İdare Heyeti'nin iki yıllık çalışma raporu ve bilançoları hazırlanarak azalara dağıtılmıştı. Kongrenin çalışma raporu şu şekildeydi:

- 1- Kongre vilayet idare reisi tarafından açılacak,
- 2- Kongrede birinci reis, ikinci reis ve idare heyete seçimi yapılacaktır,
- 3- İdare heyeti raporu okunacak,
- 4- Hesap ve bütçe raporları okunacak, tetkik encümeni seçimi yapılacaktır, dilekler ve teklifler alınacak,
- 5- İdare heyetine asli ve yedek aza seçilecek,
- 6- Umumi kongreye mümessil seçilecek,
- 7- Encümen raporlarının tetkik müzakeresi yapılacaktır⁴⁰⁹,

Ankara Vilayet Kongresi 25 Aralık 1932'de Vilayet Heyeti Reisi Rıfat Bey tarafından açılmıştı. İçtimadan sonra reisliğe Rıfat Bey, ikinci reisliğe Mümtaz Bey,

⁴⁰⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2132.

⁴⁰⁷ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3747, 19 Aralık 1931, s. 1.

⁴⁰⁸ Sezai Kürşat Ökte, **a.g.t.**, s. 111.

⁴⁰⁹ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4112, 25 Aralık 1932, s. 1.

katipliklere ise Hayrullah Bey ve Naşit Hakkı Bey getirilmişti. Ardından vilayet idare heyetinin raporu okunmuş, programa göre dilekleri toplamak, bütçe hazırlamak ve hesaplara bakmak için 3 encümen seçilmişti. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa'ya, İsmet Paşa'ya, Kazım Paşa'ya Katibi Umumi Reisi Recep Bey ve Ankara Valisi Nevzat Bey'e kongre adına teşekkür telgrafi çekilmişti⁴¹⁰.

Cumhuriyet Halk Fırkası Vilayet Kongresi 13 Ocak 1933 tarihinde İstanbul'un 15 kazasındaki Cumhuriyet Halk Fırkası mümessilleri, meclisi umumi azaları, halkevi temsilcileri, vali, vali muavini, belediye reis muavinleri ve diğer muhtelif katılımcılar ile açılmıştı. Kongrede yapılan seçim sonucunda birinci başkanlığa Sarıyer kazasından Hüsamettin Bey, ikinci başkanlığa Beyoğlu kazasından Nakiye Hanım, katipliklere ise Beyoğlu kazası temsilcilerinden Kadri Bey ve Kadıköy kazası temsilcilerinden Faruki Bey seçilmişti. Toplantıda Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1931-1932 yılları faaliyet raporu okunmuştu. Bu rapora göre Fatih, Üsküdar ve Beşiktaş'ta birer süt ve mektep çocukları için bakım evi tahsis edilecekti. Beykoz'da bir dispanser, açılmak üzereydi. Cami ve çeşme gibi evkaf işleri 150.000 lira ile tamir edilmişti. Yol çalışmalarına büyük önem verilmiş bu doğrultuda 25 köy okulu ve belediye tarafından da 47 yeni okul açılmıştı. Kandilli, Üsküdar ve Kadıköy ortaokulları liseye çevrilmiş, liman işlerinde kaçakçılığın önlenmesi için bazı tedbirler alınmıştı⁴¹¹.

Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul Vilayeti 2 yıllık kongresini 1935 yılında 11 Ocak günü saat 10.30'da fırka vilayet merkezinde gerçekleştirmişti. Kongrede mebuslar, Vali ve Belediye Reisi Muhittin Bey de yerini almıştı. Kongrede Cumhuriyet Halk Fırkasına giren kadın azalar da bulunmuştu. Başkanlık, katiplik seçimi yapılmış ardından partinin 2 yıllık faaliyet raporu okunmuştu. Bu rapora göre sağlık ve sosyal yardımlaşma alanında önemli adımlar atılmıştı. Üsküdar, Cerrahpaşa, Haseki, Beyoğlu, Beşiktaş hastaneleri ve dispanserleri genişletilmişti. Şehrin ı ışık, su ve nakil vasıta ihtiyaçları arttırılmış, halkevlerinde halk için çeşitli konferanslar verilmişti⁴¹². 1935 yılının son toplantısı ise 15 Ocak günü saat 15.30'da yapılmıştı. Kongre başkanlığına, Cemal Tuncay seçilmiş, ardından kazalardan gelen talepler okunmuştu. Bu talepler arasında Sarıyer kazası ve Burgaz nahiyesinde bir posta

⁴¹⁰ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4113, 26 Aralık 1932, s. 1.

⁴¹¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2490, 14 Ocak 1933, s. 1-6.

⁴¹² **Milliyet Gazetesi**, nr: 3206, 12 Ocak 1935, s. 1-6.

merkezinin kurulması, Pendik'in tam teşekküllü bir nahiye olması, kazalara yeni ortaokulların açılması gibi istekler vardı⁴¹³.

Ankara'da ise Vilayet Kongresi 3 Şubat 1935 tarihinde saat 10.00'da Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanlığında İdare Heyeti Başkanı Rıfat Börekçi başkanlığında açılmıştı. Başkanlığa Rıfat Börekçi, ikinci başkanlığa Mümtaz Ökmen, katipliklere Samiye Hanım ve Ekrem Bey seçilmişti. İki yıllık faaliyet raporuna göre, Ankara'da, 19 esnaf cemiyeti kurulmuş, bu cemiyetlere para yardımı yapılmıştı. Spor işlerine ağırlık verilmiş, Evkaf Apartmanı'nın alt katındaki sinema salonu spor kurumlarına kiraya verilmişti. Ziraat Bankası, çiftçilere borçlarını taksitlere ayırarak ödeme olanağı sağlamıştı⁴¹⁴.

1936 yılında İstanbul'da Vilayet Kongresi 20 Aralık günü saat 10.00'da parti merkezindeki bulunan büyük salonda Vali ve Belediye Reisi Muhittin Üstündağ tarafından açılmıştı. Kongrede Kocaeli Mebusu Hasan Hayri Tan, Vali Muavini Hüdaî Karataban da yer almıştı. Yapılan seçim sonrasında birinci başkanlığa Ziya Erdem, ikinci başkanlığa Refik Ahmet Sevensil, sekreterliğe ise Tevfik Uras ve Mekki Hikmet getirilmişti. Parti tarafından hazırlanan iki yıllık faaliyet raporuna göre halkevlerine büyük önem verilmiş, çok sayıda toplantı yapılmış çeşitli etkinlikler düzenlenmişti. Kapalı spor ve konferans salonu yapılmak üzere Eminönü'nde 14.000 liraya bir arsa satın alınmıştı. Köyler de yeni okullar yaptırılmış, Haydarpaşa'da erkek lisesi açılmıştı⁴¹⁵.

1936 yılında Ankara'da ise Vilayet Kongresi halkevinde 25 Aralık günü saat 11.00'de Vali Nevzad Tandoğan tarafından açılmıştı. Kongrede Kırşehir Mebusu Lütfi Müfid Özdeş de yerini almıştı. Partinin faaliyet raporuna göre Beypazarı'nda bir parti binası yaptırılmış, hayır kurumlarına yardımlar yapılmış, sayım vergisi indirilmiş, tuz ve şeker fiyatı ucuzlatılmış, çiftçi borçları taksitlendirilmiş, su sıkıntısı giderilmişti⁴¹⁶.

İstanbul'da 1938 yılı Vilayet Kongresi 15 Aralık günü saat 11.00'de Vali ve Belediye Reisi Dr. Lütfi Kırdar'ın başkanlığında açılmıştı. Öncelikle Atatürk'ün anısına 5 dakikalık bir saygı duruşu gerçekleştirilmişti. Ardından başkanlık seçimi

⁴¹³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3210, 16 Ocak 1935, s. 1-6.

⁴¹⁴ **Ulus Gazetesi**, nr: 4858, 4 Şubat 1935, s. 1-2.

⁴¹⁵ **Tan Gazetesi**, nr: 602, 21 Ocak 1936, s. 1-10.

⁴¹⁶ **Ulus Gazetesi**, nr: 5536, 26 Aralık 1936, s. 1-6.

yapılmış, birinci başkanlığa İbrahim Kemal Baybura, ikinci başkanlığa Refik Ahmet Sevengil, sekreterliklere ise Mekki Hikmet Gelenbey ve Naci Ali Moralı getirilmişti. İstanbul'da bulunan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın faaliyet raporuna göre iki yıl içinde 15 ortaokul, 3 lise ve 2 tane sanat okulu açılmıştı. Çukurçeşme-Küçükköy, Bakırköy-Kızılçeşme gibi vilayet yolları yapılmış, 92 halk çeşmesi kurulmuştu⁴¹⁷.

Ankara'da 1938 yılı Vilayet Kongresi 15 Aralık günü Vali Nevzad Tandoğan tarafından açılmıştı. Başkanlık seçimi yapılmış, birinci başkanlığa Rıfat Börekçi, ikinci başkanlığa da Rauf Ayaşlı getirilmişti. Partinin 2 yıllık faaliyet raporuna göre yol, su, nakil vasıta gibi belediyeçilik alanında önemli yatırımlar yapılmıştı. Ayrıca 19 Mayıs Stadyumu genişletilmişti⁴¹⁸.

⁴¹⁷ **Tan Gazetesi**, nr: 1213, 16 Aralık 1938, s. 10.

⁴¹⁸ Sezai Kürşat Ökte, **a.g.e.**, s. 177-178.

II. BÖLÜM

ULUSAL ve ULUSLARARASI GELİŞMELER

1. ULUSAL GELİŞMELER

1. 1. Cumhuriyet Dönemi İnkılap Hareketleri

Mustafa Kemal Atatürk, Türk İnkılabını Cumhuriyetin 12. yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nin kurultayında şu sözleri ile ifade etmişti: *“Uçurum kenarında yıkık bir ülke.. Türüü düşmanlarla kanlı boğuşmalar.. Yıllarca süren savaş... Ondan sonra, içerde ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet... Ve bunları başarmak için aralıksız devrimler... İşte Türk Genel Devrimi'nin kısa bir diyeti..”*⁴¹⁹

Atatürk, 19 Mayıs 1919 yılında Samsun'a çıktığında öncelikle ülkeyi bağımsızlığına kavuşturarak millî egemenliğe dayalı yeni bir devlet kurmayı amaçlamıştı. Ancak İstiklal Savaşı'nın seyir ettiği günlerde bile inkılaplar geri plana atılmamış, savaşla birlikte yürütölmüşü⁴²⁰. Bunun en önemli örneklerinden birisi 15 Temmuz 1921 tarihinde Sakarya Savaşı'na hazırlık aşamaları yapılırken Ankara'da Maarif Kongresi'nin toplanmasıdır⁴²¹.

Atatürk'ün Samsun'a çıkışı ile birlikte Kuva-i Milliye hareketi başlamış, müdafaai hukuk cemiyetleri kurulmuştu. Millî mücadele ruhuyla kazanılan savaşın ardından Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması siyasi bir başarıyı da beraberinde getirmişti. Lozan Antlaşması'nın ardından Cumhuriyet'in ilanıyla Türk İnkılapları hızlı bir ilerleme göstermişti⁴²². Afet İnan, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamalarını şöyle ifade etmişti; *“Kurtuluş'tan sonra bir Kurtuluş'a gidilmişti. Üçüncü*

⁴¹⁹ Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s. 53.

⁴²⁰ Suna Killi, **a.g.e.**, s. 190.

⁴²¹ Erol Kapluhan, “1921 Maarif Kongresi'nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 5, S: 8, 2014, s. 123-134.

⁴²² Yaşar Özüçetin, Senem Nadar, “Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Dersinin Üniversiteler Düzeyinde Okutulmaya Başlanması ve Geline Süreç”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 3, S: 11, Bahar 2010, s. 466-477.

*safha ise kalkınma devrimimiz olacaktır*⁴²³. Anlaşıldığı gibi yapılan inkılaplar sosyal, siyasi, ekonomik ve toplumsal alanda gerçekleşmişti⁴²⁴.

1. 1. 1. Siyasal Alanda Yapılan İnkılaplar

Siyasi alanda inkılaplar doğrultusunda saltanat kaldırılmış, cumhuriyet ilan edilmiş, halk fırkası kurulmuş ve halifelik kaldırılmış idi. İnkılaplar ardı ardına yapılmış ancak halkın inkılaplar karşısında ki tepkisini azaltmak ve bu inkılapların benimsenmesini sağlamak için ilan edilmeleri bir sıraya tabi tutulmuştur. Bu inkılaplar kronolojik olarak aşağıda açıklanmaya çalışılacaktır.

Mudanya Antlaşması'nın imzalanmasının ardından müttefik devletlerden barış konferansının toplanmasına dair beklenen teklif 27 Ekim 1922 tarihinde gelmişti. Müttefik devletler konferansa TBMM'nin yanında İstanbul Hükümetini de davet etmişti, çünkü TBMM ve İstanbul Hükümeti arasında bir ikilik çıkacak, böylece bu ikilik antlaşmanın müttefik devletlerin lehine gelişmesini sağlayacaktı. Ancak Mustafa Kemal Paşa bu sorunu hızlı bir şekilde ortadan kaldırmak istedi⁴²⁵. Bu sebeple 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırıldı⁴²⁶. Saltanatın kaldırılmasının ardından Vahdettin yanına aldığı 9 kişiyle İstanbul'dan ayrıldı. Padişah Vahdettin'in İstanbul'dan ayrılmasının ardından 18 Kasım 1922 tarihinde Şehzade Abdülmecit Efendi TBMM tarafından halife seçildi⁴²⁷. Böylece saltanat kaldırılmış, ancak tüm İslam alemini bir arada tutan halifelik makamı kaldırılmamıştı. Yukarı da bahsettiğimiz gibi inkılaplar karşısında halkın tepkisi gözetilmeye çalışılmıştır. Saltanat ve halifeliğin aynı anda kaldırılması halk arasında daha fazla tepkilere yol açabilirdi. Ayrıca halifeliğin kaldırılmasının ertelenmesiyle tüm dünyada bulunan Müslümanların tepkileri de bir süre ertelenmiş olacaktı. Böylece halifelik kaldırılana kadar saltanatın kaldırılması halk tarafından benimsenecekti.

⁴²³ Afet İnan, “**Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**”, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, s. 129.

⁴²⁴ Mustafa Kılınç, “Türk İnkılabı ve Türk Modernleşmesi Sürecinde Yurt İçi ve Yurt Dışı Gözlemler (1923-1938)”, **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, C. 10, S: 17, Mart 2019, s. 2078-2092.

⁴²⁵ Mahmut Goloğlu, **Cumhuriyete Doğru 1921-1922**, Başnur Matbaası, Ankara 1971, s. 339.

⁴²⁶ Temuçin F. Ertan, Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Laiklik, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 39, Mayıs 2007, s. 409-423.

⁴²⁷ Selçuk Duman, “Mustafa Kemal’de Cumhuriyet Düşüncesinin Doğuşu ve Cumhuriyet’in Nitelikleri”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, C. 14, S: 1, Mart 2006, s. 245-264.

1 Nisan 1923 tarihinde mecliste seçim kararı alındı. 11 Ağustos 1923 tarihinde de açıldı, ikinci meclisin ilk görevi 23 Ağustos 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması'nı onaylamak olmuştur⁴²⁸. Meclisin yenilenmesinin ardından Cumhuriyet'in ilan edilmesi 29 Ekim 1923 tarihinde 364 sayılı kanun ile oldu⁴²⁹. Mustafa Kemal Paşa Cumhuriyet'in ilan edilme kararını Çankaya'da İsmet İnönü, Kazım Paşa, Fethi Bey, Kemalettin Sami Bey, Halit Paşa, Rize Mebusu Fuat Bey, Afyonkarahisar Mebusu Ruşen Eşref Bey'in de olduğu yemek sırasında aldığını belirtir⁴³⁰. Cumhuriyet'in ilan edilmesini sağlayan ilk olay Ali Fethi Okyar'ın İç İşleri Bakanlığı, Ali Fuat Cebesoy'un da Meclis İkinci Başkanlığı görevinden istifa etmesi ile olmuştur. Ali Fethi'nin yerine Sabit Bey'in, Ali Fuat Paşa'nın yerine de Rauf Bey'in seçilmesi Mustafa Kemal Paşa tarafından İsmet İnönü'ye karşı bir hareket olarak algılanmıştı⁴³¹.

İkinci meclisin kurulmasının ardından Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, 9 Eylül 1923'de Cemiyetler Kanunu'na göre Halk Fırkası adıyla resmen kurulmuştu. Daha sonra 10 Kasım 1924 tarihinde yapılan Parti Grubu Genel kurulunda ise "Cumhuriyet Halk Fırkası" adını almıştı⁴³². Cemiyetin, parti adını alması Millî Mücadele'nin ardından işlevini yitirmiş olması sebebiyle bir parti programı ve tüzüğüne ihtiyaç olması, ayrıca inkılapların uygulanabilmesi için siyasi bir partiye de gereksinim duyulması sonucunda olmuştur⁴³³.

Saltanatın kaldırılması, cumhuriyetin ilanı, halk fırkasının kurulması gibi siyasal inkılapların ardından sıra halifeliğin kaldırılmasına gelmişti. Halifeliğin kaldırılmasına sebep olan adımlardan bir tanesi Abdülmecit'in halifelik makamı için devlet bütçesinden yardım istemesi olmuştur⁴³⁴. Bunun üzerine Türkiye Büyük Millet Meclis'i tarafından 3 Mart 1924 tarihinde halifelik kaldırılmış, Osmanlı hanedanına ait taşınabilir mallara ise hazine tarafından el koyulmuştu⁴³⁵. Atatürk halifelik

⁴²⁸ Osman Akandere, **Atatürk'ün Seçim Yolu İle Üstlendiği Vazifeler**, (Yayına Hazırlayan: H. Aytuğ Tokur), ATAM, Ankara 2015, s. 100-102.

⁴²⁹ Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I 1924-1930 Devrimler ve Tepkileri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ağustos 2011, s. 4.

⁴³⁰ Atatürk, **a.g.e.**, s. 541-543.

⁴³¹ Tülay Alim Baran, "İstanbul Basınında Cumhuriyet'in İlanına Tepkiler ve Yorumlar", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 15, S: 44, 1999, s. 627-643.

⁴³² ATAM, **a.g.e.**, s. 419-420.

⁴³³ Esat Öz, **a.g.e.**, s. 87.

⁴³⁴ Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s. 55.

⁴³⁵ **BCA**, 30.18.1.2, 1-3-13, 14.11.1928.

makamının önemini kaybettiğini şu sözleriyle ifade etmişti: “*Halifeliğin durumuna gelince, bilim ve tekniğin aydınlıklara ulaştırdığı gerçek uygar dünyada gülünç sayılmaktan başka bir durumu kalmış mıydı ?*”⁴³⁶.

1. 1. 2. Sosyal Alanda Yapılan İnkılaplar

Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde Cumhuriyetin ilanı, saltanat ve halifeliğin kaldırılması gibi siyasal alanda yapılan inkılapların ardından halkın ve ülkenin toplum yapısını değiştirecek inkılaplar yapılmaya başlanmıştı. Bu doğrultuda yeni rejimin yani Cumhuriyet’in temellerinin sağlam atılabilmesi için modern bir hukuk sistemi gerekliydi. 8 Nisan 1924’de Şer’iyye Mahkemeleri kaldırıldı. Böylece yargıda birlik saplanmış oldu. Şahıs ve aile hukuku, miras ve ayni hakları kapsayan, hazırlanırken İsviçre Medeni Kanun’un örnek alındığı Medeni Kanun 17 Şubat 1926’da kabul edildi, 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe girdi. 22 Nisan 1926 da ise Borçlar Hukuku kabul edildi⁴³⁷. Ardından 1 Mart 1926 yılında İtalya Ceza Kanunu örnek alınarak hazırlanan Türk Ceza Kanunu, 29 Mayıs 1926’da Ticaret Kanunu, 24 Nisan 1929 tarihinde de İcra İflas Yasası kabul edildi⁴³⁸.

Hukuk alanında yapılan inkılapların yanı sıra Türk halkını, çağın gereklerine uygun modern bir toplum seviyesine ulaştırabilmek amaçlanmıştı⁴³⁹⁴⁴⁰. Bu yolda toplumun günlük yaşantısına etki edecek Şapka Kanunu çıkarılmıştı. Mustafa Kemal Paşa, kılık kıyafet üzerine yapılacak bu inkılap hareketinin ilk izlenimini 24 Ağustos 1925 tarihinde Kastamonu’da yaptığı gezi sırasında vermişti⁴⁴¹. 26 Ağustos günü ise Kastamonu’dan İnebolu’ya geçerek burada bulunan Türk Ocağı’nda şapkayı halka tanıtmıştı⁴⁴². Mustafa Kemal Paşa’nın Kastamonu gezisinde halka şapkayı tanıttmasının ardından, şapka hakkındaki Kanun, 25 Ekim 1925 tarihinde Konya

⁴³⁶ Arı İnan (Derleyen), İsmet Parkmaksızoglu (Sadeleştiren), **Düşünceleriyle Atatürk**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 241.

⁴³⁷ İsmail Eyyüpoğlu, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Hukuk Alanında Laikleşme Süreci”, **Atatürk Dergisi**, C. 3, 2010, S: 2, s. 205-227.

⁴³⁸ Suna Killi, **a.g.e.**, s. 220.

⁴³⁹ Sadık Sarıyaman, “Sosyal Alanda Yapılan İnkılaplar ve Bu İnkılapların Özümsemesi Meselesi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 15, S: 45, 1999, s. 1101-1120.

⁴⁴⁰ Eğitim, ekonomi ve kültür alanında yapılan bazı inkılaplardan ilgili bölümler de bahsedilecektir.

⁴⁴¹ Necdet Aysal, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Giyim Ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri”, **ÇTTAD**, C. 10, S: 22, Bahar 2011, s. 3-32.

⁴⁴² Seçil Akgün, “Şapka Kanunu”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 14, S: 25, Ocak 1981, s. 69-79.

Mebusu Refik Bey'in teklifiyle görüşülmeye başladı⁴⁴³. TBMM'nin 25 Kasım 1925 tarihinde yapılan toplantısında “Şapka Kanunu” kabul edilmişti⁴⁴⁴.

Halifeliğin kaldırılması, medreselerin kapatılmasının ardından sıra tekke ve zaviyelerin kapatılmasına gelmişti. Tekke, zaviye ve türbelerin Şeyh Sait İsyanı'nı desteklemeleri, bu kurumların kapatılmasının önünü açmıştı. Tekkelerin kapanması için ilk düzenleme 5 Eylül 1925 tarihinde yapılmış, 30 Kasım 1925'te kabul edilmiş, 13 Aralık 1925 tarihinde de yürürlüğe girmişti⁴⁴⁵. Mustafa Kemal Paşa'ya tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla ilgili gerek Belediye Başkanlarından gerekse vekil ve parti üyelerinden çeşitli tebrik telgrafları gelmişti. Atatürk telgraflara şu şekilde cevap vermişti: “*Milletimizi asri tekamüle isal edecek olan kararları ahire dolayısı ile izhar buyurulan hissiyatı memnuniyetle karşıladım. Selamımın muhterem halka iblağını rica ederim.*”⁴⁴⁶. Zaten Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulması ile birlikte toplum modernleşmiş, bu kurumlar da önemini kaybetmişti.

Sosyal alanda yapılan inkılaplardan bir diğeri de uluslararası takvim, saat ve ölçülerin kabul edilmesi olmuştu. 25 Aralık 1925 tarihinde daha önce kullanılan Rumi takvim kaldırıldı, Miladi takvim ve 24 saat zaman diliminden oluşan alafranga saat sistemi kullanılmaya başladı. 26 Mart 1931 tarihinde ise metrik ölçü sistemi kabul edildi⁴⁴⁷.

Kültürel anlamda Cumhuriyet tarihinde yapılan en büyük atılımlardan biri Harf İnkılabı'dır. Harf İnkılabı toplumun okuma-yazma oranının artması, Arap kültüründen uzaklaşılması ve toplumun muasır medeniyetler seviyesine ulaşması gibi amaçlar taşır⁴⁴⁸. Latin harflerinin kabulü Arap harflerinin Türkçenin yapısına uymamasının bir sonucudur. Çünkü Latin harfleri Türkçenin yapısına daha uygundu. Arap harfleriyle Türkçenin öğrenilmesi daha güçtü. Osmanlı Devletinde ve yeni

⁴⁴³ Selami Kılıç, “Şapka Meselesi ve Kılık Kıyafet İnkılabı”, **Atatürk Yolu Dergisi**, C. 4, S: 16, 1995, s. 529-547.

⁴⁴⁴ Yasemin Doğaner, “Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Sosyo-Kültürel Değişim”, **Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi/Canas**, 2007, s. 235-260.

⁴⁴⁵ Cem Apaydın, “Belgeler Işığında Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması Üzerine Bir Değerlendirme”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, C. 16, S: 32, 2017, s. 149-171.

⁴⁴⁶ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s. 571.

⁴⁴⁷ Yasemin Doğaner, “Bir Modernleşme Modeli Olarak Atatürk İnkılapları”, **Atatürk Dergisi**, C. 4, S: 1, 2004, s. 153-187.

⁴⁴⁸ Emine Kısıklı, “Harf İnkılabı'nın Türk ve Dünya Basınında ki Yankıları”, **Erdem**, C. 56, s. 115-160.

kurulan Türkiye Cumhuriyetinde okuma-yazma oranının düşük olmasının sebebinin bu olduğu söylenebilir. Latin harflerinin kabul edildiği, Harf İnkılabı 1 Kasım 1928 tarihinde çıkarıldı⁴⁴⁹. Yeni harflerin öğretilmesi için ülkenin her yerinde yoğun çalışmalar başlatılmıştı. Özellikle öğretmenler hummalı bir çalışmaya girmişlerdi. Bu çalışmalar üzerine Atatürk, Ankara Maarif Vekili Necati Bey'e yapılan bu çalışmalara teşekkürlerini ileten bir mektup yazmıştı. Mektupta şöyle diyordu: *“Yeni Türk yazısını öğrenmek ve öğretmek hususunda memleketin her tarafında sarf edilen hummalı faaliyet ve mesaiye derin bir haz ve memnuniyetle müşahade ediyorum. Bu işde herkesten büyük vazife ve mesuliyeti deruhte eden fedakar ve çalışkan muallim arkadaşlarımızın işar buyurulan azimkar kararları ayrıca baysi memnuniyet oldu. Muvaffakiyetler temenni ve cümlesine teşekkürler ve selamlarımın iblağını rica ederim.”*⁴⁵⁰

Çağdaş bir devlet olma yolunda Türkiye Cumhuriyeti'nde atılan adımlardan bir diğeri de Soyadı Kanunuydu⁴⁵¹. Soyadı Kanunu 21 Haziran 1934 tarihinde kabul edilmişti⁴⁵². TBMM tarafından yapılan toplantıda kabul edilen 2525 sayılı bu Kanun'la birlikte her vatandaşın bir soyadı alması mecburi olmuştu. Ayrıca soyadı almamak, resmi yazışmalarda soyadını yazmamak bir suç sayılmıştı⁴⁵³. Vatandaşlara kendi soyadlarını seçmek için 2 yıl süre verilmişti⁴⁵⁴. Rum, Ermeni ve Yahudiler de soyadı alacaklardı. Ancak soyadlarını Öz Türkçe olarak alma şartı koyulmuştu. Türk Dili Araştırma Kurumu tarafından belirlenen örnek soyadları gazetelerde liste halinde alfabetik sıraya göre verilmişti. Örneğin C harfiyle hazırlanan listede yer alan soyadlarından bazıları şunlardı; Caf, Cav, Carfi, Cağritekin...⁴⁵⁵. Ayrıca gazetelerde her gün soyadı alan şahıslar ve aldıkları soyadları listelenmişti. İstanbul'da soyadı alan şahıslar gazetede şu şekilde neşredilmişti; Sarıyer PTT Müdürü Yaşar-Erinç,

⁴⁴⁹ Zeynep Korkmaz, “Alfabe Devriminin Türk Toplumu Üzerindeki Sosyal ve Kültürel Etkileri”, *Turkish Studies*, C. 4, S: 3, Bahar 2009, s. 1469-1480.

⁴⁵⁰ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, Türk Tarih Basımevi, 1991, s. 587.

⁴⁵¹ Mehmet Şah Özcan, İsmet Üzen, “Atatürk Döneminde Soyadı Kanunu'nun Çankırı'da ki Yansıması”, *ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 10, Özel Sayı, Aralık 2019, s. 129-152.

⁴⁵² Zakir Avşar, Ayşe Elif Emre Kaya, “Cumhuriyet Türkiye'sinin Halkçılık Uygulamaları: Soyadı Kanunu Örneği”, *Turkish Studies*, C. 8, S: 5, Bahar 2013, s. 73-90.

⁴⁵³ **BCA**, 30.10.0.0, 28-161-1, 21.04.1938.

⁴⁵⁴ Kumru Kılıçoğlu Yılmaz, “Kadının Bitmeyen Soyadı Sorunu”, *Ankara Barosu Dergisi*, C. 4, 2014, s. 579-592.

⁴⁵⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3168, 3 Aralık 1934, s. 5. Ek: 7.

Avukat Ahmet Raif-Uysal⁴⁵⁶, Eczacı Hikmet ve kardeşi Cabir-Güney, Hukuk Fakültesi son sınıf öğrencisi Hüsnü-Savaş soyadını almıştı⁴⁵⁷. Bu verilere göre makam ve mevkii statüsüne bakılmadan soyadı alan her şahsın gazete de ki listede yerini aldığı görülmüştür. 2 Temmuz 1936 tarihine kadar soyadı seçmeyen şahısların bir soyadı seçip bunu nüfus kütüklerine ve doğum kağıtlarına yazdırmaları şart koşulmuştu. Soyadı değişikliğinin yalnızca mahkemeler tarafından yapılmasına ve soyadlarının Türkçe olmasına karar verilmişti⁴⁵⁸. Soyadı Kanunu'na bağlı olarak Mustafa Kemal Paşa'ya "Atatürk" soyadının verilmesi hakkındaki Kanun ise 24 Kasım 1934 tarihli TBMM oturumunda çıkarıldı⁴⁵⁹.

Soyadı Kanununun kabul edilmesinin ardından yapılan önemli bir atılım da eski unvanların kaldırılmasıydı. Efendi, ağa, bey, paşa, hazretleri gibi unvanlar TBMM'nin 26 Kasım 1934 tarihli oturumunda kaldırılmış, 29 Kasım 1934 tarihinde de uygulanmaya başlamıştı⁴⁶⁰.

1. 2. İç Sorunlar ve Görüş Ayrılıkları

1. 2. 1. Ağrı Olayları

Şeyh Sait Ayaklanması 1925 yılında bastırılmış ancak Doğu illerinde güvenlik tam anlamıyla sağlanamamıştı. Bunun sonucunda 1926 yılında Ağrı İsyanları çıkmıştı. Söz konusu isyan Yusuf Taşo ve çetesinin Beyazıt'a bağlı köylerden hayvan çalarak Ağrı Dağı'na çıkmalarıyla başlamıştı⁴⁶¹. İkinci Ağrı Ayaklanması ise 1927 yılında gerçekleşmiş, 13-20 Eylül'de yapılan askeri hareketle köylere yapılan saldırılar engellenmeye çalışılmıştı. 1929 yılında da 6 eşkiya Urfa ile Suruç bölgesinde bir otomobili soymuşlar ve Ovacıklılara ait 400 koyunu ele geçirmişlerdi⁴⁶². 1929 yılında yaşanan bu olayın ardından ise 1930 yılında Mayıs ve Eylül ayları içerisinde bölgede tekrar bir ayaklanma çıkmıştı. 16 Mayıs tarihinde başlayan ayaklanma Haziran'da Hanik Köyü'ne saldırarak Türkleri İslamiyet adına

⁴⁵⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3169, 4 Aralık 1934, s. 6.

⁴⁵⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3170, 5 Aralık 1934, s. 6.

⁴⁵⁸ **BCA**, 272.0.0.12, 63-190-9, 15.12.1934.

⁴⁵⁹ Sabit Dokuyan, "Soyadı Kanunu ve Kanunun Uygulanma Süreci", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 31, S: 1, 2016, s. 129-166.

⁴⁶⁰ Mehmet Korkut Aydın, "1934 Tarihli Soy Adı Kanunu Uygulamaları ve Malatya Örneği: (Fırat Gazetesi Verilerine Göre)", **Belgi Dergisi**, C. 2, S: 18, 2019, s. 1379-1416.

⁴⁶¹ Esra Sarıkoyuncu Değerli, "Ağrı İsyanlarında Yabancı Parmağı (1926-1930)", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 18, Aralık 2008, s. 113-132.

⁴⁶² **BCA**, 30.10.0.0, 127-913-10, 30.01.1929.

ayaklandırmaya kalkmalarıyla devam etmişti⁴⁶³. İsyanların yayılmasında dini kışkırtmalar etkili olmuştu. Temmuz ayında ise Ağrı ve Süphan Dağı çevresinde İran sınırına yapılan saldırı sonucunda süvari ve hava kuvvetleri bir hareket gerçekleştirmişlerdi. Eşkılar Zilan bölgesinde çember altına alınmışlar ve bölgeden uzaklaştırılmışlardı. Eşkıların saldırıları sonucu dağlara kaçan köylülerin evlerine geri dönmeleri sağlanmıştı. Yine Temmuz ayında İran'ın Şalrişan aşiretine mensup 60 kişi Haşık, Lire köylerine tecavüz etmişler ve köylülerin hayvanlarını alarak kaçmışlardı. Eşkıların bu saldırılarını düzenleyen kişi Makü aşireti reisi Kürt Hüseyin isimli bir şahıstı⁴⁶⁴. Yine 1930 yılında eşkılar tarafından Palu'dan Piran'a giden bir yolcu soyulmuş, Zivink köyünde 200 keçi gasp edilmiş ve bazı eşkılar ailelerini İran'a kaçırmışlardı⁴⁶⁵.

İran'daki Kürt aşiretlerine mensup bir grup Aralık nahiyesine bağlı Ortaköy'e bir saldırı düzenlemişlerdi. Kolordu Komutanı Salih Paşa 15 Temmuz 1930 tarihinde birliği ile birlikte Ağrı Dağı bölgesinde bir karargah kurarak, bölgede bulunan eşkıya çetelerine yaklaşık üç saat süren bir bombardıman düzenlemişti⁴⁶⁶. Daha sonra Salih Paşa, Çaldıran-Van arasındaki bölgeye geçerek buradaki eşkıya çetelerini temizlemiş, ardından karargahını Beyazıt'a taşımıştı⁴⁶⁷. Eşkılar yalnızca Türk sınırlarına değil, Rus sınırlarına da saldırmışlardı. Bu yüzden İran ve Rus hükümeti arasında bir gerginlik yaşanmıştı⁴⁶⁸. Askeri birlikler tarafından Doğu bölgesindeki eşkıların tamamen temizlenmesinin ardından, birlikler daha sonra İran hududunda 80 km ilerleyerek çetelerin hareket bölgelerini ele geçirmişlerdi⁴⁶⁹.

Musul bölgesinde Harzan şeyhine mensup 500 kadar atlı eşkıya 1930 yılının 21-22 Temmuz gecesi Hakkari'nin Oratan nahiyesine saldırıda bulunmuşlardı. Fakat askeri birlikler tarafından Oymalı civarında ilerlemeleri durdurularak geri çekilmeleri sağlanmıştı. Devam eden bu saldırıların üzerine Salih Paşa, birliği ile birlikte Ağrı Dağı Harekatı'na başlama kararı almıştı⁴⁷⁰. Bu karar üzerine Güney hudut

⁴⁶³ Deniz Güner, **a.g.t.**, s. 40-43.

⁴⁶⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1585, 11 Temmuz 1930, s. 1-6.

⁴⁶⁵ **BCA**, 30.10.0.0, 128-920-2, 05.06.1930.

⁴⁶⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1591, 17 Temmuz 1930, s.1.

⁴⁶⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1593, 19 Temmuz 1930, s. 1.

⁴⁶⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1593.

⁴⁶⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1594, 20 Temmuz 1930, s. 1.

⁴⁷⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1600, 26 Temmuz 1930, s. 1.

karakollarına askeri takviyeler yapıldı⁴⁷¹, bütün geçit yolları kontrol altına alındı ve Salih Paşa karargahını Beyazıt'tan daha yakın bir yere taşıdı⁴⁷².

Harzan şeyhine mensup eşkıyalar 5 Ağustos 1930 tarihinde Suriye sınırındaki telgraf hatlarını tahrip etmişler fakat askeri birliklerimiz tarafından kontrol altına alınmışlardı. Eşkıyaların liderlerinden Haço isimli şahıs bu saldırıların amacının Kürdistan Devleti kurmak olduğunu ifade etmişti⁴⁷³. Türkiye, İran hükümetine bir nota vererek eğer eşkıyaların yaptıkları saldırıların önüne geçilmezse İran bölgesinde askeri bir hareket yapılacağını bildirmişti. İran Hariciye Nazırı, Türkiye'nin Tahran Sefiri Memduh Şevket Bey'e Türkiye'nin böyle bir askeri müdahale yapmasına izin verilemeyeceğini bildiren bir telgraf göndermişti⁴⁷⁴.

Eşkıyalar tarafından Ağrı Dağı civarında yapılan bu saldırılar Kolordu Komutanı Salih Omurtak komutasındaki askeri birlikler tarafından 7-14 Eylül 1930 tarihlerinde yapılan askeri bir müdahaleyle sonlanmıştı. Bu müdahaleden sonra ayaklanmaları çıkaran çete başları İran'a sığınmışlardı⁴⁷⁵. İsyancılar ve isyanda parmağı olan 700 şahıs Ağrı Ceza Mahkemesinde yargılanmış 34 kişiye idam cezası verilmişti. Türkiye bu ayaklanmalardan sonra İran'a 3 nota vererek İran'a kaçan asilerin durdurulmasını ve bir daha asilerin Ağrı Dağı civarında ayaklanma çıkarmalarına engel olmak için Türkiye-İran arasında sınır antlaşması yapılmasını teklif etmişti. Bunun sonucunda Türkiye-İran arasında 1932 tarihinde sınır antlaşması imzalandı⁴⁷⁶.

1. 2. 2. Dersim Ayaklanması

Dersim bölgesi hem Osmanlı Devleti hem de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde birçok isyanın çıktığı bir bölge olmuştu. Osmanlı zamanında Derebeylik döneminden sonra bölgede sorunlar yaşanmaya başlamıştı⁴⁷⁷. Merkezi devlet

⁴⁷¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1601, 27 Temmuz 1930, s. 1.

⁴⁷² **Milliyet Gazetesi**, nr: 1602, 28 Temmuz 1930, s. 1.

⁴⁷³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1602, 6 Ağustos 1930, s. 1.

⁴⁷⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1615, 10 Ağustos 1930, s. 1.

⁴⁷⁵ Sertaç Solgun, **Menemen Olayı Sonrasında İkinci Dünya Savaşı'na Türkiye'nin İç Güvenliği (1931-1939)**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2010, s. 106.

⁴⁷⁶ Derya Yaylalı, **Cumhuriyet Dönemi Bölücü Faaliyetler İçinde Ağrı Dağı Ayaklanmaları (1926-1930)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilimler Öğretmenliği A.B.D., Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007, s. 103-104-105.

⁴⁷⁷ **Tan Gazetesi**, nr: 775, 15 Haziran 1937, s. 1.

anlayışının yerleşmesiyle bu bölgede askeri ve siyasi bir iktidar kurulamamıştı, çünkü aşiretler siyasi bir otorite altına girmeyi istemiyorlardı⁴⁷⁸. Milli Mücadele Dönemi'nde bölgede isyanların çıkmaması için birçok tedbir alınmıştı⁴⁷⁹. Türkiye Cumhuriyeti de Koçuşığı Hadisesi, Pülümür Harekatı gibi isyanlara şahit olmuştu⁴⁸⁰.

Dersim'de 1935 yılında "Tunceli" adıyla yeni bir bölge kurulmuş, buraya askeri bir vali atanmıştı. Bölgeye köprü, yol, okul, dispanser, halkevi gibi yatırımlar yapılmış ancak bu yatırımlar bazı aşiretler tarafından tepkiyle karşılanmıştı. Yeniliklerin bölge aşiretleri tarafından kabul edilmek istenmemesi üzerine Vali Abdullah Aydoğan, aşiretlerin elinde bulunan silahların toplatılmasını emretmişti. Elindeki silahları vermek istemeyen aşiretler karakollara saldırı düzenlemişlerdi⁴⁸¹. Hatta bu isyanları takip etmek için Suriye'ye iltica etmiş 100 kadar Kürt, 15'er kişilik kabileler halinde sınır bölgelerine gelmişti. Beyrut Başkonsolosluğu'nun yazısı üzerine isyanın genişlemesine neden olabilecek bu durum içinde sınır bölgelerinde önlem alınmıştı⁴⁸². Bazı aşiretler tarafından devletin merkezî otoritesi altına girmek istemediklerini ifade eden ultimatolarından sonra bölgede bulunan Dördüncü Umum Müfettişliği katı bir askeri hareket başlatmıştı. Hatta ek bir bölük Elazığ'a gönderilerek Dördüncü Umum Müfettişlik emrine verilmişti⁴⁸³. İsmet İnönü Dersim'de yaşanan olayları şöyle ifade etmişti; "2 yıldır Tunceli'de bölgeyi medenileştirmek için geniş çapta ıslahat programı yapılmaktadır. Ancak bölgede hüküm süren bazı reisler bu ıslahatları hoş karşılamadı. Bu durum hükümeti askeri tedbirler almaya zorladı"⁴⁸⁴. İsyanın başladığı tarihten 17 Eylül 1938 tarihine kadar verilen zayıatlar şu şekildeydi:

Subay: 1 şehit, 4 yaralı

Er: 28 şehit, 46 yaralı

Bekçi: 1 şehit, 1 yaralı.

⁴⁷⁸ Mahmut Akyürekli, **Dersim Sorunu (1937-1938)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010, s. 1.

⁴⁷⁹ **Tan Gazetesi**, nr: 776, 17 Haziran 1937, s. 1.

⁴⁸⁰ Tuğba Doğan, "Arşiv Belgelerine Göre 1937-1938 Dersim İsyanı", **History Studies**, C. 4, S: 1, 2014, s. 157-169.

⁴⁸¹ Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s. 197-199.

⁴⁸² **BCA**, 30.10.0.0, 263-775-18, 13.07.1937.

⁴⁸³ Emine Güntepe Yeşilbursa, Resul Babaoğlu, "Atatürk-İnönü Ayrılığı ve Dersim Olayları", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 58, Bahar 2016, s. 39-75.

⁴⁸⁴ **Tan Gazetesi**, nr: 775.

İsmet Paşa, TBMM'nin 18 Eylül 1938 tarihli oturumunda vatansever şehit ve yaralılara, kumandanlara, subay ve erlere hürmetlerini ifade etmişti⁴⁸⁵. 23 Haziran'da Hozat ve Kızıldağ bölgesindeki isyan tamamen durdurulmuştu. Temmuz ayı itibariyle de askerî kuvvetler bütün isyan bölgelerine girmişlerdi. İsyanların durdurulmasının ardından bölgede tekrar yenileşme hareketleri başlamıştı. İsyan eden 11 kişiye idam cezası verildi, bunlardan 4'ünün yaş sebebiyle cezaları hapis cezasına çevrildi. 33 kişiye de hapis cezası verildi⁴⁸⁶.

1. 2. 3. Nyon Antlaşması

İspanya'da 1936 yılında sol görüşlü "Halk Cephesi" partisinin iktidarı ele geçirmesiyle sağ ve sol kesim karşı karşıya gelmiş ve 3 yıl süren İspanya İç Savaşı başlamıştı⁴⁸⁷. Bu arada 1937 yılının Mayıs ve Eylül ayları zarfında Akdeniz'de bulunan gemiler çeşitli saldırılara uğramıştı. En sonunda İngiliz gemilerinin batırılmasıyla, Akdeniz'de yaşanan bu saldırıları durdurmak için Batılı devletler tarafından bir konferans toplanmasına karar verildi⁴⁸⁸. Söz konusu konferans 10 Eylül 1937 tarihinde İsviçre'nin Cenevre şehrine bağlı Nyon kasabasında İngiltere, Fransa, Yugoslavya, Yunanistan, Arnavutluk, Mısır, Türkiye, Romanya, Bulgaristan ve Sovyetler Birliği'nin katılımıyla yapıldı⁴⁸⁹. Almanya ve İtalya konferansa katılmamıştı. Bu devletlerin konferansa katılmaması sebebiyle Akdeniz'de güvenliği sağlamak için devriyeler tesis edilmişti⁴⁹⁰. Ayrıca konferansta Akdeniz'in batı kısmının İngiltere ve Fransa filoları, doğu kısmının da Türkiye ve Yunanistan filoları tarafından korunmasına karar verilmişti⁴⁹¹. Konferansta alınan kararlar şunlardı:

1- Her ülke kendi kara sularında güvenliğini sağlayacak,

2- Bütün Akdeniz'in kontrolü ise İngiltere ve Fransa tarafından sağlanacak,

⁴⁸⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre V, C. 19, İ: 2, 18 Eylül 1938, s. 344.

⁴⁸⁶ Necmi Günel, **Dersim İsyanı (1937)**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 1999, s. 157-164.

⁴⁸⁷ Gültekin Kamil Birlik, "İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Akdeniz'de Yaşanan Deniz Haydutluğu Olayları ve Türkiye'ye Etkileri", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 73, S: 1, 2018, s. 77-104.

⁴⁸⁸ Tuğba Belenli, "Akdeniz'de Meçhul Denizaltı Saldırıları ve Nyon Konferansı (1937)", **Akademik Bakış**, C. 12, S: 24, Yaz 2019, s. 163-190.

⁴⁸⁹ Bayram Arslantaş, **Basına Göre Türkiye'de Sosyal Değişme ve Avrupa'da Revizyon Çabaları (1935-1939)**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2019, s. 318.

⁴⁹⁰ **Tan Gazetesi**, nr: 860, 10 Eylül 1937, s. 1. Ek: 8.

⁴⁹¹ **Tan Gazetesi**, nr: 861, 11 Eylül 1937, s. 10.

3- 1939 yılında imzalanan Londra Beyannamesinde ki şartlara uymayan her denizaltı gemisi korsan muamelesi görecektir,

4- İtalya'ya antlaşmayı imzalaması teklif edilecek. Böylece Adriyatik Denizi'nin güvenliği İtalya'ya bırakılacak,

5- Almanya'ya antlaşmayı imzalaması teklif edilmeyecek ancak antlaşmanın kararları bildirilecek⁴⁹²

Konferans sırasında antlaşmayı imzalaması için İtalya'ya teklif götürülmesi düşünülmüşse de İtalya'nın antlaşmayı kabul etmeme ihtimali daha ağır basmıştı. Neticede de İtalya teklifi reddetmişti.

Akdeniz'de, Akdeniz'e kıyısı olan devletleri endişelendiren korsan hareketlerinin önüne geçmek için yapılan bu konferans, 14 Eylül 1937 tarihinde imzalanmıştı⁴⁹³.

TBMM'nin 18 Eylül 1938 tarihli oturumunda Hariciye Vekili Siyasi Müsteşarı Numan Menemencioğlu, İspanya'da 1 yıldır yaşanan kanlı hadiselerle beraber Akdeniz'de bulunan ticaret gemilerini de tehdit eden olayların yaşanmış olması sebebiyle toplanan Nyon Konferansı neticesinde imzalanan antlaşmanın hızlı bir şekilde onaylanması gerektiğini arz etmişti. Ayrıca bu antlaşmanın uluslararası güvenliği tehdit edecek herhangi bir madde taşımadığını belirtmişti. Antlaşma mecliste oylamaya sunulmuş ve kabul edilmişti⁴⁹⁴.

Mısır Büyükelçiliğinden 23 Mayıs 1939 tarihinde alınan notaya göre Mısır, Romanya Büyükelçiliğinden 15 Mayıs 1939 tarihinde alınan notaya göre Romanya anlaşmadan çekilmişti. 14 Eylül 1937 tarihinde imzalanan bu antlaşmadan İngiltere, Fransa ve Bulgaristan 6 Mayıs 1939, Yunanistan 12 Nisan 1939, Türkiye ise 8 Nisan 1939'da tarihinde çekilmişti⁴⁹⁵.

⁴⁹² **Tan Gazetesi**, nr: 862, 12 Eylül 1937, s. 10.

⁴⁹³ **Ulus Gazetesi**, nr: 5796, 15 Eylül 1937, s. 4.

⁴⁹⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre V, C. 19, İ: 2, 18 Eylül 1937, s. 341, 345.

⁴⁹⁵ **BCA**, 30.10.0.0, 219-476-10, 01.06.1939.

1. 2. 4. İnönü'nün Başbakanlıktan Çekilmesi

Mustafa Kemal Paşa'nın İnönü Hükümeti'nin ekonomi politikalarından memnun olmaması, zaman zaman vekil değişikliği yaparak hükümete müdahale etmesi gibi olaylar Mustafa Kemal Paşa ve İsmet İnönü'nün arasının açılmasına neden olmuştu⁴⁹⁶. 1930'lu yıllarda ise Hatay'ın anavatana katılması, Nyon Konferansı, Çiftlik meselesi gibi olaylar Atatürk ve İnönü arasındaki fikir ayrılıklarının gün yüzüne çıkmasına sebebiyet vermişti⁴⁹⁷.

Mustafa Kemal Paşa ve İnönü arasında yaşanan görüş ayrılıklarının en odak noktalarından biri Nyon Konferansıydı. Konferansta alınan kararların kabul edilip edilmemesi konusunda Atatürk ve İnönü arasında farklı düşünceler hakimdi. Mustafa Kemal Paşa konferansta alınan kararların hızlı bir şekilde kabul edilerek imzalanmasını, İsmet Paşa da İtalya tehlikesine karşı antlaşma şartlarına bazı koşullar koyulmasını öneriyordu. Antlaşmanın imzalanması, Atatürk ve İnönü ayrılığını kaçınılmaz kılmıştı.⁴⁹⁸

Atatürk ve İnönü'nün arasının açılmasına neden olan bir diğer olay ise Gazi Orman Çiftliği'nde kurulan bira fabrikasıydı. Bomonti bira fabrikası, çiftliğe kurulan bira fabrikasını rakip olarak görmüş ve bu fabrikanın büyümesini engellemek istemişti. Bomonti fabrikasının ortaklarından birisinin İnönü'nün akrabalarından olması, Atatürk ve İnönü arasındaki bira fabrikası yüzünden çıkan tartışmanın nedeni olarak görülmüştü⁴⁹⁹.

Hatay Meselesinde ise Mustafa Kemal Paşa, Hatay'ı alabilmek için askeri bir müdahaleye başvurmayı düşünürken İsmet İnönü, Hatay'ın diplomasi yoluyla anavatana katılmasını savunmuştu⁵⁰⁰.

⁴⁹⁶ Hasan Uygun, **İsmet İnönü Dönemi Atatürk'e Bakış (1939-1946)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s. 19.

⁴⁹⁷ Emine Güntepe Yeşilbursa, Resul Babaoğlu, a.g.m., s. 39-75.

⁴⁹⁸ Şerafettin Turan, a.g.e., s. 203.

⁴⁹⁹ Hilal İşçi, **İnönü Döneminde Atatürk İmajı (1938-1950)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s. 13.

⁵⁰⁰ Gültekin Kamil Birlik, "Celal Bayar'ın Başbakanlığı İsmet İnönü'den Devralması ve Bunun Siyasi Müsteşarlık Üzerine Etkisi, **Ankara Üniversitesi Tük İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 46, Güz 2010, s. 255-293.

Atatürk ve İnönü arasında yaşanan bu görüş ayrılıklarının ardından İsmet Paşa 25 Ekim 1937 tarihinde başvekaletten istifa etmiş; yerine Celal Bayar başvekalete atanarak yeni kabineyi kurmuştu⁵⁰¹. İsmet İnönü'nün başvekillikten çekilmesi sonrasında, tekrar aday olmasını engellemek için Tevfik Rüştü Aras tarafından Amerikan Büyükelçiliği'ne tayini teklif edilmişti. Ancak bu teklif İnönü tarafından kabul edilmemişti⁵⁰². İsmet İnönü'ye büyükelçilik teklif edilmesi aslında Meclis içerisinde muhalefetin ne kadar fazla yaşandığını göstermektedir. Çünkü kendisinin ülke de kalması bir tehdit olarak algılanmış bu yüzden yurt dışında ki bu göreve tayin edilmek istenmişti.

1. 2. 5. Celal Bayar'ın Başbakan Olması

İsmet İnönü'nün 25 Ekim 1937 yılında başvekillikten istifası ile Atatürk ile yollarının ayrılmasının ardından Celal Bayar, başvekilliğe atanmıştı. Celal Bayar tarafından kurulan bakanlar kurulunda yer alan vekiller şöyleydi:

Adliye Vekili: Şükrü Saraçoğlu

Milli Müdafaa Vekili: Kazım Özalp

Dahiliye Vekili: Şükrü Kaya

Hariciye Vekili: Tevfik Rüştü Aras

Maliye Vekili: Fuad Ağralı

Maarif Vekili: Saffet Arıkan

Nafia Vekili: Ali Çetinkaya

İktisat Vekili: Şakir Kesebir

Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili: Hulusi Alataş

Gümrük ve İnhisarlar Vekili: Rana Tarhan⁵⁰³

Yedinci İnönü Hükümetinden, I. Bayar Hükümetinde yer almayan tek vekilin Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili olan Refik Saydam'ın olduğu görülmüştür. Refik Saydam'ın yerine Hulusi Alataş tayin edilmişti.

⁵⁰¹ **Tan Gazetesi**, nr: 896, 26 Ekim 1937, s. 1

⁵⁰² Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s. 14-15.

⁵⁰³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre V, C. 20, İ: 3, 1 Kasım 1937, s. 10.

Mustafa Kemal Paşa tarafından Celal Bayar'ın Bakanlar Kurulu programı 5 Kasım 1937 tarihinde onaylanmıştı⁵⁰⁴. Ardından Celal Bayar TBMM'nin 8 Kasım 1937 tarihindeki oturumunda hükümet programını okumuştı. Daha sonra hükümet programı 364 oy ile TBMM tarafından onaylanmıştı. Celal Bayar'ın hükümet programında yer alan icraatlardan bazıları şunlardır:

- 1- Belediyelerin imar, su, ışık, kültürel gibi vb konularda planlı bir şekilde çalışmaları sağlanacak,
- 2- Polis teşkilatı genişletilecek,
- 3- Sağlık işlerine ehemmiyet verilecek, köyler doktorsuz bırakılmayacak,
- 4- Topraksız çiftçi bırakılmayacak,
- 5- Milli tüccarlar desteklenecek,
- 6- Milli ve küçük sanayi kuruluşları desteklenecek,
- 7- Devlet madenciliği arttırılacak, demir sanayi kurulacak,
- 8- İstanbul'da yeni bir tersane kurulacak,
- 9- Deniz mahsulleri değerlendirilecek,
- 10- Hava yolu ulaşımı arttırılacak⁵⁰⁵.

Programda yer alan icraatlardan anlaşıldığı üzere devlet tarafından özel sektöre destek sağlanacaktır. Aynı zamanda madencilik ve sanayi gibi yatırımların devlet tarafından yapılacağı planlanmıştı.

İsmet İnönü, Mustafa Kemal Paşa'nın 10 Kasım 1938 tarihinde vefat etmesiyle 11 Kasım'da yapılan TBMM oturumunda 348 oy alarak yeni cumhurbaşkanlığı görevini üstlenmişti⁵⁰⁶. TBMM'nin 14 Kasım 1938 tarihli oturumunda da başvekilliğe Celal Bayar'ı tayin ettiğini açıklamıştı⁵⁰⁷.

⁵⁰⁴ İhsan Fuat Özgen, **Cumhuriyet Dönemi'nde Celal Bayar'ın Siyasi ve İktisadi Faaliyetleri (1923-27 Mayıs 1960)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 136.

⁵⁰⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre V, C. 20, İ: 3, 8 Kasım 1937, s. 19-38.

⁵⁰⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre V, C. 27, İ: 4, 11 Kasım 1938, s. 17.

⁵⁰⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre V, C. 27, İ: 4, 14 Kasım 1938, s. 20-21.

Celal Bayar'ın başvekilliği sırasında Türkiye'nin uluslararası alanda önemli atılımları olmuştu. Hatay'ın anavatanına katılması bu atılımlardan en büyüğüydü. Ayrıca II. Dünya Savaşı'nın yankıları dünya genelinde görülmeye başlamıştı. Olası savaş tehlikesine karşı Türkiye, sınırlarını korumaya ve stratejisini uluslararası alanda güçlendirmeye yöneltmişti⁵⁰⁸.

Celal Bayar'ın iç politikada da bazı önemli girişimleri olmuştu. İnönü döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde vekillere yardım etmek ve çok yoğun olan iş güçlerini azaltmak amacıyla kurulan siyasi müsteşarlıklar⁵⁰⁹, Celal Bayar ve 18 arkadaşının "*Devlet Dairelerinin Vekaletlere Tefriki ve Siyasi Müsteşarlıkların Vazifeleri hakkındaki Kanunun Tadiline*" dair verilen kanun teklifi gereğince TBMM'nin 29 Kasım 1937 tarihli oturumunda kaldırıldı⁵¹⁰. 150'likler olarak bilinen cumhuriyet rejime karşı şahıslar ve diğer rejim karşıtlığı sebebiyle ceza alan şahıslara af yasası çıkarıldı⁵¹¹.

1. 3. Atatürkçülüğün Altı İlkesi ve Bu İlkelerin Anayasaya Konması

Atatürk, İstiklal Savaşı'yla kazanılan başarının ardından yönünü Türk halkını çağdaşlaştırmaya çevirmişti. Türk Devleti'nin uluslararası alanda uygar, demokratik ve modern bir devlet olabilmesini temel ilke edinmişti. Atatürk'ün bu doğrultudaki amaçları "*Atatürk İlkeleri*" olarak adlandırılmıştı⁵¹². 6 ilke 1924 ve 1937 Anayasası'nda şu şekilde sıralanmıştı; 1- Cumhuriyetçilik 2- Milliyetçilik 3- Halkçılık 4- Devletçilik 5- Laiklik 6- İnkılapçılık⁵¹³. Söz konusu bu ilkeler bir bütündür, birbirinden ayrı olarak düşünülemez⁵¹⁴. Bu ilkelerle bağlantılı olarak bir de "*Milli*

⁵⁰⁸ Nurgül Akın, "Celal Bayar'ın Başbakanlığı Döneminde Türk Dış Politikası", **Tarih ve Gelecek Uluslar arası Hakemli Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 2, S: 1, Nisan 2016, s. 129-153.

⁵⁰⁹ Gültekin Kamil Birlik, a.g.m., s. 255-293.

⁵¹⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre V, C. 20, İ: 3, 29 Kasım 1937, s. 83-84.

⁵¹¹ Mehmet Can Orhan, **Celal Bayar'ın Siyasi Hayatı: Cumhuriyet Sağının İlk Lideri**, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 47-48.

⁵¹² Alaattin Uca, "Atatürk İlkeleri Türk Milletine Neler Kazandırdı?", **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, C. 19, S: 33, 2017, s. 151-162.

⁵¹³ Yaşar Yücel, "Atatürk İlkeleri", **Belleten**, C. 52, S: 204, 1988, s. 807-824.

⁵¹⁴ Rafet Evyapan, "Atatürk ve Sosyal Devlet", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 15, S: 43, 1999, s. 253-282.

Hakimiyet”, “*Milli Bağımsızlık*” ve “*Milli Birlik*” olmak üzere tamamlayıcı ilkeler vardır⁵¹⁵.

Atatürk İstiklal Savaşı yıllarında dahi cumhuriyet’in yeni Türk Devleti’nin yönetim şekli olacağını çeşitli ifadelerle belli etmişti. Türk Devleti’ne en uygun yönetim şeklinin cumhuriyet olduğunu düşünmüştü⁵¹⁶. 1921 anayasasında “*Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir*”, ifadesinin yer alması Atatürk’ün bu düşüncesini kanıtlayan en güzel örneklerdendir⁵¹⁷. 1924, 1961 ve 1982 anayasalarında Türkiye’nin yönetim şeklinin cumhuriyet olduğu ifadesi yer almıştır⁵¹⁸.

Atatürk’ün milliyetçilik ilkesi, ırka değil kültüre dayalı bir ilkedir⁵¹⁹. Bu ilke Türk Devleti içerisinde yaşayan milletlerin birlik ve beraberlik içinde olması gerektiğini savunur. Ayrıca yine bu ilke Türk milletinin, uluslararası alanda diğer milletlerle uyumlu olması gerektiğine dayanır⁵²⁰.

Mustafa Kemal Paşa’nın halkçılık ilkesi, kanun önünde herkesin eşit olduğunu kabul eder. Böylece bu ilke demokrasi ile ilişkilendirilir⁵²¹.

Devletçilik ilkesi de ekonomide planlı hareket edilmesine dayanır. Bu doğrultuda I. Beş Yıllık Sanayi Planı gerçekleştirilmiş; temel gıda maddelerinin yerli üretimle olması planlanmıştır⁵²².

Atatürk’ün yeni kurduğu Türkiye Cumhuriyeti’nin laik bir rejim olması yolunda ilk adım TBMM’nin açılması ile başlamış sonrasında saltanatın, halifeliğin kaldırılması ve öğretimin birleştirilmesi kanunu ile devam etmişti. Bu doğrultuda 10 Nisan 1928 tarihinde anayasa’dan “*devletin dini İslam’dır*” ibaresi çıkarıldı. Laik bir

⁵¹⁵ E. Semih Yalçın, **İlmi Makaleler Cilt I**, (Yayına Hazırlayan: Emine Erdoğan Özönlü), Berikan Yayınevi, Ankara 2013, s. 273.

⁵¹⁶ Şükrü Şur, “Demokrat Parti ve Atatürk’ün Ün İlkesi: Cumhuriyetçilik, Laiklik ve Devletçilik (1950-1960)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 56, Bahar 2015, s. 147-176.

⁵¹⁷ Abdülkadir Yuvalı, “Atatürk İlkeleri ve Diğer Akımlar”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 13, S: 39, Kasım 1997, s. 968.

⁵¹⁸ Neşe Çetinoğlu, “Cumhuriyet Kavramı ve Atatürk’ün Cumhuriyet Anlayışı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 19, S: 56, 1998, s. 803-813.

⁵¹⁹ Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s. 35.

⁵²⁰ S. Esin Dayı, “Atatürk Düşünce Sistemi ne Nitelikleri”, **Atatürk Dergisi**, C. 3, S: 3, 2010, s. 247-256.

⁵²¹ Süleyman Ünüvar, “Atatürk’ün Halkçılık İlkesi ve Anayasalarımız”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S: 175, Ağustos 2008, s. 61-76.

⁵²² Hasan Yüksel, “Atatürk’ün Devletçilik Anlayışı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 12, S: 35, Temmuz 1996, s. 609-614.

devlet olmak demokrasinin temel şartı olarak görüldü⁵²³. Atatürk, dinin devlet işlerine karıştırılmaması prensibini benimsedi⁵²⁴.

Atatürk ilkelerinin sonuncusu olan inkılapçılık ilkesi, Türk halkını ve Türk Devleti'ni çağdaş bir seviyeye getirmeyi amaçlar. Hem halkın hem devletin çağın gereklerine uygun bir şekilde hareket etmesini savunur⁵²⁵.

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 3. kongresinin yapıldığı sırada 17 Mayıs 1931'de partinin yeni programının 3. maddesi şöyle değiştirildi: *“Devletin esas teşkilatı: Türkiye, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçı bir cumhuriyettir”*. Daha sonra 5 Şubat 1937 tarihinde bu ilkeler Atatürk ilkeleri olarak anayasaya girdi⁵²⁶.

1. 4. Atatürk'ün Yurt Gezilerinin Gazetelere Yansımaları ve Vefatı

Atatürk, kazanılan İstiklal Mücadelesi'nin ardından gerçekleştirmeyi planladığı inkılapları halka benimsetebilmek amacıyla yurt gezilerine çıkmıştı⁵²⁷. Örneğin Şapka Kanunundan önce Çankırı'ya, Kastamonu ve İnebolu'ya gerçekleştirdiği gezilerde şapkayı tanıtmış, Harf İnkılabında Başöğretmen unvanıyla Latin harflerini halka bizzat kendisi öğretmişti⁵²⁸. Atatürk'ün 17 Ekim 1922 tarihinde başlayan yurt gezileri 20-24 Mayıs 1938 tarihleri arasında Adana-Mersin'e gerçekleştirdiği gezisiyle son bulmuştu⁵²⁹. Mustafa Kemal Paşa'nın ziyarette bulunduğu şehir sayısı toplamda 52'dir. Birçok şehri bir defadan fazla ziyaret etmişti⁵³⁰. Bu geziler yalnızca bir gezi amacı taşımamış aynı zamanda uzun yıllar boyunca savaş sebebiyle sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda geri kalmış halkın, yapılacak inkılapları nasıl karşılayacağını gözlemlemeye çalışmıştı. Ayrıca gezilerde

⁵²³ İhsan Tayhani, “Türkiye Cumhuriyeti'nin Temeli: Laiklik”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 43, Bahar 2009, s. 517-529.

⁵²⁴ İbrahim Kaplan, “Atatürk'ün Hukuk ve Laiklik Anlayışı”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 52, s. 359-365.

⁵²⁵ Bekir Tünay, “Atatürk'ün İnkılapçılık İlkesi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 3, S: 9, 1987, s. 671-680.

⁵²⁶ Yücel Özkaya, “Altı İlke”, **Atatürk Yolu Dergisi**, C. 2, S: 8, 1991, s. 647-674.

⁵²⁷ Salim Gökçen, Recep Mutlu Özbayık, “Mustafa Kemal Paşa'nın Erzincan'a Yapmış Olduğu Ziyaretler”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, C. 5, S. 14, İlkbahar 2018, s. 152-169.

⁵²⁸ Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1975, s. 9.

⁵²⁹ Mehmet Korkut Aydın, “Atatürk'ün Amasya Gezileri”, **Turkish Studies**, C. 9, S. 4, Bahar 2014, s. 77-96.

⁵³⁰ İbrahim Bozkurt, “Atatürk'ün Mersin Ziyaretleri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 61, Güz 2017, s. 79-110.

yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan Anadolu halkına, ekonomik ve diğer toplumsal sorunların birlik ve beraberlikle üstesinden gelinebileceğini benimsetmeyi amaçlamıştı⁵³¹.

Mustafa Kemal Paşa 1920'li yıllarda gerçekleştirdiği gezi programlarında, halk arasında cumhuriyet kavramını ve diğer inkılapları yerleştirmeye çalışmıştı. 1930'lu yıllardaki gezilerinde ise ekonomik anlamda gelişme sağlayabilecek yeniliklerden, devletçi ekonominin özelliklerinden ve diğer kalkınma hareketlerinden halka bahsetmişti⁵³². Mustafa Kemal Paşa, askeri zaferlerin iktisadi zaferler ile desteklenmediği sürece ülkenin kalkınmasının mümkün olamayacağını gezilerinde ifade etmişti⁵³³. Atatürk'ün görüşüne göre ülkenin kalkınması doğrultusunda gerekli olan büyük çapta ekonomik anlamdaki ilk atılım 1923 yılında “İzmir İktisat Kongresi'nin” toplanmasıyla gerçekleşmişti⁵³⁴.

Mustafa Kemal Paşa yurt gezilerinde genelde Türk Ocağı, halkevleri, belediye ve valilik makamlarını, Cumhuriyet Halk Fırkası merkezlerini, Garnizon Komutanlıklarını ziyaret etmişti. Atatürk'ün ziyaret ettiği illerde halk tarafından coşkuyla karşılandığı, kendisi adına ziyafetler ve eğlenceler tertip edildiği görülmüştür. Ayrıca yalnızca gezi amacı taşımayan bu gezilerin tarihleri incelendiğinde Hatay sorununun çözümü öncesinde Adana-Mersin'e bir gezi gerçekleştirmesi gibi önemli olaylarla bağlantılı olduğu anlaşılmıştır. Bu gezilerdeki amacının olaylar karşısında halkın, yerel ve askeri idarecilerin nabzını ölçmek olduğu söylenebilir.

Mustafa Kemal Paşa, 27 Şubat 1930 tarihinde trenle İzmir'e gitmiş, Ankara Tren Garı'nda İsmet Paşa, Kazım Paşa, Büyük Erkanı Harbiye Reisi ve Meclis azaları tarafından yolcu edilmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'de 15 gün kalacak daha sonra buradan Adana'ya geçecekti⁵³⁵. Mustafa Kemal Paşa İzmir İstasyonunda Fırka

⁵³¹ Muhittin Gül, “Atatürk'ün Yurt Gezilerinin Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. VIII, S. 3, Aralık 2006, s. 51-72.

⁵³² Recep Arslan, “Atatürk'ün Balıkesir Ziyaretleri”, **Belgi Dergisi**, C. 2, S. 18, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2019/2, s. 1281-1300.

⁵³³ Gökçe Süzgün, “Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonomi Alanındaki Devrimler ve Atatürk'ün Bursa Gezileri”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl. 7, S. 97, Ekim 2019, s. 409-431.

⁵³⁴ Ali Özgüven, “Türkiye İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)”, **Journal of İstanbul Kültür University**, 2002/2, s. 109-124.

⁵³⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1454, 27 Şubat 1930, s. 1.

Müfettişi Zühtü Bey, Manisa Vali Vekili Tahsin Bey, Müstahkem Mevki Kumandanı Emir Hüseyin Hüsnü Paşa ve Belediye Reisi Hulusi Bey tarafından karşılanmıştı. Atatürk'ün gelişi sebebiyle şehrin muhtelif yerlerinde taklar kurulmuş, sokaklar bayraklarla donatılmıştı. Büyük Gazi Bulvarı baştan sona 500 mumluk lambalarla aydınlatılmıştı⁵³⁶. Mustafa Kemal Paşa İzmir'de halk tarafından büyük sevinç gösterileri ile karşılanmış, öncelikle yalılar kısmını ziyarette bulunmuştu. Ayrıca yazmakta olduğu tarihi bir eser için Kuşadası'na gideceği ve eserinin Türklere ait kısmını burada ikmal edeceği anlaşılmıştır⁵³⁷. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa, Elhamra sinemasında bir sesli film izlemiş, ardından Karşıyaka'ya geçerek buradaki baloya teşrif etmişti. Ertesi gün Halkapınar'daki İzmir suları ve memba bahçesini ziyaret ettikten sonra Bornova'ya geçmişti⁵³⁸.

Mustafa Kemal Paşa 6 Mart 1930 günü saat 10.30'da İzmir'den trenle ayrılmış saat 15.00'da Aydın istasyonunda bulunmuş, Reşadiye'de Vali Hüsnü Bey tarafından ardından Nazilli ve Denizli istasyonlarında da halkın tezahüratları ile karşılanmıştı. Daha sonra Burdur'a, ardından ise otomobille Antalya'ya geçecek, Antalya'dan da vapurla Adana'ya teşrif edecekti⁵³⁹.

Mustafa Kemal Paşa, 17 Temmuz 1930 tarihinde Maarif Cemiyeti tarafından Büyükkada'da Yat Kulüp'te düzenlenen baloya katılmıştı. Balo'nun bitmesinin ardından Ertuğrul Yatı ile Yalova'ya dönmüştü⁵⁴⁰.

Mustafa Kemal Paşa, Ali Fethi Bey ile birlikte 30 Temmuz 1930 tarihinde Yalova'dan İstanbul'a teşrif etmiş, geceyi Dolmabahçe'de geçirmişti. Ertesi gün Büyük Millet Meclisi Reisi Kazım Paşa ile birlikte Ali Fethi Bey'in Büyükdere'deki yalılarını ziyarette bulunmuştu⁵⁴¹.

Mustafa Kemal Paşa'nın geniş çaptaki ilk yurt gezisi, 17 Kasım 1930 tarihinde Kayseri gezisi ile başlamıştı⁵⁴². Mustafa Kemal Paşa, 18 Kasım 1930 tarihinde saat 13.15'de Kayseri'ye teşrif etmiş, Kayseri'deki Beydeğirmeni İstasyonunda vali,

⁵³⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1455, 28 Şubat 1930, s. 1.

⁵³⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1456, 1 Mart 1930, s. 1.

⁵³⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1458, 3 Mart 1930, s. 1.

⁵³⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1461, 6 Mart 1930, s. 1.

⁵⁴⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1593, 19 Temmuz 1930, s. 1.

⁵⁴¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1606, 1 Ağustos 1930, s. 1.

⁵⁴² Erdem Çanak, "Atatürk'ün Yurt Gezilerine Bir Örnek: 1930-1931 Gezisi, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 4, Sayı: 23, Mart 2016, s. 128-178.

Belediye Reisi ve Kolordu Kumandanı tarafından karşılanmıştı. Daha sonra hükümet dairesine geçerek Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, Kütahya Mebusu Recep Bey ve vali ile bir görüşme yapmıştı. Ardından Kolordu dairesini ve belediye binasını ziyaret etmiş, daha sonra liseye geçerek buradaki öğrencilerle görüşmüştü⁵⁴³. Daha sonra Cumhuriyet Halk Fırkası binasına giderek burada Kayseri'nin ileri gelenleri, belediye azaları ve parti mensupları ile görüşerek Serbest Cumhuriyet Fırkası hakkında bilgi vermişti⁵⁴⁴. Geceyi Kayseri-Sivas arasındaki Gemerek İstasyonunda geçirdikten sonra saat 14.00'da Sivas'a teşrif etmişti. Hükümet Erkanı ile askeriye, belediye, Kız Muallim Okulu ve liseyi ziyaret etmiş, ardından vali konağına gitmişti. Mustafa Kemal Paşa lisede, Sivas Kongresi hatıralarından bahsetmişti⁵⁴⁵.

Mustafa Kemal Paşa 1 Aralık 1930 tarihinde İstanbul'a gelmiş, Dolmabahçe Sarayı'nda Halk Fırkası İstanbul Tetkik Heyeti ile görüşme yapmıştı. Daha sonra Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, Kütahya Mebusu Recep Bey, Bozöyük Mebusu Salih Bey, Sinop Mebusu Recep Zühtü Bey, Kılıç Ali, Cevat Abbas Bey, Ruşen Eşref Bey, Seryaver Rusuhi Bey ve Maarif Müfettişi Umumilerinden Hasan Ali Bey ile birlikte saraydan ayrılarak Harp Akademisi, Mülkiye Mektebi ve Galatasaray Lisesi'ni ziyarette bulunmuştu⁵⁴⁶.

Mustafa Kemal Paşa 15 Aralık 1930 tarihinde Katibi Umumi Tevfik Bey, Seryaver Rusuhi Bey, Gaziantep Mebusu Kılıç Ali ve Nafia Vekili Recep Peker ile birlikte saat 10.00'da Darülfünun'u ziyarette bulunmuşlardı. Dershaneleri gezmişler, talebelerle görüşmeler yapmışlar, darülfünunun ihtiyaçları üzerine müzakereler yapmışlardı⁵⁴⁷.

Mustafa Kemal Paşa, 19 Aralık 1930 tarihinde saat 21.40'ta tren ile Şükrü Naili Bey ve Ali Sait Paşa ile birlikte Trakya'ya doğru yola çıkmıştı. Alpullu'daki şeker fabrikasını ziyaret edecek, ardından Kırklareli'ye geçecekti Edirne Belediyesi tarafından Mustafa Kemal Paşa şerefine bir ziyafet verilecek, ardından Ege Vapuru ile seyahatine devan edecekti⁵⁴⁸. Sabah saat 5 sıralarında Alpullu şeker fabrikasına teşrif etmişlerdi. Mustafa Kemal Paşa, şeker fabrikasından çok memnun kaldığını, ülkenin

⁵⁴³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1715, 19 Kasım 1930, s. 1.

⁵⁴⁴ **BCA**, 30.10.0.0, 2-9-30, 19.11.1930.

⁵⁴⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1717, 21 Kasım 1930, s. 1.

⁵⁴⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1729, 3 Aralık 1930, s. 1.

⁵⁴⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1742, 16 Aralık 1930, s. 1-6.

⁵⁴⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1746, 20 Aralık 1930, s. 1.

her yerinde şeker fabrikalarının çoğalması için uğraşacaklarını beyan etmişti. 20 Aralık günü saat 15.00'da Kırklareli'ye varmış, istasyonda halkın büyük coşkusuyla karşılanmıştı. Mustafa Kemal Paşa vilayet makamını, askeri kumandanlığı ve belediyeyi ziyaret etmiş, belediye azaları ile devlet işleri hakkında müzakereler yapmıştı. Ardından Cumhuriyet Halk Fırkası merkezine giderek her sınıftan halk mümessilleri ile görüşmüştü⁵⁴⁹. Mustafa Kemal Paşa halka arzu ve ihtiyaçlarını ayrıca devlet memurlarından hoşnutsuzluk yaşanıp yaşanmadığını da sormuştu. İnkılaplar, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın yapısı ve işleyişi hakkında halkı bilgilendirmişti. 21 Aralık günü ise saat 17.45'te Edirne'ye varmıştı. Yollarda köylüler ile görüşmeler yapmıştı. Şehir bayraklarla donatılmıştı⁵⁵⁰. Edirne'de kız ve muallim mekteplerini, erkek lisesini, kız ve erkek şehir yatı mekteplerini, ortaokulları ve sanayi mekteplerini ziyarette bulunmuştu. Dersleri dinlemiş, öğrencilere sorular sormuştu⁵⁵¹.

Mustafa Kemal Paşa, 1931 yılında Bursa'ya gitmiş önce Türk Ocağı'nı, ardından Fırka Kumandanlığını ziyarette bulunmuştu. Daha sonra Mudanya'ya, buradan Ege Vapuru ile Derince'ye geçmiş, ardından da trenle Ankara'ya doğru yola çıkmıştı⁵⁵².

Mustafa Kemal Paşa, 1931 yılında, İzmir'in Kemal Paşa kazasına ve Armutlu Köyüne gitmiş, Cumhuriyet Halk Fırkası ve belediye dairesine ziyarette bulunarak halk ile istişare etmişti⁵⁵³. Ardından Denizli ve Aydın şehirlerine doğru hareket edecekti. Aydın'a geçmeden önce Kızılçullu İstasyonunda durmuş, burada Amerikan Mektebi öğrencileri tarafından karşılanmış, ardından Alsancak İstasyonuna geçtiği anlaşılmıştır. Alsancak İstasyonunda Talat Paşa, Musa Kazım Paşa, belediye reisi ve Halk Fırkası idare heyeti tarafından karşılanmıştı. Ardından kordonda bulunan konaklarına teşrif etmişlerdi⁵⁵⁴. İzmir'den 7 Şubat 1931 tarihinde Ordu Müfettişi Fahrettin Paşa ve vali tarafından uğurlandıktan sonra Balıkesir'e geçmişti. Mustafa Kemal Paşa, Balıkesir'den sonra Denizli'ye buradan ise Antalya'ya doğru hareket edecekti⁵⁵⁵. Antalya'da kaldığı süre boyunca hükümet konağı, belediye ve Cumhuriyet Halk Fırkası merkezlerini ziyarette bulunarak halk ile temasta

⁵⁴⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1747, 21 Aralık 1930, s. 1.

⁵⁵⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1748, 22 Aralık 1930, s. 1-5.

⁵⁵¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1751, 25 Aralık 1930, s. 1.

⁵⁵² **Milliyet Gazetesi**, nr: 1763, 6 Ocak 1931, s. 1.

⁵⁵³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1788, 31 Ocak 1931, s. 1.

⁵⁵⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1794, 6 Şubat 1931, s. 1-3.

⁵⁵⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1795, 7 Şubat 1931, s. 1.

bulunmuştı. Fırkada yaptığı istişarelerde Antalya'nın iktisadi olanakları üzerine değerlendirmelerde bulunarak zirai kredi ve satış kooperatiflerinin artırılması üzerine önerilerde bulunmuştu⁵⁵⁶.

Mustafa Kemal Paşa'nın 13 Şubat 1931 tarihinde saat 14.00'da Mersin'e gelmişti, burada hükümet konağı, valilik, belediye, Türk Ocağını, Cumhuriyet Halk Fırkası ve Gençler Birliği binalarını ziyarette bulunmuştu. Belediye ve Cumhuriyet Halk Fırkasında şehir ve iktisadi durum hakkında müzakereler yapmıştı. Türk Ocağında ise azalarla görüşerek ocağın esas programı hakkında izahat almıştı⁵⁵⁷.

Mustafa Kemal Paşa 1933 yılının Ocak ayı içerisinde Balıkesir, Bursa, Eskişehir bölgesinden başlayan bir Anadolu seyahatine çıkmıştı. Daha sonra Gaziantep'e geçmiş burada halkın yoğun ilgisi ile karşılanmıştı. Gaziantep'te Cumhuriyet Halk Fırkası merkezini ziyarette bulunmuş, fırka salonunda halkevi ve fırka azaları ile bir görüşme yapmış, öğrenci sayıları ve bulaşıcı hastalıklar hakkında izahat almıştı. Ayrıca fırka salonunda yerli mallar ile ilgili sergiyi gezmiş, ardından kendisi adına düzenlenen 200 kişilik ziyafete katılmıştı. Vilayet, belediye, Garnizon Komutanlığını ziyarette bulunmuş, belediyede özellikle su işleri ile alakadar olmuştu. Gaziantep'ten ayrıldıktan sonra Adana, Mersin, Antalya ve İzmir'i ziyaret etmişti⁵⁵⁸. Mustafa Kemal Paşa, 3 Şubat 1933 tarihinde İzmir'e gelmiş Vali Kazım Paşa ile birlikte Karşıyaka'da bir gezinti yapmış ardından Bornova Ziraat Mektebi'ni ziyaret etmişti⁵⁵⁹.

Mustafa Kemal Paşa 9 Haziran 1936 tarihinde saat 10.00'da Eskişehir'e gelmişti. Çukurhisar'da bir uçak filosu tarafından selamlanan Atatürk Eskişehir İstasyonunda vilayet erkanı, kolordu kumandanı, karargah erkan ve zabitanı, belediye reisi ve Cumhuriyet Halk Partisi erkanı tarafından karşılanmıştı. Kumandanlık, vilayet, belediye ve Cumhuriyet Halk Partisi dairelerini ziyaret ederek incelemelerde bulunmuştu. Ardından Tayyare Meydanı'nda uçuşa hazır bulunan filoların yanına giderek toplu ve münferit uçuşlarını izlemişti⁵⁶⁰.

⁵⁵⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1800, 12 Şubat 1931, s. 1.

⁵⁵⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1801, 13 Şubat 1931, s. 1.

⁵⁵⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2504, 30 Ocak 1933, s. 1-7.

⁵⁵⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2508, 3 Şubat 1933, s. 1.

⁵⁶⁰ **Tan Gazetesi**, nr: 410, 10 Haziran 1936, s. 1.

Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1938 tarihinde saat 17.00'da tren ile Mersin'e gitmek üzere Ankara'dan ayrılmıştı. Mustafa Kemal Paşa'yı istasyonda uğurlayanlar arasında Başvekil Celal Bayar, Erkan-ı Harbiye Reisi Mareşal Fevzi Çakmak, Dahiliye Vekili ve Parti Genel Sekreteri Şükrü Kaya, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras bulunmuştu⁵⁶¹. Atatürk'ün sağlığı çok iyi olmamasına rağmen Adana ve Mersin'e yaptığı bu geziyi gerçekleştirmesinin temelde amacı Hatay meselesiydi. Teftiş amacı taşıyan bu gezisinde Hatay'ın anavatana katılması konusundaki hassasiyetini göstermeyi amaçlamıştı⁵⁶². 20 Mayıs günü saat 13.00'de Mersin İstasyonunda hükümet erkanı, komutan, askeri birlik, parti mensupları ve halk tarafından karşılanmıştı⁵⁶³. Şehir, Atatürk'ün gelişi münasebetiyle fenerlerle ve ışıklarla süslenmişti. 21 Mayıs günü saat 21.00'de fener alayı yapılmış, havai fişekler atılmıştı⁵⁶⁴. Atatürk, Mersin gezisinin ardından Adana'ya teşrif etmişti. Burada piyade ve topçu birlikleri resmigeçit töreni yapmışlardı. Adana-Mersin gezisinin ardından 26 Mayıs 1938 tarihinde Ankara'ya geçmişti⁵⁶⁵. Bu gezilerden sonra Atatürk'ün sağlığı kötüleşmiş ve 10 Kasım 1938 tarihinde vefat etmişti.

Atatürk'ün vefat haberi Tan Gazetesi'nde şöyle verilmişti: "*Babamızı Kaybettik*". Mustafa Kemal Paşa'nın ölüm haberi tüm yurttaki büyük üzüntüyle karşılanmıştı. Fotoğrafçıların vitrinleri siyaha boyanmış, yabancı elçiler valiliğe giderek taziyede bulunmuşlardı⁵⁶⁶. Sinema, tiyatro, kahvehane gibi eğlence yerleri kapanmıştı. İlk ölüm haberi saat 09.10'da Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan Riyaseticumhur Forsu'nun yarıya indirilmesi ile öğrenilmişti. Aynı gün İstanbul Üniversitesi'nin konferans salonunda 6000 öğrencinin katılımıyla Atatürk'ün resmi önünde anma töreni yapılmıştı⁵⁶⁷. Tan ve Ulus Gazeteleri 11 Kasım tarihinde çıkan sayılarını tamamen Atatürk'e ayırmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın fotoğraflarına yer verilmişti. Liderliği, çalışmaları ve halk tarafından nasıl bir saygı ve sevgiyle anıldığı gösterilmişti.

⁵⁶¹ **Tan Gazetesi**, nr: 1097, 20 Mayıs 1938, s. 1.

⁵⁶² Erdem Çanak, "Hasta Yatağı'ndan Hatay'a: Atatürk'ün Son Yurt Gezisi (19-24 Mayıs 1938)", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 6, S: 81, Kasım 2018, s. 141-152.

⁵⁶³ **Tan Gazetesi**, nr: 1098, 21 Mayıs 1938, s. 1.

⁵⁶⁴ **Tan Gazetesi**, nr: 1099, 22 Mayıs 1938, s. 1.

⁵⁶⁵ **Tan Gazetesi**, nr: 1102, 25 Mayıs 1938, s. 1.

⁵⁶⁶ **Tan Gazetesi**, nr: 1180, 11 Kasım 1938, s. 1.

⁵⁶⁷ **Ulus Gazetesi**, 11 Kasım 1938, s. 1-5.

Atatürk'ün vefatının ardından 11 Kasım 1938 tarihinde TBMM Başkanı Abdülhalik Renda'nın başkanlığında toplanmıştı. Abdülhalik Renda, Mustafa Kemal Paşa'nın 10 Kasım 1938 Perşembe günü saat 09.05'de vefat ettiğini ve bu vefattan duyduğu üzüntüyü ifade eden bir konuşma yapmıştı. Ardından cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmıştı. İsmet İnönü 348 oy alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni cumhurbaşkanı olmuştu⁵⁶⁸.

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da gerçekleştirilen cenaze haberi Tan Gazetesi'nde, *İstanbul, Ulu Kurtarıcıya Eşsiz ve Hazin Bir Teşyi Merasimi Yaptı*, başlığıyla verilmişti. Tören 19 Kasım günü Dolmabahçe Sarayı'nda gerçekleşmişti. Cenaze namazı, İstanbul Üniversitesi İslam Tetkikleri Enstitüsü görevlisi Ordinaryüs Profesör Şerafettin Yaltkaya'nın imamlığında kılınmıştı⁵⁶⁹. Cenaze töreninin ardından Atatürk'ün cenazesi İzmit Limanı'na oradan da trenle Ankara'ya götürülmüştü⁵⁷⁰.

Mustafa Kemal Paşa'nın vefatının ardından hükümet tarafından cenaze töreni ile ilgili bazı kararlar alınmıştı. Alınan kararlar şunlardı:

1- 21 Kasım 1938 tarihinde Ankara'da gerçekleşecek cenaze merasimi sebebiyle resmi daireler ve okullar kapatılacak, resmi olmayan dairelerin kapatılması için vilayetler bilgilendirilecek,

2- Cenaze merasiminin gerçekleştiği günün ertesi gününe kadar bayraklar yarıya çekilecek, eğlence yerleri kapatılacak,

3- 10 Kasım tarihinden itibaren 1 ay memurlar akşam veya akşam üstü verilen yemek ziyafetlerine katılamayacak, kendileri de yemek ziyafeti veremeyecekler,

4- Vilayet ve kazalarda cenaze günü Atatürk'ün hatırası için tören yapılacak, halkevlerinde hayatı hakkında nutuklar verilecektir⁵⁷¹.

Mustafa Kemal Paşa'nın vefatının ardından Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından şöyle bir genelge yayınlanmıştı:

1- 21 Kasım günü saat 11.00'da halkevlerinde İstiklal Marşı'nın çalınması ile başlayan bir tören yapılacak, Atatürk'ün hayatı ile ilgili söylev verilecek ardından

⁵⁶⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 27, İ: 4, 11 Kasım 1938, s. 16.

⁵⁶⁹ Tan Gazetesi, nr: 1189, 20 Kasım 1938, s. 1-3. Ek: 9.

⁵⁷⁰ Cengiz Akseki, "Atatürk'ün Ölümünün Türk Ulusal Basınına Yansıması (1938-1939)", Belgi Dergisi, S: 12, Yaz 2016, s. 202-236.

⁵⁷¹ BCA, 30.18.1.2, 85-98-11, 15.11.1938.

gençliğe hitabe okunacak ve 3 dakikalık saygı duruşu gerçekleştirildikten sonra törene son verilecek,

2- Atatürk'ün vefat ettiği 10 Kasım tarihinden itibaren başlayan 1 ay süresince halkevlerinde balo, ziyafet gibi eğlenceler yapılmayacak. Ayrıca parti ve halkevi mensupları yemeklere katılamayacak, halkevleri 22 Kasım tarihinden itibaren normal programlarına devam edebileceklerdir,

Ayrıca Dahiliye Vekaleti tarafından Ankara'da yapılacak cenaze töreninin programı hakkında da şu şekilde bir genelge ile yayınlanmıştı:

1- Tören saat 14.00'da başlayacak,

2- Halk Atatürk'ün büst ve heykelinin olduğu yerlerde bulunacak, eğer büst ve heykeller yoksa cumhuriyet meydanlarında toplanacak,

3- Heykel ve büst bulunmayan yerlere Atatürk'ün bir fotoğrafı konulacak ve kürsü Türk ve parti bayrağı ile örtülecek,

4- Toplanma yerleri için memurlar görevlendirilecek,

5- Atatürk'ün yurdu emanet ettiği Türk gençliği ve öğrencileri törende ön saflarda yer almalıdır,

6- Tören İstiklal Marşı ile başlayacak bandonun bulunduğu yerlerde klasik müziğin matem havaları çalınacak,

7- Tören başladıktan sonra her yerde 3 nutuk söylenecek. Nutuk söyleyecek kişi parti, belediye mensubu, köy ihtiyar heyetinden olmalı. Ayrıca seçilen bir genç konuşma yapmalıdır. Onuncu yıl nutku ve gençliğe hitabe okunmalıdır. Nutuklar Atatürk'e olan saygı, sevgi ve Atatürk inkılaplarına bağlı kalınacağına yemin edilmelidir.

8- Her törende 3 dakikalık bir saygı duruşu yapılmalı ve 6 meşale yakılmalıdır.

9- Atatürk'ün büst ve fotoğraflarının önüne çelenk ve çiçekler bırakılabilir⁵⁷².

Genelge de yer alan maddelerin bazılarını yukarıda yer verilmiştir. Görüldüğü gibi törene dair alınan kararlar çok ayrıntılıdır. Törenin saatinden, Atatürk'ün büstü önünde yapılacak merasimlere kadar hiçbir olanak göz ardı edilmemiştir.

⁵⁷² BCA, 490.1.0.0, 4-19-15, 16.11.1938.

20 Kasım 1938 tarihinde Ankara'ya nakli gerçekleşen Atatürk'ün buradaki cenaze töreni 21 Kasım günü TBMM'de gerçekleşti. 22 Kasım 1938 tarihinde ise na'şı "Etnografya Müzesi'ne" konuldu⁵⁷³.

Atatürk'ün cenaze töreninin, Türkiye'nin her yerinde belirlenen alanlarda yapıldığı ve törenler için bazı önlemler alındığı görülmüştür.

1. 5. Köşe Yazıları

Çalışmada incelenen Tan ve Ulus Gazetelerinin birinci sayfalarında köşe yazılarının yer aldığı görülmüştür. Başmakale olarak adlandırılabilir bu yazılar belirli şahıslar tarafından kaleme alınmıştır. İncelenen 1930-1939 yılları arasında söz konusu başmakaleleri kaleme alan şahıslar şunlardır: Siirt Mebusu Mahmut Bey, Falih Rıfkı Atay, Zeki Mesut Bey, Ahmet Şükrü Bey, Ahmet Emin Yalman ve Kemal Ünal. Ayrıca gazetelerde bu başmakaleleri yazan şahıslar haricinde başka köşe yazıları yazan şahıslarda vardır. Bu şahıslara örnek olarak Tan Gazetesi'nde yazıları yayımlanan Zekeriya Sertel gösterilebilir. 1930-1939 yılları arasında yer alan bazı başmakaleler incelenmiştir. İncelenen yazılara göre bu yazıların hükümete muhalif olmadan yazıldığı görülmüştür. Tabi bunda o yıllarda Takrir-i Sükun Kanunu ve Matbuat Kanunu ile basına getirilen sınırlamalar sebep olarak gösterilebilir. Ancak bu durum 1938 yılında Tan Gazetesi için geçerliliğini kaybetmiş, bu tarihten itibaren Tan Gazetesi yönetime muhalif bir basın organı olmuştur. Ulus Gazetesi ise incelenen yıllarda Cumhuriyet Halk Fırkası'nın yayın organıydı. Bu sebeple bu gazete de yazılar yazan şahıslar yönetime de yakındı. Ulus Gazetesi'nin başyazarlarından olan Falih Rıfkı Atay Atatürk'e yakınlığıyla bilinen bir şahıstır. Falih Rıfkı Atay'ın haricinde Mahmut Soydan da Milli Mücadele Döneminden itibaren Atatürk'ün yanında yer almış şahıslardan birisi idi. Yazılarını Mustafa Kemal Paşa'nın fikirlerini yansıtarak yazmıştır. Hatta bu yazıları ile Kadrocular ve İsmet İnönü Hükümeti ile karşıt düşüncede yer aldığını göstermiştir⁵⁷⁴.

Siirt Mebusu Mahmut Bey 1930 yılında Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yabancı turistler ile ilgili bir köşe yazısı yazmıştı. Bu yazısında Türkiye'nin tarihi

⁵⁷³ Tahir Kodal, "Atatürk'ün Ölümü ve Denizli Kamuoyu", **PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi**, S: 5, 1999, s. 17-27.

⁵⁷⁴ Resul Babaoğlu, Said Olgun, **Siirt Mebusu Mahmut Bey (Soydan) Erken Cumhuriyet Döneminin Devletçilik Tartışmalarında Nev-i Şahsına Münhasır Bir Portre**, Doğu Kitabevi, Ekim 2020, s. 123.

eserleri ve doğal güzellikleri ile turizme çok elverişli bir yer olduğunu ifade etmişti. Fransa'yı örnek göstererek birçok Avrupa ülkesinin iktisadi açığını turizm gelirleri ile kapadığını, bu sebeple Türkiye'de turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi için daha fazla mesai harcanarak gerekli tetkiklerin yapılması gerektiğini belirtmişti⁵⁷⁵.

Falih Rıfki Atay, Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulması hakkında bir köşe yazısı yazmış, bu yeni kurulan fırkanın cumhuriyetçi olup halk fırkasının bazı faaliyetlerini desteklemeyen kişiler tarafından kurulduğunu ifade etmişti. Fırkanın, cumhuriyetçi olup halk fırkasının ilerlediği yolu desteklemeyen zümre tarafından destekleneceğini belirtmişti. Ayrıca fırkanın kurulması cumhuriyet ve inkılap esaslarını yıkmak isteyen kişiler tarafından da destekleneceği fakat hiçbir fırkanın bu esasları sarsmak isteyen kişilerin faaliyetlerine müsaade etmeyeceğini ifade etmişti⁵⁷⁶. Bu makaleden de anlayacağımız gibi Falih Rıfki Atay, Cumhuriyet Halk Fırkası'nı destekleyen yazılar kaleme almıştır.

Milliyet Gazetesi'nde Zeki Mesut Bey, 21 Ekim 1930 tarihli "Balkan Konferansında Yunanistan" başlıklı makalesinde Balkan Konferansında Yunanistan'ın takındığı tavırdan bahsetmişti. Konferansın Atina'da yapılması münasebetiyle gerek resmî gerek hususî yerlerde büyük bir alakayla karşılandığını ifade etmişti. Yunanistan'ın konferans toplantılarında olumlu ve uzlaştırmacı bir rol oynadığını belirtmişti. Ayrıca Yunanistan'ın bir Balkan Birliği kurulmasının hızlı bir şekilde olamayacağını zaman alacağını farkında olduğunu ancak önemli olan konunun Balkan Birliği'nin dağılmaması olduğunu düşündüğünü açıklamıştır⁵⁷⁷.

Milliyet Gazetesi'nde Ahmet Şükrü Bey isimli köşe yazarı "Türk Ocakları" başlığı adı altında 19 Şubat 1931 tarihinde bir yazı yazmıştı. Yirmi yıl önce Türkiye'de Rumların, Ermenilerin, Arnavutların, Arapların hatta Suriyelilerin bile bir teşkilatı olduğunu Türk Ocaklarının da gençlerin hissettiği eksiklikten dolayı kurulduğunu savunmuştu. Osmanlıcılık fikrinin daha doğmadan önemini yitirdiğini 19. yüzyılda ise artık Milliyetçilik fikir akımının etkisiyle ulusal devletlerin kurulduğunu belirtmişti. Milliyetçilik ve cumhuriyetçilik fikirlerinin ise kanunlarla

⁵⁷⁵ Mahmut Soydan, "Bir Mesele Daha", **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3059, 15 Ocak 1930, s. 1.

⁵⁷⁶ Falih Rıfki Atay, "Yeni Fırka Doğarken", **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3267, 17 Ağustos 1930, s. 1.

⁵⁷⁷ Zeki Mesut, "Balkan Konferansında Yunanistan", **Milliyet Gazetesi**, nr:1687, 21 Ekim 1930, s. 1.

değil okullarla ve çeşitli teşkilatlar ile halka benimsetilebileceğini ifade ederek Türk Ocaklarına düşen vazifenin öneminden bahsetmişti⁵⁷⁸.

Falih Rıfki Atay, Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde 1931 yılında "Türk Ocağı" başlıklı yazısında Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapanması sonucunda alınan derslerin neler olduğundan ayrıca Cumhuriyet Halk Fırkası ve Türk Ocaklarından bahsetmişti. Cumhuriyetçi kişileri sınıflara ayırmanın mümkün olmadığını aksine bütün cumhuriyetçi unsurları birleştirmek ve kaynaştırmanın gerekli olduğunu ifade etmişti. Türk Ocaklarının ise inkılapçı bir özellik taşıdığını cumhuriyeti geliştirmek ve gençlere aşlamak için ise bu kuruma ihtiyaç olduğunu belirtmişti. Cumhuriyet Halk Fırkasının sol görüşlü bir fırka olduğunu sol partinin ise en tabii unsurunun, gençliğe hitap etmek olduğunu belirtmiş ve bunun sonucunda gençliğin ümidinin cumhuriyette, cumhuriyetin ilerleyebilmesinin ise sol bir fırkayla olabileceğini savunmuştur⁵⁷⁹.

Siirt Mebusu Mahmut Bey Milliyet Gazetesi'nde 15 Ağustos 1931 tarihinde bir yazı yazmıştı. "İşsizler" başlığıyla yazdığı yazıda son zamanlarda çeşitli sebeplerle dünyada işsizliğin çoğaldığını, hükümet tarafından bu problemlere çözüm arandığını fakat tamamen işsizlik probleminin çözülemeyeceğini ifade etmişti. Dünya buhranı sebebiyle bu problemin çoğaldığını, özellikle sanayi alanında faaliyet gösteren ülkelerde işsizlik sıkıntısının daha fazla yaşandığını belirtmişti. 1931 yılından 3 yıl kadar önce işsizlik sorununun en fazla İngiltere'de yaşandığını fakat dünya ekonomik bunalımı ile birlikte işsiz sayısının 20 milyonu bulduğunu ifade etmişti. İşsizliğin halkın hem refah seviyesini düşürdüğünü hem de bütçeye ciddi anlamda masraflar getirdiğini açıklamıştı. İşsizliğin yalnızca kapanan fabrikalar, işlemeyen müesseseler sebebiyle değil ziraat alanındaki sıkıntılardan da kaynaklandığını belirtmişti⁵⁸⁰.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde 6 Mart 1932 tarihinde gündelik haberler kısmında Falih Rıfki Atay, "Türk Köyü" başlıklı yazısında Türkiye de bulunan köylerinin pazarlaşması fikrinin oluşumundan bahsetmişti. Türkiye nüfusunun neredeyse 3/2'sinin köylü halktan oluştuğunu belirtmişti. Bu sebeple nüfus göz önüne alınarak, köylerin ekonomik anlamda iyileştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca

⁵⁷⁸ Ahmet Şükrü, "Türk Ocakları", **Milliyet Gazetesi**, nr: 1807, 19 Şubat 1931, s. 1.

⁵⁷⁹ Falih Rıfki Atay, "Türk Ocağı", **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3478, 21 Mart 1931, s. 1.

⁵⁸⁰ Mahmut Soydan, "İşsizler", **Milliyet Gazetesi**, nr: 1979, 15 Ağustos 1931, s. 1.

köylü halkın ticaret ürünlerini satın alma güçlerinin arttırılması gerektiğini de savunmuştur⁵⁸¹.

Falih Rıfki Atay, 18 Ekim 1932 tarihinde Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde "Başka Bir Turizm" başlığı adı altında bir yazı yazmıştı. Bu yazısında 15-20 yıldır Türkiye'de yaşayan yetişkinler arasında, Avrupa'da bulunan ülkeleri gezmek için bir merak olduğundan bahsetmişti. Falih Rıfki Atay, bu durumu eleştirerek kişilerin, öncelikle ülke içerisinde görülmesi gereken yerleri gezmesinin doğru olacağını ifade etmişti. Bu vesileyle bir gezi programının oluşturulması gerektiğini böylece öğrencilerin, serbest meslek çalışanlarının ve diğer kişilerin, bu programlar ile Anadolu topraklarında gezdirilebileceğini belirtmişti. Anlaşılabacağı üzere o, Türkiye'de yaşayan her vatandaşın yurt dışını görmeden önce kendi yaşadığı toprakların tarihi, kültürel, sosyal yapısını görerek tanıması gerektiğini savunmuştur⁵⁸².

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde Falih Rıfki Atay, 23 Ekim 1932 tarihinde "Devletin Dili" başlıklı yazısında, Latin harfleri kabul edilinceye kadar kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerde çok sayıda yanlış telaffuzlar yapıldığını, ifade etmişti. Dilde sadeleşmenin öncelikle devletin resmî dairelerinden başlaması gerektiğini, bunun sonucunda "beyn" yerine "ara", "bu esnada tevafuk ederim" yerine "bu sırada durarak", "istirham" yerine "dilerim" gibi kelimelerin kullanılmasının daha doğru olacağını açıklamıştı⁵⁸³.

Falih Rıfki Atay, Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde 12 Aralık 1932 tarihinde bir köşe yazısı yazmıştı. "Bu Hafta" başlığı adı altında yazdığı yazısında tasarruf ve yerli malının öneminden bahsetmişti. Yerli malı ürünlerinin Avrupa'da üretilen ve yetiştirilen ürünlerden kalite olarak farklı olmadığını ifade etmişti. Yerli malı kullanımının arttırılması için halkın bütün ihtiyaçlarının üretilmesi ve böylece iç pazarın genişletilmesi gerektiğini belirtmişti. İç pazarı genişletmek için Aralık ayının

⁵⁸¹ Falih Rıfki Atay, "Türk Köyü", **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3823, 6 Mart 1932, s. 1.

⁵⁸² Falih Rıfki Atay, "Başka Bir Turizm", **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4045, 18 Ekim 1932, s. 1.

⁵⁸³ Falih Rıfki Atay, "Devletin Dili", **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4050, 23 Ekim 1932, s. 1.

bu haftası içerisinde halkı Türkiye’de yetişen üzüm, incir ve fındık gibi ürünlerin tüketilmesine teşvik etmişti⁵⁸⁴.

Siirt Mebusu Mahmut Bey, Milliyet Gazetesi’nin 10 Kasım 1933 yılındaki sayısında Dördüncü Balkan Konferansında Bulgaristan’ın takındığı tavır üzerine bir yazı yazmıştı. Bulgaristan’ın revizyonist mi yoksa antirevizyonist mi bir ülke olduğu konusunda kararsız bir tavırda olduğundan bahsetmişti. Her ülkede farklı siyasi fikir ve kanaatte olan kişilerin olduğunu fakat ülkenin çıkarları için uluslararası alanda ortak bir tutum sergilenmesi gerektiğini savunmuştu. Dünya savaşından yenik çıkan Bulgaristan’ın haklı ya da haksız bazı dileklerinin olabileceğini, ancak bu dileklerini barış yoluyla gerçekleştirmesinin daha uygun olacağını ifade etmişti. Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan Ankara Antlaşması’nın Bulgaristan tarafından olumlu karşılanmadığını, bu sebeple Bulgaristan’ın Yugoslavya ve Romanya’yı da yanına çekmeye çalıştığını belirtmişti. Bulgaristan’ın bu tutumu sebebiyle Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan antlaşmanın tam zamanında akdedildiğini ifade etmişti. Bulgaristan’ın Karadeniz sahillerindeki limanlarının yeterli olduğunu bu sebeple Adalar Denizi’ndeki isteklerinin gereksiz olduğunu savunmuştu. Birçok ülkenin uluslararası alanda barıştan yana olduğu düşünülürse Bulgaristan’ın barışa karşı edindiği tavrın, onun aleyhine olacağını ifade etmişti⁵⁸⁵.

Falih Rıfkı Atay 31 Mart 1934 tarihinde Hakimiyet-i Milliye Gazetesi’nde “Ecnebi Şirketler” başlığıyla Osmanlı döneminde yabancı şirketlerde çalışan Türk memur ve çalışanlar hakkında bir yazı yazmıştı. Bu şirketlerin Osmanlı Devleti’ni sömürerek geliştiğini, şirketleri bünyesinde çalışacak kişilerin kendi memleketlerinden getirildiğini belirtmişti. Bu sorunların önüne ise Cumhuriyet Dönemi’nde Lozan Antlaşması’yla geçildiğini ifade etmişti. Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte yabancı şirketlerde çalışan Türk memur ve işçiler için önlemler alındığını, bu kişilerin millî haklarının devlet tarafından kontrol edildiğini de ayrıca dile getirmişti⁵⁸⁶.

⁵⁸⁴ Falih Rıfkı Atay, “Bu Hafta”, **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4099, 12 Aralık 1932, s. 1.

⁵⁸⁵ Mahmut Soydan, “Bulgar Vaziyeti, Politika Kararsızlığı”, **Milliyet Gazetesi**, nr: 2785, 10 Kasım 1933, s. 1.

⁵⁸⁶ Falih Rıfkı Atay, “Ecnebi Şirketler”, **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4555, 31 Mart 1934, s. 1.

Falih Rıfıkı Atay, Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin birinci sayfasında gündelik haberler kısmında yer alan "Yas Günü" isimli makalede Yugoslavya Kralı Alexander'ın öldürülmesi üzerine Türk milletinin tuttuğu yas hakkında bir köşe yazısı hazırlamıştı. Bu yasin Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yası olduğunu belirtmişti. Bunun ise Kral Alexander'ın, milletinin vahdet ve istiklal kavgasına kılavuzluk etmiş bir kahraman ve Orta Avrupa ve Balkanlarda sulh ve emniyet davasının başlıca liderlerinden biri olmasından kaynaklandığını dile getirmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın muhafız alayından bir bölük, Türk ordusu adına Belgrat sokaklarında Kral Alexander'ın cenaze töreninde bulunmuştu. Falih Rıfıkı Atay, makalesinde böyle bir merasim için bir Türk askeri kıtasının ilk defa yurtdışına çıkmış olduğunu belirtmişti⁵⁸⁷.

Zeki Mesut isimli köşe yazarı, 16 Kasım 1934 tarihinde Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yayınlandığı makalesinde, Türkiye'nin artık köylü ve çiftçi memleketi olmadığını, uluslararası ekonominin şartlarının değişmesiyle ulusal ekonominin de şartlarının değiştiği, bu sebeple tarımda bile makineleşmenin arttığını belirtmişti. Ayrıca Türkiye'de ulusal ekonomide gelişmenin Cumhuriyet Dönemi'nde doğduğu, daha önceki yıllarda yabancı sermayenin etkin olduğu, Türkiye'de küçük tasarruf ve sermaye yığınlarının gittikçe arttığı, uluslararası alanda Türkiye'nin yalnızca tarım memleketi olduğuna dair var olan düşüncelerin hızlıca değerini kaybettiği ifade etmişti. Türkiye'de yeni fabrikalar açıldıkça onunla gurur duyulacağı da eklenmişti⁵⁸⁸.

Falih Rıfıkı Atay, Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde 26 Kasım 1934 tarihinde "Devletler ve Anıtlar" başlığıyla çıkan yazısında İstanbul ve diğer şehirlerde bulunan çeşme, medrese ve sur yapılarının tarihi özelliklerini korumak için devlete düşen görevlerden bahsetmişti. Anadolu topraklarında bulunan tarihi eserlerin, bazı kişiler tarafından yok edilmek istendiğini belirtmişti. Bu topraklar üzerinde hakimiyet kuranların izlerini silmenin yanlış olduğunu ifade etmişti. Kültür Bakanlığı tarafından bu millî anıtların tek tek belirlenerek bakanlığın izni olmadan herhangi bir tamir ya da tadilatın yaptırılmaması gerektiğini dile getirmişti⁵⁸⁹.

⁵⁸⁷ Falih Rıfıkı Atay, "Yas Günü", **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4755, 18 Ekim 1934, s. 1. Ek: 10.

⁵⁸⁸ Zeki Mesut, "Ekonomik Yükselme", **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4782, 16 Kasım 1934, s. 1.

⁵⁸⁹ Falih Rıfıkı Atay, "Devletler ve Anıtlar", **Ulus Gazetesi**, nr: 5150, 26 Kasım 1935, s. 1-3.

Kemal Ünal isimli köşe yazarı 13 Ağustos 1936 tarihinde yayınladığı makalede Türkiye’de cumhuriyet rejimi ile birlikte çıkarılan köy kanunu hakkında görüşlerini yazmıştı. Aşar vergisinin kalkması, birçok verginin azalması, ayrıca buğday fiyatlarının korunması gibi maddeler köylü halkın ekonomik anlamda sıkıntılarının giderilmesine vesile olmuştu. Ayrıca köylülere eğitim, kültür anlamında öncülük edecek doktorların, mütehasısların, öğretmenlerin köylere ulaşımının sağlanmasıyla köylerin yaşam şeklinin değiştiğini ifade etmişti⁵⁹⁰.

Falih Rıfki Atay’ın Hakimiyet-i Milliye Gazetesi’nde 3 Mart 1937 tarihinde “Yeni Bütçe” başlığıyla bir yazısı yayınlanmıştı. İnönü hükümeti tarafından 14. Cumhuriyet bütçesinin hazırlanarak hükümete verilmesinden bahsederek yeni bütçede 17 milyon liralık bir fazlalık olduğunu belirtmişti. İnönü Hükümeti’nin ekonomi, ticaret ve tarım bakımından fazla olanağa sahip bir ülke ile karşılaşmış olmadığını, ayrıca halk ve müesseselere kredi imkanlarının kolay sağlanmadığını dile getirmişti. Türkiye’nin ekonomik anlamda ilerleyeceği sırada dünya buhranının yaşandığını, ayrıca uzun yıllar boyunca kapitülasyonlar ve saltanat ile yönetilen bir ülkenin izlerinin ekonomiye de yansıdığını ifade etmişti. Yeni bütçenin Türkiye’nin umumi kalkınması, korunması ve gelişmesi prensipleri üzerine hazırlandığı belirtmişti⁵⁹¹.

Kemal Ünal isimli köşe yazarı Ulus Gazetesi’nde 17 Haziran 1937 tarihinde “Petrol ve Benzin” başlığıyla bir yazı yazmıştı. Meclisin, 1937 yılında yaz tatiline girmeden önce vergilerin indirilmesine dair bazı kararlar aldığını belirtmişti. Başta petrol ve benzinden alınan istihlak(tüketim) ve gümrük vergileri üzerinde düzenlemeler yapıldığını ifade etmişti. Ayrıca 60 kuruşa kadar olan işçi gündeliklerinin tamamının, 120 kuruşa kadar olan işçi gündeliklerinin ise 60 kuruşunun kazanç vergisinden muaf tutulmasına dair bir karar alındığını belirtmişti. Kemal Ünal, petrol, benzin ve kazanç vergilerinin düşürülmesiyle yurttan insan ve ticaret hareketliğinin artacağını, özellikle sanatta ve ziraatta yeni bir devre girileceğini savunmuştu⁵⁹².

Falih Rıfki Atay, Ulus Gazetesi’nde 6 Temmuz 1937 tarihinde “Şark Paktı” başlığı adı altında bir yazı yazmıştı. İran, Afganistan, Türkiye ve Irak arasında bir barış paktının imzalanmak üzere olduğunu beyan etmişti. Türkiye’de Atatürk iktidarı

⁵⁹⁰ Kemal Ünal, “Köy İşleri”, **Ulus Gazetesi**, nr: 5404, 13 Ağustos 1936, s. 1.

⁵⁹¹ Falih Rıfki Atay, “Yeni Bütçe”, **Ulus Gazetesi**, nr: 5600, 3 Mart 1937, s. 1-6.

⁵⁹² Kemal Ünal, “Petrol ve Benzin”, **Ulus Gazetesi**, nr: 5706, 17 Haziran 1937, s. 1-5.

ile İran’da Şahinşah iktidarı arasında uzun yıllardır devam eden anlaşmazlıkların halledildiğini, ayrıca Afganistan ve İran arasında yaşanan hudut meselesi sorununun Türkiye’nin hakemliğinde çözüldüğünü açıklamıştı. Bu pakt ile -Batılı devletler, aralarındaki anlaşmazlıkları çözemezken- Doğulu devletlerin uluslararası güvenliklerini ve ülkelerindeki refah seviyesini artıracaklarını vurgulamıştı⁵⁹³.

Yukarıdaki açıklama ve içeriklerden de anlaşılacağı gibi 1930-1939 yıllarında yayımlanmış köşe yazıları, ülkenin içinde bulunduğu ulusal ve uluslararası güncel konulara yoğunlaşmıştır. Ekonomi ve sosyal alandaki gelişmeler, ulusal; Balkan Birliği, Milletler Cemiyeti, Sadabad Paktı gibi konular da uluslararası konular olarak öne çıkmaktadır. 1929 dünya ekonomik krizinin etkileri, işsizlik sorunu, tarımda makineleşmeyi artması, Türk Ocakları, halkevleri, turizm gibi konular da yine bu dönemde en çok üzerinde durulan konular arasındadır. Tek Parti Dönemi olması sebebiyle gazetelerde muhalif yazılara rastlanmamıştır.

2. ULUSLARARASI GELİŞMELER

2. 1. Milletler Cemiyetine Giriş

Milletler Cemiyeti, I. Dünya Savaşı’ndan zafer ile çıkmış devletler tarafından kurulmuştu⁵⁹⁴. Kurulmasını sağlayan temel sebepler de uzun süren savaş yılları boyunca bozulan dünya düzenini yeniden kurmak ve Versay Antlaşması’nın devamını sağlamaktır⁵⁹⁵. Diğer adı Cemiyet-i Akvam olan bu cemiyetin kuruluşuna dair ilk adım 18 Ocak 1918 tarihinde, Paris Barış Konferansı’nda atılmıştı. Konferansta cemiyet üzerine çalışmalar yapacak bir komisyon oluşturulmuştu. 9 ülkeden olmak şartıyla toplamda 19 kişiden oluşan bu komisyon, çalışmalarını, 28 Nisan 1919 tarihinde tamamlayarak barış konferansına sunmuştu⁵⁹⁶. Bunların sonucunda daha sonra 10 Ocak 1920 tarihinde, İsviçre’de tam anlamıyla kurulmuştu⁵⁹⁷.

⁵⁹³ Falih Rıfkı Atay, “Şark Paktı”, **Ulus Gazetesi**, nr: 5725, 6 Temmuz 1937, s. 1.

⁵⁹⁴ Şayan Uluhan, “Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi –Öncesi ve Sonrası-“, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, C. 7, S: 16, 2008, s. 237-258.

⁵⁹⁵ E. Semih Yalçın, **a.g.e.**, s. 290.

⁵⁹⁶ Abdullah Kıran, “Milletler Cemiyeti ve Önlenemeyen Savaş”, **GAU J. Soc. & Appl. Sci.**, C. 3, S: 6, 2008, s. 19-36.

⁵⁹⁷ Doğan Şafak Polat, “Kuruluşundan Çöküşüne Milletler Cemiyeti Sistemi”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 19, S: 76, Ekim 2020, s. 1950-1967.

Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne 1932 yılında üye olmuştu. Türkiye'nin cemiyete 1932 yılına kadar girmemesi çeşitli sebeplerden kaynaklanmaktaydı. En temel sebep, Türkiye'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik bir şekilde ayrılması ve galip devletlere karşı bir mücadele içinde olmasıydı⁵⁹⁸. Bunun dışında, cemiyette etkin bir konumda olan İngiltere ile Musul sorununun devam etmesi⁵⁹⁹ ve Sovyetler Birliği'nin Milletler Cemiyeti'ni emperyalist devletlerin bir kurumu olarak görmesi gibi ciddi sebepler de bulunmaktaydı⁶⁰⁰.

Milletler Cemiyeti tarafından Çin-Japon anlaşmazlığını görüşmek üzere 6 Temmuz 1932 tarihinde yapılan toplantıda, İspanya delegesinin teklifi, Yunan delegesinin desteği ile Türkiye, cemiyete davet edilmişti⁶⁰¹. İtalyan delege Sicyalaja, Alman delege Goppart, Portekiz delege Dequeveds, İngiliz delege Marquia London Derry, Fransa delege Paul Boncour⁶⁰², Lehistan delege Gvidovaki ve Latin Amerika Cumhuriyetleri adına Kolombiya delegesini Restrepo Türkiye'nin cemiyete katılması hakkında yapılan teklif karşısında Türkiye'ye destek veren delegeler olmuşlardı. Bu teklif aynı gün saat 16.00'da Hariciye Vekaletine telgraf ile bildirilmişti⁶⁰³. Bu davet üzerine Türkiye'nin cemiyete girmesi 18 Temmuz 1932 tarihinde Genel Kurul kararıyla olmuştu⁶⁰⁴. Milletler Cemiyeti bünyesinde bulunan 43 devletten alınan 43 oy ile Türkiye, Milletler Cemiyeti Meclis Azalığı'na kabul edilmişti. Milletler Cemiyeti Meclis Reisi Haymans, Türkiye'nin cemiyete girişini: "*Avrupa'nın müntehasını teşkil eden Türkiye, medeniyetin bir ifadesidir.*" sözleri ile değerlendirmiştir⁶⁰⁵.

Türkiye 1932-1938 yılları arasında uluslararası alanda barışçı bir politika izlemiştir⁶⁰⁶. Tefik Rüşü Aras, Türkiye'nin, Milletler Cemiyetine girmesinin

⁵⁹⁸ Dilek Barlas, "Milletler Cemiyeti'nde Türkiye: İyimserlik ve Kuşku Arasında", **Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi**, C. 14, S: 55, 2017, s. 93-111.

⁵⁹⁹ Mustafa Bıyıklı, "Türkiye'nin İttifak Politikası ve Katıldığı Uluslararası Güvenlik İttifakları (1928-1938)", **Yenifikir Dergisi**, C. 7, S: 17, s. 121-135.

⁶⁰⁰ E. Semih Yalçın, **a.g.e.**, s. 291.

⁶⁰¹ Muzaffer Başkaya, "Atatürk'ün Genç Diplomati ve Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ndeki İlk Daimi Temsilcisi: Cemal Hüsnü Taray'ın Hayatı ve Diplomatik Faaliyetleri", **Tarih Okulu Dergisi**, C. 11, S: 34, Haziran 2018, s. 667-685.

⁶⁰² Fransız delegesini, "*Türkiye'nin Avrupa'da en eski dostluğu Fransa ile olmuştur*" ile şeklinde samimi bir ifadeyle Türkiye'nin cemiyete girmesini desteklemiştir (**Milliyet Gazetesi**, nr: 2300, 7 Temmuz 1932, s. 2.)

⁶⁰³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2300, 7 Temmuz 1932, s. 2.

⁶⁰⁴ Mehmet Gönübol, Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)**, Tıpkı Basım, Ankara 1997, s. 98-99.

⁶⁰⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2312, 19 Temmuz 1932, s. 6. Ek: 11.

⁶⁰⁶ E. Semih Yalçın, **a.g.e.**, s. 291.

Sovyetler Birliği ile yapılan anlaşmalar üzerinde herhangi bir engel teşkil etmeyeceğine dair Sovyetlerin Ankara Sefiri Aştakof'a 10 Temmuz 1932 tarihinde bir mektup göndermişti⁶⁰⁷. Bu durum, Türkiye'nin, Milletler Cemiyeti'ne girmesine rağmen komşu devletlerle barış politikasını sürdürmeye çalıştığı şeklinde yorumlanmaktadır.

2. 2. Balkan Birliği ve Balkan Antantı

Almanya ve İtalya'nın yayılmacı politikalarına karşılık Balkan Devletleri arasında güvenliğin sağlanması için Evrensel Barış Kongresi'nde, bir balkan birliği oluşturulmasına dair karar alınmıştı⁶⁰⁸. 1929 yılının Eylül ayı içerisinde Atina'da toplanan bu kongre, Balkan Devletleri delegelerinin yer aldığı komisyon tarafından Balkan Konferansı'nın toplanmasına dair kararın alındığı ilk kongreydi⁶⁰⁹. Bu birliğin kurulması amacıyla Atina'da 5 Ekim 1930 tarihinde Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan'ın katılımıyla Birinci Balkan Konferansı düzenlenmişti⁶¹⁰.

Türkiye'nin Atina Sefiri Enis Bey, 8 Ağustos 1930 tarihinde Cumhuriyet Birliği Fırka Reisi Papanastasiu ile yaptığı bir görüşmede, Tevfik Rüstü Aras'ın bir mektubunu ona iletmişti. Tevfik Rüstü Aras, mektubunda Balkan muahedesini için Türkiye'de bir heyet oluşturulduğunu ve Ekim ayı içerisinde Atina'da yapılacak konferansa Atina Sefiri Enis Bey'in memur edildiğini belirtmiştir⁶¹¹.

Atina'da yapılacak Balkan Konferansı'na katılacak delegeler, Trabzon Mebusu Hasan Bey, Reşit Saffet Bey, Yakup Kadri Bey, Ruşen Eşref Bey, Zeki Mesut Bey isimli şahıslardı⁶¹². Balkan Konferansı'nın kurulması için oluşturulan komite tarafından bir toplantı düzenlenmiş ve Balkan Birliği'nin kurulma amacının bu devletler arasında barışı sağlamak olduğu belirtilmişti. Ayrıca birliğin, Cemiyet-i Akvam bünyesinde ve onun zihniyetiyle hareket edeceğini, katılacak devletlerin

⁶⁰⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2313, 20 Temmuz 1932, s. 1.

⁶⁰⁸ Buket Önal, Mehlika Özlem Ultan, "Balkan Paktı (1934) ve Dışarıdaki Yansımaları", **U.Ü Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 13, S: 22, s. 65-84.

⁶⁰⁹ Perihan Ünlü Soylu, "Kaostan Barışa Köprü: Balkan Paktı'nın İnşası (1928-1934)", **Tarih Okulu Dergisi**, C. 10, S: 29, Mart 2017, s. 235-276.

⁶¹⁰ Güney Ferhat Batı, "Türk Dış Politikasının Mihenklerinden: Balkan Paktı", **Uluslararası Eşitlik Politikaları Dergisi**, C. 1, S: 1, Aralık 2021, s. 122-130.

⁶¹¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1614, 9 Ağustos 1930, s. 1.

⁶¹² **Milliyet Gazetesi**, nr: 1665, 29 Eylül 1930, s. 2.

hukuki durumuna riayet edileceği de belirtilmişti⁶¹³. Balkan Birliği'nin öncülüğünü Cenevre'de merkezi bulunan Milletlerarası Barış Bürosu yapmıştı⁶¹⁴.

Atina'da 7 Ekim 1930 tarihinde toplanacak olan Balkan Konferansı için Türkiye Cumhuriyetini temsil edecek olan Meclisi Reisi Hasan Bey, Yakup Kadri Bey, Zeki Mesut Bey, Reşit Saffet Bey, Ruşen Eşref Bey, Ali Münif Bey ve Mithat Bey'den oluşan delegeler 1 Ekim 1930 tarihinde, İstella Ditalya vapuru ile Pire'ye gitmek üzere yola çıkmışlardı⁶¹⁵. Ayrıca Uluslararası Sulh Bürosu'nun 5 Ekim 1931 tarihinde Atina Darülfünununda içtima edecek olan Birinci Balkan Konferansına Atina Darülfünunu tarafından, İstanbul Darülfünunundan görevli bir temsilci de davet edilmişti. Bu davet üzerine Maarif Vekaletinin teklifiyle Hukuk Fakültesi Dekanı Tahir Bey'in gönderilmesine karar verilmişti.⁶¹⁶ Konferans 7 Ekim tarihinde toplanmış, Atina'nın sokakları 6 devletin bayrakları ile donatılmıştı. Konferansta 10 Türk, 30 Yunan, 30 Romen, 8 Sırp ve 10 Arnavut delegesi de hazır bulunmuştu. Konferansın ilk içtiması sulh marşının çalınması ile sona ermişti⁶¹⁷.

Konferansın 11 Ekim tarihinde yapılan toplantısında alınan kararlar şu şekilde olmuştu: seyahat usullerini kolaylaştırmak, telefon haberleşmesini tesis etmek, Balkan Birliği Mali ve İktisadi Balkan Enstitüsü'nün kurulmasını sağlamak. Konferanstan sonra Yunan Başvekili Venizelos tarafından, Türkiye Turing Kulüpleri Reisi Reşit Saffet Bey adına bir ziyafet verilmişti. Ayrıca ziyafette turizme teşvik için yapılması gerekenler görüşülmüştü. Ardından Atina Sefiri Enis Bey tarafından Türk delegeler için bir çay ziyafeti verilmişti⁶¹⁸. Konferansın son içtimasında Türk Delegesi Hasan Bey, İkinci Balkan Konferansı'nın Türkiye'de yapılmasını teklif etmişti. Hasan Bey tarafından yapılan bu teklif diğer devletler tarafından kabul edilerek konferansın ikinci toplantısının İstanbul'da yapılmasına karar verilmişti⁶¹⁹. Birinci Balkan Konferansı'ndan sonra, konferansta alınan kararların değerlendirilmesi ve Balkan

⁶¹³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1668, 2 Ekim 1930, s. 2.

⁶¹⁴ Semra Kılıç, "Balkanlar'da Barışın Tesisine Giden Yol: Balkan Basın Birliği (1937-1938)", **Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi**, C. 9, S: 2, Aralık 2020, s. 221-250.

⁶¹⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1669, 3 Ekim 1930, s. 1.

⁶¹⁶ **BCA**, 30.18.1.2, 14-62-12, 01.10.1930.

⁶¹⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1673, 7 Ekim 1930, s. 1-6.

⁶¹⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1678, 12 Ekim 1930, s. 1.

⁶¹⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1680, 14 Ekim 1930, s. 1.

ülkelerinde yaşayan kişilerin bir araya nasıl geleceklerinin kararlaştırılması için Sofya’da 4 Aralık 1930 tarihinde Balkan Gazetecileri toplantısı yapılmıştı⁶²⁰.

İkinci Balkan Konferansı 20 Ekim 1931 tarihinde İstanbul’da toplanmıştı. Konferans için Dolmabahçe Sarayı’nın merasim salonu tahsis edilmişti⁶²¹. Hazırlık çalışmalarını yürütmek için iki ayrı heyet oluşturulmuş. Birinci heyette Trabzon Milletvekili Hasan Saka ve Ruşen Eşref Ünaydın; ikinci heyette ise İstanbul Belediyesi Başkan Yardımcısı Hamit Bey, İktisat Müdürü Kemal Ömer Bey ve Ekrem Bey yer almıştı⁶²². Ayrıca konferans Türkiye Balkan Birliği Cemiyeti Reisi Trabzon Mebusu Hasan Bey tarafından açılmış ve Başvekil İsmet Paşa da konferansta bir konuşma yapmıştı. Konferans daha sonra Darülfünun konferans salonunda toplantısına devam etmişti⁶²³. Ayrıca Yıldız Sarayı’nda bulunan üç büyük konferans salonu toplantı için tahsis edilmiş, içtimalar Ekim ayının 19’u ile 27’si arasında burada devam etmişti⁶²⁴. Maliye Vekaleti tarafından 27 Eylül 1931 tarihinde yapılacak konferans için Yıldız Sarayı’nda gerekli olan eşyanın Dolmabahçe Sarayı’ndan getirtilmesine, konferans bittikten sonra ise getirtilen eşyanın Dolmabahçe Sarayı’na tekrar geri götürülmesine dair teklif İcra Vekilleri Heyeti’nin 28 Eylül 1934 tarihindeki kararıyla onaylanmıştı⁶²⁵. Konferans için yapılan başka bir hazırlık da konferansa katılacak olan Balkan Devleti temsilcilerinden vapur ücreti alınmaması olmuştu. İktisat Vekaletinin 9 Ağustos 1931 tarihinde Yunan ve diğer Balkan temsilcileri ile yanlarında gelecek olan zevattan vapur ücreti alınmamasına dair teklif, İcra Vekilleri Heyeti’nin 17 Ağustos 1931 tarihli toplantısında kabul edilmişti⁶²⁶. Balkan Konferansında müzakere edilen önemli konular şunlar olmuştu:

- 1- Bulgarlarla Yunanlılar arasındaki ekalliyet meselesi,
- 2- Bulgarlarla Romenler arasında Dobruca’daki ekalliyet meselesi,

⁶²⁰ İsmail Özer, “Türk Dış Politikasında Balkan Misakı ve Önemi”, **ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C. 10, S: 3, Kasım 2020, s. 718-735.

⁶²¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2046, 21 Ekim 1931, s. 1. Ek: 12.

⁶²² Osman Akandere, “20-26 Ekim 1931 Tarihlerinde İstanbul’da Toplanan İkinci Balkan Konferansı ve Sonuçları”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S: 14, Aralık 2003, s. 249-298.

⁶²³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2046, s. 1.

⁶²⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2038, 13 Ekim 1931, s. 1.

⁶²⁵ **BCA**, 30.18.1.2, 23-67-10, 28.09.1931.

⁶²⁶ **BCA**, 30.18.1.2, 22-59-6, 17.08.1931.

3- Kezalik Sırlarla Bulgarlar arasında aynı mesele, arazi mesele ve Makedonya işleri,

4- Arnavutlarla Sırlar arasında arazi meselesi ve Sırbistan'da kalan Arnavutların vaziyeti,

5- Sırların mahreç meselesi⁶²⁷.

İstanbul Belediyesi tarafından Balkan Konferansı sebebiyle İstanbul'a gelen delegeler için Tokatlıyan Otel de 350 kişilik bir ziyafet verilmişti. Ziyafette Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey, Balkan Delegeleri, Belediye Encümen Azaları, Yunan ve Bulgar Gazetecileri, İstanbul Gazeteleri Başmuharrirleri hazır bulunmuşlardı. Öncelikle Vali Muhittin Bey, Balkan Konferansı'nın İstanbul'da yapılmasından dolayı memnuniyetlerini ifade eden bir konuşma yapmıştı⁶²⁸.

Balkan Konferansı azaları, 22 Ekim 1931 tarihinde saat 10.00'da Yıldız Sarayı'nda toplantı düzenlemişlerdi. Toplantıda ekalliyetler meselesi üzerinde uzun tartışmaların yapıldığı görülmüştür. Özellikle Yugoslav delegeleri, memleketlerinde bir ekalliyet sorunu olmadığını savunmuşlardı. Arnavut delegeleri ise ekalliyet meselesinin çözüme kavuşmadığı sürece konferansın iyi neticeler veremeyeceğini ifade etmişti. Balkan Devletleri arasında pasaportsuz seyahat edilmesi teklif edilse de Romen ve Türk delegelerinin itirazı sonucunda bu teklif reddedilmişti⁶²⁹.

İkinci Balkan Konferansının son oturumu Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılmıştı. Konferansa katılacak delegeler saat 10.40 ve 10.50'de olmak üzere iki trenle İstanbul'dan Ankara'ya gelmişlerdi. Delegeler istasyonda Tevfik Rüştü Aras tarafından karşılanmışlardı. Şehri dolaştıktan ve Ankara Palas Otel'de şahıslarına verilen ziyafetten sonra saat 15.00'de Türkiye Büyük Millet Meclisi salonunda yerlerini almışlardı⁶³⁰. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın salona iştirak etmesiyle ilk önce Arnavut delegesi, ardından diğer delegeler Atatürk'e saygılarını ifade ederek selamlamışlardı. 200 delegenin katıldığı konferans, Mustafa Kemal Paşa'nın Fransızca olarak yaptığı nutku ile başlamıştı⁶³¹. Mustafa Kemal Paşa'nın

⁶²⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2038, 13 Ekim 1931, s. 1.

⁶²⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2046, 21 Ekim 1931, s. 2.

⁶²⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2048, 23 Ekim 1931, s. 1.

⁶³⁰ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3695, 27 Ekim 1931, s. 1.

⁶³¹ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3694, 26 Ekim 1931, s. 1-3.

konuşmasından sonra konferans reisi Hasan Bey ve Katibi Umumisi Ruşen Eşref Bey konferansın açılış konuşmasını yapmışlardı⁶³².

İkinci Balkan Konferansı'nın sona ermesinin ardından 26 Ekim 1931 tarihinde, akşam halkevinde, riyaseticumhur orkestrası tarafından Mustafa Kemal Paşa'nın da katılımıyla delegeler şerefine bir konser tertip edilmişti⁶³³.

İkinci Balkan Konferansı'ndan sonra Mustafa Kemal Paşa konferansa katılan azaların devlet başkanlarına teşekkür telgrafı çekmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın telgraf çektiği şahıslar, Arnavut Kralı Zogo, Sofya'da Bulgar Kralı Boris, Atina'da Reis-i Cumhuru Zaimis, Bükreş Romen Kralı II. Karol ve Yugoslav Kralı II. Alexandre'dir⁶³⁴.

Bükreş'te 18 Ekim 1932 tarihinde toplanacak olan Üçüncü Balkan Konferansı hakkında Romanya Hükümeti tarafından bir program hazırlanmıştı. Konferans 23 Ekim tarihine kadar sürecektir, konferans reisi, Romanya Milli Balkan Grubu Reisi ve aynı zaman da Mebusan Meclisi Reisi Stefan Cricia Pop ve umumi katibi ise Bükreş İhtimai İlimler Enstitüsü Umumi Katibi Vlandesko olacaktır. Konferans programı şu şekilde belirlenmiştir:

- 1- 17 Ekim Pazartesi günü saat 10.00'da konsey toplantısı,
- 2- 18 Ekim Salı günü saat 10.00'da konferansın açılma celsesi,
- 3- 19 Ekim Çarşamba günü saat 09.30'da komisyonlar toplantısı,
- 4- 20 Ekim Perşembe günü saat 09.30'da komisyon toplantısı ve 15.30'da umumi heyet toplantısı,
- 5- 21 Ekim Cuma günü sabah umumi heyet toplantısı, 15.30'da ise komisyonlar toplantısı,
- 6- 22 Ekim Cumartesi günü saat 10.00'da umumi heyet toplantısı, saat 16.00'da konferansın kapanma celsesi ve konsey toplantısı,
- 7- 23 Ekim Pazar günü ise şehirde bir gezi⁶³⁵.

⁶³² **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3695.

⁶³³ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3695, 27 Ekim 1931, s. 4.

⁶³⁴ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3698, 31 Ekim 1931, s. 1-3.

⁶³⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2392, 7 Ekim 1932, s. 6.

Üçüncü Balkan Birliği Konferansı'nda Bulgaristan, azınlık meseleleri konusunun kendi lehine olmaması sebebiyle konferanstan ayrılmıştı. Ancak Bulgaristan'ın konferanstan ayrılmasına rağmen diğer Balkan Devletleri çalışmalarına devam ederek iktisadi, sosyal ve gümrük birliğinin kurulması üzerine görüşmeler yapmışlardı⁶³⁶.

Dördüncü Balkan Konferansı, 7 Kasım 1933 tarihinde Selanik'te Hariciye Nazırı Maksimos'un konuşması ile açılmıştı. Açılış celsesinde Balkan Devletleri elçileri, Makedonya Umumi Valisi, Selanik'te bulunan mülki ve askerî memurlar da yerini almıştı⁶³⁷. Selanik Üniversitesi Rektörü tarafından konferansın birinci günü akşamı üniversite binasında konferans azaları şerefine resmî kabul tertip edilmişti. Sıhhatı Tali Komisyonu Reisliğine Dr. Akil Muhtar Bey, Münakalat Komisyonu Raportörlüğüne Reşit Saffet Bey, Fikri Yaklaşma Komisyonu Raportörlüğüne de Fazıl Ahmet Bey seçilmişti. Atina Ajansı'ndan alınan bir habere göre, Dördüncü Balkan Konferansı'nın açılış celsesinde Milli Türk Grubu Reisi Hasan Bey çok alkışlanan bir nutukta bulunmuştu. Hasan Bey, dünyada genel anlamda yaşanan bir buhran olmasına rağmen konferansa katılan devletler olarak kamuoyunda Balkan Birliği fikrinin sıcak tutulması gerektiğini belirtmişti. Devletlerin maddi kuvvetine Balkan Devletleri arasında doğacak olan manevi kuvvetin de eklenmesi gerektiğini savunmuştu⁶³⁸. Yugoslavya konferansta dikkat çeken bir teklifte bulunmuştu. Konferansın her yıl toplanması yerine Balkan Devletleri'nde birer Hususi Balkan Birliği Cemiyeti kurulması ve bu cemiyetlerin her yıl toplanarak toplantı yapmalarını teklif etmişti. Ancak Yugoslavya'nın bu teklifi Yunan Delege Papanastasiou tarafından reddedilmişti. Yunan delege, Yugoslavya'nın bu teklifini Bulgarlara karşı konferansı sekteye uğratmak amaçlı yapıldığı şeklinde yorumlamıştı. Bulgaristan ve Yugoslavya'nın konferansta sergilediği bu tavra karşı Türkiye ve Yunanistan bir Balkan Birliği'nin kurulmasının daha zorunlu hale geldiğini düşünmüştü. Ayrıca Bulgar gazetelerinde yer alan haberlere göre ise Balkan Devletleri arasında kurulacak bir birleşmenin gerekli olduğu ancak bu birleşmenin sağlanması için öncelikle bazı meselelerin halledilmesi gerektiği ifade edilmişti. Bu meseleler halledilene kadar

⁶³⁶ Elif Habalı, **Türk Basınında Balkan Misakı**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2007, s. 22.

⁶³⁷ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4420, 7 Kasım 1933, s. 1.

⁶³⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2762, 7 Kasım 1933, s. 6.

Türk-Bulgar Hakem ve Saldırmazlık Misakı tarzında antlaşmaların yapılabileceği belirtilmişti⁶³⁹.

Dördüncü Balkan Konferansı komisyonlarına seçilen Türk temsilciler şunlardı:

1- Siyasi Komisyon Üyeleri: Ali Muzaffer Bey, Cevat Abbas Bey, Nuri Bey, Ruşen Eşref Bey, Tahir Bey, Zeki Mesut Bey.

2- Fikri Yaklaşma Komisyon Üyeleri: Ali Muzaffer Bey, Abdülhak Şinasi Bey, Fazıl Ahmet Bey, Ruşen Eşref Bey.

3- İktisat Komisyonu: Ahmet Mithat Bey, Baki Bey, İbrahim Fazıl Bey, Nemlizade Mithat Bey, Nuri Bey.

4- Münakalat Komisyon Üyeleri: Hamit Bey, Reşit Saffet Bey, Veysel Adil Bey.

5- Sıhhat ve İhtimai Muavenet Komisyon Üyeleri: Dr. Akil Muhtar Bey, Efzayiş Suat Hanım, Vasfi Raşit Bey.

6- Kanunları Birleştirme Komisyon Üyeleri: Nazım İzzet Bey, Vasfi Raşit Bey⁶⁴⁰.

Konferans sonunda şu kararlar alınmıştı:

1- Balkan Devletleri arasında devlet reisleri ile hariciye nazırları arasında yapılan bu Balkan Konferansının, Balkan Devletleri arasında uzlaşma ve yakınlaşma sağlaması amacıyla her yıl görüşülüp teyit edilmesine karar verilmişti.

2- Üçüncü Balkan Konferansında verilen kararların kabul edilmesi ve barış için alınan kararların Balkan Devletleri Hükümetleri tarafından onaylanması teklif edilmişti.

3- Hava ve Deniz Münakalatı hususunda uluslararası kararlar alınmıştı.

4- Turizm hakkında Balkan Devletleri arasında turistliğin gelişmesini kolaylaştıracak bazı tedbirler alınmıştı.

⁶³⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2783, 8 Kasım 1933, s. 1-6.

⁶⁴⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2784, 9 Kasım 1933, s. 1.

5- Hukuk ve kanunlarının birleştirilmesi meselesini tetkik etmek amacıyla bazı kanun ve nizamnameler birleştirilmişti⁶⁴¹.

Bu konferans toplandığı zaman Balkan Devletleri arasında yaşanan münasebetlerin konferanslar aracılığıyla çözülemeyeceği kanaatine varılmıştı. Bu sebeple Balkan Devlet Delegeleri tarafından Balkan Antantı'nın kurulması için bazı diplomatik görüşmeler yapılmıştı⁶⁴². 17 Ekim 1933 tarihinde Romanya ve Türkiye arasında Dostluk, Saldırmazlık, Hakem ve Uzlaşma Antlaşması, 27 Kasım 1933 tarihinde Türkiye ve Yugoslavya arasında Dostluk, Saldırmazlık, Adli Tasviye, Hakem ve Uzlaşma Antlaşması imzalanmıştı⁶⁴³.

Türkiye ile Yunanistan arasında Lozan Antlaşması'yla çözülemeyen sorunların çözüme kavuşturulması ile iki devlet arasında iyi ilişkilerin gelişmesi ve Yugoslavya ile Romanya arasında Küçük Antantın imzalanması gibi sebepler Balkan Antantı'nın kurulmasını sağlamıştı⁶⁴⁴. Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya Dış İşleri Bakanları 1934 yılının Şubat ayının ilk günlerinde Belgrad'ta toplanmışlar ve Balkan Antantı'nın tasarısını hazırlamışlardı. Antantın tasarısının hazırlanmasının ardından antant, 9 Şubat 1934 tarihinde Atina'da imzalanmıştı⁶⁴⁵. Balkan sınırlarının güvenliğini sağlamak amacıyla yapılan bu antlaşma TBMM'nin 6 Mart 1934 tarihli oturumunda 192 oy ile meclis tarafından da onaylanmıştı⁶⁴⁶.

Balkan Antantı önemini 4-6 Mayıs 1936 tarihleri arasında yapılan Belgrad Konferansı'nda kaybetmişti. Söz konusu konferansta Arnavutluk'un sınır güvencesinin antant kapsamından çıkarılması, Belgrad'ın antanttan beklentisini yitirmesine sebep olmuştu. Ayrıca antantsın ona ermesini sağlayan diğer bir olay ise Yugoslavya'nın 1937 yılında Bulgaristan ile dostluk ve ebedi barış, İtalya ile de saldırmazlık ve tarafsızlık antlaşması imzalaması olmuştu⁶⁴⁷. Yugoslavya'nın İtalya ile bu antlaşmayı imzalaması, Balkan Birliğinin kuruluş amacına ters düşmekteydi.

⁶⁴¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2786, 11 Kasım 1933, s. 1-6.

⁶⁴² Pınar Yürür, "Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası (1923-1938)", **Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını** (Cumhuriyetin Kuruluşunun 75. yıl Armağanı), S: 3, Ankara 1998, s. 171-203.

⁶⁴³ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **a.g.e.**, s. 102-103.

⁶⁴⁴ E. Semih Yalçın, **a.g.e.**, s. 308.

⁶⁴⁵ Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s. 182.

⁶⁴⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre IV, C. 20, İ: 3, 6 Mart 1934, s. 19.

⁶⁴⁷ Fatma Aslı Kelkitli, "İki Savaş Arası Dönemde İtalya'ya Karşı Balkanlar'da Bir Dengeleme Politikası Denemesi: Balkan Antantı", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 72, S: 2, 2017, s. 423-443.

Sonuçta Balkan Birliği Almanya ve İtalya'nın yayılmacı politikasına karşı toplanmıştı.

2. 3. Boğazlar Komisyonu ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi

TBMM, İtilaf Devletlerinin işgali altında olan İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın geri alınması için Lozan Konferansı'nda çeşitli müzakerelerde bulunmuş, antlaşmada boğazlar üzerinde Türk hakimiyetini sınırlandıran kararlar alınmasına rağmen, anlaşmayı imzalamak zorunda kalmıştı⁶⁴⁸. Ayrıca boğazlar meselesi Türkiye, İngiltere ve Rusya arasında büyük çapta tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştu⁶⁴⁹. Hatta Türkler, Ruslarla iş birliği yaptıkları gerekçesiyle İngilizler tarafından suçlanmışlardı⁶⁵⁰. Ancak İngiltere konferansta boğazlar meselesi sorununun kendi lehine çözülmesini sağlamıştı⁶⁵¹. Bu antlaşmada boğazlar ile ilgili yer alan maddelere göre, boğazların Türkiye sınırları içinde kalmak üzere tarafların savaş ve barış zamanında ticaret gemisi ve uçakları ile savaş gemisi ve uçakları için geçişlerinin serbest olmasına karar verilmişti. Ayrıca Lozan Antlaşması'nda boğazların denetimini sağlayan bir Boğazlar Komisyonu kurulmasına dair karar alınmıştı⁶⁵². Boğazlar Komisyonu'nun kurulması ile boğazlar üzerinde ortak söz hakkı alınması kabul edilmişti⁶⁵³. Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nde kullanılan “boğazlar” terimi Çanakkale Boğazı, İstanbul Boğazı ve Marmara Denizini kapsamaktaydı⁶⁵⁴. Boğazlar Komisyonunun görevi her yıl Ocak ve Temmuz aylarında toplanarak Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin Karadeniz'de bulundurdıkları savaş gemileri ve deniz uçakları hakkında mevcut durumlarını belirlemektir. Ayrıca Boğazlar Komisyonu, Milletler Cemiyeti'nin denetimi altında hareket edecektir. Boğazlar

⁶⁴⁸ Abdurrahman Bozkurt, “Boğazlar Komisyonu'nun Kuruluşu ve Faaliyetleri (1924-1936)”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, C. 37, S: 1, Haziran 2017, s. 1-28.

⁶⁴⁹ Arzu Boy, Mehtap Başarır, “Lozan Görüşmelerinde Boğazlar Meselesi (İngiltere Türkiye ve Rusya)”, **History Studies**, C. 12, S: 2, 2020, s. 389-412.

⁶⁵⁰ Mahmut Goloğlu, **Milli Mücadele Tarihi-V (Türkiye Cumhuriyeti-1923)**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s. 21.

⁶⁵¹ Mehmet Kayıran, Mustafa Yahya Metintaş, “Osmanlı Devleti'nin Dağılma Döneminde Türk Boğazları ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi**, C. 1, S: 2, 2017, s. 16-69.

⁶⁵² Şarika Gedikli Berber, “Lozan Antlaşması Perspektifinden Türk Boğazları Meselesine Bakış”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, C. 14, S:2, Ekim 2006, s. 617-628.

⁶⁵³ Hacer Zorlu Uğur, “Türk Boğazlarının Önemi ve Montrö Sözleşmesi İle Sağlanan Denge Rejimi”, **Uluslar arası Afyo-Avrasya Araştırmaları Dergisi**, S: 2, 2016, s. 36-47.

⁶⁵⁴ Bülent Şener, “Türk Boğazları'nın Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi ve Hukuki Statüsü”, **Tarih Okulu Dergisi**, C. 7, S: 17, Mart 2014, s. 467-493.

Komisyonu, Türk bir temsilcinin başkanlığında Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Yunanistan, Sovyet-Rusya, Romanya, Sırp-Hırvat ve Sloven Devlerinin temsilcilerinden kurulacaktı. Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasının ardından TBMM, Karaköy'de bulunan Tophane Kasrı Köşkünü, Boğazlar Komisyonu için idari bina olarak açmış, Boğazlar Komisyonu başkanı olarak da Tümamiral Hüseyin Vasıf Paşa'yı atamıştı. Komisyon ilk toplantısını 25 Ekim 1924'de gerçekleştirmişti⁶⁵⁵. Türkiye'nin Boğazlar üzerinde İngilizlerin talepleri doğrultusunda alınan kararları kabul etmesi bu tarihten itibaren Batılı yönde bir dış politika izleneceğini göstermişti⁶⁵⁶.

Boğazlar Komisyonu her yıl düzenli bir şekilde Komisyon Başkanı önderliğinde toplanarak bir rapor hazırlamıştı. Lozan Antlaşması gereğince kurulan Boğazlar Komisyonu Başkanı, katip ve zabıt maaşlarının Hariciye bütçesinde kongre ve konferanslar için ayrılan kısımdan ödenmesine karar verilmişti⁶⁵⁷.

Boğazlar Komisyonu 1929 yılının tetkik projesini görüşmek ve 1930 yılının faaliyet raporunu hazırlamak için 8 Ocak 1930 tarihinde toplanacaktı. Ancak Komisyon Reisi Vasıf Paşa'nın hastalanması ve azalardan bazılarının İtalya veliahdının düğün törenine katılması sebebiyle toplanamamıştı⁶⁵⁸.

Boğazlar Komisyonu 1930 yılında Vasıf Paşa'nın öncülüğünde toplanmıştı. Toplantıda alınan kararlar, bir rapor halinde düzenlenerek Milletler Cemiyeti'ne bildirilecekti⁶⁵⁹.

Boğazlar Komisyonu, Amiral Vasıf Paşa'nın başkanlığında 19 Şubat 1930 tarihinde toplanmıştı. Japon temsilci Yamada'nın yerine yeni delege Ataşe Jin İkea katılmış, Yunan delege İkonomi'nin Ankara'da olması sebebiyle toplantıya katılamadığı belirtilmişti. Toplantıda 17 sayfalık bir rapor hazırlanmış, rapor, Cemiyeti Akvam'a bildirilmişti. Ayrıca boğazlardan geçen gemilerden alınan vergilere itiraz edilmemesine dair bir karar alınmıştı⁶⁶⁰.

⁶⁵⁵ Abdurrahman Bozkurt, a.g.m., s. 1-28.

⁶⁵⁶ Nigar Maharramova Cengiz, "Rus Kaynaklarına Göre Lozan Konferansı'nda Boğazlar Meselesi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S: 36, 2019, s. 179-198.

⁶⁵⁷ *BCA*, 30.18.1.2, 4-39-20, 25.07.1929.

⁶⁵⁸ *Milliyet Gazetesi*, nr: 1405, 9 Ocak 1930, s. 1.

⁶⁵⁹ *Milliyet Gazetesi*, nr: 1411, 16 Ocak 1930, s. 1.

⁶⁶⁰ *Milliyet Gazetesi*, nr: 1447, 20 Şubat 1930, s. 1.

Boğazlar Komisyonu 5 Mart 1930 tarihinde Amiral Vasıf Paşa'nın başkanlığında toplanmış, toplantı bir saatten fazla sürmüştü. Komisyonun bir hafta sonra tekrar toplanacağını, senelik raporunun incelendikten sonra Cemiyeti Akvam'a gönderileceği anlaşılmıştır⁶⁶¹. Raporda bir sene zarfında boğazlardan geçen harp ve ticaret gemilerinden ve Karadeniz'deki deniz kuvvetlerinden bahsedilmişti⁶⁶².

Boğazlar Komisyonu 18 Mart 1931 tarihinde Amiral Vasıf Paşa'nın başkanlığında toplanmıştı. Toplantıya İtalyan Delege Prens Borghese, Fransız Delege Pozzi, İngiliz Delege Kumandan Makdonld, Yunan Delege Kumandan Ekononu ve Bulgar sefiri Povlof katılmıştı. Toplantıda 1930 yılının faaliyet raporu hazırlanarak Cemiyeti Akvam'a gönderilecekti. Raporda Karadeniz'e kıyısı olan hükümetlerin donanma kuvvetleri hakkında izahat verilmişti. Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin Karadeniz'de donanma bulundurmalarına müdahale edilemeyecekti⁶⁶³. 1930 yılı raporuna göre 1928 yılında İstanbul Limanı'na 1551 vapur gelmiş, 4746 vapur da transit olarak geçmişti. Bu vapurların mecmu tonilatosunun 9.218.371 ton olduğu belirtilmişti. 1929 yılında Boğazlardan 12.767.012 tonluk vapur geçmiş, bu vapurlardan 1550 tanesi İstanbul'a uğramış 6028 vapurda transit olarak geçmişti. 1930 yılında tonaj miktarı 17.864.753 tona çıkmış fakat İstanbul Limanına uğrayan vapur sayında bir azalma olmuş, 1466 adet vapur geçmişti. Transit geçen vapurların sayısında ise artış görülmüş ve 7996 olmuştu⁶⁶⁴.

Boğazlar Komisyonu tatil devresinden sonra ilk toplantısını 14 Ekim 1931 tarihinde saat 10.00'da yapmıştı. Toplantıda, Baltık filosundan ayrılıp Karadeniz filosuna iltihak eden Rus gemileri meselesi ve bu Rus gemilerinden Romanya'nın şikayeti üzerine müzakereler yapılmıştı⁶⁶⁵.

Boğazlar Komisyonu, Karadeniz'de bulunan Sovyet donanması hakkında Rus Sefiri vasıtasıyla Moskova hükümetinden bilgi istemişti. Sovyet Rusya, Boğazlar mukavelesini imzalamış ancak tasdik etmemişti. Komisyon, Moskova Hükümeti'nin, kendilerini tanımları için müracaatta bulunmuşlardı⁶⁶⁶.

⁶⁶¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1461, 6 Mart 1930, s. 1.

⁶⁶² **Milliyet Gazetesi**, nr: 1475, 20 Mart 1930, s. 5.

⁶⁶³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1833, 19 Mart 1931, s. 1.

⁶⁶⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1852, 7 Nisan 1931, s. 1-3.

⁶⁶⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2040, 15 Ekim 1931, s. 3.

⁶⁶⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2269, 6 Haziran 1932, s. 1.

Boğazlar Komisyonu oluşturulurken Tuğgeneral rütbesinde bir Deniz Zabitinin bulunmaması sebebiyle Boğazlar Komisyonu reisliğine Mirliya Vasıf Paşa seçilmişti. Daha sonra yerine İzmir Müstahkem Mevki Kumandanı Mirliya Mehmet Ali Paşa Erkanı Harbiye reisliği tarafından tayin edilmişti⁶⁶⁷.

Son Boğazlar Konferansı 23 Haziran 1936 tarihinde saat 16.00'da Montrö Palas Otel'de Büyük Britanya, Fransa, Sovyetler Birliği, Japonya, Türkiye, Romanya, Yugoslavya ve Bulgaristan delegelerinin katılımıyla açılmıştı. Konferansın açılış konuşması İsviçre Federal Hükümeti Dış İşleri Departmanı Başkanı Motta tarafından yapılmıştı. Ardından Türkiye Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras çok önemli bir nutukta bulunmuştu⁶⁶⁸.

Lozan Antlaşması'yla boğazlar üzerindeki Türk hakimiyeti belli güvenceler verilerek sınırlandırılmıştı. Bu güvencelerden biri, dünya genelinde bir silahsızlanmanın uygulanacağı sözüydü. Ancak İtalya'nın Habeşistan'ı işgali, Almanya'nın Ren bölgesini silahlandırması, Japonya'nın Milletler Cemiyeti'nden ayrılması ve Avusturya'nın askerliği mecburi kılması gibi sebepler Türkiye'nin boğazlar üzerindeki hakimiyetini tamamen kendi elinde toplamasını zorunlu hale getirmişti⁶⁶⁹. Türkiye uluslararası her sorununu diplomatik ve hukuki yollardan çözmeyi ilke edindiği için boğazlar meselesinde de bu yola başvurmuştu. Bu doğrultuda “*rebus sic stantibus (şartlar değişmiştir)*”, ilkesiyle hareket edeceğini Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ni imzalayan ülkelere iletmişti. Türkiye'nin bu isteği doğrultusunda 22 Haziran 1936 yılında, yalnızca İtalya'nın katılım sağlamadığı Lozan Boğazlar Sözleşmesini imzalayan diğer bütün ülkelerin katılımıyla boğazlar hakkındaki ilk toplantı yapılmıştı⁶⁷⁰.

Yaklaşık bir ay süren çalışmaların ardından Montrö Boğazlar Sözleşmesi 20 Temmuz 1936 tarihinde Montrö Palas Otel'de saat 22.00'de imzalanmıştı. Daha sonra Boğazlar Sözleşmesinin müzakere ve tasdik edilmesi için 30 Temmuz 1936 tarihinde TBMM'nin toplanmasına karar verilmişti. Antlaşmanın imzalandığı gün bütün tramvay ve otobüsler sabaha kadar çalışmış, hoparlörlerin olmadığı bölgelerde halkın mukaveleden haberdar olabilmesi için bekçiler tarafından davullarla halk

⁶⁶⁷ **BCA**, 30.18.1.2, 48-69-8, 11.10.1934.

⁶⁶⁸ **Tan Gazetesi**, nr: 423, 23 Haziran 1936, s. 1.

⁶⁶⁹ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **a.g.e.**, s. 125.

⁶⁷⁰ E. Semih Yalçın, **a.g.e.**, s. 368.

bilgilendirilmiş, kaza ve nahiyelerdeki meydanlarda halk toplanmış, itfaiye bandosu Beyazıt'ta, şehir bandosu ise Taksim'de millî şarkılar çalmıştı⁶⁷¹. TBMM'de 30 Temmuz 1936 tarihinde saat 14.00'te Meclis Başkanı Abdülhalik Renda'nın başkanlığında bir toplantı yapılmıştı⁶⁷². Montrö Boğazlar Sözleşmesinin tasdik edilmesi için 31 Temmuz 1936 günü saat 14.00'de tekrar TBMM oturumu gerçekleşmişti. Antlaşmanın maddeleri tek tek tahlil edildikten sonra, antlaşmanın kabul edilmesi için oylama yapıldı. 366 oy ile Montrö Boğazlar Sözleşmesi TBMM tarafından onaylanmıştı⁶⁷³.

Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Japonya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya arasında imzalanan bu antlaşma 29 maddeden oluşmaktadır. Sözü geçen antlaşmayla boğazlar üzerindeki hakimiyet tamamen Türkiye'nin eline geçmişti. Ayrıca diplomatik anlamda bu başarı Türkiye'nin dünya devletleri arasındaki konumunu arttırmıştı⁶⁷⁴. Bu antlaşmanın geçerlilik süresi 20 yıl olarak belirlenmişti, fakat 20 yıl dolmadan iki yıl öncesinde eğer antlaşmayı imzalayan herhangi bir devlet antlaşmayı fes etmek istemezse süresi 20 yıl daha uzayacaktı. 1956 yılında süresi bitmesine rağmen herhangi bir devlet feshetmek istemediği için antlaşma günümüzde de geçerliliğini korumaktadır⁶⁷⁵.

2. 4. Sadabad Paktı

Balkan Antantı'nın kuruluş amacı, yukarıda ifade ettiğimiz gibi İtalya'nın yayılmacı politikasına karşı önlem almaktır. Yine İtalya'nın Milletler Cemiyeti'ni yok sayarak Habeşistan'a saldırması Türkiye'yi, Doğulu devletlerle de bir antlaşma yapmaya sevk etmişti. Bu doğrultuda ilk adım 2 Ekim 1935 tarihinde Türkiye, İran ve Irak arasında Cenevre'de bir antlaşma imzalanarak atıldı. Bu antlaşmaya daha sonra Afganistan da katılmıştı⁶⁷⁶, ancak İran ve Irak arasında Şattül Arap bölgesi sebebiyle yaşanan sıkıntılar sebebiyle antlaşma imzalanamadı⁶⁷⁷. İki ülke arasındaki sorunlar Türkiye'nin de desteğiyle 4 Temmuz 1937 tarihinde imzalanan antlaşmayla

⁶⁷¹ **Tan Gazetesi**, nr: 451, 21 Temmuz 1936, s. 1-10.

⁶⁷² **Tan Gazetesi**, nr: 461, 31 Temmuz 1936, s. 1. Ek: 13.

⁶⁷³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 5, C. 12, İ: 1, 31 Temmuz 1936, s. 337.

⁶⁷⁴ E. Semih Yalçın, **a.g.e.**, s. 373-374.

⁶⁷⁵ ATAM, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Ankara 2019, s. 449.

⁶⁷⁶ Mehmet Gönübol, Cem Sar, **a.g.e.**, s. 108.

⁶⁷⁷ Mustafa Serdar Palabıyık, "Sadabad Paktı (8 Temmuz 1937): İttifak Kuramları Açısından Bir İnceleme", **Ortadoğu Etütleri**, C. 2, S: 3, Temmuz 2010, s. 147-179.

çözölmüştü. Böylece Doğu Bloğunun imzalanmasının önünde bir engel kalmamıştı⁶⁷⁸. Ulus Gazetesi'nde "Asya Paktı" ifadesinin kullanıldığı⁶⁷⁹ Sadabad Paktı, Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında Sadabad Sarayı'nda⁶⁸⁰, Türk Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüşti Aras, İran Hariciye Nazırı Samiy Bey, Afganistan Hariciye Nazırı Feyiz Mohammed Han ve Irak Hariciye Nazırı Naciyyülasil arasında imzalandı. Antlaşma Milletler Cemiyeti'nin onayına sunulmuştu. Ayrıca antlaşma 5 yıl geçerli olacaktı. Eğer süresi dolmadan 6 ay içerisinde herhangi bir üye, antlaşmayı feshetmezse 5 yıl daha yürürlükte kalacaktı. Paktın en önemli iki maddesi şu şekildeydi: üye devletler birbirlerinin iç işlerine karışmayacaklar ve mevcut sınırlarını ihlal etmeyeceklerdi⁶⁸¹. Ayrıca Türkiye'de bu antlaşma, yakın doğuda güvenliğin ve barışın sağlandığı bir antlaşma olarak görölmüşü⁶⁸².

Sadabad Paktı, İslam devletlerinin kendi uğraşlarıyla bir araya gelerek uluslararası alanda güvenliklerini korumak için attıkları ilk antlaşma olmuştu. Bu antlaşma, II. Dünya Savaşı sebebiyle İngiltere ve Fransa ile yapılan görüşmelerde Türkiye'ye, önemli saygınlık kazandırmıştı⁶⁸³. Söz konusu antlaşma katılımcı devletler tarafından feshedilmemesine rağmen II. Dünya Savaşı'nın ardından önemini kaybetmiştir⁶⁸⁴.

2. 5. Hatay'ın Anavatana Katılması

Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığında Hatay bölgesi nüfusu, Türk çoğunlukta idi ve bu nedenle orası Türk egemenliği altındaydı. İskenderun-Antakya bölgesi 1920 yılında kabul edilen Misakı Milli sınırları içerisinde yer almasına rağmen Fransa, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın yedinci maddesine başvurarak bu bölgeyi kendi yönetimi altına almıştı⁶⁸⁵. Daha sonra Türkiye ve Fransa arasında 1921 yılında imzalanan Ankara Antlaşması ile de Hatay, Suriye yönetimine geçti. Fransa

⁶⁷⁸ Mustafa Edip Çelik, "Türkiye'nin Sadabad Paktı Ekseninde Şekillenen Ortadoğu Politikası", **History Studies**, C. 10, S: 8, Kasım 2018, s. 93-108.

⁶⁷⁹ **Ulus Gazetesi**, nr: 5728, 9 Temmuz 1937, s. 3.

⁶⁸⁰ Yüksel Kaştan, "Atatürk Dönemi Türkiye-İran Siyasi ve Ekonomik İlişkileri", **38. Asya ve Kuzey Afrika Araştırmaları Kongresi**, 2007, s. 10-15.

⁶⁸¹ **Ulus Gazetesi**, nr: 5729, 10 Temmuz 1937, s. 1.

⁶⁸² **Ulus Gazetesi**, nr: 5730, 11 Temmuz 1937, s. 1.

⁶⁸³ İmren Aydın, Hikmet Zeki Kapıcı, "II. Dünya Savaşı'na Giriş Sürecinde Türkiye'nin Aldığı İç Politika Tedbirleri (1 Eylül 1939-18 Ocak 1940)", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 32, S: 45, 2018, s. 109-130.

⁶⁸⁴ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **a.g.e.**, s. 110.

⁶⁸⁵ Figen Atabey, "Hatay'ın Anavatana Katılma Süreci", **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C. 4, S: 7, Temmuz 2015, s. 192-209.

ile Türkiye-Suriye sınırı, Lozan Barış Antlaşması'nda çözülemedi ve Ankara Antlaşmasındaki şekliyle kaldı⁶⁸⁶.

Türkiye-Suriye sınırı 1926 yılında Fransa ile yapılan “Dostluk ve İyi Komşuluk” antlaşması ile belirlendi. Ayrıca bu antlaşmayla Türkiye-Suriye sınırında bir sınır komisyonu oluşturuldu ve Danimarkalı General Ernst komisyonun başına getirildi. Türkiye-Suriye sınırı komisyon tarafından çözülemediği gibi Fransa, Hatay’ı Türkiye’ye bırakmamak için çeşitli parçalayıcı faaliyetlere de yardım etmişti⁶⁸⁷. Ancak 1930’lu yıllara gelindiğinde Almanya ve İtalya gibi revizyonist ülkelerin yayılmacı politikalarına karşı Türkiye ve Fransa’nın uluslararası ilişkilerde barıştan yana olmaları iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştı. Fransa Balkan Antantı’nın kuruluşuna destek vermiş, Nyon Konferansı’nda Türkiye ile ortak hareket etmiş, Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nde ise Türkiye’yi desteklemişti⁶⁸⁸.

Fransa ve Suriye arasında 1936 yılında yapılan antlaşmayla Suriye, Fransız mandasından ayrılarak bağımsızlığını kazanmıştı. Bu doğrultuda Hatay bölgesi Suriye sınırları içerisinde kalmıştı⁶⁸⁹. Bunun üzerine ayın yıl Türkiye Milletler Cemiyeti, Fransa’ya, Hatay Meselesi için bir görüşme talep etmişti⁶⁹⁰. Mustafa Kemal Paşa çok önem verdiği Hatay Meselesi üzerine TBMM’nin oturumunda şu ifadeleri kullanmıştı: *“Bu sırada, milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük bir mesele, hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun-Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerine ciddiyetle ve katıyetle durmaya mecburuz. Daima kendisi ile dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda, tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve hakkı sevenler, alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii görürler.”*⁶⁹¹

⁶⁸⁶ Şerif Demir, “Dünden Bugüne Türkiye’nin Suriye ve Ortadoğu Politikası”, **Turkish Studies**, C. 6, S: 3, Yaz 2011, s. 691-713.

⁶⁸⁷ Müzehher Yamaç, “Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye-Suriye Sınır Sorunu (1918-1940)”, **Belleten**, C. 82, S: 295, Aralık 2018, s. 1153-1174.

⁶⁸⁸ İsmail Soysal, “Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1936-1939)”, **Belleten**, C. 49, S: 193, Nisan 1985, s. 79-109.

⁶⁸⁹ Ahmet Atasoy, Reşat Geçen, Hüseyin Korkmaz, “Siyasi Coğrafya Açısında Türkiye(Hatay)-Suriye Sınırı”, **AÜ Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi VII. Coğrafya Sempozyumu**, 18-19 Ekim 2012, s. 107-119.

⁶⁹⁰ Burhan Şahin, “Türk Dış Politikasında Hatay Meselesi (1936-1939)”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, C. 16, S: 2, Ekim 2008, s. 607-614.

⁶⁹¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre V, C. 13, İ: 2, 11 Kasım 1936, s. 6.

Türkiye Milletler Cemiyeti'nde, Fransa'nın Suriye'ye tanıdığı bağımsızlığı Hatay'a da tanınmasını talep etmişti. Ancak bu talep Fransa tarafından Suriye'yi bölmek anlamına geleceği gerekçesiyle geri çevrilmişti. Bunun üzerine Milletler Cemiyeti 14 Aralık 1936 tarihinde Hatay Meselesini bünyesine alarak ve İsveç delege Sandler'i bir rapor hazırlaması için görevlendirmişti⁶⁹². Ayrıca Norveç, Hollanda ve İsveç temsilcilerinden oluşan 3 kişilik bir komisyon İskenderun-Antakya bölgesine gönderilmişti. Bunun üzerine Milletler Cemiyeti tarafından bölgenin iç işlerinde bağımsız, dış işlerinde Suriye'ye bağlı olmasına karar verilmişti⁶⁹³. Suriye, Hatay üzerinde alınan bu karardan çok memnun olmamıştı ve bölgede bazı karışıklıklar çıkarmaya çalışmışlardı. Hatta Hatay-İskenderun sancağında yaşayan halkın Suriyelilerin bu tutumlarından endişelenmeleri üzerine Mustafa Kemal Paşa, Anadolu gezisini yarıda bırakmıştı⁶⁹⁴. Mustafa Kemal Paşa, Erzurum başta olmak üzere Doğu vilayetlerini gezmek için bir seyahate çıkmış ancak Trabzon'da Hatay ile ilgili aldığı haberler üzerine 12 Haziran 1937 tarihinde İzmir Vapuru ile İstanbul'a dönmüştü⁶⁹⁵.

Türkiye ve Fransa arasında 29 Mayıs 1937 tarihinde Cenevre'de saat 10.00'da Türkiye-Suriye sınırlarını garanti altına alan bir antlaşma imzalanmıştı. Bu antlaşma ile Hatay'da, Türkçe ve Arapça resmî dil olarak kabul edilmişti. Antlaşma Türk Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Dış İşleri Bakanlık Müsteşarı Numan Menemencioğlu, Umumi Katib Hasan Soyak ile Fransa Hariciye Nazırı Delbos, Hariciye Müsteşarı Viennot ve Fransa'nın Ankara Sefiri Ponsot arasında imzalanmıştı⁶⁹⁶.

Hatay'ın Suriye'den ayrılarak bağımsızlığını kazanmasıyla gelişen Türk-Fransız ilişkileri ikili dostluk antlaşmalarıyla pekişmişti. Hatay Devleti'nin bağımsızlığını kazanmasının ardından bir yıl sonra 29 Haziran 1939 tarihinde Hatay Meclisi'nde alınan bir kararla Hatay, Türkiye'ye bağlandı⁶⁹⁷.

⁶⁹² Coşkun Topal, "Sancak (Hatay) Sorunu ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Süreçte Arap Kamuoyundaki Etkileri", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, S: 2, Aralık 2009, s. 1-16.

⁶⁹³ E. Semih Yalçın, *a.g.e.*, s. 396.

⁶⁹⁴ *BCA*, 30.10.0.0, 1-3-17, 19.06.1937.

⁶⁹⁵ *Tan Gazetesi*, nr: 773, 13 Haziran 1937, s. 1.

⁶⁹⁶ *Tan Gazetesi*, nr: 760, 30 Mayıs 1937, s. 1.

⁶⁹⁷ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, *a.g.e.*, s. 138-139.

2. 6. Devletlerarası İlişkiler ve Dış Haberler

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşuyla beraber uluslararası ilişkilerini iki esas üzerinde planlamıştı. Bunlar, bağımsızlığını ve Sovyetler Birliği tehlikesine karşı sınırlarını koruyacak ve yeni kurulan cumhuriyet rejimi ile de laik devlet anlayışını koruyacaktı⁶⁹⁸. 1923-1930 yılları arasında Lozan'dan arta kalan sorunlar çözülmeye çalışılmıştı. Bu doğrultuda İngiltere ile Musul sorunu dışındaki sorunlar Türk lehine çözüme kavuşmuştu. Çözüme kavuşanlar, Fransa ile borçlar sorunu, Suriye ile sınır sorunu, Yunanistan ile mübadele sorunu ve kapitülasyonlardı⁶⁹⁹.

Türkiye Lozan'dan arta kalan sorunlarını çözdükten sonra Batılı devletler ile yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştı. Bu yolda ilerlemesindeki temel amaç cumhuriyetle başlayan Türk yenileşme hareketlerinin Batılı devletlerle yakınlaşmasına daha uygun olmasıydı⁷⁰⁰. Türkiye 1930-1938 yılları arasında ise hem Balkan Antantı, Sadabad Paktı gibi uluslararası barışı temin edici antlaşmalar imzalamış hem de Hatay'ın anavatana katılması gibi Lozan'da çözülemeyen büyük meselelerini barışçı bir politika yürüterek çözmüştü⁷⁰¹.

2. 6. 1. Türkiye-Yunanistan İlişkileri

Türk-Yunan ilişkileri, 1923-1930 yılları arasında Lozan Barış Antlaşması'yla çözüme kavuşturulamayan mübadele, patrikhane ve etabli gibi sorunlar üzerine yoğunlaşmıştı. Lozan Barış Antlaşması'ndaki Mübadele Sözleşmesi'ne göre Türkiye'deki Ortodoks Rumlar ile Yunanistan'da yaşayan Müslümanlar yer değiştirecekti⁷⁰². Ancak 30 Ekim 1918 tarihinden önce İstanbul'da yaşayan Rumlar ile Batı Trakya'da yaşayan Türkler mübadeleye tabi tutulmayacaktı. Sözleşmede yer alan etabli yani yerleşmiş anlamına gelen bu kelime Türkiye ve Yunanistan delegeler tarafından farklı yorumlanmıştı⁷⁰³. Mübadele Komisyonunda yer alan Türk temsilciler yerleşik sayılabilecek Rumların Türk kanunlarına göre belirlenebileceğini, Yunan temsilciler ise söz konusu tarihten önce İstanbul'da yaşayan bütün Rumların yerleşik

⁶⁹⁸ Kemal Karpat, **Türk Dış Politikası Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s. 161.

⁶⁹⁹ Mehmet Gönübol, Ömer Kürkçüoğlu, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 1, S: 2, 1985, s. 451-474.

⁷⁰⁰ Yusuf Sarıay, "Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 16, S: 48, 2000, s. 857-886.

⁷⁰¹ Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s. 153.

⁷⁰² Hikmet Öksüz, "İkili İlişkiler Çerçevesinde Balkan Ülkelerinden Türkiye'ye Göçler ve Göç Sonrası İskan Meselesi (1923-1938)", **Atatürk Dergisi**, C. 3, S: 1, s. 169-188.

⁷⁰³ Pınar Yürür, **a.g.m.**, s. 171-203

sayılması gerektiğini savunmuşlardı⁷⁰⁴. Lozan'da çözülemeyen diğer bir konu ise patrikhane sorunuydu. Türkiye, ilk önce patrikhanenin İstanbul dışına çıkmasını savunmuş, daha sonra burada kalmasını kabul etmişti. Ancak 1924 yılında mübadeleye tabi tutulan Arapoğlu Konstantinin Başpapazlığa tayin edilmesi Türkiye ve Yunanistan arasında tartışmalara sebep olmuştu. Muhtelit Mübadele Komisyonunun konuya el atmasıyla sorun çözülerek Arapoğlu Konstantin Başpapazlıktan çekilmişti⁷⁰⁵.

Mübadele sorunu için 1926 yılında Atina'da bir antlaşma yapılmış olsa da bu sorun çözülememişti. İki devlet arası ilişkiler ancak 1930'lu yıllara gelindiğinde İtalya'nın Akdeniz'de bir tehlike oluşturması üzerine iyileşme dönemine girmişti⁷⁰⁶.

Türk-Yunan ilişkilerinin barış yoluna girmeye başlamasıyla Yunan Sefiri Polihroniyadis 1930 yılında, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras'tan Türk-Yunan Müzakeratı için altı buçuk saatlik bir randevu almıştı⁷⁰⁷. Aynı yıl Venizelos, Yunan Meclisi'nde Türkiye'nin dış siyasetinin sulh üzerine kurulu olduğunu belirterek, Türkiye ile bir deniz misakı yapmak istediğini beyan etmişti⁷⁰⁸. İki ülke arasında yapılan bu görüşmelerin ardından 10 Haziran 1930 tarihinde Ankara'da yapılan antlaşmayla mübadele ve etabli sorunu tamamen çözülmüştü⁷⁰⁹. Lozan'dan sonra Türkiye'nin Yunanistan ile en fazla sorun yaşadığı mübadele sorunu, İstanbul'da yaşayan bütün Rumlar ile Batı Trakya'da yaşayan bütün Türkler doğum yerleri ve yerleşim tarihlerine bakılmaksızın mübadeleye tabi tutulmayarak çözüldü⁷¹⁰.

10 Haziran 1930'da yapılan anlaşmanın ardından Türkiye ve Yunanistan ilişkilerini pekiştiren ikinci bir antlaşma yapıldı. Türk-Yunan Dostluk, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması adı verilen bu antlaşma 30 Ekim 1930 tarihinde saat 18.30'da

⁷⁰⁴ Esra Sarıkoyuncu Değerli, "Atatürk Dönemi Türk-Yunan Siyasi İlişkileri", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 15, Ağustos 2006, s. 239-262.

⁷⁰⁵ H. Cevahir Kayam, "Lozan Barış Antlaşmalarına Göre Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Konunun T.B.M.M.'de Görüşülmesi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 9, S: 27, 1993, s. 581-608.

⁷⁰⁶ E. Semih Yalçın, **a.g.e.**, s. 296-299.

⁷⁰⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1405, 9 Ocak 1930, s. 1.

⁷⁰⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1439, 12 Şubat 1930, s. 2.

⁷⁰⁹ Bestami S. Bilgiç, "Atatürk Döneminde Türkiye-Yunanistan İlişkileri, 1923-1938", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 31, S: 91, 2015, s. 1-28.

⁷¹⁰ Ömer Erden, "Türk-Yunan İlişkilerinde Düşmanlıktan Dostluğa Karşılıklı İlk Ziyaretler", **Yeni Türkiye**, S: 66, 2015, s. 1-18.

Hariciye Vekaleti'nde Tevfik Rüşti Aras'ın bürosunda imzalanmıştı⁷¹¹. Türk ve Yunan Hükümeti arasında yapılan bu antlaşma ile Deniz Silahlarının Sınırlandırılması Hakkındaki protokol, İcra Vekilleri Heyeti tarafından aynı gün onaylanmıştı⁷¹². Atina'da bulunan İngiliz Sefiri Lindzey, Venizelos ile görüşerek Türkiye-Yunanistan arasında yapılan bu antlaşma hakkında bilgi verilmesini talep etmişti. Venizelos, Türkiye ile imzalanan bu antlaşmanın Doğu'da ve Balkanlarda barışın devam etmesi amacıyla imzalandığını ifade etmişti. İngiliz Sefiri Lindzey, İngiltere için bu antlaşmanın herhangi bir sorun teşkil etmediğini ayrıca belirtmişti. Türk-Yunan itilafnamesi Romen Devleti tarafından memnuniyetle karşılanmıştı fakat Romanya tarafından Venizelos ve Kont Beth'in aynı anda Ankara'ya teşrif etmelerinin ardında bir sebep aranmış ve bu konu hakkında kendilerine izahat verilmesini talep etmişti⁷¹³.

1930 yılında imzalanan Türk-Yunan ticaret antlaşması için 2 Eylül 1930 tarihinde Yunan heyeti Türkiye'ye gelerek Ticaret Odası ve Ticaret Borsası reisleri ile bir görüşme yapmıştı. Görüşmede Türk tüccarların Selanik sergisine katılımı ve bütün ziraatı konuları üzerine müzakereler yapılmıştı⁷¹⁴. Söz konusu İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması 30 Ekim 1930 tarihinde Ankara'da imzalanmıştı. Antlaşma TBMM'nin 5 Mart 1931 tarihinde Kazım Paşa'nın riyasetinde gerçekleşen oturumunda meclis tarafından 265 oy ile onaylanmıştı⁷¹⁵.

Atina Ticaret Odası tarafından 1930 yılında Balkan Ticaret Odaları Kongresi düzenlenmiş ve bu kongreye İzmir ile İstanbul Ticaret Odaları da davet edilmişti. Bu kongrenin toplanma amacının yalnızca bütün ticareti için değil aynı zamanda Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan'da yetişen ortak ürünler için de olduğu ifade edilmişti⁷¹⁶.

Türk ve Yunan Hükümeti arasında 9 Mayıs 1933 yılında Atina'da Yunan Hariciye Nezaretinde bir ticaret antlaşması imzalanmıştı⁷¹⁷. Antlaşmaya göre Yunanistan'a ihraç edilecek Türk malları kıymetinin % 65'i döviz ile % 30'u Yunan mallarının takası ile % 5'i ise Türk emtiasında kullanılacak Yunan vapurları için gemi

⁷¹¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1696, 31 Ekim 1930, s. 1-6.

⁷¹² **BCA**, 30.18.1.2, 15-71-1, 30.10.1930-00.00.0000.

⁷¹³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1703, 7 Kasım 1930, s. 1.

⁷¹⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1639, 3 Eylül 1930, s. 1.

⁷¹⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 3, C. 26, İ: 4, 5 Mart 1931, s. 15-19.

⁷¹⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1624, 19 Ağustos 1930, s. 2.

⁷¹⁷ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4239, 10 Mayıs 1933, s. 1.

şirketine ödenecek ücret ile ödenecektir⁷¹⁸. Antlaşmasının 6 ay süre için geçerli olmasına dair karar verilmiştir⁷¹⁹.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Versay Antlaşması ile hukuki meselelerin çözülmesi için karma hakem mahkemeleri kurulmuştu. Bu durum Türkiye'nin karşı çıkmasına rağmen Lozan Antlaşması'yla da kabul edilmişti. Bu mahkemeler 1925-1938 yılları arasında İstanbul merkezli olarak faaliyet göstermişti⁷²⁰. Mahkemeler üç üyeden oluşuyordu. İki üye ilgili devlet tarafından seçilmişti. Mahkeme başkanları ilgili iki devletin ortak kararıyla belirlenmişti. Türk-Yunan, Türk-İngiliz, Türk-Romen, Türk-Fransız, Türk-Yunan, Türk-İtalyan mahkemeleri olmak üzere beş adet mahkeme kurulmuştu.

Türk-Yunan Karma Mahkemesi'ne temsilci olarak İstanbul Üniversitesi Hukuk Profesörü Cemil Bey atanmıştı⁷²¹. Türk-Yunan mahkemesinde 1932 yılında iki dava görülmüştü. Davalardan biri Konstantin Dauyalidis isminde bir şahıs tarafından Niğde'de bulunan taşınmaz malları için 7 bin lira, diğeri ise Panayot isminde bir şahıs tarafından İzmir'de bulunan taşınmaz malları için 61 bin lira tazminat kazanmak amacıyla açılmıştı. Mahkemede görülmekte olan diğer davalardan 13'ü hakkında ret kararı verilmişti. Bu davalarda Türkiye hükümetinden istenen tazminat miktarı 156 bin liraydı⁷²².

Türk ve Yunan Hükümeti arasında 1933 yılında Ankara'da 5 maddelik bir sulh ve dostluk antlaşması imzalanmıştı. Antlaşma her iki devletin de karşılıklı olarak birbirlerinin sınırlarına saygılı olmayı ve dış politikada birbirlerini desteklemeyi amaçlamıştı. Ayrıca antlaşmanın süresi 10 yıl olarak belirlenmişti. Eğer her iki devletten biri antlaşmanın süresinin dolmasına bir yıl kala feshetme talebinde bulunmazsa antlaşmanın tekrar 10 yıl geçerliliği olacaktı. Antlaşma Türk Hariciye

⁷¹⁸ Ekonomi de ticari faaliyetlerin konusu maden, tarım ürünleri, enerji kaynakları ve hayvancılık ürünlerin tümüne verilen isim. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Emtia>, (Erişim Tarihi: 16.12.2022)

⁷¹⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2595, 4 Mayıs 1933, s. 1.

⁷²⁰ Seda Örsten Esirgen, "Lozan'ın Ardından Başlayan Bir Hukuki Mücadele: Karma Hakem Mahkemeleri", **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, C. 8, S: 2, 2019, s. 309-338.

⁷²¹ Irmak Karabulut, "Lozan Antlaşması Sonrası Kurulan Karma Hakem Mahkemeleri: Türk-İngiliz Karma Hakem Mahkemesi ve Üç Örnek Dava ", **History Studies**, C. 12, S: 2, Nisan 2020, s. 437-465

⁷²² **Milliyet Gazetesi**, nr: 2331, 7 Ağustos 1932, s. 3.

Vekili Tevfik Rüştü Aras ve Yunan Hariciye Vekili Maximos arasında imzalanmıştı⁷²³.

Türkiye ve Yunanistan arasında 10 Kasım 1934 tarihinde saat 24.00'te Hariciye Vekaletinde bir ticaret antlaşması imzalanmıştı. Antlaşma Türk hükümeti adına İktisat Vekili Celal Bayar, Yunan hükümeti adına Ekonomi Bakanı Pesmezoğlu tarafından paraf edilmişti. Antlaşmanın imzalandığı sırada yapılan tebliğde, iki devletin mahsullerinin aynı ve iktisadi bünyelerinin benzer olduğu belirtilmişti⁷²⁴. Türkiye ile Yunanistan arasında ticaret ilişkilerini devam ettirebilmek, ayrıca ticari ve iktisadi meseleleri tetkik etmek üzere Atina'da 1936 yılında Türk-Yunan ticaret ofisi kurulmuştu. Başkanlığa eski İktisat ve Maliye Nazırı Jorj Pesmazoğlu, ikinci başkanlığa Atina Ataşesi Dr. Naci Aday, ikinci reis muavinliğine ise Ticari Mübadeleler Yunan Şirketi Genel Direktörü Şarl Traversaros getirilmişti. Ofis 1 Ağustos 1936 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmişti⁷²⁵.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler 1934 yılında, İtalya'nın yayılmacı tehlikesine karşı alınacak önlemler üzerine ikili dostluk ilişkileri ile gelişmişti. 1938 yılında iki devlet arasında bir antlaşma imzalanmıştı. Ulus Gazetesi bu paktın imzalanmasını "Türk-Elen Munzam Paktı imzalandı" başlığıyla vermişti. Antlaşma 27 Nisan 1938 tarihinde bizzat Başvekil Celal Bayar'ın katılımıyla Atina'da imzalanmıştı. Bu antlaşma Balkan Paktı'nı da güçlendirmişti⁷²⁶.

Türk-Yunan ilişkileri, 1954 yılında yaşanan Kıbrıs Sorunu ile bir çıkmaza girmişti. Batı Trakya Türkleri, İstanbul'da yaşayan Rumlar, patrikhane, kara suları, hava sahası, Doğu Ege Adaları gibi sorunlar hala iki ülke arasında çözülemeyen meselelerdi⁷²⁷.

2. 6. 2. Türkiye-İngiltere İlişkileri

I. Dünya Savaşı'nın ardından İngilizlerin başını çektiği İtilaf devletleri, kaybeden İttifak Devletleri'ne zorlu antlaşmalar imzalatmışlardı. Bu sebeple Osmanlı Devleti de 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştı. Bu anlaşma sonrasında, İtilaf Devletleri ülkeyi işgal etmeye başlamıştı.

⁷²³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2729, 15 Eylül 1933, s. 1-5.

⁷²⁴ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4777, 11 Kasım 1934, s. 1.

⁷²⁵ **Ulus Gazetesi**, nr: 5427, 5 Eylül 1936, s. 2.

⁷²⁶ **Ulus Gazetesi**, 28 Nisan 1938, s. 1-8.

⁷²⁷ E. Semih Yalçın, **a.g.e**, s. 304-305.

Millî Mücadele'nin ardından kazanılan zaferle Lozan Barış Antlaşması'na gidilmiş olsa da Musul, Boğazlar, Kıbrıs'ın İngiliz hakimiyetine bırakılması gibi sebepler Türk-İngiliz ilişkilerini kötü etkilemişti⁷²⁸. İngiltere, Lozan'da Türk başarısını hiçe saymamakla beraber bu başarının sebebini ittifak içinde olduğu devletlerin başarısızlığına bağlamıştı. Söz konusu dönemde İngiltere hükümet değişikliği yaşamasına rağmen Türkiye üzerindeki isteklerini devam ettirerek uluslararası alanda Türkiye'yi sıkı bir şekilde takip etmişti⁷²⁹.

Lozan Barış Antlaşması'nda çözülemeyen Musul Sorunu 1926 yılında çözüme kavuşana dek Türk-İngiliz ilişkileri bu mesele üzerine yoğunlaşmıştı. İngilizler, I. Dünya Savaşı'nda Kutu'l-Amare'de Osmanlı tarafından yenilgiye uğratılmış olmasına rağmen bölgeden ayrılmayarak ayrıca Mondros Ateşkes Antlaşması'na dahi uymayarak bölgeyi işgal etmişti⁷³⁰.

Lozan Konferansı'nda İngilizler, Türkiye'ye Musul'u bırakmamak konusunda fazlaca uğraşmışlardı. Görüşmelerde Türkiye'nin bölge halkının oyuna başvurulması isteğine dahi karşı çıkmışlardı. Türkiye'nin bu isteği geri çevrilerek Musul Meselesi iki devlet arasında yapılacak ikili görüşmelere bırakılmıştı⁷³¹. İlk görüşme 19 Mayıs-5 Haziran tarihleri arasında yapılan Haliç Konferansı ile olmuştu. Görüşmeler Ali Fethi Okyar ile Irak Yüksek Komiseri Sir Pery Cox'un temsilciğinde gerçekleşmişti. İngiltere bu görüşmelerde Musul Haricinde Hakkari üzerinde de bazı isteklerde bulunmuştu. Bu görüşmeler neticesinde sonuç alınamaması üzerine sorunun çözümü için Milletler Cemiyeti'ne başvurulmuştu⁷³².

Milletler Cemiyeti tarafından 30 Eylül 1924 tarihindeki toplantıda bölgede inceleme yapmak üzere bir komisyon oluşturulmuştu. Aynı zamanda Musul sınırında İngiliz ve Türk askerleri arasında saldırılar olmuş, İngilizler uçaklarla Türk sınırlarına saldırmışlardı. Bu olaylar üzerine Türk Hükümeti, Milletler Cemiyeti'ne başvurarak İngilizlerin düzenledikleri saldırılarla sınır güvenliğini bozduklarını ve Türk halkına

⁷²⁸ Beral Alacı, Melih Akdeniz, "Türk-İngiliz İlişkileri Çerçevesinde Bir Örnek Olay: Kuşadası Kanapıçe Koyu Hadisesi 1934", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 14, S: 76, Şubat 2021, s. 178-185.

⁷²⁹ Ebru Boyar, "Türk-İngiliz İlişkilerinde Prestij Faktörü (1923-1938)", **Belleten**, C. 78, S: 283, s. 1157-1194.

⁷³⁰ E. Semih Yalçın, **İlmi Makaleler I**, (Yayına Hazırlayan: Emine Erdoğan Özünlü), Berikan Yayınevi, Ankara 2013, s. 248-249.

⁷³¹ Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s. 59.

⁷³² Mehmet Pınar, "Mahmut Soydan'ın Gözünden Musul Meselesi", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 41, 2018, s. 339-358.

çeşitli zararlar verdiklerini beyan etmişti⁷³³. İngiltere ise Türkiye'nin sınır ihlali yaptığını ileri sürmüştü. Musul bölgesinde Türk ve İngilizler arasında yaşanan saldırıların artması üzerine Milletler Cemiyeti bünyesinde 27 Ekim 1924 tarihinde Brüksel'de bir toplantı yapılmış ve geçici bir sınır hattı çizilmişti⁷³⁴. Milletler Cemiyeti tarafından oluşturulan komisyon, bölge hakkında hazırladığı raporu 16 Temmuz 1925 tarihinde bitirmişti. Rapora göre Brüksel hattı sınır olarak kabul edilmişti, Musul 25 yıl İngiliz himayesinde olmak üzere Irak'a bırakılmış, Hakkari'nin Türk sınırları içerisinde kalmasına karar verilmişti⁷³⁵. Türkiye'ye ise Musul'daki hakları sebebiyle 25 yıl petrol gelirlerinden %10 oranında ödenek verilmesine dair karar alınmıştı⁷³⁶.

Türkiye'nin Musul üzerinde alınan karara sıcak bakmamasına rağmen İngiltere'nin ısrarı, Şeyh Sait İsyanının çıkması ve Akdeniz'de İtalya'nın tehdit oluşturması gibi sebepler yüzünden 5 Haziran 1926 tarihinde İngiltere ve Irak ile Ankara Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştı⁷³⁷.

Ankara Antlaşması'yla Musul Sorunu çözülmüş olmasına rağmen Türkiye ve İngiltere arasındaki ilişkiler iyileşememişti. Bu tarihten sonra iki devlet arasında ki ilişkiler 1935 yılında demiryolları ve tarımsal sulama gibi alanlarda İngilizlere avantaj sağlayacak bir ticaret antlaşmasının yapılması doğrultusunda olmuştu. Akdeniz'de İtalya'nın yayılmacı politikasının Avrupa'da ve Akdeniz'de tehlike oluşturması üzerine 1936 yılında Akdeniz Paktı adında bir antlaşma yapılması ile Türk-İngiliz ilişkileri gelişmişti⁷³⁸. Aynı yıl Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde İngiltere'nin

⁷³³ Şefika Özmen, "Türk İngiliz İlişkilerinde Restorasyon Dönemi (1926-1939)", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2009, s. 40.

⁷³⁴ Deniz Bayburt, "Lozan Barış Konferansı ve Musul Meselesi Görüşmelerinde Nasturilerin Durumu", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 45, Bahar 2010, s. 1-36.

⁷³⁵ E. Semih Yalçın, **a.g.e.**, s. 263-264.

⁷³⁶ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **a.g.e.**, s. 74.

⁷³⁷ Gürhan Pamukçu, "Ankara Antlaşması'ndan Bağdat Paktına: Uluslar arası Antlaşmalar Işığında Türkiye-Irak Siyasi İlişkileri", **Turkish Studies**, Volume 13/22, Summer 2018, s. 451-474.

⁷³⁸ Fatma Anıl Öztop, "Türk-İngiliz İlişkileri (1939-1945)", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2010, s. 85-86.

Türkiye'nin Boğazlar üzerinde tam hakimiyet kurması yönündeki isteğini desteklemesiyle iki devlet arasındaki ilişkiler daha da pekişmişti⁷³⁹.

Türkiye ve İngiltere 12 Mayıs 1939 yılında Akdeniz'de bir saldırı olması durumunda karşılıklı yardım edeceklerini belirten bir bildirge imzalamışlardı⁷⁴⁰. Bildirge, TBMM'nin 12 Mayıs 1939 tarihli oturumunda Başvekil Refik Saydam'ın, *Gördüğünüz veçhile Türkiye-İngiltere münesabatında bir temel taşı ve aynı zamanda mühim bir merhale olan bu anlaşmağı, iki hükümet arasında elyevm müzakereleri cereyan eden kati ve devamlı teahhüdler takip edecektir ve bütün bu karşılıklı anlaşmaların hedefi birdi: sulh ve emniyet,*” şeklinde açıkladığı konuşmasının ardından 353 oy ile TBMM tarafından onaylanmıştı⁷⁴¹. Bildirge beyannamesi şu şekildeydi;

1- Türkiye ve Büyük Britanya hükümetleri birbirleriyle sıkı bir istişarede bulunmuşlardır. Aralarında cereyan eden ve halen devam etmekte bulunan müzakereler, görüşlerindeki mutat birliği tebarüz ettirmiştir.

2- İki devletin, kendi milli emniyetleri nef'ine olarak karşılıklı taahhütleri tazammun edecek uzun müddetle nihai bir anlaşma akdetmeleri takarrür etmiştir.

3- Bu nihai anlaşmanın akdine intizaren, Türkiye Hükümeti ve Büyük Britanya Hükümeti, vuku bulacak bir tecavüz hareketinin Akdeniz mıntıkasında bir harbe saik olması halinde yekdiğeriyle bilfiil işbirliği yapmağa ve yedi iktidarlarında bulunan bütün yardım ve müzaheretleri birbirlerine göstermeye hazır bulunduklarını beyan ederler.

4- Gerek beyanat ve gerek derpiş edilen anlaşma hiçbir memleket aleyhine müteveccih değildir. Ancak lüzumu tahakkuk ettiği takdirde Türkiye'ye ve Büyük Britanya'ya karşılıklı bir yardım ve müzaheret teminine matuftur

5- Nihai anlaşmanın ikmalinden evvel, karşılıklı taahhütlerin mevkiî fiile geçmesini icap ettirecek şartların daha sarîh bir surette tayini de dahil olmak üzere

⁷³⁹ Sait Dinç, “Atatürk Döneminde (1920-1938) Türk Dış Politikasında Gelişmelere Genel Bir Bakış; İkili ve Çok Uluslu İlişkiler”, http://turkoloji.cukurova.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/sait_dinc_ataturk_donemi_turk_dis_politikasi.pdf

⁷⁴⁰ Figen Atabey, “İkinci Dünya Harbi Öncesi Türk-İngiliz-Fransız Ortak Deklarasyonu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S: 11, 2014, s. 296-304.

⁷⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, C. 2, 12 Mayıs 1939, s. 68-72.

bazı meselelerin daha derin bir tetkike ihtiyaç gösterdiği her iki hükümetçe kabul edilmektedir. Bu tetkik halen devam etmektedir.

6- İki hükümet Balkanlarda emniyetin teessüsünü temin etmek lüzumunu dahi tasdik ederler ve bu gayeyi en seri bir surette istihsal için müşavere halindedirler.

7- Şurası muharrerdir ki yukarıda zikredilmiş olan hükümler iki hükümetten herhangi birinin sulhun takviyesindeki umumi menfaat iktizasından olarak diğer hükümetlerle anlaşmalar akdetmesine mani değildir⁷⁴².

Türkiye ve İngiltere arasında yapılan bu beyannameyle iki ülke arasında barışı temin edecek uzun süreli bir antlaşma yapılması kararlaştırılmıştı. Akdeniz’de bir savaş çıkması halinde iki ülke beraber hareket edeceklerdi. Bu bildirge hiçbir devlete karşı ikmal edilmemişti. Ayrıca Balkanlarda güvenliğin temin edilmesi için de görüşmeler yapılmasına karar verilmişti. Son maddede ise iki devletin isterlerse başka devletlerle antlaşma yapmalarına, bu beyannamenin, engel teşkil etmediği de belirtilmişti. Türkiye ve İngiltere’nin, böyle bir bildirgeyi, II. Dünya Savaşı’na yaklaşan günlerde, güvenliklerini garanti altına almak için imzaladıkları söylenebilir.

2. 6. 3. Türkiye-Fransa İlişkileri

Fransa, Mondros Mütarekesi’nden sonra Ermenileri kışkırtarak Türklere karşı ayaklanmalarını sağladı ve Türkiye’nin Adana-Mersin-Hatay’ı içine alan Güney topraklarını işgal etmişti. Ancak bu bölgede Türk halkının gücü karşısında fazla direnememiş ayrıca güçlü bir Yunanistan yerine kendi iktisadi çıkarlarını korumak için Türkiye ile antlaşma yoluna gitmeyi tercih etmişti⁷⁴³.

I. İnönü Zaferi’nin ardından İtilaf Devletleri, Sevr Antlaşması’nın şartlarını tekrar görüşmek için Londra Konferansı’nı düzenlemişlerdi⁷⁴⁴. Konferansta Türk Temsilci Bekir Sami Bey ve Fransız Başbakanı Briand arasında 11 Mart 1921’de ikili bir antlaşma imzalanmıştı. Bu antlaşmaya göre:

1- Fransa ile Türkiye arasındaki savaş bitecek

2- Türk zabıta kuvvetlerine Fransız subaylar alınacak

⁷⁴² **Tan Gazetesi**, nr: 1357, 13 Mayıs 1939, s. 1.

⁷⁴³ Ömer Budak, “Milli Mücadele Dönemi Türk-Fransız İlişkileri”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, S: 19, Güz 2008, s. 97-114.

⁷⁴⁴ Bülent Kara, “Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı”, **Akademik Bakış**, C. 3, S: 5, Kış 2009, s. 143-170.

3- Elazığ, Diyarbakır ve Sivas illerinde yapılacak ekonomik teşebbüslerde öncelik Fransa'ya tanınacaktı

4- Ergani'de bulunan maden işletmesinin imtiyazı da Fransa'ya verilecekti. Ancak Fransa ile yapılan bu antlaşma Atatürk tarafından kabul edilmemişti⁷⁴⁵.

Türkiye'nin Sovyetler ile bir antlaşma imzalaması Fransa'yı endişelendirmiş ayrıca Sakarya Savaşı'nda elde ettiği başarılar Fransa'nın Türkiye'ye karşı tavrını değiştirmişti⁷⁴⁶. Fransa'nın Asya'daki çıkarlarını da düşünerek Türklerle barış yoluna gitmek istemesi sonucunda 20 Ekim 1924 tarihinde Ankara Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşmayla Türkiye-Suriye sınırı belirlenmişti⁷⁴⁷. Nusaybin ve Caber Kalesi Türk toprakları içerisinde kalmıştı. Ankara Antlaşması, İtilaf Devletleri arasındaki ilk yol ayrımının olduğu bir antlaşmadır. Misak-ı Milli sınırlarına göre de Türkiye'nin lehine olmayan bu antlaşma TBMM'de büyük tartışmalara sebebiyet vermişti⁷⁴⁸. Ancak bu antlaşmayla TBMM ilk defa Batılı bir devlet tarafından tanınmıştı. Ayrıca Fransızların, güney topraklarından çekilirken bıraktıkları askeri yardımlar Başkomutanlık Meydan Muharebesi'ne kadar Türkiye'ye avantaj sağlamıştı⁷⁴⁹.

Ankara Antlaşması'yla Türkiye-Fransa arasındaki barış kesinleşmemişti. Daha sonra Lozan Görüşmelerinde kapitülasyonlar konusu gündeme gelince Fransa Türkiye'deki imtiyazlarını kaybetmek istemediği için iki devlet arasında pürüzler ortaya çıktı. Lozan'da, Fransa ile yaşanan diğer problemler ise İskenderun-Hatay⁷⁵⁰, borçlar, yabancı okullar ve Adana-Mersin Demiryolu sorunuymdu. İki ülke arasındaki iyi ilişkilerin sağlanamamasına neden olan bir başka olay ise Bozkurt-Lotus davasıydı⁷⁵¹.

⁷⁴⁵ Atatürk, **a.g.e.**, s. 400.

⁷⁴⁶ Yaşar Özüçetin, Kübra Nur Çelik, "Türk-Fransız İlişkileri Temelinde Düşünce ve Yaklaşımları ile Dikkat Çeken Bir General: Henri Gouraud", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 8, S: 104, Mayıs 2020, s. 1-17.

⁷⁴⁷ İsmail Özçelik, "Milli Mücadele Döneminde Ermeni Meselesi", **UlakBilge**, C. 5, S: 11, 2017, s. 655-682.

⁷⁴⁸ Mustafa Yahya Metintaş, "Ankara Antlaşması'nın Türkiye Büyük Millet Meclisinde Tartışılması", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi**, C. 2, S: 5, 2019, s. 1-26.

⁷⁴⁹ Bige Yavuz, "1921 Tarihli Türk-Fransız Antlaşması'nın Hazırlık Aşamaları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 8, S: 23, 1992, s. 273-308.

⁷⁵⁰ Hüseyin Bulut, "Atatürk Devri Türk-Fransız İlişkileri", **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S: 62, 2018, s. 539-548.

⁷⁵¹ E. Semih Yalçın, **a.g.e.**, s. 377.

Ankara Antlaşması gereği Türkiye-Suriye sınırının çizilmesi için kurulacak olan komisyon 1926 yılında kadar toplanamamıştı. 18 Şubat 1926 yılında Türkiye-Fransa arasında, “Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması” imzalandı ancak sorun çözülemedi⁷⁵²⁷⁵³.

Türkiye-Fransa arasında yaşanan bir başka problem de yabancı okullar sorunuydu. Türkiye’nin yabancı okullarda tarih ve coğrafya derslerinin eğitiminin Türk öğretmenler tarafından Türkçe olarak verilmesi kararına Fransa karşı çıkmıştı. Ancak Türkiye bu sorunu ülkenin bir iç meselesi olarak gördüğü için Fransa’nın müdahalesine izin vermedi⁷⁵⁴. Osmanlı’dan kalan borçlar meselesinde ise 1928 yılında borçların taksit şeklinde ödenmesi karar verilerek antlaşma sağlanmıştı. Türkiye Fransa’ya son ödemesini 1954 yılında yapmıştı⁷⁵⁵. 1928 yılından sonra 22 Nisan 1933 tarihinde Paris’te, “Borçlar Mukavelesi”, adında bir antlaşma yapılmasıyla bu sorun tamamen çözülmüştü⁷⁵⁶. 1928 yılında yapılan antlaşmadan bir yıl sonra Adana-Mersin Demiryolunun satın alınmak istenmesiyle iki devlet arasındaki ilişkiler gerginleşmişti. Türkiye’nin bu demiryolunu millileştirme fikrine Fransa çok sıcak bakmasa da 1929 yılının Haziran ayı içerisinde demiryolu işletme hakkını Türkiye’ye devretmişti⁷⁵⁷.

Türkiye ve Fransa arasında 1926 yılında yaşanan Bozkurt ve Lotus gemilerinin Midilli sularında çarpışması iki devlet arasındaki ilişkileri zedeleyen bir diğer olaydır. 2 Ağustos gecesi yaşanan bu olayda Bozkurt gemisi batmış ve gemide bulunan 8 Türk gemici kaybolmuştu. Bu kaza sonucunda Türk gemisinin kaptanı Hasan ile Lotus gemisinin kaptanı Desmons hapis cezası almıştı⁷⁵⁸. Uluslararası sularda meydana gelen bir kaza sebebiyle Fransız kaptanın tutuklanmasına, Fransa, karşı çıkmıştı. Türkiye ve Fransa arasında anlaşmazlığa neden olan bu olay Lahey Adalet Divanı’na

⁷⁵² Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **a.g.e.**, s. 84-86.

⁷⁵³ İskenderun-Hatay Meselesi, Hatay Sorunu başlığı adı altında ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

⁷⁵⁴ Mahmut Bolat, “Genel Hatlarıyla Atatürk Dönemi Türkiye’nin İkili İlişkileri”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi**, C. 7, S: 1, 2006, s. 45-74.

⁷⁵⁵ Harun Semercioğlu, “Atatürk Döneminde İzlenen Bölgesel Güvenlik Politikası”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C. 16, S: 2, 2015, s. 47-62.

⁷⁵⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2585, 24 Nisan 1933, s. 1.

⁷⁵⁷ ATAM, **a.g.e.**, s. 388.

⁷⁵⁸ Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s. 225.

götürülmüştü⁷⁵⁹. Lahey Adalet Divanı'nda bu dava 12 Ekim 1926 tarihinde görülmeye başlamıştı. Türkiye'yi Mahmut Esat Bozkurt, Fransa'yı ise Henri Fromageot temsil etmişti. Yapılan celseler sonucunda Lahey Adalet Divanı, Türkiye'nin bu olayla hukuka aykırı davranmadığına dair kararını 7 Eylül 1927 tarihinde beyan etmişti. Hukuki bir davanın kazanılması Türkiye'de büyük coşkuyla karşılanmıştı⁷⁶⁰.

Fransız Hariciye Nazırı Briand ile Türkiye'nin Paris Sefiri Ali Fethi Bey arasında 3 Şubat 1930 tarihinde bir dostluk antlaşması imzalanmıştı. Temps Gazetesi, Türkiye ve Fransa arasında imzalanan bu antlaşmanın iki ülke arasında yeni bir dönem başlatacağını öne sürmüştü. Ayrıca manda altında bulunan yerlerle ilgili olarak da yeni kararların alınacağı ifade edilmişti⁷⁶¹.

Lozan Barış Antlaşması'nda alınan bu kararlar hukuki, siyasi ve ekonomik sorunlar Karma Hakem Mahkemeleri ile çözülecekti. Bu doğrultuda ilk mahkeme Türk-Fransız Karma Hakem Mahkemesi olmuştu ve 3 Aralık 1925 tarihinde kurulmuştu⁷⁶². 1929 yılında Türk-Fransız Muhtelit Hakem Mahkemesi hakimliğine İstanbul Darülfünunu Hukuk Profesörü Hacı Adil Bey, Hariciye Vekaletinin teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti tarafından kabul edilmişti⁷⁶³. 1930 yılında Türk-Fransız muhtelit mahkemesinde üç adet dava görülmüştü. Davalardan ilki savaştan önce sipariş edilen torpidolardan dolayı Ogüst Norman şirketi tarafından hükümete açılan davadır. Şirket torpidolar alınmadığı için, hükümetten 150 bin İngiliz lirası talep etmişti. Dava iki taraf arasında sulh yoluyla halledilmek üzere ileri bir tarihe ertelenmişti. İkinci dava, yine savaştan önce Çukurova arazisi üzerinde verilmiş olan bir imtiyaz meselesiydi ve davacı hükümetten 22 milyon frank tazminat istemişti. Dava iki ay sonraya ertelenmişti. Üçüncü dava, Leon Kor tarafından madenci Arif Bey, Bolu mebusu Necati Bey, Yazıcızade İsmail Hakkı Bey ve Zehra Hanım adına açılan davadır. Davanın açılma sebebi Leon Kor isimli şahsın, Zehra isimli şahıstan

⁷⁵⁹ Alper Ersaydı, “Bozkurt-Lotus Davası ve Genç Türkiye'nin Hukuksal Yetkinliği”, **Tarih Okulu Dergisi**, S: 6, Ocak-Nisan 2010, s. 33-43.

⁷⁶⁰ Şule Sevinç Kişi, “Bozkurt-Lotus Deniz Kazası, Bozkurt Lotus Davası ve Adliye Vekili Mahmut Esat (Bozkurt) Bey'in Uluslar arası Hukuktaki Büyük Zaferi”, www.kusadasikulturelmiras.com. (Erişim Tarihi-17 Şubat 2022).

⁷⁶¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1434, 7 Şubat 1930, s. 1.

⁷⁶² Seda Örsten Esirgen, a.g.m., s. 309-338.

⁷⁶³ **BCA**, 30.18.1.2, 3-25-15, 01.05.1929.

Zonguldak'taki madenlerin işletme hakkını 25 sene müddetle satın almak için bir antlaşma imzalamış olması ve bu antlaşmayı tekrar imza etmek istemesidir⁷⁶⁴.

Türkiye ve Fransa arasındaki iyi ilişkiler Hatay Meselesi'nde ayrıntılı bir şekilde belirtildiği gibi 1937 yılında bu bölgenin bağımsız olmasıyla gelişti. Bu iki ülkeyi birbirine yaklaştıran diğer bir mesele ise Avrupa'daki devletler arasında yaşanan soğuk havadır⁷⁶⁵.

Türkiye ve Fransa arasında 23 Haziran 1939 tarihinde saat 18.30'da Fransa Hariciye Nezaretinde, Hariciye Nazırı Bonnet ile Fransa Büyükelçisi Suat Davaz Bey arasında karşılıklı yardım bildirgesi imzalanmıştı⁷⁶⁶. Başvekil Dr. Refik Saydam, TBMM'de aynı gün bu antlaşmanın Akdeniz'de doğabilecek tehlikelere karşı Türkiye ile İngiltere arasında 12 Mayıs tarihinde yapılan antlaşma ile aynı surette olduğunu, böyle bir antlaşmanın dünya barışı için gerekli olduğunu ifade eden bir konuşma yapmıştı. Antlaşma, Başvekil Saydam'ın konuşmasının ve antlaşma maddelerini tek tek açıklamasının ardından TBMM tarafından da 34 oy ile onaylanmıştı⁷⁶⁷. İngiltere'nin müttefiki olan Fransa ile böyle bir antlaşmanın yapılması, Türkiye'yi her iki devletle aynı cephede birleştirmiştir.

Türkiye-İngiltere ve Türkiye-Fransa arasında imzalanan bu iki antlaşmanın sonucunda, Türkiye-İngiltere ve Fransa arasında 19 Ekim 1939 tarihinde Ankara'da Hariciye Vekaletinde saat 18.30'da Başvekil Saydam, Fransız Büyükelçi Rene Massigli ve İngiliz Büyükelçisi Sir Huges arasında üçlü bir bildirge imzalanmıştı. Antlaşma 15 yıl geçerli olacak, eğer süre bitiminden 6 ay öncesine kadar herhangi bir devlet antlaşmayı feshetmezse 5 yıl daha yürürlükte kalacaktı. Antlaşmanın maddeleri şu şekildeydi:

1- Türkiye'ye karşı bir Avrupa devleti tarafından vaki bir tecavüz neticesinde Türkiye bu devletle çatışmaya girdiği takdirde İngiltere ve Fransa Türkiye'ye yardım edecekti

2- Akdeniz bölgesinde gerçekleşecek bir harp sırasında Türkiye bu iki devlete yardım edecekti.

⁷⁶⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1489, 3 Nisan 1930, s. 1.

⁷⁶⁵ Müzehher Yamaç, "Fransız Arşiv Belgelerinde 23 Haziran 1939 Tarihli Türk-Fransız Antlaşması", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 35, S: 1, 2019, s. 215-252.

⁷⁶⁶ **Tan Gazetesi**, nr: 1399, 24 Haziran 1939, s. 6.

⁷⁶⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre VI, C. 3, 23 Haziran 1939, s. 317-323.

3- Yunanistan ve Romanya'nın İngiltere ve Fransa'ya karşı savaş açtığı takdirde Türkiye bu iki devlete yardım edecekti.

4- Avrupa'da gerçekleşecek bir harp durumunda Türkiye hiç olmazsa tarafsız olacaktı.

5- Olası bir harp durumunda bu üç ülke istişare edeceklerdi.

6- Bu antlaşma hiçbir devlete karşı yapılmamıştı. Amacı karşılıklı yardımdır.

7- Bu antlaşma üç devlet içinde karşılıklı taahhüt şeklinde imzalanmıştır.

8- Antlaşma mümkün olduğu kadar çabuk onaylanacak ve Ankara'da teati edilecektir⁷⁶⁸.

Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında yapılan söz konusu antlaşmayla bu üç devlet, Avrupa devletleri, Balkanlar ve Akdeniz'den gelecek bir savaşa karşı kendilerini garanti altına almaya çalışmışlardır. Çünkü II. Dünya Savaşı sebebiyle uluslararası alanda yardıma ihtiyaç duyacaklarını düşünmüşlerdir.

2. 6. 4. Türkiye-İtalya İlişkileri

İtalya, Paris Barış Konferansı'nda kendisine vaat edilen yerlerin Yunanistan'a bırakılmasından dolayı İtilaf Devletleri'nden bağımsız hareket etmeye başlamış ve Antalya, Menteşe, Marmaris, Bodrum, Kuşadası ve Afyon'u işgal etmişti⁷⁶⁹. İstiklal Savaşı'nda ise Londra Konferansı'na Türkiye'yi davet ederek Türkiye'ye destek vermişti. Hatta bu konferansta Bekir Sami Bey 12 Mart 1921 tarihinde İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza ile bir antlaşma imzalamıştı. Bu antlaşma göre İzmir ve Trakya'nın Türkiye'de kalmasına karşılık İtalya'ya Antalya, Muğla, Afyon, Kütahya, Aydın ve Konya bölgelerinde ekonomik imtiyazlar tanınacaktı. Ereğli'de bulunan madenlerin işletme hakkı Türkiye ve İtalyan ortak bir şirkete bırakılacaktı. Ancak bu antlaşma Atatürk tarafından uygun bulunmayarak reddedilmişti⁷⁷⁰. İtalya'nın Türkiye'ye karşı ılımlı duruşu Lozan görüşmelerinde de devam etmiş, üstelik Lozan

⁷⁶⁸ **Tan Gazetesi**, nr: 1517, 20 Ekim 1939, s. 1-6.

⁷⁶⁹ Mevlüt Çelebi, "Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", **Belleten**, C. 62, S: 233, 1998, s. 157-206.

⁷⁷⁰ Atatürk, **a.g.e.**, s. 400.

Barış Antlaşması'nı resmî olarak onaylayan ilk devlet de İtalya olmuştu⁷⁷¹. Ancak İtalya'nın 1924 yılında Rodos Adası'na asker çıkarması ve Antalya-Kuşadası bölgesinde askeri gözlemler yapması iki ülke arasında gerginliğe neden olmuştu.

İki devlet arasındaki ilişkiler, 1927 yılına gelindiğinde İtalya'nın Balkanlarda etkinliğini arttırması ve Türkiye'nin İngiltere-Fransa Hükümetleriyle iyi ilişkiler kurması sonucunda düzelmeye başlamıştı⁷⁷². 1928 yılında Meis Adası etrafında bulunan adalar için ikili bir görüşme yapılmış ama antlaşmaya varılamamıştı. Daha sonra 1932 yılında, Türkiye ve İtalya arasında Meis Adası civarındaki 19 adanın Türkiye'ye, 11 adanın ise İtalya'ya verilmesi suretiyle bir antlaşma imzalanarak bu sorun çözüme kavuşmuştu⁷⁷³. İki devlet arasında imzalanan bu antlaşma 1934 yılında yapılan bir sözleşmeyle 3 yıl uzatılmıştır. Yine eğer sözleşmenin bitmesine 6 ay kala iki devletten feshetme talebi gelmezse antlaşma 5 yıl daha uzatılabilecektir. Antlaşma 1942 yılına kadar geçerliliğini korumuştur, ancak 1939 yılında II. Dünya Savaşı sebebiyle Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile üçlü sözleşmeler imzalamasıyla antlaşmanın tarafsızlık ilkesine uyulmamıştır⁷⁷⁴.

İtalya'nın yayılmacı politikası sebebiyle Akdeniz'de tehlike oluşturması Türkiye'nin İtalya ile iyi ilişkiler kurmasını engellemiştir. Hatta 1934'te Balkan Devletleri ile Balkan Pakti'nin, 1935'te İngiltere ve Fransa ile Akdeniz Pakti'nin, 1937'de ise İran, Afganistan ve Irak ile Sadabad Pakti'nin imzalanması İtalya'nın bu politikasına karşı önlem almak içindi⁷⁷⁵. İtalya 1936 yılında yapılan Montrö Konferansına Akdeniz'de güvenliği tehdit edecek bir sorunun olmadığını ileri sürerek katılmamıştı. Daha sonra Türkiye'nin İtalya'ya karşı olan iktisadi tedbirleri kaldırması Montrö Boğazlar Sözleşmesi için iki devlet arasında görüşmeler başlamıştır. Ancak 1937 yılında Akdeniz'de yaşanan deniz saldırıları için toplanan Nyon Konferansı'na

⁷⁷¹ Türkan Cantemur, "Türkiye-İtalya İlişkileri (1930-1950)", **38. Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi**, 10-15 Eylül 2007, C. 7, s. 779-813.

⁷⁷² Mevlüt Çelebi, "Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya ilişkilerini Etkileyen Faktörler", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 31, S: 91, 2015, s. 69-92.

⁷⁷³ Hande Erol, "Türk Gazetelerine Göre 1946-1950 Yılları Arasında Türk-İtalyan İlişkileri", **Studies Of The Ottoman Domain**, C. 8, S: 15, Ağustos 2018, s. 159-184.

⁷⁷⁴ Ahmet Özgiray, "Türk-İtalyan Siyasi İlişkileri (1921-1930)", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S: 5, 1990, s. 125-134.

⁷⁷⁵ Mevlüt Çelebi, "Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 31, S: 91, 2015, s. 69-92.

katılmamıştı. Türkiye ise söz konusu konferansa katılarak barışçı bir politika izlemeye devam etmişti⁷⁷⁶.

2. 6. 5. Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri

İstiklal Savaşı yıllarında Türkiye ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler iki ülkenin çatıştıkları devletlerin ortak olması sebebiyle iki ülkeyi birbirine yaklaştırmıştı⁷⁷⁷. TBMM'nin 26 Nisan 1920'de, Moskova hükümetine bir mektup göndermesiyle ilk ilişkiler kurulmuştu. Atatürk'ün Büyük Millet Meclisi Reisi olarak bizzat yazdığı mektupta, sömürgeci devletlere karşı birlikte hareket edilerek bu devletlerin ellerinde bulunan masum insanları kurtarmak gerektiği teklif edilmiş, ayrıca cephane, para ve erzak yardımı talep edilmişti⁷⁷⁸. Sovyetler Birliği'nin Türk İstiklal Mücadelesi'ne karşı ilk ilgisi Türkiye Hükümeti'nin bu mektubuyla olmuştu⁷⁷⁹. İki ülke arasında iyi ilişkiler kurulması için TBMM tarafından Dış İşleri Bakanı Bekir Sami Bey ve Yusuf Kemal Bey'den oluşan bir heyet Moskova'ya gönderilmişti. Bu doğrultuda 16 Mart 1921'de Moskova'da Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması imzalanmıştı⁷⁸⁰. Moskova Antlaşması Sovyetlerin Sevr'i kabul etmeyerek Misak-ı Milli'yi tanımaları ve Türk-Sovyet sınırının çizilmiş olması açısından çok önemlidir. Lozan Barış Antlaşması'nın ardından Türkiye'nin Batılı devletlerle çözümlenmeyen sorunlarının devam etmesi Türkiye ve Sovyetler Birliği'ni yakınlaştırmıştı⁷⁸¹.

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra 17 Aralık 1925 tarihinde Paris'te Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında "Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması" imzalanmıştı. Bu antlaşma hem Türkiye hem de Sovyetler Birliği'nin imzaladığı ilk saldırmazlık antlaşmasıdır⁷⁸². Bu antlaşmayla iki ülke de birbirlerine saldırmayacaklar, başka devletler tarafından kendileri adına kurulacak herhangi bir ittifakta bulunmayacaklardı. 3 yıl geçerli olmasına karar verilen sözleşmenin, fes

⁷⁷⁶ Mevlüt Çelebi, a.g.m., s. 69-92.

⁷⁷⁷ Figen Atabey, "Monterux Konferansı'ndan İkinci Dünya Harbi'ne Kadar Türk-Sovyet İlişkileri", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S: 4, Ocak 2014, s. 1-11.

⁷⁷⁸ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, 1991, s. 318.

⁷⁷⁹ Sadık Erdaş, "Türk-Sovyet İlişkilerinin İlk Yılı ve İki Kararname", *CTAD*, C. 13, S: 26, Güz 2017, s. 67-90.

⁷⁸⁰ Atatürk, a.g.e., s. 315.

⁷⁸¹ Çağatay Benhür, "Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S: 15, 2004, s. 325-337.

⁷⁸² Çağatay Benhür, "1920'li Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri: Kronolojik Bir Çalışma", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S: 24, 2008, s. 277-313.

isteği gelmediği için önce 1 yıl daha sonra 2 yıl daha uzatılmasına karar verilmişti. 1931 yılında ise 5 yıl daha uzatılmıştı⁷⁸³. Daha sonra 7 Kasım 1935 tarihinde saat 17.15'te Dış İşleri Bakanlığında Tevfik Rüştü Aras ve Sovyetler Birliği Büyükelçisi Karahan arasında yapılan görüşme sonucunda antlaşma 10 yıl daha uzatılmıştı⁷⁸⁴. 7 Kasım 1945 yılına kadar uzatılmasına karar verilen bu antlaşma TBMM'nin 20 Aralık 1935 tarihinde yapılan oturumunda 237 oy ile kabul edilmişti⁷⁸⁵.

Batılı devletler arasında antirevizyonist ve revizyonist ülkelerin dörtlü bir pakt oluşturma ihtimali Türkiye ve Sovyetler Birliği'ni 1933-1936 yılları arasında birbirine yakınlaştırmıştı. 1936 yılında Montrö Konferansı'nda Sovyetlerin Türkiye'nin taleplerini desteklemesi sonucunda iki devlet arasındaki ilişkiler daha da iyileşmişti⁷⁸⁶. Ancak söz konusu antlaşmadan sonra 1939 yılında Sovyetler Birliği'nin Almanya ile yakınlaşması sonucu Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde ve Türk-İngiliz-Fransız üçlü bildirgesinde birtakım değişiklikler yapılmasını talep etmesi üzerine iki ülke arasındaki ilişkiler duraklamıştır⁷⁸⁷. Sovyetlerin bu isteklerine rağmen Türkiye, Sovyetler Birliği ile iyi ilişkilerini devam ettirmek istemiş bir yandan da Sovyet tehlikesine karşı İngiltere ve Amerika ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştı. Ancak Sovyetlerin, Almanya ile ittifak yaparak yayılmacı bir politika izlemesi sonucu Türkiye ve Sovyetler Birliği ilişkileri tamamen sona ermişti⁷⁸⁸.

2. 6. 6. Türkiye'nin İslam Devletleri İle İlişkileri

Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte çağdaş ve laik bir ülke olma yolunda atılan adımlar ile Suriye, Irak gibi ülkelerin Batılı devletlerin himayesine girmesi gibi olaylar Türkiye'yi Ortadoğu ülkelerinden uzaklaştırmıştı. Aynı zamanda Türkiye'de yapılan inkılaplar ve Cumhuriyet rejimi Afganistan ve İran gibi ülkelere de örnek teşkil etmişti⁷⁸⁹. Türkiye'nin Musul ve İskenderun Sorunu, Ortadoğu devletleri ile ilişkilerini zedelemişti. Ancak daha önce de ifade edildiği gibi İtalya'nın yayılmacı

⁷⁸³ Sedef Bulut, Ceyhun Öğreten, "Türk-Sovyet İlişkilerinde Yol Ayrımı: 1925 Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktının İptali ve Amerikan Basını", *History Studies*, C. 11, S: 5, Ekim 2019, s. 1457-1489.

⁷⁸⁴ *Tan Gazetesi*, nr: 3503, 8 Kasım 1935, s. 1-9.

⁷⁸⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre V, C. 7, İ: 1, 20 Aralık 1935, s. 129.

⁷⁸⁶ Mehmet Gönübol, Cem Sar, *a.g.e.*, s. 111-112.

⁷⁸⁷ Ömer Osman Umar, "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk-Sovyet İlişkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 20, S: 59, 2004, s. 369-412.

⁷⁸⁸ E. Semih Yalçın, *a.g.e.*, s. 273.

⁷⁸⁹ Bayram Sinkaya, "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi", *Adam Akademi*, S: 1, 2011, s. 79-101.

politikası sebebiyle 1935 yılında Habeşistan'a saldırması Türkiye'nin Doğulu devletlerle yakın ilişkiler kurmasını sağlamış, böylece 1937 yılında Sadabad Paktı imzalanmıştı.⁷⁹⁰

Türkiye-Afganistan arasındaki ilişkiler Afganistan'ın bağımsızlığını elde etmesinin ardından 1921 yılında "Türk-Afgan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" ile başlamıştı. Türkiye'nin Gümrü Antlaşması'ndan sonra imzaladığı bu ikinci antlaşmayla Afganistan'ın bağımsızlığı tanınmıştı. Ayrıca bu antlaşmadan sonra Türkiye, Afganistan'a öğretmen ve subay göndermişti. İkinci bir antlaşma ise 1928 yılında "Dostluk ve Teşrik-i Mesai Muahedenamesi" adıyla imzalanmıştı⁷⁹¹. 28 Mayıs 1928 tarihinde imzalanan bu antlaşmanın 10 yıl daha uzatılması için 11 Kasım 1937 tarihinde Hariciye Vekaleti bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından yönlendirilmişti⁷⁹².

Türkiye 1934 yılında, Afganistan ve İran arasında yaşanan sınır anlaşmazlığı sorununda hakemlik yapmış, 1935 yılında bir rapor hazırlayarak iki devlete de raporunu sunmuştu. Bu sorunun çözüme kavuşması, 1937 yılında Sadabad Paktı'nın imzalanmasının yolunu açmıştı. Ayrıca Türkiye, Afganistan'ın 1934 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olmasında da etkin bir rol oynamıştı⁷⁹³. Tefik Rüştü Aras, Afganistan'ın cemiyete üye olması için bir rapor hazırlayarak⁷⁹⁴ söz konusu devletin üye olmasına engel bir durum olmadığını, üyelik için bütün şartları taşıdığını beyan etmişti. Afganistan'ın cemiyete üyeliği 48 oy ile kabul edilmişti⁷⁹⁵.

Türkiye ile İran arasındaki ilişkiler iki devlette yapılan inkılapların yakın zamanlarda gerçekleşmesi sonucu kurulmaya başlamıştı. Türkiye'de cumhuriyetin ilanı ile birlikte yaşanan rejim değişikliği, İran'da da 1921 darbesinden sonra yaşanmıştı⁷⁹⁶. Milli Mücadele Dönemi'nde elçilik açılmasıyla resmi ilişkiler başlamış,

⁷⁹⁰ Sedat Akdeniz, "Atatürk Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri ve Hatay Sorunu (1920-1938)", **Asia Minor Studies**, S: 1, 2019, s. 158-183.

⁷⁹¹ Hüsnü Özlü, "'Türk-Afgan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması' Kapsamında Atatürk Dönemi Türkiye-Afganistan İlişkilerine Bakış", **Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 3, S: 8, Eylül 2012, s. 31-46.

⁷⁹² **BCA**, 30.18.1.2, 80-93-16, 11.11.1937.

⁷⁹³ Zabihullah Dashti, "Zahir Şah Dönemi Afganistan-Türkiye İlişkileri (1933-1973)", **Anasay**, C. 17, 2021, s. 125-152.

⁷⁹⁴ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4735, 27 Eylül 1934, s. 1.

⁷⁹⁵ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4736, 28 Eylül 1934, s. 1.

⁷⁹⁶ Mehmet Çete, "Türkiye-İran İlişkileri (1919-1938)", **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2007, s. 39.

1926 yılında da “Dostluk ve Güvenlik Antlaşması” imzalanmıştı⁷⁹⁷. Antlaşma Tahran’da Türkiye Büyükelçisi Memduh Şevket Esendal ile Reisü’l-Vüzera Mehmet Ali Han Fûrugi ve Hariciye Nazır Vekili Davut Meftah arasında imzalandı⁷⁹⁸. Bu antlaşmanın ardından 5 Kasım 1932 tarihinde Ankara’da Hariciye Vekaletinde İran Hariciye Nazırı Fûrugi ile Tefvîk Rüştü Aras arasında “Dostluk ve Emniyet Muahedesi” adında ikinci bir antlaşma yapılmıştı. Bu antlaşma 22 Nisan 1926 tarihinde yapılan antlaşmayla aynı hükümleri içeriyordu. 1926 yılında yapılan antlaşmanın yürürlükte kalma süresi 5 yıl olarak belirlenmiş, iki taraf feshetme kararı almadığı için 1 yıl daha uzamıştı⁷⁹⁹. TBMM’nin 23 Aralık 1933 tarihinde yapılan oturumunda da bu antlaşma meclis tarafından onaylanmıştı⁸⁰⁰.

Türkiye-İran arasındaki ilişkiler 1934 yılında İran Şahı Rıza Pehlevi’nin Türkiye’ye gelmesi ile ayrı bir boyut kazanmıştı⁸⁰¹. Türkiye ve İran arasında 14 Mart 1937 tarihinde Tahran’da İkamet Antlaşması, Gümrük faaliyetlerini tanzim eden Antlaşma, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması, yine Tahran’da 20 Nisan 1937’de Havai Seyrüsefer Antlaşması ile Transit Antlaşması, 7 Ocak 1937’de Telefon ve Telgraf Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşmalar TBMM’nin 7 Haziran 1937 tarihli oturumunda onaylanmıştı⁸⁰².

2. 6. 7. Türkiye’nin Diğer Balkan Devletleri İle ilişkileri

Türkiye’nin Balkan Devletleri ile iyi ilişkiler kurması siyasi ve ekonomik olmak üzere iki sebebe dayanır. Ekonomik sebep 1929 dünya ekonomik krizi, siyasi sebep ise İtalya’nın Balkanlarda ve Akdeniz’de yayılmacı bir politika izlemesidir⁸⁰³. Türkiye’nin 1923-1930 yılları arasında Balkan Devletleri ile ilişkileri Lozan Barış Antlaşması’yla çözülemeyen sorunlar üzerine gelişmişti. Bu sorunlar, Yunanistan ile yaşanan mübadele, patrikhane, etabli sorunuydu⁸⁰⁴. Ayrıca bu dönemde Arnavutluk ile 1923 yılında, Yugoslavya ve Bulgaristan ile de 1925 yılında ikili “Dostluk

⁷⁹⁷ ATAM, **a.g.e.**, s. 446.

⁷⁹⁸ Cevdet Teke, Erdal Aydoğan, “Memduh Şevket Bey’in Tahran Büyükelçiliği Dönemi Türkiye-İran İlişkileri (1925-1930)”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S: 72, 2021, s. 347-370.

⁷⁹⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2421, 6 Kasım 1932, s. 1.

⁸⁰⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre IV, C. 19, İ: 3, 23 Aralık 1933, s. 105.

⁸⁰¹ Selçuk Duman, “Tek Parti Dönemi Türkiye-İran İlişkileri”, **Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C. 2, S: 3, 2016, s. 1-30.

⁸⁰² **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre V, C. 19, İ: 2, 7 Haziran 1937, s. 99-100-101.

⁸⁰³ ATAM, **a.g.e.**, s. 443-444.

⁸⁰⁴ Pınar Yürür, **a.g.e.**, S: 3, Ankara 1998, s. 171-203.

Antlaşmaları” imzalanmıştı⁸⁰⁵. İtalya’nın yayılmacı politikası, Almanya’nın Nazi Partisi’nin etkisiyle revizyonist hareketleri, Batılı devletlerin silahlanması, Türkiye ve Balkan Devletlerini yakın ilişkiler kurmaya teşvik etmişti. Bu doğrultuda 1930 yılında başlamak üzere 4 defa Balkan Birliği Konferansı yapılmıştı⁸⁰⁶.

Türkiye ve Yunanistan’ın Balkanlarda barışçı bir politika izlemesi Romanya ile yakın ilişkiler kurulmasını sağlamıştı. Böylece 1929 yılında “Oturma, Ticaret ve Deniz Ulaşımı Sözleşmesi”, 1930 yılında da “Mezarlıkların Korunmasına Dair Sözleşme”, 1933 yılında ise “Dostluk, Saldırmazlık, Hakemlik ve Uzlaşma Antlaşması” imzalanmıştı⁸⁰⁷.

Türkiye-Romanya arasında 17 Ekim 1933 tarihinde Ankara’da Tevfik Rüştü Aras ile Romanya Hariciye Nazırı Titulescu arasında dostluk antlaşması imzalanmıştı⁸⁰⁸. Bu antlaşma 6 Mart 1934 tarihinde Esat Bey’in başkanlığında toplanan TBMM’nin oturumunda 179 oy ile onaylanmıştı⁸⁰⁹. Türkiye ile Romanya arasında 1936 yılında Dobruca Türklerinin Türkiye’ye göç etmesi ile ilgili müzakereler yapılmıştı. Yapılan müzakereler sonucunda Türkiye adına Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver, Romanya Hükümeti adına ise Maliye Nazırı Kançıkof arasında 13 Eylül 1936 tarihinde bir antlaşma imzalanmıştı. Romanya basınında her iki ülkenin de siyasetine uygun olan bu antlaşma hakkında ülke adına sevinç duyulduğu belirtilmişti. Ayrıca bu antlaşma ile Türklerin her nevi menfaatlerinin korunduğu da ifade edilmişti⁸¹⁰⁸¹¹. Türkiye ve Romanya arasında 5 Ocak 1938 tarihinde saat 13.00’te Bükreş Sanayi ve Ticaret Nezaretinde Hamdullah Suphi Tanrıöver ve İktisat Vekaleti Müsteşarı Faik Kurtoglu ile Juguto arasında ticaret anlaşması imzalanmıştı. Anlaşma 13 Ocak itibariyle yürürlüğe girmişti⁸¹².

Türkiye ve Bulgaristan arasında 1925 yılında “Dostluk Antlaşması”, 1929 yılında “Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması”, 1933 yılında da “Ticaret

⁸⁰⁵ Mustafa Sıtkı Bilgin, “Atatürk Döneminde Türkiye’nin Balkan Diplomasisi (1923-1930)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 20, S: 60, s. 799-820.

⁸⁰⁶ Esra S. Değerli, “Türkiye’nin Balkan Ülkelerine Yakınlaşma Çalışmaları: Balkan Paketi”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 9, S: 2, 2008, s. 115-134.

⁸⁰⁷ Ahmet Eyicil, “Atatürk Devrinde Türkiye’nin Balkan Politikası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 20, S. 59, 2004, s. 335-367.

⁸⁰⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2762, 18 Ekim 1933, s. 1.

⁸⁰⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre IV, C. 20, İ: 3, 6 Mart 1934, s. 19.

⁸¹⁰ **Tan Gazetesi**, nr: 506, 14 Eylül 1936, s. 3.

⁸¹¹ **Ulus Gazetesi**, nr: 5436, 14 Eylül 1936, s. 3.

⁸¹² **Tan Gazetesi**, nr: 966, 6 Ocak 1938, s. 2.

Antlaşması” yapılmıştı. Ancak Bulgaristan’ın Almanya’ya yakınlaşarak revizyonist emeller peşinde koşması ve Balkan Birliği Konferansı’ndan ayrılarak Balkan Antantı’nı imzalaması iki devlet arasındaki ilişkileri koparmıştı⁸¹³.

Türkiye ve Yugoslavya arasında 27 Kasım 1933 tarihinde Belgrad’da Türkiye Hariciye Nazırı Tevfik Rüştü Aras ile Yugoslavya Hariciye Nazırı Yevtiç arasında Dostluk, Saldırmazlık, Hakem ve Uzlaşma Antlaşması imzalanmıştı. Antlaşmanın süresi 5 yıl olarak belirlenmişti⁸¹⁴. Bu antlaşma TBMM’nin 6 Mart 1934 tarihli oturumunda 159 oy ile onaylanmıştı⁸¹⁵.

Türkiye-Yugoslavya arasında 18 Aralık 1934 tarihinde saat 19.00’da Yugoslav Hükümeti Ticaret ve Sanayi Bakanı Dimitroviç ile Türkiye Hükümeti Türk İnhisarı Genel Müdürü Ali Sami Bey ve Türkiye Ticaret Bakanlığı Daire Müdürlerinden Hulki Bey arasında afyon ticareti üzerine bir antlaşma imzalanmıştı. Antlaşma iki ülkenin afyon işinde birlikte çalışmaları için gerçekleşmişti. 14 Nisan 1932 yılında imzalanın antlaşmada Uzak Doğu piyasalarına yollanan afyon hakkında herhangi bir madde yokken yeni antlaşmada bununla ilgili bir madde konulmasına karar verilmişti. Ayrıca İstanbul’da bulunan Türk-Yugoslav bürosunda iki ülkenin afyon ihracatının kontrol edilmesi kararlaştırılmıştı. Antlaşma iki yıl geçerli olmak üzere kabul edilmiş ve 1 Ocak 1935 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştı⁸¹⁶. Mustafa Kemal Paşa, Türk-Yugoslav dostluğu hakkındaki memnuniyetlerini 1936 yılında şu sözleri ile ifade etmişti: *“Türkiye ile Yugoslavya arasında mevcut sağlam münasebetler, bütün Balkan milletleri arasında mevcut olması iktiza eden münasebetlerdendir. Balkanlar bu ideale doğru ne kadar fazla yükselirlerse, saadet ve terakkileri o nispette artar.”*⁸¹⁷. Anlaşıldığı üzere Mustafa Kemal Paşa, Balkan Devletlerinin refahının bu devletler arasında yapılacak antlaşmalarla artacağını ifade etmişti.

Türkiye-Macaristan arasında 1929 yılında Budapeşte’de Bitarafılık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşmanın 5 yıl daha yürürlükte kalması için 17 Ekim 1933 tarihinde Ankara’da Hariciye Vekaletinin Kütüphane salonunda TBMM Reisi Kazım Paşa, Başvekil İsmet İnönü, Hariciye Nazırı Tevfik Rüştü Aras

⁸¹³ Barış Ertem, “Atatürk’ün Balkan Politikası ve Atatürk Dönemi’nde Türkiye-Balkan Devletleri İlişkileri”, **Akademik Bakış Dergisi**, S: 21, 2010, s. 1-24.

⁸¹⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2803, 28 Kasım 1933, s. 2.

⁸¹⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre IV, C. 20, İ: 3, 6 Mart 1934, s. 19.

⁸¹⁶ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4815, 19 Aralık 1934, s. 2.

⁸¹⁷ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997, s. 141.

ile Macaristan Başvekili Goemboes, Hariciye Nazırı Kanya bir antlaşma daha imzalamıştı⁸¹⁸. Antlaşma TBMM'nin 6 Mart 1934 tarihli oturumunda 171 oy ile onaylanmıştı⁸¹⁹. Türkiye ve Macaristan arasında 1937 yılının Temmuz ayı içerisinde bir ticaret antlaşması daha imzalanmıştı. Bu ticaret anlaşmasına göre her türlü Macar menşei ürünler Türkiye'ye ithal edilebilecek ayrıca Macaristan genel ithalat rejimimizden yararlanabilecekti. Macaristan, Türkiye menşei bütün ürünlere ithalat serbestisi vermişti. Her çeşit kuru meyve için 800 bin, halılar için ise 200 bin pengo değerinde bir kontenjan verilmişti⁸²⁰.

2. 7. Dış Haberler

Gazeteler de dış haberler başlığı adı altında ülkelere ait bazı bilgilere yer verilmişti. Bunlar genelde o ülkelerde yaşanan siyasi olaylar, doğal afetler ve bazı buluşlardı.

Fransa Cumhurbaşkanı Doumergue 1930 yılında, bazı komünist gazete ve risalelerin müdür ve dağıtıcıları hakkında çıkarılan af yasasını onaylamıştı. Bu habere göre Fransa'da basına sansür uygulandığı anlaşılmıştır. Yine 1930 yılında Briand, Belçika Başvekili Jaspar ile İspanya ve İtalya büyükelçilerini ve Titulesko'yu ağırlamıştı. Hariciye Nazırı Briand'ın, Jaspar ile yaptığı görüşmede Lahey Konferansına dair konular üzerinde, büyükelçiler ile yaptığı görüşmede de Londra Konferansı üzerinde durulduğu anlaşılmıştır⁸²¹.

Türkiye Fransız Sefir Konağı'nda 1930 yılında yeni yıl sebebiyle bir tören düzenlenmiş, törene Fransız tebaası davet edilmişti. Fransız Sefiri Chambrun Türkiye-Fransa ilişkilerinin akıbetini, Suriye Sınır Meselesi ve iki devlet arasındaki ticari ilişkileri anlatan bir konuşma yapmıştı. Ayrıca konuşmasında Suriye hududu komisyonunda göçebe kabilelerin ellerinde bulunan silahların toplanmasına dair karar alındığını belirtmişti⁸²².

Fransa'nın Güney bölgesinde 1930'da sel yüzünden birçok yerde hasarlar meydana gelmişti. Tulus yakınlarında yer alan Mur şehrinde çok sayıda ev yıkılmış,

⁸¹⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2767, 23 Ekim 1933, s. 1-6.

⁸¹⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre IV, C. 20, İ: 3, 6 Mart 1934, s. 19.

⁸²⁰ **Tan Gazetesi**, nr: 843, 24 Ağustos 1937, s. 9.

⁸²¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1897, 1 Ocak 1930, s. 2.

⁸²² **Milliyet Gazetesi**, nr: 1898, 2 Ocak 1930, s. 2.

600 kadar işçi de bir fabrika da mahsur kalmıştı. Tarn Nehrinin suları 100 km kadar bir sahayı kaplamış, Montauban şehri de sular altında kalmıştı⁸²³.

İskoçya'nın Paisley şehrinde bulunan bir sinemada 1930 yılında çocuklar için gösterime giren film esnasında operatörden kaynaklanan bir yangın meydana gelmiş, 9 çocuk hayatını kaybetmişti⁸²⁴.

Elektrik ile çalışan telgrafla fotoğraf gönderme işlemi 1930 yılında Berlin ve Londra arasındaki telgraf hatları ile sağlanmıştı⁸²⁵.

Amerikan Kongresi, gümrük tarifeleri ve içki kullanılmasının yasaklanmasına dair çıkarılacak kanunlar için 8 Ocak 1930 tarihinde toplanma kararı almıştı. Amerika Ayan Meclisi'nde Wisconsin eyaletini temsil eden Blaine, Hindistan'ın bağımsızlığının Amerika tarafından tanınması gerektiğine dair bir teklifte bulunmuştu⁸²⁶.

Amerika'nın Ohio eyaletinde ağır ceza mahkumlarının bulunduğu Colombus hapishanesinde 29 Nisan 1930 tarihinde bir yangın çıkmış ve 300 mahkum yanmıştı. Vakanın ardından hapishane mahkumları, cezaevi şartlarının iyileştirilmesi ve hayat şeklinin ıslah edilmesini talep ederek isyan etmişlerdi⁸²⁷.

Almanya'da komünist propagandası yapılmasından dolayı Alman Hariciye Nazırı Curtius ile Rus Sefiri Krestinsky arasında 1930 yılında müzakereler yapılmıştı. Rus Sefiri Krestinsky, yapılan bu propagandalardan resmî Sovyet Hükümeti'nin bir alakası olmadığını iddia etmiş ancak Alman Hükümeti Sovyet Hükümeti'ni sorumlu tutmuştu⁸²⁸. 1930'lu yılların başında Avrupa ülkelerinde komünizmle alakalı bir mücadele içinde olduğu görülmüştür. Yukarı da Fransa'da komünizme yakın basın organlarına sansür getirildiğinden bahsetmiştik.

Almanya'da 1930 yılında partiler arasında çeşitli mücadeleler olmuş ve Müller kabinesi istifa etmişti. Özellikle Young Planı'nı⁸²⁹ kabul etmek istemeyen

⁸²³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1460, 5 Mart 1930, s. 2.

⁸²⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1898, 2 Ocak 1930, s. 6.

⁸²⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1411, 15 Ocak 1930, s. 2.

⁸²⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1404, 8 Ocak 1930, s. 2.

⁸²⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1521, 5 Mayıs 1930, s. 2.

⁸²⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1479, 24 Mart 1930, s. 2.

⁸²⁹ Young Planı, Almanya'nın I. Dünya Savaşı sırasında sebep olduğu yıkımlar için ödemesi gereken borçlarının planıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Türkkaya Ataöv, "Bugünkü Almanya Sorunu", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 24, 1969, s. 231-244.

milliyetçiler ve hükümet arasında çeşitli hadiseler meydana gelmişti. Bu olaylar sonucunda kabinenin Maliye Nazırı Hilferding istifa etmek zorunda kalmış fakat Young Planı kabul edilince kabinenin istifası uzamıştı. Müller Kabinesi çekilmeğe mecbur kalınca yeni kabineyi kurma görevini Cumhurbaşkanı Hindenburg üstlenmişti⁸³⁰.

Almanya’da 1933 yılının Mart ayında hükümet tarafından 2000 asi tutuklanmış, haberleşmeye de sansür koyulmuştu. Hükümet ve asiler arasında çıkan çatışma sonucunda iki Nazi ile bir polis memuru ağır surette yaralanmıştı⁸³¹.

İtalya ve Sovyetler Birliği arasında 2 Eylül 1933 tarihinde umumi sulhun muhafazası için bir antlaşma imzalanmıştı. Antlaşmanın maddeleri şunlardı:

1- her iki devlet herhangi bir zamanda veya harp sırasında birbirlerinin topraklarına taarruzda bulunmayacaklar

2- iki devletten birisi, üç veya iki devlet tarafından bir saldırıya uğrarsa ihtilaf gerçekleşinceye kadar beraber hareket edeceklerdi⁸³²

Alman nazırları ile Alman Hükümeti azalarının yapacakları Führer Yemin Kanunu⁸³³ 18 Ekim 1934 tarihinde kabine meclisinde kabul edilmişti. Bu kanun ile nazırların: “Almanya’nın ve Alman milletinin şefi olan Hitler’e sadık kalacağıma ve itaat edeceğime ve keza bütün kuvvetimi Alman milletinin iyiliğine, kanunların muhafazasına, vazifemi vicdanen yapacağıma ve dairemi herkes için bitarafhane ve adilane idare edeceğime yemin ederim.” şeklinde yemin edecekleri anlaşılmıştır⁸³⁴.

200 bin kişilik bir İtalyan ordusu 2 Ekim 1935 tarihinde Habeş topraklarına saldırmıştı. İtalyan kuvvetleri Musaali Dağı eteklerinden ilerleyerek saldırıya geçmişlerdi. Bu saldırı üzerine İtalya’da genel sivil seferberlik ilan edilmişti⁸³⁵. İtalya’nın Habeşistan’a saldırıları devam etmişti. Bu saldırıların ardından Habeş Başkumandanı İtalyan taarruzunu uluslararası alanda protesto etmiş ve bu

⁸³⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1485, 30 Mart 1930, s. 2.

⁸³¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2535, 2 Mart 1933, s. 1-5.

⁸³² **Milliyet Gazetesi**, nr: 2721, 7 Eylül 1933, s. 2.

⁸³³ Nazi Almanyası’nda 1934-1945 Yılları arasında Alman memurların Adolf Hitler’e bağlılık sözünü verdikleri yemindir. Ayrıntılı bilgi için bknz: Burak Erdem, “Kamu Görevlisinin İfade Özgürlüğü”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı**”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2021, s. 38.

⁸³⁴ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4755, 18 Ekim 1934, s. 2.

⁸³⁵ **Tan Gazetesi**, nr: 3467, 3 Ekim 1935, s. 1.

bombardıman neticesinde çok sayıda sivil kişinin öldüğünü bildirmişti. Ayrıca bu saldırılar sebebiyle Habeşistan'da genel seferberlik ilan edilmişti. Diğer taraftan İtalyanlar Güneyde Ogadan mevkiinden taarruza geçmişler böylece Habeşlilerle İtalyan kuvvetleri karşı karşıya gelmişlerdi⁸³⁶. Güneyde Gorrahi'nin alınmasıyla İtalyan hareketinin merkezi buraya taşınmıştı⁸³⁷.

İtalya'nın 1935 yılında Akdeniz bölgesinde Habeşistan'a yaptığı saldırılar sonucunda 52 devlet tarafından İtalya'ya karşı zorlayıcı tedbirler alınmasına karar verilmişti. Bu tedbirler arasında İtalya için finansal kredinin kaldırılması, harbe yarar madde satışının yapılmaması ve İtalyan mallarının ithal edilmemesi vardı. Ayrıca petrol, kömür ve benzin gibi endüstriyel maddelerin de İtalya'ya gönderilmemesine dair bir karar da alınmıştı⁸³⁸. Anlaşıldığı üzere İtalya'nın bu yayılmacı politikası bir çok ülke tarafından engellenmeye çalışılmıştı. Bu engeller gerek ekonomik kısıtlamalarla gerek harp için gerekli olan ürünlerin satışının yapılmamasıyla sağlanmıştı.

Makalle civarında 1935 yılının Kasım ayında 20 İtalyan uçağı ile Habeş kuvvetleri arasında şiddetli çatışmalar olmuştu. İtalyanlar 6 bin kilo ağırlığında bombalar atmışlar ve Habeşliler buna ateşle karşılık vermişlerdi. Bu çatışma sonucunda Mussolini'nin damadının bulunduğu uçak Habeş kurşunları ile saldırıya uğramış ve makinist bacağından ağır bir şekilde yaralanmıştı⁸³⁹.

Yunan Hükümeti 1936 yılında komünistler tarafından bir harekette bulunulacağına dair bir haber almış, meclisi dağıtmış ve sıkıyönetim ilan ederek diktatörlük rejimini kurmuştu. Böylece hükümet bütün iktidar kuvvetlerini eline almış ve kabinede bazı tadilatlar yapmıştı. Her tarafta olağanüstü tedbirler alınmış, bütün basın organlarına sansür konulmuş, telefon ile haberleşme kesilmişti⁸⁴⁰.

İspanya'nın Madrid şehrinde 1936'da hükümet ve halk arasında bir çatışma yaşanmıştı. Çatışmanın sonunda faşist grup tarafından beyaz bayrak çekilmiş, askerlere silahla ateş edilmişti. Faşist Lider Moles yakalanarak idam edilmişti. Olaylar sonucunda Guipuzcoa eyaleti hükümetin, Navarre bölgesi ise asilerin eline geçmişti.

⁸³⁶ **Tan Gazetesi**, nr: 3468, 4 Ekim 1935, s. 1.

⁸³⁷ **Tan Gazetesi**, nr: 3506, 11 Kasım 1935, s. 1.

⁸³⁸ **Tan Gazetesi**, nr: 3514, 19 Kasım 1935, s. 6.

⁸³⁹ **Tan Gazetesi**, nr: 3515, 20 Kasım 1935, s. 1.

⁸⁴⁰ **Tan Gazetesi**, nr: 467, 6 Ağustos 1936, s. 1.

Malaga'da 300 gemi batırılmış, yaklaşık 2000 kişi ise yaralanmıştı⁸⁴¹. Asilerin elinde bulunan Espanya kruvazörü, 19 Ağustos 1936 tarihinde San Sebastian şehrini bombardıman altında bırakmıştı. Ayrıca cephane ile dolu olan Guadilup Kalesi asiler tarafından topa tutulmuştu. Asilerin bu girişimlerine İspanya hükümeti gazlı bombalarla karşılık vermişti⁸⁴².

Rus limanından erzak alıp Akdeniz'e çıkan Madrid Hükümetine mensup bir vapur 15 Ağustos 1937 tarihinde Bozcaada'nın 10 mil kadar açığında meçhul bir denizaltı tarafından batırılmıştı. Yine 18 Ağustos tarihinde Bozcaada'nın çok yakınında bir denizaltı Armura adındaki bir İspanyol gemisini torpillemişti⁸⁴³.

Almanya'nın Dochland Zırhlısı, İspanya Hükümetine mensup uçaklar tarafından bombardımana uğramıştı. Bunun sonucunda bir Alman zırhlısı ile 4 muhripten oluşan bir filo 1 Haziran 1937 tarihinde sabah saat 05.30'da İspanya'nın Almeria Limanını bombardıman etmişti. Dochland zırhlısının açtığı ateşin dördü İspanya zırhlısına isabet etmiştir. Bu bombalama sonucunda 23 ölü ve 19'u ağır olmak üzere 83 kişi yaralanmıştı⁸⁴⁴.

İtalya ve Yugoslavya arasında 25 Mart 1937 tarihinde Belgrad'da İtalya Hariciye Nazırı Kont Bay Galeazzo Ciano Di Curtelesso ile Yugoslavya Başvekil ve Hariciye Nazırı Dr. Bay Milan Stoyadinoviç arasında siyasi bir antlaşma imzalanmıştı. Bu antlaşmayla her iki devletin birbirlerinin kara ve deniz sınırlarına saygılı olacağına dair kararlar alınmıştı⁸⁴⁵. Bu siyasi antlaşmanın ardından bir de iki devlet arasında iktisadi bir antlaşma imzalanmıştı. İtalya'nın antlaşmayla kazancı şu şekildedir: Habeşistan imparatorluğu tanınacak, Arnavutluk'un mevcut sınırları tanınacak, başka bir devletle ihtilaf halinde Yugoslavya bitaraf edilecekti. Yugoslavya'nın ise kazancı şu şekildedir: kara ve deniz sınırları garanti altına alınacak, ekonomik öncülükler tanınacak, Yugoslavya'nın uluslararası ilişkileri İtalya tarafından tanınacak⁸⁴⁶. Bu antlaşmayla Balkan Devletleri arasında İtalya'nın yayılmacı emellerine karşı kurulan Balkan Antantı da önemini kaybetmişti.

⁸⁴¹ **Tan Gazetesi**, nr: 457, 27 Temmuz 1936, s. 1-3.

⁸⁴² **Tan Gazetesi**, nr: 480, 19 Ağustos 1936, s. 6.

⁸⁴³ **Tan Gazetesi**, nr: 839, 20 Ağustos 1937, s. 1.

⁸⁴⁴ **Tan Gazetesi**, nr: 762, 1 Haziran 1937, s. 1.

⁸⁴⁵ **Tan Gazetesi**, nr: 694, 26 Mart 1937, s. 10.

⁸⁴⁶ **Tan Gazetesi**, nr: 695, 27 Mart 1937, s. 1-10.

III. BÖLÜM

SOSYAL YAPI, KÜLTÜREL FAALİYETLER, EĞİTİM-ÖĞRETİM ve SAĞLIK ALANINDA Kİ GELİŞMELER

1. YARDIM KURULUŞLARI

Araştırmanın yapıldığı 1930-1939 yıllarında aktif bir şekilde faaliyet gösteren yardım kuruluşları Hilali Ahmer Cemiyeti (Kızılay), Himayei Etfal Cemiyeti (Çocuk Esirgeme Kurumu), Gayri Mübadiller Cemiyeti ve Türk Kadınlar Birliği Derneği olmuştur. Ayrıca gazeteler incelenirken İstanbul’da yerel olarak bir bakımevi açıldığı görülmüştür.

Yukarıda bahsedilen söz konusu bakımevi İstanbul’da 15 Haziran 1931 yılında “Üsküdar Süt ve Mektepsiz Çocukları İçtimai Hıfzıssıhha Bakım Evi” adıyla açılmıştı. Bu yardım kuruluşunda çocukların göz, kulak ve diş muayeneleri yapılmıştı. Ayrıca hamile kadınların da doğum için gerekli muayeneleri yapılmıştı. Daha sonra bakımevi bünyesinde 50 yataklı tam teşkilatlı bir kreş de kurulmuştu. Söz konusu yardım kuruluşunda 1935 yılının son 6 ayı zarfında 9960 çocuk ile 253 hamile kadının muayenesi yapılmış ayrıca 750 çocuğa ücretsiz ilaç dağıtılmıştı⁸⁴⁷.

1. 1. Hilal-i Ahmer Cemiyeti

Savaşta yaralanan veya hastalanan kişilere yardım etmek amacıyla Avrupa’da kurulan Salibi Ahmer Cemiyeti, İslami ülkelerde Hilali Ahmer adını almıştı⁸⁴⁸. 22 Ağustos 1864 tarihinde Salibi Ahmer Cemiyeti Cenevre Antlaşmasıyla resmîyet kazanmıştı. Daha sonra Dr. Abdullah Bey’in Paris’te 1864 yılında açılan sağlık sergisine katılması ve bu antlaşmanın Osmanlı Devleti’nde de uygulanması için çaba sarf etmesi sonucu cemiyetin Osmanlı’da kuruluşunun zemini hazırlanmıştı⁸⁴⁹.

⁸⁴⁷ **Tan Gazetesi**, nr: 3414, 11 Ağustos 1935, s. 2.

⁸⁴⁸ İbrahim Öztürk, “Niğde Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri”, **Turkish Studies**, C. 13, S: 16, Yaz 2018, s. 237-253.

⁸⁴⁹ Mehmet Karayaman, “Yozgat Merkez ve Kazalarında Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Kuruluşu ve Faaliyetleri”, **I. Uluslararası Bozok Sempozyumu**, Yozgat, 5-7 Mayıs 2016, s. 156-175.

Osmanlı Devleti'nde Osmanlı-Rus Harbi nedeniyle duyulan ihtiyaç üzerine 14 Nisan 1877 yılında Hilali Ahmer Cemiyeti kurulmuştu⁸⁵⁰. Bu savaş Hilali Ahmer Cemiyeti'nin kendini gösterdiği ilk savaşı⁸⁵¹. Ancak savaşın sona ermesiyle önemini kaybetmişti. Daha sonra 1897 yılında gerçekleşen Osmanlı-Yunan Savaşı'nda tekrar etkin bir hale gelmişti⁸⁵². Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda etkin rol oynasa da I. Dünya Savaşı ile birlikte önemi artmıştı⁸⁵³. I. Dünya Savaşı'nda gerek cephede gerekse cephe gerisinde çok önemli görevler üstlenmişti⁸⁵⁴. Cemiyet 1877 yılında *Osmanlı Hilali Ahmer Cemiyeti*, 1923 yılında *Türkiye Hilali Ahmer Cemiyeti*, 1935 yılında *Türkiye Kızılay Cemiyeti* ve 1947 yılında ise *Türkiye Kızılay Derneği* adıyla faaliyetlerine devam etmişti⁸⁵⁵.

Gazeteler de Hilal-i Ahmer Cemiyetinin baloları, umumi toplantıları ve yardımları sıkça yer almıştı. Aşağıda bunlar hakkında detaylı bilgiler verilecektir.

İstanbul Hilali Ahmer Cemiyetinin her yıl düzenlenen senelik balosu 1930 yılında 17 Ocak'ta gerçekleşmişti. Balo hükümet dairesinin bir salonunda saat 20.30'da millî marşın çalınması ile başlamıştı. Hilali Ahmer'in düzenlenen bu yılki balosunda yerli mallara gösterilen rağbetin arttırılmasına dair konuşmalar yapılmıştı. Özellikle kadınların, kıyafet seçimlerinde yerli kumaşları seçmeleri rica edilmişti⁸⁵⁶. Çünkü 1929 yılından itibaren Türkiye'de ekonomi de devletçi bir politika izlenmiştir. Yerli malı üretimin artması için İstanbul'da, Kayseri'de, Zonguldak'ta bez fabrikaları, kükürt fabrikaları ve şeker fabrikaları kurulmuştu. Bu fabrikalarda üretilen ürünler yerli malına teşvik ile rağbet görecekti. Böylece yerli üretilen ürünlere talebin arttırılması için bazı teşvikler zorunlu hale gelmişti. Hilal-i Ahmerin balosunda da bu zorunluluk dile getirilmişti.

⁸⁵⁰ Nuray Özdemir, "Millî Mücadele Döneminde Bolu Hilal-i Ahmer Cemiyeti", **AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 12, S: 2, Güz 2012, s. 83-106.

⁸⁵¹ Derya Şimşek, "II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Teşkilatlanması", **Turkish Studies**, C. 10, S: 5, Bahar 2015, s. 307-318.

⁸⁵² Oya Dağlar Macar, "Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kurumsal Tarihinde Önemli Bir Deneyim: Trablusgarp Savaşı (1911-1912)", **Belleten**, C. 81, S: 292, 2017, s. 947-986.

⁸⁵³ Nuray Özdemir, a.g.m., s. 83-106.

⁸⁵⁴ Seçil Karal Akgün, "Cumhuriyet Duyurulurken Geride Bırakılamayan Bir Kurum: Hilal-i Ahmer Cemiyeti", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, C. 39, S: 1, Nisan 2012, s. 111-136.

⁸⁵⁵ Nemci Uyanık, Mustafa Fırat Gül, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Hilal-i Ahmer Cemiyeti Aksaray Şubesi", **Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S: 24, 2020, s. 257-278.

⁸⁵⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1414, 18 Ocak 1930, s. 2.

Ankara Hilali Ahmer Cemiyeti, 1930 yılında Kayseri'nin Sarioğlan ile Akkışla nahiyelerinde sel ve dolu yüzünden yıkılan ev başına 50 lira, zarar gören evler içinde her haneye 25 lira olmak üzere toplamda 3500 lira yardımda bulunmuştu⁸⁵⁷.

İstanbul Hilali Ahmer Cemiyeti yıllık kongresini 28 Mart 1930 tarihinde Darülfünun konferans salonunda gerçekleştirmişti. Kongre Hilali Ahmer reisi Ali Paşa tarafından açılmıştı. Cemiyetin senelik raporuna göre İstanbul Hilali Ahmer merkezinin 14 kaza ve 18 nahiye merkezi vardı. Cemiyetin 1929 yılı geliri 89.544 lira idi. Söz konusu yıl Ankara'da yardıma muhtaç kişiler için 10.950 liralık yardım yapılmıştı. Cemiyetin 1930 yılında ki geliri ise 98.525 liraydı⁸⁵⁸. Cemiyetin 1930 yılında ki geliri bir önceki yıla göre 8.981 lira fazlalık göstermişti. Bu da cemiyete yapılan yardımların artması demekti.

Hilali Ahmer Cemiyeti Umumi Meclisi 20 Nisan 1930 tarihinde saat 10.00'da Ankara'da Yenişehir'de cemiyetin yeni binasında toplanmıştı. 1929 yılında Hilali Ahmer'in yaptığı yardımlar şu şekilde idi: kuraklık mıntıkalarına 110.850 lira nakit yardım, 220.914 kilo buğday, 2286 kilo da un yardımı yapılmıştı. Sel felaketine uğrayan Of, Sürmene, Rize, Divriğ, Sarioğlan, Ödemiş, Turhal ve Pazar, Hatap, Sultaniye halkına 10.500 lira para yardımı yapılmıştı. Ayrıca 82.500 kilo mısır, 16.510 kilo buğday, 3024 kilo un ve 100 adet çadır dağıtılmıştı. Suşehri, Refahiye ve Reşadiye bölgesinde yaşayan kişilere 21.300 lira para yardımı ile 300 adet çadır gönderilmişti. İran'ın Horasan bölgesinde yaşanan deprem felaketi için 1000 lira para yardımı, İstanbul'un Kurtuluş Mahallesi'nde çıkan yangın sonucunda mağdurlara iâşe ve 600 lira para yardımı yapılmıştı⁸⁵⁹.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti doğal afetlerden zarar gören kişilere yalnızca Türkiye'de değil yabancı ülkeler de yaşayan kişilere de yardımda bulunmuştur. Buna kanıt olarak 1930 yılında İtalya'da yaşanan deprem sebebiyle depremzedelere yapılan yardım gösterilebilir. Ankara Hilali Ahmer Cemiyeti tarafından İtalya'da ki felaketzedelere 30.000 lira yardım yapılmıştı⁸⁶⁰.

Hilali Ahmer Cemiyeti İstanbul Merkezi Kongresi 24 Nisan 1931 tarihinde saat 14.00'te Cağaloğlu şubesinde gerçekleşmişti. Kongre Ali Paşa tarafından

⁸⁵⁷ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3082, 7 Şubat 1930, s. 1.

⁸⁵⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1484, 29 Mart 1930, s. 1.

⁸⁵⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1506, 20 Nisan 1930, s. 1.

⁸⁶⁰ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3249, 30 Temmuz 1930, s. 1

açılmıştı. Kongre başkanı olarak Vali Muavini Fazlı Bey, ikinci başkan olarak ise Tevfik Bey, kitabete ise Sıhhiye Müfettişi Halil Bey katılmıştı. Kongrede cemiyetin senelik raporu okunmuş ve yıllık bütçesi belirlenmişti. Bazı teşkilatlar tarafından öğrencilere yapılan yardımın Hilali Ahmer bünyesi etrafında yapılması gerektiğine dair bir kararın alındığı anlaşılmıştır⁸⁶¹.

Hilali Ahmer Meclisi Umumi toplantısı Ankara'da 10 Mayıs 1931 tarihinde saat 10.00'da yapılmıştı. Toplantı Dr. Refik Bey'in konuşmasıyla açılmış, başkanlığa Türkiye Büyük Millet Meclisi Kazım Paşa, ikinci başkanlığa ise Ali Paşa ile Halil Bey getirilmişti. Toplantıda Dr. Refik Bey 1929-1930 yıllarında Hilali Ahmer tarafından yapılan yardımlardan bahsetmişti. Ayrıca fazla yapılan yardımlar için tahsisat talep edilmişti. Mustafa Kemal Paşa'ya, İsmet Paşa'ya ve Fevzi Paşa'ya Hilali Ahmer adına saygılarını ifade eden telgraf çekilmiş ve toplantıya son verilmişti⁸⁶². Hilali Ahmer Cemiyeti tarafından 1929-1930 yılları arasında

- 1- Ankara yangınından zarar gören kişilere 3000 lira,
- 2- Rize, Of ve Sürmene havalisinde heyelan ve selden zarar görenlere 17.192 lira,
- 3- Bünyan kazasının Akkışla ve Sarıoğlan köylerinde selden zarar görenlere 3227 lira,
- 4- İncesu ve Develi kazalarına bağlı bulunan köylerde selden zarar gören kişilere 3981 lira,
- 5- Sultaniye de ki şahıslara 500 lira,
- 6- Yeşilova da ki şahıslara 250 lira,
- 7- Başkale de deprem sebebiyle zarar görenlere 1981 lira,
- 8- Suşehri depremzedelerine 15.913 lira,
- 9- Refahiye depremzedelerine 1579 lira,
- 10- Şiran depremzedelerine 509 lira,
- 11- Giresun havalisinde kuraklık sebebiyle zarar gören kişilere 3437 lira,

⁸⁶¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1870, 25 Nisan 1931, s. 3.

⁸⁶² **Hakimiyet-i milliye Gazetesi**, nr: 3524, 10 Mayıs 1931, s. 1-4.

- 12- İslahiye’de şehit çocuklarına 150 liralık elbise yardımı,
- 13- Çankırı bölgesinde kuraklık sebebiyle zarar gören kişilere 3659 lira,
- 14- Ülkeye dönmek isteyen esirler için Bağdat büyükelçiliğine 1000 lira,
- 15- Sivrihisar’da bulunan muhacirlere 537 lira değerinde çadır yardımı,
- 16- Ulukışla’da bulunan muhacirlerin sevki için Niğde valiliğine 1000 lira,
- 17- İran’da yaşanan depremde zarar gören kişiler için İran Şirü Hurşidi Sürüh Cemiyetine 4000 lira,
- 18- Fransa’da meydana gelen sel felaketi sebebiyle Salibi Ahmer cemiyetine 1000 lira,
- 19- Uluslararası Salibi Ahmer Cemiyetleri’ne 3000 lira,
- 20- İstanbul’da yaşayan yardıma muhtaç öğrenciler için 1200 lira yardım yapılmıştı⁸⁶³.

Hilali Ahmer Kongresi 27 Nisan 1932 tarihinde saat 10.00’da Hilali Ahmer içtima salonunda reis Dr. Refik Bey’in riyaasetinde gerçekleşmişti. Reisliğe TBMM reisi Kazım Paşa, reis vekilliğine Tekirdağ Mebusu Cemil Bey ve İstanbul Hilali Ahmer reisi Ali Paşa, katipliklere ise Nüfus Umum Müdürü Akif Bey ve Bolu Murahhası Dr. Zihni Bey getirilmişti⁸⁶⁴.

Gençlik Hilali Ahmer Cemiyeti ve Halkevleri İçtimai Muavenet Komitesi 19 Kasım 1933 tarihi itibari ile 18’i ilkokul olmak üzere 23 okuldan oluşan 900 çocuğa tanesi 100 gram şeklinde şeker helvası, tereyağlı kaşar peyniri, yumurta, ceviz içi ve kuru üzümünden oluşan beslenme dağıtmıştı⁸⁶⁵.

Hilali Ahmer Cemiyeti, 1933 yılında Beyazıt, Van, Muş, Elazığ ve Iğdır’da bulunun yardıma muhtaç 2524 kişiye yardım göndermişti. Gönderilen yardımlar şu şekilde idi: 1100 ceket, 1100 pantolon, 1650 fanila, 2750 çift yün çorap, 130 çift çocuk çorabı, 117 çocuk ceket, 2775 adet battaniye ve 9 bin liralık para yardımı.

⁸⁶³ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3525, 11 Mayıs 1931, s. 5.

⁸⁶⁴ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3872, 28 Nisan 1932, s. 1.

⁸⁶⁵ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4431, 18 Kasım 1933, s. 1.

Eşyalar Eskişehir ambarından gönderilmiş ayıca bu yardımların dağıtılması için Müfettiş Baha Bey görevlendirilmişti⁸⁶⁶.

Hilali Ahmer Cemiyeti Umumi Merkezi tarafından 15 Ağustos 1934 tarihinden 15 Ekim 1934 tarihinde kadar yapılan yardımlar şu şekildeydi:

- Akseki kazası Büyük Evlat köyünde evleri yanan 39 hane halkına 1490 lira,
- Orhaneli'nin Akçabük köyünde çıkan yangında zarar gören kişilere 251 lira,
- Taşköprü'nün Yılanlı köyünde evleri yananlara 256 lira,
- Develi kazasında sel sebebiyle zarar görenlere 300 lira,
- Zile kazasında zarar görenlere 3000 lira,
- Yemen ve Hicaz'dan anavatana getirilen 31 vatandaşın yol masrafları için bin 217 lira,
- Kayseri vilayeti Talas nahiyesinde sel sebebiyle zarar görenlere 750 lira,
- Rize ve Şavşet kazalarında zarar görenlere 10.214 lira,
- Marmara faciasında boğulanların ailelerine 500 lira yardım yapılmıştı⁸⁶⁷.

Hilali Ahmer Cemiyeti tarafından, 1934 yılında yaşanan kuraklık sebebiyle yiyecek sıkıntısı yaşayan Şavşat kazası halkına 8000 lira, Rize halkına da 2000 lira olmak üzere toplamda 10.000 lira yardım Ziraat Bankası vasıtasıyla gönderilmişti⁸⁶⁸.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Fatih Kaza Kolu 29 Mart 1935 tarihinde Şehzade başında bulunan Letafet apartmanındaki fırka salonunda bir toplantı yapmıştı. Toplantı da Hilali Ahmer'in Vilayet İdare Heyeti Reisi General Ali Çalimli, Hilali Ahmer müfettişlerinden İhsan Bey, Hilali Ahmer Eminönü Kaza Reisi Ramazan Bey ve birçok üye hazır bulunmuşlardı. Kongreyi Hilali Ahmer Fatih Kaza Kolu Reisi Vasfi Bey açmış ve kongre başkanlığına Naci Bey seçilmişti. Öncelikle bir yıllık çalışma raporu okunmuş, bir yıl içerisinde 500 işçiye ilaç verildiği, dış ülkelerden ülkemize gelen 33 kişiye ise 21 günlük yemek verildiği, 71 yardıma muhtaç hastanın ise çeşitli hastanelerde tedavi altına alındığı belirtilmişti. Kolun yeni idare heyetine

⁸⁶⁶ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4462, 20 Aralık 1933, s. 1

⁸⁶⁷ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4753, 16 Ekim 1934, s. 3.

⁸⁶⁸ **BCA**, 30.10.0.0, 184-266-12, 28.07.1934.

seçilen kişiler şunlardı; Vasfi Bey, Celal Feyyaz Bey, Cemal Bey, Halit Bey, Nedime Hanım, Dr. Ziya Nuri Bey ve Muammer Bey⁸⁶⁹.

Hilali Ahmer Cemiyeti Eminönü Kazası Yıllık Kongresi 31 Mart 1934 tarihinde gerçekleşmişti. Kongrede Hilali Ahmer Vilayet İdare Heyeti Başkanı General Ali alımlı, Cumhuriyet Halk Fırkası Eminönü Kaza Başkanı Tevfik Bey ve diğerk üyeler bulunmuşlardı. Kongre Kaza Başkanı Cemal Bey tarafından açılmış, kongre başkanlığına şehir meclisi azasından Hasan Fehmi Bey, yazıcılıklara da Fener Nahiye Müdürü ve Alemdar Hilali Ahmer Nahiye Başkanı Sabit Bey ve Beyazıt Hilali Ahmer Nahiye Başkanı Kazım Bey seçilmişlerdi. Hilali Ahmer Cemiyeti'nin Eminönü Kazasının Bir Yıllık alışma Raporu'na göre 283 maddi desteğeri ihtiyacı olan öğrenciye öğle yemeğeri verildiğeri ayrıca diğerk maddi desteğeri ihtiyacı olan kişilere 600 liralık yardımda bulunulduğeri anlaşılmıřtır⁸⁷⁰.

Yukarıda da bahsettiğemiz gibi Hilal-i Ahmer Cemiyeti adını 1935 yılında Kızılay olarak değeriştirmişti. Gazeteler incelendiğinden Mayıs ayı itibariyle cemiyetin adı Kızılay olarak yer aldığeri görölmüştür. Kızılay Haftası'nın 23 Mayıs 1935 tarihinde başlaması sebebiyle genel merkezden gönderilen üye kayıt beyannameleri bütün Kızılay teşkilatı tarafından mahallelere ve evlere dağıtılmıştı. Dağıtılan beyanname adeti 100.000 idi. Üye kaydı için bütün teşkilatta seferberlik ilan edilmişti. Kızılay heyetleri, hasta bakıcı ve hemşirelerle birlikte dolaşarak üye kaydı yapacaklardı. Aynı gün saat 19.00'da radyoda Dr. Arif Hikmet Bey'in Kızılay'ın faydaları hakkında bir konferans verdiğeri anlaşılmıřtır⁸⁷¹. Kızılay Cemiyeti tarafından cumhuriyetin ilanından itibaren yardıma muhtaç kişilere 3.718.186 lira yardım yapılmıřtır⁸⁷².

Kızılay tarafından 16 Aralık 1935 tarihinden itibaren ilköğretim seviyesindeki yardıma muhtaç 2000 ocuğeri haftada 3 gün olmak üzere öğle yemeğeri verilmeye başlanmıştı. Yapılan incelemeler sonucunda İstanbul bölgesinde ilkokullarda yardıma muhtaç öğrenci sayısının 10.000 bulduğeri anlaşılmıřtır⁸⁷³.

Kızılay Haftası sebebiyle 3 Ağustos 1936 tarihi itibariyle kurumun kaza, nahiye ve mahalle kollarında müsamereler ve eğlenceler düzenlenmişti. Ayrıca aza

⁸⁶⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3280, 30 Mart 1935, s. 3.

⁸⁷⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3282, 1 Nisan 1935, s.3.

⁸⁷¹ **Tan Gazetesi**, nr: 3335, 24 Mayıs 1935, s. 2.

⁸⁷² **Tan Gazetesi**, nr: 3336, 25 Mayıs 1935, s. 2.

⁸⁷³ **Tan Gazetesi**, nr: 3541, 16 Aralık 1935, s. 2.

kaydı işlemleri de devam etmişti. Kızılay Haftası olması sebebiyle Üsküdar kolunda yine aynı gün büyük bir toplantı yapılmıştı. Aynı zamanda saat 16.00'da halk ve öğrenciler Unkapanı binasında toplanmış ve hep birlikte Fatih-Vefa-Beyazıt Yolu ile Cihaloğlu'ndaki mümessilliğe gelmişlerdi. Daha sonra Taksim'e giderek Cumhuriyet Abidesi'ne bir çelenk koymuşlar ve Rüştü Bey isimli bir şahıs tarafından kurumun hizmetleri ve ehemmiyetini anlatan bir konuşma yapılmıştı⁸⁷⁴.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Ankara merkez şubesi 17-23 Temmuz tarihleri arasında Hilali Ahmer Haftası'nın kutlanacağını ilan etmişti. Hilali Ahmer Haftası'nın 1933 yılına göre daha canlı ve eğlenceli olması için hazırlıklar yapılmıştı. Ayrıca radyo ile halka Hilali Ahmer'in çalışmalarını anlatan konferanslar tertip edilmişti. 23 Temmuz'da garden partiler verileceği ve 19 Temmuz akşamı şehir bahçesinde 120 çocuğun sünnet töreninin yapılacağı anlaşılmaktadır⁸⁷⁵.

Hilali Ahmer Cemiyeti Ankara merkezi tarafından 19 Temmuz 1934 tarihinde şehir bahçesinde 150 çocuk sünnet ettirilmişti. Çocuklar 14.00'te orkestra eşliğinde şehir dahilinde bir gezinti yapmışlar, saat 17.00'de ise Hilali Ahmer Cemiyeti ile askeri fabrikalar tarafından çocuklara hediyeler dağıtılmıştı. 20 Temmuz tarihinde eğlenceler tertip edilmiş, İstanbul'dan hokkabazlar getirtilmişti⁸⁷⁶.

Çalışmanın incelendiği yıllarda Hilali Ahmer Cemiyeti tarafından en fazla yardımların genelde doğal afetler sebebiyle yapıldığı görülmüştür. Cemiyetin yardımları yalnızca ülke içerisinde kalmamış, yabancı devletlere de yardım eli uzatılmıştır. Yardımların hem nakdi hem de ayni olarak yapıldığı anlaşılmaktadır.

1. 2. Himayei Etfal Cemiyeti

Her dönem, dünya üzerinde bulunan ülkeler, çocukları, geleceklerinin güvencesi olarak gördükleri için onların korunmaları, bakımları, sağlıkları ve eğitimlerine çok büyük önem vermişlerdir⁸⁷⁷. Toplumda çocuklar öncelikle aile içinde, birinci derece ailenin olmadığı durumlarda ise yakın çevresi tarafından korunmuşlardı.

⁸⁷⁴ **Tan Gazetesi**, nr: 404, 4 Haziran 1936, s. 2.

⁸⁷⁵ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4650, 4 Temmuz 1934, s. 3.

⁸⁷⁶ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4666, 20 Temmuz 1934, s. 3.

⁸⁷⁷ Kevser Şeker, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çocukların Korunması ve Çocuk Esirgeme Kurumu (1917-1981), **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s. 1.

Osmanlı Devleti’nde tutulan “*Tereke Kayıtları*” ile doğmamış çocukların dahi korunmasına yönelik kayıtlar tutulmuş böylece çocuk hakları korunmak istenmişti⁸⁷⁸. Yine Osmanlı Devleti zamanında yaşanan savaşlar ardından İstiklal Savaşı ile birlikte kimsesiz ve yardıma muhtaç çocuk sayılarında, ayrıca çocuk ölüm sayılarında büyük oranda bir artış yaşanmıştı. Bu sebeple korunmaya muhtaç çocuklara yardım etmek amacıyla bazı adımlar atılmıştı⁸⁷⁹. Bu doğrultuda Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin sosyal devlet anlayışını, toplumsal yapı üzerinde etkinleştirmeye çalıştığı faaliyetlerinden birisi de sosyal hizmetler alanında Himayei Etfal Cemiyeti’nin kuruluşu olmuştur⁸⁸⁰.

Cemiyet, 1921 yılında Ankara’da Dr. Fuat Umay tarafından kurulmuş olmasına rağmen alt yapısını oluşturan kuruluş süreci İstiklal Savaşı öncesinde 1917 yılında İstanbul’da gerçekleşmiştir⁸⁸¹.

Çocukları korumak amacıyla kurulan bu cemiyetin faaliyetlerine gazeteler de sıkça yer verilmiştir. Cemiyet tarafından çocuklar için kreşlerin açıldığı, giyim yardımı yapıldığı ve müsamereler düzenlendiği anlaşılmıştır. Ayrıca Himaye-i Etfal Cemiyetinin umumi toplantılarına ait tutanaklar da gazeteler de yer almıştır.

Himayei Etfal Cemiyeti 1930 yılında Bursa’da Saatbaşı ve Muradiye mevkiinde olmak üzere 2 adet kreş açmıştı. Saatbaşı Kreşi’nde 50, Muradiye Kreşinde ise 30 çocuğun kontenjan hakkı vardı.

Akşehir Himayei Etfal Cemiyeti tarafından 1929 yılında yardıma muhtaç 90 çocuk giydirilmiş, kimsesiz çocuklar adına 2 müsamere düzenlenmiş ve 150 lira hasılat yapılmıştı. Elbistan Himayei Etfal Cemiyeti 1929 yılında 47, Gercüş Himayei Etfal Cemiyeti 1929 yılında 11 çocuğa elbise hediye etmişti. Reşadiye Himayei Etfal

⁸⁷⁸ Büşra Karataşer, “Himaye-i Etfal Cemiyetinin Mali Durumu Hakkında Bir Değerlendirme”, **Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 5, S: 2, Güz 2020, s. 736-758.

⁸⁷⁹ Perihan Elif Ekmekçi, Berna Arda, Ahmet Acıduman, “Tıp Tarihi Açısından Çocuk Esirgeme Kurumu’nun Kuruluş Dönemi Etkinliklerine Bir Kitap Bağlamında Bakış: Büyük Çocukların Beslenme Usulleri (1927)”, **Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi**, S: 55, 2012, s. 57-69.

⁸⁸⁰ Makbule Sarıkaya, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S: 34, 2007, s. 321-338.

⁸⁸¹ Yakup Mahmutoğlu, “Hasan Basri Çantay’ın “Müslümanlıkta Himaye-i Etfal” Adlı Eserinin Analizi”, **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 6, 2014, s. 99-131.

Cemiyeti yine 1929 yılında yardıma muhtaç çocuklara 80 kat elbise 60 adet ayakkabı hediye etmişti. Diyarbakır Himayei Etfal Cemiyeti tarafından 1929 yılında bir çocuk dispenseri açılmıştı⁸⁸².

Himayei Etfal Cemiyetinin Umumi Kongresi 18 Haziran 1932 tarihinde Ankara'da Çocuk Sarayı binasında gerçekleşmişti. Toplantıya Balıkesir delegesi sıfatıyla TBMM Reisi Kazım Paşa, Ankara delegesi sıfatıyla da İsmet Paşa iştirak etmişti. Kongre Umumi Merkez Reisi ve aynı zamanda Kırklareli Mebusu Fuat Bey tarafından açılmıştı. Yapılan seçim sonrasında reisliğe Kazım Paşa, ikinci reisliğe Muş Mebusu Hasan Reşit Bey, katipliklere ise Zonguldak Mebusu Celal Sahir Bey ile Gümüşhane delegesi Nabi Bey getirilmişti. Ardından cemiyetin 2 yıllık mesai raporu okunmuştu. Bu rapora göre 1930 yılında 38'i hariçte olmak üzere toplamda 478, 1931 yılında ise 38'i hariçte olmak üzere toplamda 480 adet Himayei Etfal şubesi açılmıştı. Bu iki sene zarfında toplamda 228.843 çocuğa yardım edilmişti. Cemiyet bünyesinde 1930 yılında 90, 1931 yılında ise 120 çocuğun barınma ihtiyacı karşılanmıştı. Ayrıca 20 çocuk ihtiyaçları cemiyet tarafından karşılanmak üzere bakıcı ailelerin yanına yerleştirilmişti⁸⁸³.

Himayei Etfal Cemiyeti Umumi Merkezinin 1932 yılının Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos ayı faaliyet raporu şu şekilde idi:

- Muayene ve tedavi edilen çocuk, gebe ve emzikli anne sayısı: 3943
- Maddi yardıma muhtaç emzikli kadınlara ücretsiz olarak tevzi edilen süt miktarı: 308 kilo 875 gram
- Dişleri muayene ve tedavi edilen çocuk sayısı: 1488
- Umumi Merkez İdaresi'ndeki çocuk bahçesine gelen çocuk sayısı ise 17.647'dir⁸⁸⁴.

Yıl	Yardım Yapılan Çocuk Sayısı
1922	2234
1923	3951
1924	7835

⁸⁸² **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3076, 1 Şubat 1930, s. 4.

⁸⁸³ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3924, 19 Haziran 1932, s. 1.

⁸⁸⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2379, 24 Eylül 1932, s. 3.

1925	15.300
1926	89.178
1927	82.890
1928	101.336
1929	9730
1930	81.649
1931	119.174 ⁸⁸⁵

Tablo 9. Himayei Etfal Cemiyeti'nin 1922 yılından 1932 yılına kadar çocuklar için yaptığı yardımların istatistikleri.

Bu istatistiklere göre 10 yıl zarfında toplamda 600.000 çocuğa yardım yapıldığı ve yapılan yardımların her yıl arttığı anlaşılmaktadır.

Himayei Etfal Cemiyetinin Bakırköy Şubesi tarafından 1933 yılında bir doğum evi açılmıştı. Bu doğum evi özellikle civar köylerde yaşayan kişilere çok kolaylık sağlamıştı. Ayrıca köylerde yaşayan halkın ısınma ihtiyacının karşılanması ve köylerdeki bazı noksanların giderilmesi için belediye de faaliyete geçmişti⁸⁸⁶.

Himayei Etfal Cemiyeti 12 Haziran 1934 tarihinde Cemiyet Reisi Fuat Bey gözetiminde toplanmıştı. Fuat Bey konuşmasında cemiyet tarafından 2 yıl içinde yapılan yardımları izah etmişti. İki yıl içinde toplamda 314.187 çocuğa ve anneye yardım edildiği ve ayrıca bu yardımların kurum'un 122 şubesinden yapıldığını belirtmişti⁸⁸⁷.

Çocuk Esirgeme Kurumunun yıllık Kurultayı 28 Mayıs 1935 tarihinde saat 15.30'da yapılmıştı. Kongre'de 28 temsilci bulunmuştu. Öncelikle Mustafa Kemal Paşa'nın Himayei Etfal Cemiyeti adının Çocuk Esirgeme Kurumu olarak değiştirilmesine dair aldığı karar kutlanmıştı. Daha sonra kurumun yıllık faaliyet raporu okunmuştu. Bu rapora göre 10.000 liraya yeni bir bina satın alındığı ve 1935 yılı gelirinin geçen yıllara göre daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. 1935 yılında yardıma muhtaç 450 çocuğa elbise ve ayakkabı ihdas edilmişti. Ayrıca Süt Damlası Kurumundan 300 çocuğa, giyecek ve mektep kitabı dağıtılmıştı. Kurum'un gelirinin 12.816 lira 87 kuruş olduğu böylece geçen yıla nazaran 316 lira 78 kuruş değerinde

⁸⁸⁵ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4075, 18 Kasım 1932, s. 1.

⁸⁸⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2730, 16 Eylül 1933, s. 3.

⁸⁸⁷ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4629, 13 Haziran 1934, s. 1.

bir fazlalık arz ettiği anlaşılmıştır. Yapılan seçim neticesinde asli idare heyetine, şemsettin Bey, Reşit Bey, Kutsi Bey, Tevfik Bey, İhsan Sami Bey, Muhip Bey, Salim Ahmet Bey, Hüsamettin Bey, Raşit Bey, İbrahim Zati Bey, Ayşe Hanım, General şakir Bey seçilmişti⁸⁸⁸.

Çocuk Esirgeme Kurumu Umumi Kongresi 13 Haziran 1936 tarihinde 13. ve 14. iş yılları bilançosunu incelemek üzere umumi merkez binasında toplanmıştı. Kongre’de Başbakan İsmet İnönü, bakanlar ve mebuslar da yerini almıştı. Toplantı Başbakanlık Müsteşarı Kemal Gedeleç tarafından açılmış, kongre reisliğine Milli Müdafaa Bakanı Kazım Özalp, ikinci reisliğe Diyarbakır Mebusu General Kazım Sevüktekin, katipliklere Edirne Mebusu Dr. Fatma Memik ve Zonguldak Mebusu Dr. Mithat Altıok getirilmişti. Ardından genel merkez ve hesap müfettişleri raporları okunarak kabul edilmişti. Daha sonra bütçe ve idare encümenleri seçimi yapılmıştı. Bütçe encümenliğine, Ziya Karamürsel Bey, Dr. Galib, İbrahim Bey, Mithat Aydın Bey, Hamdi Yalman; idare encümenliğine; Huriye ve Sabiha Hanım, Abdülhak Bey, Kemal ve Tevfik Bey, İzzet Ulvi Bey getirilmişti⁸⁸⁹.

Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi tarafından 1 şubat 1937 tarihinden 15 şubat 1937 tarihine kadar 2812 çocuğa çeşitli yardımlar yapılmıştı. 2812 hastanın 318’i hasta çocuk ve anne genel merkezi polikliniklerinde, 315’i diş bakım evinde tedavi edilmişti. Süt Damlası Kurumundan her gün 96 çocuğa süt dağıtılmıştır. 15 günde toplamda 872 litre süt tevzi edildiği anlaşılmaktadır. Aşhaneden 475 çocuğa sıcak öğle yemeği dağıtılmış ve 8 yardıma muhtaç çocuğa para yardımı yapılmıştı⁸⁹⁰.

Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi tarafından 15 şubat ve 1 Mart 1937 yılı tarihleri arasında 2517 çocuğa çeşitli yardımlar yapılmıştı. 165 çocuk hasta çocuk ve anne genel merkezi polikliniklerinde, 206 Çocuk Diş Bakım Evi’nde tedavi edilmişti. Süt Damlası Kurumu’ndan her gün 98 çocuğa süt dağıtılmıştı. Ayrıca 15 gün toplam 784 litre süt yardımının yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca aşhaneden 476 çocuğa sıcak öğle yemeği dağıtımı da yapılmıştı⁸⁹¹.

⁸⁸⁸ **Tan Gazetesi**, nr: 3340, 29 Mayıs 1935, s. 2.

⁸⁸⁹ **Ulus Gazetesi**, nr: 5344, 14 Haziran 1936, s. 1.

⁸⁹⁰ **Ulus Gazetesi**, nr: 5592, 20 şubat 1937, s. 2.

⁸⁹¹ **Ulus Gazetesi**, nr: 5600, 3 Mart 1937, s. 2.

Millî Müdafaa Vekili Kazım Özalp'in himayesinde Suadiye Plajı'nda 17 Temmuz 1937 tarihinde Erenköy Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından bir kır balosu tertip edilmişti⁸⁹².

Çocuk Esirgeme Kurumu İstanbul Vilayet Kongresi 7 Nisan 1938 tarihinde Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı ve Sivas Saylavı Profesör Şemsettin Günaltay Bey'in yaptığı bir konuşmayla açılmıştı. Kongre başkanlığına Profesör Mustafa Zühtü Bey seçilmişti. İdare heyeti azalıklarına Şemsettin Günaltay, Latife Bekir, Maşuka İpekçi, Aliye Macit, Sabır Yücesoy, Nahile Tevfik Sağlam, İbrahim Zati, Kutsi Halkacı, General Kadri Reşit, Mustafa Talat, Muharrem Nail, Salim Ahmet, Emniyet Sandığı Mürakibi Raşit Kökdemir getirilmişti⁸⁹³.

1. 3. Gayri Mübadiller Cemiyeti

Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan gayrimüslimler sosyal ve hukuki meselelerini kendi sistemlerine göre düzenleme hakkına sahip olmuşlardı. Böylece Rumlar ve Ermeniler, Osmanlı toprakları üzerinde önemli ayrıcalıklar elde ederek zenginleşmişlerdi. Osmanlı Devleti'nde ilk mübadele Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanması ile başlamış, daha sonra Millî Mücadele Dönemi'nde Rumların ve Ermenilerin, Yunan kuvvetlerine yardım ettiği anlaşılınca karşılıklı mübadele zorunlu hale gelmişti⁸⁹⁴.

Lozan Barış Görüşmeleri'nde “*Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Sözleşme ve Protokol*” imzalanmıştı⁸⁹⁵. Bu sözleşmeye göre Batı Trakya'da yaşayan Türkler hariç, Yunanistan'da yaşayan Müslümanlar ile İstanbul'da yaşayan Rumlar hariç Anadolu'da yaşayan Ortodoks Rumların yer değiştirilmesine karar verilmişti⁸⁹⁶. Ayrıca Lozan Barış Antlaşması'na göre Türkiye'de kalmaya devam edecek gayrimüslim halk “*azınlık*” statüsünde yer alacaktı⁸⁹⁷.

⁸⁹² **Tan Gazetesi**, nr: 808, 19 Temmuz 1937, s. 2.

⁸⁹³ **Tan Gazetesi**, nr: 1055, 8 Nisan 1938, s. 2.

⁸⁹⁴ Cemile YAĞMUR, Hikmet Zeki KAPCI, “Lozan Mübadilleri ve Emlak-i Gayrimenkule”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 48, 2020, s. 119-134.

⁸⁹⁵ Cemile YAĞMUR, Hikmet Zeki KAPCI, a.g.m., s. 119-134.

⁸⁹⁶ Fahriye EMGİLİ, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Hakkında ki Araştırmalara Bir Bakış”, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi**, C. 1, S: 1, Yaz 2017, s. 29-54.

⁸⁹⁷ Gülhan Barış Çakmak, “Lozan Konferansı'nda Türk-Rum Nüfus Mübadelesi ve Sonrasında Türkiye'deki Gayri Mübadillerin Durumu”, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana bilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2015, s. 6.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Yunanistan'da mal ve mülkleri bulunan mübadillerin haklarını korumak ve ihtiyaçlarını karşılamak için birtakım önlemler almıştı. Bu önlemlerden biri Maliye Vekaleti tarafından Gayri Mübadil Komisyonu'nun kurulması idi⁸⁹⁸.

Mübadillerin iskan edilecekleri yerlerin belirlenmesi ve düzenlenmesi amacıyla 13 Ekim 1923 tarihinde Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti kurulmuştu. Ayrıca mübadiller iş sahalarına göre çiftçi, tütüncü, bağcı, zeytinci gibi meslek gruplarına ayrılmıştı⁸⁹⁹. Mübadele İmar ve İskan Vekaleti göçmenlerin yanlarında getiremediği mal ve mülklerin "*Mübadil Tasfiye Talepnamesi*" adıyla kayıtlarını tutmuşlardı. Söz konusu kayıtlara göre göçmenlerin yerleştikleri yerlerde mal ve mülklerine eş değerde mal ve mülk sağlanacaktı⁹⁰⁰.

Göçmenler, önceden belirlenen yerlerde emvali metrukelere yerleştirilmiş, bu yerlerin yeterli olmadığı durumlarda ise yeni yerleşim yerleri kurulmuştu. Buna ek olarak göçmenlere tarım alanında üretim yapmaları için bağ, bahçe, tarla, zeytinlik tütün ve portakal arazisi gibi araziler ayrılmıştı⁹⁰¹.

Gayri Mübadil Komisyonu'nun 1938 yılında kaldırıldığı, bu sebeple İstanbul Defterdarlığı tarafından görevlendirilmiş gayri mübadillere ait istihlak bakiyelerinin tespiti için çalışan 7 kontrol memuruna, 1938 mali yılı Maliye Vekaleti bütçesinden bir defaya mahsus olmak üzere kişi başı 50 lira, diğer 8 görevli memura da yine kişi başı 40 lira ödenek tahsis edilmişti⁹⁰².

Gayri Mübadiller Cemiyeti İdare Heyeti 8 Nisan 1930 tarihinde toplanarak arazi sahibi mübadillere ödenecek para miktarı görüşülmüştü⁹⁰³. Anadolu'da Yunanlılardan kalma mal ve mülklerin gelirlerinin bir an evvel gayri mübadillerin

⁸⁹⁸ Bayram AKÇA, "Lozan Barış Antlaşması'ndan Sonra Balkan Ülkelerinden Muğla Vilayetine Gelen Göçmenler", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 2001, s. 785-828.

⁸⁹⁹ Pınar Şenışık, "1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi: Erken Cumhuriyet Döneminde Modern Devlet Pratikleri ve Dönüşen Kimlikler", **Studies of The Ottoman Domam**, C. 6, S: 10, Şubat 2016, s. 83-119.

⁹⁰⁰ Gülin Öztürk, "Tasfiye Talepnameleri Işığında Mübadillerin Yerleştirilmesi: "Adana Örneği", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 31, S: 1, 2016, s. 247-276.

⁹⁰¹ Yusuf Sarıınay, "Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 27, S: 80, 2011, s. 351-388.

⁹⁰² **BCA**, 30.18.1.2, 84-90-16, 26.10.1938.

⁹⁰³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1495, 9 Nisan 1930, s. 1.

ihtiyaçlarına göre dağıtılması gerektiğine dair raporlar hazırlanmış, gelirlerin dağıtılma işleri Maliye Vekaleti tarafından yrtlmřtr⁹⁰⁴.

Gayri Mübadiller Cemiyeti 1931 yılı senelik toplantısını 25 şubat tarihinde saat 14.00'te Türk Ocağında gerçekleştirmişti. Toplantı, Cemiyet Reisi aynı zamanda İşstanbul Mebusu olan Hüseyin Bey tarafından açılmış, eski idare heyetinin görevine devam etmesine, yeni bir idare heyetinin seçilmesine lüzum olmadığına dair karar alınmıştı. Toplantı sonunda Mustafa Kemal Paşa, Başvekil İşmet İnönü, Meclis Reisi Kazım Paşa, Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey'e teşekkür telgrafiekilmıřti⁹⁰⁵.

İzmir Vilayet İdare Heyeti bir toplantı düzenleyerek, İşkan Kanunu gereğince mübadillerin askere alınıp alınmaması ile ilgili müzakere yapılmıştı. Toplantıya Hukuk İşleri Müdürü Muzaffer Bey ve Askerlik şube Reisi şükrü Bey'in de katıldığı anlaşılmaktadır. Toplantıda alınan karara göre mübadillerin Türkiye'ye geldikleri sırada 22 yaşını doldurmuş olanların askere alınmaması, 22 yaşını doldurmamış olanların ise askere alınmasına karar verilmiřti⁹⁰⁶.

Gayri mübadillere verilecek olan emlak ve arazi haklarının %20'sinin 25 Ağustos 1931 tarihinden itibaren senet şeklinde verilmeye başlanmıştı. Bu senetlerin öncelikle karar numaraları 116'ya kadar olan kişilere tahsis edileceği anlařılmaktadır⁹⁰⁷.

Gayri Mübadiller Cemiyeti İdare Heyeti 7 Temmuz 1932 tarihinde haftalık toplantısını gerçekleştirmişti. Toplantıda gayri mübadillerin müzayede işlerinde yaşadıkları sıkıntılar üzerine müzakereler yapılmıştı. Yaşanılan problemlerin Maliye Vekaletine bildirilmesine dair bir karar alınmıřtı⁹⁰⁸.

Gayri mübadillere para tevzi edilmesi için hükümet tarafından Ziraat Bankası grevlendirilmışti. İşstanbul Ziraat Bankası 17 ya da 18 Haziran 1935 tarihinde söz konusu konu hakkında bilgilendirilmışti. Gayri mübadillere ellerinde bulunan tasfiye vesikaları kıymetinin % 20'si nispetinde para verileceği anlařılmaktadır⁹⁰⁹.

⁹⁰⁴ BCA, 30.10.0.0, 140-3-6, 29.08.1929.

⁹⁰⁵ Milliyet Gazetesi, nr: 26 şubat 1931, s. 1-3.

⁹⁰⁶ Milliyet Gazetesi, nr: 1848, 3 Nisan 1931, s. 3.

⁹⁰⁷ Milliyet Gazetesi, nr: 1989, 25 Ağustos 1931, s. 1.

⁹⁰⁸ Milliyet Gazetesi, nr: 2301, 8 Temmuz 1932, s. 3.

⁹⁰⁹ Tan Gazetesi, nr: 3359, 17 Haziran 1935, s. 2.

Gayri Mübadiller Cemiyeti, yeni idare heyeti seçmek için 26 Temmuz 1935 tarihinde toplanmıştı. Başkanlığa Celal Galibi Bey, asbaşkanlığa Arifi Bey, genel sekreterliğe Şahabı Bey, muhasip ve veznedarlığa da Rauf Bey seçilmişti. Gayri mübadil bonoları, 17 kuruştan yukarıya çıkamamış ve açık arttırma yolu ile satılığa çıkarılan mallar da çok değerli olmadığı için alıcı bulamamıştır. Bu sebeple satılığa çıkarılan malların kıymetlerinde bir miktar daha indirime gidilmesine karar verilmiştir⁹¹⁰.

1. 4. Türk Kadınlar Birliği

Osmanlı Devleti zamanında Batılılaşma fikrinin yayılmaya başlaması ile birlikte artan eğitim ve kültür seviyesi, kadının da sosyal hayatta yer edinmesi fikrini doğurmuştur. Tanzimat Dönemi'nde yalnızca zengin kadınların eğitim alabilmeleri mümkün iken II. Meşrutiyet'in ilanı ile bütün kadınlar yüksek eğitim alma şansını elde etmişlerdi. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte kadın sosyal, siyasi ve toplumsal hayatta yerini almış, zamanla kadın hakları resmileşmişti⁹¹¹.

Cumhuriyet'in ilanından sonra kadının siyasal anlamda elde ettiği ilk başarı, Kadınlar Halk Fırkasının kurulması olmuştu. Kadının siyasal hayatta örgütlenmesinin ilk örneğini teşkil eden bu kurum, adını, daha sonra Kadınlar Birliği olarak değiştirmişti⁹¹². Kadınlar Halk Fırkasının adını değiştirmesinin sebebi, dönemin hükümeti tarafından kadınlar fırkasının kurulmasının onaylanmamasının bir sonucudur⁹¹³.

Söz konusu dernek 7 Şubat 1924 tarihinde Nezihe Muhiddin Hanım tarafından kurulmuştu. Daha sonra dernek 1926 yılında bütün çağdaş ülkelerde kurulmuş olan Kadınlar Birliğini kapsayan Uluslararası Kadın Birliğinin üyesi olmuştu⁹¹⁴.

⁹¹⁰ **Tan Gazetesi**, nr: 3399, 27 Temmuz 1935, s. 2.

⁹¹¹ Müge Dişbudak, "Türk Kadınlar Birliği", **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2008, s. 1-2.

⁹¹² Cemile Burcu Kartal, "Türkiye'de Kadınların İlk Defa Oy Kullandığı 1930 Belediye Seçimlerinde Türk Kadınlar Birliği'nin Faaliyeti", **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 2, S: 3, 2018, s. 165-197.

⁹¹³ Didem Konya, "Türkiye'nin ilk Türk Kadın Doktoru: Safiye Ali ve Çalışmaları", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C. 19, S: 42, 2018, s. 35-54.

⁹¹⁴ Tuğba Belenli, Ayten Kiriş Avaroğulları, "20. Yüzyılda Kadın Konusunun Tarih Derslerinde Öğretimine Yönelik Bir Değerlendirme: Türk Kadınlar Birliği ve Faaliyetleri", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 19, S: 2, Aralık 2017, s. 287-310.

Derneğin Tüzüğü'nde kuruluş amacı şu şekilde belirtilmişti: “*Kadınlığı düşünce ve sosyal alanlarda yükselterek modern ve olgun bir düzeye erdirmektir.*” Ayrıca 1925 yılında çıkarılan bir kararla Kadınlar Birliğı, topluma yararlı bir dernek olma özelliğini elde etmiş ve faaliyetleri yasal olma özelliğı kazanmıştı⁹¹⁵.

Yine 1925 yılında Kadınlar Birliğinin İstanbul’da bir milletvekili seçimi için yapılacak ara seçime, kanunen mümkün olmamasına rağmen başvuru yapması derneğin ilk siyasi girişimidir⁹¹⁶.

Brezilya Kadınlar Birliğı Reisliğinden alınan bir mektupta, Türk kadınlarının hakları ve içtimai vaziyetleri hakkında bilgi verilmesi istenmişti. Bu durum Türk Kadınlar Birliğı’nin uluslararası alanda tanındığını göstermektedir. Ayrıca bu mektuba cevaben, Cumhuriyet Halk Partisi tarafından Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde yaşayan kadınların seçme ve seçilme gibi bütün siyasi haklarını kullandıkları ayrıca halkevi, parti ve diğere siyasi ya da yardım teşkilatlarında görev alabildikleri bildirilmişti⁹¹⁷.

Türk Kadınlar Birliğı Heyeti İdaresi tarafından bir toplantı düzenlenmiş, toplantı da bayram münasebetiyle 100 kadar kimsesiz çocuğun giydirilmesi kararı alınmıştı⁹¹⁸. Böylece Türk Kadınlar Birliğı tarafından yardıma muhtaç çocuklara 100 kat elbise ve ayakkabı yardımı yapılmıştı⁹¹⁹.

Kadınlar Birliğı İdare Heyeti, 6 Nisan 1930 tarihinde belediye seçimleri ve kadınların fırkaya aza olabilme hakkını elde etmeleri üzerine toplanmıştı. Toplantıda Kadınlar Birliğı, Sultanahmet’te toplanıp kadınların fırkaya aza olmalarını teşvik etmek için miting yapılmasına dair bir karar almıştı⁹²⁰. Kadınlar Birliğı’nin, kadınların siyasete girebilmeleri için verdikleri çabaları sonuç vermişti. Böylece kadınlar 1930 yılı itibariyle bir fırkaya aza olabileceklerdi. Kadınlar Birliğı’nin bu başarısı muhakkak kadınlar arasında büyük sevinç yaratmıştı. Bu sevinçlerini mitinglerle kutlamışlardı. Böylece Kadınlar Birliğı tarafından 10 Nisan 1930 tarihinde İstanbul’da

⁹¹⁵ Didem Konya, a.g.m., s. 35-54.

⁹¹⁶ Saime Yüceler, “Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Haklarının Tanınması”, **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 9, S: 14, 2008, s. 131-151.

⁹¹⁷ **BCA**, 490.1.0.0, 266-1060-1, 12.04.1939.

⁹¹⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1440, 13 Şubat 1930, s. 2.

⁹¹⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1455, 28 Şubat 1930, s. 3.

⁹²⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1493, 7 Nisan 1930, s. 1.

saat 09.00’da bir gösteri yapılmıştı. Ayrıca kadınlar program süresince şehremaneti ve Cumhuriyet Halk Fırkası binaları önünde durmuşlar, Erkanı Hükümete teşekkürlerini iletmişler, daha sonra da Beyoğlu’na geçerek Cumhuriyet Abidesi’ne çelenk bırakmışlardı⁹²¹. Miting için hazırlık olarak rozetler hazırlanmış, miting sırasında konuşma yapacak kişiler belirlenmişti⁹²². Miting için bir kürsü hazırlanmış, üstüne Kadın Birliği’nin ismini taşıyan bir levha konulmuştu. Konuşma yapacak kişilerin seslerini uzak mesafe duyurabilmek için bir hoparlör ve radyo tanzim edilmişti. Ayrıca Cumhuriyet Abidesi’ne bir çelenk bırakılması ihmal edilmemişti⁹²³.

Dernek, kadınların Türkiye Cumhuriyeti toplum yapısında siyasi ve sosyal anlamda başarılar elde etmesi üzerine çalışmalar yapmıştı. Araştırmanın incelendiği yıllarda dernek çalışmaları yukarıda da bahsedildiği gibi en çok kadınların siyasi hayatta bazı haklar elde etmesi üzerine yoğunlaşmıştı. Mitinglerle, gösterilerle isteklerini yansıtmışlardı. Ayrıca yine dernek tarafından yardıma muhtaç kişilere çeşitli yardımlar yapılmıştır.

Kadın Birliği Derneği 1935 yılında Uluslararası Kadınlar Birliği Kongre’sinden sonra Türk Kadını’nın Cumhuriyet’in ilanından sonra yapılan devrimler ile bütün sosyal, siyasi ve kültürel haklarını alması sebebiyle dernek tarafından kapatılmıştı. Ancak çok partili siyasal yaşama geçildikten sonra 1949 yılında yeniden kurulmuştu⁹²⁴.

2. TÜRK OCAKLARI VE HALKEVİ FAALİYETLERİ

Türk Ocakları, 1931 yılında kapanmıştı. Dolayısıyla çalışma kapsamındaki yıllarda bu ocağın faaliyetleri ile ilgili haberler, Ulus ve Tan gazetelerinde yer almaz. Buna karşılık 1930-1939 yılları arasında halkevlerinin açıldığı görülür. Halkevleri, Türk Ocaklarının devamı niteliğinde bir dernek olarak kabul edilir. Bu nedenle çalışmada halkevlerine de yer verilmesi gerektiği düşünülmüştür. Türk Ocakları da yine de genel bilgilerle tanıtılmaya çalışılmıştır.

⁹²¹ BCA, 30.10.0.0, 80-526-4, 14.04.1930.

⁹²² Milliyet Gazetesi, nr: 1497, 11 Nisan 1930, s. 1.

⁹²³ Milliyet Gazetesi, nr: 1498, 12 Nisan 1930, s.1.

⁹²⁴ Hakkı Uyar, “Atatürk Dönemi İç Politikası (1920-1938)”, **Yakın Dönem Türk Politik Tarihi**, 2006, s. 45-79.

Osmanlı Devleti uzun yıllar çok çeşitli millet ve din mensuplarını bünyesinde barındırmıştı. Ancak bu yapı içerisinde Fransız İhtilali'nin etkisiyle yaşanan milliyetçilik hareketlerini engellemek için “Osmanlıcılık” ve “İslamcılık” gibi fikir akımları ortaya atılmıştı⁹²⁵. Bu fikir akımlarının önemini kaybetmesiyle ve özellikle yabancı öğrenciler arasında milliyetçi hareketlerin yaygınlaşmaya başlamasıyla Askerî Tıbbiyeli Türk öğrenciler arasında da milliyetçilik fikri önem kazanmış, onlar da Türkçülüğü korumak için uğraşmışlardı⁹²⁶.

Hem bu öğrenciler hem de dönemin Türkçülük fikir akımını benimsemiş olan Mehmet Emin Yurdakul, Yusuf Akçura gibi isimlerin çabalarıyla 1911 yılında bir toplantı yapılarak “milliyetçilik” esasına dayalı bir dernek kurulma fikri ortaya atılmıştı⁹²⁷. Bu doğrultuda yapılan çalışmalarla Mehmet Emin Yurdakul, Ahmed Ferid, Ahmet Ağaoğlu, Fuat Sabit, Yusuf Akçura ve Mehmet Ali Tevfik gibi aydınların kurucu olarak yer aldıkları cemiyet “Türk Ocağı” adıyla kurulmuştu⁹²⁸.

Yusuf Akçura, 20 Haziran 1327 (3 Temmuz 1911) yılında yapılan bu toplantıda, Türk Ocağının fiili olarak kurulduğunu ifade etmişti. Resmî olarak kurulması ise 25 Mart 1912 olarak kabul edilmişti⁹²⁹. Türk Ocağı, 1908 yılının Kasım ayı içerisinde kurulan Türk Derneği, yine 1911 yılının Ağustos ayı içerisinde kurulan Türk Yurdu Derneğinin ardından Türk Milliyetçiliği düşüncesiyle kurulan 3. dernekti⁹³⁰.

Anadolu’da Mondros Ateşkes Antlaşması’nın ardından yapılan işgallerle Türk Ocakları kapatılmış, İstiklal Savaşı’nda ise Mustafa Kemal Paşa’nın yolunda ilerleyerek işgaller karşısında çeşitli faaliyetlerle direnmişlerdi⁹³¹. Mustafa Kemal Paşa’nın öncülüğünde gerçekleşen Millî Mücadele Döneminde millet esasına dayanan bir devlet kurma düşüncesi doğmuştu. İstiklal Savaşı’nın kazanılmasıyla da Türk

⁹²⁵ Mustafa Arıkan, Ahmet Deniz, “Türk Ocaklarının Kapatılışı, Borçları ve Emlakinin Tasfiyesi”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 15, 2014, s. 401-432.

⁹²⁶ Vecihi Fuat Sefa Hekimoğlu, “Türkiye’de Türkçülük Hareketinin Ortaya Çıkması ve Türk Ocakları”, **BEU Akademik İzdüşüm**, C. 2, S: 1, Ocak 2017, s. 41-50.

⁹²⁷ Tahir Kodal, “Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Ocakları”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 52, 2014, s. 295-314.

⁹²⁸ Kenan Akyüz, “Türk Ocakları”, **Belleken**, C. 50, S: 196, 1986, s. 201-228.

⁹²⁹ İbrahim Karaer, **Türk Ocakları ve İnkılaplar (1912-1931)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1989, s. 19-23.

⁹³⁰ Sinan Başaran, “Cumhuriyet Döneminde Rize Türk Ocakları (1924-1931)”, **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 9, S: 2, 2017, s. 63-82.

⁹³¹ Nevzat Topal, “Niğde Türk Ocağı’nın Kuruluşu ve İlk Faaliyetleri (1924-1926)”, **Turkish Studies**, C. 8, S: 7, Yaz 2013, s. 655-670.

Ocakları yeni bir örgütlenme sağlayarak şubelerini açmaya başlamıştı⁹³². 1922 yılında İzmir, Bursa ve Ankara’da Türk Ocağı şubeleri açılmış, hızlı bir teşkilatlanma göstererek 1923 yılına gelinliğinde şube sayısı 43’e ulaşmıştı⁹³³. Söz konusu cemiyet kuruluşunun ardından 1931 yılında kapanmasına kadar geçen süre zarfında gerek konferanslarla gerekse çeşitli alanlarda düzenledikleri kurslarla toplumun kültürel, sosyal ve ekonomik anlamda gelişmesine katkı sağlamıştı⁹³⁴. 1927 yılına kadar devlet desteği ile birlikte bağımsız bir teşkilatlanma gösterirken bu yıldan itibaren Cumhuriyet Halk Fırkasının bünyesinde Atatürk İlke ve İnkılapları’nı desteklemek ve topluma yayma amacı güderek çalışmalarını sürdürmüştü⁹³⁵.

1930’lu yıllara gelindiğinde Tek-Parti Yönetimi’nin güçlenmesi, Anadolu’da çıkan bazı isyanlar, Türk Ocağının geleneksel bir yapıda varlığını sürdürmek istemesi, ayrıca muhalif bir partinin bulunmamasının ocak tarafından eleştirilmesi ve Türk Ocağı çalışmalarının Türkiye dışına çıkması gibi sebepler 1931 yılında cemiyetin kapanmasına neden olmuştu⁹³⁶.

Gazeteler de Türk Ocağı ile ilgili 1930 yılının Ocak ve Nisan ayları içerisinde ki bazı faaliyetlerine ulaşılabilmiştir. Bu faaliyetler aşağıda detaylı bir şekilde verilecektir.

Kocaeli Mebusu Reşit Saffet Bey, 1930 yılında İstanbul Türk Ocağında millî tasarruf ve iktisat üzerine bir konferans vermişti. Reşit Saffet Bey, Bulgaristan’ı örnek göstererek, yerli mallara rağbet gösterilmesi adına yapılması gereken faaliyetlerden bahsetmişti⁹³⁷.

⁹³² Yusuf Sarıınay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1993, s. 221-231.

⁹³³ Mehmet Solak, Murat Tarhan, Fahri Kılıç, “Bolu Türk Ocağı’nın Faaliyetlerinden Bir Kesit”, **Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 16, S: 3, 2016, s. 211-230.

⁹³⁴ Serap Taşdemir, “Sivas Türk Ocağı ve Dergisi: Birlik”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 20, S: 58, 2004, s. 245-260.

⁹³⁵ Yusuf Sarıınay, **a.g.t.**, s. 259-331.

⁹³⁶ Hikmet Eldek Güner, “Türk Ocakları, Mimarisi ve Geleneksel Öğeleri; Ankara ve İzmir Örneği”, **Online Journal of Art and Design**, C. 6, S: 1, 2018, s. 99-118.

⁹³⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1897, 1 Ocak 1930, s. 5.

Ankara Türk Ocağında 1930 yılında sinema tertibatı ikmal edilmişti. Tiyatro ise 21 Şubat 1930 tarihinde açılacaktı. Ayrıca aynı yıl Almanca, İngilizce, Fransızca dil kursları ile muhasebe kursları açılmıştı⁹³⁸.

İstanbul'da Türk Ocağı Kongresi 21 Şubat 1930 tarihinde Fethi Bey'in riyasetinde toplanmıştı. Katipliklere İhsan Sami Bey ve Kazım Şekip Bey seçilmişti. Kongre, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'ya yüksek saygılarını ifade eden telgrafların gönderilmesi ile açılmıştı. Daha sonra hayatını kaybedenler adına bir dakika saygı duruşu yapılmış ve Türk Ocağının iki yıllık mesai ve denetim raporları okunmuştu. Türk Ocağına yardım sağlanabilmesi için fırka ve şehremanetinden yardım talep edilmesine karar verilmişti. Yeni idare heyeti şu şekilde seçilmişti: Vali Vekili Muhiddin Bey, Dış Hekimi Hüsameddin Fuat Bey, Fırka Vilayet İdare Heyetinden Rükneddin Bey, Dr Fethi Bey ve İhsan Bey, Sami Bey ve Nakiye Hanım⁹³⁹.

Ankara Türk Ocağının büyük tiyatro salonunda ilk defa Riyaseticumhur orkestra tarafından 28 Şubat 1930 tarihinde bir konser verilmişti. Konsere Başvekil İsmet Paşa, Meclis Reisi Kazım Paşa, vekiller ve Matbuat Cemiyeti Erkanı katılmıştı. Beethoven'nın 5. Senfonisi, Wagner'ın Overture ile Bronzar'ın İlkbahar Fantezisi parçaları orkestra tarafından çalınmıştı⁹⁴⁰. Ankara'da Türk Ocağının yeni merkez binası 23 Nisan 1930 tarihinde saat 16.00'da Meclis Reisi Kazım Paşa'nın konuşmasıyla açılmıştı⁹⁴¹.

Türk Ocakları Kurultayı 24 Nisan 1930 tarihinde Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt'un başkanlığında toplanmıştı. Kurultay mesaisine İzmir Mebusu Vasıf Bey'in gözetiminde başlamış, Turhan Hafriyatı ile uğraşan Alman Profesör Albert Von Le Coq'un vefatı sebebiyle mezarına Türk Ocakları adına bir çelenk gönderilmişti. Albert Von Le Coq'un 1200 yıllık kumlar altında kalan Türk şehirlerini ve bütün medeniyet eserlerini bularak gün yüzüne çıkaran kişi olması sebebiyle Türkiye için büyük önem arz ettiği anlaşılmıştır⁹⁴².

⁹³⁸ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3058, 14 Ocak 1930, s. 1.

⁹³⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1449, 22 Şubat 1930, s.1.

⁹⁴⁰ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3104, 1 Mart 1930, s. 1.

⁹⁴¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1510, 24 Nisan 1930, s. 2.

⁹⁴² **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3156, 25 Nisan 1930, s. 1.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte Atatürk'ün önderliğinde birçok inkılap yapılmıştı. Ancak bu inkılaplar halka yeteri kadar benimsetilememişti. Atatürk yaptığı yurt gezilerinde bu durumu fark ederek çok sayıda önlem almaya çalışmıştı⁹⁴³. Yine bu dönemde bazı siyasi ve ekonomik olaylar yaşanmıştı. Bunlar Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapatılması, Menemen Olayı ve ekonomi de devletçilik ilkesinin uygulanmaya çalışılmasıdır⁹⁴⁴. Bu doğrultuda devletin siyasi, ekonomik ve sosyal politikalarını ve Cumhuriyet'in getirdiği yenilikleri halka öğretmek ve benimsetebilmek amacıyla Türk Ocaklarının yerine geçebilecek bir kurum olan Halkevleri 19 Şubat 1932 yılında açılmıştı⁹⁴⁵. Ankara Türk Ocağı binasında Reşit Galip, Şevket Süreyya Aydemir, Recep Peker, Vildan Aşir Savaşır gibi isimlerin yer aldığı bir toplantı yapılarak halkevlerinin açılma işlemlerini sürdürebilecek bir komisyon kurulmuştu⁹⁴⁶. Böylece halkevlerinin kurulmasına dair hazırlıklar tamamlanmış ve söz konusu tarihte Türkiye'de toplamda 14 ilde halkevi şubesi kurulmuştu⁹⁴⁷.

19 Şubat günü Ankara'da da açılan halkevinin açılış töreni şu şekilde olmuştu: Meclis Başkanı Kazım Paşa, vekiller ve mebusların da katıldığı tören İstiklal Marşı'nın çalınması ile başlamış, Cumhuriyet Halk Fırkası Umumi Katibi Recep Bey'in nutkuyla devam etmişti. Ardından Behçet Kemal Bey şiir okumuş ve Aydın Mebusu Reşit Galip bir konuşma yapmıştı. Ayrıca tüm halkın radyo ile törene katılımı sağlanmıştı⁹⁴⁸. Ayrıca Diyarbakır, Denizli, Eskişehir, Konya, İzmir, İstanbul, Van, Samsun, Aydın, Çanakkale ve Bursa'da aynı gün Halkevi Şubesi açılmış ve çeşitli törenler yapılmıştı⁹⁴⁹.

İstanbul'da ise kutlama programı saat 15.05'te şehir bandosu eşliğinde İstiklal Marşı'nın çalınması ile başlamıştı. Burada yapılan törene İsmet Paşa da katılmıştı.

⁹⁴³ Yavuz Özdemir, Elif Aktaş, "Halkevleri (1932'den 1951'e)", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S: 45, 2011, s. 235-262.

⁹⁴⁴ Güneş Şahin, "Van Halkevi ve Faaliyetleri", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 31, S: 52, s. 93-134.

⁹⁴⁵ Müslime Güneş, "Adnan Menderes ve Halkevleri", **Çağdaş Türkiyat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 12, S: 25, 2012 Güz, s. 141-155.

⁹⁴⁶ Zeki Arıkan, "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi", **Atatürk Yolu Dergisi**, C. 6, S: 23, s. 261-281.

⁹⁴⁷ Süleyman İnan, "Denizli'deki Halkevleri ve Faaliyetleri (1932-1951)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 25-26, Mayıs-Kasım 2000, s. 135-157.

⁹⁴⁸ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3808, 20 Şubat 1932, s. 1.

⁹⁴⁹ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3809, 21 Şubat 1932, s. 1-4.

İsmet Paşa halkevlerinin açılışına dair duygularını şöyle ifade etmişti: “Gördüğüm heyecan ve alaka beni çok mütehassis bıraktı. Şahit olduğum büyük ruhu Ankara’da arkadaşlarıma anlatacağım. Muvaffak olacağınızdan, büyük neticeler alacağınızdan eminim, tebrik ve muvaffakiyetler temenni ederim⁹⁵⁰.”

Halkevi bünyesinde 9 şube kurulmuş, bu şubeler ilgi yetenek ve taleplere göre oluşturulmuştu. Şubeler şu şekilde sınıflandırılmıştı: 1- Dil-Tarih ve Edebiyat Şubesi, 2- Güzel Sanatlar Şubesi, 3- Temsil Şubesi, 4- Spor Şubesi, 5- Sosyal Yardım Şubesi, 6- Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi, 7- Kütüphane ve Neşriyat Şubesi, 8- Köycülük Şubesi, 9- Müze ve Sergi Şubesi⁹⁵¹. Şubelerin faaliyete geçebilmesi için en az 25 kişinin kayıt yaptırması gerekliydi. Şubelerde toplantılar 15 günde bir yapılırdı⁹⁵². Her halkevinde bir okuma salonu yer almıştı. Kış sporları, su sporları gibi spor aktiviteleri düzenlenmiş, piyesler, tiyatrolar oynanmış, geziler, balolar tertip edilmişti. Piyesler ve tiyatrolardan elde edilen gelirlerle çeşitli yardım kuruluşlarına yardımlar yapılmıştı⁹⁵³.

Ankara halkevinde 26 Şubat 1932 tarihinde şube intihapları yapılmıştı. Öncelikle Reşit Galip intihap usullerini anlatmış, daha sonra seçimler 9 ayrı odada gerçekleşmişti:

1- Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesine: İshak Refet Bey, Celal Sahir Bey, Behçet Kemal Bey, Hüseyin Namık Bey, Hıfzı Uğur Bey,

2- Güzel Sanatlar Şubesine: Ferhunde Remzi Hanım, Necdet Remzi Bey, Mümtaz Bey, Ulvi Cemal Bey, Cevat Memduh Bey,

3- Temsil Şubesine: Hami Bey, Münir Hayri Bey, Muhittin Bey, Mahmut Bey, Sadi Bey,

4- Spor Şubesine: Vildan Bey, Saffet Bey, Mümtaz Bey, Ekrem Bey, Namık Rahmi Bey,

⁹⁵⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2165, 20 Şubat 1932, s. 1-5.

⁹⁵¹ Fahriye Emgili, “Halkevlerinin Köy ve Köycülük Faaliyetleri”, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi**, S: 8, 2021 Kış, s. 195-226.

⁹⁵² Elif Aktaş, Yavuz Özdemir, “Bütünden Parçaya Halkevi Şubeleri”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 15, S: 2, 2011, s. 187-204.

⁹⁵³ M. Rauf İnan, “Gazi’nin (Atatürk’ün Halkçılık Ülküsü, Halkevleri ve Sonrası”, **Belleten**, C. 52, S. 204, 1988, s. 869-912.

5- İctimai Yardım Şubesine: Dr. Ragıp İbrahim Bey, Hilmi Malik Bey, Dr. Saip Ragıp Bey, Dr. Sadi Bey, Diş Tabibi Ali Rıza Bey,

6- Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesine: Bu şubeye yeteri kadar aza başvurmadağı için seçiminin ileri bir tarihte yapılmasına karar verilmiştir.

7- Kütüphane ve Neşriyat Şubesine: İhsan Bey, Mecdi Sadettin Bey, Cevdet Nasuhi Bey, Neşet Halil Bey, Server Rıfat Bey,

8- Köycüler Şubesine: Naci Bey, Kerim Ömer Bey, Ali Vahit Bey, Cevat Fazıl Bey, Edip Bey,

9- Müze ve Sergiler Şubesine: Sami Bey, Şevket Süreyya Bey, Hamit Zübeyir Bey seçilmişti.

Birinci şubeye 105 muhtelif ve 71 öğrenci olmak üzere toplamda 176 kişi, ikinci şubeye 78 muhtelif ve 48 öğrenci olmak üzere toplamda 121 kişi, üçüncü şubeye 102 muhtelif ve 106 öğrenci olmak üzere toplamda 208 kişi, dördüncü şubeye 72 muhtelif 88 öğrenci olmak üzere toplamda 160 kişi, beşinci şubeye 93 muhtelif ve 21 öğrenci olmak üzere toplamda 114 kişi, altıncı şubeye 108 muhtelif ve 147 öğrenci olmak üzere toplamda 255 kişi, yedinci şubeye 106 muhtelif ve 37 öğrenci olmak üzere toplamda 143 kişi, sekizinci şubeye 92 muhtelif ve 23 öğrenci olmak üzere toplamda 115 kişi seçilmişti. Ayrıca dokuzuncu şubenin ise 25 muhtelif ve 15 öğrenci olarak toplamda 40 azası vardı⁹⁵⁴. Halkevinde seçimi yapılamayan halk dershaneleri ve kurslar kısmı şubesi seçimi 4 Mart 1932 tarihinde saat 15.00'te yapılan bir toplantıda gerçekleşmişti. Öncelikle beş kişilik idare komitesi seçimi yapılmıştı. İdare heyetine Rıdvan Nafiz Bey, Refik Bey, Reşat Bey, Şefik ve İhsan Bey seçilmişti⁹⁵⁵.

İstanbul Halkevi Şubesinin teşkili ve komitenin seçimi için 26 Şubat 1932 tarihinde bir toplantı yapılmıştı. Toplantıya özellikle Edebiyat Ve Hukuk Fakültesine mensup öğrenciler katılmıştı. Toplantı Cevdet Kerim Bey tarafından açılmış, yeni Edebiyat Ve Tarih Şubesinin teşkili için bu toplantının organize edildiği anlaşılmıştır⁹⁵⁶.

⁹⁵⁴ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3815, 27 Şubat 1932, s. 1.

⁹⁵⁵ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3822, 5 Mart 1932, s. 1-3.

⁹⁵⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2172, 27 Şubat 1932, s. 1.

Maarif Vekaleti tarafından okullara, maarif idare ve mümessillerine gönderilen bir bildiriden, halkevlerine yalnızca yüksekokul öğrencilerinin kaydedilebileceği ve yalnızca bu öğrencilerin görev alabilecekleri anlaşılmaktadır. Maarif Vekaleti talimatnamesine göre:

1- Muallimler ve memurlar okullardaki görevlerine engel olmayacak şekilde halkevlerine kayıt yaptırabilir ve görev alabilirler.

2- Reşit olan öğrenciler derslerini etkilemeyecek şekilde halkevlerine kayıt yaptırabilir ve görev alabilirler⁹⁵⁷.

İstanbul Halkevi Güzel Sanatlar Şubesi Heyeti Umumiyesi 4 Mart 1932 tarihinde saat 14.30'da toplanmıştı. Toplantı Halkevi Müdürü Hamit Bey tarafından açılmıştı. Hamit Bey, Güzel Sanatlar Şubesinin komite ve zümre heyeti delegelerinin seçilmesi için bu içtimanın yapıldığını ifade etmişti. Güzel Sanatlar Şubesi'nin mimarlık, sanayii tezyiniye, musiki, heykeltıraşlık ve ressamlık olmak üzere beş zümreye ayrıldığı anlaşılmaktadır. Mimar Faruk Bey, Heykeltıraş Nejat Bey, Sanayii Tezyiniye'den Namık İsmail Bey, Ressam İbrahim Bey, Musikişinaslardan Abdulkadir Ziya Bey Güzel Sanatlar Şubesi komitesine seçilmişlerdi⁹⁵⁸.

İstanbul Halkevi İçtimai Muavenet Şubesi Heyeti Umumiyesi 25 Mart 1932 tarihinde saat 15.00'te toplanmıştı. Toplantı Halkevi Reisi Hamit Bey tarafından açılmış, Vali Muhittin Bey ve muavini Fazlı Bey ve Hamit Bey ayrıca şehrin tanınmış bütün kişileri, içtimada yerlerini almıştı. İçtimai Yardım Şubesi İdare Heyetine seçilen kişiler şunlardı: Dr. Hamdi Suat Bey, Daimi Encümen Azası'ndan Avni Bey, Belediye İktisat Müdürü Asım Bey, Öğretmen Servet Bey ve İsmail Müştak Bey⁹⁵⁹.

Ankara halkevinde 25 Mart 1932 yılında Güzel Sanatlar Şubesi tarafından bir konser tertip edilmişti. Konsere TBMM Reisi Kazım Paşa ve büyük bir halk kesimi katılmıştı. Konser Ferhunde Remzi Hanım ile Cezmi Rıfkı Bey'in Beethoven'ın İlkbahar Senfonisi'ni çalması ile başlamıştı. Ardından Ulvi Cemal Bey, Chopin'in bir eseri ile kendi eseri olan ninni ve zeybek türkülerini çalmıştı⁹⁶⁰.

⁹⁵⁷ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3818, 1 Mart 1932, s. 1-2.

⁹⁵⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2179, 5 Mart 1932, s. 1-5.

⁹⁵⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2200, 26 Mart 1932, s. 1-5.

⁹⁶⁰ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3843, 26 Mart 1932, s. 1.

İstanbul Halkevi Kütüphane ve Neşriyat Şubesi Heyeti Umumiyesi 26 Mart 1932 tarihinde saat 16.00’da halkevi binasında bir toplantı gerçekleştirmişti. Toplantı halkevi reisi Hamit Bey başkanlığında açılmıştı. Toplantının yapılma amacının halkevi bünyesinde yeni bir şube açmak olduğu anlaşılmaktadır. Kütüphane ve Neşriyat Şubesi adıyla açılan bu şubenin idare heyeti şu şekilde belirlenmişti: Ahmet Cevat Bey, Mehmet Emin Bey, Burhan Ümit Bey, Ahmet Faik Bey⁹⁶¹.

Ankara Halkevinde 17 Haziran 1932 tarihinde Ankara Kız Lisesi öğrencileri tarafından bir müsamere düzenlenmişti. Müsamere İstiklal Marşı’nın çalınması ile başlamış, musiki ve tiyatro ile devam etmişti. Kız Lisesi Musiki Öğretmenlerinden Naciye Hanım’ın gözetiminde küçük bir opera gösterisi ile keman, piyano ve bale gösterisi yapılmıştı⁹⁶².

Türkiye genelinde 1932 yılında 20 halkevi açılmıştı Ankara, Afyon, Aydın, Bursa, Bolu, Çanakkale, İzmir, Konya, Samsun, Malatya, Denizli, Diyarbakır, Eskişehir ve İstanbul’da açılan halkevleri münasebetiyle büyük törenler organize edilmişti. Merasimler İstiklal Marşı’nın çalınması ile başlamıştı. Ayrıca Ankara’da açılan halkevleri münasebetiyle geniş bir kutlama programı hazırlanmıştı. Şair Behçet Kemal Bey programa katılarak “34 Halkevi” isimli şiirini okumuştur⁹⁶³.

İstanbul Halkevi Reisi Hamit Bey 1932 yılında Milliyet Gazetesi’ne bir röportaj vermişti. Halkevi bütçesinin 40 bin lira olduğu, halkevi kütüphanesinin halka açıldığı, 1932 yılı bütçesi ile özellikle işi olmayan gençlere ve maddi desteğe ihtiyacı olan kişilere yardım edileceğini ifade etmişti⁹⁶⁴.

Ankara Halkevi Kitaphanesi 1932 yılının Aralık ayı içerisinde açılmıştı. Kitaphanede 1932 yılının Kasım ayına kadar 6000 adet kitap tasnifi yapılmış; 10.000 adete yakın kitabın da tasnifi yapılacaktı. Kitaphane için gerekli olan masa, sandalye ve diğer eşyalar imalathane fabrikalarına sipariş edilmişti. Ayrıca kitaphanede Fransızca, Almanca ve Latince yazılmış eserler de yer alacaktı⁹⁶⁵.

Ankara Halkevi Halk Dershaneleri Şubesi tarafından tertip edilen yabancı diller ve halk okuma kursları 3 Aralık 1932 tarihinde halkevi salonunda Halkevi İdare

⁹⁶¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2201, 27 Mart 1932, s. 1.

⁹⁶² **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3923, 18 Haziran 1932, s. 5.

⁹⁶³ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3931, 26 Haziran 1932, s. 1-2.

⁹⁶⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2331, 7 Ağustos 1932, s. 1.

⁹⁶⁵ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4074, 17 Kasım 1932, s. 1.

Heyeti Reisi Ziya Gevher Bey'in nutkuyla açılmıştı. Kurslara 1000 kişiden fazla kişi başvuru yapmıştı. Yabancı dil kursları için Almanca, Fransızca, İngilizce ve İtalyanca olmak üzere dört şube açılmıştı. Okuma yazma bilmeyen kişiler için açılan halk okuma kursu dersleri de Çocuk Sarayı Caddesi'nde bulunan Gazi İlkokulu'nda yapılacaktı⁹⁶⁶.

Halkevlerinin birinci kuruluş yıldönümü sebebiyle 24 Şubat 1933 tarihinde bütün halkevlerinde görkemli merasimler yapılmıştı. Bütün halkevi şubelerinde tören saat 15.00'te başlamış, Ankara ve İstanbul Halkevlerinde radyo kurulmuştu. Ankara halkevinde İsmet Paşa'nın nutkuyla başlayan tören, tüm halkevlerinden takip edilmişti⁹⁶⁷.

Halkevleri 1933 yılında Darülfünun ve yüksek mektep öğrencilerinin halkevlerinde aktif olmasını sağlamak için yeni bir Gençlik Teşkilatı oluşturulmak istenmişti⁹⁶⁸. Halkevi Dil ve Edebiyat Şubesi, Edebiyat Fakültesi Reisi Prof. Dr. Ali Muzaffer Bey'in başkanlığında bir toplantı yapmış, büyük dil anketinde halkevlerinin vazifeleri tespit edilerek iş bölümü yapılmıştı. Ankete verilecek cevaplar halkevinin Dil ve Edebiyat Şubesi tarafından toplanarak Ankara'da cemiyet merkezine gönderilecekti. Anketler, yabancı kökenli kelimelerin yerine Türkçe kelimelerin bulunması üzerine yapılmıştı⁹⁶⁹.

Büyük İran Şairi Firdevsî'nin doğumunun 1000. yıl dönümünü kutlamak üzere Ankara Halkevinde 30 Eylül 1934 tarihinde 17.30'da ilim, edebiyat, matbuat müntesipleri, mebuslar ve İran Büyükelçiliği Erkanı'nın katılımıyla bir Firdevsî Günü düzenlenmişti. Ankara Erkek Lisesi Müdürü ve Edebiyat Öğretmeni Necmettin Halil Bey Firdevsî ve Şehname hakkında bir konuşma yapmıştı. Bu hitabeden sonra musiki konseri verilmiş ve davetlilere çay ikramı yapılmıştı⁹⁷⁰.

Halkevlerinde, üniversitede ve ülkenin birçok köşesinde 26 Eylül 1935 tarihinde saat 16.00'da Dil Bayramı törenle kutlanmıştı. Üniversitenin Tıp Fakültesi dershanelerinin birinde toplanan üniversite gençliği de Dil Bayramı üzerine bir program düzenlemişti. Edebiyat Fakültesi Dekanı İbrahim Hakkı Bey töreni bir nutuk

⁹⁶⁶ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4091, 4 Aralık 1932, s. 1.

⁹⁶⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2530, 25 Şubat 1933, s. 1.

⁹⁶⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2547, 14 Mart 1933, s. 3.

⁹⁶⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2548, 15 Mart 1933, s. 1.

⁹⁷⁰ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4738, 1 Ekim 1934, s. 1.

ile açmıştı. Fakültenin Dil Profesörü Ragıp Hulusi Bey, dil devrimini ve dil değişiminin ilk oluşumlarını anlatan, öz dil savaşının ilmi yönlerini açıkça anlatan bir konuşma yapmıştı. Ayrıca Eminönü Halkevinde dil bayramı ile ilgili bir kutlama gerçekleşmişti. Törene, Erzurum Milletvekili Nakiye Hanım, Cumhuriyet Halk Partisi il ve ilçe başkanları katılmışlardı. Tören Halkevi Başkanı ve İstiklal Lisesi Direktörü Agah Sırrı Bey'in bir nutku ile açılmıştı. Daha sonra Kız Öğretmen Okulu ve halkevi gençlerinden oluşan bir koro tarafından İstiklal ve Kurultay Marşları çalınmıştı. Ayrıca Kadıköy, Üsküdar ve Fatih Halkevlerinde de törenler düzenlenmişti⁹⁷¹.

Ankara Halkevinde Köycülük Komitesi Üyeleri ve köy öğretmenlerinin katılımıyla 30 Ekim 1935 tarihinde saat 15.00 ile 18.00 arasında bir toplantı düzenlenmişti. Toplantıda Halkevleri Köycülük Şubelerinin köylerin sosyal, ekonomik, kültürel ve tarımsal durumlarının tespiti için bulunacak çözümler üzerinde durulmuştu. Köylerin sosyal, ekonomik ve kültürel yapılarını iyileştirebilmenin temel şartı, köylerin bu özelliklerini yakından tanımaktı. Bu hususta en önemli görevin köy öğretmenlerine düştüğü belirtilmişti. Ardından köy öğretmenleri halkevinde hazırlanan inkılap sergisini gezmişler ve çay davetine katılmışlardı⁹⁷².

Adapazarı Halkevinde her pazar günü Türklerin tarihi, Dünya Savaşı'nda Türkler ve zehirli gazlar gibi toplumu ilgilendiren önemli konular hakkında konferanslar verilmişti. Ayrıca ulusal marş ve şarkıları halka öğretmek amacıyla kurslar açılmıştı⁹⁷³.

Cumhuriyet Halk Partisi tarafından halkevlerinin kuruluş yıldönümü sebebiyle 23 Şubat 1936 tarihinde büyük törenler yapılmasına dair talep, halkevlerine bir yazıyla gönderilmişti. Törenlerin canlı bir şekilde yapılarak tören anında çekilecek iki fotoğrafın CHP'ye gönderilmesi istenmişti. Kutlama programında İstiklal Marşı'nın okunması, Cumhuriyet Yemini'nin yapılması, nutuk ve hitabelerin söylenmesi ve piyeslerin oynanması gerektiği beyan edilmişti⁹⁷⁴.

Ankara'da 1936 yılında hem yeni 33 halkevinin açılışı hem de halkevlerinin açılış yıl dönümü sebebiyle saat 15.00'te İstiklal Marşı'nın çalınması ile başlayan büyük bir tören yapılmıştı. CHP Genel Sekreteri Recep Peker bir konuşma yapmıştı.

⁹⁷¹ **Tan Gazetesi**, nr: 3461, 27 Eylül 1935, s. 1-10.

⁹⁷² **Ulus Gazetesi**, nr: 5124, 31 Ekim 1935, s. 3.

⁹⁷³ **Ulus Gazetesi**, nr: 5289, 20 Nisan 1936, s. 2.

⁹⁷⁴ **BCA**, 490.1.0.0, 3-12-13, 20.02.1936.

Recep Peker konuşmasında 2.100.00'den fazla kişinin halkevi bünyesine girdiğini belirtmişti. 1935 yılında 103 halkevinde 2243 konferans 776 konser verilmiş, 782 temsil yapılmış, 642.000 vatandaş kitap salonlarında kitap okumuştur. Ayrıca 495 köy gezisi yapılmış, 21.000 kişi bu gezilere katılmış, 194.000 kişiye çeşitli alanlarda dersler verilmiştir⁹⁷⁵.

Halkevlerinin kuruluşunun 5. yıldönümü sebebiyle ülkenin her yerinde kutlama programları yapılmıştı. Ankara Halkevinde 21 Şubat 1937 tarihinde saat 15.00'te İstiklal Marşı'nın çalınması ile kutlama programı başlamıştı. İç İşleri Bakanı ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Şükrü Kaya tarafından bir konferans verilmişti. Tören bütün halkevi şubelerinde radyolar aracılığıyla dinlenmişti. İstanbul'da Şişli, Beşiktaş, Kadıköy, Beyoğlu şubelerinde de kutlanmıştı⁹⁷⁶. 1932 yılında 34, 1933 yılında 21, 1934 yılında 25, 1935 yılında 23, 1936 yılında 33 yeni halkevi açılmıştı. Ayrıca 1937 yılında 31 halkevinin açılmasıyla toplamda halkevleri sayısı 167'ye ulaşmıştı⁹⁷⁷.

Halkevlerinin kuruluş yıldönümü vesilesiyle 20 Şubat 1938 tarihinde Türkiye'de mevcut 167 halkevinde bir kutlama programı hazırlanmıştı. Ayrıca 42 yeni halkevinin de açılış merasimi yapılmıştı. Yeni açılan halkevleri ile birlikte Türkiye'de toplam halkevi sayısının 209'u bulduğu anlaşılmıştır⁹⁷⁸. Ankara Halkevindeki tören İstiklal Marşı'nın çalınması, ardından ise Dahiliye Vekili ve Parti Genel Sekreteri Şükrü Kaya'nın konuşmasıyla açılmıştı. Şükrü Kaya konuşmasında 1938 yılında yeni 42 halkevi şubesinin açıldığını, halkevlerinin Atatürk İnkılabı prensiplerinin halk arasında kökleşmesi için kurulduğunu ifade etmişti. Törende vekiller, mebuslar, generaller, memurlar ve yüksekokul öğrencileri de yer almıştı. Timur piyesi gösterime girmişti⁹⁷⁹.

Ankara Halkevinde 2 Kasım 1938 tarihinden itibaren lisan kursları açılacaktı. İngilizce dersleri için 91, Fransızca dersleri için 129, Almanca dersleri için 125

⁹⁷⁵ **Ulus Gazetesi**, nr: 5236, 24 Şubat 1936, s. 1-4.

⁹⁷⁶ **Ulus Gazetesi**, nr: 5594, 22 Şubat 1937, s. 4.

⁹⁷⁷ **Ulus Gazetesi**, nr: 5593, 21 Şubat 1937, s. 1.

⁹⁷⁸ **Tan Gazetesi**, nr: 1008, 20 Şubat 1938, s. 1.

⁹⁷⁹ **Ulus Gazetesi**, 21 Şubat 1938, s. 1-2.

öğrencinin kayıt yaptırdığı, ayrıca 1938 yılında 1937 yılına göre lisan kurslarına kayıt sayısının %39 arttığı belirtilmişti⁹⁸⁰.

Ankara Halkevinin sosyal yardım komiteleri tarafından 1938 yılında yapılan yardımlar şu şekilde idi: 3938 hasta muayene edilmiş, 1389 lira ilaç parası yardımı yapılmıştı. Yine söz konusu yılda 15176 adet okuma için çeşitli araç ve gereçler dağıtılmıştı. Muhtelif ihtiyaçları için 360 öğrenciye 2305 lira, yol parası için 86 öğrenciye 669 lira, okul masrafları için 52 öğrenciye 403 lira, giyecek ihtiyaçları için 30 öğrenciye 207 lira, kitap masrafları için 18 öğrenciye 120 lira para yardımı yapılmıştı. Yardıma muhtaç 30 kişiye 331 lira, 17 kişiye yol parası için 118 lira, 88 öğrenciye 422 lira para yardımı yapılmış, ayrıca 31 yardıma muhtaç öğrenci komitenin himayesi altına alınmıştı. 9 öğrenciye yatak ve yemek masrafları için 237 lira, 8 öğrenciye ev masrafları için 135 lira para yardımı yapılmıştı. 2805 öğrencinin yaz aylarında okuma odalarında faaliyette bulunmaları sağlanmıştı. Kırşehir felaketzedelerine yardım için Kızılay'a 916 lira yardım yapılmıştı. Halkevi salonlarında 1938 yılında 29 yeni çiftin nişan ve düğün tören masrafları karşılanmıştı⁹⁸¹.

Kuruluşundan itibaren Cumhuriyet ilkelerini halk tabanına yayabilmek, sosyal ve kültürel anlamda çeşitli şube dalları ile ülkenin gelişmesine katkı sağlamak amacıyla açılan ve bu doğrultuda teşkilatlanma sağlayan halkevlerinin Atatürk Dönemi'nde yani neredeyse çalışmamızı kapsayan süre zarfında sayısı 209'a ulaşmıştı⁹⁸². Faaliyet gösterdiği 1950 yılına kadar ise toplamda 478 halkevi, 4322 halkodası açılmıştı. Aktif olarak en çok faaliyet gösterdiği yıllar ise 1932-1940 arası dönemdi⁹⁸³. Ancak Demokrat Parti'nin 1950 yılında iktidarı ele geçirmesinin ardından halkevleri çalışmalarını sürdürememişti. Bu doğrultuda Manisa Milletvekili Refik Şevket İnce ve 7 milletvekilinin teklifiyle halkevleri 1951 yılında kapatılmıştı⁹⁸⁴.

⁹⁸⁰ **Ulus Gazetesi**, 1 Kasım 1938, s. 2.

⁹⁸¹ **Ulus Gazetesi**, 21 Ocak 1939, s. 2.

⁹⁸² Emine Kısıklı, "Atatürk Döneminde Cumhuriyet Kültürünü Yerleştirme Çabaları Çerçevesinde Halkevleri ve Millet Mektepleri", **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, C. 1, S: 1, 2012, s. 331-340.

⁹⁸³ Miraçhan Yılmaz, "Bir Modernleşme Projesi Olarak Halkevleri: Ünye Halkevi ve Faaliyetleri (1932-1950)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 62, Bahar 2018, s. 399-416.

⁹⁸⁴ Adem Kara, **Türkiye'de Halkevleri**, Halkevleri Yayınları, Ekim 1999, s. 69-70.

3. ULUSAL BAYRAM KUTLAMALARI

3. 1. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı

23 Nisan 1920, Atatürk'ün önderliğinde Türk halkının bağımsız bir devlet kurduğunun resmî tarihidir. TBMM'nin bir yıl sonra yani 1922 yılında⁹⁸⁵ aldığı bir karar ile 23 Nisan tarihi yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk millî bayramı olarak kabul edilmişti. Ancak ilk kutlama programı 1922 yılında Ankara'da gerçekleşmişti⁹⁸⁶.

Himaye-i Etfal Cemiyeti, 23 Nisan Millî Hakimiyet Bayramı kutlamalarından kazanç elde etmek amacıyla 1923 yılında pul bastırarak, 1924 yılında ise halktan cemiyete yardım çağrısında bulunmuştu. Böylece 1925 yılından itibaren “23 Nisan Millî Hakimiyet Bayramı'nın”, “Çocuk Bayramı” ya da Çocuk Günü” adıyla da kutlandığı görülmüştür⁹⁸⁷. Bu bayramın aynı zamanda çocuk bayramı olarak kutlanmaya başlaması ise Himaye-i Etfal Cemiyetinin 23 Nisan 1927 yılında bu günü Çocuk Bayramı olarak ilan etmesiyle olmuştu⁹⁸⁸. 1928 yılına kadar bu bayram Ankara ve İstanbul olmak üzere yalnızca iki ilde kutlanırken bu tarihten itibaren diğer şehirlerde de kutlanmaya başlamıştı⁹⁸⁹. 1935 yılında çıkarılan bir Kanun'la Hakimiyeti Milliye Bayramı, Ulusal Egemenlik Bayramı adını almıştı. Bu millî bayramın “23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı” adını alarak resmîyet kazanması ise 1981 yılında “*Ulusal Bayramlar ve Genel Tatiller*” Hakkındaki Kanun Hükmünde Alınan Kararla gerçekleşmişti⁹⁹⁰.

⁹⁸⁵ Gülperi Mezgit Saban, **Millî Kimliğin Oluşturulması Bağlamında 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı**, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019, s. 58.

⁹⁸⁶ Mücahit Özçelik, “23 Nisan Çocuk Bayramının Ortaya Çıkışı ve 1922-1929 Yılları Arasında 23 Nisan Kutlamaları”, **Akademik Bakış**, Cilt. 5, S: 9, Kış 2011, s. 265-284.

⁹⁸⁷ Firdevs Temizgüney, “Demokrat Parti Dönemi 23 Nisan Millî Hakimiyet ve Çocuk Bayramı Kutlamaları”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 23, S:1, Mart 2019, s. 145-172.

⁹⁸⁸ Veysi Akın, “23 Nisan Millî Hakimiyet ve Çocuk Bayramı'nın Tarihçesi”, **Paü Eğitim Fakültesi Dergisi**, 1997, S: 3, s. 91-94.

⁹⁸⁹ Meryem Akoğlu Kozak, Dilek Mutlu, “Dünden Bugüne 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Etkinlikleri”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 22, S: TBMM'nin 100. Yılı Millî İrade Özel Sayısı, Kasım 2020, s. 16-29.

⁹⁹⁰ Mehmet Suru Çelepi, “Toplumsal Anımsamanın Millî Bayramlar İle Gerçekleşmesi: 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Örneği”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 22, S: TBMM'nin 100. Yılı Millî İrade Özel Sayısı, Kasım 2020, s. 30-43.

1930 yılında 23 Nisan Bayramı'nın kutlama programı şu şekilde olmuştur: Çocuklar, İstanbul'da, Fatih Belediyesi binasında saat 10.00'dan itibaren toplanmaya başlamışlardı. Saat 11.15'te otomobiller hazırlanmış çocuklar Fatih'ten hareket etmişlerdi. Otomobil konvoyunun en başında bando, arkasında Hilali Etfal Cemiyeti yer almıştı. Beyazıt Belediyesi önünde bir dakikalık saygı duruşu yapılmış, ardından tophaneden geçilerek kolordunun önünde bir dakika beklenmiş, sonra Taksim'e çıkmıştı. İstanbul'un çeşitli semtlerinde çocuk toplantıları olmuş, muhtelif spor eğlenceleri ve gezintiler organize edilmişti⁹⁹¹. Bayramın ikinci günü çocuklar için Tepebaşı Tiyatrosu'nda eğlence düzenlenmiş⁹⁹², üçüncü günü gürbüz çocuk müsabakası yapılmış ve Türk Ocağında çocuklara bir balo tertip edilmişti. Ayrıca Samatra Himayei Etfal Cemiyeti tarafından yardıma muhtaç çocuklara elbise dağıtılmıştı⁹⁹³.

Ankara'da öğrenciler saat 09.30'da Maarif Vekaleti adına Maarif Müdürü Rahmi Bey, Himayei Etfal Cemiyeti adına Muamelat Müdürü Mehmet Ali Bey ve Neşriyat Müdürü Hikmet Şevki Bey ile birlikte Çocuk Sarayı önünden kendilerine tahsis edilen otomobillere binerek önce Çankaya'ya gitmiş ve Mustafa Kemal Paşa'yı köşklerinde ziyaret etmişlerdi. 100'e yakın otomobilden oluşan konvoy alayı ardından Erkanı Harbiye Reisi Fevzi Paşa'yı, Başvekil İsmet Paşa'yı ve Meclis Reisi Kazım Paşa'yı ziyaret etmişti⁹⁹⁴.

1931 yılında saat 10.30'da İstanbul İzçileri büyük bir resmigeçit yapmışlar, Gülhane Parkı'nda eğlence düzenlemişlerdi. Öğrenciler arasında yarışlar, oyunlar tertip edilmişti. Ayrıca hokkabaz ve kukla oynatılmıştı. Küçük yaştaki öğrenciler defne dalları ve bayraklarla süslenmiş tramvaylarla da şehir içinde gezinti yapmışlardı⁹⁹⁵. Bayramın ikinci günü saat 14.00'te Himayei Etfal Cemiyeti tarafından Maksim Bar'da müsamere tertip edilmişti. Müsamere öncelikle çocuk balosu ile başlamıştı. Ardından öğleden sonra Galatasaray Lisesi'nde öğrenci ve veliler için bir müsamere verilmişti. Ayrıca çocuklar grup halinde bir okuldan diğer okula götürülerek birbirlerini bayram sebebi ile tebrik etmeleri sağlanmıştı. Uzakta bulunan

⁹⁹¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1510, 24 Nisan 1930, s. 1-4.

⁹⁹² **Milliyet Gazetesi**, nr: 1511, 25 Nisan 1930, s. 1.

⁹⁹³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1512, 26 Nisan 1930, s. 1.

⁹⁹⁴ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3155, 24 Nisan 1930, s. 2.

⁹⁹⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1869, 24 Nisan 1931, s. 1.

okullardaki öğrencilere telgraf ve mektuplar gönderilmişti⁹⁹⁶. Çocuk Haftasının üçüncü günü çocuklar, bir hafta süreyle vali, belediye reisi gibi makamlara geçerek Mustafa Kemal Paşa'ya ve İsmet Paşa'ya bütün İstanbul halkı adına teşekkürlerini ileten telgraflar çekmişlerdi⁹⁹⁷.

Ankara'da 1931 yılında 23 Nisan günü çocuklar Çocuk Sarayı önünde toplanmışlar, konvoy şeklinde kurulan alayla önce Çankaya'da Mustafa Kemal Paşa'yı, ardından Fevzi Paşa'yı, İsmet Paşa'yı ve Kazım Paşa'yı ziyaret etmişlerdi. Çocuklar daha sonra belediye ve Himayei Etfal Cemiyeti Merkezi Umumiyesini ziyarette bulunmuşlardı. Himayei Etfal Cemiyeti Merkezi Umumiyesi tarafından çocuklara pasta ikramı yapılmış ve oyuncak hediye edilmişti⁹⁹⁸. Yine Himayei Etfal Cemiyeti'nin Ankara Şubesi tarafından çocuk bayramı vesilesiyle 500 kadar çocuğa Hatipçayı civarında bir kır ziyafeti ve jandarma bandosu eşliğinde eğlence düzenlenmişti⁹⁹⁹.

İstanbul'da 1932 yılında bayramın birinci gününde saat 09.00'da Fatih'ten Taksim'e kadar 50 otomobil süslenmiş, resmigeçit töreni yapılmış ve abideye çelenk konulmuştu. Himayei Etfal Cemiyeti tarafından yaptırılan rozetler çocuklar tarafından dağıtılmıştı. Öğretmenler, öğrencilere okullarda konferanslar vermişti. Birçok okulda çocuk müsamereleri ve balolar düzenlenmişti. Beşiktaş'ta, Üsküdar'da, Aksaray'da toplantılar yapılmış, nutuklar söylenmişti¹⁰⁰⁰. Anneler Birliği tarafından Maksim Salonu'nda çocuklar için gürbüz çocuk müsabakası tertip edilmişti. Müsabaka İstiklal Marşı ile başlamış ardından piyango çekilmişti. Galatasaray Lisesi'nde monologlar, şiirler söylenmiş, "Babür Şah'ın Seccadesi" ve "Arapça Değil Mi Uydur Uydur Söyle" isimli piyesler temsil edilmişti¹⁰⁰¹.

Çocuk Haftası'nın üçüncü günü münasebetiyle saat 14.00'te halkevinde müsamere verilmiş, Şişli Terakki Lisesi'nin hazırladığı "Çocuk Vali" isimli piyes de gösterilmişti¹⁰⁰². 1930'lu yıllarda yapılan bayram kutlamalarında gazetede dikkat çeken haberlerden biri, çocuklar adına düzenlenen gürbüz çocuk müsabakaları

⁹⁹⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1870, 25 Nisan 1931, s. 1.

⁹⁹⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1871, 26 Nisan 1931, s. 1-6.

⁹⁹⁸ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3215, 24 Nisan 1931, s. 4.

⁹⁹⁹ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3515, 27 Nisan 1931, s. 1.

¹⁰⁰⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2226, 24 Nisan 1932, s. 1-6.

¹⁰⁰¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2227, 25 Nisan 1932, s. 3.

¹⁰⁰² **Milliyet Gazetesi**, nr: 2228, 26 Nisan 1932, s. 1.

olmuştur.¹⁰⁰³ Gürbüz çocuk müsabakaları, Türkiye Cumhuriyeti tarafından sağlıklı çocuk yetiştirmek, aileleri, çocuk yetiştirme konusunda bilinçlendirmek amacıyla düzenlenen yarışmalardı¹⁰⁰⁴.

1932 yılında Halkevinde bayramın beşinci günü sebebiyle gürbüz çocuk müsabakası yapılmıştı. Gürbüz çocukları, Dr. Ali Şükrü Bey'in riyasetinde çocuk doktorlarından oluşan bir heyet seçmişti. Ali Şükrü Bey müsabakaya katılan çocukları muayene ettikten sonra birinciliği 8 yaşındaki Verda Rüstem Vafi Hanım'a, ikinciliği Harika Kapancı Hanım'a, üçüncülüğü de Mesude Hasan Hanım'a vermişti. Gürbüz çocuklara altın madalyon, altın kalem gibi hediyeler takdim edilmişti¹⁰⁰⁵.

Ankara'da 1932 yılında TBMM'nin açılışı ve Çocuk Bayramı münasebetiyle bütün öğrenciler saat 09.00'da okullarında toplanmışlar İstiklal Marşı ile bayram kutlama programlarını açmışlardı. Ardından temsilci öğrenciler, Çocuk Sarayı'na iştirak etmişlerdi. Çocuk temsilciler konvoy alayı oluşturulan otomobillerle Anafartalar Caddesi üzerinden Yenışehir'e oradan da Çankaya'ya ulaşmışlardı. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa'yı, İsmet Paşa'yı ve Kazım Paşa'yı ziyaret etmişlerdi. 1932 yılında Erkanı Harbiye Reisi Fevzi Paşa rahatsız olması sebebiyle ziyaret edilememişti¹⁰⁰⁶.

TBMM'nin açılışının 13. yıldönümü olması sebebiyle 1933 yılında bayramın birinci günü olan 23 Nisan tarihinde İstanbul bayraklarla donatılmış, halk akın akın sokaklara dökülmüştü. İlkokul öğrencileri Himaye-i Etfal Cemiyetinin rozetlerini dağıtmıştı. İstanbul Halkevinde saat 13.00'da büyük bir tören yapılmış, törene 3. Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa, CHF İstanbul Vilayet İdare Heyeti Reisi Cevdet Kerim Bey, Vali Muavini Hamit Bey, Halkevi Reisi Hamit Bey, kaza kaymakamları, fırka teşkilat reisleri, darülfünun hocaları ve halkevi teşkilat komiteleri azaları katılmıştı. Tören saat 15.00'te şehir bandosunun çaldığı İstiklal Marşı ile başlamış daha sonra ise Cevdet Kerim Bey kürsüye gelerek konuşma yapmıştı. Ayrıca Cevdet Kerim Bey'in konuşmasında TBMM'nin açılışına giden süreci, memleketin kurtuluş tarihinin ana hatlarını ve meclisin ilk faaliyetlerinden bahsetmişti. Halkevinde gerçekleşen 23 Nisan Bayramı'nın kutlama töreni radyo vasıtasıyla şehrin

¹⁰⁰³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2230, 28 Nisan 1932, s. 3.

¹⁰⁰⁴ Makbule Sarıkaya, "Gürbüz Çocuk Yarışmaları", **Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi**, C:1, S. 1, 2012, s. 201-224.

¹⁰⁰⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2230, 28 Nisan 1932, s. 3.

¹⁰⁰⁶ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3868, 24 Nisan 1932, s. 1-4.

her yerinde dinlenmişti. Yine 23 Nisan TBMM'nin açılış yıldönümü sebebi ile Darülfünun'da 23 Nisan 1933 tarihinde saat 14.00'te konferans salonunda tören yapılmıştı. Aynı zamanda Çocuk Bayramı'nın ilk günü olması sebebiyle küçük yaştaki çocuklar Fatih Park'ında Himayei Etfal Cemiyeti'nin süslediği otomobillere binerek belediye, fırka, halkevi, Himayei Etfal Cemiyeti, vilayet ve kolordu merkezlerini ziyaret etmişlerdi. Daha sonra Taksim'e geçerek burada bulunan Cumhuriyet Abidesi'ne çelenk bırakmışlardı. Çocuklar süslenmiş tramvaylarla şehir içinde dolaştırılmış ve Gülhane Parkı'nda eğlenceler tertip edilmişti.

İzmir'de 1933 yılında Gazi Meydanı'nda büyük bir kutlama programı gerçekleşmişti. Aydın'da 3 bin öğrenci ve askeri bando eşliğinde resmigeçit töreni, Artvin'de ise belediye meydanında bir kutlama töreni yapılmıştı¹⁰⁰⁷.

Bayramın ikinci günü halkevinde 24 Nisan 1933 tarihinde Halkevi Musiki şubesi azası Selman Bey ve Tahir Bey tarafından piyano ile bir konser verilmişti¹⁰⁰⁸. Bayramın üçüncü günü halkevinde öğleden sonra gürbüz çocuk müsabakası yapılmıştı. Müsabakaya 50 kadar çocuk katılmış, Dr. Ali Şükrü Bey'in hakemliğinde 3 doktor gürbüz çocukları seçmişti. Seçimler anne sütü ve mama ile beslenen çocuklar ve oyun çocukları olmak üzere 3 kategori de gerçekleşmişti¹⁰⁰⁹. Bayramın dördüncü günü halkevinde bir şiir müsabakası yapılmış, 1. olarak Mukaddes Hanım, 2. olarak da Rıfat Bey isimli kişiler seçilmişti. Yarışmayı kazananlara birer kitap hediye edilmişti¹⁰¹⁰. Ankara'da 1933 yılında bayramın ikinci günü bir kısım ilkokul öğrencileri, yeni sinema ve kulüpler de Himayei Etfal Cemiyeti tarafından düzenlenen ders ve terbiye filmlerini seyretmişlerdi. Himayei Etfal Cemiyetinin bahçesinde çocuklar için mızıkalar çalınmış eğlenceler tertip edilmişti¹⁰¹¹. Bayramın üçüncü günü ilkokul öğrencileri ve halktan oluşan 300 kişilik bir konvoy Ankara ve Keçiören'deki ana kucağını ziyaret etmişlerdi¹⁰¹². Bayramın son günü TBMM Reisi Kazım Paşa'nın oğlu Teoman Bey ile Başvekil İsmet Paşa'nın oğlu Ömer Bey Ankara'nın kaza ve köylerinden bayramı kutlamak için gelen ilkokul öğrencileri için Gazi Orman Çiftliği'nde bir ziyafet vermişlerdi. Ziyafete katılacak çocuklar Himayei Etfal

¹⁰⁰⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2585, 24 Nisan 1933, s. 1-6.

¹⁰⁰⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2586, 25 Nisan 1933, s. 3.

¹⁰⁰⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2587, 26 Nisan 1933, s. 2.

¹⁰¹⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2588, 27 Nisan 1933, s. 3.

¹⁰¹¹ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4224, 25 Nisan 1933, s. 1.

¹⁰¹² **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4225, 26 Nisan 1933, s. 1.

Cemiyeti Merkezi'nde toplanmışlardı. Saat 11.00'e doğru çocuklar tren istasyonuna gitmişler, burada mızıka çalınmış, ulusal şarkılar ve çocuk marşı söylenmişti. Yemek saat 11.00'de başlamış, Kazım Paşa'nın oğlu Teoman Bey ve İsmet Paşa'nın oğlu Ömer Bey bir konuşma yapmıştı.

Hakimiyeti Milliye Gazetesi'nde 1933 yılında diğer şehirlerde yapılan 23 Nisan kutlamaları hakkında bilgiler verilmişti. Bilecik'te Halkevinde büyük bir kutlama programı yapılmış, öğrenciler ve köylerden gelen halk, otomobillerle şehir içinde gezdirilmiş, ardından hükümet ve belediyeye gidilerek marşlar ve nutuklar söylenmiş, çocuklara incir ve üzüm dağıtılmış, atlıkarıncalara bindirilmişti. Gece halk, talebe ve askerlerin katılımıyla fener alayı yapılmıştı. Daha sonra ilk mektep sahnesinde sporcular tarafından bir müsamere organize edilmiş, müsamerede Bilecik'in meşhur kadife yastığı müzayedeye konmuştu. Isparta'da öğrenciler ve halk hükümet meydanında toplanmış, marşlar ve nutuklar söylemişlerdi. Gürbüz çocuk müsabakası ve resmigeçit töreni yapılmış, halkevinde müsamere tertip edilmişti. Ayrıca çocuklar belediye reisi, vali gibi unvanlarla bir günlüğüne şehrin yönetimini ele geçirmişlerdi¹⁰¹³.

İstanbul'da 23 Nisan 1934 tarihinde saat 15.00'te Halkevinde Hakimiyet-i Milliye Bayramı sebebiyle bir kutlama programı yapılmıştı. Törene katılanlar arasında Halk Fırkası İdare Heyeti Reisi Cevdet Kerim Bey ve Hilali Ahmer Cemiyeti Reisi Ali Paşa da vardı. Tören saat 15.00'te şehir bandosunun İstiklal Marşı'nı çalması ile başlamıştı. Çocuk Bayramı sebebiyle yüzlerce çocuk ve halk Fatih Parkı önünde toplanmış, Himayei Etfal Cemiyeti tarafından süslenen otomobillerle çocuklar şehir içinde dolaştırılmıştı. Yaklaşık 100'e yakın otomobilin katılımıyla saat 10.00'da bir konvoy oluşturulmuş, önce Beyazıt'ta bulunan üniversite, ardından belediye binası ziyaret edilmişti. Daha sonra konvoy şeklinde Himayei Etfal Cemiyeti, CHF, halkevi ve vilayete gidilmişti. Taksim'de bulunan Cumhuriyet Abidesi'ne halkevi, Himayei Etfal İstanbul Merkezi, Himayei Etfal Fatih, Beyoğlu ve Karagümrük nahiyeleri adına çelenk koyulmuştu¹⁰¹⁴.

24 Nisan 1934 tarihinde bayramın ikinci günü vesilesiyle İstanbul halkevinde Dr. Kadri Raşit Paşa tarafından çocuk sağlığı hakkında bir konferans verilmişti¹⁰¹⁵.

¹⁰¹³ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4228, 29 Nisan 1933, s. 9.

¹⁰¹⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2945, 24 Nisan 1934, s. 1-7.

¹⁰¹⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2946, 25 Nisan 1934, s. 3.

Şehir meclisi azalarından Nakiye Hanım başkanlığında bir heyet 25 Nisan 1934 tarihinde Darülaceze'ye giderek kimsesiz çocukları halkevi adına ziyaret etmişlerdi. Yine aynı gün saat 17.30'da halkevinde gürbüz çocuk müsabakası yapılmıştı. Müsabaka başlamadan önce Dr. Ali Şükrü Bey, sağlıklı çocuk dünyaya getirmek ve yetiştirmek konuları üzerine annelere bir konferans vermişti. Dr. Ali Şükrü Bey'in başkanlığında Dr. İsmet Bey, Dr. Kamil Bey ve Dr. Fuat Vehbi Bey'den oluşan bir heyet, çocukları anne sütü ile beslenenler, mama ile beslenenler ve oyun çağı kategorisinde olmak üzere muayene ederek gürbüz çocukları seçmişti. Çocukların öncelikle boyları ölçülmüş ve sıhhi vaziyetleri kontrol edilmişti¹⁰¹⁶. Bayramın beşinci günü Gülhane Parkı'nda Himayei Etfal Cemiyeti Alemdar ve Eminönü Nahiyepleri tarafından eğlence, Taksim'de ise dağcılık ve kış sporları kulübünde balo düzenlenmişti. Alay köşkünde piyesler oynanmış, bazı okullarda müsamereler organize edilmişti¹⁰¹⁷.

Ankara'da 1934 yılında bayram sebebiyle bütün resmî daireler tatil edilmiş ve şehrin her yanı bayraklarla süslenmişti. Kutlama merasimi saat 09.00'da mızık ve halkın katılımı ile İstiklal Marşı'nın okunmasıyla başlamıştı. Ayrıca törene Himayei Etfal Cemiyeti Reisi ve Kırklareli Mebusu olan Dr. Fuat Bey ve Mevki Kumandanı Sıtkı Paşa'nın katılımının sağlandığı anlaşılmıştır¹⁰¹⁸. Bayramın üçüncü günü çocuklar ücretsiz olarak sinemaya götürülmüş, dördüncü günü çocuk sarayında gürbüz çocuk müsabakası yapılmıştı. Ayrıca TBMM'nin bahçesi, öğrencilere ve anne babalara ziyaret etmeleri için açılmıştı¹⁰¹⁹.

1935 yılında 23 Nisan Milli Hakimiyet ve Çocuk Bayramı'nın birinci günü İstanbul'da büyük bir coşkuyla kutlanmış şehrin her tarafı bayraklarla donatılmıştı. Çocuk Esirgeme Kurumunun hazırladığı programla birlikte sabah 10.00'da resmigeçit töreni yapılmış ardından 42 otomobilin katılımıyla bir konvoy oluşturulmuştu. Konvoy öncelikle belediye binasında Vali ve Belediye Reisi adına Mektupçu Necati Bey tarafından karşılanmıştı. Daha sonra konvoy buradan ayrılarak CHP binasına gitmiş burada İdare Heyeti Reisi Ali Rıza Bey tarafından karşılanmıştı. Saat 12.00'de kafiye Taksim'e gelmişti. Burada İstanbul ve Galatasaray izcileri tarafından karşılanmışlardı. Taksim'de bulunan Cumhuriyet Abidesine Çocuk Esirgeme

¹⁰¹⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2947, 26 Nisan 1934, s. 1-7.

¹⁰¹⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2949, 28 Nisan 1934, s. 1.

¹⁰¹⁸ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4579, 24 Nisan 1934, s. 1.

¹⁰¹⁹ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4581, 26 Nisan 1934, s. 3.

Kurumu, Dumlupınar Yatı Mektebi, CHP, halkevi ve belediye adına çelenk koyulmuştu. İstiklal Marşı çalınmış ve Türk bayrağı çekilmişti. Aynı gün öğleden sonra halkevi ile Milli Türk Talebe Birliği tarafından üniversite konferans salonunda tören yapılmıştı. Tören İstiklal Marşı ile başlamış daha sonra İsmail Habib Sevük kürsüye gelerek 23 Nisan'ın tarihi önemini anlatan bir konuşma yapmıştı. Bayramın birinci günü Gülhane Parkı'nda bir müsamere verilmiş ve gürbüz çocuk yarışması yapılmıştı. Ayrıca bütün ilkokullarda tören yapılmış, her semtte öğrenciler meydanlar da toplanarak resmigeçit yapmışlar ve şarkılar söylemişlerdi. Şişli Halkevinde 45 çocuğa elbise dağıtılmış, 200 öğrenci de sinemaya götürülmüştü¹⁰²⁰. Bayramın ikinci günü öğleden önce İstanbul Halkevinde Dr. Ali Şükrü Bey'in başkanlığı altında gürbüz çocuk müsabakası yapılmış, müsabakaya 39 çocuk katılmıştı. Çocuklar yaşlarına göre anne sütü ile beslenen, mama ile beslenen ve oyun çağında olmak üzere 3 gruba ayrılarak seçilmişti¹⁰²¹. Bayramın üçüncü günü saat 17.00'de Halkevi Güzel Sanatlar Şubesi tarafından Alay Köşkünde kız ve erkek öğrencilere müsamere verilmiş, ayrıca Ahmet Nuri'nin "Talihe Sual" ve "Eski Adetler" isimli piyesleri gösterime sunulmuştu¹⁰²². Taksim'de Dağcılık Kulübünde Çocuk Esirgeme Kurumu Anneler Derneği tarafından saat 14.00'te çocuk balosu tertip edilmiş, manzumeler okunmuş, ulusal dans gösterileri yapılmıştı¹⁰²³.

Ankara'da 1935 yılında 23 Nisan Millî Hakimiyet ve Çocuk Bayramı sebebiyle ilk kutlama programı saat 09.30'da istasyona giden caddenin sonundaki alanda öğrencilerin katılımı ile İstiklal Marşı ve çocuk marşlarının okunmasıyla başlamıştı. 28 Nisan 1935 tarihinde Çocuk Esirgeme Kurumunda gürbüz çocuk müsabakası yapılmıştı. Çocuk Bayramı vesilesiyle Başvekil İsmet Paşa'nın oğlu Ömer Bey tarafından 29 Nisan 1935 tarihinde Ankara Palas Otel salonunda saat 15.00'te davetli 500 çocuğun katılımının sağlandığı bir çay ziyafeti organize edilmişti¹⁰²⁴.

İstanbul'da 1936 yılında 23 Nisan Millî Hakimiyet ve Çocuk Bayramı için saat 09.30'da bütün öğrenciler ve halk Fatih Parkı'nda toplanmıştı. Şehir bandosu ve itfaiye mızıkası da parkta yerini almıştı. Seçilen çocuk mümessiller Çocuk Esirgeme

¹⁰²⁰ **Tan Gazetesi**, nr: 2305, 24 Nisan 1935, s. 1-6.

¹⁰²¹ **Tan Gazetesi**, nr: 2306, 25 Nisan 1935, s. 6.

¹⁰²² **Tan Gazetesi**, nr: 3307, 26 Nisan 1935, s. 6.

¹⁰²³ **Tan Gazetesi**, nr: 3308, 27 Nisan 1935, s. 4.

¹⁰²⁴ **Ulus Gazetesi**, nr: 4939, 29 Nisan 1935, s. 3.

Kurumunun hazırladığı 30 otomobile bindirilmiş, önce Üniversite Edebiyat Fakültesini, ardından halk partisi, halkevini ve Maarif Müdürü Tevfik Bey'i ziyaret etmişlerdi. Daha sonra çocuk temsilciler, Vali'nin yerine geçen Kadri isimli öğrenciyi ziyaret etmişlerdi. Yüksek öğretim öğrencileri saat 09.30'da üniversite konferans salonunda toplanarak Millî Hakimiyet Bayramı'nı kutlamışlardı. Taksim'de saat 12.00'de şehir bandosunun çaldığı İstiklal Marşı ile tören açılmıştı. Ardından Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul Merkezi, halkevleri, askeri mektepler, talebe birliği, muallimler birliği, Çocuk Esirgeme Kurumu, Cumhuriyet Abidesi'ne çelenk koymuştu. Meydanda Eminönü Halkevi Başkanı Agah Sırrı Levent, bir konuşma yapmıştı. 44. İlk Mektep İstanbul Kız Lisesi, konferans salonunda bir müsamere vermişti. Müsamere İstiklal Marşı'nın okunması ile başlamıştı. Ayrıca Üsküdar Halkevi ve parti merkezinde, Beyoğlu Halkevinde, Çocuk Esirgeme Kurumunun birçok şubesinde bayram ile ilgili eğlenceler ve müsamereler düzenlenmişti¹⁰²⁵.

Ankara Halkevi İçtimai Yardım Şubesi tarafından 1936 yılında Millî Hakimiyet ve Çocuk Haftası münasebetiyle büyük bir kutlama programı hazırlanmıştı. Saat 12.50'de Parti Genel Sekreteri Recep Peker, Münir Akkaya ile birlikte Halkevine iştirak etmişti. Program saat 13.00'te İstiklal Marşı ve Onuncu Yıl Marşı'nın çalınması ile başlamıştı. Danslar ve eğlencelerden sonra piyango çekilişi yapılmış çocuklara hediyeler dağıtılmıştı. Aynı gün akşam saatlerinde Halkevinde 23 Nisan Bayramı şerefine müzik, temsil ve sinema gibi üç ayrı kısımda müsamere düzenlenmişti. Müsamere Muhittin Baha Parsın'ın konuşması ile başlamış, şiirlerin okunması ve halkevi korosunun şarkıları ile devam etmişti. Daha sonra "Mahçuplar" isimli piyes oynanmış, armonik sergisinde bir film gösterime girmişti¹⁰²⁶. 28 Nisan 1936 tarihinde saat 14.30'da Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezinde Dr. Hamid Osman Bey, Dr. Fitnat Hanım ve Suzan Hanım'ın hakemliğinde çocuk müsabakası yapılmıştı. Seçim 0-12 yaş grubu arasında ki 48 çocuktan oluşan çocuklar arasında gerçekleşmiş, seçimi kazananlara çeşitli hediyeler verilmişti¹⁰²⁷.

Çocuk Haftası'nın birinci günü münasebetiyle İstanbul'da 1937 yılında bütün çocuklar ve halk Fatih Parkı'nda toplanmış, tören itfaiye bandosunun İstiklal Marşı'nı çalması ile başlamış Fatih Belediye Başkanı Rauf Bey'in konuşmasıyla devam

¹⁰²⁵ **Tan Gazetesi**, nr: 363, 24 Nisan 1936, s. 10.

¹⁰²⁶ **Ulus Gazetesi**, nr: 5293, 24 Nisan 1936, s. 2.

¹⁰²⁷ **Ulus Gazetesi**, nr: 5298, 29 Nisan 1936, s. 5.

etmişti. Daha sonra parkın etrafında bir geçit yapılmış, 150 otomobilin katılımıyla konvoy alayı oluşturulmuştu. Alay, CHP, Çocuk Esirgeme Kurumu, halkevi, vilayet gibi makamları ziyaret ettikten sonra saat 11.00'de Taksim'e gelerek Cumhuriyet Abidesi'ne çelenk bırakmışlardı. Burada şehir bandosunun çaldığı İstiklal Marşı'ndan sonra Halkevi Başkanı Ekrem Bey bir nutuk söylemişti. Ardından Mustafa Kemal Paşa'ya, 23 Nisan Bayramı'nı emanet ettiği için hissedilen duyguları ifade eden bir telgraf çekilmişti. İstanbul'un Kadıköy, Üsküdar, Beşiktaş gibi semtlerinde halkevi şubelerinin uğraşlarıyla 23 Nisan Millî Hakimiyet ve Çocuk Bayramına dair kutlamalar yapılmıştı¹⁰²⁸. Bayramın ikinci günü Beyoğlu Halkevi Şubesi tarafından bir vapur tertip edilerek çocuklar mızıka eşliğinde öğlene kadar gezdirilmişti. Öğleden sonra Taksim bahçesinde çocuklar için parti düzenlenmiş, aynı gün Eminönü Halkevi tarafından Şehzadebaşı'nda çocuklar sinemaya götürülmüştü. Şişli Halkevinde o bölgede ikamet eden ilkokul öğrencileri için okuma müsabakası yapılmıştı. Müsamereye Şişli Çocuk Esirgeme Kurumu, Halkevi ve CHP Erkanı katılmıştı. Çocuklar hitabe ve manzumeler okumuşlar, piyano çalınmış, şarkılar söylenmişti. Müsamere sonucunda 76 çocuğa Halkevi tarafından kitaplar dağıtılmış, 350 çocuğa ise çikolata ikram edilmişti. 1937 yılında Zonguldak'ta, İzmir'de ve Berlin'de Millî Hakimiyet ve Çocuk Bayramı sebebiyle kutlama programları yapılmıştı Berlin'de Türkiye Büyükelçiliğinde bütün Türk halkının davetli olduğu bir tören, İzmir'de ise çok çocuklu aileler arasında bir yarışma yapılmıştı¹⁰²⁹. Çocuk Haftası'nın üçüncü günü, Çocuk Esirgeme Kurumu Eminönü Kolu tarafından Gülhane Parkı'nda müsamere, Divanyolu'nda aile bahçesinde bir eğlence organize edilmişti. Aynı gün Dağcılık Kulübünde saat 14.00'te ilkokul öğrencileri ve öğretmenlerinin katılımıyla müsamere tertip edilmişti. Müsamere saat 15.00'te Cumhuriyet Marşı ile başlamış zeybek, Kafkas gibi oyunlar sahnelenmiş ardından gürbüz çocuk müsabakası yapılmıştı¹⁰³⁰.

Ankara'da 1937 yılında 23 Nisan Çocuk Haftası sebebiyle Ulus Meydanı'nda saat 10.30'da büyük bir kutlama merasimi yapılmıştı. Merasim İstiklal Marşı'nın çalınması ile başlamış Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı ve Kırklareli Mebusu Dr. Fuat Bey'in nutku ile devam etmişti. Aynı gün akşam halkevinde tören organize edilmiş, törene Halkevi Başkanı İçel Milletvekili Ferit Celal Güven'in katılımı

¹⁰²⁸ **Tan Gazetesi**, nr: 724, 24 Nisan 1937, s. 10.

¹⁰²⁹ **Tan Gazetesi**, nr: 725, 25 Nisan 1937, s. 1-10.

¹⁰³⁰ **Tan Gazetesi**, nr: 726, 26 Nisan 1937, s. 10.

sağlanmıştı. Ferit Celal Güven törende Sivas ve Erzurum kongrelerini, 16 Mart Olayı'nı, Osmanlı Meclisi'nin dağılışını, TBMM'nin açılışını anlatan uzun bir konuşma yapmıştı¹⁰³¹. Bayramın ikinci günü Halkevinde, Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi tarafından saat 16.00'da bir balo tertip edilmişti. Baloya öğrenciler ve küçük yaştaki çocuklar davet edilmişti. Şarkılar söylenmiş, danslar edilmiş, filmler gösterime girmiş ve yiyecek-içecek ikramı yapılmıştı¹⁰³².

Millî Hakimiyet ve Çocuk Haftası münasebetiyle 1938 yılında Eminönü Beyazıt Cumhuriyet Meydanı'nda saat 10.00'da İstiklal Marşı'nın çalınması ile tören başlamıştı. Törende Vali Muavini Hüdayi Bey, Belediye Reis Muavini Rauf Bey, Maarif Müdürü Tefik Bey ve Kızılay Müdürü Neşet Osman Bey bulunmuşlardı. Aynı gün Beyazıt'ta açık hava müsamesesi, Fatih'te Tayyare Şehitleri Parkı'nda kutlama töreni, Taksim Cumhuriyet Meydanı'nda da saat 11.00'de büyük bir merasim yapılmıştı. Ayrıca Şişli Halkevi Şubesi'nde Eyüp, Kadıköy, Beşiktaş ve Sarıyer kazalarında tören yapılmış ve yardıma muhtaç çocuklar giydirilmişti¹⁰³³.

Ankara'da 1938 yılında 23 Nisan Bayramı sebebiyle Ulus Meydanı'nda İstiklal Marşı'nın okunması ile büyük bir kutlama töreni yapılmıştı. Ardından Çocuk Esirgeme Kurumu Reisi aynı zamanda Kırklareli Mebusu Dr. Fuat Umay bir konuşma yapmıştı. Ankara Halkevinde de bir merasim yapılmış, Dr. Ragıp Türkmen 23 Nisan'ın önemini anlatan bir konuşma yapmıştı¹⁰³⁴. Bayramın üçüncü günü Halkevi Salonunda Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi tarafından saat 09.00'da çocuk balosu düzenlenmişti. Aynı zamanda Ankara sinemalarında, öğrenciler için filmler gösterime girmişti. 40 adet otomobil ve 20 otobüs ile 800 kişiden oluşan çocuk konvoyu Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi'nden hareket etmiş, Keçiören'de bulunan Ana Kucağı ve Çubuk Barajı ziyaret edilmişti¹⁰³⁵.

İstanbul'un 1939 yılında Beyazıt, Taksim, Beşiktaş, Beykoz, Adalar, Eyüp, Bakırköy, Fatih, Üsküdar kazaları ile Şişli, Kasımpaşa, Fener, Karagömrük, Samatya ve Şehremini nahiyelerinde öğrencilerin ve halkın katılımı ile büyük kutlama törenleri gerçekleşmişti. Beyazıt Meydanı'nda ki tören saat 10.00'da diğer semtlerdeki törenler

¹⁰³¹ **Ulus Gazetesi**, nr: 5652, 24 Nisan 1937, s. 1-6.

¹⁰³² **Ulus Gazetesi**, nr: 5653, 25 Nisan 1937, s. 4.

¹⁰³³ **Tan Gazetesi**, nr: 1071, 24 Nisan 1938, s. 4.

¹⁰³⁴ **Ulus Gazetesi**, 24 Nisan 1938, s. 1-8.

¹⁰³⁵ **Ulus Gazetesi**, 26 Nisan 1938, s. 2.

ise saat 11.00'de başlamıştı¹⁰³⁶. Bayramın üçüncü günü Şişli ve Beyoğlu semtlerindeki öğrenciler adına Dağcılık Kulübünde çocuk balosu düzenlenmiş ve çocuklara çikolata ikram edilmişti. Şehzadebaşı'nda bulunan Turan Tiyatrosu'nda kimsesiz çocuklar adına bir müsamere organize edilmiş ve hediyeler dağıtılmıştı. Şehremini ve Eyüp bölgelerinde çocuklara parasız sinema gösterimi sağlanmış, saat 18.00'de Fatih Halkevi Salonu'nda gürbüz çocuk müsabakası yapılmıştı. Müsabaka 8, 9, 10 ve 11 yaş grubundaki çocuklar arasında yapılmış, Dr. Ali Mazhar Namir'in başkanlığı altındaki 6 kişilik jüri üyesi birinci ve ikinci olan gürbüz çocukları seçmişti¹⁰³⁷.

Ankara'da 1939 yılında Millî Hakimiyet ve Çocuk Haftası münasebetiyle Ulus Meydanı'nda halkın büyük bir kısmının katılımıyla kutlama merasimi gerçekleşmişti. Öncelikle İstiklal Marşı okunmuş ardından Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından hazırlatılan çelenk Atatürk Anıtı'na konulmuştu. Yine Halkevinde saat 21.00'de Halkevi Dil-Tarih-Edebiyat Şubesi Reisi Hıfzı Oğuz Bekata'nın konuşmasıyla başlayan bir tören yapılmıştı. Atatürk'ün ebedî hatırasına ithafen bir dakikalık saygı duruşu gerçekleşmişti. Daha sonra TBMM'nin 3 Nisan 1939 içtimaina ve Millî Şef İsmet İnönü'nün yemin etmesi konulu film gösterime girmişti. Ardından "Karagöz Oyunu" sergilenmişti¹⁰³⁸.

25 Nisan 1939 tarihinde Ankara Halkevinde çocuklar ve aileleri için bir müsamere düzenlenmişti. Müsamere saat 15.00'te İstiklal Marşı ile başlamış, "Küçük Yaman" ve "Hayat Halkası" isimli piyesler oynanmıştı. Artvin'de bayram münasebetiyle 50 kişiden oluşan izci grubu ve halkın katıldığı bir törenle Atatürk Anıtı'na çelenk konulmuştu. Ayrıca yardıma muhtaç 55 kadar çocuk giydirilmiş, Halkevinde Gazi İlkokulu ve İsmet Paşa ilkokulu öğrencileri tarafından müsamere verilmişti. İzmir'de bayram sebebiyle bütün sinemalar saat 09.00 ila 12.00 arasında ücretsiz olarak öğrencilere tertip edilmişti¹⁰³⁹.

Çalışmanın incelendiği 1930-1939 yılları arasında, 23 Nisan Bayramı'nın haftalık kutlandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bayramın Çocuk Haftası olarak da kutlanması sebebiyle Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından çocuklara yönelik geniş

¹⁰³⁶ **Tan Gazetesi**, nr: 1339, 24 Nisan 1939, s. 2.

¹⁰³⁷ **Tan Gazetesi**, nr: 1341, 26 Nisan 1939, s. 2.

¹⁰³⁸ **Ulus Gazetesi**, 24 Nisan 1939, s. 9.

¹⁰³⁹ **Ulus Gazetesi**, 26 Nisan 1939, s. 1-8.

etkinlikler düzenlenmiştir. Bu etkinlikler arasında sağlıklı bir nesil yetiştirmenin önemini vurgulamak amacıyla yapılan Gürbüz Çocuk Müsabakaları da yerini almıştır.

3. 2. 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı

Atatürk'ün Samsun'a çıkarak Millî Mücadele'yi başlattığı gün olan 19 Mayıs, bayram olarak kutlanmaktadır. 19 Mayıs'ın bayram olarak kutlanması, Samsunluların bu günü 1926 yılında “*Gazi Günü*” ilan edip kutlamasıyla olmuştur¹⁰⁴⁰.

19 Mayıs Bayramı'nı diğer millî bayramlardan ayıran fark, resmiyet kazanmadan önce yerel düzeyde kutlanmasıdır. Samsun'da 19 Mayıs, uzun yıllar yerel bir bayram olarak kutlanmış, daha sonra ise bölge halkı bu günün resmiyet kazanmasını istemişti¹⁰⁴¹. Samsun halkının talebine rağmen 19 Mayıs Bayramı 1935 yılında ulusal düzeyde kutlanabilmişti. Ayrıca 1935 yılında kutlanmasına rağmen 20 Haziran 1938 tarihinde “*Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Kanununa Ek olarak*” çıkarılan Kanun ile resmiyet kazanmıştı¹⁰⁴². Tan Gazetesi'nde 1935 yılında 19 Mayıs gününün “Atatürk Günü” olarak kabul edilmesinin Güneş Kulübünün teklifi üzerine Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı Merkezince olduğu bilgisine yer verilmişti¹⁰⁴³. Söz konusu Kanun ile cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarından itibaren “*İdman Bayramı*” adıyla Mayıs ayının üçüncü Cuma gününde kutlanan bu bayram bu tarihten itibaren “*19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı*” adıyla kutlanmaya başlamıştı¹⁰⁴⁴.

“*19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı*” olarak kutlanan bu bayramın kökeninin, Osmanlı Devleti döneminde “*İdman Bayramı*” adıyla kutlanan bayrama dayandığı söylenebilir. Bu bayram Meşrutiyet döneminde ilk defa 1916 yılında Mayıs ayının ikinci haftasında İstanbul'da kutlanmıştı¹⁰⁴⁵. Bu günün bayram olarak kutlanmasına

¹⁰⁴⁰ Dursun Ali Akbulut, “Samsun'un “Gazi Günü” ya da 19 Mayıs Bayramı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 11, S: 33, Kasım 1995, s. 771-779.

¹⁰⁴¹ Muzaffer Başkaya, Mesut Yılmaz, “Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Trabzon'da Milli Bayram Kutlamaları (1923-1950)”, **Journal of Social and Humanities Sciences Research**, C. 5, S: 27, s. 3201-3215.

¹⁰⁴² Hakan Uzun, “Milletin İradesiyle Oluşan Bir Bayram: Atatürk'ü Anma 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı ve Atatürk Döneminde Kutlanışı”, **Karadeniz Araştırmaları**, Cilt. 6, S: 24, Kış 2010, s. 109-125.

¹⁰⁴³ **Tan Gazetesi**, nr: 3331, 20 Mayıs 1935, s. 1.

¹⁰⁴⁴ Turgut İleri, “Amasya'da İlk 19 Mayıs Bayramı Kutlamaları”, **Turkish Studies**, C. 13, S: 16, Yaz 2018, s. 113-126.

¹⁰⁴⁵ Saniye Çetinkaya, Doğan Duman, “Basında Demokrat Parti Dönemi 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Kutlamaları”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 19, S: 38, Bahar 2019, s. 243-265.

dair ilk fikir de Eğitim Bakanlığı'nda Müfettiş olan Selim Sırrı Tarcan tarafından ortaya atılmıştı. Böylece Kadıköy'de yer alan İttihat Spor Kulübünde kutlama gerçekleşmişti. Cumhuriyet döneminde ise ilk defa 1928 yılında “Jimnastik Şenlikleri” adıyla kutlandığı görülmüştür¹⁰⁴⁶.

1935 yılında Atatürk Günü, İstanbul'da 24 Mayıs tarihinde kutlanmıştı. Kutlama merasimi için Taksim'de bulunan Güneş Kulübünde saat 09.00'da bütün sporcular ve diğer spor kulüplerinin delegeleri toplanmıştı. Törende Güneş Kulübü Başkanı ve Bolu Mebusu Cevat Abbas Gürer de yerini almıştı. Saat 11.00'de şehir bandosu eşliğinde Cumhuriyet Anıtı'na doğru hareket edilmişti. Cumhuriyet Anıtı'na Türkiye Güreş Federasyonu, Avcılar Kulübü, Anadolu Hisarı İdman Yurdu, Kumkapı Kulübü, Beşiktaş Jimnastik Kulübü, İstanbul Spor, Kurtuluş Spor, Fenerbahçe, Beyoğlu Spor, Vefa, Darüşşafaka, Altın Ordu, Moda Su Sporları, Güneş, Süleymaniye ve Galatasaray gibi kulüplerin çelenkleri bırakılmıştı. İstiklal Marşı okunduktan sonra Güneş Kulübüne geri dönmüştü. Saat 15.00'te sporcular tarafından resmigeçit töreni yapılmış, İstiklal Marşı okunmuş ve Türk Bayrağı direğe çekilmişti. Daha sonra Fenerbahçe asbaşkanı Hayri Celal Bey Atatürk'e büyük saygı ve sevgilerini ifade eden bir konuşma ve Cevat Abbas Gürer de 19 Mayıs tarihinin önemini anlatan bir konuşma yapmıştı. Ardından disk ve cirit atma, yüksek atlama, atletizm gibi sporlar sergilenmişti¹⁰⁴⁷.

Atatürk Günü münasebetiyle 1936 yılında İstanbul'da üniversitede 19 Mayıs tarihinde büyük bir tören düzenlenmiştir. Tören saat 17.00'de İstiklal Marşı'nın çalınması ile başlamış, marştan sonra İzmir Mebusu Mahmut Esat Bozkurt 19 Mayıs'ın önemini ve Atatürk'ün Samsun'a çıkmadan önce ülkenin vaziyetini anlatan bir konuşma yapmıştı. Yine aynı gün Taksim Stadında 19 Mayıs Bayramı kutlaması ve jimnastik şenlikleri organize edilmiş, resmigeçit töreni yapılmıştı. Ayrıca sporcular Cumhuriyet Abidesi'ne çelenk bırakmışlardı. 1936 yılında Samsun'da da 19 Mayıs günü sebebiyle büyük bir merasim düzenlenmişti. Merasim Atatürk Anıtı etrafında halkın toplanması ile başlamış, bütün resmi dairelerin abideye çelenk koyması ile

¹⁰⁴⁶ Süleyman İnan, “19 Mayıs Günü'nün Bayramlaşması”, **Bilgi ve Bellek**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Türk Devrim Tarihi Çalışmaları Dergisi, C. 2, S: 3, 2005, s. 45-66.

¹⁰⁴⁷ **Tan Gazetesi**, nr: 3336, 24 Mayıs 1935, s. 10-11.

devam etmişti. Gece şenlikler ve fener alayı yapılmış, halkevinde temsiller verilmiş, belediye tarafından şükran balosu tertip edilmişti¹⁰⁴⁸.

Ankara'da 19 Mayıs Atatürk Günü münasebetiyle 19 Mayıs 1936 tarihinde öğleden önce yarış alanında jimnastik şenlikleri yapılmıştı. Şenliklere Başbakan İsmet İnönü, bakanlar, generaller ve mebuslar da iştirak etmişlerdi. Kız Lisesi, Kız Enstitüsü, Musiki Öğretmen Okulu, İkinci Ortaokul, Erkek Lisesi, Gazi Lisesi, Erkek Ortaokulu, Sanat Okulu, Yapı Usta Okulu öğrencileri tarafından saat 11.00'de resmigeçit töreni yapılmıştı. Ardından Gazi Terbiye Enstitüsü Beden Terbiyesi Öğretmeni Vildan Aşır tarafından günün anlam ve önemini anlatan konuşma yapılmıştı. Vildan Aşır'ın konuşması bittikten sonra kız ve erkek öğrenciler ayrı ayrı jimnastik hareketleri düzenlemişlerdi. Kız öğrencileri öğretmen Zehra Hanım, erkek öğrencileri ise Vildan Aşır kumanda etmişti. Jimnastik şenliklerinde, toplamda 800 kız, 1200 erkek öğrencinin yer aldığı anlaşılmaktadır. Gösteriler bittikten sonra bütün öğrenciler, Ulus Meydanı'na gelerek Atatürk Anıtı'na çelenk bırakmış ve İstiklal Marşı okumuştur. Öğleden sonra sporcular istasyon yolu üzerindeki meydana toplanarak yürüyüş yapmışlardı. Gece Halkevinde müsamere tertip edilmişti. Halkevinde düzenlenen müsamereden sonra Atatürk'e büyük minnet ve saygı ifade eden telgraf çekilmişti¹⁰⁴⁹.

İstanbul'da 1937 yılında 19 Mayıs Atatürk Günü münasebetiyle 19 Mayıs tarihinde öğleden önce Taksim ve Fener Stadyumları'nda, öğleden sonra ise Şeref ve Taksim Stadyumları ile Bakırköy, Topkapı, Üsküdar, Şişli Spor Sahaları'nda spor gösterileri yapılmıştı. Taksim Stadyumu'nda resmigeçit töreni ve şenliklere katılacak öğrenciler, Tepebaşı Halkevi Bahçesi'nde, Galatasaray Lisesinde ve Beyoğlu Halkevinde toplanmışlardı. Saat 08.50'de üniversiteli öğrenciler şehir bandosu ile Tepebaşı'ndan stadyuma iştirak etmişlerdi. Tören, Vali Muhittin Üstündağ'ın konuşması ile açılmıştı. Daha sonra Kız Öğretmen Okulu öğretmenlerinden Muzaffer Hanım, 19 Mayıs tarihinin önemini anlatan bir konuşma yapmıştı. Ardından kız öğrenciler ve erkek öğrenciler beden gösterisi sergilemişlerdi. Aynı gün Fener Stadi'nda da öğrenci ve sporcuların katılımıyla merasim düzenlenmişti. Merasim

¹⁰⁴⁸ **Tan Gazetesi**, nr: 389, 20 Mayıs 1936, s. 1-7-10.

¹⁰⁴⁹ **Ulus Gazetesi**, nr: 5319, 20 Mayıs 1936, s. 1-5.

İstiklal Marşı'nın okunması ile başlamıştı. Daha sonra Kaymakam İhsan Bey günün anlam ve önemini anlatan bir konuşma yapmıştır¹⁰⁵⁰.

Ankara'da 1937 yılında Atatürk Günü olarak kutlanan 19 Mayıs tarihinde saat 12.00'ye doğru öğrenciler ve sporcular halkevi binası önünde toplanmışlardı. Maarif Müdürü Ferid Karslı'nın gözetmenliğinde millî marşlar çalınarak Ankara Stadi'na hareket edilmişti. Ulus Meydanı'nda, Atatürk'ün heykeline çelenk konulmuştu. Saat 15.00'a doğru Kamutay Başkanı Abdülhalik Renda, bakanlar, siyasi müsteşarlar ve büyükelçiler stadyuma iştirak etmişlerdi. Bando eşliğinde kız ve erkek öğrenciler geçit töreni yapmışlardı. Ardından Erkek Lisesi öğretmenlerinden Mahmut Bey'in önderliğinde İstiklal Marşı söylenmişti. İstiklal Marşı söylendikten sonra Dahiliye Vekili ve Parti Genel Sekreteri Şükrü Kaya ve Bolu Mebusu Cevat Abbas Gürer 19 Mayıs'ın önemini anlatan bir konuşma yapmıştı¹⁰⁵¹.

İstanbul'da 1938 yılında, 19 Mayıs'ta Fener ve Taksim Stadi'nda resmigeçit töreni ve jimnastik gösterileri yapılmıştı¹⁰⁵². Ankara'da da 19 Mayıs Stadyumu'nda saat 14.00'te tören başlamıştı. Kamutay Başkanı Abdülhalik Renda ve vekiller de törene katılmışlardı. Bando eşliğinde öğrenciler, Türk bayrakları ve CHP bayrakları ile stadyumda resmigeçit töreninde bulunmuşlardı. Öğrencilerin ardından sporcular da resmigeçit töreni yaptıktan sonra geçit töreni tamamlanmıştı. Daha sonra Dahiliye Vekili Şükrü Kaya günün anlam ve önemini belirten bir konuşma yapmıştı. Yapılan törene Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ile birlikte Yugoslavya Harbiye ve Bahriye Nazırı Orgeneral Meriç de teşrif etmişti.

1938 yılındaki 19 Mayıs Bayramı kutlamalarının diğer yıllara göre farkı Mustafa Kemal Atatürk'ün de törene katılmasıdır. Mustafa Kemal Atatürk, Celal Bayar ile şeref locasında halkı selamlamıştı. Kız ve erkek öğrenciler ile yüksek tahsil talebeleri jimnastik gösterisi yapmışlar, ayrıca atletizm müsabakaları düzenlenmişti¹⁰⁵³.

Atatürk Günü olarak kutlanan 19 Mayıs 1939 yılında İstanbul'da Fenerbahçe Stadi'nda büyük bir tören düzenlenmişti. Törende Vali ve Belediye Reisi Lütfü Kırdar, Orgeneral Fahrettin Altay, İstanbul Komutanı Korgeneral Halis Bıyıktay da

¹⁰⁵⁰ **Tan Gazetesi**, nr: 750, 20 Mayıs 1937, s. 1-7.

¹⁰⁵¹ **Ulus Gazetesi**, nr: 5678, 20 Mayıs 1937, s. 1-5.

¹⁰⁵² **Tan Gazetesi**, nr: 1097, 20 Mayıs 1938, s. 1-7.

¹⁰⁵³ **Ulus Gazetesi**, 20 Mayıs 1938, s. 1-8.

yerini almıştı. Tören saat 10.05'te vali ve komutanın gençleri teftiş etmesiyle başlamış, ardından törende bando eşliğinde İstiklal Marşı söylenmişti. Günün anlam ve önemini belirten konuşmayı Vali ve Belediye Reisi Lütfü Kırdar yapmıştı. Öğrenciler ve sporculardan oluşan resmigeçit töreni düzenlenmiş, jimnastik gösterileri sergilenmişti. Spor ve Gençlik Bayramı münasebetiyle halkevlerine bağlı spor salonlarında maçlar yapılmıştı.

Çalışma kapsamında 19 Mayıs Bayramı için ulaşılan önemli bilgilerden biri de Hatay'da 1939 yılında ilk defa 19 Mayıs Bayramı'nın kutlandığının öğrenilmesidir. Bayram vesilesiyle şehrin her yanı bayraklarla süslenmiştir¹⁰⁵⁴.

Ankara'da 19 Mayıs 1939 yılında, bayramdan bir gün önce bütün resmi daireler elektrik ile donatılmış, her yer Türk ve parti bayrakları ile süslenmişti. Atatürk'ün Samsun'a çıktığı saatte 21 adet top atılmıştı. Ardından şehir üzerinde Türkkuşu'na mensup uçaklar filolar halinde gösteri yapmışlardı. Stadyumda tören başlamadan önce her okuldan seçilmiş olan mümessiller Ankara Maarif Müdürü Rahmi Vidinel'in eşliğinde Etnografya Müzesi'ne giderek Atatürk'ün kabrine çelenk bırakmışlardı. Saat 09.50'de Cumhur Reisi Bando ile birlikte İstiklal Marşı okunmuş ve Millî Şef İsmet İnönü stadyuma iştirak etmişti. Stadyumda 5 gruptan oluşan öğrenci ve sporcular resmigeçit töreni yapmışlardı. Daha sonra kız ve erkek öğrenciler jimnastik gösterisi sergilemişlerdi. Gazi Terbiye Enstitüsü ile Erkek Lisesi öğrencileri arasında futbol müsabakası düzenlenmiş, maç 4-3 Erkek Lisesinin galibiyeti ile sonuçlanmıştı. Kazanan takıma kupası Maarif Vekili, Hasan Ali Yücel tarafından takdim edilmişti¹⁰⁵⁵.

Çalışma incelenirken 19 Mayıs Bayramı'nın ulusal çapta ilk defa 1935 yılında kutlandığı görülmüştür. Daha önce Samsun'da yerel bir şekilde kutlanan bu bayram Güneş Kulübünün teklifi ile ulusal şekilde kutlanmaya başlamıştı. Söz konusu bayram kutlamaları genelde stadyumlarda çeşitli spor gösterileri yapılarak gerçekleşmiştir. Her resmi bayramda olduğu gibi gösteriler başlamadan önce İstiklal Marşı okunmuş, günün anlam ve önemini belirten konuşmalar yapılmıştır. Bu konu kapsamında ulaşılan önemli bilgilerden biri de 1938 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın da Ankara'da 19 Mayıs Stadyumu'nda kutlama programına iştirak etmesi olmuştur. Bayramlar ülkenin her yerinde coşkulu bir şekilde kutlanmıştır. 1939 yılında diğer

¹⁰⁵⁴ **Tan Gazetesi**, nr: 1365, 20 Mayıs 1939, s. 1-10.

¹⁰⁵⁵ **Ulus Gazetesi**, 20 Mayıs 1939, s. 1-8.

yıllarda yapılmayan bir gösteri yapılarak Atatürk'ün Samsun'a ayak bastığı saatte Ankara'da 21 adet top atılmıştı.

3. 3. 30 Ağustos Zafer Bayramı

Hazırlıkları bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından yürütülen 22 Ağustos 1922 yılında başlayan Büyük Taarruz, 30 Ağustos günü büyük bir zaferle sonuçlanmıştı¹⁰⁵⁶. Bu zaferle ilgili Atatürk Hakimiyeti Milliye Gazetesi'ne şöyle bir demeç vermişti: *“30 Ağustosta sevk ve idare ettiğim muharebe, Türk milletinin yanımda bulunduğu halde, idare ettiğim ilk ve son muharebedir. Bir insan kendini, milletle beraber hissettiği zaman, ne kadar kuvvetli buluyor bilir misiniz? Bunu tarif müşküldür. Eğer ben, izahta izharı acz edersem, beni mazur görünüz”*¹⁰⁵⁷.

Büyük Taarruz gününün anısına ilk kutlama programı ise 1924 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün de katıldığı bir törenle Afyon'da gerçekleşmişti¹⁰⁵⁸. Söz konusu tarihin millî bayram olarak resmîyet kazanması ise Müdafai Milliye Vekaleti tarafından hazırlanan Kanun tasarısı ile 1926 yılında gerçekleşmişti¹⁰⁵⁹. Bu Kanun ile kutlama programlarının Millî Savunma Bakanlığı tarafından düzenleneceği ve her yıl Türk Ordusu tarafından kutlanacağı da kararlaştırılmıştı¹⁰⁶⁰.

Tayyare Cemiyeti tarafından havacılık ve savaş uçakları hakkında halkı bilinçlendirmek amacıyla bayram kutlama merasimlerinin yapılmasına karar verilmiş, tarih olarak ise “31 Ağustos” günü seçilmiş ve bugün “Türk Tayyare Bayramı” adını almıştı. Türk Ordusu tarafından 30 Ağustos Zaferinin “Zafer Bayramı” olarak kutlanması sebebiyle daha sonra bugünün Tayyare Bayramı ile aynı gün kutlanmasına karar verilmişti. Ancak 27 Mayıs 1935 tarihinde çıkarılan Kanun'da “Tayyare Bayramı” ifadesine yer verilmemesi sebebiyle 1940'lı yıllardan itibaren bu bayram

¹⁰⁵⁶ Burhan Sayılır, “30 Ağustos Zafer Bayramı Kanunu, İlk Zafer Kutlaması ve Büyük Taarruz ile İlgili Bazı Bilgiler”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, S: 16, Bahar 2016, s. 89-114.

¹⁰⁵⁷ **ASVD I-III, a.g.e.**, s. 122.

¹⁰⁵⁸ Ceren Demirdelen, **Haber Gazetesine Göre Afyonkarahisar'ın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Durumu (1938-1948)**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2008, s. 108.

¹⁰⁵⁹ Yaşar Özüçetin, Fatma Çalışkan, “Meclis Celse Zabıtlarında 23 Nisan, 29 Ekim, 30 Ağustos ve 19 Mayıs'ın Millî Bayram Oluşu”, **Academia.edu.**, s. 1-18.

¹⁰⁶⁰ Hacı Veli Gök, “30 Ağustos Zaferinin İlk Resmi Töreni ve Cumhuriyetin İlk On Yılında Büyük Zaferin Yıldönümleri: İstanbul Örneği”, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C. 9, S: 29, Aralık 2021, s. 165-186.

“Zafer Bayramı” adıyla anılmaya devam etmişti¹⁰⁶¹. Ayrıca 30 Ağustos gününün resmî tatil olarak ilan edilmesi ise 1935 yılının Mayıs ayı içerisinde olmuştu¹⁰⁶².

İstanbul’da 1930 yılında 30 Ağustos Zafer Bayramı münasebetiyle askeri merasim için Beyazıt’ta Darülfünun önünde toplanılmıştı. 1930 yılına kadar resmîgeçit törenleri Beyazıt’taki dışarı meydana yapılmaktaydı. 1930 yılında ise meydanın iç kısmında bulunan kulenin önünde gerçekleştiği anlaşılmıştır. Askeri teftiş yapıldıktan sonra ordunun En Kıdemsiz Zabiti Nuri Bey bir konuşma yapmıştı. Daha sonra resmîgeçit töreni gerçekleşmişti. Törende TBMM reisi Kazım Paşa da yer almıştı. Ayrıca 30 Ağustos gecesi İstanbul’un bazı bölgelerinde eğlenceler tertip edilmiş, şehir ışıklandırılmıştı¹⁰⁶³.

Ankara’da 1930 yılında Zafer Bayramı sebebiyle 30 Ağustos tarihinde saat 09.00’da Erkanı Harbiye Dairesinde Mareşal Fevzi Çakmak ziyaret edilmiş daha sonra kışla meydanında toplanılmıştı. Saat 12.00’de fırka kumandanı, kıtaatı teftiş etmiş, en kıdemsiz zabıt ve liva kumandanı tarafından 30 Ağustos Zafer Bayramı’nın önemini anlatan bir konuşma yapılmıştı. Günün anlam ve önemini belirten konuşmalardan sonra resmîgeçit töreni düzenlenmişti¹⁰⁶⁴.

30 Ağustos Zafer Bayramı 1931 yılında İstanbul’da büyük bir sevinç içinde kutlanmıştı. Ayrıca 1931 yılında ulaşılan bilgilerden bir tanesi de 30 Ağustos Zafer Bayramı adının “30 Ağustos Zafer ve Tayyare Bayramı” olarak ifade edilmesi olmuştur. 30 Ağustos günü İstanbul’un her yanı Türk bayrakları ile donatılmış, öğrenciler Tayyare Cemiyetinin rozetlerini dağıtmışlardı. Saat 10.00’da Beyazıt Meydanı’nda askeri resmîgeçit töreni yapılmış, törene 3. Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa da teşrif etmişti. Şükrü Naili Paşa, vali, vali muavini, kaymakamlar, polis müdürü ve ordu mensubu kişilerin ordu adına kolordu kumandanlığında tebriklerini kabul etmişti. Resmîgeçit ve tebriklerin ardından zabıt Muammer Bey günün anlam ve önemini belirten konuşmayı yapmıştı. Resmîgeçit törenine Harbiyeyi Askeri Tıbbiye, Baytar Mektebi, Deniz Harp Mektebi, Deniz Lisesi, Kuleli Askeri Lisesi,

¹⁰⁶¹ Yücel Öztürk, “30 Ağustos Zafer ve Tayyare Bayramı Kutlamaları: Amaç, Süreç ve Kazanımlar”, **History Studies**, Volume. 10, Issue: 9, December 2018, s. 231-244.

¹⁰⁶² Neslihan Altuncuoğlu, İmren Aydın Saydan, “Kayseri Vilayet Gazetesi Ekseninde Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kayseri’de Zafer Bayramı Kutlamaları”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 39, 2015, s. 145-162.

¹⁰⁶³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1636, 31 Ağustos 1930, s. 1-2.

¹⁰⁶⁴ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3281, 31 ağustos 1930, s. 4

Maltepe Askeri Lisesi, daha sonra ise askerler ve polisler de katılmıştı. Ardından bir otomobil üzerine konulmuş tayyare timsali, tayyare cemiyetinin küçük renkli kağıtlarını dağıtmıştı. Darülfünun iç meydanında 21 adet top atılmıştı. Beyazıt'ta başlayan resmigeçit töreni Divanyolu, Sirkeci, Galata Köprüsü, Karaköy, Şişhane, ve İstiklal Caddesinde devam etmişti¹⁰⁶⁵.

Ankara'da 1931 yılında 30 Ağustos Zafer Bayramı münasebetiyle Hakimiyeti Milliye Meydanı'nda İstiklal Marşı'nın okunması ile birlikte kutlama töreni başlamıştı. İstiklal Marşı'ndan sonra Naşit Hakkı Bey günün anlam ve önemini belirten konuşmayı yapmış ardından Behçet Kemal Bey şiir okumuştur¹⁰⁶⁶. Hakimiyeti Milliye Gazetesi'nde 1931 yılında Afyon'da 30 Ağustos Zafer Bayramı sebebiyle geniş çapta bayram kutlama programı hazırlandığı bilgisine ulaşılmıştır. Ayrıca 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamasına Dumlupınar Merasimi adının verildiği de anlaşılmaktadır¹⁰⁶⁷.

30 Ağustos Zafer ve Tayyare Bayramı 1932 yılında da İstanbul'da sevinç içinde kutlanmıştır. Merasim Darülfünun Meydanı'nda gerçekleşmiş, bütün resmi daireler Türk bayraklarıyla donatılmıştı. Beyazıt ve Taksim arasında işleyen tramvaylar saat 10.00'dan itibaren tatil edilmişti. Tayyare Cemiyeti tarafından rozetler dağıtılmış, uçaklar gösteri yapmışlardı. Saat 09.00 itibarıyla 3. Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa, Kolordu Karargahı'nda tebrikleri kabul etmişti. Tebriklerini sunanlar arasında Vali ve Belediye Reisi Muhittin Bey, vilayet, fırka ve belediye erkânı, mebuslar, konsololar, resmi ve hususi birçok mümessiller bulunmuştu. Şükrü Naili Paşa saat 10.30'da Darülfünun Meydanı'na gelmiş askeri kıtaatı ve öğrencileri teftiş etmişti. Kıdemsiz bir zabıt tarafından günün anlam ve önemini belirten konuşma yapılmıştı. Saat 12.00'de 21 adet top atılmıştı. Resmigeçit törenine katılan bütün askeri kıtalar ve öğrenciler Beyazıt Meydanı'ndan sonra Divanyolu, Sultanahmet, Salkımsöğüt, Sirkeci, Karaköy Köprüsü, Şişhane Yokuşu, Galatasaray, İstiklal Caddesi ve ardından Taksim Cumhuriyet Meydanı'na gelerek, Cumhuriyet Abidesi'ne çelenk bırakmışlardı. 30 Ağustos gecesi radyoda İstiklal Marşı ve Cumhuriyet Andı çalınmış, Başkumandan Meydan Muharebesi hakkında konferans verilmiş, millî şiirler okunmuştu. Şehrin bazı yerlerinde fener alayları, halk fırkası

¹⁰⁶⁵ **Milliyet Gazetesi**, 31 Ağustos 1931, s. 1-5.

¹⁰⁶⁶ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3638, 31 Ağustos 1931, s. 1.

¹⁰⁶⁷ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3638.

kulüplerinde de eğlenceler düzenlenmişti. Halkevinde saat 18.00'de Zafer Bayramı münasebetiyle çay ziyafeti verilmişti. Ziyafete fırka kumandanlarından Rüştü Paşa, erkan, ümera ve zabitler de davetli olarak yerlerini almıştı¹⁰⁶⁸.

Ankara'da 1932 yılında 30 Ağustos Zafer ve Tayyare Bayramı sebebiyle şehrin her yanı bayraklarla süslenmişti. Resmigeçit düzenleyecek alay saat 09.30'da Samanpazarı'ndan hareket ederek merasim alanına gelmişti. TBMM'nin alt tarafından yapılan merasimde askeri geçit ve millî geçit olmak üzere iki resmigeçit töreni yapılmıştı. Daha sonra 8. Fırka Kumandanı Sıtkı Paşa, geçite katılacak olan askeri kıtaatı teftiş etmişti. En kıdemsiz zabıt Mülazım Refet Bey tarafından 30 Ağustos'un önemini anlatan konuşma yapılmıştı. Merasim devam ederken bir tayyare filosu da gösteri yapmıştı. Ayrıca Erkanı Harbiye Reisi Fevzi Paşa da saat 09.30'da Erkanı Harbiye Dairesi'nde resmî ve hususî mümessillerinin teşekkürlerini kabul etmişti. Tayyare Cemiyeti tarafından gece şehir bahçesinde eğlence ve fener alayı tertip edilmişti¹⁰⁶⁹.

1933 yılında 30 Ağustos Bayramı için İstanbul'da yapılan merasim şu şekilde idi: saat 09.00'dan itibaren Kolordu Kumandanlığı ile Tayyare Cemiyeti tebrikleri kabul etmişti. Mızıkâ ile çalınan İstiklal Marşı'nın ardından Şükrü Naili Paşa'nın izahı ile bütün askeri okullar^, resmigeçit töreni yapmışlardı. Selimiye ve Beyazıt Meydanı'nda 21 adet top atılmış, saat 13.00'te merasim sona ermişti¹⁰⁷⁰.

Ankara'da 30 Ağustos Zafer Bayramı münasebetiyle 1933 yılında saat 09.30'da halkevinde toplanan halk, Samanpazarı'ndan hareket etmiş ve Hakimiyeti Milliye Meydanına gelmişti. Belediye tarafından hazırlanan çelenk Atatürk büstüne konulmuştu. Alay adına Demirciler Cemiyeti Reisi Sabri Bey bir konuşma yapmıştı. Saat 10.30'da Fırka Kumandanı Sıtkı Paşa askeri kıtaatı teftiş etmiş, ilk önce en kıdemsiz zabıt ardından Miralay Tefvîk Bey ve Haşim Cevdet Bey birer konuşma yapmışlardı. Daha sonra piyade, jandarma, süvari, topçu kıtaatı ile iki adet tayyare filosunun katılımıyla resmigeçit töreni yapılmıştı. Akşam halkevinde merasim düzenlenmiş, saat 20.00'de fener alayı yapılmıştı¹⁰⁷¹.

¹⁰⁶⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2355, 31 Ağustos 1932, s. 1-6.

¹⁰⁶⁹ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3997, 31 Ağustos 1932, s. 6.

¹⁰⁷⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2714, 31 Ağustos 1933, s. 1-5.

¹⁰⁷¹ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4352, 31 Ağustos 1933, s. 1.

İstanbul'da 30 Ağustos Zafer Bayramı 1934 yılında Beyazıt Meydanı'nda geniş bir halk kitlesinin katılımıyla gerçekleşmişti. Törende vilayet ve Eminönü Kaymakamlığı da yerini almıştı. Beyazıt Meydanı'na 4 adet hoparlör konulmuş, İstanbul Vali ve Belediye Reisi Muhittin Bey, Vali Muavini Ali Rıza Bey, Belediye Reis Muavini Hamit Bey, diğer vilayet ve belediye erkanı İstanbul Kumandanlığına giderek Halis Paşa'ya İstanbul halkının orduya olan minnet ve duygularını ifade eden teşekkür konuşması yapmışlardı. Saat 11.00'de çalan ti borusunun sesiyle bütün kumandanlar kıtalarının başına geçmişler İstiklal Marşı'nın okunmasından sonra resmigeçit töreninde bulunmuşlardı. Geçitten sonra Halis Paşa bütün askeri kıtaları, polis mektebi, itfaiye ve diğer mektepleri selamlamıştı. Saat 12.00'de toplar atılmış, kamyon içine konulmuş olan tayyare timsali geçit töreni yapmıştı. Geçit törenine katılan bütün askeri okullar ve kıtaatlar Divanyolu üzerinden köprü ve Şişhane Karakolunu takiben İstiklal Caddesi'ne gelmişler, buradan da dağılmışlardı. Cumhuriyet Halk Fırkası Vilayet İdare Heyeti ve Harbiye Mektebi'nin 1934 mezunları ile Esnaf Cemiyetleri Taksim'de bulunan Cumhuriyet Abidesi'ne çelenk koymuşlardı. Beyoğlu Halkevinde saat 21.00'de müsamere düzenlenmişti. Müsamerede Halkevi Reisi Ali Rıza Bey 30 Ağustos Zafer Bayramı'nın önemini anlatan bir konuşma yapmıştı¹⁰⁷².

30 Ağustos Zafer Bayramı münasebetiyle Ankara'da 1934 yılında saat 08.00'de temsil alayı Hakimiyeti Milliye Meydanı'na gelmiş, mızıka eşliğinde İstiklal Marşı okunmuş ve Atatürk heykeline çelenk bırakılmıştı. Daha sonra Esnaf Cemiyetleri adına Demirciler Cemiyeti Reisi Sabri Bey bir konuşma yapmıştı. Ardından temsil alayı Cumhuriyet Meydanı'na gelmiş, Fırka Kumandanı Sıtkı Paşa tarafından askeri kıtaatlar teftiş edilmiş ve resmigeçit töreni yapılmıştı. Saat 16.00'da halkevinde İstiklal Marşı'nın çalınmasıyla Zafer Bayramı töreni başlamıştı. Tören, Halkevi Reisi Salih Bey tarafından açılmış, Enis Behiç Bey bir konuşma yapmıştı. 30 Ağustos Zaferi piyesinin oynanmasıyla program sona ermişti¹⁰⁷³.

1935 yılında 30 Ağustos Zafer Bayramı münasebetiyle İstanbul'un her tarafı bayraklarla donatılmış, halk sokaklara dökülmüştü. Merasime katılacak olan bütün askeri mektepler, kıtalar ve siviller Darülfünun'da yerini almışlardı. Saat 10.00'da İstanbul Kumandanı Halis Paşa ve diğer generaller de tribünde yerlerini almışlar ve

¹⁰⁷² **Milliyet Gazetesi**, nr: 3074, 31 Ağustos 1934, s. 1-6.

¹⁰⁷³ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4707, 31 Ağustos 1934, s. 1-4.

askerî kıtaları teftiş etmişlerdi. Daha sonra Kıdemsiz Subay Hamdi Bey, Büyük Taarruz hakkında bir konuşma yapmıştı. General Halis Paşa'nın nutkundan sonra Harbiye Bاندosu eşliğinde Harbiye Alayı ve diğer teşekküller resmigeçit töreni düzenlemişlerdi. Resmigeçit törenine katılan alaylar Beyazıt'tan sonra Çemberlitaş, Sirkeci, Karaköy Köprüsü, Şişhane Yokuşu ve İstiklal Caddesi Yolu üzerinden Taksim'e gelmişti. Taksim'de bulunan Cumhuriyet Abidesi'ne belediye, Harbiye Mektebi, Bahriye Mektebi, Hava Kurumu, Halkevi, Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından birer çelenk konulmuştu. Saat 13.00 olduğunda merasim sona ermiş, mektepler ve askerî kıtalar Taksim'den kışlarına dönmüşlerdi. Şehirde gece eğlenceler, fener alayları tertip edilmiş, fırka ve halkevi binaları süslenmişti¹⁰⁷⁴.

Ankara'da 1935 yılında 30 Ağustos Zafer Bayramı münasebetiyle saat 10.30 itibariyle İstiklal Marşı'nın okunması ile tören başlamıştı. Daha sonra Sarıkışla'daki alayın en küçüğü olan Nuri Ceylan Bey, Hava Kurumu adına Dr. Ragıp Bey ve General Kemal Gökçe birer konuşma yapmıştı. Piyade, süvari ve topçulardan oluşan askerî resmigeçit töreni yapılmış, Türkkuşu öğrencileri planörlerle gösteri düzenlemişlerdi. Gece halkevinde temsiller verilmiş, sokaklarda fener alayı kurulmuş, Hava Kurumu tarafından şehir bahçesinde eğlence tertip edilmişti¹⁰⁷⁵.

1936 yılında İstanbul'da 30 Ağustos Zaferinin 14. yılı münasebetiyle bütün evler, dükkanlar ve resmî daireler bayraklarla süslenmişti. Merasime katılacak olan askerî mektepler, askerî kıtalar, izciler, esnaf cemiyetleri üniversite meydanında toplanmıştı. Saat 09.00'da İstanbul Komutanlığında Korgeneral Halis Paşa, ordu namına yapılan tebrikleri makamında kabul etmişti. Saat 10.00'da Orgeneral Fahreddin Paşa, Korgeneral Halis Paşa, Tümgeneral İbrahim Paşa ve diğer komutanlar merasim alanında bütün askerî kıtaları teftiş etmişlerdi. Askerî kıtaların teftişinden sonra tayyare filoları gösteri yapmışlar, ordunun en kıdemsiz zabiti olan Hamdi Atasoy tarafından günün anlam ve önemini belirten konuşma yapılmıştı. Korgeneral Halis Paşa'nın söyleviden sonra 1. Ordu Müfettişi Fahrettin Altay, 1936 yılında Harbiye'den mezun olan subayların yanına giderek hasbıhalde bulunmuştu. Ardından İstiklal Marşı'nın okunması ile resmigeçit töreni yapılmıştı. Resmigeçit töreninde yer alan alayın en başında 1936 yılında Harbiye'den mezun olan subaylar yer almıştı. Askerî kıtalar, Harbiye ve Deniz Harp Okulu komutanları, Türk Hava

¹⁰⁷⁴ **Tan Gazetesi**, nr: 3434, 31 Ağustos 1935, s. 1-10.

¹⁰⁷⁵ **Ulus Gazetesi**, nr: 5063, 31 Ağustos 1935, s. 1.

Kurumu, Cumhuriyet Halk Partisi, halkevleri ve İstanbul Belediyesi Taksim’de bulunan Cumhuriyet Abidesi’ne birer çelenk bırakmışlardı. Cumhuriyet Abidesi önünde İstiklal Marşı ile Harbiye ve Deniz Harp marşları çalınmıştı. Marşların çalınmasından sonra merasim sona ermişti. Gece İstanbul’da bulunan bütün halkevleri ve Tayyare Cemiyeti şubelerinde törenler düzenlenmiş fener alayları tertip edilmişti¹⁰⁷⁶.

Ankara’da 1936 yılında bayram münasebetiyle saat 10.30’da ordu bandosu tarafından çalınan İstiklal Marşı ile tören başlamış ardından zabıt Sabahattin Doras 30 Ağustos Zaferi’nin önemini anlatan bir konuşma yapmıştı. Sabahattin Doras’ın söyleviden sonra askeri resmigeçit töreni yapılmış, tayyareler hava gösterisi sergilemişlerdi. Ankara Halkevinde saat 20.30’da İstiklal Marşı’nın çalınması ile merasim başlamış, şiirler okunmuş, filmler gösterime girmişti¹⁰⁷⁷.

İstanbul’da Zafer Bayramı kutlaması 1937 yılında şu şekilde olmuştu: Sabahın erken saatlerinde bütün evler, dükkanlar ve resmi daireler bayraklarla donatılmış, bütün askeri kıtalar ve diğer komutanlar saat 09.00’da tören yerinde yerlerini almışlardı. Törene katılanlar arasından Milli Müdafaa Vekili Kazım Özalp, İstanbul Komutan Vekili Korgeneral Cemil Cahit Bey, 33. Tümen Komutanı Tümgeneral Osman Tufan Bey, İstanbul Merkez Kumandanı Genel İhsan Bey ve Deniz Harp Okulu Komutanı Deniz Albay Ertuğrul Bey de vardı. Askeri makamlar tarafından bütün askeri kıtalar teftiş edilmiş, ardından ordunun en kıdemsiz subayı Nurettin Bey 30 Ağustos Zaferi’nin önemini anlatan bir konuşma yapmıştı. Asteğmen Nurettin Bey’in konuşmasından sonra, üniversite adına Tıp Fakültesinden Zeki Erataman ve şehir meclisi azası olan Avni Bey de bir konuşma yapmıştı. Söylevler bittikten sonra Beyazıt Cumhuriyet Meydanı’nda resmigeçit töreni yapılmıştı. Törene katılanlar arasında Vali Muhittin Üstündağ, Vali Muavini Hüdayi Karataban, saylavlar, vilayet erkanı ve yabancı devlet temsilcilerinin de olduğu anlaşılmaktadır. Alay Beyazıt’tan itibaren tramvay caddesini takip ederek Divanyolu, Sultanahmet, Sirkeci, Karaköy, Şişhane yolu ile Taksim’e gelmişti. Deniz Muzikası’nın çaldığı İstiklal Marşı ile vilayet, belediye, parti ve diğer resmi daireler adına Cumhuriyet Abidesi’ne çelenk bırakılmıştı. İstanbul’da 30 Ağustos gecesi iki büyük fener alayı tertip edilmişti. Fener alaylarından bir tanesi Üsküdar civarında Selimiye’den kalkarak Kadıköy’e gelmiş,

¹⁰⁷⁶ **Tan Gazetesi**, nr: 492, 31 Ağustos 1936, s. 1-8.

¹⁰⁷⁷ **Ulus Gazetesi**, nr: 5422, 31 Ağustos 1936, s. 1-5.

diğeri de Beyazıt'tan Taksim'e uzanmıştı. Zafer Bayramı münasebetiyle Beyoğlu Halkevi Reisi Ekrem Bey saat 13.30'da radyoda bir konuşma yapmıştı. Ayrıca yine Beyoğlu Halkevinde saat 21.00'de günün anlam ve önemini anlatan bir konferans verilmişti¹⁰⁷⁸.

1937 yılında Ankara'da Zafer Bayramı'nın 15. yıldönümü münasebetiyle sabah saat 09.45'te Mareşal Fevzi Çakmak bayram tebriklerini kabul etmiş ardından saat 10.30'da hipodromda bütün ekseri kıtalar yerlerini almışlardı. Saat 11.15'te İstiklal Marşı'nın çalınması ile tören başlamış General Kemal Kökçe askerî kıtaları teftiş etmişti. General Kemal Kökçe'nin teftişinden sonra ordunun en genç subayı Topçu Enver Özbakan tarafından günün anlam ve önemini anlatan konuşma yapılmıştı. CHP ve Türk Hava Kurumu adına yapılan nutuklardan sonra resmigeçit töreni yapılarak merasime son verilmişti. Gece Ankara'da bütün binalar ve müesseseler elektrik ile süslenmiş, büyük bir fener alayı tertip edilmişti. Ayrıca Türk Hava Kurumu tarafından Zafer Bayramı münasebetiyle bahçe eğlenceleri düzenlenmişti¹⁰⁷⁹.

Ankara'da 1938 yılında Zafer Bayramı kutlamaları şu şekilde olmuştu: Saat 08.00-09.00 arasında ordu adına tebrikler kabul edilmiş, tören hipodromda İstiklal Marşı'nın çalınması ile başlamış ardından General Kemal Gökçe bütün askerî kıtaları teftiş etmişti. Ordunun en genç subayı Muhtar Ataç tarafından 30 Ağustos'un önemini anlatan bir konuşma yapılmıştı. Daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi adına Dr. Ragıp Tüzün, Türk Hava Kurumu adına Şakir Hazım Ergökmen son olarak da General Kemal Gökçe bir konuşma yapmıştı. Nutuklardan sonra resmigeçit töreni düzenlenmiş, resmigeçit alayının en başında 1938 yılında Harbiye'den mezun olan subaylar yer almıştı. Resmigeçit töreninden sonra Türkkuşu tayyareleri akrobasi gösterisi yapmışlar ve 21 adet top atılmıştı. Gece birincisi Ulus Meydanı'ndan başlayarak bankalar caddesine doğru, ikincisi ise Ankara İstasyonu'ndan başlayarak Demirtepe'ye doğru devam eden iki fener alayı tertip edilmişti¹⁰⁸⁰.

İstanbul'da 1939 yılında 30 Ağustos Zafer Bayramı münasebetiyle resmi ve hususi müesseseler gündüz bayraklarla gece de elektrik ile süslenmişti. Merasim Kolordu Kumandalığında yapılan resmıkabul ile başlamış, ardından Beyazıt'ta

¹⁰⁷⁸ **Tan Gazetesi**, nr: 850, 31 Ağustos 1937, s. 1-8.

¹⁰⁷⁹ **Ulus Gazetesi**, nr: 5781, 31 Ağustos 1937, s. 1-7.

¹⁰⁸⁰ **Ulus Gazetesi**, 31 Ağustos 1938, s. 7.

bulunan üniversite meydanına iştirak edilmişti. Saat 09.00'da İstanbul Kumandanı Vekili Tümgeneral Osman Tufan Bey ile Vali ve Belediye Reisi Lütfü Kırdar Bey merasim törenine giderek bütün askeri kıtaları ve askeri liseleri teftiş etmişlerdi. Teftiş bittikten sonra ordunun en kıdemsiz zabiti Mehmet Ali Yeşeren bir konuşma yapmıştı. Mehmet Ali Yeşeren'in konuşmasından sonra Tümgeneral Osman Tufan Bey'de bir konuşma yapmıştı. Kumandanın nutkundan sonra resmigeçit töreni düzenlenmiş, alay Beyazıt'tan Taksim'e gelmişti. Taksim'de bando eşliğinde İstiklal Marşı okunmuş, Cumhuriyet Abidesi'ne çelenk konulmuştu. Gece şehirde fener alayları tertip edilmiş, halkevlerinde toplantılar yapılmış, konferanslar düzenlenmişti¹⁰⁸¹.

Ankara'da 1939 yılında 30 Ağustos Zafer Bayramı münasebetiyle öncelikle Mareşal Fevzi Çakmak saat 08.00-09.00 arasında Genelkurmay'daki makamında tebrikleri kabul etmişti. Ardından tören hipodromda saat 09.30'da İstiklal Marşı'nın çalınması ile başlamıştı. Daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi adına Ulus müessesesi direktörü Naşit Uluğ Bey, Türk Hava Kurumu adına Meki Sait Esen Bey, Ankara Garnizon Komutanlığı adına da 32. Alay komutanı Albay Galip Ulaş Bey bir konuşma yapmıştı. Nutuklardan sonra en önde 1939 yılında Harbiye'den mezun olan subayların yer aldığı resmigeçit töreni gerçekleşmişti. Akşam saat 19.30'da Ankara Halkevinde "Karagöz Oyunu" tertip edilmiş, şiirler okunmuş ve "Yaşayan Ölü" isimli piyes oynanmıştı. 30 Ağustos Zaferi şerefine bütün şehir süsleniş, birincisi şehir ikincisi Yenişehir'de olmak üzere iki fener alayı kurulmuştu. Ayrıca gazetelerden ulaşılan haberlere göre bütün yurttaki halkevleri ve halk partisi tarafından eğlenceler düzenlenmişti¹⁰⁸².

Çalışmanın incelendiği yıllarda 30 Ağustos Zafer Bayramı münasebetiyle çeşitli kutlamalar yapıldığı görülmektedir. İstanbul ve Ankara'da öncelikle Büyük Taarruz başarısı için ordu komutanları, vali, belediye gibi devlet erkanlarının tebriklerini kabul etmişlerdi. Söz konusu 30 Ağustos gününde Büyük Taarruz'un yanında Tayyare Bayramı olarak da kutlamalar yapılmıştır. Bu sebepler Tayyare Filoları gösteriler yapmışlardır. Ancak 1935 yılında Tayyare Bayramı ifadesinin kullanılmadığı görülmüştür. Meydanlarda resmigeçit törenleri yapılmış, resmigeçit alayının en önünde o yıl Harbiye'den mezun olan öğrenciler yer almıştır. Törenlerde

¹⁰⁸¹ **Tan Gazetesi**, nr: 1467, 31 Ağustos 1939, s. 1-8.

¹⁰⁸² **Ulus Gazetesi**, 31 Ağustos 1939, s. 1-6.

günün anlam ve önemini belirten ilk konuşmalar ordunun en kıdemsiz zabıtları tarafından yapılmıştır. Ayrıca 30 Ağustos Zafer Bayramı adının Afyon'da yapılan kutlamalarda "Dumlupınar Merasimi" olarak da anıldığı görülmüştür. Bayram akşam halkevlerinde günün anlam ve önemini belirten konuşmalar yapılmış, piyesler oynanmış, müsamereler düzenlenmiştir. Akşam boyunca kutlamalar fener alayları ile devam etmiştir.

3. 4. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı

Cumhuriyet'in ilanı olan "29 Ekim" tarihinin milli bayram olarak kutlanmasına dair ilk fikir TBMM'nin 1924 yılında aldığı bir karar ile ortaya atılmıştı. Bu tarih 1925 yılında TBMM'nin kararıyla Türkiye'de milli bayram olarak kutlanmaya başlamıştı¹⁰⁸³.

Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle bayram kutlama programları 1925 yılından 1933 yılına kadar neredeyse aynı etkinlikler ile organize edilmişti¹⁰⁸⁴. Kutlama programları çerçevesinde fener alayları ve balolar düzenlenmiş, resmigeçit ve resmıkabul merasimleri yapılmıştı¹⁰⁸⁵. Ayrıca 1925 yılından itibaren yurt dışında bulunan elçiliklerde de Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle merasimler düzenlenmişti¹⁰⁸⁶. 1933 yılında Cumhuriyet'in ilanının 10. yılı sebebiyle çıkarılan 2305 sayılı Kanun'la İstiklal ve Cumhuriyet'i anlatan kitapçıkların tayareler aracılığıyla ülkenin bazı bölgelerine dağıtılmasına dair karar alınmıştı¹⁰⁸⁷.

1935 yılında çıkarılan bir Kanun'la Cumhuriyet'in ilan edildiği 29 Ekim tarihi "ulusal bayram" olarak kabul edilmiş, ayrıca Meşrutiyet'in ilan edilmesi sebebiyle kutlanan "Hürriyet Bayramı" ile Saltanat'ın Kaldırılışı sebebiyle kutlanan "Hakimiyet

¹⁰⁸³ Gülin Öztürk, "Niğde'de Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1926-1948)", **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, C. 14, S: 3, 2015, s. 585-599.

¹⁰⁸⁴ Tekin İdem, "Erzurum'da Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1938-1944)", **International Journal of Economics, Politics, Humanaties & Social Sciences**, V. 4, I: 4, Sonbahar 2021, s. 194-206.

¹⁰⁸⁵ Suna Altan, "Bolu Vilayetinde Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1933-1948)", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, C. 19, S: 31, Sonbahar 2021, s. 83-95.

¹⁰⁸⁶ Handan Haykır, "Tek Parti Döneminde Samsun'da Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1934-1950)", **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 53, 2021, s. 467-500.

¹⁰⁸⁷ Erhan Alpaslan, Tülay Aydın, "Tek Parti Döneminde Maraş'ta Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1934-1945)", **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 12, S: 2, Ekim 2015, s. 261-284.

Bayramı” kaldırılmıştı¹⁰⁸⁸. Cumhuriyet Bayramı kutlama törenleri genellikle Valilik tarafından hazırlanan program çerçevesinde şekillenmişti¹⁰⁸⁹.

İstanbul’da 1930 yılında Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle bütün her yer bayraklarla süslenmişti. Merasim saat 10.00’da vilayet makamında başlamıştı. Kolordu Kumandanı, Erkanı Harbiye Komutanları, Cumhuriyet Halk Fırkası mensupları ve adliye erkanı vilayette yerlerini almışlardı. Ayrıca vilayette bando ile asker müfrezesi de bulunmuştu. Tebriklerden sonra tören saat 11.00’de Beyazıt Meydanı’nda gerçekleşmişti. En önde süvari polislerin yer aldığı askeri resmigeçit töreni yapılmış daha sonra ise öğrenciler ve cumhuriyet timsali resmigeçit’e iştirak etmişlerdi. Asker ve öğrencilerden oluşan alay Divanyolu, Alemdar, Köprü, Şişhane ve İstiklal Caddesi’ni geçerek Taksim’e gelmişler, burada Cumhuriyet Abidesi’ne çelenk bırakmışlardı. 29 Ekim günü öğleden sonra Vali Muhiddin Bey konsolosların tebriklerini makamında kabul etmişti. Gece Taksim’den başlayan fener alayı kurulmuş, mızıkalar çalınmış, havai fişekler atılmıştı. Ayrıca vilayet konağında konsolosların, kolordu kumandanı Şükrü Naili Paşa’nın, vilayet ve belediye erkanının katıldığı resmî bir balo düzenlenmişti. Türk Ocağı ve Seyri Sefain İdaresinin Tophane’deki İntizar Salonu’nda birer balo tertip edilmişti. Çalışma araştırılırken ulaşılan dikkat çekici haberlerden biri Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle Mısır’da bir balo tertip edilmesi olmuştur. Balo 1930 yılında İskenderiye’de, İskenderiye Limanı’nda bulunan Ege Vapuru’nda gerçekleşmişti. Gemi Türk ve Mısır bayraklarıyla süslenmiş, ayrıca baloya 200 kişi katılmıştı¹⁰⁹⁰.

İstanbul’da 1931 yılında Cumhuriyet Bayramı kutlaması şu şekilde olmuştur: Vilayette saat 09.00’dan itibaren Vali Vekili ve Muavini Fazlı Bey tarafından tebrikler kabul edilmiş, ayrıca asker ve bir polis müfrezesi de vilayette yerini almıştı. Daha sonra Vali Vekili ve Muavini Fazlı Bey Beyazıt Meydanı’na giderek Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa’yla birlikte bayram törenine iştirak etmişti. Tören harp malullerinin en önde olduğu resmigeçit ile başlamıştı. Geçit alayı Divanyolu, Sultanahmet, Alemdar, Reşadiye, Köprü, Karaköy, Şişhane, Tepebaşı ve İstiklal

¹⁰⁸⁸ Fevzi Çakmak, “Bursa’da On Beşinci Yıl Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları”, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 18, S: 18, 2010, s. 87-109.

¹⁰⁸⁹ Ebru Çoban, “Cumhuriyetin İdeolojik Aygıtı: Diyarbakır’da Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1934-1949)”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Dergisi**, S: 31, Aralık 2019, s. 163-191.

¹⁰⁹⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1696, 31 Ekim 1930, s. 6.

Caddesi güzergahında devam etmişti. Ardından vilayet, belediye, Cumhuriyet Halk Partisi mensupları ve Darülfünun öğrencileri tarafından Cumhuriyet Abidesi'ne çelenk konulmuştu. Okullarda öğlene kadar Cumhuriyet Bayramı hakkında konferanslar verilmiş, cumhuriyetin önemi anlatılmıştı. Bayram kutlaması için camilerde minareler ve kuleler elektrik ile süslenmiş, fener alayları ile gece Vali Konağı'nda ve Cigaloğlu Halkevinde resmi bir balo tertip edilmişti¹⁰⁹¹.

Ankara'da 1931 yılında Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle halk, Hakimiyeti Milliye Meydanı'nda toplanmıştı. Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, Kazım Paşa ve Fevzi Paşa ile birlikte merasim alanına gelerek bütün halkı selamlamış ardından askeri resmigeçit töreni yapılmıştı. Ayrıca hava filosu da resmigeçite katılmıştı. Akşam Cumhuriyet Halk Partisi tarafından Ankara Palas Otel'de Mustafa Kemal Paşa'nın da katıldığı bir balo düzenlenmişti¹⁰⁹².

29 Ekim Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle 1932 yılında İstanbul'da vilayet makamında saat 09.30'da Vali Muhiddin Bey tarafından resmıkabul töreni yapılmıştı. Resmıkabule İstanbul'da bulunan mebuslar, Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa, bütün erkan ve ümera, Darülfünun emini, inhisarlar müdürü, müfettişler, müddei umumi, hakimler, Darülfünun heyeti, defterdar, maliye memurları, vilayet erkanı, kaza kaymakamları, nahiye müdürleri, maarif müdürü, tedrisat müfettişleri, lise ve ortaokul müdürleri, nafia mühendisleri, deniz ticaret müdürleri, sıhhiye vekaleti müfettişleri, evkaf müdürü, şehir meclisi azaları, fırka reisleri, idare heyeti azası, ticaret odası müdürleri, borsa müdürleri, muhtelif esnaf cemiyetleri katılmıştı.

Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla Cumhuriyet Halk Fırkası ocak ve nahiye merkezleri ile fırka vilayet merkezinde bayramlaşma yapılmıştı. İstanbul'da bulunan bütün ilkokullar bayraklar ile süslenmiş, sabah İstiklal Marşı'nın okunması ile merasim başlamıştı. Beyazıt Meydanı'nda Kolordu Kumandanlığı gözetiminde askeri kıtalar ve okullar tarafından resmigeçit töreni yapılmıştı. Askeri kıtalar ve okullar, Kolordu Kumandanı tarafından teftiş edilmişti. Askeri kıtalar Taksim Meydanı'na gelince Cumhuriyet Abidesi'ne bir çelenk bırakmışlar ve İstiklal Marşı'nı seslendirmişlerdi. Darülfünun konferans salonunda saat 09.30'da öğrenciler toplanarak hitabelerle Cumhuriyet Bayramı'nı kutlamışlardı. Vali Konağı'nda Vali Muhiddin Bey tarafından büyük bir balo tertip edilmişti. Halkevi Tiyatro Şubesi

¹⁰⁹¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2055, 31 Ekim 1931, s. 1-5.

¹⁰⁹² **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3697, 31 Ekim 1931, s. 1-4.

tarafından Alayköşkü'nde Yaşar Nabi'nin yazdığı “Mete” isimli piyes oynanmış, Cumhuriyet Halk Partisinin nahiye ve ocaklarında Cumhuriyet'in yıldönümü kutlanmıştı¹⁰⁹³.

Ankara'da 1933 yılında Cumhuriyet Bayramı kutlaması şu şekilde olmuştu: Mustafa Kemal Paşa'nın da katılımıyla tribünde büyük bir resmigeçit töreni yapılmış, resmigeçite atlı askerler, süvariler, topçular, izciler, yaya askerler, hava filosu iştirak etmişti. Akşam Ankara Palas Otel'de Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından büyük bir balo düzenlenmiş, baloya Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, Kazım Paşa ve Fevzi Paşa da katılmıştı¹⁰⁹⁴.

İstanbul'da 1933 yılında bayram münasebetiyle bütün halk ve mümessiller Beyazıt Meydanı'nda saat 11.30'da toplanmışlardı. Merasim şehir bandosunun çaldığı İstiklal Marşı ile başlamış ardından Belediye Reis Muavini Hamit Bey kürsüye gelerek günün anlam ve önemini belirten konuşmayı yapmıştı. Cumhuriyet Bayramı adına yapılan konuşmalar bittikten sonra Cumhuriyet Marşı söylenmiş ve toprak alma merasimi yapılmıştı. Hazırlanan kutu içerisine bir miktar toprak konularak bir zabite teslim edilmiş ve bu toprak Ankara'ya gönderilmişti. Ayrıca toprak alınırken kullanılan kürek, kazma, mühür ve zabıt yazılırken kullanılan kalem inkılap müzesine konulacaktı. Toprak alma merasiminin “Beyazıt Meydanı'nın” adının “Cumhuriyet Meydanı” olarak değiştirilmesi sebebiyle yapıldığı anlaşılmaktadır. Birçok okul Taksim'de bulunan Cumhuriyet Abidesi'ne çelenk bırakmış, okullarda müsamereler düzenlenmiş, belediye tarafından Ankara'da bulunan Cumhuriyet Abidesi'ne koyulması için bir çelenk gönderilmişti. Agah Sırrı Bey saat 19.00'da Fatih Parkı'nda, Osman Şerafettin Bey saat 16.00'da şehremini fırka önünde, Hamit Bey saat 16.00'da Üniversite Meydanı'nda, İsmail Şevket Bey saat 20.00'da üniversite meydanında, Agah Sırrı Bey saat 21.30'da Şehzadebaşı'nda birer konferans vermişlerdi. İlkokullar kendi okullarında resmigeçit töreni yapmışlar, hitabeleri dinlemişler, Cumhuriyet Marşı'nı söylemişlerdi. Ayrıca Kadıköy İçtimai Muavenet Kulübünde müsamere tertip edilmişti¹⁰⁹⁵.

1933 yılında Ankara'da Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle büyük bir merasim yapılmış, şehir taklarla ve bayraklarla süslenmişti. Mustafa Kemal Paşa

¹⁰⁹³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2415, 31 Ekim 1932, s. 1-6.

¹⁰⁹⁴ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4057, 31 Ekim 1932, s. 4.

¹⁰⁹⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2775, 31 Ekim 1933, s. 1-5.

TBMM’de mümessillerin ve Ankara’da bulunan büyükelçilerin tebriklerini kabul ettikten sonra merasimin yapılacağı tribüne iştirak etmişti. Tribün sabahın erken saatlerinden itibaren büyük bir kalabalık ile dolmuş, Atatürk’ün gelişiyle askeri kıtalar teftiş edilmiş ve resmigeçit töreni yapılmıştı. Ayrıca merasim radyodan safha safha dinleyicilere aktarılmıştı. Akşam Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından Ankara Palas Otel’de, halkevinde ve ordu evinde balolar düzenlenmişti. Şehirde fener alayları tertip edilmiş, çeşitli eğlenceler tertip edilmişti. Ulaşılan bir bilgiye göre Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle Avusturya, Romanya, Fransa, Sovyet Rusya ve Yunanistan tarafından Türkiye’ye kutlama telgrafları çekilmişti. Ayrıca Yunanistan’da Mustafa Kemal Paşa’nın doğduğu eve Cumhuriyet Bayramı’nı kutlamak için bir levha koyulmuştu¹⁰⁹⁶.

1934 yılında İstanbul’da Cumhuriyet Bayramı kutlaması şu şekilde olmuştu: Saat 08.00’da Taksim’de Tayyare Cemiyeti tarafından üzerinde “Yaşasın Cumhuriyet” yazılı bir balon uçurulmuş, 09.00 ile 10.15 arasında Vali Muhiddin Bey makamında tebrikleri kabul etmişti. Daha sonra Vali Muhiddin Bey ve İstanbul Kolordu Kumandanı Halis Paşa Beyazıt Meydanı’na iştirak ederek askeri kıtaları, cemiyetleri ve mektepleri teftiş etmişlerdi. İstiklal Marşı okunduktan sonra en önde Harbiye Mektebi öğrencilerinin yer aldığı resmigeçit töreni yapılmıştı. Beyazıt Meydanı’nda başlayan resmigeçit alayı Taksim’e giderek burada bulunan Cumhuriyet Abidesi’ne çelenk bırakmışlardı. Vali Muhiddin Bey saat 15.30’da makamında yabancı devlet konsoloslarının tebriklerini kabul etmiş, ayrıca 29 Ekim akşamı İstanbul’daki halkevlerinin şubelerinde piyesler oynanmış, konferanslar verilmişti¹⁰⁹⁷.

Ankara’da 1934 yılında Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle Mustafa Kemal Paşa 12.45’te TBMM’ye gelerek tebrikleri kabul etmiş ardından törenin yapılacağı alana giderek resmigeçit’e katılacak askeri kıtaları ve diğer mümessilleri teftiş etmişti. Teftiş bittikten sonra radyodan konferanslar verilmiş, Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından hazırlanan kürsülerde hatipler nutuklarda bulunmuşlardı. Akşam halkevinde bir balo tertip edilmiş, sokaklar elektrik ve bayraklarla süslenmişti¹⁰⁹⁸.

Cumhuriyet bayramı münasebetiyle 1935 yılında İstanbul’un her yanı bayraklarla donatılmış, fener alayı kurulmuş, halk sabahın erken saatlerinden itibaren

¹⁰⁹⁶ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4412, 31 Ekim 1933, s. 3.

¹⁰⁹⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3134, 30 Ekim 1934, s. 1-5.

¹⁰⁹⁸ **Ulus Gazetesi**, nr: 4766, 31 Ekim 1934, s. 4.

meydanlara akın etmişti. Saat 09.00'da Vali Muhiddin Bey makamında tebrikleri kabul etmiş, ardından Muhiddin Bey ve İstanbul Komutanı Halis Paşa Beyazıt Meydanı'na giderek askerî kıtaları ve okulları teftiş etmişti. Teftiştten sonra İstiklal Marşı okunmuş ve resmigeçit töreni yapılmıştı. Daha sonra resmigeçit törenine iştirak eden bütün askerî kıtalar, okullar, vali, komutanlar ve diğer mümessiller Taksim'deki Cumhuriyet Anıtı etrafında toplanmışlardı. Saat 13.00'da Taksim'de bando eşliğinde İstiklal Marşı'nın okunması ile merasim başlamış, Cumhuriyet Alanı'na Türk Bayrağı çekilmişti. Buradaki merasimden sonra Edirnekapı dışındaki şehitlik ziyaret edilmişti. Ayrıca halkevlerinde toplantılar ve eğlenceler düzenlenmişti¹⁰⁹⁹.

Ankara'da Cumhuriyet Bayramı kutlaması 1935 yılında şu şekilde olmuştu: Mustafa Kemal Paşa TBMM'de tebrikleri kabul etmiş, ardından saat 14.30'da törenin yapılacağı tribüne iştirak etmişti. Resmigeçit alayı kız ve erkek izcilerin geçişiyle başlamış askerî kıtaların geçişiyle devam etmişti. Daha sonra hava filoları bir gösteri sergilemişlerdi. Akşam Cumhuriyet Halk Partisi tarafından Ankara Palas Otel'de büyük bir balo tertip edilmiş, sokaklarda 25 m ara ile fener alayları kurulmuş, saat 20.30'da toplar atılmıştı¹¹⁰⁰.

İstanbul'da Cumhuriyet Bayramı'nın 13. yıldönümü münasebetiyle saat 09.30'da vilayet makamında resmıkabul töreni başlamış, İstanbul'da bulunan konsoloslarda törene iştirak etmişlerdi. Saat 10.00'da Vali ve İstanbul Komutanı'nın Üniversite Meydanı'na gelmesiyle resmigeçit töreni yapılmıştı. Resmigeçit törenine demirci, esnaf, nalbant gibi esnaf teşkilatları da katılmıştı. Resmigeçite katılan askerî kıtalar ve diğer müesseseler Beyazıt Meydanı'ndan sonra Taksim'e gelmişti. Burada İstiklal Marşı okunmuş, Türk Bayrağı çekilmiş, Cumhuriyet Abidesi'ne çelenkler koyulmuştu. Gece fener alayı kurulmuş, Haliç'te, Adalarda ve Boğaziçi'nde çeşitli eğlenceler düzenlenmişti. İstanbul'un kazalarında ve halkevlerinde Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle bayramlaşmalar yapılmış, konferanslar ve konserler organize edilmişti¹¹⁰¹.

Ankara'da 1936 yılında Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle Mustafa Kemal Paşa TBMM'nde Kazım Paşa, İsmet Paşa, Abdülhalik Renda ve meclis azaları tarafından karşılanmışlardı. Mustafa Kemal Paşa mecliste tebrikleri kabul etmiş, bu

¹⁰⁹⁹ **Tan Gazetesi**, nr: 3494, 30 Ekim 1935, s. 8.

¹¹⁰⁰ **Ulus Gazetesi**, nr: 5123, 30 Ekim 1935, s. 1-3.

¹¹⁰¹ **Tan Gazetesi**, nr: 552, 30 Ekim 1936, s. 1-8.

sırada yanında Yugoslav Başbakanı Dr. Milan Stoyadinoviç ve Sovyet General Eideman da bulunmuşlardı. TBMM’nde yapılan tebrik merasiminden sonra Atatürk merasim alanına teşrif etmişti. Bu sırada İstiklal Marşı okunarak halk Atatürk’e saygı gösterisinde bulunmuştu. Saat 14.30’da izcilerin en önde olduğu resmigeçit töreni yapılmıştı. Polis, asker ve diğer mümessillerin yanında resmigeçit törenine asker kıyafeti giyen köylü halkta iştirak etmişti. Köylü halkın asker kıyafeti giyerek resmigeçit törenine katılması ordu-millet anlayışının önemini gösterdiği söylenebilir. Geçit töreninin ardından saat 20.35’te asker, izci ve köylülerin katılımıyla muzika eşliğinde fener alayı kurulmuştu. Cumhuriyet’in ilan edildiği saatte istasyondaki tepeden toplar atılarak saygı duruşu yapılmıştı. Ankara radyosu bütün gün hitabeler, türküler ve millî marşlar ile Cumhuriyet Bayramı’nı kutlamıştı. Halkevi ve Ulus Meydanı’ndaki halk kürsülerinde konferanslar verilmiş, akşam Ankara Palas Otel ile halkevlerinde balolar düzenlenmişti¹¹⁰².

İstanbul’da 1937 yılında Cumhuriyet Bayramı kutlaması şu şekilde olmuştu: Şehir baştan aşağıya bayraklarla ve defne dalları ile donatılmış, halk sabahın erken saatlerinde sokaklara dökülmüştü. Saat 09.30’da vali vilayet makamında Türk mümessillerin, saat 10.30’da ise yabancı devlet konsoloslarının tebriklerini kabul etmişti. Daha sonra Vali ve İstanbul Komutanı merasimin yapılacağı Beyazıt Meydanı’na gelerek askerî kıtaları ve okulları teftiş etmişlerdi. Teftişler bittikten sonra bando eşliğinde İstiklal Marşı okunmuş ardından resmigeçit töreni başlamıştı. Geçit alayı Beyazıt Meydanı’ndan Taksim’e gelmiş, burada bulunan Cumhuriyet Abidesi’ne çelenk bırakılarak mızika eşliğinde İstiklal Marşı okunmuştu. Şehrin büyük meydanlarına konulan halk kürsülerinde hatipler tarafından hitabeler verilmiş, halkevlerinde konferanslar verilmiş ve piyesler oynanmıştı. İlkokullar, halkevleri ve Cumhuriyet Halk Partisi kendi binaları önünde törenler düzenlemişler, bazı okullarda müsamereler organize edilmiş, millî marşlar söylenmişti¹¹⁰³.

Ankara’da 1937 yılında Cumhuriyet Bayramı kutlaması şu şekilde olmuştu: Bakanlıklar, Emniyet Abidesi, Ulus Meydanı, Samanpazarı meydanı, kale ve bütün anıtlar meşalelerle ve projektörlerle aydınlatılmıştı. Ayrıca resmî ve hususî daireler de bayraklarla süslenmişti. Mustafa Kemal Atatürk, saat 13.00’da TBMM’de önce Türk mümessillerin, ardından yabancı mümessillerin tebriklerini kabul etmişti. Daha sonra

¹¹⁰² **Ulus Gazetesi**, nr: 5482, 30 Ekim 1936, s. 1-4.

¹¹⁰³ **Tan Gazetesi**, nr: 900, 30 Ekim 1937, s. 1-8.

Atatürk Fevzi Paşa ile birlikte hipodroma yani törenin yapılacağı alana geçmişti. Atatürk'ün tören alanına iştirakiyle en önde avcı ve bombardıman tayyarelerinin yer aldığı resmigeçit töreni yapılmıştı. Resmigeçite harbiye öğrencileri, piyade, topçu ve süvariler, denizciler, motorlu kıtalar ve Türkkuşu talebeleri katılmıştı. Cumhuriyetin ilan edildiği saatte yani 20.30'da toplar atılmış ve bir dakikalık saygı duruşu yapılmıştı. Gece büyük bir fener alayı yapılmış, alaya izciler ve askerler katılmıştı. Alay Akköprü'de toplanmış, Ulus Meydanı, Anafartalar, Çocuk Sarayı caddesi, Samanpazarı ve halkevi önünden geçerek Bankalar Caddesi civarında dolaşmıştı. Hava fişekler atılmış, halkevi ve orduevinde balolar düzenlenmişti¹¹⁰⁴.

İstanbul'da 1938 yılında Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle öncelikle Vali Muhiddin Üstündağ vilayet makamında Türk ve yabancı mümessillerin tebriklerini kabul etmişti. Ardından Taksim'de halkın da katılımıyla İstiklal Marşı okunmuş, askeri kıtalar ve okullar teftiş edilmiş ve resmigeçit töreni yapılmıştı. Daha sonra vilayet, kumandanlık, belediye ve parti adına Cumhuriyet Abidesi'ne çelenk koyulmuştu. İstanbul'da bütün resmi ve hususi daireler bayraklarla ve defne dallarıyla süslenmiş, Topkapı Müzesi ve Beyazıt Kulesi projektörlerle tenvir edilmişti¹¹⁰⁵.

Ankara'da 1938 yılında Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle TBMM Reisi Abdülhalik Renda, Mustafa Kemal Paşa adına saat 13.00'da Türk ve yabancı mümessillerin tebriklerini kabul etmişti. Saat 14.30'da hipodromda en önde hava filolarının yer aldığı resmigeçit töreni yapılmıştı. Ziraat ile uğraşan gençler sabahın erken saatlerinden itibaren köylü marşlarını söyleyerek şehri dolaşmışlardı. Ayrıca Hatay Meclis Reisi Abdülgani Türkmen başkanlığında 9 mebus ve 3 gazeteciden oluşan bir heyet Cumhuriyet Bayramı törenine katılmak için Ankara'ya gelmişti. Heyet öncelikle TBMM Reisi Abdülhalik Renda'ya tebriklerini ilettikten sonra Atatürk anıtına çelenk bırakmıştı¹¹⁰⁶.

İstanbul'da 1939 yılında Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle şehrin her yanı bayraklarla ve defne dalları ile süslenmiş, Vali ve Belediye Reisi Lütfü Kırdar vilayet makamında tebrikleri kabul etmiş, daha sonra merasimin yapılacağı Cumhuriyet Meydanına iştirak etmişti. İstiklal Marşı'nın okunmasının ardından en önde yedek

¹¹⁰⁴ **Ulus Gazetesi**, nr: 5840, 30 Ekim 1937, s. 1-7.

¹¹⁰⁵ **Ulus Gazetesi**, 30 Ekim 1938, s. 8.

¹¹⁰⁶ **Ulus Gazetesi**, 30 Ekim 1938, s. 2-8.

subayların yer aldığı resmigeçit töreni yapılmıştı. Resmigeçit törenine askeri kıtalar, itfaiye bandosu, polis müfrezeleri ve öğrenciler katılmıştı. Alay Beyazıt meydanından Çarşıkapı, Çemberlitaş, Ankara Caddesi yolu ile Taksim Meydanı'na ulaşmıştı. Saat 12.00'de Selimiye'de atılan toparla bütün deniz vasıtaları düdüklerini çalarak Cumhuriyet Bayramı'nı kutlamışlardı. Taksim Meydanı'nda bulunan Cumhuriyet Abidesi'ne Vali, Kumandan ve Parti başkanı adına birer çelenk bırakılmıştı. Buradaki tören bittikten sonra Edirnekapı Mezarlığı ziyaret edilmiş, İstiklal Marşı okunmuş mezarlığa Cumhuriyet Halk Partisi ve halkevleri tarafından çelenkler koyulmuştu. Daha sonra Fatih Kaymakamı tarafından verilen nutukla şehitler anılmıştı. Halkevlerinde, Çocuk Esirgeme Kurumunun Kütüphanesi'nde ve Türk Kültür Yardım Cemiyeti'nin Merkez Binası'nda çeşitli konferanslar verilmişti¹¹⁰⁷.

Ankara'da 1939 yılında Cumhuriyet Bayramı kutlaması şu şekilde olmuştu: Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, TBMM'de Türk ve yabancı mümessillerin resmıkabullerini kabul etmişti. Daha sonra İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak hipodroma giderek askeri kıtaları ve izcileri teftiş etmişlerdi. Teftiş bittikten sonra İstiklal Marşı okunmuş ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bir konuşma yapmıştı. Ardından en önde izcilerin yer aldığı resmigeçit töreni yapılmıştı. Geçit töreni saat 16.00'da bitmişti. Cumhuriyet'in ilan edildiği saat olan 20.30'da istasyondan top atılmış, İstiklal Marşı okunmuş ve bir dakikalık saygı duruşu yapılmıştı. Saat 20.35'te biri Muhafız Kıtataı'ndan diğeri Akköprü'den hareket eden iki fener alayı ellerinde meşalelerle şehri dolaşmışlardı. Ulus Meydanı'nda, Samanpazarı'nda ve Emniyet Abidesi önünde çeşitli eğlenceler tertip edilmiş ve havai fişekler atılmıştı¹¹⁰⁸.

Çalışmanın incelendiği 1930-1939 yıllarında 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nın tüm yurttan coşkulu bir şekilde kutlandığı görülmüştür. Törenler İstanbul'da Beyazıt Meydanı'nda, Ankara'da ise tribünde yapılmıştır. Söz konusu bayram 1925 yılından itibaren elçiliklerde de kutlanmaya başlamıştı. Kutlama programları genelde valilik tarafından düzenlenmişti. Kutlamaların tüm yurttan fener alayları, resmigeçit, resmıkabul törenleri gibi aynı çerçeve etrafında yapıldığı görülmüştür. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nın yalnızca Türkiye'de değil yabancı devletlerde de kutlandığı görülmüştür. Çalışmamız kapsamında Mısır'da 29 Ekim Bayramı münasebetiyle bir merasim düzenlendiği bilgisine ulaşılmıştır. Gündüz

¹¹⁰⁷ **Tan Gazetesi**, nr: 1527, 30 Ekim 1939, s. 6.

¹¹⁰⁸ **Ulus Gazetesi**, 30 Ekim 1939, s. 1-6.

başlayan kutlamalar akşam şehirde fener alayları ile devam etmiş, Ankara’da Palas Otel’de Mustafa Kemal Paşa’nın da katıldığı balolar düzenlenmiştir.

3. 5. Denizcilik ve Kabotaj Bayramı

Türk denizlerinde Türklere gemi işletme hakkı 1 Temmuz 1926 yılında Kabotaj Kanunu’nun çıkarılması ile verilmişti. Böylece bu tarihin 1935 yılında çıkarılan bir kanunla “Denizcilik Bayramı” adıyla¹¹⁰⁹ her yıl kutlanmasına dair bir karar alınmıştı¹¹¹⁰. Denizcilik Bayramının denize kıyısı olan illerde yapıldığı görülmüştür. Bu illerden bazıları İzmir, Tekirdağ, Samsun ve Zonguldak’tır.

Denizcilik Bayramı 1935 yılında tüm limanlarda 1 Temmuz günü kutlanmıştı. İstanbul’da bayram saat 09.55’te Tophane’de bulunan Deniz İşletme Parkı’nda tüm deniz kurumlarının toplanması ile gerçekleşmişti. Bando eşliğinde Denizyolları İşletmesi, Vapurculuk Sosyetaesi, Liman İşleri Genel Direktörlüğü ve diğer deniz işletmeleri Tophane-Galatasaray yolu ile Taksim’e gelerek törene iştirak etmişlerdi. Öncelikle sancak direğine bayrak çekme töreni yapılmış ardından vilayet, belediye, Cumhuriyet Halk Partisi, Yüksek Tecim Okulu ve diğer müesseseler adına Cumhuriyet Abidesi’ne çelenk bırakılmıştı. Daha sonra Yüksek Tecim Okulu mezunlarından Sabri Bey ile Kaptan ve Makinistler Birliği Başkanı Sait Bey birer konuşma yapmıştı. Türk limanlarında elde edilen bu zaferin kazanılmasını sağlayan saygıdeğer kişilere teşekkür telgrafi çekilerek programa sona verilmişti.

Saat 13.30’da Yüksek Ticaret Okulu’nda deniz yarışları müsabakası yapılmıştı. Yarışlar 1200, 1400 ve 1600 metre mesafesinde 3 grup şeklinde organize edilmişti. 1 Temmuz akşamı saat 20.30’da radyoda deniz marşı çalınmış, Yüksek Tecim Okulu Direktörü Zeki Bey tarafından bir söylev verilmişti. Ardından Yüksek Tecim Okulu tarih öğretmenlerinden Ziya Bey günün anlam ve önemini anlatan bir konuşma yapmıştı. Saat 21.30’da Şirketi Hayriye, Denizyolları Vapurculuk Şirketi, Deniz Tecim Direktörlüğü tarafından fener alayı tertip edilmişti. Saat 23.30’da

¹¹⁰⁹ Ahmet Fidan, “Dünden Bu Güne Kabotaj ve Türk Denizciliğinde ki Yeni İvmelenmeler”, **Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi**, C. 7, S: 2, Yaz 2014, s. 61-69.

¹¹¹⁰ **BCA**, 490.1.0.0, 3-11-5, 24.06.1935.

Tahlisiye Genel Direktörlüğü tarafından kurtarış manevraları yapılmış, manevralar diğer vapurların projektörleriyle aydınlatılarak halka izletilmişti¹¹¹¹.

Denizcilik Bayramı münasebetiyle 1936 yılında Deniz Ticaret Müdürlüğü tarafından bir kutlama programı hazırlanmıştı. Bütün Türk gemileri donanma ve deniz müesseseleri bayraklarla, akşamda elektrik ile süslenmişti. Merasim elbiselerini giyen deniz mensupları ve gemiciler Tophanedeki Deniz Parkı'nda toplanmışlardı. Ardından Taksim'e gelmeleriyle İstiklal Marşı çalınmış ve tören başlamıştı. Nafia Müdürü Kemal Bey tarafından belediye adına Cumhuriyet Abidesi'ne bir çelenk bırakılmıştı. Ayrıca diğer müesseseler ve deniz müesseseleri tarafından da abideye 27 adet çelenk koyulmuştu. Merasim alanında önce denizciler adına Sait Kaptan daha sonra da Deniz Ticaret Okulu öğrencilerinden Ali Güner isimli şahıs günün anlam ve önemini anlatan birer konuşma yapmıştı. Tören saat 12.00'de sona ermişti¹¹¹².

Denizcilik Bayramı 1937 yılında İstanbul'da şu şekilde kutlanmıştı: Tophane'de deniz rıhtımında bütün deniz mensupları ve gemiciler toplanarak Taksim Cumhuriyet Meydanı'na iştirak etmişlerdi. Burada saat 11.00'de bayrak çekme töreni ile merasim başlamıştı. Merasime Deniz Ticaret Mektebi öğrencileri, Deniz Ticaret Zabitanı, Denizyolları Mürettebatı, Şirketi Hayriye ve diğer deniz müesseseleri de katılmıştı. Deniz Ticaret Mektebi öğrencilerinden Ali Gürer ile Ege Süvarisi Sait Kaptan 1 Temmuz'un önemini anlatan birer konuşma yapmışlardı. Cumhuriyet Abidesi'ne deniz müesseseleri adına 20'ye yakın çelenk bırakılmıştı. Deniz Ticaret Müdürü Müfit Bey saat 17.00'de radyoda kabotaj hakimiyeti hakkında bir nutuk vermiş, denizciler tarafından da Denizciler Marşı okunmuştu. Gece Kız Kulesi Tahlisiye Müdürlüğü tarafından elektriklerle donatılmış ayrıca havai fişekler atılmıştı¹¹¹³.

Denizcilik ve Kabotaj Bayramı yalnızca İstanbul'da değil İzmir, Tekirdağ, Samsun ve Zonguldak gibi illerde de kutlanmıştı. 1937 yılında İzmir'de bayram sebebiyle iskeleler, acenteler, körfez, liman idaresi ve vapurlar süslenmişti. Denizciler saat 10.00'da gümrük önünde toplanmışlar ve cumhuriyet alanına yürüyüş yapmışlardı. Burada bir söylev yapıldıktan sonra Atatürk heykeline bir çelenk bırakılmıştı. Ayrıca akşam körfezde bir vapur gezisi ve deniz eğlenceleri tertip

¹¹¹¹ **Tan Gazetesi**, nr: 3374, 2 Temmuz 1935, s. 1-9.

¹¹¹² **Tan Gazetesi**, nr: 432, 2 Temmuz 1936, s. 1-7.

¹¹¹³ **Tan Gazetesi**, nr: 792, 2 Temmuz 1937, s. 2.

edilmişti. Tekirdağ'da ise halk cumhuriyet alanında toplanmış ve günün anlam ve önemini belirten bir konuşma yapılmıştı. Atatürk anıtına çelenk bırakılmış, yüzme ve sandal yarışları yapılmıştı. Ayrıca halkevi tarafından deniz müsabakalarını kazananlar için ödül olarak bir kupa hazırlanmıştı. Samsun ve Zonguldak'ta da İzmir ve Tekirdağ'da yapılan etkinliklere benzet etkinliklerle Denizcilik Bayramı kutlanmıştı¹¹¹⁴.

Denizcilik Bayramı münasebetiyle 1938 yılında İstanbul'da bulunan bütün gemiler sancaklarla ve bayraklarla donatılmıştı. Saat 09.30'da bir bölük deniz askeri Kasımpaşa'dan hareket ederek bando eşliğinde Taksim'de bulunan Cumhuriyet Abidesi'ne gelmişti. Deniz Kumandanlığı, Şirketi Hayriye ve diğer bütün müesseseler Cumhuriyet Meydanı'nda toplanmışlar, İstiklal Marşı'nı okumuşlardı. Daha sonra ise General Halis Bıyıktay'ın Başkanlığında direğe bayrak çekme töreni yapılmıştı. Daha sonra Belediye tarafından hazırlanan kürsüde Deniz Ticaret Okulu öğrencilerinden Mümtaz Bey ile Halkevi Başkanı Ekrem Bey birer konuşma yapmışlardı. Deniz askerleri ile deniz mektebi öğrencilerinin General Halis Bıyıktay'ın huzurunda bir resmigeçit töreni yapmalarının ardından tören sona ermişti¹¹¹⁵.

Denizcilik Bayramı münasebetiyle 1 Temmuz 1939 tarihinde Taksim Meydanı'nda Abideye çelenk koyularak bayram merasimi başlamıştı. Saat 10.30'da Türk denizcilerini temsil eden heyetler Galatasaray Lisesi'nde toplanmıştı. Saat 10.40'ta çelenkler ve bir askeri bando ile birlikte Deniz Ticaret Mektebi öğrencileri, Deniz Ticaret Zabitanı, Devlet Denizyolları, Şirketi Hayriye ve sair vapur acenteleri mürettebatı saat 11.00'de Taksim'e gelmişlerdi. Meydanın sağ tarafında şehir bandosu ve bir deniz müfrezesi mevki almış, abidenin önünde vilayet, belediye ve denizcilik erkanı hazır bulunmuştu. Öncelikle şeref direğine bayrak, merasimle çekilmiş, şehir bandosuyla birlikte milli marş okunmuştu. Daha sonra Deniz Ticaret Mektebi öğrencilerinden bir şahıs ile Cumhuriyet Vapuru Süvarisi Süreyya Gürsoy ve emekli Generallerden Mehmet Ali birer bir konuşma yapmıştı¹¹¹⁶.

¹¹¹⁴ **Ayın Tarihi**, S: 44, 1-31 Temmuz 1937, s. 2.

¹¹¹⁵ **Tan Gazetesi**, nr: 1140, 2 Temmuz 1938, s. 1-10.

¹¹¹⁶ **Tan Gazetesi**, nr: 1407, 2 Temmuz 1939, s. 10.

4. ESNAF CEMİYETLERİ BİRLİĞİ

Atatürk'ün esnaflıkla ilgili düşünceleri doğrultusunda atılan ilk adım 1925 yılında esnafın cemiyet şeklinde örgütlenmesini sağlayan Ticaret ve Sanayi Odası Kanunu ile Esnaf Odalarının kurulması ile olmuştur. Esnaf ve küçük sanatkarların bu Kanun ile Ticaret ve Sanayi odalarına kayıt yaptırmaları zorunlu hale gelmişti¹¹¹⁷. Bu doğrultuda 1930 yılında bir araştırma yapılarak esnaf cemiyetine kayıt olmayan esnafların sayısı belirlenmişti. Araştırmalara göre 80.000 esnaftan yalnızca 30.000 kadarının esnaf cemiyetine kayıtlı olduğu anlaşılmıştır. Ardından cemiyet Başkanetçisi olan Hayri Bey tarafından, her esnafın kendi mesleği çerçevesinde bir esnaf cemiyetine kayıtlı olmaya mecbur olduğuna dair bir karar alınmıştı. Kayıtlı olmayan kişilere 100 liralık ceza uygulanacağı anlaşılmıştır¹¹¹⁸. Ceza uygulaması ile esnafların cemiyetlere kayıt yaptıрма olasılıklarının arttığı söylenebilir.

İstanbul'da Esnaf Cemiyetleri Birliği 10 Nisan 1935 tarihinde saat 14.00'te Sirkeci'de bulunan toplantı salonunda bir toplantı düzenlemişti. Toplantıya Ticaret Odasının Esnaf Cemiyetleri Müdürü Galip Bahtiyar Bey başkanlık etmişti. Toplantının amacının Esnaf Cemiyetleri Federasyonu'nun kurulması üzerine yapıldığı anlaşılmıştır. Ayrıca Esnaf Cemiyetleri müşterek bürosunun teşkili için de müzakere yapılmıştı. Açılacak olan büroya bir muhasebeci, 5 veya 8 memurun tahsis edilmesine karar verilmişti. Müşterek büronun idaresi için esnaf kurumları başkanlarından 5 mümessil seçilmişti. Bu mümessiller şunlardı: Ziya Kılıçoğlu Bey, Ferhan Bey, Rüştü Bey, Osman Bey ve Halit Bey¹¹¹⁹.

Mustafa Kemal Paşa 1930 yılının sonlarına doğru çıktığı yurt gezilerinde esnaf ve küçük sanatkarın durumu hakkında bazı tespitlerde bulunmuştu. Bu tespitler göz önünde bulundurularak 1936 yılında Ankara'da Birinci El ve El İşleri Sergisi açılmıştı. Söz konusu serginin amacı esnaf ve küçük sanatkarın ekonomik durumunu tespit etmek ve iyileştirmektir¹¹²⁰. Sergi 29 Ekim 1936 tarihinde meclis reisi, milletvekilleri, generaller ve diğer birçok şahsın katılımıyla merasim yapılarak açılmıştı. Mustafa Kemal Paşa da sergiye iştirak etmiş, hatta sergi komiserinden bilgi aldıktan sonra İktisat Vekili Celal Bayar'ı tebrik etmişti. Atatürk serginin esnaf ve

¹¹¹⁷ İstanbul Esnaf Cemiyeti, <http://ataturkansiklopedisi.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 29.12.2021)

¹¹¹⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1402, 6 Ocak 1930, s. 5.

¹¹¹⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3292, 11 Nisan 1935, s. 3.

¹¹²⁰ İstanbul Esnaf Cemiyeti, <http://ataturkansiklopedisi.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 29.12.2021)

küçük sanatkarlar için iyi bir başlangıç olacağını, halkın büyük bir kesiminin geçim kaynağını oluşturan bu iş gücüne daha fazla önem verilmesi gerektiğini ifade eden bir konuşma yapmıştı¹¹²¹.

5. SPOR FAALİYETLERİ

Türkiye’de TBMM’nin açılmasının ardından spor faaliyetleri devlet kontrolünde gelişmeye başlamıştı. 1921 yılında spor alanında yapılacak faaliyetleri düzenleyen “*İdman İttifakı Heyet-i Muvakkatesi*” kurulmuştu. İstiklal Savaşı’nın ardından ise “*Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı*” kurulmuş ve spor faaliyetleri kurumsal olarak gelişme göstermeye başlamıştı¹¹²². Türkiye’de spor alanında ilk örgütlenmenin adımının atıldığı bu cemiyet 1936’da “*Türk Spor Kurumu*”, 1938’de ise “*Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü*” adını almıştı. Türkiye’de spor faaliyetleri bu kurum tarafından düzenlenmiş ve desteklenmişti¹¹²³. Spor, Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte sağlıklı, çalışkan bir nesil yetiştirmek üzerine *ulus-devlet* prensibine dayalı bir gelişme yoluna girmişti. Daha sonra 1930 yılında *Türk Tarih Tezi* ile birlikte Türklerin spor alanında da kurucu oldukları şeklinde milliyetçi söylemler ortaya atılmıştı¹¹²⁴.

1926 yılında Gazi Eğitim Enstitüsünün kurulmasıyla spor alanında da başarılı, disiplinli nesiller yetiştirilmesi yolunda bir adım atılmıştı¹¹²⁵. 1933’te ise Enstitüye Beden Terbiyesi Şubesine Dainas’ın getirilmesiyle spor okullarında *Alman Eğitimciler* görev almaya başlamıştı¹¹²⁶. Bu doğrultuda spor alanındaki faaliyetlerin geliştirilmesi ve spor eğitimi vermesi için Alman Spor Eğitimci Carl Diem de 1936

¹¹²¹ **Tan Gazetesi**, nr: 551, 29 Ekim 1936, s. 3.

¹¹²² Funda Şenol Cantek, Betül Yazar, “Erken Cumhuriyet Dönemi Dergi ve Gazetelerinde Spor ve Kadın (1928-1960)”, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, S: Güz 29, 2009, s. 201-2018.

¹¹²³ Adem Bayazit, Emre Boz, “Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Yenileşme Hareketlerinin Türk Spor Kültürüne Etkileri “Tanzimattan Cumhuriyete Spor””, **International Journal of Culturel and Social Studies**, C. 3, 2017, s. 211-228.

¹¹²⁴ Betül Yazar, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Geçiş Süreci ve Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinde Modern Sporun Kuruluşu”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, C. 11, S: 21, 2014, s. 301-317

¹¹²⁵ Efkân Canşen, “Türkiye Cumhuriyetinin Spor Politikaları”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 17, S: 1, Haziran 2015, s. 33-48.

¹¹²⁶ Sevdâ Korkmaz, **Erken Cumhuriyet Döneminde Alman Spor Ekolünün Türk Spor Kültürünün Gelişimine Yansımaları**, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2018, s. 218.

yılında Türkiye'ye getirilmişti¹¹²⁷. Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplum sağlığını gözeten sağlıklı askerler ve nesiller yetiştirmek üzerine kurulmak istenen spor anlayışı, Diem ve diğer spor adamlarının da temel prensibi olmuştu. Bu şahısların Türkiye'ye gelerek faaliyette bulunmaları Türk sporunun yönünün belirlenmesini sağlamıştı¹¹²⁸.

Çalışmamız incelenirken Türkiye'de aktif bir şekilde yapılan spor dallarının futbol, at yarışı ve güreş olduğu görülmüştür. Araştırmada dikkat çeken bilgilerden birisi Galatasaray'ın 1930 yılında İngiltere'ye bir maç müsabakası için davet edilmesi idi. Çünkü Galatasaray, İngiltere'de maç yapmaya davet edilen ilk takımdı¹¹²⁹.

5. 1. Futbol

Çalışma kapsamında en fazla yapılan spor faaliyetinin futbol olduğu görülmüştür. 1930-1939 yılları arasında aktif bir şekilde faaliyet gösteren takımlar Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş ve İstanbul Spor takımları idi. Ayrıca İsveç, Macar, Yunan, Çek, Yugoslav takımları ile de maçlar yapılmaktaydı. Müsabakaların yapıldığı stadyumlar ise genelde Kadıköy, Taksim ve Şeref Stadyumları idi.

Galatasaray ile İsveç Mektep Gemisi Takımı arasında Taksim Stadyumu'nda bir maç müsabakası yapılmıştı. Maç, Galatasaray'ın 9-1 galibiyeti ile sonuçlanmıştı¹¹³⁰. Müsabaka başlamadan önce, İsveç Gemisi Muzikası eşliğinde İstiklal Marşı ve İsveç Marşı dinlenmişti. Galatasaray tarafından, İsveçli oyunculara çini bir vazo hediye edilmişti¹¹³¹.

Cumhuriyet Halk Fırkasının İstanbul Merkezi'nin uğraşlarıyla futbol maçı müsabakaları yapılmaya başlamıştı¹¹³². İstanbul Şildi¹¹³³ adıyla yapılan bu turnuvalar için 10 Ocak 1930 tarihinde iki maç yapılmıştı. İlk müsabaka Sedat Rıza Bey'in hakemliğinde Fenerbahçe-İstanbul Spor arasında gerçekleşmişti. Maç 5-2

¹¹²⁷ Efkan Canşen, a.g.m., s. 33-48.

¹¹²⁸ Sevdâ Korkmaz, a.g.t., s. 220-223.

¹¹²⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1403, 7 Ocak 1930, s. 1.

¹¹³⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1897, 1 Ocak 1930, s. 1.

¹¹³¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1897, 1 Ocak 1930, s. 4.

¹¹³² Melike Erdil, "Çocuk Sesi" Dergisinin İlk 50 Sayısı Üzerine Bir İnceleme", **ZfWT**, C. 10, S: 2, 2018, s. 33-56.

¹¹³³ İstanbul Şildi, 1929-1939 yılları arasında aralıklarla düzenlenen ve sadece İstanbul'da bulunan takımların katılabildiği futbol turnuvası. Ayrıntılı Bilgi İçin Bknz: https://tr.wikipedia.org/wiki/İstanbul_Şildi. (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2022).

Fenerbahçe'nin lehine bitmişti. İkinci müsabaka Hikmet Bey'in hakemliğinde Galatasaray-Üsküdar arasında olmuştu. Maç 12-0 Galatasaray'ın lehine sonuçlanmıştı¹¹³⁴.

Fenerbahçe-İstanbul Spor arasında 1930'da Adil Bey'in hakemliğinde düzenlenen maçın galibi 3-1 skorla Fenerbahçe olmuştu. Yine aynı gün Galatasaray-Beşiktaş arasında düzenlenen maçın sonucu 1-1 olarak berabere şeklinde sonuçlanmıştı¹¹³⁵.

Taksim Stadyumu'nda 31 Ocak 1930 tarihinde Sedat Bey'in hakemliğinde Vefa-İstanbul maçı oynanmıştı. Maç 2-1 Vefa takımının galibiyeti ile sonuçlanmıştı¹¹³⁶.

Fenerbahçe-Beşiktaş takımları arasında Niyazi Bey isimli hakem eşliğinde 10 Ocak 1931 tarihinde bir maç müsabakası yapılmıştı. Maç 1-0 Fenerbahçe'nin lehine sonuçlanmıştı¹¹³⁷.

Galatasaray-Beşiktaş arasında 9 Aralık 1932 tarihinde Taksim Stadyumu'nda bir maç müsabakası düzenlenmişti. Maçın 3-0 Beşiktaş'ın lehine sonuçlandığı görülmüştür. Aynı gün Kadıköy'de Vefa-İstanbul Spor arasında düzenlenen maç 1-1 berabere kalarak bitmişti¹¹³⁸.

Kadıköy'de İstanbul Spor ve Galatasaray arasında 30 Aralık 1932 tarihinde düzenlenen lig maçında İstanbul Spor, Galatasaray'ı 3-0 yenmişti. Aynı gün Taksim stadyumun da Beykoz-Süleymaniye takımları arasında düzenlenen müsabakanın ise 4-2 Beykoz takımının lehine sonuçlandığı görülmüştür¹¹³⁹.

Fenerbahçe ve Macar takımı Boçkay arasında 8 Nisan 1933 tarihinde bir futbol müsabakası gerçekleşmişti. Maç 3-1 Fenerbahçe'nin mağlubiyeti ile sonuçlanmıştı¹¹⁴⁰. Taksim Stadyumunda Beşiktaş ve Süleymaniye takımları arasında yapılan maç müsabakası 1-1 berabere bitmişti¹¹⁴¹.

¹¹³⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1407, 11 Ocak 1930, s. 2.

¹¹³⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1421, 25 Ocak 1930, s. 2.

¹¹³⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1428, 1 Şubat 1930, s. 2.

¹¹³⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1767, 10 Ocak 1931, s. 1-5.

¹¹³⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2455, 10 Aralık 1932, s. 1.

¹¹³⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2476, 31 Aralık 1932, s. 1.

¹¹⁴⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2570, 9 Nisan 1933, s. 1.

¹¹⁴¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2597, 6 Nisan 1933, s. 1.

Kadıköy Stadyumunda 12 Mayıs 1933 tarihinde Fenerbahçe-Vefa takımları arasında gerçekleşen maç müsabakası 2-1 Fenerbahçe'nin lehine, Galatasaray ve Beykoz takımları arasında yapılan maçın sonucu ise 3-2 Galatasaray'ın zaferiyle sonuçlanmıştı¹¹⁴².

Beşiktaş ve Yunan takımı Apollon arasında 9 Nisan 1933 tarihinde saat 17.40'da bir futbol müsabakası düzenlenmişti. Maçı 3-1 Beşiktaş'ın kazandığı görülmüştür¹¹⁴³.

Şeref Stadında 30 Kasım 1934 tarihinde Beşiktaş ve İstanbul Spor takımları arasında yapılan futbol müsabakası 2-0 Beşiktaş takımının lehine sonuçlanmıştı. Aynı gün Fenerbahçe Stadında Beykoz ve Vefa takımları arasında yapılan futbol maçı 1-0 Beykoz takımının zaferi ile sonuçlanmıştı¹¹⁴⁴.

18 Ocak 1935 yılında Şeref Stadında Beşiktaş ve Galatasaray takımları arasında bir maç müsabakası yapılmıştı. Maç 2-1 Beşiktaş takımının lehine sonuçlanmıştı. Yine aynı gün Fenerbahçe Stadında Fenerbahçe ile Süleymaniye arasında yapılan maç müsabakası Fenerbahçe'nin hükmen zaferi ile bitmişti¹¹⁴⁵.

Fenerbahçe Stadında 10 Mayıs 1935 tarihinde Fenerbahçe ile Galatasaray arasında bir maç müsabakası yapılmıştı. Maç 2-1 Fenerbahçe'nin galibiyeti ile sonuçlanmıştı¹¹⁴⁶.

Beşiktaş ile Apollon takımı arasında 1935 yılında yapılan maç müsabakası 3-1 Beşiktaş'ın galibiyeti ile sonuçlanmıştı¹¹⁴⁷. Fenerbahçe ve Güneş Muhteliti isimli Macar takımı arasında yapılan maç ise 3-1 Fenerbahçe'nin galibiyetiyle bitmişti¹¹⁴⁸.

Taksim Stadında 14 Temmuz 1935 tarihinde Fenerbahçe ile Atina takımı arasında yapılan futbol maçı 3-3 berabere kalarak sonlanmıştı¹¹⁴⁹. Beşiktaş ile Macar

¹¹⁴² **Milliyet Gazetesi**, nr: 2604, 13 Mayıs 1933, s. 1-5.

¹¹⁴³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2632, 10 Haziran 1933, s. 1-5.

¹¹⁴⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3166, 1 Aralık 1934, s. 2.

¹¹⁴⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3213, 19 Ocak 1935, s. 1-5.

¹¹⁴⁶ **Tan Gazetesi**, nr: 3322, 11 Mayıs 1935, s. 1-7.

¹¹⁴⁷ **Tan Gazetesi**, nr:3329, 18 Mayıs 1935, s. 7.

¹¹⁴⁸ **Tan Gazetesi**, nr: 3352, 10 Haziran 1935, s. 9.

¹¹⁴⁹ **Tan Gazetesi**, nr: 3380, 15 Temmuz 1935, s. 9.

takımı Ujpeşt arasında 3 Ağustos 1935 tarihinde yapılan maça ise 2-1 Beşiktaş galip gelmişti¹¹⁵⁰.

4 Eylül 1935 tarihinde İzmir Altınordu takımı ile Eskişehir Demirspor takımı arasında yapılan maç 3-2 İzmir Altınordu takımının galibiyeti ile sonuçlanmıştı. Yine aynı gün Fenerbahçe ile Adana Toros Spor arasında yapılan maç 9-0 Fenerbahçe'nin zaferi ile sona ermişti¹¹⁵¹.

Türkiye'nin 5 senelik spor programını tespit etmek ve federasyonların hazırladığı nizamnameyi değiştirmek üzere uzmanlardan oluşan 7 kişilik bir komisyon teşkil olmuştu. Bu komisyon haftada iki defa toplanmaktaydı. İdman Cemiyetleri ittifakı teşkilatı ve kurulacak olan gençlik teşkilatı hakkındaki esasların göz önünde tutularak bir çalışma programı tanzim edileceği anlaşılmıştır¹¹⁵².

Fenerbahçe ve Gençlerbirliği takımları arasında 5 Nisan 1936 tarihinde Ankara'da Sedat Bey'in hakemliğinde saat 16.00'da bir maç müsabakası yapılmıştı. Bu müsabakayı izlemeye gelenler arasında Şükrü Saraçoğlu, Rana Tarhan, Recep Peker ve birçok milletvekili ile bir generalin olduğu anlaşılmıştır. Maç 1-0 Fenerbahçe'nin galibiyeti ile sonuçlanmıştı¹¹⁵³.

Fenerbahçe ve Galatasaray arasında 19 Nisan 1936 tarihinde Taksim Stadında yaklaşık 10.000 seyircinin izlemek için yer aldığı bir maç müsabakası yapılmıştı. Maç Fenerbahçe'nin 1-0 galibiyeti ile bitmişti¹¹⁵⁴.

Galatasaray ve Beykoz takımları arasında Cafer Bey'in hakemliğinde 10 Mayıs 1936 tarihinde bir maç müsabakası yapılmıştı. Maç 5-0 Galatasaray'ın zaferi ile sonuçlanmıştı. Yine aynı gün saat 17.00'da Fenerbahçe ve Güneş takımları arasında Sadi Karsan Bey'in hakemliğinde bir maç organize edilmiş, maç 2-1 Fenerbahçe'nin galibiyeti ile sonuçlanmıştı¹¹⁵⁵.

Mustafa Bey'in hakemliğinde 6 Haziran 1936 tarihinde saat 15.35'te İstanbul ve Ankara muhtelitleri karşılaşmışlardı. Maç 1-3 İstanbul'un zaferi ile sonuçlanmıştı. Yine saat 17.25'te Şazi Tezcan hakemliği idaresinde İzmir takımı ile First Vienna

¹¹⁵⁰ **Tan Gazetesi**, nr: 3407, 4 Ağustos 1935, s. 7.

¹¹⁵¹ **Tan Gazetesi**, nr: 3439, 5 Eylül 1935, s. 7.

¹¹⁵² **Tan Gazetesi**, nr: 3501, 6 Kasım 1935, s. 1.

¹¹⁵³ **Tan Gazetesi**, nr: 3648, 6 Nisan 1936, s. 1-10.

¹¹⁵⁴ **Tan Gazetesi**, nr: 3662, 20 Nisan 1936, s. 1.

¹¹⁵⁵ **Tan Gazetesi**, nr: 379, 11 Mayıs 1936, s. 7.

takımı arasında bir futbol müsabakası düzenlenmiş, İzmir takımı Viyana takımı olan First Vienna'yı 4-1 mağlup etmişti¹¹⁵⁶.

Türkiye ve Norveç arasında Momsen Stadyumunda Türkiye Büyükelçisinin de izleyiciler arasında olduğu 3 Ağustos 1936 tarihinde saat 17.30'da bir futbol müsabakası düzenlenmişti. Maç 4-0 Norveç takımının galibiyeti ile sonuçlanmıştı¹¹⁵⁷.

Fenerbahçe ve Beşiktaş arasında Şeref Sahasında 22 Kasım 1936 tarihinde bir maç müsabakası düzenlenmiş, maç 2-0 Fenerbahçe'nin galibiyeti ile bitmişti¹¹⁵⁸.

Fenerbahçe ile Çek takımı olan Çekikaldin takımları arasında 6 Aralık 1936 tarihinde Taksim Stadyumunda düzenlenen maçı 2-1 Çek takımı kazanmıştı. Yine 5 Aralık 1936 tarihinde Galatasaray ile Çekikaldin arasındaki futbol müsabakası 3-3 berabere şeklinde sonuçlanmıştı¹¹⁵⁹. Galatasaray ve Güneş takımı arasında 20 Aralık 1936 tarihinde Taksim Stadında düzenlenen futbol müsabakası 1-1 berabere kalmıştı¹¹⁶⁰.

Fenerbahçe ve Güneş takımı arasında 3 Ocak 1937 tarihinde Taksim Stadyumunda Sadi Karsan'ın hakemliğinde bir maç müsabakası düzenlenmişti. Maç 1-0 Fenerbahçe'nin galibiyeti ile sonuçlanmıştı¹¹⁶¹. Galatasaray ve Fenerbahçe arasında 7 Şubat 1937 tarihinde bir futbol maçı oynanmış, maç 4-1 Fenerbahçe'nin üstünlüğü ile bitmişti¹¹⁶².

İstanbul Mıntıkası Futbol Lig Maçları 28 Şubat 1937 yılında Taksim Stadında yapılan müsabakalarla tamamlanmıştı. Fenerbahçe 3 puanla birinciliği, Güneş takımı 29 puanla ikinciliği, Galatasaray ise 28 puanla üçüncülüğü elde etmişti. Fenerbahçe İstanbul şampiyonu olmuştu¹¹⁶³.

Milli Küme Maçlarının birincisi 28 Mart 1937 tarihinde Ankara'da Fenerbahçe ve Gençler Birliği takımları arasında düzenlenmiş, maçın kazananı 2-1 olarak Fenerbahçe olmuştu. Milli Küme Maçlarının ikincisi ise İzmir'de Beşiktaş ve Doğanspor takımları arasında yapılmış, müsabaka 1-1 berabere şekilde

¹¹⁵⁶ **Tan Gazetesi**, nr: 407, 7 Haziran 1936, s. 1-5.

¹¹⁵⁷ **Tan Gazetesi**, nr: 465, 4 Ağustos 1936, s. 6.

¹¹⁵⁸ **Tan Gazetesi**, nr: 576, 23 Kasım 1936, s. 36.

¹¹⁵⁹ **Tan Gazetesi**, nr: 590, 7 Aralık 1936, s. 1.

¹¹⁶⁰ **Tan Gazetesi**, nr: 602, 21 Aralık 1936, s. 6.

¹¹⁶¹ **Tan Gazetesi**, nr: 616, 4 Ocak 1937, s. 6.

¹¹⁶² **Tan Gazetesi**, nr: 651, 8 Şubat 1937, s. 1.

¹¹⁶³ **Tan Gazetesi**, nr: 669, 1 Mart 1937, s. 1-6.

sonuçlanmıştı¹¹⁶⁴. Milli Küme Maçları'nın devamı niteliğinde 3 Nisan 1937 tarihinde İstanbul ve Ankara'da müsabakalar yapılmıştı.

İstanbul'da Fenerbahçe ve   ok takımı arasında Taksim Stadyumun da  azi Tezcan Bey'in hakemliği altında futbol maçı oynanmı tı. Ma  1-0 Fenerbahçe'nin galibiyeti ile sona ermi ti. Ankara'da ise İzmir Doğanspor ile Ankara Gençlerbirliği takımları arasında düzenlenen ma  6-0 Gençlerbirliği takımının zaferi ile sonu lanmıştı¹¹⁶⁵. Milli Küme Maçları'nın devamı niteliğinde Be ikta  ve Güneş takımı arasında 25 Nisan 1937 tarihinde oynanan ma  2-1 Be ikta 'ın galibiyeti bitmişti. Galatasaray ve   ok takımları arasında ki maçı ise 4-2 Galatasaray kazanmı tı¹¹⁶⁶.

Milli Küme Maçları sebebiyle Taksim Stadında 1 Mayıs 1937 tarihinde Ankara Gençlerbirliği ile Be ikta  arasında bir maç müsabakası düzenlenmişti. Ma  2-2 berabere şeklinde sonlanmı tı¹¹⁶⁷. 16 Mayıs 1937 tarihinde Galatasaray ve Be ikta  arasında Taksim Stadında oynanan futbol maçı 2-2 berabere şeklinde bitmişti. Yine aynı gün Ankaragücü ile Güneş takımı arasında yapılan ma  6-1 Ankaragücü takımının zaferiyle sonlanmı tı. Fenerbahçe ve   ok takımı arasında İbrahim Bey'in hakemliğinde gerçekleşen ma  3-3 berabere kalmı tı¹¹⁶⁸.

Fener Stadında 30 Mayıs 1937 tarihinde 7000 seyircinin olduğu Fenerbahçe ve Güneş takımı arasında düzenlenen ma  4-2 Fenerbahçe'nin galibiyeti ile son bulmuştu.  ahap Bey'in hakemliğinde   ok ve Doğan Spor takımları arasında oynanan ma  ise 6-3   ok takımının zaferiyle sonlanmı tı. Yine aynı tarihte 10.000 seyircinin izlemeye geldiği Galatasaray ve Gençlerbirliği takımları arasında düzenlenen maçı 3-2 Galatasaray kazanmı tı¹¹⁶⁹.

Milli Küme Maçları'nın devamı niteliğinde 11 Temmuz 1937 tarihinde İstanbul'da iki futbol müsabakası düzenlenmişti. Galatasaray ve Be ikta  arasında yapılan ma  3-1 Galatasaray'ın zaferi ile Fenerbahçe ve Güneş takımı arasında

¹¹⁶⁴ **Tan Gazetesi**, nr: 696, 29 Mart 1937, s. 6.

¹¹⁶⁵ **Tan Gazetesi**, nr: 703, 4 Nisan 1937, s. 1-6.

¹¹⁶⁶ **Tan Gazetesi**, nr: 726, 26 Nisan 1937, s. 6.

¹¹⁶⁷ **Tan Gazetesi**, nr: 732, 2 Mayıs 1937, s. 6.

¹¹⁶⁸ **Tan Gazetesi**, nr: 747, 17 Mayıs 1937, s. 6.

¹¹⁶⁹ **Tan Gazetesi**, nr: 761, 31 Mayıs 1937, s. 6.

yapılan maç 3-1 Fenerbahçe'nin galibiyeti ile sonuçlanmıştı. 1937 yılının Milli Küme şampiyonluğunu kazanan takım Fenerbahçe olmuştur¹¹⁷⁰.

Galatasaray ile Viyanalı Admira takımı arasında 1 Ağustos 1937 tarihinde Taksim Stadyumunda yapılan maç 4-1 Admira takımının zaferi ile sonuçlanmıştı. Yine aynı tarihte Türk ve Yugoslav milli takımları arasında Belgrat'ta yapılan maç 3-1 Yugoslav takımının başarısı ile son bulmuştu¹¹⁷¹.

Taksim Stadında 29 Ağustos 1937 tarihinde Beşiktaş-Galatasaray muhteliti ile Pire muhteliti arasında oynanan maçı 3-4 Pire takımı kazanmıştı¹¹⁷². Fenerbahçe-Güneş takımı ile Pire takımı arasında 29 Ağustos 1937 tarihinde yapılan maç müsabakası 3-1 Fenerbahçe-Güneş takımının galibiyeti ile sonuçlanmıştı¹¹⁷³.

Ankara takımı ile Macar B Milli Takımı arasında 30 Ekim 1937 tarihinde oynanan futbol maçı 5-2 Macar takımının galibiyeti ile sonuçlanmış, yine Macar takımı ile İstanbul takımı arasında 31 Ekim 1937 tarihinde Kadıköy Stadında yapılan maçın kazananı 3-0 Macar takımı olmuştur¹¹⁷⁴.

Fenerbahçe ve Galatasaray arasında 2 Ocak 1938 tarihinde düzenlenen maç müsabakası 3-2 Fenerbahçe'nin galibiyeti ile sonuçlanmıştı¹¹⁷⁵. Taksim Stadında 20 Mart 1938 tarihinde Güneş ve Galatasaray takımları arasında düzenlenen futbol müsabakasında 7-0 Güneş takımının galip gelmişti¹¹⁷⁶.

Beşiktaş sahasında 11 Nisan 1938 tarihinde Güneş takımı ile Beşiktaş arasında oynanan futbol müsabakası 1-0 Güneş takımının galibiyeti ile sonuçlanmıştı¹¹⁷⁷. Taksim Stadında 16 Nisan 1938 tarihinde Viyana takımı First Vienna ile İstanbul takımı arasında düzenlenen futbol maçı 3-1 First Vienna takımının zaferi ile son bulmuştu¹¹⁷⁸.

¹¹⁷⁰ **Tan Gazetesi**, nr: 801, 12 Temmuz 1937, s. 1.

¹¹⁷¹ **Tan Gazetesi**, nr: 822, 2 Ağustos 1937, s. 1.

¹¹⁷² **Tan Gazetesi**, nr: 848, 29 Ağustos 1937, s. 1.

¹¹⁷³ **Tan Gazetesi**, nr: 849, 30 Ağustos 1937, s. 6.

¹¹⁷⁴ **Tan Gazetesi**, nr: 902, 1 Kasım 1937, s. 6.

¹¹⁷⁵ **Tan Gazetesi**, nr: 963, 3 Ocak 1938, s. 6.

¹¹⁷⁶ **Tan Gazetesi**, nr: 1037, 21 Mart 1938, s. 6.

¹¹⁷⁷ **Tan Gazetesi**, nr: 1058, 11 Nisan 1938, s. 6.

¹¹⁷⁸ **Tan Gazetesi**, nr: 1064, 17 Nisan 1938, s. 6.

Taksim Stadında 21 Mayıs 1938 tarihinde Beşiktaş ile Alsancak takımı arasında yapılan futbol müsabakası 5-0 Beşiktaş'ın galibiyeti ile sonuçlanmıştı¹¹⁷⁹. Beşiktaşlı Basri Bey'in hakemliğinde Galatasaray ile Üçok takımı arasında 28 Mayıs 1938 tarihinde oynanan futbol maçı 3-1 Galatasaray'ın galibiyeti ile son bulmuştu¹¹⁸⁰. Fenerbahçe ile Beşiktaş takımı arasında Taksim Stadında 26 Haziran 1938 tarihinde oynanan futbol müsabakası 3-1 Fenerbahçe'nin galibiyeti ile sonuçlanmıştı¹¹⁸¹.

Taksim Stadında Vefa ile Galatasaray arasında 8 Ocak 1939 tarihinde bir futbol müsabakası düzenlenmişti. Maç 1-0 Galatasaray'ın galibiyeti ile sonuçlanmıştı. Aynı gün Şeref Stadında Beşiktaş ile Pera takımı arasında oynanan maç 2-2 berabere bitmişti. Yine aynı gün Fener Stadında Fenerbahçe-Süleymaniye arasında ki karşılaşma 7-0 Fenerbahçe'nin zaferiyle son bulmuştu¹¹⁸².

Fener Stadında 29 Ocak 1939 tarihinde Fenerbahçe ve Galatasaray arasında düzenlenen maçın galibi 3-2 Fenerbahçe olmuştu. Aynı gün Beşiktaş ve Beykoz takımları arasında Şeref Stadında bir futbol karşılaşması yapılmıştı. Müsabakanın kazananı 1-0 Beşiktaş olmuştu¹¹⁸³.

Fenerbahçe ile İngiliz takımı arasında Fener Stadında 11 Haziran 1939 tarihinde bir futbol müsabakası yapılmıştı. İngiliz takımı, İngiliz İdare Kaptanı ile birlikte sahaya çıktıklarında Atatürk heykeline defneyaprağından yapılmış bir çelenk bırakmışlardı. Kemal Halim Bey hakemliğinde gerçekleşen maç 2-0 İngiliz takımının başarısı ile sonuçlanmıştı¹¹⁸⁴.

5. 2. At Yarışı

Çalışma araştırılırken at yarışlarının yalnızca Ankara'da yapıldığı görülmüştür. Bu doğrultuda Ankara'da 12 Ekim 1934 tarihinde sonbahar at yarışlarının ikinci müsabakası düzenlenmişti. Başvekil İsmet Paşa, Dahiliye, Hariciye, Müdafaa, Adliye ve Ziraat vekilleri yarışlara katılan kişiler arasında idi.

Mesafesi 2000 metre olan birinci koşuya 4 at katılmış, birinci Ahmet Bey ve Fikret Bey'in Grandezzası kazanmıştı. İkinci koşu 1400 metre alanında gerçekleşmiş,

¹¹⁷⁹ **Tan Gazetesi**, nr: 1099, 22 Mayıs 1938, s. 6.

¹¹⁸⁰ **Tan Gazetesi**, nr: 1106, 29 Mayıs 1938, s. 6.

¹¹⁸¹ **Tan Gazetesi**, nr: 1135, 27 Haziran 1938, s. 1.

¹¹⁸² **Tan Gazetesi**, nr: 1237, 9 Ocak 1939, s. 6.

¹¹⁸³ **Tan Gazetesi**, nr: 1258, 30 Ocak 1939, s. 6.

¹¹⁸⁴ **Tan Gazetesi**, nr: 1387, 12 Haziran 1939, s. 6.

kazanan Emir Salih Bey'in Küçük Klas'ı olmuştu. Üçüncü koşu 3 ve daha yukarı yaştaki İngiliz at ve kısıraklarına mahsus 2200 metre mesafesinde yapılmıştı. Bu yarışı kazanan ise Bekar isimli at olmuştu. Dördüncü koşu 4 ve daha yukarı yaştaki Yarım Kan İngiliz at ve kısıraklarına mahsus 2000 metre mesafesinde gerçekleşmişti. Kazanan Yıldırım isimli at olmuştu. 4 ve daha yukarı yaştaki yerli, Yarım Kan Arap ve Halis Kan Arap at ve kısıraklarına mahsus 1600 metrede gerçekleşen koşuyu kazanan ise Rıdvan Bey'in Hakan isimli atı olmuştu¹¹⁸⁵.

5. 3. Güreş

Çalışma kapsamında Türkiye'de yapılan bazı güreş müsabakalarına dair bilgilere de ulaşılmıştır. Bu müsabakalar arasında Türk güreşçiler ile yabancı güreşçiler arasında gerçekleşen müsabakalar da vardır. Söz konusu müsabakaların Finlandiya ve Almanya Devletleri ile yapıldığı görülmüştür.

Türk güreşçileri ile Finlandiya güreşçileri arasında İstanbul'da 4 Ağustos 1936 tarihinde Taksim Stadı'nda bir güreş karşılaşması gerçekleşmişti. 56 kilo grubunda Mustafa ile Pertunen arasında ve Leyino hakemliğinde düzenlenen güreş müsabakasının kazananı, Türk sporcu Mustafa Bey olmuştu. Yine Leyino hakemliğinde 66 kilo grubunda Yusuf Aslan ile Ranta arasında bir müsabaka düzenlenmiş ve Ranta galip gelmişti. Seyfi Cenap hakemliğindeki 79 kilo grubunda İbrahim ile Vecksten arasındaki güreşi kazanan İbrahim olmuştu. Leyino hakemliğinde 87 kilo grubunda Mustafa ile Korhonen arasındaki maçı kazanan Mustafa olmuştu. 61 kilo grubunda Ahmet ile Lanne arasında yine Leyino hakemliğindeki maçı kazanan Lanne olmuştu. 72 kilo grubunda Ankaralı Hüseyin ile Kokko ve Sadullah Bey'in hakemliğindeki maçı kazanan Ankaralı Hüseyin olmuştu. 66 kilo grubunda ise Vefik ile Ranta ve yine Sadullah Bey'in hakemliğindeki maçı kazanan Ranta olmuştu. Son olarak 79 kilo grubunda Mevlüt ile Vecksten ve Leyino hakemliğindeki maçı kazanan Vecksten olmuştu¹¹⁸⁶.

Türk güreşçileri ile Alman Dortmund takımı güreşçileri arasında 26 Haziran 1936 tarihinde Taksim Stadı'nda güreş müsabakası düzenlenmişti. 56 kilo grubunda Hüseyin ile Şöleyben arasında Sadullah Bey hakemliğindeki maçın kazananı Şöleyben olmuştu. 61 kiloda yarışan Yaşar ile Şöleyben arasındaki maçın kazananı

¹¹⁸⁵ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4750.

¹¹⁸⁶ **Tan Gazetesi**, nr: 405, 5 Haziran 1936, s. 5.

Yaşar olmuştu. 66 kiloda Sadık ile Gulde arasında İsmail Hakkı Bey'in hakemliğindeki maçın galibi Sadık olmuştu. 72 kilo grubunda Nuri ile Vikke arasında Vaymar hakemliğindeki maçın kazananı Nuri isimli güreşçi olmuştu. Ardından 72 kiloda yarışan Mersinli Ahmet ile Bonter arasındaki maçın kazananı Ahmet olmuştu. 87 kiloda yarışan Mustafa ile Kalner arasındaki maçın kazananı Mustafa olmuştu. Ağır sıklet grubunda Çoban Mehmet ile Fogedes arasında ve Sadullah Bey hakemliğindeki maçın kazananı 7-0 gibi parlak bir galibiyetle Türk yarışmacı Mehmet olmuştu¹¹⁸⁷.

Ankara Bölgesi Güreş Birincilik Müsabakaları 31 Temmuz 1937 tarihinde Halkevi Salonu'nda yapılmıştı. 56 kilo grubunda Ali Ömer Bey ve Mustafa Bey arasında yapılan müsabakayı Mustafa Bey kazanmıştı. Niyazi Bey ve Kerim Bey arasında gerçekleşen 56 kilonun ikinci müsabakasını kazanan Kerim Bey olmuştu. 61 kilonun ikinci maçını 4 dakikada rakibini yenen Kadir Bey olmuştu. Bu sıkletin ikinci karşılaşması Sabri Bey ve Mehmet Bey arasında gerçekleşmiş, kazanan Mehmet Bey olmuştu. 66 kiloda Ali Bey ve İbrahim Bey arasındaki mücadeleyi kazanan Ali Bey olmuştu. 66 kilonun üçüncü güreşi Hakkı Şinasi Bey ve Beşir Bey arasında yapılmış kazanan Hakkı Şinasi Bey olmuştu. 72 kilo grubunda Mustafa Bey ve Celal Bey arasında yapılan müsabakanın kazananı Mustafa Bey olmuştu. 79 kiloda Cafer Bey ve İsmail Bey arasında ki müsabakanın kazananı Cafer Bey olmuştu. 87 kiloda Rıza ve Ali Bey arasında ki maçın kazananı Rıza Bey olmuştu¹¹⁸⁸.

6. DEMİRYOLLARI ÇALIŞMALARI ve DEMİRYOLLARININ MİLLİLEŞTİRİLMESİ

Osmanlı Devleti Dönemi'nde demiryolu ulaşım ağı daha çok yabancı devletlerin elindeydi. Daha sonra savaşlar sebebiyle ulaşım büyük bir sorun haline gelmiş, İstiklal Savaşı yıllarında bu sorunlara çözüm aranmıştı. Bu doğrultuda TBMM'nin açılmasıyla *Nafia Vekaleti* kurulmuş ve *Misak-ı Milli* sınırları içerisinde kalan yerlerde bu vekalet ulaşım çalışmaları yapmıştı. Türkiye Cumhuriyeti'nin

¹¹⁸⁷ **Tan Gazetesi**, nr: 427, 27 Haziran 1936, s. 5.

¹¹⁸⁸ **Ulus Gazetesi**, nr: 5751, 1 Ağustos 1937, s. 6.

kuruluşu ile de ekonomik kalkınmayla birlikte ulaşım ağının geliştirilmesi ve iyileştirilmesi hedeflenmişti¹¹⁸⁹.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte yeni demiryollarının kurulması ve Anadolu'da bulunan demiryollarının devlet tarafından satın alınmasına karar verilmişti. 1923 yılı ile 1940 yılları arasından Türkiye'de 14 demiryolu hattı inşa edilmişti¹¹⁹⁰. Çalışmamızı da kapsayan 1924-1938 yılları arasında Türkiye'de inşa edilen ve inşasına başlayan demiryolu hatları şunlardı: 1924'te *Ankara-Sivas*, *Samsun-Sivas*, *Fevzipaşa-Diyarbakır*, 1925'te *Kütahya-Balıkesir*, *Filyos-Irmak*, 1926 yılında *Ulukışla-Kayseri*, 1933 yılında *Yolçatı-Elazığ*, *Sivas-Erzurum*, *Malatya-Çetinkaya*, 1934 yılında *Bozanönü-Isparta*, 1937 yılında *Diyarbakır-Kurtalan*. Bu çerçevede söz konusu yıllarda 3302 km demiryolu yapılmıştı¹¹⁹¹. 1930 yılından itibaren inşasına başlayan demiryolları ile ilgili detaylı bilgiler aşağıda verilecektir.

Devlet Demiryolları Müdürü Haşım Bey 1930 yılında muhtelif yerlerde demiryolları inşaatının muntazam ilerlediğini ifade ederek Temmuz ayı itibarıyla demiryolu hattının Sivas'a kadar ulaşacağına dair bir açıklama yapmıştı. 1930 yılının Mart ayından itibaren Kütahya'da bulunan Değirmi Sağ İstasyonu işletmeye açılacak ayrıca hat 1931 yılından itibaren de Balıkesir'e ulaşacaktı. Böylece 1934 yılına kadar demiryolu hattı 3500-4000 km ye varacaktı. Bu projeler doğrultusunda 1930 yılında İsveç'ten 100 lokomotif ve 1500 vagon siparişi verilmişti¹¹⁹². Bu siparişler Ankara-Sivas hattı için verilmişti. Demiryolu hatta Ankara-Kayseri, Kayseri-Sivas olarak iki şekilde ikmal edilmişti¹¹⁹³. Demiryolu inşası kısa sürede bitmiş ve hattın açılış töreni 30 Ağustos 1930 tarihinde yapılmıştı. Törende İsmet İnönü bir konuşma yapmıştı. Konuşmasında Türkiye'de ilk demiryolu inşaatının 1860 yılında başladığını, TBMM açıldığında Türkiye'de 4000 km'ye yakın demiryolunun mevcut olduğunu, 1920 yılından 1930 yılına kadar ise 1800 km demiryolu hattının inşa edildiğini ifade

¹¹⁸⁹ Nuray Özdemir, **Cumhuriyet Dönemi Karayolu Politikası (1923-1960)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 20-21-22.

¹¹⁹⁰ M. Serhan Yücel, M. Murat Taşar, "Demiryolunun Stratejik Önemi ve Erken Cumhuriyet Döneminde Demiryolu Siyaseti", **Vakanivüs-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 1, S: 1, Mart 2016, s. 297-346.

¹¹⁹¹ Müşerref Avcı, "Atatürk Dönemi Demiryolu Politikası", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 54, Bahar 2014, s. 39-58.

¹¹⁹² **Milliyet Gazetesi**, nr: 1460, 5 Mart 1930, s. 1.

¹¹⁹³ M. Serhan Yücel, M. Murat Taşar, a.g.m., s. 337.

etmişti¹¹⁹⁴. İsmet İnönü Türkiye’de ilk demiryolu hattının 1860 yılında inşa ettiğini söylemiştir. Ancak ilk demiryolu hattının 1856 yılında yapılan Aydın Demiryolu hattının olduğu ayrıca Osmanlı Devleti’nde 67 yıl içerisinde 4803 km demiryolu hattının yapılırken¹¹⁹⁵, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasının ardından ise 1924-1938 yılları arasında yani 14 yıl içerisinde demiryolu inşası ise 3302 km idi. Bu durum bize Türkiye Cumhuriyeti’nin demiryollarını arttırmaya ne kadar önem verdiğini göstermiştir. Çok kısa süre içerisinde kayda değer bir demiryolları inşası yapılmıştır.

Cumhuriyet Dönemi’nde 1923-1940 yılları arasında yapılan 14 demiryolu hattının 12’si devlet, 2’si ise şirketler tarafından yapılmıştı¹¹⁹⁶. Yani daha çok demiryollarının devlet eliyle yapıldığı söylenebilir. Demiryolu inşaları şirketlere ihale ile devredilmiş, ihaleler kapalı zarf usulüyle yapılmıştır. Örneğin 1933 yılında Sivas-Erzurum demiryolu hattının inşası için kapalı zarf usulüyle bir seçim yapılmış, bu seçim sonrasında inşaat işleri dört millî gruptan oluşan bir şirkete ihale edilmişti. Bu şirketler Hattas İnşaat Şirketi, Yol Yapım Limited Şirketi, Nuri ve Naki Şirketi, Ömer Raif Bey ve Hulusi Bey Şirketi’dir. Demiryolu hattı inşası bu dört şirketten oluşan gruba 47 milyon 630.000 liraya devredilmişti¹¹⁹⁷.

1926 yılında inşasına başlanan Ulukışla-Kayseri demiryolu hattının tamamlanması 1933 yılına kadar sürmüştü. Bu hattın, Ulukışla-Boğazköprü kısmı Konya-Adana hattındaki Ulukışla ile Ankara-Kayseri-Sivas hattındaki Boğazköprü İstasyonu’nu birleştirmişti. Bu hat ile Kayseri’nin, Karadeniz ve Akdeniz’de bulunan ulusal ve uluslararası limanlara bağlantısı sağlanmıştı¹¹⁹⁸. Demiryolları ulaşımı için önem arz eden bu hat haftada üç gün olmak üzere işletmeye açılacaktı¹¹⁹⁹.

1930’lu yıllarla açılan bir diğer demiryolu hattı ise Yolçatı-Elazığ hattıdır. Bu demiryolunun açılış töreni 10 Ağustos 1934 tarihinde Elazığ’da yapılmıştır. Törene katılmak üzere açılış günü Maliye Vekili Fuat Bey ile Nafia Vekili Ali Bey saat 16.00’da Elazığ’a gelmişler, Fırat İstasyonu’nda vilayet namına karşılanmışlardı. Ayrıca Diyarbakır’dan 1. Umumi Müfettiş Hilmi Bey, müfettişlik erkânı, belediye ve

¹¹⁹⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1636, 31 Ağustos 1930, s. 1-5.

¹¹⁹⁵ **Ayın Tarihi**, S: 59, 1-30 Ekim 1938, s. 42.

¹¹⁹⁶ M. Serhan Yücel, M. Murat Taşar, a.g.m., s. 336.

¹¹⁹⁷ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4273, 13 Haziran 1933, s. 1.

¹¹⁹⁸ Seda Çalışır Hovardaoğlu, Ozan Hovardaoğlu, “Erken Cumhuriyet Döneminde Demiryolu Güzergahındaki Kırsal Yerleşmeler: Kayseri Vilayeti İstasyon Yerleşmeleri”, **Atatürk Yolu Dergisi**, S: 69, 2021, s. 160-180.

¹¹⁹⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2733, 19 Eylül 1933, s. 1.

halkevi heyetleri de şehre teşrif etmişlerdi. Şehirde çok sayıda tak kurulmuş, bütün binalar bayrak ve elektrikle süslenmişti¹²⁰⁰. İstasyonun açılma merasimi saat 16.00'da Nafia ve Maliye Vekilleri tarafından yapılmış ve hat aynı gün işletmeye açılmıştı. Bu hat ile demiryolu Ergani Bakır Madenleri'ne çok yaklaşmıştı. Ayrıca yeni açılan bu hat 70 km idi¹²⁰¹.

Yukarıda yeni demiryollarının inşa edilmesinin yanında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu itibariyle demiryollarının millileştirilmesi yolunda da adımlar atıldığını belirtmiştik¹²⁰². Ancak 1933 yılına kadar yeni demiryollarının yapılması ve dünya ekonomik krizi gibi sebeplerden dolayı demiryollarının millileştirilmesi hız kazanamamıştı. Demiryollarının yabancılardan alınması yolundaki ilk adım, Anadolu hattı ile Adana-Mersin hattının satın alınması ile atılmıştı. Türkiye Cumhuriyeti tarafından demiryollarının millileştirilmesi hızlandırılmak istenmişti. Bunun sebepleri vardı. Bu sebepler şunlardı:

1- Yabancı şirketlerin demiryolu ulaşımında yüksek ücretle yük ve yolcu taşımaları,

2- Devlet bünyesinde bulunan demiryolu gelirlerinden iyi bir kazanç elde edilmesi,

3- Dünya ekonomik krizi sebebiyle yabancı şirketlerin Türkiye'deki işletmelerini daha uygun bir fiyata satmak istemeleriydi¹²⁰³. Böylece Türkiye, yabancı şirketlerin dünya ekonomik krizinden etkilenmelerini fırsata çevirmişti. Demiryollarını millileştirme girişimi ancak 1934-1937 yılları arasında hız kazanmıştı¹²⁰⁴. Bu doğrultu da bu tarihten sonra demiryollarını millileştirme yolunda ki ilk adım ise Aydın Demiryolları için atılmıştı. Aydın Demiryollarının satın alınması için Bayındırlık Bakanlığı ve şirket delegeleri arasında 4 ay süren görüşmeler yapılmıştı. Bu görüşmeler sonucunda Aydın Demiryolları 1 Mayıs 1935 tarihinde satın alınmıştı. Satın alma işlemleri Bakanlar Kurulunca kabul edildikten sonra

¹²⁰⁰ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4687, 11 Ağustos 1934, s. 1.

¹²⁰¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3054, 11 Ağustos 1934, s. 1-5.

¹²⁰² Nuray Özdemir, **Türkiye'de Demiryollarının Millileştirilmesi ve Şimendifer Mektebi**, XVII Türk Tarih Kongresi, 15-17 Eylül 2014, Ankara, (V. Cilt I. Kısım), s. 67-87.

¹²⁰³ Mehmet Halis Özer, "Türkiye'de Devletçi İktisat Politikaları Çerçevesinde Yabancı Sermayeli İktisadi Teşekküllerin Millileştirilmesi ve Ekonomiye Yansımaları (1930-1939)", **Social Sciences**, C. 10, S: 1, 2015, s. 20-36.

¹²⁰⁴ İsmail Yıldırım, "Atatürk Dönemi Demiryolu Politikasına Bakış", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 12, S: 35, Temmuz 1996, s. 387-396.

antlaşma Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya ile şirket temsilcisi Adin arasında imzalanmıştı. Hat %7,5 faiz ile ödenmek üzere 1.825.840 İngiliz lirasına satın alınmıştı. Satın alınan bu demiryolu ile Türkiye iktisadi ve siyasi alanda büyük bir başarı kazanmıştı¹²⁰⁵. Çünkü 1935-1936 yılları arasında Aydın hattından taşınan yolcuların sayısı ise 1 milyon 761 bin 758 kişi idi¹²⁰⁶. Buda ekonomik anlamda devlete büyük bir kazanç getireceğini kanıtlamaktadır.

Yabancı şirketlerin ellerinde bulunan demiryolları satın alınırken ve yeni demiryolu hatları inşa edilirken bir yandan da demiryolu ulaşımında bazı düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin demiryollarında 14 Mayıs 1935 tarihinden itibaren yeni bir tarife tatbikine başlanmıştır. Bu zamana kadar Eskişehir-Konya hattından geçen Toros Ekspresi bu tarihten itibaren Ankara'dan geçmeye başlamıştır. Böylece Ankara-Samsun ve Ankara-İzmir arasında da haftada iki defa karşılıklı tren seferi yapılacaktı. Ayrıca haftada iki gün olmak üzere İstanbul-İzmir arasında Eskişehir güzergahı üzerinden tren seferleri açılmıştı. Böylece 32 saat olan bu seyahat süresi 25 saate inmişti¹²⁰⁷. Söz konusu yıllarda demiryolu ulaşım da büyük bir paya sahipti. Devlet Demiryollarının çıkardığı bir istatistik bunu kanıtlamaktadır. Bu istatistiğe göre Aydın Demiryolu hariç 1935 yılının Haziran ayından 1936 yılının Haziran ayına kadar tren ile seyahat eden yolcuların sayısı 3 milyon 977 bin 889 kişi idi¹²⁰⁸.

Aydın Demiryollarının satın alınmasının ardından ise 1936 yılında İzmir-Kasaba, İzmir-Aydın Demiryolları satın alınmıştı¹²⁰⁹. Bu demiryollarının satın alınmasıyla yabancıların elinde bulunan son demiryolu hattı da satın alınmış ve böylece Şark Demiryolları tamamen Türkiye Devleti'ne geçmişti¹²¹⁰. Şark Demiryollarının Türkiye'nin eline geçmesiyle demiryolunun adı, "Devlet Demiryolları Avrupa Hattı ve Dokuzuncu İşletme Müdürlüğü" olarak değiştirilmişti. Şark Demiryollarının satın alınmasının ardından Nafia Vekili Ali Çetinkaya Türkiye Büyük Millet Meclisinin 19 Nisan tarihli toplantısında Şark Demiryollarının nasıl satın alındığını anlatan bir konuşma yapmıştı. Şark Demiryollarında imtiyaz sahibi olan kişilerin, bu demiryollarının satın alınması için 11.000.000 lira talep ettiklerini

¹²⁰⁵ **Ulus Gazetesi**, nr: 4942, 2 Mayıs 1935, s. 1.

¹²⁰⁶ **Tan Gazetesi**, nr: 907, 6 Kasım 1937, s. 9.

¹²⁰⁷ **Tan Gazetesi**, nr: 3326, 15 Mayıs 1935, s. 2.

¹²⁰⁸ **Tan Gazetesi**, nr: 907.

¹²⁰⁹ İsmail Yıldırım, a.g.m., s. 387-396.

¹²¹⁰ **Ulus Gazetesi**, nr: 5543, 2 Ocak 1937, s. 1.

ancak yapılan görüşmelerle 6.000.000 lirayla satın alındığını ifade etmişti¹²¹¹. Devlet Demiryolları Avrupa Hattı ve Dokuzuncu İşletme Müdürlüğü adıyla ilk tren ise 1936 yılını 1937 yılına bağlayan ilk gece yani 1 Ocak'ta saat 08.50'de Sirkeci'den Avrupa'ya kalkmıştı. Tren kalkarken Vali ve Belediye Reisi Muhittin Üstündağ Devlet Demiryolları Umum Müdürü Ali Rıza Erem ve diğer devlet erkani da tren garında hazır bulunmuştu¹²¹². Şark Demiryollarının tamamen Türkiye Devleti'nin eline geçmesi hem halk arasında hem de devlet mensupları arasında büyük sevinç ve gururla karşılanmıştı. Türkiye'nin yönetiminde ilk tren kalkarken devlet mensuplarının gar da bulunması bu sevincin bir göstergesi idi.

Çalışmamız kapsamında son olarak 1937 yılında Diyarbakır-Kurtalan Demiryolu hattının inşası yapılmıştı. Diyarbakır, Irak ve İran Demiryolu hattını kapsayan bu demiryolu hattının temel atma töreni 16 Kasım 1937 tarihinde saat 18.00'da Başvekil Celal Bayar, Dahiliye Vekili ve Parti Genel Sekreteri Şükrü Kaya, Nafia Vekili Ali Çetinkaya, 1. Umumi Müfettiş Abidin Özmen, 1. Müfettişlik Mıntıkası Valileri ve Komutanların katılımı ile Diyarbakır'da gerçekleşmişti¹²¹³. Atatürk, töreni yakın bir yerden hususi treni içinde takip etmişti. Tören sırasında Tayyare Alayı'na mensup bir filo uçuşlar yapmıştı¹²¹⁴.

7. NÜFUS SAYIMI

Türk tarihinde ilk nüfus sayımı II. Mahmut Dönemi'nde 1831 yılında, Türkiye Cumhuriyeti'nde ise 1927 yılında yapılmıştı. Bu sayıma göre ülkenin nüfusu 13.648.270 idi¹²¹⁵.

Milli Mücadele Dönemi'nde Misakı Milli sınırları belirlenirken nüfus 14.118.968 olarak tahmin edilmişti. İstiklal Savaşı ile birlikte Misakı Milli sınırları içerisinde belirlenen bazı yerlerin ülke sınırları dışında kalması, ayrıca şehitler ve göçler nüfusta bir azalmanın olmasına sebebiyet vermişti¹²¹⁶. Söz konusu nüfus sayımının ardından nüfus sayısını arttırabilmek için salgın hastalıkların azaltılması

¹²¹¹ **Aydın Tarihi**, S: 41, 1-30 Nisan 1937, s. 46.

¹²¹² **Tan Gazetesi**, nr: 614, 2 Ocak 1937, s. 1.

¹²¹³ **Tan Gazetesi**, nr: 918, 17 Kasım 1937, s. 1-7.

¹²¹⁴ **Ulus Gazetesi**, nr: 5858, 17 Kasım 1937, s. 1.

¹²¹⁵ Bilal Tunç, Ömer Demir, "1927 Nüfus Sayımına Göre Beyazıt Vilayetinin Nüfusu", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, C. 7, S: 4, 2018, s. 3008-3022.

¹²¹⁶ Yüksel Kaştan, "Cumhuriyet Döneminde Nüfus Hareketlerinin Fonksiyonu", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 7, S: 1, 2007, s. 65-76.

yönünde çalışmalar yapılmış, sağlıklı nüfus konusunda halk bilinçlendirilmiş ve ülkenin nüfus artışına ihtiyacı olduğu düşüncesi devlet tarafından yaygınlaştırılmaya çalışılmıştı¹²¹⁷. Türkiye Cumhuriyeti'nde 1965 yılına kadar nüfusu artırma yönünde, bu tarihten itibaren ise nüfus artış hızının düşürülmesi yönünde çalışmalar yapılmıştı¹²¹⁸. Çalışmamızın incelendiği yıllarda ise yalnızca 1935 yılında nüfus sayımı yapıldığı görülmüştür.

30 Mayıs 1934 tarihinde bir Kanun çıkarılmış ve bu Kanun'da 18 Ekim 1935 tarihinde nüfus sayımı yapılmasına karar verilmişti¹²¹⁹. Sayım öncesinde geniş çapta hazırlıklar yapılmıştı. Özellikle binaların numaralandırılmasına büyük önem verilmişti. Bütün binaların numaralandırılması ve sokaklara isimler verilmesi ve bu isimlerin levhalarla sokaklara asılması kararlaştırılmıştı¹²²⁰. Sayımın 18 Ekim günü yapılmasına dair karar alınmasına rağmen 20 Ekim günü yapıldığı anlaşılmıştır.

20 Ekim 1935 tarihinde yapılacak olan nüfus sayımı sebebiyle sabah 05.00 itibariyle sayım memurları haricinde halkın sokağa çıkması yasaklanmış, sayım sonlandığında atılacak olan topun saatine kadar sokağa çıkma yasağının devam edeceği bildirilmişti. Hastaların ve çocukların sütsüz kalmamaları için süt satışı yapan kişiler sabah saat 07.00'a kadar süt satabileceklerdi. Ayrıca sayımın sabah saat 08.00 itibariyle başlayacağı, öğleden sonra 15.00-16.00 saatleri arasında bitirilmeye çalışılacağı anlaşılmaktadır. Sayım günü her nahiye ve kaza merkezinde doktor ve ebe bulundurulacak, gazeteler çıkacak ve dağıtılacaktı. Sayım günü sokağa çıkma yasağına uymayanlardan 25 lira para cezası tahsil edileceği halka duyurulmuştu¹²²¹. Yapılan nüfus sayımı sonucu 1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre İstanbul nüfusunun 160.000 kadar arttığı tespit edilmişti¹²²². 1935 nüfus sayımına göre Türkiye'nin nüfusu 16.158.018 idi¹²²³. Sonuçlara göre ülkenin, şehirde yaşayan

¹²¹⁷ Fatih Tuğluoğlu, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Nüfus Sayımı: 20 İlkteşrin 1935 "Ne Bir Eksik Ne Bir Fazla", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 12, S: 25, 2012, s. 55-78.

¹²¹⁸ Erdal Aydoğan, Ebru Çoban, "Türkiye'de Nüfus Sayımları ve Uygulanan Nüfus Politikaları", **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, C. 6, S: 2/1, 2016, s. 113-126.

¹²¹⁹ **BCA**, 30.10.0.0, 26-148-3, 17.04.1935.

¹²²⁰ **BCA**, 30.10.0.0, 24-136-11, 08.07.1934.

¹²²¹ **Tan Gazetesi**, nr: 3481, 17 Ekim 1935, s. 2.

¹²²² **Tan Gazetesi**, nr: 3488, 24 Ekim 1935, s. 2. Ek: 14.

¹²²³ Mesut Doğan, "Türkiye'de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış", **Marmara Coğrafya Dergisi**, S: 23, Ocak 2011, s. 293-307.

nüfusu 3.802.642, kırsal nüfusu ise 12.355.376 kişiydi¹²²⁴. Bu nüfus sayımına göre Türkiye nüfus nispetinde dünyada Sovyet Rusya'dan sonra %23 oranla en çok nüfus artışının yaşandığı ülke olmuştu¹²²⁵.

8. TÜRK DİL KURULTAYI ve TÜRK DİL KURUMU

Arapça, Farsça ve diğer dillerin etkisinde kalan Türkçenin zamanla önemini kaybettiği Cumhuriyetin ilanından sonra fark edilmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Türk Dili'nin gelişmesi için atılan ilk adım 1928 yılında Latin Alfabesi'nin Kabulü olmuştu¹²²⁶. Bununla Türk Tarihi ve Türk Dili'ni yabancı etkilere kurtarmak amaçlanmıştı.

Türk Dili için yapılması gerekenleri belirlemek ve araştırmak için Türk Dili Tetkik Cemiyeti adında bir cemiyet kurulmuştu¹²²⁷. Cemiyet bünyesinde Atatürk Dönemi'nde 1932, 1934 ve 1936 yıllarında olmak üzere Dolmabahçe Sarayı'nda üç defa kurultay düzenlenmişti. Kurultayda gerçekleşen konferans ve ortaya atılan tezlerin amacı, Türk Dili'ni, Türk Kültürü ile bağdaştırarak kullanmak ve Türk Dili'ni kusursuz bir hale getirmek gerekliliği idi¹²²⁸.

Birinci Türk Dil Kurultayı 26 Eylül 1932 tarihinde İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nın Merasim Salonu'nda saat 14.00'te şehir bandosu eşliğinde İstiklal Marşı'nın okunması ile açılmıştı. Kurultay'a 3000 kişinin katıldığı ayrıca Mustafa Kemal Paşa ve Meclis Reisi Kazım Paşa da dinleyiciler arasında yerini almıştı. 1932 yılında yapılan Türk Dil Kurultayı'nın, Öz Türkçe için yapılan ilk adım olduğu ve bunun da Türkçenin yabancı dillerden kurtuluşunun da ilanı olduğu haberleri, gazetelerde dile getirilmişti. Kurultayda ilk konuşma Samih Rifat Bey tarafından yapılmıştı. O, milli kurtuluş hareketinin ilk safhalarını hatırlatarak başladığı konuşmasında, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde kazanılan mücadeleye değinmişti. Devamında ise Osmanlı zamanında "milliyet" duygusunun olmamasından

¹²²⁴ Özlem Sertkaya Doğan, "Nüfus Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Silivri", **Marmara Coğrafya Dergisi**, S: 20, Temmuz 2009, s. 1-19.

¹²²⁵ **Tan Gazetesi**, nr: 3489, 25 Ekim 1935, s. 1.

¹²²⁶ Ömer Gündüz, İsmail Fırat, "Dil Devriminin Gerçekleşmesinde Türk Dil Kurumunun Rolü", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 7, S: 34, 2014, s. 59-71.

¹²²⁷ Gökhan Yavuz Demir, "Türk Tarih Tezi ile Türk Dil Tezinin Kavşağında Güneş-Dil Teorisi", **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 11, S: 19, 2010, s. 385-396.

¹²²⁸ Onur Çelebi, "Üçüncü Türk Dil Kurultayının Anadolu'daki Yansımaları", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 9, S: 47, Aralık 2016, s. 48-53.

dolayı Türkçenin de unutulmaya yüz tuttuğunu ve hatta Türkçenin Arapçalaştığı ve Farsçalaştığını dile getirmişti. Kurultayın ikinci gününde konferans veren şahıslar ve konuları şöyle idi:

- 1- Dr. Saim Ali Bey, Türk Dili ile Hint-Avrupa Dillerinin münasebetleri,
- 2- Ahmet Cemal Bey, Türkçe ile Sümercenin münasebetleri,
- 3- Saffet Bey, Türk Dilinin kıdemi ve diğer dillerle münasebetleri,
- 4- Agop Martayan Bey, Türk-Sümer ve Hint-Avrupa dilleri arasındaki münasebetler¹²²⁹.

Kurultayın halk tarafından da dinlenmesi için İstanbul'un Taksim gibi bazı yerlerine hoparlörler konmuştu¹²³⁰. Ayrıca yabancı dil bilimciler de kurultaya davet edilmişlerdi¹²³¹. Böylece geniş çapta bir kitlenin kurultaya katılımı sağlanmaya çalışılmıştı. Matbuat Cemiyeti'nden alınan bilgiye göre gazetecilerin kurultaya alınabilmesi için giriş belgeleri almaları gerekliydi¹²³².

İstiklal Savaşı'nın ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Türk Dil Kurultayı'nda Türk Dil Tezini de kanıtlaması gerekiyordu. Bunun için öncelikle Türk Dili, bütün Hint-Avrupa ve diğer dillerle karşılaştırılmış ve dil ailelerinin tezlerinin yanında kendi teziyle ortaya konmaya çalışılmıştır¹²³³. Türk Tarih Kongresi'ndeki tezlerde birçok milletin Türk soyundan geldiği iddia edilmişti Aynı durum Birinci Türk Dil Kurultayı'nda da yaşanmış, pek çok dilin Türkçeden geldiği iddia edilmişti¹²³⁴.

İkinci Türk Dil Kurultayı 19 Temmuz 1934 tarihinde saat 14.00'te Dolmabahçe Sarayı'nda Maarif Vekili Abidin Bey'in nutku ile açılmıştı. Kurultay'da Mustafa Kemal Paşa, İsmet İnönü, Meclis Reisi Kazım Paşa, İktisat ve Maarif Vekilleri, Cumhuriyet Halk Fırkası Umumi Katibi Recep Bey, mebuslar, üniversite

¹²²⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2382, 27 Eylül 1932, s. 1-5. Ek: 15.

¹²³⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2381, 26 Eylül 1932, s. 5.

¹²³¹ Özlem Bayraktar, "Güneş Dil Teorisi: "Batı" ve "Türk" arasındaki Sınırı İdare Etmek, **Spectrum: Journal Of Global Studies**, C. 4, 2012, s. 137-149.

¹²³² **Milliyet Gazetesi**, nr: 2381, 26 Eylül 1932, s. 1.

¹²³³ Orhan Özdemir, "Birinci Türk Dili Kurultayı Bildirilerinde Dil ve Egemenlik İlişkisi", **Tuskish Studies**, C. 7, S: 2, Sonbahar 2012, s. 2511-2520.

¹²³⁴ Soner Çahaptay, "Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, C. 4/ Milliyetçilik, Der: Bora Tanıl, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 245-262.

profesörleri, gazeteciler ve memleketin tanınmış bütün fikir ve ilim adamları yerini almıştı. Kurultayı dinlemek için gelen 500'den fazla davetliye sarayın Muayede Salonu tahsis edilmişti. Muayede Salonu'ndaki davetliler ve bütün memleket kurultaydaki açılış merasimini ve kurultay müzakerelerini radyo ile dinlemişlerdi. Mustafa Kemal Paşa, Meclis Reisi Kazım Paşa ve Başvekil İsmet Paşa ile birlikte saat 14.00'da kurultay salonuna teşrif etmiş ve kurultay azası tarafından ayakta alkışlarla karşılanmışlardı. Ardından İstiklal ve Kurultay Marşları çalınmış daha sonra riyaset divanı seçimi yapılmıştı. Büyük Millet Meclisi Reisi Kazım Paşa kurultay başkanlığına, Maarif Vekili Abidin Bey ise ikinci başkanlığa seçilmişti. Kazım Paşa bir konuşma yaparak Öz Türk dil savaşının iki idealist kahramanı olan Samih Rıfat Bey ve Reşit Galib'i hatırlatmış ve anılarına ithafen bir dakikalık saygı duruşu yapılmasını istemişti. Kurultay'da 4 ilmi komisyon teşkil edilmişti. Bu komisyonlar Dil Karşılaştırmaları Komisyonu, Filoloji Komisyonu, İstilahlar Komisyonu ve Gramer Komisyonu idi. Komisyonda görev alacak kişilerin seçimi yapıldıktan sonra İstanbul Vali ve Belediye Reisi Muhittin Bey tarafından şehir namına kurultay reisliğine gönderilen mektup okunmuştu. Türk Dili Tetkik Cemiyeti Umumi Katibi Necmi Bey tarafından cemiyetin iki yıllık programını anlatan rapor okunmuştu. Ayrıca kurultaya iştirak eden yabancı profesörlerin isimleri hürmetle anılmıştı. Daha sonra Türk Dili Tetkik Cemiyeti Azası'ndan Çanakkale Mebusu Ahmet Cevat Bey Türkçenin Hint-Avrupa Dil Ailesi ile mukayesesi hakkındaki tezini sunmuştu. Ahmet Cevat Bey tezinde Türkçenin Avrupa dillerinden ayrı kuruluşta olmadığını bu dillerin yapılış tarzıyla aynı karakterde olduğunu ileri sürmüş ve tezini muhtelif diller arasında fonetik, morfoloji ve dinematik karakterleri, zamirleri, kökleri ile karşılaştırarak ispat etmişti. Kurultayda, 11'i Dil İnkılabı'nın anlam ve hedefleri konularına ait olmak üzere 27 tez sunulmuştu¹²³⁵.

Üçüncü Türk Dil Kurultayı 24 Ağustos 1936 tarihinde saat 16.00'da Dolmabahçe toplantı salonunda toplanmıştı¹²³⁶. Kurultayın açılışında Mustafa Kemal Paşa, Başvekil İsmet İnönü ve Londra Büyükelçisi Ali Fethi Okyar ile birlikte kendilerine tahsis edilen locada yerlerini almışlardı. Toplantı Türk Dil Kurumu Başkanı ve Maarif Vekili olan Saffet Arıkan'ın kürsüye çıkarak İstiklal Marşı okumasıyla başlamıştı. Saffet Arıkan bir konuşma yaparak Birinci Ve İkinci Dil

¹²³⁵ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4696, 19 Ağustos 1934, s. 1.

¹²³⁶ **Tan Gazetesi**, nr: 485, 24 Ağustos 1936, s. 1.

Kurultaylarının daha çok pratik amaçlar üzerinde çalıştığı ve yurda genel yönergeler verdiği, yapılan bu Üçüncü Kurultay'ın konusunun ise Türk Dil Tezi'nin tüm dünyaya tanıtılması amacı taşıdığını ifade etmişti. Dil Kurultayı'na İngiliz, Fransız, Alman, Avustralyalı, Macar, Polonyalı, Japon, İtalyan ve Sovyet aydınları da katılmıştı. Üçüncü Dil Kurultayı'nın açılışı sebebiyle bütün vilayet, kaza ve nahiyelerde büyük toplantılar yapılmış, kurultay müzakereleri halk tarafından büyük bir ilgiyle takip edilmişti. Ayrıca Ankara Halkevinde büyük bir tören düzenlenmişti. Bu törene dil ve edebiyatla uğraşanlar ile halk şairleri de iştirak etmişlerdi¹²³⁷. Üçüncü Türk Dil Kurultayı'nın sonrasında gerçekleşen önemli olaylardan biri Güneş-Dil Teorisi'dir. Bu teori bütün dillerin Türkçeden geldiğini ortaya koymakta idi. Güneş-Dil Teorisi, Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla Dil ve Tarih Coğrafya Fakülteleri'nde ders olarak okutulmaya başlamıştı. Ancak bu teori aşırılık içermesi sebebiyle 1938 yılında önemini kaybetmişti¹²³⁸.

9. I. ve II. TÜRK TARİH KONGRELERİ ve TÜRK TARİH KURUMU

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte Mustafa Kemal Paşa Türk Tarihi'nin kapsamlı bir şekilde araştırılması düşüncesinde idi. Türk Tarihi ile ilgili çalışmalar yapılmasına dair ilk fikir Türk Ocaklarının 23 Nisan 1930'da yapılan VI. Kurultayında ortaya atılmıştı. Bu kurultayın ardından "*Türk Tarih Heyeti*" kurulmuştu. 1930 yılında temelleri atılan Türk Tarih Kurulu, 1931 yılına gelindiğinde resmi bir kuruma dönüşmüştür¹²³⁹. Türk Ocaklarının kapanmasının ardından "*Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti*" kurulmuştu. 1935 yılında bu cemiyetin adı "*Türk Tarih Kurumu*" adını almıştı¹²⁴⁰.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti bünyesinde yapılan Birinci Tarih Kongresi 2 Temmuz 1932 tarihinde saat 09.00'da Maarif Vekili Esat Bey'in himayesi altında Ankara Halkevi Salonu'nda gerçekleşmişti¹²⁴¹. Esat Bey yaptığı açılış konuşmasında kongrenin toplanma amacının, bir yıldır okullarda okutulan tarih kitabında yer alan

¹²³⁷ **Tan Gazetesi**, nr: 486, 25 Ağustos 1936, s. 1-6.

¹²³⁸ Özlem Şendeniz, "Erken Cumhuriyet Dönemi Dil Politikaları: Güneş Türk Dil Teorisi'nin Türk Basınında Yansımaları", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 10, S: 20, Güz 2014, s. 307-326.

¹²³⁹ Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1959, s. 185-191.

¹²⁴⁰ ATAM, **a.g.e.**, s. 194

¹²⁴¹ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3937, 2 Temmuz 1932, s. 1.

konuları değerlendirmek, aynı zamanda eğitim-öğretim metotları üzerine münazara yapmak olduğunu ifade etmişti¹²⁴². Kongreye Türk Tarih Tetkik Cemiyeti üyeleri, Türk üniversitelerinde görev yapan tarih profesörleri, lise ve ortaokul mektebi tarih öğretmenleri davet edilmişti¹²⁴³. Afet İnan'ın Kongre'de sunduğu tez de Türklerin çok eski bir ırka mensup oldukları, kökenlerinin Orta Asya'ya dayandığı ve bu topraklarda yaşayan bütün milletlerin atası oldukları ayrıca Anadolu'da da ilk medeniyeti kuranların da Türkler olduğu ileri sürülmüştür¹²⁴⁴. Toplantıda Afet İnan'ın görüşünü benimseyen *Türk Tarih Tezi* ortaya atılmıştı. Bu teze göre 1- *Türk uygarlığı tarihin en eski uygarlıklarından biridir. Uygarlığın kökeni Ortaasya'dadır. 2- İlk uygarlığı kuranlar, başlayan göçlerle eski dünyaya yayılmışlar ve gittikleri yerlere uygarlıklarını da taşımışlardı.* Bu tez yanlış görüşler içermesine rağmen *Türk kimliğini ortaya çıkarmak* gibi sebepler doğrultusunda ortaya atılmıştı¹²⁴⁵.

Kongrenin 4 Temmuz tarihli içtima programı şu şekildeydi:

1- Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti azasından Hasan Cemil Bey tarafından “Ege Medeniyeti” hakkında iki konferans verilecek,

2- İstanbul Darülfünunu Eski Roma ve Yunan Tarihi Müderrisi Fazıl Nazmi Bey tarafından hazırlanan rapor sunulacak,

3- İçtimaaya iştirak eden öğretmenler tarafından konferanslar verilecekti¹²⁴⁶.

Kongreye 200'e yakın tarih hocasının katılımı sağlanmıştı. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, Kazım Paşa ve Fevzi Paşa'da kongreye iştirak etmişti. Maarif Vekili Esat Bey'in açılış konuşmasından sonra Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Reisi Yusuf Akçura'da bir konuşma yapmıştı¹²⁴⁷. Kongrenin 4 Temmuz günü yapılan içtimasında Mustafa Kemal Paşa'da yerini almıştı. İçtimalara Talim ve Terbiye Dairesi Reisi İhsan Bey ile Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Reisi Yusuf Akçura riyaset etmişti. Reşit Galip Bey tarafından “Türklük ve Medeniyet Tarihine Umumi Bir Nazar”

¹²⁴² Merve Özkılıç, **1937 İkinci Türk Tarih Kongresi Sergisinde Arkeoloji, Sanat ve Mimarlık Tarihinin Temsili**, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s. 13.

¹²⁴³ Osman Köse, Zeynep Özdem Köse, “Trakya Umumi Müfettişliği'nin II. Tarih Kurultayı Münasebetiyle Sunduğu Rapor Hakkında Bir Değerlendirme”, **V. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu**, 2018, s. 437.

¹²⁴⁴ Soner Çahaptay, a.g.m., s. 245-262.

¹²⁴⁵ Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s. 94.

¹²⁴⁶ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3937, 2 Temmuz 1932, s. 1.

¹²⁴⁷ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3938, 3 Temmuz 1932, s. 1.

başlıklı bir konferans verilmişti¹²⁴⁸. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Azası olan Hasan Cemil Bey tarafından ise “Ege Medeniyeti’nin Menşesine Umumi Bir Nazar” isimli bir konferans verilmişti¹²⁴⁹. 6 Temmuz günü yapılan içtima İhsan Bey’in riyasetinde devam etmişti. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Azası’ndan Şemsettin Bey “İslam Medeniyeti’nde Türklerin Mevkii”, Fuat Bey tarafından ise “Türk Edebiyatı’na Umumi Bir Bakış” başlıklı konferanslar verilmişti¹²⁵⁰. Kongrenin 9 Temmuz tarihinde yapılan oturumunda ise Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Azası’ndan Öğretmen Afet Hanım tarafından “Orta Kurun Tarihine Umumi Bir Bakış” konulu bir konferans verilmişti¹²⁵¹. Kongre 11 Temmuz günü gerçekleştirdiği oturum sonrasında mesaisine son vermişti. Yusuf Akçura, öncelikle katılım sağladığı için Mustafa Kemal Paşa’ya saygılarını ifade eden bir konuşma yapmış, ardından Kongre’nin hazırlanma sürecinde görev üstlenen Halkevi Kurumu ile bütün katılımcılara Kongre adına teşekkür edilmişti¹²⁵².

İkinci Tarih Kongresi 20 Eylül 1937 tarihinde saat 15.00’te Mustafa Kemal Paşa’nın himayesinde Dolmabahçe Sarayı’nda açılmıştı. Vekiller, ordu ve hükümet erkânı, mebuslar ve bir çok ilim insanı da kongrede yerini almıştı¹²⁵³. Kongre’ye katılmak üzere birçok profesör ve alim İstanbul’a gelmişti. Yurtdışından Kongre’ye iştirak eden profesörler şunlardı: Berlin Müzesi Eski Müdürü Profesör Sare ve Profesör Mals, Viyanalı Prof. Kopers, Oremburg Üniversitesi Profesörlerinden Gordon Şilde. Kongre, Türk Tarih Kurumu Başkanı Hasan Cemil Çambel tarafından verilen bir nutuk ile açılmıştı. Açılış nutkundan sonra riyaset divanı seçimi yapılmıştı. Kongre başkanlığına, Kültür Bakanı Saffet Arıkan, fahri başkanlığa, Prof. Pittard, asbaşkanlıklara, Afet İnan, Hasan Cemil Çamlıbel ve Halil Ethem seçilmişti¹²⁵⁴. Kongre adına 17.30’da Cumhuriyet Abidesi’ne merasimle bir çelenk koyulmuştu. Ayrıca Türk Tarih Kongresi’ne katılmak üzere İstanbul’a gelen yabancı alimler şerefine Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı Afet İnan tarafından saat 15.00’te Ertuğrul Yatında bir çay ziyafeti verilmişti. Ayrıca alimler Dolmabahçe önünden Florya’ya

¹²⁴⁸ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3939, 4 Temmuz 1932, s. 1.

¹²⁴⁹ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3940, 5 Temmuz 1932, s. 1.

¹²⁵⁰ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3942, 7 Temmuz 1932, s. 1.

¹²⁵¹ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3945, 10 Temmuz 1932, s. 1.

¹²⁵² **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3947, 12 Temmuz 1932, s. 1-3.

¹²⁵³ **Ayın Tarihi**, S: 46, 1-30 Eylül 1937, s. 27.

¹²⁵⁴ **Ulus Gazetesi**, nr: 5802, 21 Eylül 1937, s. 1-4.

oradan da deniz evine kadar dolaştırılmıştı¹²⁵⁵. 21 Eylül 1937 tarihinde Türk Tarih Kurumu tarafından Türkiye'nin tarihini anlatan büyük bir sergi hazırlanmıştı. Bu sergide özellikle Türk kültür hareketinin safhalarını gösteren çok sayıda esere yer verilmişti¹²⁵⁶.

1931 yılında kurulan, daha sonra Türk Tarih Kurumu adını alan, 1932 ve 1934 yıllarında 2 büyük kurultay gerçekleştiren bu kurum, araştırmalarıyla Türk Tarihi'nin gün yüzüne çıkmamış yanlarını bulmuş ve diğer devletler tarafından Türk Tarihi ile ilgili bilgilerin kabul edilmesini sağlamıştı¹²⁵⁷. 1931 yılında kuruluşundan 1937 yılına kadar Türk Tarih Kurumu tarafından bir çok çalışma yapılmıştı. 1937 yılında II. Türk Tarih Kongresinde Kongre Genel Sekreteri Muzaffer Göker kurumun faaliyet raporunu okumuştur. Rapora göre: Türk Tarih tezine uygun bir şekilde ilk ve orta mektepler ile liseler için bir tarih kitabı hazırlandı. Türk Tarihinin ana hatlarını anlatan bir kitap neşredilmeye başlandı. Ayrıca çeşitli tarihi eserler yayımlandı. Bunlar şunlardır: 1- Şemsettin Günaltay-Yakın Şark, 2- İsmail Hakkı Uzunçarşılı-Anadolu Beylikleri, 3- Yusuf Akçura-Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri, 4- Sadri Maksudi-Orta Asya Türk Devletleri, 5- Yusuf Ziya Özer-Eski Mısır. Ayrıca Türk tarihini anlatan yabancı eserlerde Türkçeye çevrildi. Bunlardan bazıları şunlardır: 1- Ebureyhanı Biruni-Malehint, 2- Biruni-Tahtidülnehayetülmesakin, 3- Başkiryaf-Rusya Türklerinin Güzel Sanatlar Kültürü. Bu eserlerin yanında bir de "Belleten" ismiyle bir dergi yayımlanmaya başlamıştı. Aynı zamanda Sillogos Kütüphanesi ile iki özel kütüphane kurum tarafından satın alınmış, Tarih Cemiyeti Kütüphanesi de kuruma devrolmuştu. Böylece kütüphane bünyesinde 20.000 den fazla eser mevcut olmuştu¹²⁵⁸.

Atatürk'te, Türk Tarih Kurumu hakkındaki düşüncelerini şöyle beyan etmişti: *Tarih Kurumu, yaptığı kongre, kurduğu sergi, yurt içindeki kazılar, ortaya çıkardığı eserlerle şimdiden bütün bilim dünyasına kültür görevini yapmaya başlamış bulunuyor*¹²⁵⁹. Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözlerinden yola çıkarak Türk Tarih Kurumu'nun yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür politikaları çerçevesinde kurulmuş olduğu söylenebilir. Söz konusu Kurum ile Türk kültürünün geçmişi

¹²⁵⁵ **Tan Gazetesi**, nr: 870, 20 Eylül 1937, s. 1-10.

¹²⁵⁶ **Tan Gazetesi**, nr: 871, 21 Eylül 1937, s. 7.

¹²⁵⁷ Suna Killi, **a.g.e.**, s. 226.

¹²⁵⁸ **Ayın Tarihi**, S: 46, 1-30 Eylül 1937, s. 41-42.

¹²⁵⁹ Arı İnan (Derleyen), İsmet Parmaksızoglu (Sadeleştiren), **a.g.e.**, s. 328.

araştırılarak Türk Tarihi'nin doğru bir biçimde halka öğretilmesi ve yabancı devletlere Türk Tarihi'nin tanıtılması amaçlanmıştı.

10. İSTANBUL FESTİVALİ

Birçok dünya şehrinde her yıl o şehrin tarihi ve doğal güzelliklerini tanıtmak ve turist çekmek amacıyla festivaller düzenlenir. 1935 yılında İstanbul'da da böyle bir festival yapılmasına karar verilmişti. Daha önceki yıllarda turist çekmek amacıyla tarihi etkinlikler düzenlenmiş, ancak daha fazla turist çekmek için bu etkinliklerin yeterli gelmediği görülmüştü. Bu festivallerin düzenlenmesine dair görev, belediye tarafından belirlenen bir komisyona verilmişti. Bu komisyonun adı "İstanbul Festival Komitesi" olarak adlandırılmıştı. Komite genel itibarıyla Belediye Reisi başkanlığında toplanmıştı¹²⁶⁰. Festival Balkan Haftası'ndan birkaç gün önce düzenlenmiş, festivallerde millî dans, oyun ve şarkılara yer verilmişti.

Festival için Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk ve Romanya'dan 16 kişilik heyet ile Romanya'dan 6 kişilik bir orkestra gelmişti. Komite tarafından hazırlanan programa göre festival 14 Eylül tarihinde Büyükkada'da başlamış, Yat Kulübünde millî kıyafetlerle resmigeçit töreni yapılmış, ardından Lunapark Meydanı'nda millî dans gösterisi yapılmıştı. Balkan Devletlerinden gelen delegeler için lunaparkta dans gösterisi, daha sonra Yat Kulübünde bir balo tertip edilmişti. Gece saat 21.00 itibarıyla havai fişeklerle şenliklere devam edilmiş, ertesi gün ise bayrak çekme töreni ve millî marş gösterisi yapılmıştı. Festivalin ikinci gecesinde Büyükkada'da eğlenceler düzenlenmiş, üçüncü gününde ise millî kıyafetlerle Sirkeci'den Taksim'de bulunan Cumhuriyet Abidesi'ne kadar askeri ve şehir bandoları eşliğinde resmigeçit töreni yapılmıştı.

Festival sebebiyle gelen Balkan Devletleri delegeleri için 4 günlük bir gezi programı hazırlanmış, 20 Eylül tarihinde büyük bir fener alayı kurulmuştur. Bu alaya Balkan Olimpiyatları için gelen delegeler de ulusal kıyafetleriyle katılmıştı. Söz konusu günün akşamı Taksim'de tüm halkın katılabileceği bir balo tertip edilmiş, 23 Eylül günü ise bir müsamere düzenlenmişti¹²⁶¹.

¹²⁶⁰ **Ayn Tarihi**, 1-31 Mart 1937, S: 40, s. 5.

¹²⁶¹ **Tan Gazetesi**, nr: 115-3418, 15 Ağustos 1935, s. 2.

“İstanbul’da 40 Gün 40 Gece” adıyla anılan etkinliklerin birincisi 1935 yılında yapılmıştı. 1936 yılında düzenlenen İkinci Festival etkinleri, 2 Ağustos günü Veli Efendi Çayırı’nda saat 14.00’te at yarışları ile başlamıştı. Festival, Moda Deniz Yarışları ile başlayacaktı. Ancak Moda Deniz Kulübü Fahri Reisi İktisat Vekili Celal Bayar’ın TBMM’de içtimaa davet edilmesi üzerine deniz yarışları 9 Ağustos tarihine ertelenmişti. Ayrıca Festival’in 7 Eylül’de son bulmasına karar verilmişti. 1936 yılında yapılan şenliklerde güzel sanatlar, spor, eğlenceler ve Balkan Festivali için ayrı ayrı haftalar tertip edilmişti. Taksim’de fotoğraf sergisi açılmış, Boğaz’ı yüzerek geçme müsabakası ve itfaiye günü tertip edilmişti¹²⁶².

Üçüncü İstanbul Festivali 31 Temmuz 1937 tarihinde saat 20.30’da Park Otel’de 200 kişilik bir ziyafet ile açılmış, saat 22.30’da Vali ve Belediye Reisi Şükrü Sökmen Süer Bey’in bir konuşması ile sonlanmıştı. Festival’in ilk gününde 13.30’da Moda’da yelken, 14.30’da Dağcılık Kulübünde ise tenis müsabakaları yapılmıştı¹²⁶³. Hariciye Vekaletinin teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 1937 yılında düzenlenen İstanbul Festivali için İstanbul’a iştirak edecek olan elinde pasaportu ve Lejitimasyon kartı bulunan Macar, Bulgar, Yunan, Yugoslav ve Roman delegelerine İstanbul’da kalmaları için 15 Temmuz 1937-15 Eylül 1937 tarihleri arasında iki ay ikamet hakkı verilmişti¹²⁶⁴.

11. EĞİTİM-ÖĞRETİM ALANINDA Kİ GELİŞMELER

11. 1. Eğitim-Öğretim Faaliyetlerine Genel Bir Bakış

İstiklal Savaşı sırasında 1921’de Atatürk’ün önderliğinde 250 kişinin katılımıyla gerçekleştirilen, toplamda 6 gün süren Maarif Kongresi’nin açılması yeni kurulacak devletin eğitime ne kadar önem verdiğini gösterir. Bu dönemde eğitimin amaçları laikleşmeyi gerçekleştirmek, vatanına bağlı nesiller yetiştirmek ve köylüyü eğiterek meslek sahibi yapmaktır¹²⁶⁵. Bu doğrultuda eğitimde laikleşme yolunda bir adım olan “*Tevhidi Tedrisat Kanunu*” 1924 yılında çıkarılmıştı. Böylece bütün eğitim

¹²⁶² **Tan Gazetesi**, nr: 463, 2 Ağustos 1936, s. 1-10.

¹²⁶³ **Tan Gazetesi**, nr: 821, 1 Ağustos 1937, s. 2.

¹²⁶⁴ **BCA**, 30.18.1.2, 76-57-8, 19.06.1937.

¹²⁶⁵ Erol Kapluhan, “Atatürk Dönemi Eğitim Seferberliği ve Köy Enstitüleri”, **Marmara Coğrafya Dergisi**, S: 26, Temmuz 2012, 2012, s. 172-194.

müesseseleri tek bir çatı altında birleşmişti¹²⁶⁶. Mahalle okulları ile medreselerin eğitim vermesi sonlandırılmış, misyoner okulları Bakanlığın kontrolü altına alınmış, Rüştîye ve İdadiler 3 yıl eğitim veren ortaokul ve liseye dönüştürülmüştü¹²⁶⁷. Bu dönemde *Türk Milli Eğitim Sistemi* şu temellere dayanmıştı:

- 1- Birlik ilkesi,
- 2- Cehaletin, ortadan kaldırılması ilkesi,
- 3- Laiklik ilkesi,
- 4- Millilik ilkesi,
- 5- Bilime dayanma ilkesi,
- 6- Eğitimin işe (pratiğe) dayanma ilkesi,
- 7- Disiplin ilkesi,
- 8- Karma eğitim ilkesi¹²⁶⁸,

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla beraber eğitimin temel amacı ilköğretimi yaygınlaştırmak ve herkese okuma-yazma öğretmek olmuştur. Bu doğrultuda eğitimin ücretsiz olması planlanmıştır. Ayrıca ilköğretim 7-14 yaş aralığındaki bütün çocuklara zorunlu hale getirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu düşünce okul ve öğretmen sayısının az olması sebebiyle uygulanamamıştır. Yine de ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarının yaygınlaştırılması için bazı çalışmalar yapılmıştır. 1920 yılında 2480 ilkokul mevcut iken bu sayı 1926 yılında 6060'e, 1934 yılında ise 6544'e, 1937-1938 öğretim yılıyla beraber ise okul sayısı 6700'e çıkarılmıştır¹²⁶⁹.

Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllarda liselere öğrenci hazırlayan ortaokul sayısı ise 72 idi. Öğrencileri meslek sahibi yapmak ve üniversiteye hazırlamak amacıyla 15-17 yaş aralığını kapsayan lise adı verilen eğitim kurumlarının sayısı 1927 yılında 19 iken 1934-1935 eğitim-öğretim yılında 69'a, 1939-1940 eğitim-öğretim yılında ise

¹²⁶⁶ Ufuk Şimşek, Birgül Küçük, Yavuz Topkaya, "Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının İdeolojik Temelleri", *Turkish Studies*, C. 4, S: 4, 2012, s. 2809-2823.

¹²⁶⁷ Cengiz Dönmez, "Atatürk ve Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretim", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S: 14, 2005, s. 255-268.

¹²⁶⁸ ATAM, *a.g.e.*, s. 107.

¹²⁶⁹ Salih Özkan, *Türk eğitim Tarihi*, Tolunay Yayınları, Niğde 1997, s. 103-104.

80'e yükselmişti. Yine 1923-1934 eğitim-öğretim yılında yükseköğretimde öğrenim gören öğrenci sayısı 2912 iken 1930-1931 yılında 4186'ya çıkmıştı¹²⁷⁰.

İnkılapları benimseyen ve yenilikleri gelecek nesillere başarılı bir şekilde anlatabilecek öğretmenler yetiştirmek yolunda ise 1924 yılında *Musiki Muallim Mektebi*, 1926 yılında da *Gazi Eğitim Enstitüsü* ve *Orta Öğretmen Okulu* kurulmuştu¹²⁷¹. Yine 1926'da çıkarılan *Maarif Teşkilatına Dair Kanun* ile eğitim alanında bir önemli adım daha atılmış, *Dil Heyetleri*, *Talim ve Terbiye Dairesi* ve *Maarif Eminlikleri* kurulmuştu¹²⁷². Bu Kanun ile Türkiye 13 *Maarif Eminliği* bölgesine bölünmüş, bu eminliklerin denetimi Eğitim Bakanlığına verilmişti¹²⁷³. Yine bu Kanun ile ilkokul öğretmenlerinin eğitim aldıkları okullar *İlk Muallim Mektepleri* ve *Köy Muallim Mektepleri* olarak 2 sınıfa ayrılmıştı. Bu Kanun'dan sonra da köylere öğretmen yetiştirmek için Denizli ve Kayseri'de *Köy Muallim Mektepleri* açılmıştı¹²⁷⁴.

Çalışmada, eğitim-öğretim faaliyetleri içerisinde alınabilecek Halkevleri, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu gibi gerçekleştirilen atılımlar ayrı başlıklar içerisinde alınmıştır. Çalışmamızı kapsayan süre içerisinde gerçekleştirildiği için burada İstanbul Üniversitesi'nin kurulması ve Köy Enstitülerinin kuruluş aşamalarından bahsedilmiştir. Ayrıca çalışmanın incelendiği 1930-1939 yılları arasında Türkiye'de eğitim alanında Latin harfleri ile birlikte başlatılan okuma-yazma seferberliği Millet Mektepleri ve Halk Okuma Odaları ile gerçekleşmişti. Bu yıllar da ülkenin eğitimine ışık tutan bu kurumlardan daha sonra bahsedilecektir. Söz konusu yıllar da öncelikle halka okuma-yazma öğretilmesi hususunda çalışmalar yapılmıştı. Çünkü Latin Harflerinin kabulüyle eğitim de ki temel amaç bu yönde atılmıştı.

Cumhuriyet'in ilanı ile yükseköğretim kurumlarının da yaygınlaştırılmasına dair adımlar atılmıştı. Bu doğrultuda Ankara'da 1923 yılında *Harp Okulu*, 1925 yılında *Hukuk Mektebi*, 1933 yılında *Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü*, 1934 yılında

¹²⁷⁰ Nurettin Fidan, Münire Erden, **Eğitime Giriş**, Meteksan, Ankara 1993, s. 215-224.

¹²⁷¹ Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s. 64-68.

¹²⁷² Ayşegül Şentürk, "Mustafa Necati Bey'in Bir Eğitim Projesi: Maarif Eminliği", **Belgi**, S: 6, Yaz 2013, s. 743-754.

¹²⁷³ Nurhayat Çelebi, H. Tezer Asan, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Eğitimde Denetim Anlayışı (1923-1946)", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S: 27, Haziran 2016, s. 18-31.

¹²⁷⁴ Mehmet Üstüner, "Geçmişten Günümüze Türk Eğitim Sisteminde Öğretmen Yetiştirme ve Günümüz Sorunları", **İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 5, S: 7, Bahar 2004, s. 63-82.

Milli Musiki ve Temsil Akademisi, 1935 yılında ise *Fen Fakültesi* açılmıştı¹²⁷⁵. Ayrıca 1933 yılında *İstanbul Üniversitesi, Milli Eğitim Bakanlığı* bünyesine bağlı olarak açılmıştı. Bilindiği gibi İstanbul Üniversitesinin kökeni Osmanlı’da 1846 yılında kurulmaya çalışılan ancak kuruluşunu 1863 yılında tamamlayabilen Darülfünuna dayanır. Darülfünunun tam teşekküllü bir şekilde kurulup faaliyete geçmesi ise 1900 yılında olmuştu¹²⁷⁶. *Tevhidi Tedrisat Kanunu* ile Darülfünuna özerk bir statü verilmişti. Bu sebeple Cumhuriyet’le birlikte birçok inkılap yapılmasına rağmen Darülfünun kaldırılmamış, Darülfünun tarafından yeniliklerin desteklenmesi beklenmişti¹²⁷⁷. 1923-1932 yılları arasında faaliyet göstermiş, ancak inkılaplara karşı varlığını sürdüremeyerek 1933 yılında kapatılmıştı¹²⁷⁸.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında eğitime verilen önem, çocukların eğitimleri üzerinde de gelişmeler göstermişti. Bu doğrultuda çocukların bilgi seviyelerini artırmak, gelişmelerine katkıda bulunmak ve eğlenceli bir şekilde eğitim vermek amacıyla 1927 yılında Çocuk Ansiklopedisi yayımlanmaya başlamıştı. Bu eser İngiltere’de 1908 yılında, Amerika’da ise 1910 yılında 10 cilt olarak yayımlanmıştı¹²⁷⁹. 1927 yılında ilk defa yayımlandıktan sonra ise 1930 yılında her 15 günde bir cüz olarak yeniden çıkarılmaya başlamıştı. Ayrıca 1930 yılının Ocak ayının ilk haftasında 29. cüzü yayımlanmış, eski cüzleri almak isteyenlere ise “Resimli Ay” Dergisi’nden tedariki sağlanmıştı¹²⁸⁰.

Cumhuriyet’in ilk kuruluş yıllarında Köy Enstitülerinin faaliyete geçmesinden önce kırsal yaşamda eğitim seviyesini arttırmak amacıyla yukarıda da bahsedildiği gibi köy muallim okulları açılmıştı¹²⁸¹. İlk önce 1936’da *Eskişehir Çifteler*’de bir kurs açılmış, kursa askerliğini *çavuş* ya da *onbaşı* olarak yapmış 84 kişi alınmış bu kişiler

¹²⁷⁵ Nurettin Fidan, Münire Erden, **a.g.e.**, s. 221.

¹²⁷⁶ Zeki Salih Zengin, “Medreseden Üniversiteye”, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 8, S: 2, s. 211-221.

¹²⁷⁷ Fırat Caner, “Darülfünundan İstanbul Üniversitesine Zorunlu Göç, Madunluk ve Bir Şiir”, **TÜRKÜL Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, S: 14, 2018, s. 14-24.

¹²⁷⁸ Sultan Kavili Arap, “Türkiye Yeni Üniversitelerine Kavuşurken: Türkiye’de Yeni Üniversiteler ve Kuruluş Gerekçeleri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 65, S: 1, 2010, s. 1-29.

¹²⁷⁹ Makbule Sarıkaya, “Cumhuriyet Nesline Bilgilik: Çocuk Ansiklopedisi”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C. 7, S: 2, Haziran 2010, s. 177.198.

¹²⁸⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1897, 1 Ocak 1930, s. 6.

¹²⁸¹ Osman Akandere, Nihal Yıldız Yılmaz, “Köy Enstitülerine Alınacak Talebe Hakkında Maarif Vekaletince Yayımlanan 18 Ağustos 1941 Tarihli Genelge’nin Esasları ve Uygulanması”, **Atatürk Dergisi**, C. 6, S: 2, 2017, s. 1-17.

eğitmen olarak yetiştirilmişti¹²⁸². Bu uygulamadan başarılı sonuçlar alınınca 1937’de “Köy Eğitimcileri Kanunu” çıkarılmış, *Eskişehir, İzmir ve Edirne’de “eğitmen”* yetiştirmek amacıyla kurslar faaliyete geçmişti. Daha sonra bu kurslar “Köy Öğretmen Okulu” adını almıştı¹²⁸³. Köy eğitimcileri ve öğretmenleri yetiştirmek için yapılan bu girişimler 1940 yılında “Köy Enstitülerinin” açılmasına zemin hazırlamıştı¹²⁸⁴.

Çalışmanın incelendiği yıllarda eğitim alanında çok sayıda yenilikler yapılmıştı. Bu yeniliklerden birisi projeksiyonun eğitime kazandırılmasıdır. 1930 yılında Gazi Erkek Mektebi’nde öğrencilere ders esnasında projeksiyon ile resimler gösterilmesi için bir sinema salonu tertip edilmişti. Ayrıca diğer okullar da eğitim gören öğrenciler de Gazi Erkek Mektebi’ne getirilerek projeksiyon üzerinden ders işleyebilmeleri sağlanmıştı. Projeksiyon da tarihî resimler, sarı hastalıklara ait levhalar gösterilmişti¹²⁸⁵. Bu gelişme az bir öğrenci kesimine hitap etse de muhakkak eğitim alanında atılan önemli adımlardan bir tanesiydi.

Milli Mücadele yıllarında bile eğitime büyük önem verilmişti. Bu önem cumhuriyetin ilanı ile birlikte her geçen yıl artmıştı. İlköğretimden ortaöğretime, yükseköğretime kadar her alanda gelişmeler kat edilmişti. Devlet tarafından eğitim masrafları için ayrılan bütçede her geçen yıl artmıştı. 1930’lu yıllarda Maarif Müdüriyetleri tarafından bütçeler belirlenerek belediyelere gönderiliyordu. Eğitim alanı için her geçen yıl bütçelerin arttığına kanıt olarak Maarif Vekaletinin 1932 yılı bütçesi gösterilebilir. İstanbul Maarif Vekaletinin 1932 yılı için ilk tedrisat bütçesi 2.700.000 lira idi. Yani geçen yıla oranla 250.000 lira artmıştı. Bütçenin bir önceki yıla artmasına rağmen yeni açılacak 6 okul için hususi bütçeden 60 öğretmenlik tahsisat istenmişti¹²⁸⁶.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 8 Nisan 1929’da alınan bir kararla lise ve yüksekokul mezunu öğrenciler yurt dışına eğitim almak üzere

¹²⁸² Raziye Tamay Başağaç Gül, Nigar Yerlikaya, Aytaç Ünsal Adaca, “PUKÖ Döngüsü Ekseninde Köy Enstitüleri ve Veteriner Fakülteleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Veteriner Hekimler Derneği Dergisi**, C. 91, S: 2, 2020, s. 147-158.

¹²⁸³ Necdet Aysal, “Anadolu’da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 267-282.

¹²⁸⁴ Zeynep Kalyoncuoğlu, “Köy Enstitüleri’nde Hasan Ali Yücel’in Yeri”, **Folklor/Edebiyat**, C. 16, S: 64, 2010, s. 237-244.

¹²⁸⁵ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3053, 9 Ocak 1930, s. 1.

¹²⁸⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2133, 17 Ocak 1932, s. 3.

gönderilebileceklerdi. 1929 yılında çıkarılan bu Kanun'la ilk defa Amerika'ya öğrenci gönderilmişti¹²⁸⁷. Öğrenciler fizik, kimya, matematik, tarih, coğrafya, mühendislik üzerine dersler almak için Avrupa'ya gönderilecekler ve yarışma ile seçileceklerdi¹²⁸⁸. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından tasarlanan bu kanun başarıyla uygulanabilmişti. Örneğin 1934-1935 eğitim öğretim yılı süresince 1 Aralık 1934 günü İstanbul'dan Fransa'ya, matematik eğitimi almak için 5 öğrenci, şapkacılık eğitimi için 1 öğrenci, Almanya'ya, demircilik eğitimi için 2 öğrenci, dökümcülük eğitimi için 1 öğrenci, makine mühendisliği eğitimi için 3 öğrenci, su mühendisliği eğitimi için 1 öğrenci ayrıca 1 öğrencide fizik eğitimi için, 3 öğrenci ise hukuk eğitimi almak için gönderilmişti. Ayrıca 1 öğrenci Belçika'ya elektrik eğitimi için, 2 öğrenci ise istatistik eğitimi almaları için Amerika ve İtalya'ya gönderilmişti¹²⁸⁹.

1930'lu yıllarda Yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilere bir görev teşkil edilmişti. Bu görev Anadolu halkına demokrasi ve inkılap prensiplerinin öğretilmesi idi. Bu doğrultuda Darülfünun ve yüksek mektepler talebesinden 25 kişilik bir grup, 8 Ağustos 1932 tarihinde Anadolu'ya tetkik seyahatine çıkarılmışlardı. 25 kişilik öğrenci grubunda her fakülte ve yüksekokuldan öğrenci bulunmuştu. Ayrıca öğrencilerle birlikte 5 müderris bu seyahate çıkmışlardı. Gezinin Bandırma'dan başlayarak Balıkesir, Kütahya, Eskişehir, Ankara, Sivas, Çankırı istikametinde olması planlanmıştı. Fen Fakültesi Dekanı Mustafa Hakkı Bey'de bu gezide yer alacaktı. Seyahate çıkmadan önce hazırlıklar Milli Türk Talebe Birliği binasında yapılmıştı¹²⁹⁰. Bu gezi programı hem öğrencilere hem de halka yönelik bu programdı. Öğrenciler ülkelerini gezerek keşfedecekler, bu keşif sayesinde de halkı inkılaplar konusunda bilinçlendireceklerdi. Söz konusu yıllarda çok amaçlı bu program şüphesiz takdir edilecek düzeydedir.

1930'lu yıllarda yükseköğretim de öğrenim gören öğrenciler için yabancı bilim adamları getirtilerek, bu bilim adamları tarafından konferanslar verilmesi sağlanmıştı. Bu doğrultu da 1933 yılında Avusturya'dan Prof. Dr. M. Tschermark ve Prof. Dr. M. Adametz getirtilmişti. Prof. Dr. M. Tschermark ve Prof. Dr. M. Adametz

¹²⁸⁷ Cemal Avcı, **a.g.e.**, s. 141.

¹²⁸⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2327.

¹²⁸⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3154, 19 Kasım 1934, s. 3.

¹²⁹⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2332, 8 Ağustos 1932, s. 3.

25 Mayıs 1933 tarihinde Darülfünun'da “Tohum Islahçılığı ve Yenilikleri” ve “Ev Hayvanlarının Menşei” üzerine konferanslar vermişlerdi¹²⁹¹.

Maarif Vekaleti tarafından öğretmenlerin de kendilerini geliştirmeleri ve bilgi düzeylerini arttırmalarına yönelik çalışmalar yapılmıştı. Bu doğrultu da İstanbul'da öğretmenler için 8 Temmuz-8 Ağustos 1933 tarihleri arasında Prof. Dr. M. Poset'in idaresinde Fransızca, İngilizce ve Almanca dillerinde lisan kursu açılmıştı. İngilizce kursuna lise ve orta mektep muallimleri zorunlu olarak katılacaklardı. Anadolu'dan gelecek muallimler için yol parası ve kalacak yerleri Maarif Müdürlüğü tarafından ayarlanmıştı. Fransızca ve Almanca kurslarına ise yalnızca İstanbul'da ikamet eden muallimlerin katılması zorunluydu¹²⁹².

Çalışma kapsamında incelenen yıllar da İstanbul Maarif İdaresinin ilkokul öğretmenleri ve talebelerinin devam ve izinleri hakkında çok önemli kararlar aldığı görülmüştür. Bu kararlara göre İstanbul'da 10 tane sağlık odası kurulacaktı. Maarif idaresinde görev alan sağlık müfettişleri bu odalarda muallim ve talebeleri daimi gözlem ve tedavi altında bulunduracaklardır. Öğretmenler hasta oldukları zaman dışarı çıkabilecek durumda iseler odalara bizzat gidip muayene olabilecekler, gidemeyecek durumda iseler doktorlar hastaların evlerine gideceklerdi¹²⁹³. İstanbul Maarif İdaresi tarafından alınan bu kararla öğretmen ve öğrencilerin izin konusunu su istimal etmelerinin önüne geçilmek istenmiştir.

11. 2. Millet Mektepleri

Cumhuriyet'in ilanıyla toplumun eğitim seviyesinin yükseltilmesi yeni kurulan devletin temel prensiplerinden birisi olmuştu. Bu doğrultuda yabancı eğitimciler getirilmiş, *İlköğretim Genel Müdürlüğü* tarafından 1927 ile 1928 yıllarında 3304 tane *Halk Dershanesi* açılmıştı. Ancak bu dershanelerde yapılan çalışmalar, Arap Harfleri ile okuma-yazma oranının arttırılamayacağını kanıtlamıştı¹²⁹⁴.

1928 yılında Latin harflerinin kabul edilmesiyle yeni alfabeyi halka öğretmek ve toplumun okuma-yazma oranını arttırmak için aynı yıl “*Millet Mektepleri*” adı

¹²⁹¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2617, 26 Mayıs 1933, s. 3.

¹²⁹² **Milliyet Gazetesi**, nr: 2651, 29 Haziran 1933, s. 3.

¹²⁹³ **Tan Gazetesi**, nr: 589, 6 Aralık 1936, s. 2.

¹²⁹⁴ Mustafa Albayrak, “Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları (1928-1935)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 10, S: 29, 1994, s. 471-482.

verilen okullar açılmıştı¹²⁹⁵. Millet Mekteplerinin açılması hakkındaki Kanun 11 Kasım günü *Bakanlar Kurulu* tarafından onaylanarak 24 Kasım tarihinde de yürürlüğe koyulmuştu¹²⁹⁶. *Millet Mektepleri* için *Milli Eğitim Bakanlığına* bağlı olarak Türkiye'nin il, ilçe, bucak ve köylerinde kurullar oluşturulmuş, okulların araç-gereç gibi eşyaları ile diğer tüm gereksinimleri bu kurullar aracılığıyla sağlanmıştı. Bu mekteplerin bünyesinde “A ve B Dershaneleri, Halk Okuma Odaları, Köy Yatı Mektepleri” oluşturulmuş, 16-45 yaş arasında ki kişiler okullara gitmeye mecbur tutulmuştu¹²⁹⁷. A Dershanelerine hiç okuma-yazma kişiler ile yalnızca Arap harflerini bilen kişiler alınmış, bu dershanelerde eğitim Kasım ayı ile Şubat ayları arasında verilmişti. B Dershanelerine ise A Dershaneleri bitiren kişiler alınmış buralarda okuma-yazma haricinde dersler öğretilmişti¹²⁹⁸. Bu dersler *Kıraat ve Tahrir, Hesap ve Ölçüler, Yurt Bilgisi ve Sağlık Bilgisi* gibi derslerdi. Ayrıca okuma yazmayı öğrenen kişilerin okumalarını ilerletmek amacıyla *Halk Okuma Odaları* açılmıştı¹²⁹⁹. Şehir, kasaba ve okul olan köylerde açılan mekteplere “sabit”, okulu bulunmayan köylere öğretmenlerin atanması ile kurulan mekteplere ise “seyyar” adı verilmişti¹³⁰⁰. Türkiye'nin her yerinde açılmasına karar verilen okuma odaları ilk olarak Beşiktaş'ta Halk Fırkası binasında açılmıştı. Okuma odalarının açılması için bütçeye yeterli miktarda tahsisat yapılmıştı. Bu odaların açılma amacı konferanslar düzenlenmesinin sağlanması ve muhtelif kitapların bulundurulmasıdır¹³⁰¹.

¹²⁹⁵ Mehmet Kayıran, Mustafa Yahya Metintaş, “Latin Kökenli Yeni Türk Alfabesine Geçiş Süreci ve Millet Mektepleri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 24, Ağustos 2009.

¹²⁹⁶ İbrahim Bozkurt, Birgül Bozkurt, “Yeni Alfabenin Kabulü Sonrası Mersin’de Açılan Millet Mektepleri ve Çalışmaları”, **ÇTTAD**, C. 8, S: 18-19, 2009, s. 117-135.

¹²⁹⁷ Saime Yüceer, “Türkiye’nin Aydınlanma Sürecinde Bir Kültür Devrimi: Millet Mektepleri,” **VIIIth International Congress on the Economic and Social History of Turkey**, 2006, s. 41-53.

¹²⁹⁸ Mustafa Kılınç, “Reflections of the Millet Mektepleri According to the Cumhuriyet Gazetesi of 1929 Education Activities”, **International Journal of Social Science Research**, C. 7, S: 1, 2018, s. 93-102.

¹²⁹⁹ Yücel Namal, “Sinop Millet Mektepleri (1928-1935)”, **Belgi**, S. 19, Kış 2020, s. 1766-1785.

¹³⁰⁰ Fatih Özen, “Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri: Edirne Örneği (1928-1935)”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 40, S: 70, 2021, s. 342-361.

¹³⁰¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1422, 26 Ocak 1930, s. 3.

Millet Mekteplerinin açılış günlerinde şehir ve köylerin süslenmesine, konuşmalar yapılmasına, müzikler çalınmasına karar verilmiş, 1929 yılında gerçekleştirilen ilk açılışından itibaren şaşalı törenler yapılmıştı¹³⁰².

Çalışmamız kapsamında Millet Mekteplerinin açılışına dair ilk bilgiye 1930 yılında Ankara ile ilgili haberlerde rastlanmıştır. Ankara’da da 1930 yılında Millet Mektepleri 1 Kasım akşamı açılmıştı. Mekteplerin açılışı davullarla kutlanmıştı. 1929 yılında inşa edilen 100 mektepten 80’i eğitim-öğretime başlamıştı. Mekteplerde 4 gün gündüz kadınlara, 4 gece de erkeklere eğitim verilmişti. Dersler pazartesi, çarşamba, perşembe ve cumartesi günleri yapılmıştı¹³⁰³.

İstanbul’da da 1930 yılında 500 Millet Mektepleri 1 Kasım tarihinde açılmıştı. Her mektepte açılış törenleri coşkulu bir şekilde yapılmıştı. Mektep müdürleri konuşmalar yapmış, müsamereler düzenlenmişti. Her dershanede 50 öğrenci kayıtlıydı¹³⁰⁴.

Ankara’da Millet Mektepleri her yerde olduğu gibi 1931 yılında 1 Kasım tarihinde açılmıştı. Halk tedrisatını yapacak okulların kapılarına halkın başvuru yapması için ilanlar asılmıştı. 1931-1932 yılı için Ankara Maarif Müdüriyeti 18 dershane açmaya karar vermişti. Bu dershanelerin 6’sı umumi hapishanelerde, 3’ü İnönü, 3’ü Cumhuriyet, 3’ü Gazi ve 3’ü de İsmet Paşa İlkokullarında açılmıştı. Ayrıca vilayet dahilinde okul bulunmayan 50 kadar köye, Maarif Müdürlüğü tarafından atanan öğretmen gönderilecekti¹³⁰⁵.

İstanbul’da 1931 yılında 1 Kasım günü saat 09.00’da Millet Mektepleri açılmıştı. Her mektepte ayrı törenler yapılmış, müsamereler verilmişti. Dersler bir akşam kadınlara, bir akşam erkeklere olmak üzere verilmeye başlanmıştı. Ayrıca mektebe devam mecburiyeti olmakla birlikte katılmayanlardan para cezası alınacaktı¹³⁰⁶.

Millet Mektepleri 1932 yılında da 1 Kasım tarihi itibarıyla açılacak ve eğitim-öğretime başlayacaktı. Mekteplerde a ve b olmak üzere iki şube bulunacak ve Maarif

¹³⁰² Fezade Bayraktutan, “Millet Mekteplerinin Halk Eğitimi Açısından İncelenmesi”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, S: 37, 2020, s. 119-150.

¹³⁰³ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3343, 2 Kasım 1930, s. 2.

¹³⁰⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1698, 2 Kasım 1930, s. 5.

¹³⁰⁵ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3701, 3 Kasım 1931, s. 1.

¹³⁰⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2057, 2 Kasım 1931, s. 3.

Müfettişleri tarafından bu şubeler teftiş edilecek ve yeni açılacak kurslar için de incelemeler yapılacaktı¹³⁰⁷. 1932 yılında İstanbul'da 45 Millet Mektebi faaliyete geçmişti. Ayrıca okullara devam mecburiyeti olup devam etmeyen kişiler ihtiyar heyeti tarafından belirlenip haklarında kanuni işlem başlatılacaktı¹³⁰⁸. Millet mektepleri 1928 yılından 1936 yılına kadar faaliyet göstermiş, ancak 1932 yılından sonra aktifliğini kaybetmişti. Bu tarihten sonra okuma-yazma öğretilmesi hususunda *Halk Okuma Odaları* daha aktif hale gelmişti¹³⁰⁹.

İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından 1934 yılında Millet Mekteplerinin 5 yıllık faaliyet raporu hazırlanmıştı. Millet Mekteplerinde 5 yıl içinde Latin harfleriyle toplamda 1.247.149 kişiye okuma yazma öğretilmişti. 1927 yılında Arap harfleriyle okuma yazma bilenlerin sayısı 1.111.000 kişi idi. 1928-1933 yılları arasında Millet Mektepleri tarafından okuma-yazma öğretilen kişi tablosu şöyledir¹³¹⁰;

Yıl	Erkek	Kadın	Toplam
1928-1929	397.478	199.534	597.010
1929-1930	180.255	82.168	262.423
1930-1931	144.446	43.865	188.311
1931-1932	85.120	23.350	108.470
1932-1933	75.793	15.142	90.935
Toplam	883.090	364.059	1.247.147 ¹³¹¹

Tablo 10. Millet Mektepleri Tarafından 1928-1933 Yılları Arasında Okuma-Yazma Öğretilen Kişi Sayısı

Millet Mekteplerinin açılmasının ardından 1935 yılına gelindiğinde Türkiye'de kadınlardaki okuma-yazma oranı %10,5, erkekler de ise %29,3'e çıkmıştı¹³¹². 1920 yılında okuma-yazma oranı %20 iken 1935'te %37, 1940'ta ise %43 oranında yükselmişti. Millet mektepleri 1928 yılından 1936 yılına kadar faaliyet

¹³⁰⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2411, 26 Ekim 1932, s. 3.

¹³⁰⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2417, 2 Kasım 1932, s. 3.

¹³⁰⁹ Abdullah Kara, "Türkiye'de Alfabe Değişiminden Sonra Yeni Harflerin Yaygınlaştırılması ve Halk Eğitiminde Millet Mekteplerinin Rolü ve Önemi", **Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi**, C. 4, S: 1, Haziran 2020, s. 114-141.

¹³¹⁰ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4522, 22 Şubat 1934, s. 1.

¹³¹¹ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4522, 22 Şubat 1934, s. 1. Ek: 16.

¹³¹² Mustafa Kılınç, a.g.m., s. 93-102.

göstermiş ancak 1932 yılından sonra aktifliğini kaybetmiş ve okuma-yazma öğretilmesi hususunda *Halk Okuma Odaları* daha aktif hale gelmişti¹³¹³.

11. 3. Yabancı Okullar

İstiklal Savaşı sırasında *yabancı okulların* bölücü çalışmaları Mustafa Kemal Paşa ve İstiklal Savaşı öncüleri tarafından fark edilmişti. Bu sebeple bu okulların sorun teşkil etmelerinin önüne Lozan Barış Antlaşması'yla, ardından da *Tevhidi Tedrisat Kanunu* gibi düzenlemelerle geçilmeye çalışılmıştı. Lozan Antlaşması'yla bu okulların denetimi Türkiye'ye bırakılacak, denetim *Türk Milli Eğitim Bakanlığı Müfettişleri* tarafından yapılacaktı¹³¹⁴. Daha sonra çıkarılan *Tevhidi Tedrisat Kanunu* ile de bütün okulların laikleştirilmesi yolunda adımlar atılmıştı. Böylece bu okullarda *mabet* dışında yer alan yerlerde dinî her hangi bir objenin yer alması ve bu okullarda yapılan dinî törenlere dışarıdan bir kişinin katılması yasaklanmıştı¹³¹⁵. 1923-1924 yılı döneminde Millî Eğitim Bakanlığının aldığı kararlara uymayan yabancı okullar kapatılmıştı. Ayrıca 1926 yılında "*Maarif Teşkilatı Kanunu*" ile bu okullarda *Türkçe, tarih, sosyoloji ve coğrafya* derslerinin eğitiminin Türk öğretmenler tarafından Türkçe olarak verilmesine karar verilmişti¹³¹⁶.

İstanbul'da yabancı okulların denetlenmesine dair çalışmalar 1930 yılında Maarif Emanetine gelen şikayetler üzerine artmıştı. Bu denetlemeler sonucunda okul ve kilise binalarının bitişik ya da aynı binada olması sebebiyle binaların ayrılmasına ya da binalar üzerinde tadilat yapılmasına dair bir karar alınmıştı¹³¹⁷.

Maarif Vekaleti 1930 yılında "*hususî mektepler*" için bir talimatname hazırlamıştı. Bu talimatnameye göre özel okulların bir yıllık ders programları belirlenmişti. Ayrıca bazı Ermeni Liselerinde okutulan tarih ve coğrafya gibi derslerin Ermeni öğretmenler tarafından öğretildiği gözlemlenmişti. Bunun üzerine yabancı okullarda da 1930 yılından itibaren lisan ve edebiyat derslerine daha fazla önem

¹³¹³ Abdullah Kara, a.g.m., s. 114-141.

¹³¹⁴ Sezen Kılıç, "Cumhuriyet Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 21, S: 61, 2005, s. 259-280.

¹³¹⁵ Ayten Sezer, **Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1994, s. 34-37.

¹³¹⁶ Engin Deniz Tanır, "Lozan Barış Antlaşması Sonrasında Türk Basınında Fransız Okulları Sorunu (1923-1924)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 56, Bahar 2015, s. 177-208.

¹³¹⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1897, 1 Ocak 1930, s. 4.

verilecekti. Ayrıca bu okulların söz konusu yıldan itibaren denetlemeleri daha sıkı yapılacaktı¹³¹⁸.

12. SAĞLIK ALANINDAKİ GELİŞMELER

TBMM'nin açılmasının ardından 2 Mayıs 1920'de sağlık alanında bir adım atılarak “*Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaleti*” kurulmuştu. Vekalet tarafından sağlık hizmetleri ile ilgili bir program hazırlanmıştı. Bu programa göre

- 1- *Devletin sıhhat teşkilatı tüm ülke genelinde yaygınlaştırılacak,*
- 2- *Çok miktarda doktor yetiştirilecek,*
- 3- *Ebelerin sayısı köylere oranla çoğaltılacak,*
- 4- *Küçük sıhhat memurlarının sayısı ve bilgisi yükseltilecek,*
- 5- *Annelerin ve çocukların sağlıklarını korumak için doğum ve çocuk bakımevleri açılacak,*
- 6- *Verem Sanatoryumları çoğaltılacak,*
- 7- *Sıtma, frengi,, trahom gibi salgın hastalıklarla mücadele edilecekti*¹³¹⁹.

Sağlık Bakanlığı söz konusu tarihte kurulmasına rağmen onun teşkilatlanması ve gelişmesi 1925 yılında olmuştu¹³²⁰. Sağlık Bakanlığı, sağlıklı bireyler ve nesiller yetiştirmenin önemi üzerinde durarak sağlık hizmetlerini yurdun her yanında hızlı bir şekilde ilerletmeye yönelik çalışmalar yapmıştı¹³²¹. Tanı ve tedavi merkezleri, doğum ve çocuk bakım evleri, hastaneler, Hıfzıssıhha müessesesi ve okulu açılmış, sağlık çalışanı yetiştirilmiş, bulaşıcı hastalıkların yayılması engellenmeye çalışılmıştı¹³²². Bu doğrultuda Dr. Refik Saydam'ın Bakanlığı Dönemi'nde 1926 yılında bir Kanun çıkarılarak hastane ve dispanserlerin bakanlık bünyesinde açılmasına karar verilmişti.

¹³¹⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1597, 23 Temmuz 1930, s. 3.

¹³¹⁹ Fatih Tuğluoğlu, “Türkiye’de Sıtma Mücadelesi (1924-1950)”, **Türkiye Parazitoloji Dergisi**, C. 32, S: 4, 2008, s. 351-359.

¹³²⁰ Umut Karabulut, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr. Refik Saydam'ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri (1925-1937)”, **ÇTTAD**, C. 15, Güz 2007, s. 151-160.

¹³²¹ İlyas Topçu, “Demokrat Parti Dönemi Kars'ta Sağlık Hizmetlerinde Yaşanan Gelişmeler”, **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, C. 11, S: 18, 2019, s. 2555-2578.

¹³²² Ercan Çağlayan, “Diyarbakır'da Sağlık Alanındaki Gelişmeler (1923-1946)”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, C. 6, S: 6, 2013, s. 351-365.

Yine 1926 tarihinde çıkarılan bir Kanun’la her vatandaşın hafta sonunda da sağlık hizmeti alabilmesi sağlanmıştı¹³²³. Refik Saydam’ın Bakanlığı döneminde doktorluk mesleği ile diğer sağlık personellerinin çalışma yapısını düzenleyen “*Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun*” çıkarılmıştı. Bu Kanun, hekimlerin, dişçilerin, ebelerin, sünnetçilerin ve hastabakıcıların çalışma programları belirlenmişti¹³²⁴.

1928 yılında toplum sağlığını korumak için bulaşıcı hastalıkların önlenmesi amacıyla *biyolojik* maddeleri üretmek ve geliştirmek için *Hıfzıssıhha Müessesesi* kurulmuştu¹³²⁵. 1930 yılında ise *Umumi Hıfzıssıhha Kanunu* çıkarılmıştı. Biyolojik maddeleri geliştirmenin yanında bu Kanun ile çiçek hastalığı sebebiyle yeni doğan çocukların 0-4 ay içerisinde aşı vurulmaları ve her vatandaşın 30 yaşına kadar 5 yılda bir olmak koşuluyla aşı vurulması mecburi hale gelmişti¹³²⁶. Ayrıca bu yıllarda halk sağlığını korumak ve bulaşıcı hastalıklara karşı alınacak önlemler üzerine 1925-1927 yıllarında *Millî Tıp Kongreleri* yapılmıştı. Bu kongrelerde *sıtma*, *verem*, *trahom* ve *frengi* gibi bulaşıcı hastalıklar üzerine müzakereler yapılmıştı¹³²⁷.

Cumhuriyet Dönemi’nde *sıtma*, *trahom*, *frengi* ve *çiçek* gibi bulaşıcı hastalıklarla ilgili yoğun çalışmalar yapılmıştı. Toplum sağlığını olumsuz yönde etkileyen *frengi* için *Frengi Kanunu* çıkarılmış, hastalığı önleyici aşılar üretilmeye başlanmış, *sıtma* ile mücadele için vatandaşa ilaç dağıtılmış ve hastalığa sebep olan batakliklar kurutulmuştu¹³²⁸. Sıtma ile mücadele etmek yolunda atılan ilk adım 1924 yılında bir rapor hazırlanması ile olmuştu. 1925 yılında yapılan I. Milli Tıp Kongresi’nde de sıtma ile mücadele üzerinde durulmuş, 1926 yılında *Sıtma Mücadelesi Kanunu* çıkarılmış, 1938 yılına gelindiğinde ise Türkiye’de 16 şehirde

¹³²³ Halil İbrahim Aksakal, “Dr. Refik Saydam Önderliğinde Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetlerini Modernleştirme Çabaları”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 27, S: 1, 2017, s. 219-231.

¹³²⁴ Umut Karabulut, a.g.m., s. 151-160.

¹³²⁵ Gürkan Tekin, **Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti’nden Sağlık Bakanlığı’na (1920-200)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2011, s. 49.

¹³²⁶ Ali Gürsel, “Atatürk Dönemi Sağlık Politikaları ve Uygulamaları”, **Asya Minor Studies**, C. 2, S: 3, Ocak 2014, s. 1-11.

¹³²⁷ Hilal Özkaya, “Cumhuriyet Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele”, **TAHUD**, C. 20, S: 2, 2016, s. 77-84.

¹³²⁸ Abdülaziz Kardaş, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bitlis’te Sağlık Hareketleri”, **Bingöl Araştırmaları Dergisi**, C. 6, S: 1, 2019, s. 145-156.

Sıtma Savaş Komisyonu kurulmuştu¹³²⁹. Bu doğrultuda 1930 yılının Şubat, Mart, Nisan, Mayıs ayı zarflarında çeşitli arazi ıslahı yapılmıştı. Eskişehir Çifteler köyünde bulunan 700, Menteşe mıntıkasında 10.000, Salihli Kasabası'nda 700, Samsun mıntıkasında 10.000 ve Adana mıntıkasında 4000 dönüm bataklık kurutulmuştu¹³³⁰.

Cumhuriyetin ilk yıllarında devletin karşı karşıya kaldığı bir diğer hastalık olan trahom ile mücadele için 1925 yılında çalışmalar yapılmaya başlanmıştı. Güney ve Doğu Anadolu illerinde hastalığın müdahalesinin ve tedavisinin yapılacağı sağlık merkezleri açılmıştı¹³³¹. 1933 yılında Adana, Gaziantep, Besni, Kilis, Adıyaman, Maraş, Malatya, Urfa ve Siverek'te trahomla mücadele için hastane ve dispanserler açılmıştı. 1936'da 150, 1938 yılında ise 160 yatak kapasiteli hastaneler kurulmuş ve çok sayıda trahom mücadelesi yapılmıştı¹³³².

Frengi ile mücadele için 1925'de *Frengi Komisyonu* kurulmuş, *frengi tedavi usulleri* belirlenmişti. Bu tespitler dahilinde Sağlık Bakanlığı tarafından *Frengi Tedavi Talimatnamesi* yayınlanmıştı. Yine bu yıl *Frengi Mücadele Teşkilatları* açılmıştı¹³³³. 1926-1937 yılları arasında 1.103.439 frengi hastasının muayenesi yapılmış, 6000 hastanın da tedavisi gerçekleşmişti. Türkiye Devleti, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte frengi hastalığı ile sıkı bir mücadeleye girmişti. Çalışmamızı kapsayan dönemde, 1938 yılında hastalıkla mücadele konusunda toplumu bilgilendirmek ve hastalığın önüne geçmek adına *Frengi Tedavisi Talimatnamesi* yayınlanmıştı¹³³⁴. Bu dönemde diğer bir bulaşıcı hastalık olan çiçek hastalığı ise 1938 yılında İran'dan, 1942-1944 yılları arasında da Suriye ile Irak'tan gelerek bir yayılma gösterdi. Hastalık aşı ile birlikte 1950'li yıllarda kontrol altına alınmıştı¹³³⁵.

¹³²⁹ Deniz Sezgin, "Cumhuriyet Dönemi Sağlık İletişimi Uygulamalarında İlkeler: Türkiye'de Sıtma İle Mücadele", **Akademik Bakış Dergisi**, S: 50, Temmuz-Ağustos 2015, s. 33-47.

¹³³⁰ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3181, 23 Mayıs 1930, s. 1-3.

¹³³¹ Hamdi Doğan, "Cumhuriyet Döneminde Adıyaman ve Besni'de Trahom (1925-1975)", **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, C. 16, S: 2, 2017, s. 461-489.

¹³³² Mehmet Evsile, "Cumhuriyet Döneminde Sağlık Hizmetleri (1923-1950)", **Kesit Akademi Dergisi**, Yıl. 4, S: 13, Mart 2018, s. 1-19.

¹³³³ Süleyman Tekir, "Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1923-1930)", **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S: 65, Mayıs 2019, s. 407-430.

¹³³⁴ Gül Karacaer Çakır, "Cumhuriyet Dönemi Toplum Sağlığı Politikalarında Bulaşıcı Hastalıklar 1920-1940", **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 53, Ağustos 2021, s. 202-228.

¹³³⁵ Murat Karataş, "Atatürk Dönemi Sağlık Politikaları ve Salgın Hastalıklarla Mücadele", **Scientific Developments for Social and Education Sciences**, Chapter: 14, 2021, s. 264-281.

1923'te Türkiye'de bulunan 40 sağlık kuruluşunda toplamda 4595 yatak mevcutken, 1934 yılına gelindiğinde bu sayı 9966'ya yükselmişti. 1926'da hastanelerde 1039 doktor varken 1945 yılında doktor sayısı 5200'e ulaşmıştı¹³³⁶. Çalışmamızı kapsayan dönemde, 1937 yılına kadar Sağlık Bakanlığı görevini Refik Saydam, bu tarihten itibaren de Ahmet Hulusi Alataş üstlenmişti.

Sihhat ve İctimai Muavenet Vekili Dr. Ahmet Alataş'ın vekilliği zamanında bulaşıcı hastalıklar ile mücadeleler devam etmiş, sağlık personeli arttırılmaya çalışılmıştı. Zonguldak ve Ergani'de hastane, Konya'da *Ebe Okulu* açılmış, *kuduz serumu* üretimi gerçekleştirilmişti¹³³⁷.

Zehirli gazlardan korunmak için takılan maskeler sağlık için gerekliydi. Bu gerekliliği gidermek için Kızılay tarafından Ankara Mamak'ta 1 Kasım 1935 tarihinde Zehirli Gaz Fabrikası açılmıştı. Açılış törenine, bakanlar, kamutay başkanları, sayıtlar ve çok sayıda davetli katılmıştı. Sağlık Bakanı Refik Saydam, yaptığı konuşmada fabrikanın günde 8 saat çalışarak yılda 100 bin maske üreteceğini belirtmişti. Fabrikanın kurulması için hükümet tarafından 1.270.000 lira ödenek tahsis edilmişti. Bu tahsisatın 800.000 lirası inşaat, su, yol ve kontrol işleri için, 333.000 lirası 25.000 maskenin iptidai maddesi için, 56.000 lirası ihtiyat için, 86.000 lirası ise fenni idare masrafları ile işçilerin ücretlerinin ödenmesi için ayrılmıştı¹³³⁸.

12. 1. Etibba Odaları

Tabip Odaları, Türkiye'de *Etibba Odaları* adıyla 1928 yılında kurulmuştu. Ayrıca Kurucu Başkanı *Tevfik Salim Paşa* idi¹³³⁹. Etibba Odaları, kongreler düzenlemiş, doktor ve eczacıların çalışma standartlarını, görev ve yükümlülüklerini denetlemiştir.

Etibba Odalarına doktorların kayıt yaptırmaları zorunlu idi. İstanbul Etibba Odasına 1930 yılında 3000 doktor kayıt yaptırmıştı. Etibba Odalarına kayıt yaptırmamanın önüne geçmek için para cezası sistemi uygulanmıştı. Böylece odaya

¹³³⁶ Mehmet Evsile, a.g.m., s. 1-19.

¹³³⁷ Gamze Nesipoğlu, "Olgusal Bir Yapı Olarak Sağlık Politikaları: 1920-1960 Yılları Arası Cumhuriyet Döneminin Tarihsel İzleği", **Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi**, C. 21, S: 1, 2018, s. 165-177.

¹³³⁸ **Ulus Gazetesi**, nr: 5125, 1 Kasım 1935, s. 1.

¹³³⁹ M. Sezai Berber, "Demokratik Kitle Örgütü Olarak Türk Tabipleri Birliği", **Türk Kütüphaneciliği**, C. 23, S: 4, 2009, s. 894-901.

kayıt yaptırmayanlardan 50 ila 100 lira arasında para cezası kesilmesi planlanmıştı¹³⁴⁰. Gazeteler incelendiğinde Etıbbı Odası toplantılarının 6 ayda bir yapıldığı görülmüştür. Her şehirde bir Etıbbı Odasının var olduğu anlaşılmıştır. Ancak gazetelerde bu odaların yalnızca 1930, 1931 ve 1932 yıllarında ki toplantılarına ulaşılabilmektedir. Bu toplantılar doğrultusunda ulaşılan bilgilere aşağıda değinilecektir.

Etıbbı Odasının İlk Kongresi 7 Mart 1930 tarihinde Darülfünun Konferans Salonu'nda Tevfık Salim Paşa'nın başkanlığında gerçekleşmişti. Konferansta öncelikle mesai raporu okunmuş, ardından bütçe okunarak Heyeti Umumiyenin tasvibi arz edilmişti¹³⁴¹.

TBMM'nin 4 Haziran 1930 tarihli oturumunda alınan bir karar ile eczacıların da Etıbbı Odalarına kayıt yaptırmaları ve odalarda yapılacak seçimlere katılmaları zorunlu hale getirilmişti. Ayrıca Etıbbı Odaları bünyesinde yapılan divanlarda bir eczacının aza olarak bulunması zorunlu olmuştu. Odalara kayıt yaptırmayan ancak eczacılık yapan eczacılardan 5-50 lira arası, meslekten men edilmesine rağmen eczacılık yapan kişilerden ise 50 liradan aşağı olmamak üzere para cezası alınacaktı¹³⁴².

Etıbbı Odası Kongresi 30 Ocak 1931 tarihinde saat 14.15'de Dr. Tevfık Salim Paşa'nın öncülüğünde açılmıştı. Asli azalığa Mustafa Nail Bey ve Müeyyet İhsan Bey, yedek azalığa ise Hasan Rauf Bey ve Bursalı Muzaffer Bey seçilmişti. Kongrede alınan kararlar şunlardı:

1- İstanbul'da doktor sayısının fazla olması sebebiyle, burada bulunan bir kısım doktor Anadolu'nun çeşitli yerlerine gönderilecekti.

2- Doktorlardan alınan kazanç vergisi düşürülecekti¹³⁴³.

Etıbbı Odası tarafından yukarıda alınan kararlarla öncelikle Anadolu'ya sağlık hizmetlerinin ulaştırılması doğrultusunda bir karara varıldığı görülmüştür. Doktorlardan alınan kazanç vergisinin düşürülmesi ile de doktorların mesleklerine bağlılıkları arttırılmak istendiği söylenebilir. Böylece doktorların az vergi ödemeleri, onlara emeklerinin karşılığını vermekle doğru orantılıydı.

¹³⁴⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1406, 10 Ocak 1930, s. 1.

¹³⁴¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1463, 8 Mart 1930, s. 1.

¹³⁴² **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre III, C. 20, İ: 3, 4 Haziran 1930, s. 48.

¹³⁴³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1788.

İstanbul Etıbbı Odası altı aylık toplantısını 31 Temmuz 1931 tarihinde 14.00’te Türk Ocağı Binası’nda Tevfık Salim Paşa’nın başkanlığında yapmıştı. Tevfık Salim Paşa öncelikle Etıbbı Odasının altı aylık faaliyet raporundan bahsetmiş daha sonra doktorların kazanç vergisi ile ilgili bir konuşma yapmıştı. Hıfzıssıhha Kanunu gereğince bazı hastalıkların devlete bildirilmesine dair verilen karara uymayan doktorlar hakkında ceza uygulaması yapılacağını da ayrıca konuşmasına eklemiřti¹³⁴⁴. Bu kanun devlet tarafından bütün hastalıkların takip edilmek istendiğini göstermiştir. Zaten hastalıkların önüne geçebilmek için bu bir gereklilikti.

İstanbul Etıbbı Odası İdare Heyeti 22 Ocak 1932 tarihinde saat 14.00’te halkevinde senelik kongresini içtima etmişti. Kongre riyasetine Tevfık Salim Paşa seçilmişti. 1931 senesinin faaliyet raporu okunmuş ve tasdik edilmişti. Ayrıca 1932 yılı bütçesi müzakere edilmişti. Bütçeye memur maaşları için 2700 lira, demirbaş eşya için 500 lira tahsisat konmuřtu¹³⁴⁵.

12. 2. Veremle Mücadele Cemiyeti

Cumhuriyet’in kuruluşu itibarıyla verem hastalığı ile mücadeleye çok önem verilmişti. 1923’te Balıkesir ve İzmir’de “*Verem Dispanserleri*” ile 1924’te İstanbul’da 50 yatak kapasiteli “*Verem Sanatoryumu*” kurulmuştu. 1930’da ise Ankara ve Bursa’da “*Verem Savaş Dispanserleri*”, 1935 yılında da Trabzon’da “*Verem Savaş Dispanseri*” açılmıřtı¹³⁴⁶.

Osmanlı Devleti zamanında 1918 yılında verem ile mücadele etmek için “*Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti*” kurulmuştu. Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte İzmir’de “*Veremle Mücadele Cemiyeti Hayriyesi*”, yine aynı yıl Balıkesir’de de “*Veremle Mücadele Cemiyeti*” kurulmuştu. “*İstanbul Veremle Mücadele Cemiyeti*” ise 1927’de açılmıřtı¹³⁴⁷. 1930’da çıkarılan *Umumi Hıfzıssıhha Kanunu* ile bu hastalığı geçiren şahışlar ve hayatını kaybedenlerin kayıt altına alınmaları sağlanmış, ayrıca verem hastalarının ikamet değişikliklerini sağlık kuruluşlarına bildirmeleri zorunlu kılınmıştı. 1930’lu yıllara gelindiğinde söz konusu hastalıktan yaşanan

¹³⁴⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1965, 1 Ağustos 1931, s. 1.

¹³⁴⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2139, 23 Ocak 1932, s. 2.

¹³⁴⁶ Gürhan Tekin, **a.g.t.**, s. 49.

¹³⁴⁷ Sevilay Özer, “Maraş’ta Salgın Hastalıklarla Mücadele (1935-1960)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S: 41, Güz 2020, s. 701-728.

kayıplarda düşüş yaşanmasına rağmen II. Dünya Savaşı sırasında hastalıktan hayatını kaybedenlerin sayısı tekrar artmıştı¹³⁴⁸.

Daha Osmanlı Devleti zamanında kurulan Veremle Mücadele Cemiyeti her yıl kongreler düzenleyerek, bu kongrelerde verem hastalığı ile ilgili her türlü konu müzakere edilmeye çalışılmıştı. Kısıtlı da olsa gazetelerden bu toplantılar ile ilgili bilgilere ulaşılabiliyordu. Ulaşılan bu bilgiler ışığında 1930 yılında İstanbul Veremle Mücadele Cemiyeti Yıllık Kongre Toplantısı 7 Şubat'ta gerçekleşmişti. Toplantıda yeni idare heyeti belirlenmiş, ayrıca Cemiyet Reisi Ali Paşa, verem hastalığının önüne geçilmesinin kolay olmayacağını belirten bir konuşma yapmıştı. Veremle mücadele kapsamında içtimai ve hayati şeraiti baştan aşağı ıslah etmek gerektiğini de sözlerine eklemişti. Toplantıda, yeni bir verem hastanesinin kurulması gerektiği de belirtilmişti¹³⁴⁹.

Veremle Mücadele Cemiyetinin olmadığı yerlerde, halkevi bünyesinde Veremle Mücadele Komiteleri kurulmuştu. Ankara'da bu yerlerden birisidir. Ankara Hilali Ahmer Cemiyeti Şubesine bağlı Veremle Mücadele Komitesi 30 Mart 1932 tarihinde toplanmıştı. Toplantıda Dr. Ragıp Bey, Dr. Zeki Sıtkı Bey ve Gazeteci Kadri Kemal Bey'den oluşan bir heyet seçilmişti. Bu heyetin üzerinde çalışacağı konular şu şekilde belirlenmişti:

- 1- Veremliler arasında kooperatif esasını gözetken bir büro teşkil edilecek,
- 2- Verem etrafında propaganda yapacak ve yazılar yazacak bir teşkilat kurulacak,
- 3- Ankara'da ilk ve ortaokul öğrencileri arasında veremle mücadelenin esaslarını anlatan organizasyonlar hazırlanacaktı¹³⁵⁰.

Yukarıda alınan kararlarla öncelikle halkın ve öğrencilerin verem hastalığı hakkında bilinçlendirilmesi gözetilmiştir. Ayrıca verem hastaları arasında kurulacak kooperatifle bu hastaların kayıt altına alınmaları gerekli görülmüştür.

¹³⁴⁸ Ahmet Çoşkun Tekin, "1939-1950 Yılları Arasında Türkiye'de Veremle Mücadele Faaliyetleri", *Journal of Universal History Studies*, C. 1, S: 1, 2018, s. 1-18.

¹³⁴⁹ *Milliyet Gazetesi*, nr: 1434, 7 Şubat 1930, s. 3.

¹³⁵⁰ *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, nr: 3848, 31 Mart 1932, s. 1.

13. DOĞAL AFETLER

13. 1. Deprem

Türkiye, dünyadaki 3 büyük deprem kuşağından biri olan Alp-Himalaya (Akdeniz) deprem kuşağında yer almaktadır. Bu yüzden Türkiye’de sık sık şiddetli depremler yaşanmaktadır¹³⁵¹. Türkiye’de deprem bölgeleri “Kuzey Anadolu Deprem Bölgesi”, “Ege Deprem Bölgesi”, “Marmara Bölgesi”, “İç Anadolu Deprem Bölgesi”, “Güney Anadolu Deprem Bölgesi”, “Güneydoğu Anadolu Deprem Bölgesi”, “Doğu Anadolu Deprem Bölgesi” olmak üzere 7 deprem bölgesidir. Çalışmanın incelendiği yıllarda Türkiye’de Hakkari, Denizli (Çivril), Balıkesir (Erdek), Kırşehir, İzmir (Dikili) ve Erzincan Bölgesinde depremlerin yaşandığı görülmüştür¹³⁵².

Kuzey Anadolu Deprem Bölgesi içerisinde yer alan Erzincan’da sık sık şiddetli depremler yaşanmıştır. Söz konusu bölgede X. yüzyıldan itibaren 36 adet deprem felaketi gerçekleşmişti. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasının ardından ise bölgede ilk şiddetli zelzelenin 1930 yılında yaşandığı görülmüştür¹³⁵³. Bu depremde nüfus kaybı yaşanmadığı, fakat çok sayıda yaralının olduğu anlaşılmaktadır. Hükümet Konağı, bazı mektep ve daireler yıkılmış ayrıca deprem sonrasında Ankara-Erzincan telgraf hattı da kesilmişti¹³⁵⁴.

Kars Bölgesinde 1 Mayıs 1935 tarihinde bir deprem meydana gelmişti. Ancak depremin 2 Mayıs Perşembe günü ikinci defa tekrarlanmasıyla bir felaket yaşanmıştı. Deprem sonucunda 500 kişi hayatını kaybetmiş, 1200 kişi ağır yaralanmış ve 1300 bina çökmüştü¹³⁵⁵. Merkezi Digor olan 6,2 şiddetinde gerçekleşen bu deprem 1 Mayıs 1935 tarihine kadar bölgede yaşanan en şiddetli deprem idi¹³⁵⁶. Hilal-i Ahmer

¹³⁵¹ Gamze Özel, Aysun Solmaz, “Türkiye’de Deprem Tekrarlanma Zamanının Tahmini ve Neotektonik Bölgelere Göre Depremselliğin Markov Zinciri ile İncelenmesi”, **Çankara University Journal of Science and Engineering**, C. 9, S: 2, 2012, s. 125-138.

¹³⁵² Özdoğan Sür, “Türkiye’nin Deprem Bölgeleri”, **Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S. 2, 1993, s. 53-68.

¹³⁵³ Erdem Yavuz, “1939 Erzincan Depremi ve Depremin Etkileri”, **Uluslararası Erzincan Sempozyumu**, 28 Eylül-1 Ekim 2016, C. 1, s. 443-452.

¹³⁵⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1737, 11 Aralık 1930, s. 1.

¹³⁵⁵ **Tan Gazetesi**, nr: 3315, 4 Mayıs 1935, s. 1.

¹³⁵⁶ Süleyman Tekir, “Kars Ve Çevresinde Depremler (1924-1941)”, **History Studies**, S: Prof. Dr. Enve Konukçu Armağanı, 2012, s. 423-436.

tarafından depremden zarar gören felaketzedeler için 24.500 lira para yardımı gönderilmişti¹³⁵⁷.

Türkiye'nin "*Orta Anadolu Deprem Bölgesi*" şiddetli depremlerin çok fazla yaşanmadığı bir bölgedir. Ancak bu bölgede de zaman zaman hasar bırakan depremlerin yaşandığı görülmüştür¹³⁵⁸. Çalışmamız kapsamında zayiata sebep olan depremlerden biri Orta ve Doğu Anadolu Bölgesinde 19 Nisan 1938 tarihinde meydana gelmiştir. Deprem 13.00'da gerçekleşmişti. Merkezi Kırşehir olmasına rağmen Yozgat, Kayseri, Eskişehir, Ankara ve Çorum da da hissedilmişti. Bu depremde çok sayıda ev yıkılmış, çöküntü olmuştu¹³⁵⁹. Kırşehir ve Yozgat illerinde 200 kişi hayatını kaybetmiş, yine Yozgat ve Kırşehir'de 500'den fazla ev yıkılmıştı¹³⁶⁰. Merkezi Kırşehir'in Akpınar ilçesi olan bu deprem, 6,8 şiddetinde gerçekleşmiş ve 15 saniye kadar sürmüştü¹³⁶¹. Kırşehir'in 340 köyü tahribata uğramış, hasara uğramayan köy neredeyse kalmamıştı. Köşker nahiyesinin 22 köyünde, oturacak ev kalmamıştı. Bu depremin maddi zararının 3 milyon lirayı bulduğu anlaşılmaktadır¹³⁶². Hilal-i Ahmer tarafından bölgeye çadır, gıda, giyecek ve nakit para yardımı gönderilmişti. Bölgeye yardım gönderebilmek için halk tarafından Hilal-i Ahmere para yardımları yapılmıştı. Ayrıca hükümet talebi ile Ziraat Bankası, bankaya borcu olan 3658 şahsa ait 93.000 lira 2 kuruş değerinde ki borcun ertelenmesi ve bu şahısların tekrar kredi çekebilmelerini mümkün hale getirmişti¹³⁶³.

İzmir Bölgesi deprem tarihi açısından en fazla depremin yaşandığı bölgelerden biridir. 1939 yılında 7,1 şiddetinde bir deprem yaşanmıştı¹³⁶⁴. İzmir, Dikili, Bergama ve Karaburun havalisinde 22 Eylül 1939 tarihinde yaşanan bu deprem sonucunda 113 kişi hayatını kaybetmiş, 148 kişi ise yaralanmıştı¹³⁶⁵.

¹³⁵⁷ Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, **Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II**, Türk Hava Kurumu Basımevi İşletmeciliği, Kızılay-2001, s. 188.

¹³⁵⁸ Uğur Temiz, Y. Ergun Gökten, "Ms 6.8 19 Nisan 1938 Akpınar (Kırşehir) Depreminin Coulomb Gerilme Analizi", **Türkiye Jeoloji Bülteni**, C. 54, S: 3, Aralık 2011, s. 81-92.

¹³⁵⁹ **Tan Gazetesi**, nr: 1067, 20 Nisan 1938, s. 1.

¹³⁶⁰ **Tan Gazetesi**, nr: 1068, 21 Nisan 1938, s. 1.

¹³⁶¹ Güneş Şahin, "1938 Kırşehir (Akpınar) Depremi ve Bölgeye Etkileri", **Tarih Okulu Dergisi**, C. 9, S: 26, 2016, s. 289-321.

¹³⁶² **Tan Gazetesi**, nr: 1069, 22 Nisan 1938, s. 1.

¹³⁶³ Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, **a.g.e.**, s. 188.

¹³⁶⁴ Gül Uslu, Bayram Uzun, "Kentsel Dönüşüm Projelerinde Deprem Etkisi", **Harita Teknolojileri Elektronik Dergisi**, C. 6, S: 2, 2014, s. 1-11.

¹³⁶⁵ **Tan Gazetesi**, nr: 1491, 24 Eylül 1939, s. 1.

Erzincan ve havalisinde 27 Aralık 1939 tarihinde saat 01.50 ile 05.00 arasında bir deprem felaketi yaşanmıştı. Deprem, Sivas, Ordu ve Tokat illerinde yoğun şekilde, Samsun ve Tunceli’de ise nispeten hissedilmişti. Deprem sebebiyle bazı yerlerde yangınlar çıkmış, Erzincan Demiryolu’nun bazı kısımları bozulmuş, Erzurum ile irtibat doğrudan doğruya kesilmişti. Erzincan’da öncelikle askerler ve mahkumlar yardım için faaliyete geçirilmişti¹³⁶⁶. Cezaevinde bulunan mahkumların depremzedelere yardım için çıkarılması, ülke adına insani değerlerimizin ne kadar önemli olduğuna bir kanıttır. XIX. yüzyıldan itibaren Anadolu’da, en yüksek şiddette olan ve zayıfın en çok yaşandığı bu deprem, 7,9 şiddetinde meydana gelmişti¹³⁶⁷. Ayrıca bu deprem, dünyada yaşanan en şiddetli depremler arasında 27, XX. yüzyılda yaşanan en şiddetli depremler sıralamasında da 8. sırada yerini almıştır¹³⁶⁸.

Kızılay tarafından depremden hemen sonra bölgeye çeşitli yardımlar yapılmıştı. Öncelikle 8487 adet çadır gönderilmiş, Erzincan merkezinde 300, kaza ve köylerde de 225 yatak kapasiteli hastaneler kurulmuştu. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından depremzedelere yardım için Milli Yardım Komitesi kurulmuştu. yardımlar bu komiteler tarafından toplanarak Kızılay’a iletilecekti¹³⁶⁹.

Söz konusu depremde Erzincan çarşısı yanmıştı. Depremi ardından yardım trenlerinin hızlı bir şekilde yetişebilmesi için bozulan demiryolu tamir edilmiş, uçaklar ile erzak ve ilaç getirilmişti. Felaketzedelere yardım için bütün yurtda yardım seferberliği başlamıştı. Milli Yardım Komitesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Abdülhalik Renda’nın başkanlığında Parti Genel Sekreteri Fikri Tüzer, Müstakil Grup Reis Vekili Rana Tarhan, Parti Grubu Reis Vekili Hilmi Uran’dan oluşan kişiler aracılığıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Kızılay’a 20.000 lira yardım gönderilmişti¹³⁷⁰. Erzincan’da 15.000’den fazla ölü, 5000’den fazla yaralı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca depremin hissedildiği diğer yerlerde 2538 kişi hayatını

¹³⁶⁶ **Tan Gazetesi**, nr: 1584, 28 Aralık 1939, s. 1.

¹³⁶⁷ İlhan Haçin, “1939 Erzincan Büyük Depremi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 30, S: 88, 2014, s. 37-70.

¹³⁶⁸ Osman Kubilay Gül, “27 Aralık 1939 Erzincan Depremi’nin Sivas ve İlçelerine Etkileri”, **ZfWT**, C. 3, S: 2, 2011, s. 135-145.

¹³⁶⁹ Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, **a.g.e.**, s. 191.

¹³⁷⁰ **Tan Gazetesi**, nr: 1585, 29 Aralık 1939, s. 1.

kaybetmiş, 1409 kişi ise yaralanmıştı¹³⁷¹. 1939 yılında yaşanan bu depremde toplamda hayatını kaybeden kişi sayısı 32.968 idi. 116.720 bina da yıkılmıştı¹³⁷².

13. 2. Fırtına

İstanbul'da 12 Şubat 1935 tarihinde sıcaklığın hızlı bir şekilde düşmesi sebebiyle Unkapanı Köprüsü yıkılmıştı. Köprü'nün yıkılmasıyla 300 kadar mavna, sandal ve motor batmıştı. Ayrıca Edirne'de sıcaklığın -13 dereceye kadar inmesi sonucunda 38 kişi donarak hayatını kaybetmişti¹³⁷³.

Zonguldak Ereğli'sinde 1937 yılının Aralık ayında şiddetli fırtına sebebiyle Hisar isimli vapur batarak 24 kişinin ölümüne sebep olmuştu. 1919 yılında 4320 ton ağırlığında ahşap olarak yapılan geminin, 3700 ton ağırlığında kömür yüklü olduğu anlaşılmaktadır. Bunun dışında da fırtına sebebiyle çok sayıda gemi batmış, fakat onlarda can kaybı yaşanmamıştı¹³⁷⁴.

13. 3. Sel Felaketi

İstanbul'da 25 Temmuz 1936 tarihinde bir sel felaketi yaşanmıştı. Sık sık düşen yıldırımlar ve şiddetli yağmur neticesinde şehirdeki hayat tamamen durmuştu. Çok sayıda meydanlar, sokaklar ve evler tamamen sular altında kalmış, dört kişi yıldırım çarpması sebebiyle hayatını kaybetmiş, beş kişi ise ağır surette yaralanmıştı¹³⁷⁵. Üsküdar ve Kadıköy civarında büyük tahribat yaşanmış, telefonlar bozulmuş, birçok dükkan su içinde kalmış, bir tramvay arabası İbrahim Ağa Bölgesinde sellerin hücumuna uğramış, içindekiler ise zarar görmeden kurtarılabilmişti¹³⁷⁶.

Adana'da 7-8 Aralık 1936 tarihinde bir sel felaketi meydana gelmişti. Bu doğal afet sonucunda 150 kişi vefat etmiş, 1000'den fazla ev yıkılmış, 5000 hayvan boğulmuş, 50.000 kişi açıkta kalmış, kurtarılan 200 kişi de tedavi altına alınmıştı¹³⁷⁷. Kızılay tarafından sel sebebiyle zarar gören kişilere dağıtılması için 10.000 lira para

¹³⁷¹ **Tan Gazetesi**, nr: 1586, 30 Aralık 1939, s. 1.

¹³⁷² Mehmet Evsile, "1939 Erzincan Depremi Hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yapılan Görüşmeler", **Kesit Akademi Dergisi**, C. 3, S: 8, 2017, s. 1-10.

¹³⁷³ **Ulus Gazetesi**, nr: 5226, 14 Şubat 1936, s. 1.

¹³⁷⁴ **Ulus Gazetesi**, nr: 5892, 24 Aralık 1937, s. 1-8.

¹³⁷⁵ **Tan Gazetesi**, nr: 456, 26 Temmuz 1936, s. 1.

¹³⁷⁶ **Tan Gazetesi**, nr: 457, 27 Temmuz 1936, s. 1-10.

¹³⁷⁷ **Tan Gazetesi**, nr: 591, 8 Aralık 1936, s. 1.

yardımları yapılmıştı. Ayrıca Atatürk tarafından da 10.000 lira değerinde ki bağışta Kızılay tarafından felaketzedelere ulaştırılmıştı¹³⁷⁸.

13. 4. Yangın

İstanbul Beyazıt'ta Çadırcılar Caddesi'nde 7 Haziran 1937 tarihinde saat 21.00'de Eskişehir isimli bir mobilya fabrikasında çıkan yangın sonucunda fabrikanın yakınlarında bulunan 10 dükkan, 1 mobilya fabrikası ve 1 çadır deposu tamamen yanmış, 4 dükkanda ileri derecede zarar tespit edilmişti¹³⁷⁹.

İzmir'de 3 Ağustos 1937 tarihinde saat 20.00'de Bayraklı'da Anadolu Petrol Şirketi'nin gaz deposunda çıkan alevler sonucunda büyük bir yangın meydana gelmişti. Çıkan bu yangın sonucunda 10 kişi yanmış, 15 kişi de yaralanmıştı¹³⁸⁰.

Ankara'da 1938 yılında ilk defa itfaiye grupları gaz maskeleriyle yangın söndürme tatbikatı yapmıştı. Tatbikata itfaiyeden başka 2 cankurtaran ekibi ve 1 gaz temizleme ekibi de katılmıştı. Tatbikatta Genelkurmay Başkanı, Gaz Genel Komutanı General Hüsnü Rıza Bey, Dahiliye Seferberlik Müdürü ve Gaz Komutanlığından bazı subayların da katıldığı anlaşılmıştır. Gaz Komutanlığı tarafından maskelerin, iperitlerin ve elbiselerin uygunluğu kontrol edilmişti. Tatbikatta ilk önce Samanpazarı'nda büyük bir yangın çıkarılmış ve itfaiye yangın söndürme faaliyetlerine başlamıştı. Tatbikatın amacının hava saldırısı sırasında yapılacak olan pasif müdafaa provası olduğu anlaşılmaktadır¹³⁸¹.

¹³⁷⁸ Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, **a.g.e.**, s. 198.

¹³⁷⁹ **Tan Gazetesi**, nr: 776, 16 Haziran 1937, s. 1.

¹³⁸⁰ **Tan Gazetesi**, nr: 823, 3 Ağustos 1937, s. 1.

¹³⁸¹ **Ulus Gazetesi**, 1 Temmuz 1938, s. 7.

IV. BÖLÜM

EKONOMİ

1. EKONOMİK DURUMA GENEL BİR BAKIŞ

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda ülkenin ekonomik yapısı şu şekildeydi: Halkın büyük çoğunluğu çağın gerisinde kalmış yöntemlerle yapılan tarımla geçimini sağlıyor, yetiştirilen ürünlerin satışının yapılabileceği pazarlar bulunmuyordu. Kapitülasyonlar sebebiyle sanayi kurulamadığı için sanayi ürünleri dışarıdan alınıyordu¹³⁸².

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk yıllarda ekonomik anlamda ülkeyi zorlayan sebeplerden birisi de Osmanlı Devleti'ne ait borçların bu devletten ayrılan devletlere bölüştürülmesi ve en fazla ödemenin de Türkiye'ye kalması idi¹³⁸³. 1929-1954 yılları arasında ödenmesi planlanan borç 1930 yılına gelindiğinde gelir gider bütçesinde denklik kurulamadığı için ve dünya ekonomik buhranının da etkisiyle borçların ödenmesinde indirimler yapıldı ve son borç 1954 yılında kapatıldı¹³⁸⁴.

Osmanlı Devleti zamanında İttihat ve Terakki “*Alman İktisadi Düşüncesi*”ni örnek alarak ekonomide “*Milli İktisat*” modelini benimsemişti¹³⁸⁵. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa ve İstiklal Savaşı öncüleri de uzun süren savaşların ardından ülkenin iktisadi ve alt yapı anlamında uğradığı yıkımın ekonomiyi “*ulusallaştırarak*” düzeltilebileceği kanısına varmışlardı¹³⁸⁶. Bu doğrultuda ülkenin ekonomik ve sosyal anlamda kalkınması yolundaki çalışmalar devlet eliyle yapılmaya başlanmıştı. 1923

¹³⁸² Okan H. Aktan, “Atatürk’ün Ekonomi Politikası: Ulusal Bağımsızlık ve Ekonomik Bağımsızlık”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı, 1998, s. 29-36.

¹³⁸³ Seçil Şenel Uzunkaya, “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikalarına Yönelmiş Yapılmış Olan Çalışmaların Analizi”, **Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi**, C. 1, S: 1, 2018, s. 17-25.

¹³⁸⁴ Bayram Arslantaş, **a.g.t.**, s. 15.

¹³⁸⁵ Rahmi Çiçek, “Milli Ekonomi’den Devletçi Ekonomi’ye Geçişte Trabzon Örneği (1923-1939)”, **Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu**, İzmir 26-28 Kasım 2015, Cilt I, s. 457-484.

¹³⁸⁶ Mümtaz’er Türköne, Tuncay Önder (Drlyn), **Şerif Mardin Türk Modernleşmesi Makaleler 4**, iletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 222-223.

tarihinde toplanan *İzmir İktisat Kongresi*'nde ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için “*özel sektör*” ve “*piyasa ekonomisine*” ağırlık verilmesine karar verilmişti¹³⁸⁷.

Atatürk Dönemi'ndeki ekonomik gelişmelere bakıldığında ekonomi politikası 1923-1929 yılları arasında “*açık ekonomi koşullarında yeniden inşa*”, 1930-1939 yılları arasında da “*korumacı-devletçi sanayileşme*” çerçevesinde gelişmişti¹³⁸⁸.

1. 1. Ulusal Ekonomi

İzmir İktisat Kongresi'nde özel sektör ve piyasa ekonomisi temelinde kurulmak istenen ekonomi bağlamında “*Aşar Vergisi*” kaldırılmış, “*Arazi Vergisi*” tahsis edilmiş, “*tekeller*” kurulmuş, “*harç*” ve “*resimler*” arttırılmıştı. Kongrenin ardından endüstri ve ticarete yatırımlar yapmak ve bu alanlarda yatırım yapacakları desteklemek için 1924 yılında “*İş Bankası*”¹³⁸⁹, 1925'te “*Sanayi ve “Maadin Bankaları”*” 1926'da da “*Emlak ve Eytam Bankası*” açılmıştı¹³⁹⁰. Ayrıca 1927 yılında “*Teşviki Sanayi Kanunu*” kabul edilmişti¹³⁹¹. Bu dönemde özel sektörün yatırım yapmak istemediği veya yapamadığı alanlarda, devlet devreye girerek yatırım yapabilecek böylece “*karma ekonomi*” uygulanacaktı¹³⁹².

1923-1929 yılları arası, Türkiye'de tarım sektöründe en fazla gelişmenin yaşandığı dönemdi. Savaşlar sebebiyle tarım üretiminde yaşanan düşüşler, 1923 yılına gelindiğinde erkek nüfusun tarım üretiminde yer almasıyla birlikte artmıştı. Ayrıca vergiler üzerinde çiftçilere bazı kolaylıklar sağlanması da üretimin artmasını sağlayan diğer bir nedendi¹³⁹³.

Söz konusu dönemde Mustafa Kemal Paşa'nın iktisadi olarak temel düşüncesi, devletin gelirleri ve giderleri arasında dengenin sağlanması ve “*bütçe açığı*”nın

¹³⁸⁷ Özer Özçelik, Güner Tuncer, “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 9, S: 1, 2007, s. 253-266.

¹³⁸⁸ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, Gerçek Yayınevi-Yeni Dizin I, İstanbul, s. 7.

¹³⁸⁹ Nadir Eroğlu, “Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C. XXIII, S: 2, 2007, s. 63-73.

¹³⁹⁰ Sabahattin Özel, “Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S: 2, 2002, s. 235-248.

¹³⁹¹ Savaş Durmuş, Kemal Aydemir, “Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1938)”, **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 7, S: 12, 2016, s. 155-167.

¹³⁹² Esat Çelebi, “Atatürk'ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri (1923-2002)”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, S: 5, 2002, s. 17-50.

¹³⁹³ Korkut Boratav, **a.g.e.**, s. 38-39.

verilmemesi idi¹³⁹⁴. Mustafa Kemal Paşa'nın ekonomide uyguladığı *denge politikası* ve 1928 yılında gümrük vergileri ile ilgili yapılan değişimle birlikte millî gelir yükselmiş, paranın değeri korunmuş, hatta dış ticarete fazlalık meydana gelmişti¹³⁹⁵.

1. 2. Ekonomide Devletçilik

Liberal ekonominin benimsendiği 1923-1929 arası dönemde özel sektör tarafından yapılan yatırımlar, devlet tarafından yetersiz görülmüştü. Ayrıca 1929 yılında yaşanan dünya ekonomik krizi sonucunda “*korumacı politikalar*” benimsenmiş, bu tarihten itibaren de ekonomide devletçi bir politika izlenmişti¹³⁹⁶.

Cumhuriyet Halk Fırkasının programında devletçiliğin nasıl doğduğu şu şekilde belirtilmişti: “*Devletçiliğimiz, millî ekonomimizi bir bütün olarak kısa zamanda geliştirmek yoluyla milletimizin yaşama şartlarını dünyanın bugünkü gereklerine uygun ve üstün bir seviyeye ulaştırmak amacından doğmuştur*”. Devletçi bir politika izlenmesi yolundaki amaçlar ise şu şekilde ifade edilmişti:

- 1- *Millî ekonominin her kolunu, birbirini tamamlayıcı surette ileri teknik araçlarla cihazlandırıp çalışmalarımızın verimini arttırmak,*
- 2- *Millî ekonomide çalışma hayatının sosyal adalet ve güvenlik içinde korunmasını sağlayacak tedbirlerin alınması.*

Devletçiliğin daha çok faaliyet göstereceği alanlar, *Posta, Telgraf ve Telefon, Demiryolları, Hava Yolları, Kömür ve Demir Madenleri, Orman İşletmeleri, Büyük Enerji Santralleri*; diğer alanlar ise *deniz yolları, diğer maden işletmeleri, gıda-dokuma-ağır-savunma endüstrisi* idi¹³⁹⁷.

Türkiye Devleti'ni devletçi bir ekonomi politikası izlemeye yönelten bir başka neden ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin benimsediği “*planlı ekonomiye geçiş politikalarının*” uygulanmak istenmesidir¹³⁹⁸. Bu dönemde 1930-1939 yılları arasında devlet özellikle “*demiryolu*”, “*madencilik*” gibi alanlarda yabancı

¹³⁹⁴ Dilek Göze Kaya, Ayşe Durgun, “1923-1938 Dönemi Atatürk’ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları”, **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 19, Mayıs 2019, s. 233-249.

¹³⁹⁵ Hasan Sabır, “Atatürk’ün Ekonomi Anlayışı”, **Sayıştay Dergisi**, S: 62, 2006, s. 3-19.

¹³⁹⁶ Ali Coşkun, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi”, **Atatürkçü Düşünce Dergisi**, S: 4, Kasım 2003, s. 72-77.

¹³⁹⁷ **BCA**, 490.1.0.0, 226-894-1.

¹³⁹⁸ Savaş Durmuş, Kemal Aydemir, a.g.m., s. 155-167.

devletlerin elinde bulunan yatırımları, devletleştirme yoluna gitmiş, söz konusu dönemde yabancıların elinde bulunan 16 şirket devlet tarafından satın alınmıştı¹³⁹⁹.

Devletçilik politikasının benimsendiği 1923-1938 yılları arası dönemde bile özel sektör girişimleri tamamen geri çevrilmemiş, sıkı bir devletçi politika takip edilmemişti¹⁴⁰⁰. Ayrıca 5 Şubat 1937 yılında kabul edilen bir Kanun’la anayasaya konmuş ancak bu tarihten itibaren önemini kaybetmeye başlamıştı¹⁴⁰¹. Bu döneme kadar Türkiye, dış borçlanma yaşamamasına rağmen 1937’den sonra dış borçlanma yaşamıştı. Çünkü yatırımlar, II. Dünya Savaşı sebebiyle milli savunma için yapılan hazırlıklara ve yabancı devletlerin elinde bulunan sınai yatırımlarının devlet bünyesine alınması ile ilgili harcamalara gitmişti¹⁴⁰².

1. 3. Birinci Sanayi Planı

1929 yılında yaşanan dünya ekonomik krizi, Türkiye’yi, dış bağımlılığın azaltılarak sanayileşmenin geliştirilmesine yöneltmişti¹⁴⁰³. Böylece sanayi alanında yatırımlar yapmak ve desteklemek amaçlı “Sümerbank”, “Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü”, “Türkiye İş Bankası Anonim Şirketi” ve “Etibank” gibi sanayi kuruluşları tesis edilmişti¹⁴⁰⁴.

Devletçi ekonominin uygulanmaya başlaması ile iktisadi alanda planlı hareket edilmesi söz konusu olmuş ve 1933 ile 1937 yılları arası dönemi içine alan “I. Beş

¹³⁹⁹ Mehmet Halis Özer, a.g.m., s. 20-36.

¹⁴⁰⁰ Kadir Şeker, “Tek Parti Dönemi Ekonomik Politikaları ve Özel Teşebbüs Yatırımlarına Bir Örnek: Nuri Demirağ Tayyare Atölyesi”, **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 23, Mayıs 2011, s. 129-143.

¹⁴⁰¹ Hasan Özyurt, “Atatürk Dönemi Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları ve Türk Ekonomisindeki Yapı Değişikliğine Etkileri (1933-1938)”, **Istanbul Journal of Sociological Studies**, S: 19, 1981, s. 119-148.

¹⁴⁰² İstiklal Yaşar Vural, “Atatürk Dönemi Maliye Politikaları: Liberal İktisattan Karma Ekonomiye”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 20, Nisan 2008, s. 77-114.

¹⁴⁰³ Ferruh Özder, “Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Ekseninde Atatürk Dönemi Türk-Sovyet Ekonomik ve Ticari İlişkileri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 60, Bahar 2017, s. 143-170.

¹⁴⁰⁴ İrfan Elmacı, “Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’ndan Tübitak’ın Kuruluşuna Türkiye’de Sanayi-Üniversite Münasebetlerine Teknoloji Bağlamında Bir Bakış”, **Osmanlı Bilim Araştırmaları**, C. XVI, S: 2, 2015, s. 52-66.

Yıllık Sanayi Planı” kabul edilmişti¹⁴⁰⁵. İktisat Vekili Celal Bayar, sanayi temelli planın uygulanmak istenmesindeki temel amaçları şöyle sıralamıştı:

1- Türkiye’yi hammadde üreten bir ülke konumundan çıkararak sanayileşen bir ülke konumuna getirmek,

2- Aynı zamanda yabancı devletler tarafından satın alınmayan hammaddeleri mamul madde haline getirmek.

Ayrıca Celal Bayar, bu sanayi planının hem millî bir ihtiyaç hem de iktisadi anlamda zaruretten doğduğunu, planın öncelikli ihtiyaçlara göre hazırlandığını belirtmişti¹⁴⁰⁶.

Türkiye’nin kaynakları, Birinci Sanayi Planı’nın ulaşılacak istenen amaçları için yetersiz kalsa da yapılacak kalkınma planlarına örnek teşkil etmişti¹⁴⁰⁷. Bu dönemde “*Bakırköy Bez Fabrikası*”, “*Keçiborlu Kükürt Fabrikası*”, “*Kayseri Bez Fabrikası*”, “*Zonguldak Türk Antrasit Fabrikası*” gibi fabrikalar açılmış, bu yatırımların sermayeleri Sovyetlerden alınan krediler, iç borçlanma ve bütçe ile karşılanmıştı¹⁴⁰⁸. Bu plan çerçevesinde 100 milyon tl’den fazla harcama yapılmıştı. Söz konusu harcamalar %36 oranında dokuma; %23 oranında ise demir-çelik sanayisine harcanmıştı¹⁴⁰⁹. Ayrıca 1938 yılında uygulanmaya başlanacak olan II. Sanayi Planı, II. Dünya Savaşı sebebiyle uygulanamamıştı¹⁴¹⁰. Ancak 1938 yılında küçük esnaf ve sanayi yatırımcılarını desteklemek amacıyla “*Halk Bankası*”, yine aynı yıl denizciliği desteklemek amacıyla “*Denizbank*” kurulmuştu¹⁴¹¹. 1930-1939 yılları arası dönemde sanayideki yıllık büyüme %11,6 şeklinde bir gelişme göstermişti. 1929 yılında millî hasılda sanayinin oranı %11 iken 1939 yılına

¹⁴⁰⁵ Haşim Erdoğan, “Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Ekseninde Türkiye Cumhuriyeti’nin Kalkınma Politikası ve Tarımsal Üretim”, **Journal of Universal History Studies**, S: 3 (Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue), 2020, s. 252-268.

¹⁴⁰⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2846, 10 Ocak 1934, s. 1.

¹⁴⁰⁷ Seçil Şenel Uzunkaya, “Türkiye Ekonomisi’nde 1923-1977 Yılları Arasındaki Sanayi ve Kalkınma Planlarının Değerlendirilmesi”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:19, Temmuz 2020 (Prof. Dr. Sabri ORMAN Özel Sayısı), s. 14-30.

¹⁴⁰⁸ Ömer İskenderoğlu, Metin Can Gülseren, “Bölgesel Kalkınmada Etkili Faktörlerin Yoğunlaşma Katsayısı İle İncelenmesi: Niğde İli Örneği”, **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi**, C. 7, S: 2, 2017, s. 18-34.

¹⁴⁰⁹ Savaş Durmuş, Kemal Aydemir, a.g.m, s. 155-167.

¹⁴¹⁰ Hasan Özyurt, a.g.m., s. 119-148.

¹⁴¹¹ Bayram Arslantaş, **a.g.t.**, s. 35.

gelindiğinde ise bu oran, %18'e kadar çıkmıştı. Sanayi alanında gerçekleşen bu büyüme, dış ticaret açığı olmadan, az miktarda alınan krediler ile gerçekleşmişti¹⁴¹².

2. TARIM ve HAYVANCILIK

Türkiye’de tarımdan elde edilen verimi arttırmak için ziraat kongreleri düzenlenmiş, tohum ıslahına önem verilmiş, hayvancılığı geliştirmek için hayvan sergileri yapılmış ve hayvanların sağlıkları kontrol edilmiştir. Ayrıca 1930’lu yıllarda tarım alanındaki en büyük gelişme şeker fabrikalarının açılmasıdır. Konuya ilerleyen bölümde değinilecektir

Cumhuriyet döneminde yapılan önemli bir atılım da toprağı olmayan köylü halka toprak dağıtılmasıdır. Böylece 1927 yılında tarımsal faaliyetin yapıldığı arazi oranı %4,86 iken 1934 yılında ise %10,2’ye yükselmişti¹⁴¹³. Ayrıca 1930’lu yıllarda da tarımsal üretimi geliştirmek için bazı atılımlar yapılmıştır. Örneğin 1930 yılında kükürt, arapsabunu, gaz taşı gibi fare ve haşarat öldürmek için kullanılan ürünlerden alınan gümrük vergisinin kaldırılmıştır¹⁴¹⁴. Böylece bu verginin kaldırılması, tarımla uğraşan kişilerin devlet tarafından desteklenmesini sağlamıştır.

Hayvanların ıslahını sağlamak için 1927 yılından itibaren her yıl “Ehli Hayvan Sergisi” isminde sergiler açılmıştır. Bu sergilerde hayvanlar arasında yarışmalar düzenlenmiştir. Sergilerde hem büyükbaş hem de küçükbaş hayvanlar yer almıştır. Gazetelerde de bu sergiler hakkında bazı bilgilere ulaşılmıştır. 1930 yılında bu serginin açılması için Yarış ve Islah Encümeni tarafından serginin talimatnamesi hazırlanmıştı. Sergi 10 Temmuz tarihinde Kayseri’ye bağlı Pınarbaşı mevkiinde açılacaktı¹⁴¹⁵. Yine 1932 yılında Ankara’da 30 Eylül tarihinde saat 14.30’da hayvan sergisi açılmıştı. Açılışa Ziraat Vekili Muhlis Bey, Ankara Valisi Nevzat Bey ve vilayet erkanı da iştirak etmişti. Ziraat Vekili Muhlis Bey bir konuşma yaparak ilk hayvan sergisinin 1927 yılında açıldığını ancak bu yıl yapılan sergiye daha fazla hayvanın katıldığını belirtmişti. 1927 yılında sergide 58 at, 12 sığır, 16 koyun ve 12 keçi yer alırken 1932 yılında ise 241 at, 107 sığır, 198 koyun ve 195 adet keçi yer

¹⁴¹² Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 220.

¹⁴¹³ Savaş Durmuş, Kemal Aydemir, **a.g.m.**, s. 155-167.

¹⁴¹⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1502, 16 Nisan 1930, s. 4.

¹⁴¹⁵ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3218, 29 Haziran 1930, s. 1.

almıştı¹⁴¹⁶. Hayvanlar arasında yapılan yarışma sonucunda 114 hayvan sahibine 4000 liralık ödül verilmişti¹⁴¹⁷. Bu yapılan yarışmaların hayvanların ıslahını sağlamaya büyük katkı sağladığı muhakkaktır. Ayrıca hayvanların sağlığını korumak içinde bazı önlemler alındığı görülmüştür. Bu doğrultuda İktisat Vekaleti Baytar Dairesi tarafından 1929 yılında 136.892 adet koyun, 37.600 keçi, 9666 sığır, 1.906 adet deve, 1859 adet at muayene edilmişti. Ayrıca ruam hastalığının önüne geçmek için 43.438 at muayene edilmişti¹⁴¹⁸.

Tarım ürünlerinden elde edilen verimi arttırmak için açılan ziraat kongresi de 1931 yılında 13 Ocak tarihinde açılmıştır. Kongrede fındıkların ıslahı ve piyasalardaki rekabete karşı alınması gereken önlemler üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Alınan kararlar şunlardı:

- 1- Kaliteli fındıkların yetiştirilmesi için numune bahçeleri kurulacak,
- 2- Fındıklara zarar veren haşerelerle ilgili alınması gereken önlemler için Giresun'da bir laboratuvar tesisi inşa edilecek,
- 3- Yeni fındık bahçesi kuracak kişilerden 5 yıl vergi alınmayacak,¹⁴¹⁹.

Yukarıda alınan kararlarla öncelikle kaliteli fındık üretimi yapılması öngörülmüştür. Çünkü kaliteli fındık üretimi ihracatı arttırabilirdi. Ayrıca fındık üreticilerden 5 yıl vergi alınmayacak olması şüphesiz üreticiler için cazip bir fırsattı. Böylece fındık üretimi de artacaktı.

Yine 20 Şubat 1932 tarihinde saat 12.00'da tohum ıslahını iyileştirmek ve kontrol etmek için Ziraat Vekili Muhlis Bey'in başkanlığında Ankara Yüksek Ziraat Mektebi Konferans Salonu'nda "Tohum Islah Kongresi" açılmıştı. Kongre'de Ankara, İstanbul, Eskişehir'de bulunan Türk ve yabancı uzmanlar, Vekalet ve Yüksek Ziraat Mektebi Erkanı da yerini almıştı. Toplantıda müzakere edilen konular şu şekilde idi:

- 1- Ülkede yetiştirilen tohumlar tetkik edilecek ve vasıfları tespit edilecek,
- 2- Yerli tohumların ıslahında, ülkede yetiştirilmesi uygun görülen yabancı tohumlar öğrenilecek,

¹⁴¹⁶ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4028, 1 Ekim 1932, s. 1.

¹⁴¹⁷ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4029, 2 Ekim 1932, s. 2.

¹⁴¹⁸ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3062, 18 Ocak 1930, s. 3.

¹⁴¹⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1770, 13 Ocak 1931, s. 2.

3- Bölgelere göre yetiştirilecek en verimli tohumlar belirlenecek,

4- Tohumların en verimli ve karlı surette ekimi sağlanacak ayrıca tarz ve usulleri tespit edilecek,

Toplantıda kongre reisliği ve mazbata muharrirliği intihabı yapılmıştı. Reisliğe Yüksek Ziraat Mektebi Rektörü Aziz Bey, mazbata muharrirliğine ise Eskişehir Tohum Islahı İstasyonu Müdürü Emcet Yekta Bey seçilmişti¹⁴²⁰. Ayrıca Ziraat Vekaleti tarafından organize edilen Tohum Islah Kongresi'nde alınan kararlar şunlardı:

1- Her istasyon mıntıkası için dışarıdan tohum getirebilir. Ayrıca ithalat ürünlerinde yaşanabilecek haşereler için bir karantina istasyonu kurulmalıdır.

2- Hastalıkla mücadele edilebilmesi için her istasyona bir şube açılmalıdır.

3- Tohum ıslahı istasyonlarının mesaisini takviye ve kontrol etmek için çeşitli yerlerde tecrübe tarlası şubeleri kurulmalıdır.

4- İstasyonlarda yetiştirilen tohumlar uygunluğu denendikten sonra çoğaltılmalıdır.

5- Adapazarı'nda patates ıslahına devam edilmelidir. Ayrıca istasyona personel takviyesi yapılmalıdır.

6- Adapazarı'ndaki istasyona takviye yapılabilmesi için Eskişehir yolu üzerinde yeni bir istasyon aranmalıdır.

7- İstasyonlarda devlet tutma usullerinin öğretilmesi için Prof. Kristiyanzen'in kongreye katılımı sağlanmalıdır.

8- Uluslararası Islahçılar Birliğine katılım sağlanabilmesi için Dr. Mirza ve Prof. Kristiyanzen'in kongreye teşrifi sağlanmalıdır.

9- Tohum ıslahı ve tecrübeleri anlatabilecek bir dergi yayınlanmalıdır.

10- İstasyonların kullandığı fennı ıslahların tespit edilmesi işiyle Nejat Asım Bey ilgilenmelidir

¹⁴²⁰ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3809, 21 Şubat 1932, s. 1-2.

11- Ankara, Eskişehir, Adana ve Yeşilköy’de bulunan istasyonlar üzerinde yukarıda planlanan uygulamalar yapılacaktı¹⁴²¹. Alınan kararlardan anlaşıldığı üzere ziraat alanında tohum ıslahını iyileştirmek için önemli adımlar atıldığı ve tohum ıslahı hakkında geniş çaplı kararlar alındığı görülmüştür.

Ziraat Bakanlığı tarafından tohum ıslahını iyileştirmenin yanında ziraat alanında çeşitli alanlarda da üretimi arttırmak amaçlanmıştır. Bunlardan birisi bağcılık alanındadır. Örneğin 1934 yılında bağcılığı teşvik etmek amacıyla çeşitli yerlerde asma çubuğu fidanlıkları kurulmuştur. Bu fidanlıklarda yetiştirilen çubuklar her yıl yeniden bağ yetiştirmek isteyenlere dağıtılmıştır. Bu doğrultuda 1934 yılında 1 milyon 300 bin asma çubuğu dağıtılmıştır¹⁴²².

Türkiye’de ziraat alanında üretimi arttırmak için atılan en önemli adımlardan birisi muhakkak şeker fabrikalarının açılmasıdır. Bu fabrikaların açılmasıyla hem şeker üretimi artmış hem de halka gelir kapısı açılmıştır. Temel gıda maddesi olan şekerin azlığı, I. Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı yılları arasında fark edilmişti. Bu doğrultuda bu eksikliğin giderilmesi için Türkiye’de 1920’li yıllardan itibaren “Milli Şeker Fabrikaları” kurulmaya başlanmıştı¹⁴²³. Böylece şeker üretimi yapan ilk fabrika Türkiye’de “*Uşak Şeker Fabrikası*”nın açılışı ile gerçekleşmişti daha sonra *Alpullu Şeker Fabrikası*, *Eskişehir Şeker Fabrikası*¹⁴²⁴ ve *Turhal Şeker Fabrikası* kurulmuştu. 1926 ile 1935 yılları arasında kurulan bu fabrikalar özel sektör ve devlet ortaklıkları ile açılmışlardı¹⁴²⁵.

Çalışmamızın incelendiği yıllar içerisinde açılan “Eskişehir Şeker Fabrikası” *“Anadolu Şeker Fabrikaları Türk Anonim Şirketi”* tarafından finanse edilerek açılmıştı¹⁴²⁶. Bu şeker fabrikasının kurulmasında devlet desteği de vardı. Fabrika, İş Bankası tarafından yaptırılmış ancak fabrika için makinelerin montajında kullanılacak olan 18.622 kilo ağırlığındaki alet ve edevatın Gümrük Resmi’nden muaf tutulmasına

¹⁴²¹ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3818, 1 Mart 1932, s. 1-2.

¹⁴²² **Milliyet Gazetesi**, nr: 3163, 3 Aralık 1934, s. 3.

¹⁴²³ Firdes Temizgüney, “Erzurum Şeker Fabrikası’nın Açılışı”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S: 43, Erzurum 2010, s. 329-343.

¹⁴²⁴ Oktay Güvemli, Mehmet Karayaman, “Uşak Şeker Fabrikasının Kuruluşu ve Gelişmesi”, **Accounting and Financial History Research Journal**, S: 13, 2017, s. 6-50.

¹⁴²⁵ Sedat Avcı, “Türk Şeker Sanayiinin Kuruluş ve Gelişmesinde Devletin Etkisi”, **Coğrafya Dergisi**, S: 4, 1996, s. 291-302.

¹⁴²⁶ Selahattin Önder, Necmettin Oğur, “Eskişehir Şeker Fabrikası”, **ESOGÜ Tarih Dergisi**, C. 2, S: 2, Kasım 2019, s. 25-54.

İcra Vekilleri Heyeti tarafından 16 Mart 1933 tarihinde karar verilmişti¹⁴²⁷. Bu fabrikanın 1933 yılının Ekim ayı itibariyle faaliyete geçmesi ve 1934 yılı itibariyle de 800 vagon şeker üretimi yapması planlanmıştı¹⁴²⁸. 1933 yılında inşasına başlanılan fabrikanın açılışı, 5 Aralık 1933 tarihinde gerçekleşmişti. Ayrıca fabrikanın kurulmasıyla bölgede şeker üretiminde artış yaşanmıştı¹⁴²⁹.

Turhal Şeker Fabrikası'nın inşası "*Türkiye İş Bankası*" ve "*Ziraat Bankası*" tarafından sağlanan 3 milyon sermaye ile kurulan "*Turhal Şeker Fabrikası Türk Anonim Şirketi*"nin kurulmasıyla 7 Ekim 1933'te gerçekleşmişti¹⁴³⁰. Turhal Şeker Fabrikasının 19 Ekim 1934 tarihinde yapılacak olan açılış törenine katılmak üzere Başvekil İsmet Paşa ile İktisat Vekili Celal Bey 15.00'te Ankara'dan kalkan hususi tren ile Turhal'a gitmişlerdi¹⁴³¹. İsmet Paşa ve Celal Bey, Sivas, Tokat, Merzifon, Havza ve Ladik'ten gelmiş olan heyetler ve bir askeri müfreze tarafından istasyonda karşılanmışlardı. İstasyondan fabrikanın meydanına gelinerek burada Mebus Nuri Bey fabrika adına uzun ve güzel bir konuşma gerçekleştirmişti. Nuri Bey konuşmasında bugün dördüncü şeker fabrikasının açıldığını, bu fabrikanın açılışıyla şeker sanayisinin tamamlandığını belirtmişti. Daha sonra İsmet Paşa kürsüye gelerek Turhal Şeker Fabrikasının diğer fabrikalardan alınan müspet neticeler üzerine kurulduğunu ve millî sanayi olmadıkça refah seviyesinin artmayacağını belirten bir konuşma yapmıştı. Fabrikanın açılış töreninden sonra memur ve amele evleri, hastane ziyaret edilmişti¹⁴³².

Şeker Fabrikaları Şirketi tarafından 1936 yılında şeker endüstrisinde ıslahat yapmak için Almanya'dan uzmanlar getirtilmesine karar verilmiştir. Almanya'dan gelecek olan uzmanlar fabrikalarda araştırma yapacaklardı. Uzmanların şeker maliyetini düşürmek üzerine çalışma yapmaları beklenmişti. Ayrıca her fabrikanın ayrı ayrı şirket halinde çalışmaları sebebiyle şeker fiyatının yüksek olduğu bu sebeple şirketlerin tek bir çatı altında birleşmeleri 1935 yılında gerçekleştirilmişti. Şeker fiyatını ucuzlatmak içinde pancar fiyatları düşürülmüştü. Aynı zamanda şeker

¹⁴²⁷ **BCA**, 30.18.1.2, 34-16-13, 16.03.1933.

¹⁴²⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2741, 27 Eylül 1933, s. 3.

¹⁴²⁹ Selahattin Önder, Necmettin Oğur, a.g.m., s. 25-54.

¹⁴³⁰ Sevilay Özer, "Türkiye'de Şeker Sanayisi (1925-1950)", **CTAD**, Y. 17, S: 33, Bahar 2021, s. 95-124.

¹⁴³¹ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4756.

¹⁴³² **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4757, 20 Ekim 1934, s. 1-2.

üretiminden fazla randıman almak için toprağın verimliliğini artırmak üzerine çalışmalar yapılacaktı¹⁴³³.

Şeker Fabrikaları tarafından şeker endüstrisi üzerinde yapılan ıslahatların güzel sonuçlar verdiği söylenebilir. Bunu şu şekilde kanıtlamak mümkün olmuştur: Alpullu Şeker Fabrikasının ilk kurulduğu, aynı zamanda Uşak Şeker Fabrikasının işlemeğe başladığı 1926 yılında bu iki fabrikada toplamda 4710 ton pancar işleniyor, 572 ton şeker istihsal ediliyordu. Köylüye ise pancar bedeli olarak 70.650 lira ödeniyordu. 1936 yılında gelindiğinde ise işlenen pancar sayısı 409.892 ton, istihsal edilen şeker ise 65.885 ton idi. Köylüye ödenen pancar bedeli ise 3.048.560 liraydı. 1926 yılından 1936 yılına kadar geçen süre zarfında yani on yıl içerisinde şeker fabrikalarından memleket dahilinde 34.495.000 lira kar elde edilmişti. Üretim artmış köylü halkın kazancı artmıştı. Böylece vergilerle hazineye bırakılan rakamlarda da artış olmuştu. Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi tarafından 1936 yılında İş Bankası toplantı salonunda yapılan umumi toplantı da sunulan bir rapora göre milli şeker sanayisinde rençper ve işçi olarak her sene 53.000 ailenin geçimini bu fabrikalardan sağladığı anlaşılmıştır¹⁴³⁴.

3. SANAYİ

Çalışmamızın incelendiği dönemde Türkiye’de devletçi bir ekonomi politikası takip edilmişti. Bu ekonomi anlayışıyla sanayi ürünlerinin üretimi arttırılmaya çalışılmış bu yolda Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulamaya sokulmuştur. Ayrıca sanayinin geliştirilmesi hususunda yerli malı ürünlerini tanıtmak için sergiler açılmış ve sanayi kongreleri yapılmıştır. Yine bu dönemde en fazla ilerleme dokuma alanında yaşanmış, cam, çimento, şeker ve dokuma sanayisinde ki ülke içerisindeki talebin %80’i yerli olarak üretilen ürünlerle sağlanmış¹⁴³⁵.

Türkiye’de 1929 yılında yaşanan dünya ekonomik krizi ile birlikte tüketim mallarının üretimine teşvik sağlanmış ve yerli malı kullanımının arttırılması hedeflenmişti. Bu düşünceyle aynı yıl “*Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti*” adında bir kurum meydana getirilerek, cemiyet bünyesinde vatandaşlara yerli olarak üretilen

¹⁴³³ **Tan Gazetesi**, nr: 435, 5 Temmuz 1936, s. 8.

¹⁴³⁴ **Ayın Tarihi**, S: 40, 1-31 Mart 1937, s. 33-34.

¹⁴³⁵ Savaş Durmuş, Kemal Aydemir, a.g.m., s. 155-167.

ürünler tanıtılmıştı¹⁴³⁶. Çalışmamız kapsamında incelenen yıllarda Milli Sanayi Kongreleri ile Yerli Mallar Sergileri gerçekleştirilmişti. Sanayi Kongresinin birincisi 1930 yılında yapılmıştı. Gazetelerde bunlar ile ilgili ulaşılan detaylı bilgilere aşağıda değinilecektir.

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin katkılarıyla 1930 yılının Nisan ayı içerisinde açılacak olan Milli Numune Sanayi Sergisi ve aynı zamanda Sanayi Kongresi'nin programı şu şekilde idi:

- 1- Hammadde,
- 2- Sermaye ve Kredi,
- 3- Vergiler ve Rüsum,
- 4- Teşvik-i Sanayi Kanunu ve Tatbikatı,
- 4- Standart,
- 5- Rasyonalizasyon,
- 6- Ticaret ve Sanayi Odalarında Sanayi Erbabının Temsili,

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti her bölgenin muhtelif sanayi gruplarına yukarıda yer alan başlıklara göre rapor hazırlamaları tavsiye edilmişti¹⁴³⁷. Bu raporlarla Türkiye'nin sanayi alanında ki durumu belirlenmek istenmişti.

Sanayi Kongresi'nin ilk toplantısı 22 Nisan 1930 tarihinde saat 11.00'da Ankara'da Himaye-i Etfal Umumi merkezindeki içtima salonunda İktisat Vekili Şakir Bey tarafından bir törenle açılmıştı¹⁴³⁸. Milli Sanayi Kongresi'ne katılacak delegeler için Devlet Demiryollarında %50 oranında fiyat indirimi yapılmasına dair karar İcra Vekilleri Heyetinin 12 Şubat 1930 tarihli içtimasında kabul edilmişti¹⁴³⁹.

Sanayi Kongresi ikinci toplantısını 24 Nisan 1930 tarihinde saat 10.00'da Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Katibi Umumi Reisi Rahmi Bey'in bir konuşmasıyla gerçekleştirmişti. Taş, toprak ve deri sanayisine ait raporlar incelenmişti. Raporlara

¹⁴³⁶ Çağla D. Tağmat, "Türkiye'nin 1929 Dünya Ekonomik Bunalımından Korunma Arayışları: Milli Sanayi Numune Sergisi", **Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu**, İzmir 26-28 Kasım 2015, C. 2, s. 721-738.

¹⁴³⁷ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3081, 6 Şubat 1930, s. 1.

¹⁴³⁸ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3154, 23 Nisan 1930, s. 1.

¹⁴³⁹ **BCA**, 30.18.1.2, 8-9-6, 19.02.1930.

göre deri sanayisinde yapılan çarık üretiminin yerine mamul derilerden ayakkabı yapılmasına dair teklif kabul edilmişti¹⁴⁴⁰.

Kongre'nin 26 Nisan tarihinde yapılan oturumunda Türkiye'nin her yerine elektriğin ulaştırılması amacıyla Zonguldak Kömür Havzası'nda ve Soma Linyit Madeni'nde birer elektrik santrali kurulması teklif edilmişti¹⁴⁴¹. Yine aynı gün akşam yapılan oturumda fırıncılık, değirmencilik ve ipekçilik hakkında, 27 Nisan tarihinde yapılan oturumda ise yağ, sabun ve sanayi tedrisatı hakkında hazırlanan raporlar okunmuştu. Ayrıca zeytinyağı üretiminin ülke genelinde arttırılarak ihraç edilmesi, kimya sanayinin geliştirilmesi üzerine müzakereler yapılmıştı¹⁴⁴².

Sanayi Kongresi'nin 29 Nisan 1930 tarihinde yapılan toplantısında alınan kararlar şunlardı:

- 1- Manisa-Aydın pamuk istasyonlarının bir an evvel faaliyete geçirilecek,
- 2- Geyve ve Akhisar pamuk ovasında bir pamuk istasyonunun tesis edilecek,
- 3- Pamuk tohumları hükümet ve Ziraat Bankası tarafından kontrolü sağlanacak,
- 4- Halı dokumu işiyle uğraşanlara hükümet tarafından destek sağlanacak,
- 5- Halıcılığın himayesi ve dokumacılığın kooperatifleştirilmesi sağlanacak,
- 6- 15 senelik bir sanayi programının düzenlenecek,¹⁴⁴³

İkinci Millî Sanayi Sergisi 10 Nisan 1931 tarihinde Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin katkılarıyla açılmıştı. Açılış konuşması Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Katibi Umumi Reisi Rahmi Bey tarafından yapılmıştı¹⁴⁴⁴. Sergide Türkiye İş Bankasının Mensucat Fabrikası tarafından çıkarılan kumaşlar satışa sunulmuştu. Ayrıca yerli ipekli çoraplar ile yerli eldiven üretiminde büyük bir gelişme yaşandığı

¹⁴⁴⁰ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3156, 25 Nisan 1930, s. 1.

¹⁴⁴¹ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3157, 26 Nisan 1930, s. 1.

¹⁴⁴² **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3159, 28 Nisan 1930, s. 1.

¹⁴⁴³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1516, 30 Nisan 1930, s. 2.

¹⁴⁴⁴ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3499, 11 Nisan 1931, s. 1.

belirtmişti¹⁴⁴⁵. Sergi 15 Nisan günü Meclis Reisi Kazım Paşa, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya ve Sıhhiye Vekili Refik Bey tarafından ziyaret edilmişti¹⁴⁴⁶.

Sanayi Birliği tarafından hazırlanan istatistiklere göre Osmanlı Devleti zamanında 198 fabrika mevcut iken, Teşviki Sanayi Kanunu ile birlikte 3000 fabrika ve imalathane açılmıştı¹⁴⁴⁷. Böylece cumhuriyet döneminde sanayinin hızlı bir şekilde geliştiği söylenebilir. Söz konusu dönemde gelişme gösteren sanayi alanlarından birisi de Pamuk Sanayisi'dir. Pamuk Sanayisi 1934 ve 1935 yılları içerisinde büyük bir gelişme göstermiştir. Tespit edilen son rakamlara göre 1923 yılında pamuk imalatı 4 milyon kiloyu geçmezken 1927 yılında 6 milyona, 1932 yılında ise 10 milyona ulaşmıştır. Ayrıca 1934 yılında ise pamuk imalatı 12 milyon kiloyu aşmıştır¹⁴⁴⁸.

Üçüncü Millî Sanayi Sergisi Ankara'da 1 Mayıs 1932 tarihinde saat 15.00'te Evkaf Apartmanı'nda İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey tarafından açılmıştı. Sergiye Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, Başvekalet Vekili Dr. Refik Bey, Tekirdağ Mebusu Cemil Bey ve Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Katibi Umumisi Rahmi Bey katılmıştı. Rahmi Bey ülkede yaşanan ticaret açığının piyasası olan sanayi kuruluşlarının teşkil edilmesiyle kapanabileceğini belirtmişti. Yerli malı kullanmanın öneminden bahsederek bu serginin millî sanayinin her yıl nasıl bir hızla geliştiğini halka göstermek için açıldığını da ifade etmişti¹⁴⁴⁹.

İstanbul ve İzmir'de bulunan bira fabrikalarının halkın ihtiyacını karşılayacak yeterlilikte olmamasından dolayı hükümet merkezinde Orta ve İç Anadolu Bölgesi için Orman Çiftliği'nde¹⁴⁵⁰ bir bira fabrikası işletmeye açılmıştı. Türkiye'de yakın zamana kadar fabrika ve sanayi alanında yapılan yatırımların, yabancıların yatırımıyla gerçekleştiği göz önüne alınarak böyle bir fabrikanın açılmış olması halk arasında büyük bir sevinç yaratmıştı. Millî firma özelliği taşıyan fabrikada üretilen Ankara birası zararlı maddelerden uzak olarak yapılan ve zamanın bütün ilmi kaidelerine uygun hareket eden bir fabrika olma özelliğini taşımaktaydı. Ayrıca Ankara'nın

¹⁴⁴⁵ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3503, 15 Nisan 1931, s. 1.

¹⁴⁴⁶ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3504, 16 Nisan 1931, s. 1.

¹⁴⁴⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2741.

¹⁴⁴⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3229, 4 Şubat 1935, s. 3.

¹⁴⁴⁹ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 3876, 2 Mayıs 1932, s. 1-3.

¹⁴⁵⁰ Atatürk Orman Çiftliği 1925 yılında "Gazi Osman Çiftliği" adıyla Ankara'da kurulmuştu. Tarım, endüstri, ticaret ve çeşitli eğlence yerlerini içerisinde barındırmıştır. Ayrıntılı Bilgi İçin Bknz: Leyla Alpagut, "Atatürk Orman Çiftliğinde Geleneksel Bir Yapı: Bira Fabrikası Hamamı", **Folklor/Edebiyat**, C. 16, S: 63, 2010, s. 29-52.

bozkırlarında ve Orman Çiftliği'nde topraktan çıkarılan maddeleri kıymetlendirmek için yapılan ve işlemeye başlanan bir Ziraat Sanayi Fabrikasının kurulmuş olması da fabrikanın açılmasında, duyulan sevincin bir diğer sebebidir¹⁴⁵¹.

Yedinci Yerli Mallar Sergisi'nin 18 Temmuz 1935 tarihinde saat 17.00'de Galatasaray Lisesi'nde Kamutay Asbaşkanı Nuri Conker tarafından bir söylev ile açılacaktı. Sergi, gece saat 23.00'e kadar halkın ziyaretine açık bulundurulacağı için serginin elektrik tesisatı üzerine geniş çalışmalar yapılmıştı. Yerli malı numuneleri büyük bir dikkatle hazırlanmıştı. Sergide her çeşit inhisar maddesi satılacak ve sergilenecekti¹⁴⁵². Söz konusu Sergi 18 Temmuz günü belirlenen yer ve saatte Endüstri Birliği Başkanı Vasfı Bey'in konuşmasıyla açılmıştı. Vasfı Bey konuşmasında Türkiye'nin 10 yıl içinde, ziraat ülkesi olmaktan çıkarak endüstri alanında önemli gelişmeler kaydettiğini ifade etmişti. Serginin açılışı Nuri Conker tarafından gerçekleştirilmişti. Sergi'de Tütün İnhisarı bütçeye 10 yıl içinde 210 milyon lira kazandırmıştı. Tütün yetiştiren köylünün de kazancı 244 milyon lirayı bulmuştu. İçki İnhisarı 1927-1934 yılları arasında hükümete 40 milyon lira gelir kazandırmıştı. Tuz satışlarından ise 10 yıl içerisinde hazineye kazandırılan gelir 84 milyondan fazla idi. Sergi 18.00'den itibaren halkın ziyaretine açılmıştı. Sergi 5 Ağustos tarihine kadar açık kalacaktı. Sergi'de itfaiye arazözü ve zabıta koruması gibi güvenlik üzerine de bazı önlemler alınmıştı¹⁴⁵³.

Türkiye'de yerli sanayi kurulması kapsamında 1935 yılında bir antrasit fabrikası kurulmuştu. Ekonomik kalkınmanın önemli bir kolu ve Kimya Sanayi'nin çekirdeği olarak görülen bu fabrika Zonguldak'ta 11 Aralık 1935 tarihinde saat 11.30'da büyük bir törenle açılmıştı. Ekonomi Bakanı Celal Bayar bir konuşma yaparak kurdeleyi kesmiş ve fabrikanın açılışını gerçekleştirmişti¹⁴⁵⁴. Söz konusu fabrika Zonguldak'ta çıkarılan kömür madenini işlemek için faaliyete geçirilmişti. Fabrikada benzol, naftalin, briket kömürü gibi 32 adet ürün üretilmişti. Ancak fabrika daha sonra yatırım yapılmaması sebebiyle kapatılmıştı¹⁴⁵⁵.

¹⁴⁵¹ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4743, 6 Ekim 1934, s. 1-3.

¹⁴⁵² **Tan Gazetesi**, nr: 3390, 18 Temmuz 1935, s. 2.

¹⁴⁵³ **Tan Gazetesi**, nr: 3391, 19 Temmuz 1935, s. 7.

¹⁴⁵⁴ **Ulus Gazetesi**, nr: 5165, 11 Aralık 1935, s. 1.

¹⁴⁵⁵ Ahmet Apaydın, Murat Durmaz, "Zonguldak'ta Madencilik Tarihine Işık Tutan Anıt Yapılar", **Yer Altı Kaynakları Dergisi**, Y. 11, S: 21, Ocak 2022, 1-12.

Sekizinci Yerli Mallar Sergisi 3 Temmuz 1936 tarihinde Taksim Bahçesi'nde saat 18.00'da İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Muavini Hüdai Bey'in bir konuşmasıyla açılmıştı. Sergi'de 100'e yakın yerli firma yer almıştı ve geçen yıllara nazaran katılımcının daha çok olduğu anlaşılmıştır. Sergi 09.00-24.00 saatleri arasında halkın ziyaretine açık bırakılmıştı¹⁴⁵⁶. Sergi'nin 1936 yılına kadar Galatasaray Lisesi'nde açıldığı 1936 yılında ise farklı olarak Taksim Bahçesi'nde açıldığı görülmüştür.

Türkiye'de devletçilik uygulaması ile birlikte maden alanında “*Türk Anonim Şirketler*” kurulmaya başlamıştı. 1936'dan itibaren devletçilik uygulaması gereği yabancı şirketlerin elinde bulunan maden işletmelerinin devlet bünyesine alınması yolunda kararlar alınmıştı¹⁴⁵⁷. Bu doğrultuda Zonguldak'ta Ereğli Şirketine ait kömür ocakları ile tesisat, liman ve şimendiferlerin satın alınması hakkında İktisat Vekaleti Mühassıs Memurları ile Şirket Mühassıs Memurları arasında yapılan müzakereler sonucunda Ekonomi Bakanı Celal Bayar ile Ereğli Şirketi Murahhas Azası Gustav Boissiere arasında şirketin satın alınmasına dair antlaşma imzalanmıştı. Antlaşma 28 Kasım 1936 tarihinde imzalanmış ayrıca şirket 3,5 milyon liraya satın alınmıştı¹⁴⁵⁸.

4. DIŞ TİCARET

Cumhuriyet'in ilk kurulduğu yıllarda Türkiye'de dışa bağımlı bir ekonomi mevcuttu. Tarım ve maden alanındaki hammaddeler ihraç ediliyor, sanayi alanındaki ürünler de ithal ediliyordu. Üretimin azlığı ülkeyi dışa bağımlı bir hale getirmişti. Lozan Antlaşması'yla gümrük tarifelerine getirilen kısıtlama ve yabancı şirketlerin ekonomide fazlaca söz sahibi olmaları da ülkeyi dışa bağımlı hale getiren diğer sebeplerdendi¹⁴⁵⁹. Ancak Lozan Antlaşması ile kısıtlanan gümrük vergilerine 1929 yılında çıkarılan “*Gümrük Tarifesi Kanunu*” ile yeni bir düzenleme getirilmişti. Söz konusu yıla kadar mal değerine göre ortalama olarak alınan gümrük vergileri %14,66 iken bu Kanun ile %40'a çıkarılmıştı. Gümrük vergilerinin artması ile ithalat

¹⁴⁵⁶ **Tan Gazetesi**, nr: 434, 4 Temmuz 1936, s. 1-10.

¹⁴⁵⁷ Turgut İleri, “Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye'de Madencilik'in Genel Durumu ve Atatürk'ün Madencilikle İlgili Düşünceleri”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, C. 19, S: 1, 2011, s. 287-296.

¹⁴⁵⁸ **Ulus Gazetesi**, nr: 5512, 29 Kasım 1936, s. 1.

¹⁴⁵⁹ Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu**, Ezgi Kitabevi, Bursa 2000, s. 40-41.

kısıtlanmış ve “*koruyucu*” bir yol takip edilmişti¹⁴⁶⁰. Yine 1929 yılında yaşanan dünya ekonomik krizi, Türkiye’yi, ihraç edilen ürünlerin fiyatlarının düşmesi ve paranın değer kaybetmesi gibi sebeplerle etkilemişti. Bu doğrultuda dış ticarete denge politikası izlenmiş, ithal ürünlere kısıtlama getirilmiş ve ülkelerle ikili ticaret antlaşmaları imzalanmıştı¹⁴⁶¹. Ayrıca 1929 yılında ortaya çıkan bu dünya buhranı Türkiye’yi “*devletçilik*” yolunda adımlar atmaya yönlendirmişti. Dünya ekonomik krizi her ne kadar Türkiye’yi iktisadi anlamda kötü etkilemiş olsa da dış ticarete sağlam adımlar atılmış ve ekonomik büyüme gözlemlenmeye başlamıştı¹⁴⁶².

Türkiye’nin dış ticarete emin adımlarla ilerlediği, incelenen gazetelerde de görülmektedir. Çünkü gazetelerde Türkiye’nin ithalat ve ihracat rakamlarına sıkça rastlanmaktadır. Bu verilerde ihraç ve ithal edilen ürünler bulunmaktadır. Buralardan dış ticaretin en fazla hangi ülkelerde gerçekleştiği belirlenmeye çalışılmıştır.

Türkiye’nin ithalat-ihracat verileri, aşağıda, öncelikle 1923-1934 yılları sonra da 1935-1939 yılları olacak şekilde tablolastırılmıştır:

Yıl	İhracat	İthalat
1923	50.790	86.872
1924	82.435	100.462
1925	102.700	128.953
1926	96.437	121.411
1927	80.749	107.752
1928	88.278	113.710
1929	74.827	123.558
1930	71.380	69.540
1931	60.226	56.935
1932	47.972	40.718
1933	58.065	45.091

¹⁴⁶⁰ Levent Özkardeş, “Cumhuriyet’in İlk Yılları ve 1929 Ekonomik Buhranında Dış Ticaretin Yönetimi”, **Gümrük&Ticaret Dergisi**, S: 6, 2015, s. 25-34.

¹⁴⁶¹ Hüseyin Şahin, **a.g.e.**, s. 42.

¹⁴⁶² Erdem Yavuz, “1929 Dünya Ekonomik Buhranının Türkiye’ye ve Diğer Ülkelere Olan Etkisinin İstatistik Analizi”, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 14, S: 2, 2021, s. 376-390.

1934	73.007	68.761 ¹⁴⁶³
------	--------	------------------------

Tablo 11. Türkiye'nin 1923-1934 yılları arasında ki ithalat-ihracat rakamları

İthalat-ihracat tutarları, tarım ürünleri ve diğer ürünler üzerinden alınan ihracat gelirleri ile ithalat giderleri gazetelerde verilmiştir. Böylece ulaşılan bilgiler kapsamında Türkiye'nin 1930-1939 yılları arasındaki çeşitli ürünler üzerinde ki dış ticaret verileri aşağıda verilecektir. İhracat ve ithalat verilerine İhracat Ofisi, Gümrük ve İstatistik Müdürlüğü, Ticaret Odası, İzmir Ticaret Odası ve İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından hazırlanan istatistikler sayesinde ulaşılmıştır. Mersin, İzmir, İstanbul, Ordu ve Giresun gibi şehirlerden yapılan ihracatlar verileri de elde edilmiştir. Ayrıca Almanya ve İngiltere gibi ülkelerden elde edilen istatistiklere de ayrıca ulaşılmıştır. Elde edilen verilere göre Türkiye'nin 1930-1939 yılları arasında en fazla ihracat yaptığı ülkeler İngiltere, Almanya ve İtalya idi. Ayrıca Sovyet Rusya ve Romanya ile de ihracat gerçekleştirildiği görülmüştür. En fazla ihracatın tarım ürünleri ile koyun ve keçi gibi hayvanlar ve hayvan ürünleri üzerinden gerçekleştirildiği anlaşılmıştır. En fazla ihraç edilen tarım ürünleri kuru üzüm, arpa, fındık, zeytinyağı, buğday, pamuk ve tütün idi. İhracatın en fazla yapıldığı hayvansal ürünler ise yumurta ve deri malzemeleriydi.

İhracat Ofisi tarafından belirlenen verilere göre 1931 yılı ilk 4 ayı ithalat tutarı 45.899.000 lira, ihracat tutarı ise 41.058.000 lira idi. 1930 yılı ithalat tutarı 54.676.000 lira, ihracat tutarı da 48.251.000 liraydı. 1931 yılı Ocak, Şubat, Mart, Nisan ayları süresince 1930 yılına göre ithalat 200 bin lira artmış, ihracat ise 7 milyon lira azalmıştı. 1931 yılında en çok ihraç edilen ürünler yumurta, kuru üzüm, arpa, fındık, zeytinyağı ve pamuktu¹⁴⁶⁴.

Mersin Limanı'ndan 1931 yılının Kasım ayı içerisinde 945.457 lira değerinde 16.685 balya pamuk ihraç edilmişti. 1930 yılında Kasım ayı içerisinde ise pamuk ihracatı 1.650.284 lira değerinde 12.858 balya idi. 1931 yılında ihraç mevsiminin başlangıcından Kasım ayına kadar 1.985.353 lira değerinde 33.564 balya pamuk ihraç edilmişti. 1930 yılına oranla ihracat oranında bir düşme olduğu anlaşılmaktadır¹⁴⁶⁵.

¹⁴⁶³ Rabia Aktaş Şenkardeşler, "Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'nin Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Nedensellik Analizi", **Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies**, C. 4, S: 1, 2018, s. 108-129.

¹⁴⁶⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 1924, 21 Haziran 1931, s. 3.

¹⁴⁶⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2105, 20 Aralık 1931, s. 3.

Rusya her yıl olduğu gibi 1932 yılında da Türkiye’den kilosu 310 kuruştan olmak üzere 120.000 sandık portakal satın almıştı. Rusların tercümanları ile birlikte 2 kişilik bir heyet ile portakalları teslim almaya Hatay Dört Yol’a gelmişlerdi¹⁴⁶⁶.

Mersin Ticaret Odası tarafından ihracat ofisine gelen bir bilgiye göre Mersin’den Şubat ayı içinde 847.000 lira değerinde 13.200 balya pamuk ihraç edilmişti. Ayrıca pamuk ihracatının 1930 yılı Şubat ayında 4000 balya olduğu anlaşılmıştır.

1932 yılında Türkiye’den en fazla ihracat yapılan ülkeler şunlardı: İngiltere, İtalya ve Almanya idi¹⁴⁶⁷.

İzmir ve İstanbul’dan 1932 yılında Japonya’ya kilosu 1310 kuruştan 300 sandık afyon gönderilmişti. Ayrıca Avrupa’da bulunan ülkelere 400 sandık afyon ihracatı da yapılmıştı. Mayıs ayı içerisinde Almanya’nın Hamburg şehrine Samsun’dan 121.858 kilo tütün ihracatı yapılmıştı¹⁴⁶⁸.

Almanya’ya 1932 yılında tavuk yemi olarak kullanılmak üzere 200.000 ton buğday ihracatı yapılacaktı. 1932 yılı Mayıs ayına kadar ise yaklaşık 60.000 ton buğday Alman Hükümeti tarafından satın alınmıştı¹⁴⁶⁹.

Türkiye’nin buğday ihracatı 1931 yılında 10.000 kilo idi. 1932 yılında ise 7 milyona ulaşmıştı¹⁴⁷⁰. Avrupa’ya 1932 yılında 5000 kilo ağırlığında 500 sandık üzüm ihraç edilmişti. Ayrıca üzümlerin ambalaj işleri Zingal Şirketi¹⁴⁷¹ tarafından yapılmıştı¹⁴⁷². Almanya’nın istatistiklerine göre 1932 yılının ilk altı ayı içerisinde Türkiye’den Almanya’ya 18 milyon mark değerinde ihracat yapılmıştı. Almanya’dan Türkiye’ye ise 15 milyon mark değerinde ihracat yapılmıştı. Ancak 1931 yılı ilk altı ayı içerisinde Türkiye’den Almanya’ya yapılan ihracat tutarı 23 milyon mark,

¹⁴⁶⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2132, 16 Ocak 1932, s. 3.

¹⁴⁶⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2188, 14 Mart 1932, s. 3.

¹⁴⁶⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2243, 11 Mayıs 1932, s. 3.

¹⁴⁶⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2246, 14 Mayıs 1932, s. 3.

¹⁴⁷⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2247, 15 Mayıs 1932, s. 3.

¹⁴⁷¹ Sinop iline bağlı Ayancık ilçesinde kurulan yabancı sermayeli bir şirket. Ayrıntılı Bilgi İçin Bknz: Mutlu Kaya, Cevdet Yılmaz, “Bir Anadolu Kentinin Kuruluş ve Gelişmesinde Sanayinin Etkisi: Ayancık Örneği”, **Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 5, S: 1, 2018, s. 167-188.

¹⁴⁷² **Milliyet Gazetesi**, nr: 2328, 4 Ağustos 1932, s. 3.

Almanya'dan Türkiye'ye ise 27 milyon mark idi. 1932 yılında 1931 yılına oranla fındık, üzüm ve tütün ihracatında bir düşüş yaşanmıştı¹⁴⁷³.

Gümrükler İstatistik Müdürlüğünün verilerine göre 1932 yılının Ağustos ayının son 15 günü zarfında ihracat tutarı 2.164.567 lira, Temmuz ayının son 15 günü ise 1.492.165 lira idi. Bu verilere göre ihracat tutarı Ağustos ayında Temmuz ayına oranla 672.402 lira fazlaydı. Temmuz ayının son 15 günü içerisinde koyun ve keçi ihracatı 5808 lira, Ağustos ayında 18.074 lira idi. Ayrıca ham deri ihracatı 28.624 lira, av derisi ihracatı 4.718 lira, yün ihracatı 152.722 lira, tiftik ihracatı 363.565 lira, halı ihracatı 16.597 lira, üzüm ihracatı 262.386 lira, kabuksuz fındık ihracatı 114.996 lira, zeytinyağı ihracatı 4.364 lira ve maden kömürü ihracatı 15.503 liraydı¹⁴⁷⁴. 23 Eylül 1932 tarihine kadar incir ihracatının 4488 ton 253 kilo kadar, 1931 yılında ise 4624 ton 724 kilo olduğu anlaşılmıştır¹⁴⁷⁵.

Ordu'dan 1932 yılının Eylül ayı itibariyle 162.300 liralık kabuklu ve iç fındık ihracatı yapılmıştı. En fazla ihracat yapılan ülkeler ise Hamburg, Triyeste ve Marsilya'dır. Giresun Bölgesinden ise yine Eylül ayı içerisinde 240.000 liralık fındık ihracatı yapılmıştı. Bu bölgeden en fazla ihracat yapılan ülkeler Almanya ve Mısır idi¹⁴⁷⁶.

Ege Bölgesinden yapılan kuru üzüm ihracatı 1932 yılında 45 milyon idi, ilk mahsulün 16 Ağustos tarihinde alındığı anlaşılmıştır. Ayrıca 1931 yılında ise kuru üzüm ihracatı 25 milyon liraydı. 16 Ağustos tarihinden itibaren İzmir Borsası'nda 32.582.000 kilo üzüm satışı gerçekleştirilmişti. Ekim ayı içerisinde Gemlik'ten Sovyet Rusya'ya 30 ton, Romanya'ya ise 50 ton zeytin gönderilmişti.

Tütün ihracatının 1930 yılının Ekim ayına kadar 28.988.000 lira, 1931 yılının Ekim ayına kadar 16.480.000 lira, 1932 yılının Ekim ayına kadar ise 14.990.000 lira olduğu anlaşılmıştır. Bu verilere göre 1930 yılından 1932 yılına kadar tütün ihracatında bir düşüş olduğu görülmüştür¹⁴⁷⁷.

Ticaret Odası verilerine göre Giresun, Ordu ve Trabzon Bölgesinden 1932 yılında 15 Ekim tarihine kadar fındık ihracatı verileri şu şekilde idi: Giresun'dan 1778

¹⁴⁷³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2345, 21 Ağustos 1932, s. 3.

¹⁴⁷⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2362, 7 Eylül 1932, s. 3.

¹⁴⁷⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2386, 1 Ekim 1932, s. 3.

¹⁴⁷⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2398, 13 Ekim 1932, s. 3.

¹⁴⁷⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2407, 22 Ekim 1932, s. 3.

ton iç fındık, 1312 ton ise kabuklu fındık, Ordu'dan 1491 ton, Trabzon'dan ise 791 tondur. 1932 yılında yapılan fındık ihracatında 1931 yılına göre bir düşüş yaşandığı anlaşılmaktadır¹⁴⁷⁸.

İhracat Ofisinin verilerine göre 1932 yılının ilk sekiz ayı içerisinde 12.291.879 lira değerinde tütün ihracatı yapılmıştı. 1931 yılında ise 14.451.546 lira idi. Ayrıca tütün ihracatının en fazla yapıldığı ülkeler İtalya, Almanya, Amerika, Hollanda ve Yunanistan'dı¹⁴⁷⁹.

İhracat Ofisinin Türkiye ile Almanya arasındaki ticari ilişkilere göre hazırlanan istatistiklere göre 1932 yılının ilk dokuz ayı içerisinde Türkiye'den Almanya'ya 6.942.203 lira değerinde eşya ihraç edilmişti. Aynı süre içerisinde 1931 yılında ihracat tutarının 7.427.203 lira olduğu anlaşılmıştır. 1932 yılında 1931 yılına göre Almanya'ya yapılan ihracatın azaldığı anlaşılmıştır. Almanya'ya en çok ihraç edilen ürünler şunlardı: üzüm, tiftik, incir, pamuk, fındık, afyon, yumurta, yün, arpa, tütün ve halı¹⁴⁸⁰.

İzmir Ticaret Odasından gelen verilere göre 20 Aralık 1932 tarihine kadar üzüm ihracatı 44.634 kilo, incir ihracatı ise 23.395.000 kilo idi. Mersin Ticaret Odasından gelen verilere göre ise Kasım ayına kadar pamuk ihracatı 95.132 lira değerinde 417.209 kilo olduğu anlaşılmıştır. Pamuk ihracatın en fazla yapıldığı ülkeler Yunanistan, İtalya, Almanya ve Fransa idi. Pamuk mahsulünün az olması sebebiyle ihracatta 1931 yılına oranla bir düşüş yaşandığı anlaşılmıştır¹⁴⁸¹.

İzmir Ticaret Odasının verilerine göre 1932 yılının üzüm ihracatı 45.494.875 kiloydu. İhracat yapılan ülkeler şu şekilde idi: Almanya, 20.981.840 kilo, İngiltere, 19.348.111 kilo, İtalya, 3.275.908 kilo, Fransa, 780.976 kilo, Amerika, 261.882 kilo, Mısır, 454.298 kilo, Sovyet Rusya, 72.825 kilo, Avustralya, 27.092 kilo, diğer ülkelere, 296.948 kilo. İhraç edilen incir ise toplamda 23.586.356 kilodur. İncir ihracatı yapılan ülkeler ise şu şekilde idi: Almanya, 7.646.582 kilo, İngiltere, 5.162.049 kilo, Amerika, 2.405.098 kilo, Fransa, 2.911.141 kilo, İtalya, 8.673.238

¹⁴⁷⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2422, 7 Kasım 1932, s. 3.

¹⁴⁷⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2430, 15 Kasım 1932, s. 3.

¹⁴⁸⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2449, 4 Aralık 1932, s. 3.

¹⁴⁸¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2470, 25 Aralık 1932, s. 3.

kilo, Mısır, 1.212.465 kilo, Sovyet Rusya, 250.071 kilo, Avustralya, 224.447 kilo, diğer ülkelere ise 101.825 kilo¹⁴⁸².

1933 yılının Ocak ayının ilk haftası içerisinde Samsun Bölgesinden Almanya ve Amerika'ya 244.901 kilo tütün, 203 sandık ise yumurta ihracatı yapılmıştı¹⁴⁸³.

İhracat Ofisi verilerine göre 1932 yılında Giresun, Trabzon ve Ordu Bölgesinden 3.642.669 lira değerinde 1746 ton kabuklu fındık ile 11194 ton iç fındık ihraç edilmişti. En çok fındık ihraç edilen ülkeler ise İtalya, Almanya, Fransa, Hollanda ve Amerika idi¹⁴⁸⁴.

Ziraat Vekaleti 1933 yılında haşhaş ziraatının düzenlenmesi ve afyon ticaretinin geliştirilmesi için inceleme yapılmasına dair karar alarak bir talimatname hazırlamıştı. Bu talimatnameye göre her mınıtkada birer merkezı komisyon teşkil edilecekti. Valinin başkanlığı altında toplanacak olan bu komisyonda ziraat ve sıhhiye müdürleri ile ticaret ve ziraat odalarından birer temsilci bulunacaktı. Ayrıca haşhaş ziraatı yapan bölgelerde ise kaymakamların başkanlığında bir tali komisyon oluşturulacaktı¹⁴⁸⁵.

Gümrük İstatistik Müdürlüğünün verilerine göre 1933 yılının ilk 15 günü zarfında ithalat ve ihracat şu şekilde idi: ithalat 3.053.636 lira, ihracat ise 1.249.821 lira. Verilere göre ihracatın, ithalattan 1.249.821 lira eksik olduğu anlaşılmaktadır¹⁴⁸⁶.

İhracat Ofisi Gümrük İstatistik Müdürlüğünün verilerine göre 1932 yılı ihracat tutarı 10.305.650 lira, ithalat ise 85.983.723 lira idi¹⁴⁸⁷. 1932 yılının ilk 11 ayı içerisinde yaprak tütün ihracatı 22.996.361 kilo, 20.720.776 liraydı. 1931 yılına göre Almanya, Amerika, Avusturya, Belçika, Hollanda ve Yunanistan'a yapılan ihracat artmış, Çekoslovakya, Mısır ve Macaristan'a yapılan ihracat ise azalmıştı¹⁴⁸⁸. Hatay Dörtıyol Bölgesinden 1933 yılında Rusya'ya yapılan portakal ihracatının 20.000 paket kadar olduğu ve paketlerin satış fiyatının 310 kuruş olduğu anlaşılmaktadır¹⁴⁸⁹.

¹⁴⁸² **Milliyet Gazetesi**, nr: 2482, 6 Ocak 1933, s. 3.

¹⁴⁸³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2784, 8 Ocak 1933, s. 3.

¹⁴⁸⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2491, 15 Ocak 1933, s. 3.

¹⁴⁸⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2495, 19 Ocak 1933, s. 3.

¹⁴⁸⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2496, 20 Ocak 1933, s. 3.

¹⁴⁸⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2499, 23 Ocak 1933, s. 3.

¹⁴⁸⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2508.

¹⁴⁸⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2518, 13 Şubat 1933, s. 3.

Mersin Ticaret Odasının verilerine göre 1932 yılında Mersin Limanı'na yapılan ithalatın 4.701.160 lira, ihracatın ise 5.987.936 lira olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca Mersin Limanı'ndan 1933 yılında Ocak ayı içerisinde pamuk ihracatı 89.295 lira idi¹⁴⁹⁰.

Alman istatistiklerine göre 1932 yılında Almanya'dan Türkiye'ye yapılan ithalat 31 milyon mark, ihracat ise 40,6 milyon marktı. 1931 yılında ise Türkiye'nin ithalat tutarı 47,4 milyon mark, ihracatı ise 52,6 milyon mark idi¹⁴⁹¹.

Gümrük ve İnhisarlar Vekaleti İstatistik ve Tetkik Müdüriyetinin verilerine göre Şubat ayının son 15 günlük ithalat ve ihracat şu şekilde idi, ithalat 1.991.747 lira, ihracat ise 3.300.371 lira¹⁴⁹². İhracat Ofisinin verilerine göre Mersin'den 1933 yılının Şubat ayı zarfında 70 bin lira değerinde, 240.000 kilo pamuk ihracatı yapılmıştı. 1932 yılına göre pamuk ihracatında bir düşüş yaşanmıştı. Ayrıca Almanya, İngiltere, Rusya ve Belçika'nın Şubat ayı zarfında hiç pamuk satın almadığı anlaşılmaktadır¹⁴⁹³.

İhracat Ofisinin verilerine göre 1933 yılında mevsim başlangıcından Mart ayının 15'ine kadar ihraç edilen üzüm miktarı 50.847.000 kilo, incir miktarı ise 24.913.000 kiloydu¹⁴⁹⁴. İhracat Ofisinin verilerine göre 1930, 1931 ve 1932 yılı kereste ihracatı şu şekildeydi: 1930 yılı 54.138 ton 2.430.899 lira, 1931 yılı 56.955 ton 2.320.282 lira, 1932 yılı 39.871 ton 1.941.262 lira. Kereste ihracatının en fazla yapıldığı ülkelerin İtalya ve Belçika olduğu anlaşılmaktadır¹⁴⁹⁵.

Gümrük ve İnhisarlar Vekaleti İstatistik ve Tetkik Müdüriyeti verilerine göre 1933 yılının Nisan ayı içerisinde ithalat tutarı 5.005.023 lira, ihracat tutarı ise 3.638.288 liradır. 1933 yılında Ocak, Şubat, Mart ve Nisan ayı zarfında ithalat 22.276.405 lira, ihracat ise 23.531.550 liraydı.¹⁴⁹⁶ 1933 yılının Nisan ayı içerisinde İspanya'ya yaklaşık 310.000 lira değerinde yumurta ihracatı yapılmıştı¹⁴⁹⁷. Mersin Limanı'ndan 1933 yılının Nisan ayı içerisinde 132 bin lira değerinde eşya, 782 bin lira değerinde 12.240 balya pamuk ihraç edilmişti. Mayıs ayının son haftası

¹⁴⁹⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2531, 26 Şubat 1933, s. 3.

¹⁴⁹¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2535.

¹⁴⁹² **Milliyet Gazetesi**, nr: 2538, 5 Mart 1933, s. 3.

¹⁴⁹³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2557, 24 Mart 1933, s. 3.

¹⁴⁹⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2560, 27 Mart 1933, s. 3.

¹⁴⁹⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2592, 1 Mayıs 1933, s. 3.

¹⁴⁹⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2595.

¹⁴⁹⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2612, 21 Mayıs 1933, s. 3.

Macaristan'dan 4500 liralık kısrak ithal edilmiş, aynı süre içerisinde Macaristan'a 1800 lira değerinde yaprak tütün ihracatı yapılmıştı. Ayrıca 15 Mayıs tarihine kadar Giresun'dan, 14 bin lira değerinde iç fındık ihraç edildiği anlaşılmaktadır¹⁴⁹⁸.

Buğday ihracatının 1930 yılında 7 ton, 1931 yılında 17 bin ton, 1932 yılında ise 31 bin ton olduğu bilgisine ulaşılmıştır¹⁴⁹⁹. Konya'da 20 Haziran 1933 yılında "İkinci Milli Sanayi Yerli Mallar Sergisi"nin saat 09.00'da askeri mızıka ile Vali Cemal Bey, Kolordu Kumandanı Cemil Cahit Paşa, Belediye Reisi Şevki Bey'in katılımıyla açıldığı ve serginin 15 gün kadar süreceği haberine gazetede yer verilmiştir¹⁵⁰⁰.

İhracat Ofisi verilerine göre 1931 yılından 1933 yılının Mayıs ayı itibariyle fındık ihracatının Giresun'dan 1.790.353 lira değerinde 4956 ton iç fındık 1387 ton kabuklu fındık, Ordu Bölgesinden 758.892 lira değerinde 98 ton kabuklu fındık 3691 ton iç fındık, Trabzon'dan 2.226.444 lira değerinde 6823 ton iç fındık 326 ton kabuklu fındık ihraç edildiği anlaşılmaktadır¹⁵⁰¹.

İhracat Ofisinin tespitlerine göre 1933 yılında Ocak, Mart, Nisan ve Mayıs ayı zarfında ithalatın 22.730.000 lira, ihracatın ise 24.962.000 lira olduğu ayrıca en çok ihracat yapılan ülkelerin başında Almanya, en çok ithalat yapılan ülkelerin başında ise İngiltere'nin geldiği anlaşılmaktadır¹⁵⁰².

İstatistik Umum Müdürlüğü Harici Ticaret İstatistikleri Şubesi verilerine göre 1933 yılı Haziran ayının son 15 günü ithalat 2.077.617 lira, ihracat ise 2.832.503 liradır. Yine 1933 yılının ilk ayı içerisinde ithalat 32.672.482 lira, ihracat ise 34.370.628 lira idi¹⁵⁰³.

Türkiye'den 1933 yılının ilk dört ayı zarfında yapılan tütün ihracatının 8.089.688 lira değerinde ve 10.050.678 kilo kadar olduğu, 1932 yılında aynı süre zarfında ise 8.182.391 lira değerinde ve 8.925.580 kilo olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Mersin Bölgesinden Haziran ayı içerisinde yapılan pamuk ihracatı ise 104.956 lira değerinde 1776 balyadır. Yine Mersin'den 1932 yılının Eylül ayı itibariyle 1933

¹⁴⁹⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2613, 22 Mayıs 1933, s. 3.

¹⁴⁹⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2638, 16 Haziran 1933, s. 3.

¹⁵⁰⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2643, 21 Haziran 1933, s. 3.

¹⁵⁰¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2648, 26 Haziran 1933, s. 3.

¹⁵⁰² **Milliyet Gazetesi**, nr: 2649, 27 Haziran 1933, s. 3.

¹⁵⁰³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2663, 11 Temmuz 1933, s. 3.

yılının Haziran ayı sonuna kadar pamuk ihracatı 988.215 lira değerinde 15.990 balyadır¹⁵⁰⁴.

İzmir Bölgesinden 1932 yılının Eylül ayı itibariyle 1933 yılının Haziran ayı süresince üzüm ihracatı 80.330.000 kilo, incir ihracatı ise 26.079.000 kilodur¹⁵⁰⁵.

İhracat Ofisi verilerine göre 1933 yılının ilk 6 ayı içerisinde Türkiye'den Fransa'ya gerçekleştirilen ihracat 1.790.059 lira, Fransa'dan Türkiye'ye yapılan ithalat ise 1.950.813 lira idi. İthalat fazlalığının ise 20.754 lira olduğu anlaşılmaktadır. 1932 yılında aynı süre zarfında Türkiye'nin ihracatı 4.081.761 lira, ithalatı ise 4.037.151 liraydı En fazla ihracat yapılan ürünler, yumurta, yün, tiftik, fındık, üzüm, arpa, incir, maden kömürü, zeytinyağı, afyon, palamut, pamuk, halı ve tütündü. 1933 yılında 1932 yılına nazaran ihracatı azalan ürünler, yumurta, yün, tiftik, fındık, üzüm, arpa, incir, palamut ve halıydı. İhracatı artan ürünler ise tütün, pamuk, zeytinyağı, afyon ve maden kömürü olmuştu¹⁵⁰⁶.

İhracat Ofisi verilerine göre 1933 yılının Ocak ve Temmuz ayları arasında ithalat 42.240.201 lira, ihracat ise 42.203.910 liraydı. 1932 yılı Ocak-Temmuz ayları arasında ithalat 47.440.357 lira, ihracat ise 47.781.318 lira idi. 1931 yılında ise aynı süre zarfında ithalatın 78.751.842 lira, ihracatın ise 63.119.909 lira olduğu anlaşılmaktadır. 1933 yılında ihracatın en fazla yapıldığı ülkeler şunlardı: Almanya, İngiltere, İtalya, Belçika, Çekoslovakya, Fransa, Rusya, Japonya ve Amerika¹⁵⁰⁷.

Mersin'den 1933 yılının Ocak-Haziran ayları süresi içerisinde 1.230.000 lira değerinde pamuk ihracatı yapılmıştı¹⁵⁰⁸. 1932 yılında Temmuz ayında 5422 kilo, 1933 yılı Temmuz ayı içerisinde ise 7.143.000 kilo arpa ihraç edilmişti¹⁵⁰⁹.

İtalya'ya 1932 yılının Ocak-Temmuz ayları süresinde 10.367.000 liralık, 1933 yılının Ocak-Temmuz ayları süresinde ise 5.952.000 liralık ihracat yapılmıştı. Bir yıl arayla İtalya'ya yapılan ihracatın yarı yarıya düştüğü anlaşılmaktadır¹⁵¹⁰.

¹⁵⁰⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2672, 20 Temmuz 1933, s. 3.

¹⁵⁰⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2700

¹⁵⁰⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2700, 17 Ağustos 1933, s. 3.

¹⁵⁰⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2711, 28 Ağustos 1933, s. 3.

¹⁵⁰⁸ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2712, 29 Ağustos 1933, s. 3.

¹⁵⁰⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2714, 31 Ağustos 1933, s. 3.

¹⁵¹⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2717, 3 Eylül 1933, s. 3.

İstatistiklere göre 1933 yılının ilk sekiz ayı içerisinde ithalat tutarı 42.358.274 lira, ihracat ise 46.443.166 liraydı. 1932 yılında ise ithalat 57.931.282 lira iken ihracat 52.432.756 lira idi¹⁵¹¹.

Ticaret ve Zahir Borsası tarafından belirlenen istatistiklere göre 1933 yılının Ağustos ayı ile 9 Eylül tarihleri arasında İstanbul'dan 101.000 ton buğday, 10 ton afyon, 502 ton arpa ihraç edilmişti. 1932 yılında, aynı zaman zarfında afyon ve buğday ihracatının daha düşük olduğu anlaşılmaktadır¹⁵¹².

İnhisarlar İdaresinin hazırladığı istatistiklere göre 1933 yılının Ocak-Haziran ayları arasında 10.167.733 lira değerinde 12.955.293 kilo, 1932 yılında ise aynı zaman zarfında 10.973.902 lira değerinde 10.803.789 kilo tütün ihraç edilmişti. 1933 yılında miktar olarak 1932 yılına oranla tütün ihracatında bir artış olsa da kazanç olarak bir düşüş yaşandığı görülmektedir¹⁵¹³.

İzmir Bölgesinden 1933 yılında mevsim başlangıcı itibariyle Eylül ayına kadar 2.905.000 kilo üzüm, 706.000 kilo incir ihraç edilmişti. İncir ihracatının en fazla yapıldığı ülkelerin başında Mısır, ardından Almanya ve diğer Avrupa ülkeleri gelmekte idi¹⁵¹⁴.

Ticaret Odası Mıntıka Başmüfettişliği tarafından 29 Ekim 1933 tarihi itibariyle esnafların kullandığı ölçü ve ayarların kontrolüne başlanacaktı. 1 Ocak 1933 tarihine kadar ölçü ve ayarlarını, damgalarını yaptırmayan esnaflar ticaret yapamayacaklardı. 1932 yılında 1944 balya halı ihracatı yapılmıştı¹⁵¹⁵.

İstatistik Umum Müdürlüğü verilerine göre 1933 yılının Ekim ayının son 15 günü zarfında ithalat 2.433.554 lira, ihracat ise 6.791.591 liraydı. 1932 yılında ise on aylık ithalat 59.410.548 lira, ihracat 69.809.152 lira idi¹⁵¹⁶.

Ege Bölgesinden 1933 yılında satılan tütün miktarı 1.962.000 kilo, Manisa Bölgesinden 1.402.000 kilo, Aydın Bölgesinden 130.000 kilo, Muğla Bölgesinden 25.000 kilo, İzmir Bölgesinden 405.000 kiloydu¹⁵¹⁷.

¹⁵¹¹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2725, 11 Eylül 1933, s. 3.

¹⁵¹² **Milliyet Gazetesi**, nr: 2732, 18 Eylül 1933, s. 3.

¹⁵¹³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2740, 26 Eylül 1933, s. 3.

¹⁵¹⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2748, 4 Ekim 1933, s. 3.

¹⁵¹⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2755, 11 Ekim 1933, s. 3.

¹⁵¹⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2789, 14 Ekim 1933, s. 3.

İngiliz istatistiklerine göre İngiltere'ye Türkiye'den 1934 yılının ilk dokuz ayı içerisinde 560.190 sterlin değerinde ithalat yapılmıştı. 1933 yılında ise İngiltere'ye Türkiye'den yapılan ithalat tutarı 473.274 sterlin idi.

Türk Ofis İzmir Şubesinin verilerine göre 4 Ağustos 1934 tarihinden 12 Eylül 1934 tarihine kadar borsada 100.000 çuval üzüm satılmıştı. Bayram sebebiyle 9 Eylül tarihinde borsada üzüm satışı olmamış, 10 Eylül'de piyasa çok hareketli bir şekilde açılmış ve 4255 çuval üzüm satışı yapılmıştı. 5 Eylül 1934 tarihinde borsada 4.50 ila 12 kuruş arasında değişen fiyatlarla 1289 çuval, 6 Eylül tarihinde 2608 çuval, 8 Eylül'de 1672 çuval, 10 Eylül'de 1745 çuval incir satışı gerçekleşmişti¹⁵¹⁸.

Yıl	İthalat Tutarı	İhracat Tutarı
1935	70.635	93.670
1936	73.619	93.670
1937	90.540	109.225
1938	118.899	115.019
1939	92.498	99.646 ¹⁵¹⁹

Tablo 12. Türkiye'nin 1935 ile 1939 yılları arasında ki ithalat ve ihracat tutarı

Fındık üretiminde rasyonel çalışma yollarını üreticiler ve tüccarlarla birlikte geliştirmek ve üretim zorluklarını ortadan kaldırmak için Ekonomi Bakanı Celal Bayar'ın başkanlığında 10 Ekim 1935 tarihinde Fındık Kongresi düzenlenmişti. Kongreye Karadeniz'de bulunan illerin sayıtları, İş Bankası, Sümerbank ve Tarım Bankaları Genel Direktörlerinin de katılımı sağlanmıştı. Celal Bayar'ın konuşmasından sonra Bedri Bey ve Emin Bey asbaşkanlığa seçilmişti. Türk Ofisin fındık ticareti ve üretim kabiliyeti hakkında geniş bilgi veren raporu okunmuştu. Ardından komisyon seçimi yapılmıştı:

1- Tarım Komisyonluğuna, Emin Bey, Bilal Bey ve Abidin Bey,

2- Kredi, Borsa ve Teşkilatlandırma Komisyonluğuna, Fazıl Bey, Servet Bey, Hüsnü Bey, Emin Bey, Vehbi Bey, Cevat Nizami Bey ve Şevket Bey,

¹⁵¹⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 2795, 20 Ekim 1933, s.3.

¹⁵¹⁸ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4722, 14 Eylül 1934, s. 4.

¹⁵¹⁹ Rabia Aktaş Şenkardeşler, a.g.m., s. 108-129.

3- Fındık Tüzüğü, Standardizasyon ve Ambalaj Komisyonluğuna Ömer Bey, Halil Mitat Bey, Bedri Bey, Necdet Bey, Sami Bey, Kazım Bey ve Tevfik Bey seçilmişti¹⁵²⁰.

İstanbul Türk Ofis Şubesinden alınan verilere göre 1934 yılının Ekim ayının üçüncü haftasında Almanya'ya 2000 sandık yumurta gönderilmişti¹⁵²¹.

İzmir Borsasında 10 Ekim 1934 tarihinde 10 ila 22 kuruş arasında 1069 çuval üzüm satışı gerçekleşmişti. 11 Ekim tarihinde üzüm satışında bir canlanma olduğu görülmüş, fiyatlar 20 kuruşa kadar yükselmiş ayrıca satılan üzüm çuvalı 2909'u bulmuştu. Ayrıca 13 Ekim tarihinde üzüm satış fiyatlarında yine bir yükselme görülmüş, satılan üzüm miktarı ise 5368 çuvalı bulmuştu. 14 Ekim tarihinde 10 ila 25 kuruş arasında değişen fiyatlarla 1830 çuval ve 7 torba, 15 Ekim tarihinde 1267 çuval, 16 Ekim tarihinde ise 1724 çuval üzüm satışının gerçekleştirildiği anlaşılmıştır. Yine 10 Ekim 1934 tarihinde İzmir Borsasında 5 ila 12 kuruş arasında değişen fiyatlarla 878 çuval incir, 11 Ekim tarihinde 4271 çuval, 13 Ekim tarihinde 1970 çuval, 14 Ekim tarihinde 2129 çuval, 15 Ekim tarihinde 1244 çuval incir satışı yapılmıştı¹⁵²².

İzmir Limanı'ndan 1934 yılında Almanya'ya 25.000, İtalya'ya 12.000, İngiltere'ye ise 8000 ton olmak üzere toplamda 45.000 ton arpa ihraç edilmişti¹⁵²³.

Türkiye'de 1934 yılında 1170 sandık yumurta ihraç edilmişti. Ayrıca Türkiye'den en fazla ihracat yapılan ülke İspanya idi. Yine 1934 yılında Bulgaristan'a 65 ton ceviz ihracatı yapılmıştı. İzmir Limanı'ndan 1934 yılında çeşitli ülkelere 647.621 kilo zeytinyağı ihraç edilmişti. 1934 yılında 15 Ekim tarihine kadar Bulgaristan'a 78 vagon ceviz, 1 milyon 300.000 kilo kuru erik ihraç edilmişti¹⁵²⁴.

Fethiye Krom Şirketinin verilerine göre 1934 yılında İsviçre'ye 13.000 ton, Amerika'ya 18.000 ton, Fransa'ya 11.000 ton, Almanya'ya 11.000 ton, Norveç'e 4000 ton, İtalya'ya 3000 ton krom ihraç edilmişti¹⁵²⁵.

Bulgaristan ve İtalya'ya 1934 yılının Aralık ayının son haftası içerisinde 67.000 kilo taze, 25.000 kilo da tuzlu balık ihraç edilmişti¹⁵²⁶. 1934 yılının ilk 11 ayı

¹⁵²⁰ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 5104, 11 Ekim 1935, s. 1-5.

¹⁵²¹ **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4755.

¹⁵²² **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, nr: 4756, 19 Ekim 1934, s. 4.

¹⁵²³ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3165, 30 Kasım 1934, s. 3.

¹⁵²⁴ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3167, 2 Aralık 1934, s. 5.

¹⁵²⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3178, 13 Aralık 1934, s. 3.

zarfında çeşitli dış pazarlara yapılan arpa ihracatının 13.000 tonu bulunduğu anlaşılmaktadır¹⁵²⁷.

Ekonomi Bakanlığı tarafından 1935 yılında çıkarılan “Yeni Teşkilat Kanunu” gereğince bakanlığın yeni kurulan şubelerinde çalıştırılmak üzere Almanya’dan ekonomi alanında tanınmış uzmanlar getirilmişti. Öncelikle Avrupa’nın en büyük endüstriyel ve organizatörlerinden olan Dr. Von der Porten birinci müşavir olarak bakanlıkta görev almıştı. Standardizasyon ve Rasyonelizasyon şubesinde çalışmak üzere Prusya Standardizasyon Bürosu müdürlerinden Dr. Baxder ve Dr. Wilbrand, İş ve İşçiler bürosunda görev alması için Prof. Dr. Veyfard Türkiye’ye getirilmişti. Ayrıca konjunktur dairesinde müdürlük görevinde bulunmuş olan Epiniştayn da hayat pahalılığı, Türkiye’de yatırım ve sanayinin gidişi, maliyet fiyatları gibi teknik sanayi alanında çalıştırılmak üzere konjunktur servisine getirilmişti¹⁵²⁸.

Türkiye’den 1934 yılının Ocak ayının ilk 15 günü içerisinde muhtelif dış memleketlere 60 ton kabuklu ceviz, 60 ton iç ceviz ihraç edilmişti. Kabuklu cevizin ortalama satış fiyatının 8 kuruş olduğu anlaşılmıştır¹⁵²⁹.

Mahsul başlangıcından itibaren 1935 yılında Trabzon’dan iç ve dış limanlara yapılan iç fındık ihracatı 3,5 milyon kiloyu bulmuştu. Aynı limandan yapılan kabuklu fındık ihracatı ise 176.000 kilo idi. 1934 yılında ise kabuklu fındık ihracatı 544.000 kiloydu. 1935 yılında 1934 yılına nazaran kabuklu fındık ihracatında, gözle görülür bir düşüş yaşandığı anlaşılmıştır¹⁵³⁰.

1935 yılında açılacak olan Eti Bankası doğrudan maden işletmesi ile uğraşacaktı. Öncelikle Ergani’de bakır, Keçiözümlü Bölgesinde kükürt, Bulgar Dağı Bölgesinde kurşun madenleri işletilecek ve bir Jeoloji Enstitüsü de kurulacaktı. Jeoloji Enstitüsü yalnızca araştırma yapacaktı. Maden Umum Müdürü Bekir Vehbi Bey Demir Sanayi Müdürlüğü vazifesinde görev alacaktı¹⁵³¹. Böylece “*Eti Bank*” ve “*Maden Tetkik Arama Enstitüsü*” 1935 yılında çıkarılan bir Kanun’la kurulmuştu. Bu kurumların kurulmasıyla Türkiye’de maden üretimi devlet eliyle gerçekleştirilmeye

¹⁵²⁶ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3196, 31 Aralık 1934, s. 3.

¹⁵²⁷ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3204, 10 Ocak 1935, s. 3.

¹⁵²⁸ **Ulus Gazetesi**, nr: 4864, 10 Şubat 1935, s. 1.

¹⁵²⁹ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3210, 16 Ocak 1935, s. 3.

¹⁵³⁰ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3251, 26 Şubat 1935, s. 3.

¹⁵³¹ **Tan Gazetesi**, nr: 3307, 26 Nisan 1935, s. 2.

başlamıştı¹⁵³². Etibank ile maden ve elektrik alanındaki tüm çalışmalar gerçekleştirilecek, Maden Tetkik Arama Enstitüsü ile de maden aranacak, jeolojik çalışmalar yapılacak ve bu madenlerde çalışacak uzman kişiler yetiştirilecekti¹⁵³³.

Türkiye’de 1930-1933 yılları arasında yumurta ihracatı şu şekildeydi:

1- 1930 yılında 17.873.000 kilo, 8.326.000 lira

2- 1931 yılında 24.540.000 kilo, 10.357.000 lira

3- 1932 yılında 24.753.000 kilo, 8.026.000 lira

4- 1933 yılında 17.311.000 kilo, 4.806.000 lira idi. 1935 yılında ise yumurta ihracat tutarının 40 milyon lirayı geçeceği tahmin edilmişti¹⁵³⁴.

İspanya ile Türkiye arasında imzalanmış olan ticaret anlaşması 24 Mayıs 1935 tarihinde bitecekti. Ancak bu anlaşmanın bir ay daha uzatılmasına karar verilmişti. İspanya’da bulunan Ekonomi Bakanlığı Müşavirlerinden Necmettin Meto Bey, İspanya Hükümeti nezdinde yaptığı temaslar sonucunda bu anlaşmanın uzatılmasına karar verildiğini açıklamıştı. İspanya ile yapılan temaslar sonucunda 16 Mayıs 1935 tarihinde Rapofaro Vapuru ile İnebolu’dan 4000 sandık, İstanbul’dan ise 7000 küçük sandık yumurta İspanya’ya gönderilmişti. Yine 16 Mayıs 1935 tarihinde Alman tüccarları ile yapılan temaslar sonucunda 3 vagon yumurta Almanya’ya gönderilmişti¹⁵³⁵.

Adana Borsasından alınan bilgilere göre 1935 yılının Nisan ayı içerisinde 1 milyon 693 bin 33 kilo yerli buğday satışı yapılmıştı. Filistin’e 1935 yılının Mart ayı içerisinde 1,5 milyon kilo, Nisan ayı içerisinde de 45 milyon kilo buğday ihraç edilmişti¹⁵³⁶.

¹⁵³² Nejat Tamzok, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminden Çok Partili Döneme Madencilik Politikaları, 1861-1948”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 63, S: 4, 2008, s. 179-204.

¹⁵³³ Özkan Demir, **Cumhuriyet Dönemi Madencilik Politikaları ve Etibank’ın Rolü**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Elazığ 2017, s. 38-42.

¹⁵³⁴ **Tan Gazetesi**, nr: 3324, 13 Mayıs 1935, s. 8.

¹⁵³⁵ **Milliyet Gazetesi**, nr: 3328, 17 Mayıs 1935, s. 8.

¹⁵³⁶ **Tan Gazetesi**, nr: 3328, 27 Mayıs 1935, s. 8.

Aydın Nazilli Bölgesinde 1934 ve 1935 yılında pamuk üretimi, 1,5 milyon kilo idi. Ayrıca yine bu bölgeden 250.000 kilo üzüm ve 130 torba kükürt ihracatı yapılmıştı¹⁵³⁷.

TBMM tarafından 1935 tarihinde tuz fiyatları hakkında bir Kanun çıkarılmıştı. Kanun, 15 Haziran tarihinden itibaren yürürlüğe girecekti. Bu Kanun'a göre ülkenin her yerinde tuz fiyatları 3 kuruş düşürülmüştü. Ambarlar, nakliye ve sigorta ücretlerini ekleyerek satış yapacaklar, böylece Karadeniz sahili ambarları 3 kuruş, Akdeniz sahili ambarları ise 4 kuruş olmak üzere tuz satışı yapabileceklerdi. Kıyı kesimler ise Orta Anadolu bölgesinde de 3 kuruş üzerine nakliye ücreti konularak tuzun satış fiyatı belirlenecekti. Böylece bakkallarda 9-10 kuruşa satılan tuz fiyatı 6-7 liraya inmişti. Tuz ücreti, diğer inhisar maddeleri gibi net olarak belli olmadığı için perakendecilerin vurgunculuk¹⁵³⁸ yapmalarının önlenmesi sebebiyle İnhisar¹⁵³⁹ Memurları tarafından sıkı kontroller yapılacaktı¹⁵⁴⁰.

Türkiye'den 1930-1934 yılları arasında yapılan kuru üzüm ihracatı şu şekilde idi:

- 1- 1930 yılında 39.850 ton miktarında 9960 lira değerinde,
- 2- 1931 yılında 30.140 ton miktarında 10.769 lira değerinde,
- 3- 1932 yılında 49.197 ton miktarında 10.574 lira değerinde,
- 4- 1933 yılında 45.639 ton miktarında 6908 lira değerinde,
- 5- 1934 yılında 54.284 ton miktarında 7278 lira değerinde idi.

Kuru üzüm ihracatının en fazla yapıldığı ülkeler ise Almanya, İngiltere, Hollanda, İtalya, Belçika ve Fransa'ydı¹⁵⁴¹.

¹⁵³⁷ **Tan Gazetesi**, nr: 3340, 29 Mayıs 1935, s. 8.

¹⁵³⁸ Vurgunculuk: halkın temel ihtiyaçları arasında bulunan ürünleri uygun fiyattan bularak daha sonra fiyatı yükselince yüksek fiyattan satarak kazanç elde etmektir. Ayrıntılı Bilgi İçin Bknz: Muharrem Öztel, "Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Kolay Para Kazanmanın Yolu: İhtikar/Vurgunculuk", **Tarih ve Gelecek Dergisi**, C. 5, S: 2, 2019, s. 360-374.

¹⁵³⁹ İnhisar: bir üretimin yalnızca bir kişiye ya da bir kuruma devredilmesidir. Ayrıntılı Bilgi İçin Bknz: Ayşe Eryaman, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarındaki İnhisar Uygulamalarına Bir Örnek: Kibrit İnhisarı (1924-1943)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 37, S: 103, 2020, s. 179-216.

¹⁵⁴⁰ **Tan Gazetesi**, nr: 3357, 15 Haziran 1935, s. 2.

¹⁵⁴¹ **Tan Gazetesi**, nr: 3399, 27 Temmuz 1935, s. 9.

İnhisar İdaresinin İstatistikleri'ne göre Türkiye'de 1930-1934 yılları arasında imal olunan şarap miktarı şu şekilde idi:

- 1- 1930 yılında 22.204 hektolitire,
- 2- 1931 yılında 38.316 hektolitire,
- 3- 1932 yılında 53.857 hektolitire,
- 4- 1933 yılında 51.351 hektolitire,
- 5- 1934 yılında 44.917 hektolitire¹⁵⁴².

Türkiye'den Mısır'a 1933 yılında 1744 kilo, 1934 yılında ise 533 kilo salep ihraç edilmişti. Yine Mısır'a 1933 yılında 40.000, 1934 yılında ise 80.000 kilo mahlep ihraç edilmişti¹⁵⁴³.

Türk Ofis verilerine göre 1935 yılının Temmuz ayı içerisinde İzmir Borsasından 478.255 kilo, 1934 yılında ise 287.469 kilo üzüm satılmıştı¹⁵⁴⁴.

Türk Ofis tarafından hazırlanan bir rapora göre 1930-1934 yılları arasındaki bağırsak ticareti şu şekilde idi:

- 1- 1930 yılında 249.989 kilo 936.000 lira değerinde,
- 2- 1931 yılında 207.559 kilo 518.000 lira değerinde,
- 3- 1932 yılında 175.000 kilo 518.000 lira değerinde,
- 4- 1933 yılında 151.572 kilo 577.000 lira değerinde,

5- 1934 yılında ise 205.260 kilo 1.031.000 lira değerinde idi. 1933 yılına kadar bağırsak ihracatının en fazla yapıldığı ülke Amerika iken daha sonra ihracatın en fazla yapıldığı ülke Almanya olmuştu. Filistin'e 1934 yılına kadar bağırsak ihracatı yapılmamış olmasına rağmen 1934 yılından itibaren 3580 kilo bağırsak ihraç edilmişti¹⁵⁴⁵.

¹⁵⁴² **Tan Gazetesi**, nr: 3401, 29 Temmuz 1935, s. 9.

¹⁵⁴³ **Tan Gazetesi**, nr: 3413, 19 Ağustos 1935, s. 2.

¹⁵⁴⁴ **Tan Gazetesi**, nr: 3428, 25 Ağustos 1935, s. 10.

¹⁵⁴⁵ **Tan Gazetesi**, nr: 3471, 7 Ekim 1935, s. 12.

1935 yılının Ağustos ayı içerisinde 3922 ton ve 49.580 lira değerinde palamut ihracatı yapılmıştı. 1934 yılında Ağustos ayı içerisinde ise palamut ihracatı 490.000 ton 70.056 lira değerinde idi¹⁵⁴⁶.

Amerika, Belçika, Fransa ve İngiltere'ye 1935 yılının Eylül ayı içerisinde 1393 ton 9993 lira değerinde meyan kökü ihraç edilmişti. 1934 yılında ise Eylül ayı zarfında diğer ülkelere 37.171 ton 229.555 lira değerinde meyan kökü gönderilmişti. Yine 1935 yılının Eylül ayı içerisinde İzmir'den diğer ülkelere 10.764 ton ve 34.795 lira değerinde toprak ürünleri, kepek ve küspe gibi ürünler ihraç edilmişti¹⁵⁴⁷.

1935 yılında Aralık ayının ilk haftası içerisinde muhtelif yerlere 1232 küçük ve 298 büyük sandık yumurta ihraç edilmişti. Küçük sandıkların 1132 tanesi Almanya'ya ve 100 tanesi Filistin'e, büyük sandıklar ise Yunanistan ve Çekoslovakya'ya gönderilmişti. Yine aynı zaman zarfında muhtelif yerlere 3069 sandık elma, 63 çuval kestane ihracatı yapılmıştı. Elmaların 2500 sandığı Almanya'ya, 100 sandığı Hayfa'ya, 469 sandığı ise Yafa'ya sevk edilmişti. Kestanelerin 20 çuvalı Hayfa'ya, 43 çuvalı ise Yafa'ya gönderilmişti¹⁵⁴⁸.

Ege Bölgesinde 1935 yılında tütün mahsulü 15.000 ton idi. Aralık ayına kadar 13.500 ton tütün satılmış, geri kalan 2400 ton tütün ise İhhisarlar İdaresi tarafından muhafaza edilmişti. Yine 1935 yılında Almanya'ya 400 sandık, Hayfa'ya 203 sandık, Yafa'ya 181 sandık elma ihraç edilmişti¹⁵⁴⁹.

Japonya, çam altı tuzlarına yaptığı 4000 tonluk tuz siparişini teslim almak üzere Türkiye'ye 1935 yılında Japon heyeti gelmiş ve bölgede incelemeler yapmıştı. Heyet yaptığı incelemeler sonucunda tuzları çok beğenmiş ve yeniden 40.000 tonluk bir siparişte bulunmuştu.

1935 yılının Aralık ayının son iki haftası içerisinde 216 büyük ve 842 küçük sandık olmak üzere muhtelif memleketlere yumurta ihracatı yapılmıştı. Ayrıca Almanya'ya 418 küçük sandık, Yunanistan'a 254 küçük ve 80 büyük sandık,

¹⁵⁴⁶ **Tan Gazetesi**, nr: 3476, 12 Ekim 1935, s. 10.

¹⁵⁴⁷ **Tan Gazetesi**, nr: 3252, 30 Kasım 1935, s. 10.

¹⁵⁴⁸ **Tan Gazetesi**, nr: 3532, 7 Aralık 1935, s. 6.

¹⁵⁴⁹ **Tan Gazetesi**, nr: 3540, 15 Aralık 1935, s. 6.

Filistin'e 170 küçük ve 36 büyük sandık, Çekoslovakya'ya ise 100 büyük sandık yumurta ihraç edilmişti¹⁵⁵⁰.

Trabzon Bölgesinden Almanya'ya 1935 yılında 500 sandık elma gönderilmiş, 10 sandık gönderilmesi içinde yeni bir anlaşma yapılmıştı. Ayrıca 1935 yılının Aralık ayından itibaren Almanya'ya her hafta 4 vagon elma gönderilmesine dair bir anlaşma daha imzalanmıştı. Aynı zaman da 1935 yılının Aralık ayına kadar Almanya'ya 1000 sandık portakal ihraç edilmişti¹⁵⁵¹.

Türk Ofis Şubesinin Bakanlığa verdiği malumata göre Ege Bölgesinden 1935 yılının Aralık ayının ilk haftası içerisinde borsada 44.756 çuval, 63.831.000 kilo üzüm satılmıştı. Ayrıca borsa haricinde tahminen 50.000 çuval üzüm satışı yapılmıştı¹⁵⁵².

Üzüm ihracatı 1934 yılında muhtelif ülkelere 28.538 ton olarak gerçekleşmişti. 1935 yılında ise İzmir Bölgesinden yapılan üzüm ihracatı ise 63.303 ton idi. Üzüm ihracatının en fazla yapıldığı ülke Almanya'ydı. Almanya'ya 37.263 ton üzüm gönderilmişti. İngiltere'ye ise 12.672 ton, Hollanda'ya ise 7303 ton üzüm ihraç edilmişti. Ayrıca Belçika'ya 2834 ton, İtalya'ya 1840 ton, Avusturya'ya 949 ton, Çekoslovakya'ya 780 ton, Mısır'a 330 ton, İsviçre'ye 319 ton, Fransa'ya 829 ton, Macaristan'a 432 ton, Rusya'ya 291 ton, Yugoslavya'ya da 30.000 ton üzüm ihracatı yapılmıştı¹⁵⁵³. Ayrıca İzmir'den Japonya'ya 1936 yılının Haziran ayının ilk haftasında 900 kilo civa gönderilmişti¹⁵⁵⁴.

İzmir canlı hayvan piyasasından alınan istatistiklere göre 1936 yılının Haziran ayında Yunanistan'a 488 adet sığır, 2311 adet kuzu, 900 adet koyun, 274 adet oğlak ve keçi gönderilmişti¹⁵⁵⁵.

İhracat mallarımızı kıymetlendirmek ve ihracat ile uğraşan tüccarlarımıza kolaylık sağlanmak üzere hükümet tarafından bazı tedbirler alınmıştı. İktisat Vekaleti tarafından hazırlanan bir Kararname'ye göre ihracat mallarının neler olduğu tamamıyla tespit edilmişti. Bu Kararname'ye göre listelerdeki yazılı eşyalar için tüccarlardan ruhsatname aranmayacaktı. Ayrıca yabancı ithalatçılara da kolaylık

¹⁵⁵⁰ **Tan Gazetesi**, nr: 3547, 22 Aralık 1935, s. 6.

¹⁵⁵¹ **Tan Gazetesi**, nr: 3551, 26 Aralık 1935, s. 8.

¹⁵⁵² **Ulus Gazetesi**, nr: 5161, 7 Aralık 1935, s. 3.

¹⁵⁵³ **Tan Gazetesi**, nr: 386, 17 Mayıs 1936, s. 8.

¹⁵⁵⁴ **Tan Gazetesi**, nr: 407, 7 Haziran 1936, s. 8.

¹⁵⁵⁵ **Tan Gazetesi**, nr: 411, 11 Haziran 1936, s. 8.

sağlanmak üzere Türkiye'ye gelerek satın alacakları mallardan ruhsatname alınmayacaktı¹⁵⁵⁶.

Balık ihracatı 1936 yılının Aralık ayı zarfında 222.972 lira değerinde idi¹⁵⁵⁷. 1937 yılının Ocak ayı içerisinde Almanya'ya 30.000 sandık portakal ve mandalina ihraç edilmişti¹⁵⁵⁸. İtalya ve Yunanistan'a 1937 yılının Şubat ayının ilk haftası içerisinde 30.000 lira değerinde balık gönderilmişti¹⁵⁵⁹.

Mersin Liman İnhisar Şirketi tarafından belirlenen istatistiklere göre 1936 yılı içerisinde Mersin Limanı'ndan 150.000 ton ithalat ve 105.000 ton ihracat maddesi taşınmıştı¹⁵⁶⁰. 1937 yılının Ocak ayı içerisinde ithalat tutarı 5.901.675 lira, ihracat ise 15.283.740 lira idi. 1936 yılında aynı süre zarfında ithalat 6.421.794 lira, ihracat ise 9.125.570 liraydı. En çok ihracat yapılan ülkeler ise Almanya, İngiltere, Amerika ve Yugoslavya idi¹⁵⁶¹.

Dış ticaretimize ait hazırlanan istatistikler sonucuna göre 1936 yılında yabancı devletler ile yapılan ithalat ve ihracat rakamları şu şekilde idi:

- Almanya ile ithalat 41.741.977 lira, ihracat 60.041.678 lira,
- Çekoslovakya ile ithalat 3.636.743 lira, ihracat 4.012.343 lira,
- Fransa ile ithalat 2.334.972 lira, ihracat 3.828.096 lira,
- İngiltere ile ithalat 6.103.428 lira, ihracat 6.356.340 lira,
- İspanya ile ithalat 1.240.656 lira, ihracat 1.671.045 lira,
- Rusya ile ithalat 5.034.261 lira, ihracat 3.963.965 lira değerinde yapılmıştı¹⁵⁶².

1936 yılında dış ticarete diğer yıllara göre bir artış görülmüştür. Hem ihracat hem de ithalatta miktar ve değer bakımından artış gerçekleşmişti. İthalat 88.823.000 liradan 210.265.000 liraya, ihracat ise 95.861.000 liradan 117.733.000 liraya

¹⁵⁵⁶ **Tan Gazetesi**, nr: 593, 10 Aralık 1936, s. 2.

¹⁵⁵⁷ **Tan Gazetesi**, nr: 639, 27 Ocak 1937, s. 9.

¹⁵⁵⁸ **Tan Gazetesi**, nr: 645, 5 Şubat 1937, s. 9.

¹⁵⁵⁹ **Tan Gazetesi**, nr: 650, 7 Şubat 1937, s. 13.

¹⁵⁶⁰ **Tan Gazetesi**, nr: 653, 10 Şubat 1937, s. 9.

¹⁵⁶¹ **Tan Gazetesi**, nr: 696, 28 Mart 1937, s. 7.

¹⁵⁶² **Tan Gazetesi**, nr: 812, 23 Temmuz 1937, s. 9.

yükselmşti. 1935 yılına nazaran Türkiye lehine dış ticaret gelirlerinde 25.000.000 lira bir artış olmuştur¹⁵⁶³.

Bandırma'dan 1937 yılının Ağustos ayının ilk haftası içerisinde Alman Larussa vapuru ile 60 ton arpa ihraç edilmişti. Bu sebeple limanda bulunan vapur ve kayıklar bayraklar ile donatılmış ve merasim yapılmıştı. Larussa süvarisi tarafından ihracat tüccarları şerefine bir ziyafet verilmişti¹⁵⁶⁴.

1936 yılının ilk 5 ayı içerisinde ithalat ve ihracat tutarı 71.739.000 lira iken 1937 yılında 88.165.000 liraya yükselmşti. 1937 yılında ithalat ve ihracat tutarında 1936 yılına göre 16.426.000 lira kadar bir artış görülmüştür. İhracatın arttığı ülkeler Almanya, Avusturya, Belçika, Çekoslovakya, Fransa, İngiltere, İsviçre, İtalya, Rusya, Yunanistan, Hollanda ve Suriye olmuştur¹⁵⁶⁵.

Türkiye-Kanada Ticaret Anlaşması'na göre 1936 yılında Kanada'ya 214.682 lira değerinde ihracat yapılmıştı. Kanada'ya başlıca ihraç edilen ürünler şunlardı: kuru incir, yaprak tütün, iç fındık ve kuşyemi. Kanada'dan Türkiye'ye ithal edilen ürünler ise ziraat ile ilgili alet ve edevatlardı.

1937 yılının Mayıs ayı içerisinde ithalat tutarı toplamda 8 milyon 764 bin 326 lira, ihracat ise 5 milyon 631.768 lira idi. Mayıs ayı içerisinde en fazla ithalat yapılan ülke Almanya'ydı. İkinci olarak Amerika, üçüncü olarak ise en fazla İtalya'dan ithalat yapıldığı anlaşılmıştır. Yine Mayıs içerisinde Almanya ile yapılan ihracat tutarı 901.000 lira, Çekoslovakya ile 723.000 lira, İngiltere ile 669.000 lira, Belçika ile 547.000 lira, İtalya ile 404.000 lira idi¹⁵⁶⁶.

Amerika ile Türkiye arasında 1937 yılının ilk 8 ayı içerisinde yapılan ithalat tutarı 11.073.147 lira, ihracat ise 5.795.523 liraydı¹⁵⁶⁷.

Berlin Ticaret Odası tarafından hazırlanan bir istatistiğe göre 1937 yılının ilk 9 ayı içerisinde Türkiye'den Almanya'ya yapılan ihracat tutarı 84.494.000 lira, Almanya'dan Türkiye'ye yapılan ithalat ise 66.892.000 mark olduğu anlaşılmıştır. Bu

¹⁵⁶³ **Ayın Tarihi**, S: 40, 1-31 Mart 1937, s. 40.

¹⁵⁶⁴ **Tan Gazetesi**, nr: 827, 7 Ağustos 1937, s. 9.

¹⁵⁶⁵ **Tan Gazetesi**, nr: 833, 14 Ağustos 1937, s. 9.

¹⁵⁶⁶ **Tan Gazetesi**, nr: 850, 31 Ağustos 1937, s. 9.

¹⁵⁶⁷ **Tan Gazetesi**, nr: 907, 6 Kasım 1937, s. 6.

miktarlara göre 1934, 1935 ve 1936 yıllarına göre Türkiye'nin ihracatında %15,8 ithalatında ise %17,4 oranında fazlalık yaşanmıştı¹⁵⁶⁸.

Türkiye'nin Güney bölgesi hariç olmak üzere zeytin ve zeytinyağı üretiminin 1937 yılının Ekim ayı sonuna kadar toplamda 203.364 ton kadardı. Bu mahsuller Bursa, Balıkesir, Çanakkale, İzmir, Manisa, Aydın ve Muğla vilayetlerine ait idi. Mahsul derecesine göre 64.150 ton ile Balıkesir birinci, 47.730 ton ile İzmir ikinci, 32.350 ton ile Aydın üçüncü, 32.234 ton ile Bursa dördüncü sıradaydı¹⁵⁶⁹.

Yunanistan'a 1937 yılının Kasım ayı içinde İstanbul'dan 963 sandık yumurta ihraç edilmişti. Yunanistan'a gönderilen bu yumurtaların toplam tutarı 28.584 lira idi. Eylül ve Ekim ayları içerisinde İsviçre'ye gönderilen fındıkların miktarı 647.963 kilo, tutarı ise 1.111.000 İsviçre frangıdır¹⁵⁷⁰. Ayrıca Doğu ve Güney vilayetlerinden 1937 yılında 3.000.000 kilo miktarında Suriye'ye yapağı ihraç edilmişti¹⁵⁷¹.

İstanbul'dan bazı Avrupa devletlerine 1937 yılının Aralık ayının ilk haftası içerisinde 109.517 lira değerinde tütün, 3824 lira değerinde kestane, 23.405 lira değerinde iç ve kabuklu fındık, 838 lira değerinde kuşyemi, 16.308 lira değerinde susam, 7278 lira değerinde badem, 38.248 lira değerinde balık, 4000 lira değerinde yulaf, 4050 adet yumurta, 34.721 keçi kılı, 16.937 adet halı, 17.171 lira değerinde kayısı ihraç edilmişti¹⁵⁷².

İstanbul Gümrüklerinden alınan bilgiye göre 1938 yılının Ocak ayının ilk haftası içerisinde 4300 lira değerinde ceviz kütüğü, 21.817 lira değerinde susam, 1785 lira değerinde fındık, 31.207 lira değerinde ham afyon, 19.239 lira değerinde koyun derisi, 13.262 lira değerinde iç badem, 2353 lira değerinde keçi derisi, 7049 lira değerinde balık, 4376 lira değerinde yaprak tütün, 44.660 lira değerinde tiftik, 1323 lira değerinde kestane, 1050 lira değerinde maden kömürü, 4877 lira değerinde yumurta ihraç edilmişti. Ayrıca 2600 kilo kabuklu fındık Polonya'ya, 7120 kilo iç fındık Danimarka'ya, 6100 kilo ceviz Amerika'ya, 2000 kilo kabuklu ceviz ise Yunanistan'a ihraç edilmişti¹⁵⁷³.

¹⁵⁶⁸ **Tan Gazetesi**, nr: 915, 14 Kasım 1937, s. 9.

¹⁵⁶⁹ **Tan Gazetesi**, nr: 932, 1 Aralık 1937, s. 9.

¹⁵⁷⁰ **Tan Gazetesi**, nr: 935, 4 Aralık 1937, s. 9.

¹⁵⁷¹ **Tan Gazetesi**, nr: 938, 9 Aralık 1937, s. 9.

¹⁵⁷² **Tan Gazetesi**, nr: 945, 16 Aralık 1937, s. 9.

¹⁵⁷³ **Tan Gazetesi**, nr: 974, 14 Ocak 1938, s. 9.

İstanbul Gümrük istatistiklerine göre 1938 yılının Ocak ayının son haftası içerisinde Almanya'ya 39.872 lira değerinde ceviz kütüğü, 22.064 lira değerinde portakal, 12.511 lira değerinde halı, 28.670 lira değerinde koyun derisi, 1073 lira değerinde yün ipliği, 3443 lira değerinde ham keten, 15.061 lira değerinde tiftik gönderilmişti. Amerika'ya ise 2400 lira değerinde tuzlu koyun bağırsağı, İngiltere'ye 4681 lira değerinde tiftik, 5033 lira değerinde çekirdek, İtalya'ya 9620 lira değerinde afyon, Romanya'ya 1257 lira değerinde tuzlu balık ve 534 lira değerinde zeytin ihraç edilmişti. Yine Yunanistan'a 39.972 lira değerinde yumurta, İtalya'ya 26.869 lira değerinde yumurta, Avusturya'ya ise 4107 lira değerinde yumurta ihraç edilmişti¹⁵⁷⁴.

Türkiye ile Romanya arasında 1937 yılının Haziran ayı ile 1938 yılının Şubat ayları içerisinde Romanya'dan Türkiye'ye ihraç olan malların toplamı 162.725.000 leydi. Türkiye'den Romanya'ya ihraç olunan malların değeri ise 25.143.000 ley idi. 1937 yılında Almanya'nın Türkiye'den ithalatı 91,7 milyon mark ve Almanya'nın Türkiye'ye ihracatı ise 93,6 milyon marktı¹⁵⁷⁵.

İstanbul Gümrüklerinin verilerine göre 1938 yılının Mart ayının son haftasında ihraç edilen Türk mallarının 353.468 lirayı bulduğu anlaşılmıştır. En çok Sovyet Rusya'ya mal ihraç edildiği anlaşılmaktadır. Sovyetlere 114.167 lira değerinde tiftik ve susam, İtalya'ya 86.405 lira değerinde deri, boynuz, kitre ve yumurta, Almanya'ya 83.132 lira değerinde deri, pestil, ceviz kütüğü ve portakal gönderilmişti. Ayrıca aynı süre zarfında İskenderiye'ye 4280 kilo, Marsilya'ya 6000 kilo, Köstence'ye 1000 kilo, Çekoslovakya'ya 10.000 kilo fındık ihraç edilmişti¹⁵⁷⁶.

1938 yılı mevsim itibariyle Mart ayının son günlerinde Japonya'ya 450 balya tiftik gönderilmişti¹⁵⁷⁷. 1938 yılının Nisan ayının son haftası içerisinde Yunanistan'a 1200 sandık yumurta ihraç edilmişti. 24 Nisan 1938 tarihli hayvan borsasından alınan verile göre 105 süt kuzusu ile 2262 kuzu satılmıştı¹⁵⁷⁸.

İstanbul Gümrüklerinden alınan bilgilere göre 1938 yılının Mayıs ayı içerisinde dış ülkelere ihraç olunan Türk mallarının toplamı 1 milyon 91.779 lirayı

¹⁵⁷⁴ **Tan Gazetesi**, nr: 994, 3 Şubat 1938, s. 9.

¹⁵⁷⁵ **Tan Gazetesi**, nr: 1017, 1 Mart 1938, s. 9.

¹⁵⁷⁶ **Tan Gazetesi**, nr: 1049, 2 Nisan 1938, s. 9.

¹⁵⁷⁷ **Tan Gazetesi**, nr: 1054, 7 Nisan 1938, s. 9.

¹⁵⁷⁸ **Tan Gazetesi**, nr: 1073, 26 Nisan 1938, s. 9.

bulmuştur En fazla ihraç olunan maddeler tütün, deri, yapağı¹⁵⁷⁹ ve zahire idi. Almanya'ya 445.851 kilo yaprak tütün ihraç edilmişti. İtalya'ya 7843 lira, Fransa'ya 27.462 lira, Yunanistan'a 5606 lira, Çekoslovakya'ya 3418 lira, Romanya'ya 6912 lira, Afrika'ya 4091 lira, Japonya'ya 42.135 lira, Suriye'ye 2509 lira, Kanada'ya 6562 lira, İsviçre'ye 529 lira, Hollanda'ya 1170 lira, Mısır'a 1527 lira, Bulgaristan'a 2479 lira, Sudan'a 145 lira, Hindistan'a 2486 lira, Danimarka'ya 26.191 lira, İngiltere'ye 4281 lira, Polonya'ya 1316 lira, Belçika'ya 40.441 lira, Macaristan'a 92.835 lira, Birleşik Amerika'ya 17.375 lira değerinde muhtelif mallar ihraç edilmişti¹⁵⁸⁰.

İstatistik Umum Müdürlüğü'nün 1938 yılı Nisan ayına ait dış ticaret istatistiklerine göre 1937 yılının aynı zaman zarfında ithalatta 6.200.000 lira, ihracatta ise 1.552.000 lira artış görülmüştür¹⁵⁸¹.

İstanbul Gümrüğünün verilerine göre 1938 yılının Haziran ayının son haftasında yabancı ülkelere 3.960.126 adet kilo değerinde mal ihraç edilmişti. İhraç edilen ürünler tütün, tuzlu balık, deri, ceviz, hububat, fındık, palamut ve tiftikti. İhracatın en fazla olduğu ülkeler İtalya, Sovyet Rusya, İngiltere, Belçika, Akdeniz ülkeleri ile Amerika'ydı. Yine Haziran ayının son haftası içerisinde Ordu'dan İsveç'e 5040 kilo iç fındık ihraç edilmişti¹⁵⁸².

Fatsa'dan Viyana'ya 1938 yılının Temmuz ayının ilk haftasında 14.675 kilo kabuklu ceviz ihraç edilmişti. Ayrıca yine Ünye'den Newyork'a 7040 kilo, Suriye'ye 5040 kilo, Afrika'ya 3000 kilo, Avustralya'ya 6160 kilo iç fındık gönderilmişti¹⁵⁸³. İstanbul gümrüklerinden alınan verilere göre 1938 yılının Temmuz ayının ikinci haftasında ihraç olunan malların değeri 244.495 lira idi¹⁵⁸⁴.

İstanbul Gümrüklerinden alınan bilgiye göre 1939 yılının Nisan ayının ilk haftası içerisinde dış ülkelere ihraç edilen malların toplamının 534.482 lirayı bulduğu, en fazla ihracatın Almanya'ya yapıldığı anlaşılmaktadır. Almanya'ya tuzlu bağırsak, yaprak tütün, yarı işlenmiş deri, tiftik, kuru meyve, ceviz kütüğü gibi maddeler ihraç

¹⁵⁷⁹ Kırpılmış Koyun Yünü. Bkz: <http://www.lugatim.com/s/yapa%C4%9F%C4%B1> (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2022).

¹⁵⁸⁰ **Tan Gazetesi**, nr: 1098, 21 Mayıs 1938, s. 9.

¹⁵⁸¹ **Tan Gazetesi**, nr: 1104, 27 Mayıs 1938, s. 9.

¹⁵⁸² **Tan Gazetesi**, nr: 1127, 19 Haziran 1938, s. 9.

¹⁵⁸³ **Tan Gazetesi**, nr: 1146, 8 Temmuz 1938, s. 9.

¹⁵⁸⁴ **Tan Gazetesi**, nr: 1157, 19 Temmuz 1938, s. 9.

edilmiştir¹⁵⁸⁵. Aynı yıl Nisan ayının ikinci haftasında Almanya'ya 41.339 lira değerinde tiftik, 9139 lira değerinde tilki derisi, 5850 lira değerinde bağırsak, 2250 lira değerinde porsuk, 1441 lira değerinde pestil, 19.000 lira değerinde yün parçalar, 4425 lira değerinde siyah havyar ihraç edilmişti. İtalya'ya 4000 liralık balık, 2322 liralık yumurta, Danimarka'ya 1632 lira değerinde küspe¹⁵⁸⁶ 224 liralı değerinde iç fındık, İsveç'e 1380 lira değerinde çekirdek, 10970 lira değerinde kirli yapığı, Yunanistan'a 1100 lira değerinde yumurta, 1050 lira değerinde balık, Cezayir'e 541 lira değerinde zeytin ve 475 lira değerinde rastık taşı gönderilmişti. Fransa'ya 105.776 liralık yaprak tütün, 15.000 liralık ham afyon, 3326 liralık kamçı taşı, 25.562 liralık tiftik, İngiltere'ye 50.000 kilo ve 1000 lira değerinde kepek, 10.792 lira değerinde tiftik, Mısır'a 4300 liralık tütün ihraç edilmiştir¹⁵⁸⁷.

Almanya'ya Türkiye'den 12 Mayıs 1939 tarihinde 715.000 lira değerinde mısır ihraç edilmişti. Yine aynı yıl Mayıs ayının ilk haftasında İsveç'e 2400 kilo, Marsilya'ya 2640 kilo, Roma'ya 2080 kilo iç fındık gönderilmişti¹⁵⁸⁸. Aynı yıl Mayıs ayının ikinci haftası içerisinde İstanbul gümrüklerinden gönderilen malların değeri 161.370 liradır. Almanya'ya 90.116 lira değerinde tiftik, kuru meyve, İngiltere'ye 11.474 lira değerinde kitle ve kepek, İsveç'e 13.813 liralık koza ve afyon, Kanada'ya 8381 liralık tavşan derisi, İtalya'ya 7810 lira değerinde susam, kuşyemi, çavdar, Prag'a 8364 liralık çekirdek içi, Fransa'ya 6748 liralık tiftik ihraç edilmiştir¹⁵⁸⁹.

¹⁵⁸⁵ **Tan Gazetesi**, nr: 1327, 12 Nisan 1939, s. 6.

¹⁵⁸⁶ Küçük ve büyükbaş hayvancılıktan, balıkçılıkta kullanılan yemlere kadar çok geniş bir kullanım yelpazesine sahip bitki artığıdır. Bkz: <https://eksisozluk.com/kuspe--70106> . (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2022).

¹⁵⁸⁷ **Tan Gazetesi**, nr: 1334, 19 Nisan 1939, s. 6.

¹⁵⁸⁸ **Tan Gazetesi**, nr: 1364, 19 Mayıs 1939, s. 6.

¹⁵⁸⁹ **Tan Gazetesi**, nr: 1369, 24 Mayıs 1939, s. 6.

SONUÇ

Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanması ile Cumhuriyet ilan edilmiş, saltanat ve hilafet kaldırılmış, medeni kanun kabul edilmiş, harf inkılabı yapılmış, kılık-kıyafet kanunu gibi sosyal alanda da çok sayıda yenilikler hayata geçmiştir. Bu gelişmelerin halka bildirilmesi ve benimsetilmesinde özellikle dönemin gazeteleri büyük rol oynamıştır. Çünkü dönemin gelişmelerini takip edebilmek bu dönemde yayımlanan gazeteler aracılığı ile mümkün olmuştur.

Çalışmanın incelendiği süre de Tan ve Ulus Gazeteleri yönetimi destekleyen basın organı olup, özellikle Ulus Gazetesi Cumhuriyet Halk Partisi'nin yayın organı konumundadır ve gazetenin başyazarı Falih Rıfkı Atay'da partinin sözcüsüdür. Atay, yazılarında Cumhuriyet Halk Fırkası'nın aldığı kararları destekleyen yazılar kaleme almış değerlendirmelerini bu yönde yapmaya çalışmıştır. Tan ve Ulus gazetelerindeki yazıların muhalefet tarzında olmamasının en önemli sebeplerinden biri de 1925 yılında çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu ile 1931 yılında çıkarılan Matbuat Kanunu gibi kanunlarla basın organlarına sınırlandırmalar getirilmiş olması ile beraber bu basın organlarının Tek Parti Yönetiminin kanunlarına göre hareket etmeleri sağlanmış olmasıdır. Ancak bu durum zaman içerisinde değişiklik göstermiş özellikle de Tan Gazetesi, İkinci Dünya Savaşı ile Türkiye'nin izlemiş olduğu dış politikanın aksine Almanya'yı destekleyen yayınlara karşı Sovyet destekli bir yayın politikası izlemiştir. Ulus Gazetesi ise Demokrat Parti'nin iktidarı ele geçirmesiyle yönetimi destekleyen tutumunu değiştirmiştir.

1930-1939 yılları arasında tek bir parti yani Cumhuriyet Halk Fırkası yönetimdedir. Bu yönetimin kurulmasında ülke de yaşanan sosyal, siyasi ve uluslararası gelişmeler etkili olmuş; her ne kadar tek parti iktidarında çok partili hayata geçiş denemelerine teşebbüs edilmiş ise de başarılı olunamamıştır. Tek parti döneminde öncelikle halka yönelik girişimlerde bulunulmaya çalışılmış ve bu amaçla hem partinin ideolojilerini yaymak hem de yapılan inkılapları benimsetebilmek için halkevleri açılmıştır. Halkevleri sosyal ve kültürel anlamda toplumda gelişme sağlayabilecek kurumlardır. Bu kurumlarda okuma-yazma öğretilmiş, konferanslar verilmiş, çeşitli organizasyonlar düzenlenmiştir. Gazetelerde yer alan halkevlerinin faaliyetleri incelendiğinde, halkevlerinin toplumu ilgilendiren bütün konularla ilgili olduğu tespit edilmiştir.

1930 ile 1939 yılları arasında üç genel seçim yapılmıştır. Bu yıllarda seçimler iki aşamalı olup, seçmenler ikinci seçmenleri, ikinci seçmenler ise milletvekilleri seçmişlerdir. Belirtilen yıl aralığında sekiz hükümet kurulmuştur. Çalışmanın ana kaynağı Tan ve Ulus Gazeteleri çerçevesinde yerel yönetim olarak 1930, 1934 ve 1938 yılında yapılan belediye seçimlerinden özellikle Ankara ve İstanbul’da yapılan belediye seçimleri hakkındaki haberler ağırlıkta incelenmiştir. 1930 yılında kabul edilen “Belediye Kanunu” ile Ankara Belediye Başkanı seçimle değil İç İşleri Bakanlığı tarafından atanmış; İstanbul Valisi aynı zamanda belediye başkanlığı görevini de üstlenmişti. 1930 yılında yapılan belediye seçimleri belediyecilik tarihi açısından incelediğimizde büyük bir öneme sahiptir. Çünkü bu seçimlerde iki parti yer almıştı. Bu partiler Cumhuriyet Halk Fırkası ile Serbest Cumhuriyet Fırkası’dır. Bu dönemde belediye çalışmalarının daha çok yol yapımı ve şehir suları üzerinde olduğu görülmüştür. Belediyeler özellikle sağlık ve yardım kuruluşlarına destek vermişlerdir. Toplumun en temel ihtiyaçlarından olan ekmek fiyatları belediyeler tarafından belirlenmiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası Vilayet Fırka ve Nahiye kongreleri toplanarak bu kongrelerde halkın talepleri göz önüne alınmış, partinin program ve prensipleri müzakere edilmiştir. Sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik alanda ülke adına önemli kararlar alınırken aynı zaman da hükümetin yaptığı icraatlar halka bildirilmiştir. Vilayet kongreleri iki yılda bir, nahiye kongreleri ise yılda bir defa yapılmıştır.

Çalışmada Türkiye Cumhuriyeti’nin incelenen dönemdeki gazete haberlerine göre ulusal ve uluslararası gelişmeleri konu edinilmiştir. Bu konu başlığı altında öncelikle sosyal ve siyasi alanda yapılan inkılaplar incelenmiştir. Bildiğimiz gibi yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinde inkılaplar ardı ardına yapılmıştır. Bunlar öncelikle cumhuriyetin ilanı, saltanat ve hilafetin kaldırılması gibi siyasi alanda yapılan inkılaplardır. Ardından ülkenin toplum yapısını etkileyecek sosyal alanda bir çok inkılap hayata geçirilmiştir. Hukuk alanında yeni düzenlemeler getirilmiş, şer’iyye mahkemeleri kaldırılmış, medeni hukuk, borçlar hukuku, ceza hukuku ve ticaret hukuku kabul edilmişti. Bunların yanı sıra günlük hayata etki edecek, uluslararası alanda Türk halkını çağdaş bir toplum yapısına dönüştürecek kılık kıyafet alanında düzenlemeler bu inkılapları takip etmiştir. Tekke ve zaviyeler kapatılmış, kişilere verilen statü ifade eden ağa, bey, hazretleri gibi unvanlar kaldırılmıştı. Bu dönemde en büyük inkılaplardan birisi olarak gösterilebilecek bir başka yenilik ise Harf İnkılabıdır. Çünkü Latin harflerinin kabulü ile ülkede okuma-yazma bilen sayısında

hızlı bir artış görülmüştür. Latin harflerinin Türkçenin yapısına daha uygun olması, bu harfleri öğrenmenin daha kolay olması ve başlatılan okuma-yazma seferberliği bu artışı sağlamıştır. Çalışmanın incelendiği yıllarda da kabul edilen inkılaplardan birisi 1934 yılında kabul edilen Soyadı Kanunu'dur. Bu kanunla her vatandaşın öz Türkçe olarak bir soyadı alması zorunlu hale getirilmişti. Azınlıklara da öz Türkçe olarak soyadı alma zorunluluğunun getirilmesi bu dönemde dikkati çeken diğer bir husustur. Soyadın öz Türkçe olarak alınma şartını getiren sebepler arasında o yıllarda Türkçenin yabancı dillerden arındırılmak istenmesi ve bu amaç için Türk Dil Kurultayının toplanması gösterilebilir.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinde bir yandan inkılaplar hayata geçirilmeye çalışılırken bir yandan ülke de iç sorunlar ve görüş ayrılıkları da yaşanmaya başlamıştır. 1925 yılında Şeyh Said İsyanı bastırılmış ancak doğu illerinde güvenlik sağlanamamıştı. Bu güvenliğin sağlanamaması sebebiyle yine bu bölgede 1926 yılında "*Ağrı İsyanları*" başlamış, bu isyanlar 1927, 1929 ve 1930 yıllarında devam etmişti. Bu isyan ancak 1930 yılında askeri bir müdahaleyle bastırılabilmişti. Bu bölgede çıkan bir başka isyan ise Dersim bölgesinde yaşanmıştı. Dersim bölgesi hem Osmanlı'da hem de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde bir çok isyanın çıktığı bir bölge olmuştur. Bölge de isyanların çıkmasının temel sebebi, aşiretlerin devlet otoritesi altına girmek istememeleridir. Aynı zamanda bu aşiretler bölgeye yol, okul, dispensar ve halkevi gibi yatırımların yapılmasını istememişlerdir. Bölgede ki asayiş ancak 1938 yılına gelindiğinde askeri kuvvetler tarafından yapılan müdahale ile sağlanabilmiştir.

Ülke bir yandan iç isyanlar ile uğraşırken bir yandan da farklı fikirlerin çatıştığı bir dönem yaşamaktadır. Ancak gazetelerde yaşanan bu görüş ayrılıklarına yer verilmediği görülmüştür. İncelenen iki gazetenin de muhalif yayınlardan olmaması bunun sebebi olduğu düşünülmüştür. Bu görüş ayrılıkları sonucunda İsmet İnönü başbakanlıktan çekilmiş, Celal Bayar başbakan olmuştu. İsmet İnönü'nün başbakanlıktan çekilmesi ile sonuçlanan görüş ayrılığının sebepleri olarak Nyon Konferansı, Hatay sorunu, ve Gazi Orman Çiftliği meseleleri gösterilmiştir. Mustafa Kemal Paşa Akdeniz'de bulunan ticaret gemilerinin saldırıya uğramaları sonucunda toplanan Nyon Konferansında alınan kararların hızlı bir şekilde kabul edilmesi gerektiğini savunmuş, İsmet Paşa ise İtalya tehlikesine karşı anlaşmanın bazı şartlar koyularak kabul edilmesi gerektiğini savunmuştu. Orman çiftliği sebebiyle çıkan

anlaşmazlık ise şöyleydi: çiftlikte bulunan Bomonti bira fabrikası, yeni açılan bira fabrikasını rakip olarak görmüş ve bu fabrikanın büyümesini engellemek istemişti. Bomonti bira fabrikasının ortaklarından birisinin İsmet Paşa'nın akrabalarından olması Mustafa Kemal ile İsmet İnönü'nün arasını açmıştı. Hatay meselesinde ise Mustafa Kemal Paşa, Hatay'ın anavatana katılmasında askeri bir müdahaleyi gerekli görürken İsmet Paşa ise diplomasi yoluyla Hatay'ın anavatana katılabileceğini savunmuştu. Mustafa Kemal Paşa ile İsmet İnönü'nün arasını açan bu olaylar sonucunda İsmet İnönü başbakanlıktan istifa etmiş, yerine Celal Bayar başbakan seçilmişti.

Çalışmanın incelendiği yıllarda Milletler Cemiyetine girilmesi, Balkan Antantı, Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Sadabad Paktı, Hatay'ın anavatana katılması gibi uluslararası alanda bazı antlaşmalar yapılmış ve uluslar arası başarılar elde edilmişti. Türkiye, 1930'lu yıllarda Batılı devletler ile yakın ilişkiler kurmuştu. Batılı devletler ile yakın ilişkiler kurulmasının sebebi ise Türk inkılaplarının batılı devletlerin yaşam biçimlerine daha uygun olmasıdır. Yine bu yıllarda yayılcı devletlere karşı batı ve doğu bölgesini güvence altına almak için uluslararası antlaşmalar imzalanmıştı. Batı sınırlarının güvencesi için Balkan devletleri ile Balkan Antantı, doğu sınırlarının güvencesi için ise doğulu devletler ile Sadabad Paktı imzalanmıştı. Özellikle İtalya'nın yayılcı politikalarına karşı batılı devletler ile iyi ilişkilerin kurulduğu görülmüştür. İyi ilişkiler kurulan batılı devletler Yunanistan, İngiltere ve Fransa idi. Bu iyi ilişkiler neticesinde Yunanistan ile mübadele ve etabli sorunu tamamen çözülmüştü. İstanbul'da bulunan Rumlar ile Batı Trakya'da bulunan Türkler mübadeleye tabi tutulmuştu. Ayrıca Fransa ve İngiltere ile "Akdeniz Paktı" adında bir antlaşma imzalanmıştı. 1930'lu yıllarda Türkiye'nin yabancı devletler ile ilişkileri ticaret ve dostluk antlaşmaları çerçevesinde gelişmişti. Bu dönemde boğazlarda Türkiye'ye tam hakimiyet kazandıran Montrö Boğazlar Sözleşmesi ise ülkeye uluslararası alanda büyük prestij sağlamıştır. Yine 1939 yılında Hatay'ın anavatana katılması ile bu prestij daha da artmıştır.

Gazetelerde yer alan yabancı devletlere ait haberlerde incelenmiştir. Bu haberler daha çok söz konusu devletlerin siyasi ve günlük hayatları hakkında bilgi vermektedir. Sel ve deprem gibi doğal afetler ile yangın gibi günlük olaylarda bu haberlerde yer almıştır. Ayrıca ülkelere ait buluşlara da gazete sayfalarında yer

verilmiştir. Örneğin elektrik ile çalışan telgrafla fotoğraf gönderme işleminin 1930 yılında Berlin ve Londra arasında gerçekleştiği bilgisine gazeteden ulaşılmıştır.

Gazeteler incelendiğinde 1930-1939 yıllarında Türkiye’de aktif faaliyet gösteren yardım kuruluşlarının Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay), Himaye-i Etfal Cemiyeti (Çocuk Esirgeme Kurumu), Gayri Mübadiller Cemiyeti ve Türk Kadınlar Birliği Derneği olduğu anlaşılmıştır. Çünkü gazetelerde daha çok bu kurumların faaliyetleri yer almıştı. Bu kurumların dışında 1931 yılında İstanbul’da yerel olarak bir bakımevi açıldığı görülmüştür. “Üsküdar Süt ve Mektepsiz Çocukları İctimai Hıfzıssıhha Bakım Evi” adıyla açılan bu bakımevinde çocukların göz, kulak ve diş muayeneleri ile hamile kadınların da doğum için gerekli muayeneleri yapılmıştı. Ayrıca bakımevi bünyesinde elli yataklı tam teşkilatlı bir kreşte kurulmuştu. Hilal-i Ahmer bünyesinde her yıl balolar düzenlenmiş, balolarda ülkeye ait alınan önemli kararlar üzerinde durulmuştur. Örneğin 1930 yılında yapılan baloda yerli mallara gösterilen rağbetin arttırılması teklif edilmişti. Çünkü o yıllarda her alanda yerli malı ürünlerin arttırılması için çalışmalar yapılmaktaydı. Bu doğrultuda kadınların kıyafet seçimlerinde yerli kumaşları tercih etmeleri önerilmişti.

Çalışma kapsamında incelenen 1930-1939 yılları arasında ülke çapında yapılan ulusal bayram kutlamaları gazetelerde yerini almıştı. Bu haberler incelendiğinde günümüzden farklı olarak bayram kutlamaları ile ilgili şu bilgilere ulaşılmıştır. Öncelikle 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlamaları dikkati çekmiştir. 23 Nisan Bayram kutlamalarının 23 Nisan haftası olarak haftalık kutlandığı bilgisine ulaşılmıştır. Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından çocuklar için geniş etkinlikler düzenlenmiştir. Bu etkinliklerden biriside Gürbüz Çocuk Müsabakalarıdır. Müsabakalar sağlıklı bir nesil yetiştirmenin önemini vurgulamak amacıyla çocukların katılımıyla düzenlenmiştir. 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı kutlamalarının ise 1935 yılına kadar yerel olarak Samsun’da, bu tarihten itibaren ise ulusal olarak kutlandığı bilgisine ulaşılmıştır. 30 Ağustos Zafer Bayramı, 1935 yılına kadar Tayyare Bayramı olarak da kutlanmıştır. Bu tarihten itibaren gazetelerde Tayyara Bayramı ifadesine yer verilmediği görülmüştür. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamalarının yabancı devletlerde de kutlandığı bilgisine gazeteler vasıtasıyla ulaşılmıştır. Örneğin Mısır’da 1930 yılında İskenderiye de, İskenderiye Limanında bulunan Ege Vapurunda bayram kutlaması için bir balo düzenlenmişti.

Gazetelere göre en fazla yapılan spor faaliyetleri futbol idi. En aktif futbol takımları Fenerbahçe, Beşiktaş ve Galatasaray'dı. Ancak 1929-1939 yılları arasında İstanbul Şildi maçları adıyla maçların düzenlendiği anlaşılmıştır. Bu maçlar yalnızca İstanbul'da bulunan takımlar arasında gerçekleşmiştir. Futbol haricinde at yarışları ve güreş alanında da faaliyetlerin yapıldığı görülmüştür. ulaşılan bilgilere göre at yarışları yalnızca Ankara'da yapılmaktaydı. Güreş alanında Türkiye ve yabancı ülkeler arasında müsabakalar düzenlenmişti. Güreş müsabakalarının en fazla yapıldığı ülkeler Almanya ve Finlandiya idi.

Gazeteler incelendiğinde ülkenin altyapısını iyileştirmek kapsamında en fazla çalışmaların demiryolu üzerinde gerçekleştiği görülmüştür. Bilindiği gibi Cumhuriyetin ilanıyla ulaşım ağını güçlendirmek hedeflenmişti. Yeni demiryolu inşa etmek ve yabancıların elinde bulunan demiryollarını millileştirmek bu hedefler arasında idi. Çünkü uzun yıllar süren savaşlar sebebiyle demiryolu ağı gelişmemiş ve harap olmuştu. Ayrıca yabancıların elinde bulunan demiryollarının maliyeti fazla idi. Ancak dünya ekonomik krizi sebebiyle 1933 yılına kadar yeni demiryolu inşa etmek ve demiryollarını satın almak güçtü. 1933-1937 yılları arasında bu hedefe ulaşılabilmektedir. 1923-1940 yılları arasında on dört demiryolu inşa edilmişti. Gazetelerde özellikle bu demiryollarının açılış törenleri geniş çapta yer almıştır. Açılışı yapılan demiryolları şunlardı: 1933 yılında Yolçatı-Elazığ, Sivas-Erzurum, Malatya-Çetinkaya, 1934 yılında Bozanönü-Isparta, 1937 yılında ise Diyarbakır-Kurtalan.

Çalışmanın incelendiği yıllarda Türkiye'de yalnızca 1935 yılında nüfus sayımı yapılmıştır. Bu sayıma göre ülkenin nüfusu 16.158.018 idi. Şehir de yaşayan nüfus 3.802.642, kırsal nüfus ise 12.355.376 kişiydi.

Çalışmada incelenen 1930-1939 yılları arasında sosyal alanda Türk kültürü ve tarihi için bazı çalışmalar yapıldığı anlaşılmıştır. Bu çalışmalar Türk Dil Kurultayı ve Tarih Kongreleridir. 1932, 1934 ve 1936 yıllarında üç defa Türk Dil Kurultayı toplanmıştı. Bu kurultayların Türk Dilini, Türk Kültürü ile bağdaştırarak Türk Dilini kusursuz bir hale getirmek amaçlanmıştı. Kurultayların Dolmabahçe Sarayında yapıldığı bilgilerine gazeteler vasıtasıyla ulaşılmıştır. Tarih kongreleri ise 1932 ve 1937 yıllarında olmak üzere iki defa yapılmıştır. Bu kongreler Ankara halkevi salonunda gerçekleşmiştir.

Gazeteler incelendiğinde İstanbul'da 1935 yılında bir festival düzenlendiği bilgisine ulaşılmıştır. Festival için Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk ve Romanya'dan 16 kişilik heyet ile Romanya'dan 6 kişilik bir orkestra getirilmişti. Turist çekmek amacıyla yapılan bu festivalin 1936 ve 1937 yıllarında da yapıldığı görülmüştür. Festivallerde milli dans, oyun ve şarkılara yer verilmişti.

Gazeteler aracılığıyla ülke de yaşanan doğal afet haberlerine de ulaşılmıştır. 1930, 1935, 1938 ve 1939 yıllarında olmak üzere deprem olayı meydana gelmişti. 1930 yılında Erzincan'da meydana gelen depremde nüfus kaybı yaşanmamıştı. 1935 yılında Kars'ta bir deprem meydana gelmiş can kaybı yaşandığı anlaşılmıştır. 1938 yılında ise Kırşehir merkezli bir meydana gelmiş çok sayıda kişi hayatını kaybetmişti. 1939 yılında İzmir ve Erzincan'da can kaybının olduğu iki ayrı deprem yaşandığı anlaşılmıştır.

1930-1939 yılları arasında Türkiye'de eğitim alanında Latin harfleri ile birlikte okuma-yazma seferberliğinin başlatıldığı gazete haberlerinden de tespit edilmiştir. Bu seferberlik Millet Mektepleri ve Halk Okuma Odaları ile gerçekleşmişti. Söz konusu yıllar da öncelikle halka okuma-yazma öğretilmesi hususunda çalışmaların yapıldığı görülmüştür.

1930-1939 yıllarında ekonomik alanda devlet tarafından “korumacı-devletçi sanayileşme” politikası uygulanmıştı. Çünkü 1923-1929 yılları arasında özel sektöre ağırlık verilmesi hususunda atılan adımlar devlet tarafından yeterli görülmemişti. Ayrıca 1929'da yaşanan dünya ekonomik krizi Türkiye'yi devletçi politika izlemeye yönlendirmişti. Sanayi alanında yatırımlar yapmak ve yatırımları desteklemek amacıyla Sümerbank, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Türkiye İş Bankası Anonim Şirketi ve Etibank gibi sanayi kuruluşları kurulmuştu. Söz konusu 1930-1939 yılları arasında Türkiye'de yerli malı üretimi arttırılmaya çalışılmış, bu doğrultuda 1933-1937 yılları arasında Birinci Sanayi Planı uygulanmıştı. Devlet eliyle Bakırköy Bez Fabrikası, Keçiözümlü Kükürt Fabrikası, Kayseri Bez Fabrikası, Zonguldak Türk Antrasit Fabrikası gibi yeni fabrikalar kurulmuştu. Ayrıca bu yıllarda şeker fabrikalarının açılması ile tarım alanında da atılımlar gerçekleşmişti. Uşak Şeker Fabrikası, Alpullu Şeker Fabrikası, Eskişehir Şeker Fabrikası ve Turhal Şeker Fabrikası açılmıştı.

Bu çalışmada dönemin şartları gereği, en önemli kitle iletişim aracı olan gazeteler temel materyal olarak seçilmiştir. Böylece incelenen 10 yıllık süreç ve öncesiyle ilgili bulunan verilerle o yıllarda Türkiye'nin sosyal ve siyasi yapısı hakkında genel bir değerlendirme yapmak mümkün olmuştur. Çalışmaya bir sınırlılık getirebilmek için 1930-1939 arasında ki yıllar incelenmiştir. Ancak çalışmanın 1930 yılından başlaması bütünlük sağlaması açısından eksik olabilirdi. Bu yüzden Tek-Parti döneminin kurulması ve yerleşmesi kapsamında yer alan olaylar sırasıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Ancak zaman olarak tezin incelendiği yıllardan öncesine ait olaylar gazeteler kapsamında incelenmemiştir. Çalışmanın seçilen iki gazete çerçevesinde incelenmesi çalışmanın eksik kalmış yönlerinden birisi olduğu söylenebilir. Dönemin muhalif gazetelerinin incelenmesi belki o dönemin daha anlaşılır olmasını mümkün kılabilirdi.

KAYNAKLAR

1. ARŞİV BELGELERİ

A. TBMM Arşivi

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, C. 23, İ: 4, 29 Aralık 1930.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, C. 24, İ: 4, 1 Ocak 1931.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, C: 25, İ: 4, 26 Şubat 1931.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, C. 15, İ: 3, 4 Ocak 1930.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, C. 16, İ: 3, 6 Şubat 1930.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, C. 18, İ: 3, 14 Nisan 1930.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, C. 19, İ: 3, 29 Mayıs 1930.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, C. 20, İ: 3, 7 Haziran 1930.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, C. 20, İ: 3, 8 Haziran 1930.

TBMM Zabıt Ceridesi, C. 20, İ: 3, 12 Haziran 1930.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, C. 3, İ: 3, 14 Haziran 1930.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, C. 21, İ: 3, 22 Eylül 1930.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, C. 25, İ: 4, 26 Şubat 1930.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, C. 26, İ: 4, 5 Mart 1931.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 1, İ: 1, 4 Mayıs 1927.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, C. 1, İ: Fevkalade İçtima, 28 Mayıs 1931.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 1, İ: F.İ., 30 Mayıs 1931.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 2, İ: F.İ., 4 Haziran 1931.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 2, İ: F.İ., 8 Haziran 1931.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 2, İ: F.İ., 11 Haziran 1931.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 2, İ: F.İ., 20 Haziran 1931.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 2, İ: F.İ., 29 Haziran 1931.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 3, İ: F.İ., 16 Temmuz 1931.

TBMM Zabıt Ceridesi, C. 4, İ: 1, 1 Kasım 1931.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 4, İ: 1, 7 Kasım 1931.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 5, İ: 1, 3 Aralık 1931.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 5, İ: 1, 10 Aralık 1931.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 5, İ: 1, 28 Aralık 1931.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 5, İ: 1, 29 Aralık 1931.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 5, İ: 1, 7 Ocak 1932.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 6, İ: 1, 5 Mart 1932.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 5, İ: 1, 21 Mayıs 1932.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 9, İ: 1, 1 Haziran 1932.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 9, İ: 1, 18 Haziran 1932.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 9, İ: 1, 28 Haziran 1932.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, C. 9, İ: 1, 30 Haziran 1932.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 10, İ: 2, 17 Kasım 1932.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 11, İ: 1, 22 Aralık 1932.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 11, İ: 2, 24 Aralık 1932.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 11, İ: 2, 29 Aralık 1932.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 13, İ: 2, 1 Mart 1933.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, İ: 2, 6 Mayıs 1933.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 15, İ: 2, 8 Mayıs 1933.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 15, İ: 2, 20 Mayıs 1933.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 15, İ: 2, 31 Mayıs 1933.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 16, İ: 2, 5 Haziran 1933.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 16, İ: 2, 12 Haziran 1933.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 17, İ: 2, 1 Ekim 1933.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 18, İ: 3, 9 Kasım 1933.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 18, İ: 3, 30 Kasım 1933.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 19, İ: 3, 11 Aralık 1933.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 19, İ: 3, 14 Aralık 1933.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 23, İ: 3, 7 Haziran 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 23, İ: 3, 4 Temmuz 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 24, İ: 3, 24 Ekim 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 25, İ: 4, 1 Aralık 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 25, İ: 4, 3 Aralık 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 1, İçtima: 1, 1 Mart 1935.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 13, İ: 2, 30 Kasım 1936.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, C. 1, İçtima: 1, 3 Nisan 1939.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, C. 5, İ: F.İ., 9 Ekim 1939.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 19, İ: 2, 18 Eylül 1938.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 19, İ: 2, 18 Eylül 1937.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 20, İ: 3, 1 Kasım 1937.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 20, İ: 3, 8 Kasım 1937.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 27, İ: 4, 11 Kasım 1938.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 20, İ: 3, 29 Kasım 1937.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 27, İ: 4, 11 Kasım 1938.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 13, İ: 2, 11 Kasım 1936.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, C. 26, İ: 4, 5 Mart 1931.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, C. 2, 12 Mayıs 1939.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, C. 3, 23 Haziran 1939.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 7, İ: 1, 20 Aralık 1935.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 19, İ: 3, 23 Aralık 1933.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, C. 19, İ: 2, 7 Haziran 1937.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, C. 20, İ: 3, 6 Mart 1934.

B. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer Bilgisi: 82-536-28, Tarih: 14.10.1930.

Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer Bilgisi: 82-536-29, Tarih: 06.10.1930.

Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 8-8-4, Tarih: 12.02.1930.

Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer Bilgisi: 125-889-12, Tarih: 26.05.1931.

Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 52-14-10, Tarih: 08.02.1935.

Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer Bilgisi: 5-22-23, Tarih: 15.08.1940.

Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 1-3-13, Tarih: 14.11.1928.

Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer Bilgisi: 28-161-1, Tarih: 21.04.1938.

Fon Kodu: 272.0.0.12, Yer Bilgisi: 63-190-9, Tarih: 15.12.1934.

Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer Bilgisi: 127-913-10, Tarih: 30.01.1929.

Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer Bilgisi: 128-920-2, Tarih: 05.06.1930.

Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 85-98-11, Tarih: 15.11.1938.

Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer Bilgisi: 4-19-15, Tarih: 16.11.1938.

Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 23-67-10, Tarih: 28.09.1931.

Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 22-59-6, Tarih: 17.08.1931.

Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 14-62-12, Tarih: 01.10.1930.

Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 4-39-20, Tarih: 25.07.1929.

Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 48-69-8, Tarih: 11.10.1934.

Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer Bilgisi: 1-3-17, Tarih: 19.06.1937.

Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 15-71-1, Tarih: 30.10.1930-00.00.0000.

Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 3-25-15, Tarih: 01.05.1929.

Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 80-93-16, Tarih: 11.11.1937.

Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer Bilgisi: 184-266-12, Tarih: 28.07.1934.

Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 84-90-16, Tarih: 26.10.1938.

Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer Bilgisi: 140-3-6, Tarih: 29.08.1929.

Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer Bilgisi: 266-1060-1, Tarih: 12.04.1939.

Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer Bilgisi: 80-526-4, Tarih: 14.04.1930.

Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer Bilgisi: 26-148-3, Tarih: 17.04.1935.

Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer Bilgisi: 24-136-11, Tarih: 08.07.1934.

Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 76-57-8, Tarih: 19.06.1937.

Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer Bilgisi: 226-894-1.

Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 16-13, Tarih: 16.03.1933.

Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 8-9-6, Tarih: 19.02.1930.

2. SÜRELİ YAYINLAR

Aydın Tarihi, S: 40, 1-31 Mart 1937.

Aydın Tarihi, S: 44, 1-31 Temmuz 1937.

Aydın Tarihi, S: 59, 1-30 Ekim 1938.

Aydın Tarihi, S: 41, 1-30 Nisan 1937.

Aydın Tarihi, S: 46, 1-30 Eylül 1937.

Akşam Gazetesi

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Ulus Gazetesi

Tan Gazetesi

3. TETKİK ESERLER

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997.

Acar Çeliker, Filiz, **Milliyet Gazetesinde Edebi ve Kültürel Faaliyet (11 Şubat 1926-31**

Kanun-ı Evvel 1926), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2020.

Acar, Ayla, “Basında ‘Tan Olayı’- 4 Aralık 1945”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, C. 11, S: 43, 2012, s. 1-22.

Acar, Hasan, “Türk Siyasal Hayatında Şeyh Sait İsyanı”, **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 8, S: 3, 2019, 2934-2952 .

Ahmad, Feroz, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, Mart 2007.

Akandere Osman, Yılmaz Nihal Yıldız, “Köy Enstitülerine Alınacak Talebe Hakkında Maarif Vekaletince Yayınlanan 18 Ağustos 1941 Tarihli Genelge’nin Esasları ve Uygulanması”, **Atatürk Dergisi**, C. 6, S: 2, 2017, s. 1-17.

Akandere, Osman, “20-26 Ekim 1931 Tarihlerinde İstanbul’da Toplanan İkinci Balkan Konferansı ve Sonuçları”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S: 14, Aralık 2003, s. 249-298.

Akandere, Osman, **Atatürk’ün Seçim Yolu İle Üstlendiği Vazifeler**, (Yayına Hazırlayan: H. Aytuğ Tokur), ATAM, Ankara 2015.

Akbulut, Dursun Ali, “Samsun’un “Gazi Günü” ya da 19 Mayıs Bayramı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 11, S: 33, Kasım 1995, s. 771-779.

AKÇA, Bayram, “Lozan Barış Antlaşması’ndan Sonra Balkan Ülkelerinden Muğla Vilayetine Gelen Göçmenler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 2001, s. 785-828.

Akdeniz, Sedat, “Atatürk Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri ve Hatay Sorunu (1920-1938)”, **Asia Minor Studies**, S: 1, 2019, s. 158-183.

Akgün, Seçil, “Şapka Kanunu”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 14, S: 25, Ocak 1981, s. 69-79.

Akın, Nurgül, “Celal Bayar’ın Başbakanlığı Döneminde Türk Dış Politikası”, **Tarih ve Gelecek Uluslar arası Hakemli Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 2, S: 1, Nisan 2016, s. 129-153.

Akın, Veysi, “23 Nisan Milli Hakimiyet ve Çocuk Bayramı’nın Tarihçesi”, **Paü Eğitim Fakültesi Dergisi**, 1997, S: 3, s. 91-94.

Akıncı Abdulvahap, Usta Sefa, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan İç Faktörlerin Analizi”, **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, C. 17, S: 29, 2015, s. 41-52.

Akoğlan Kozak Meryem, Mutlu Dilek, “Dünden Bugüne 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Etkinlikleri”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 22, S: TBMM’nin 100. Yılı Milli İrade Özel Sayısı, Kasım 2020, s. 16-29.

Aksakal, Halil İbrahim, “Dr. Refik Saydam Önderliğinde Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetlerini Modernleştirme Çabaları”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 27, S: 1, 2017, s. 219-231.

Akseki, Cengiz, “Atatürk’ün Ölümünün Türk Ulusal Basımına Yansıması (1938-1939)”, **Belgi Dergisi**, S: 12, Yaz 2016, s. 202-236.

Akşin, Sina, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Mart 2017.

Aktan, Okan H. “Atatürk’ün Ekonomi Politikası: Ulusal Bağımsızlık ve Ekonomik Bağımsızlık”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı, 1998, s. 29-36.

Aktaş Elif, Özdemir Yavuz, “Bütünden Parçaya Halkevi Şubeleri”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 15, S: 2, 2011, s. 187-204.

Aktaş Şenkardeşler, Rabia, “Cumhuriyetten Günümüze Türkiye’nin Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Nedensellik Analizi”, **Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies**, C. 4, S: 1, 2018, s. 108-129.

Akyürekli, Mahmut, **Dersim Sorunu (1937-1938)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.

Akyüz, Kenan, “Türk Ocakları”, **Belleten**, C. 50, S: 196, 1986, s. 201-228.

Alacı Beral, Akdeniz Melih, “Türk-İngiliz İlişkileri Çerçevesinde Bir Örnek Olay: Kuşadası Kanapıçe Koyu Hadisesi 1934”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 14, S: 76, Şubat 2021, s. 178-185.

Alacı, Beral, “Atatürk Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi Kurultaylarında, Nizamnamelerinde ve Programlarında Kadın Algısı”, **CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 14, S: 3, Eylül 2016, s. 216-235.

Albayrak, Mustafa, “Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları (1928-1935)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 10, S: 29, 1994, s. 471-482.

Alim Baran, Tülay, “İstanbul Basınında Cumhuriyet’in İlanına Tepkiler ve Yorumlar”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 15, S: 44, 1999, s. 627-643.

Alkan, Mehmet Ö, “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi”, **Görüş Dergisi**, No: 48, 1999, s. 48-61.

Alpagut, Leyla, “Atatürk Orman Çiftliğinde Geleneksel Bir Yapı: Bira Fabrikası Hamamı”, **Folklor/Edebiyat**, C. 16, S: 63, 2010, s. 29-52.

Alpaslan Erhan, Aydın Tülay, “Tek Parti Döneminde Maraş’ta Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1934-1945)”, **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 12, S: 2, Ekim 2015, s. 261-284.

Altan, Suna, “Bolu Vilayetinde Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1933-1948)”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, C. 19, S: 31, Sonbahar 2021, s. 83-95.

Altuncuoğlu Neslihan, Aydın Saydan İmren, “Kayseri Vilayet Gazetesi Ekseninde Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kayseri’de Zafer Bayramı Kutlamaları”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 39, 2015, s. 145-162.

Apaydın Ahmet, Durmaz Murat, “Zonguldak’ta Madencilik Tarihine Işık Tutan Anıt Yapılar”, **Yer Altı Kaynakları Dergisi**, Y. 11, S: 21, Ocak 2022, 1-12.

Apaydın, Cem, “Belgeler Işığında Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması Üzerine Bir Değerlendirme”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, C. 16, S: 32, 2017, s. 149-171.

Arıkan Mustafa, Deniz Ahmet, “Türk Ocaklarının Kapatılışı, Borçları ve Emlakinin Tasfiyesi”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 15, 2014, s. 401-432.

Arıkan, Zeki, “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, **Atatürk Yolu Dergisi**, C. 6, S: 23, s. 261-281.

Arslan, Recep, “Atatürk’ün Balıkesir Ziyaretleri”, **Belgi Dergisi**, C. 2, S. 18, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2019/2, s. 1281-1300.

Arslantaş, Bayram, **Basına Göre Türkiye’de Sosyal Değişme ve Avrupa’da Revizyon Çabaları (1935-1939)**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2019.

Aslan, Taner, “İkinci Meşrutiyet Düşüncesinin Cumhuriyet’e Tesirleri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 21, Ağustos 2008, s. 345-378.

Atabey, Figen, “Hatay’ın Anavatana Katılma Süreci”, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C. 4, S: 7, Temmuz 2015, s. 192-209.

Atabey, Figen, “İkinci Dünya Harbi Öncesi Türk-İngiliz-Fransız Ortak Deklarasyonu”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 7, S: 11, 2014, s. 296-304.

Atabey, Figen, “Monterux Konferansı’ndan İkinci Dünya Harbi’ne Kadar Türk-Sovyet İlişkileri”, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C. 2, S: 4, Ocak 2014, s. 1-11.

ATAM, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Ankara 2019.

Ataöv, Türkkaya, “Bugünkü Almanya Sorunu”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 24, 1969, s. 231-244.

Atasoy Ahmet, Geçen Reşat, Korkmaz Hüseyin, “Siyasi Coğrafya Açısında Türkiye(Hatay)-Suriye Sınırı”, **AÜ Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi VII. Coğrafya Sempozyumu**, 18-19 Ekim 2012.

Atatürk, **Nutuk**, (Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz), Ankara 1994.

Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, ATAM, 1991.

Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

Avcı, Cemal, **III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927-1931)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000.

Avcı, Müşerref, “Atatürk Dönemi Demiryolu Politikası”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 54, Bahar 2014, s. 39-58.

Avcı, Sedat, “Türk Şeker Sanayiinin Kuruluş ve Gelişmesinde Devletin Etkisi”, **Coğrafya Dergisi**, S: 4, 1996, s. 291-302.

Avşar Zakir, Emre Kaya Ayşe Elif, “Cumhuriyet Türkiye’sinin Halkçılık Uygulamaları: Soyadı Kanunu Örneği”, **Turkish Studies**, C. 8, S: 5, Bahar 2013, s. 73-90.

Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922 Cilt II**, Remzi Kitabevi, 1999.

Aydın İmren, Kapıcı Hikmet Zeki, “II. Dünya Savaşı’na Giriş Sürecinde Türkiye’nin Aldığı İç Politika Tedbirleri (1 Eylül 1939-18 Ocak 1940)”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilgiler Enstitüsü Dergisi**, C. 32, S: 45, 2018, s. 109-130.

Aydın, Mehmet Korkut, “1934 Tarihli Soy Adı Kanunu Uygulamaları ve Malatya Örneği: (Fırat Gazetesi Verilerine Göre)”, **Belgi Dergisi**, C. 2, S: 18, 2019, s. 1379-1416.

Aydın, Mehmet Korkut, “Atatürk’ün Amasya Gezileri”, **Türkish Studies**, C. 9, S. 4, Bahar 2014, s. 77-96.

Aydoğan Erdal, Çoban Ebru, “Türkiye’de Nüfus Sayımları ve Uygulanan Nüfus Politikaları”, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, C. 6, S: 2/1, 2016, s. 113-126.

Aydoğan Erdal, Mahmutoglu Tansu Barış , “Mustafa Kemal Atatürk Dönemi’nde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri”, **Tarihin Peşinde**, S: 10, 2013, s. 113-142.

Aysal, Necdet, “Anadolu’da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 267-282.

Aysal, Necdet, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Giyim Ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 10, S: 22, Bahar 2011, s. 3-32.

Aysal, Necdet, “Yönetmel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler “Serbest Cumhuriyet Fırkası-Menemen Olayı”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 44, Güz 2009, s. 581-625.

Babaoğlu Resul, Olgun Said, **Süirt Mebusu Mahmut Bey (Soydan) Erken Cumhuriyet Döneminin Devletçilik Tartışmalarında Nev-i Şahsına Münhasır Bir Portre**, Doğu Kitabevi, Ekim 2020.

Babaoğlu, Resul, “Nutuk ve Hatıralar Ekseninde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Olayı ve Süreci”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, C. 11, S: 22, 2012, s. 63-108.

Bakacak, Alper “1950 Seçimleri Sonrası Ulus Gazetesi’nin Muhalefete Geçiş”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 51, Bahar 2013, s. 541-561.

Bakacak, Alper **Ulus Gazetesi’nin Muhalefet Yılları (1950-1960)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2009.

Bal, Serhat, “CHP Parti Müfettişlik Raporlarının Değerlendirilmesi: Balıkesir Örneği”, **Belgi**, S: 6, Yaz 2013-II, s. 731-741.

BALKAYA, İhsan Sabri, “1930 Antalya Belediye Seçimleri ve Yansımaları”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilgiler Enstitüsü Dergisi**, C. 2, S.22, Haziran 2018, s. 1075-1091.

Barlas, Dilek, “Milletler Cemiyeti’nde Türkiye: İyimserlik ve Kuşku Arasında”, **Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi**, C. 14, S: 55, 2017, s. 93-111.

Barutçu, Zübeyir, **Tek Parti Döneminde Muhalif Bir Dergi: “Yurt ve Dünya”**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset Bilimi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2012.

Tamay Başağaç Gül Raziye, Yerlikaya Nigar, Ünsal Adaca Aytac, “PUKÖ Döngüsü Ekseninde Köy Enstitüleri ve Veteriner Fakülteleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Veteriner Hekimler Derneği Dergisi**, C. 91, S: 2, 2020, s. 147-158.

Başaran, Sinan, “Cumhuriyet Döneminde Rize Türk Ocakları (1924-1931)”, **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 9, S: 2, 2017, s. 63-82.

Başaran, Sinan, “Rize’de Genel Seçimler ve Milletvekillerine Dair İstatistikler (1920-1946)”, **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, C. 5, S: 11, 2018, s. 269-293.

Başkaya Muzaffer, Yılmaz Mesut, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Trabzon’da Milli Bayram Kutlamaları (1923-1950)”, **Journal of Social and Humanities Sciences Research**, C. 5, S: 27, s. 3201-3215.

Başkaya, Muzaffer, ”Atatürk’ün Genç Diplomati ve Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ndeki İlk Daimi Temsilcisi: Cemal Hüsnü Taray’ın Hayatı ve Diplomatik Faaliyetleri”, **Tarih Okulu Dergisi**, C. 11, S: 34, Haziran 2018, s. 667-685.

Batı, Güney Ferhat, “Türk Dış Politikasının Mihenklerinden: Balkan Paktı”, **Uluslararası Eşitlik Politikaları Dergisi**, C. 1, S: 1, Aralık 2021, s. 122-130..

Bayazit Adem, Boz Emre, “Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Yenileşme Hareketlerinin Türk Spor Kültürüne Etkileri “Tanzimattan Cumhuriyete Spor””, **International Journal of Culturel and Social Studies**, C. 3, 2017, s. 211-228.

Bayburt, Deniz, “Lozan Barış Konferansı ve Musul Meselesi Görüşmelerinde Nasturilerin Durumu”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 45, Bahar 2010, s. 1-36..

Baykal, Hülya “Milli Mücadele’de Basın”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 4, S: 11, 1988, s. 471-480.

Bayraktar, Özlem, “Güneş Dil Teorisi: “Batı” ve “Türk” arasındaki Sınırı İdare Etmek, **Spectrum: Journal Of Global Studies**, C. 4, 2012, s. 137-149.

Bayraktutan, Fezade, “Millet Mekteplerinin Halk Eğitimi Açısından İncelenmesi”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, S: 37, 2020, s. 119-150.

Belenli Tuğba, Kiriş Avaroğulları Ayten, “20. Yüzyılda Kadın Konusunun Tarih Derslerinde Öğretimine Yönelik Bir Değerlendirme: Türk Kadınlar Birliği ve Faaliyetleri”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 19, S: 2, Aralık 2017, s. 287-310.

Belenli, Tuğba, “Akdeniz’de Meçhul Denizaltı Saldırıları ve Nyon Konferansı (1937)”, **Akademik Bakış**, C. 12, S: 24, Yaz 2019, s. 163-190.

Benhür, Çağatay, “1920’li Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri: Kronolojik Bir Çalışma”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S: 24, 2008, s. 277-313.

Benhür, Çağatay, “Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S: 15, 2004, s. 325-337.

Berber, M. Sezai, “Demokratik Kitle Örgütü Olarak Türk Tabipleri Birliği”, **Türk Kütüphaneciliği**, C. 23, S: 4, 2009, s. 894-901.

Berkes, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019.

Bıyıklı, Mustafa, “Türkiye’nin İttifak Politikası ve Katıldığı Uluslararası Güvenlik İttifakları (1928-1938)”, **Yenifikir Dergisi**, C. 7, S: 17, s. 121-135.

Bilgi, Nejdett, “Tek Parti Yönetimi Kurulurken Manisa’da Genel Seçimler (1923-1931)”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 34, S: 1, 2019, s. 73-98.

Bilgiç, Bestami S., “Atatürk Döneminde Türkiye-Yunanistan İlişkileri, 1923-1938”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 31, S: 91, 2015, s. 1-28.

Bilgin, Mustafa Sıtkı, “Atatürk Döneminde Türkiye’nin Balkan Diplomasisi (1923-1930)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 20, S: 60, s. 799-820.

Birlik, Gültekin Kamil, “Celal Bayar’ın Başbakanlığı İsmet İnönü’den Devralması ve Bunun Siyasi Müsteşarlık Üzerine Etkisi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 46, Güz 2010, s. 255-293.

Birlik, Gültekin Kamil, “İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Akdeniz’de Yaşanan Deniz Haydutluğu Olayları ve Türkiye’ye Etkileri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 73, S: 1, 2018, s. 77-104.

Bolat, Mahmut, “Genel Hatlarıyla Atatürk Dönemi Türkiye’nin İkili İlişkileri”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi**, C. 7, S: 1, 2006, s. 45-74.

Boratav, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, Gerçek Yayınevi-Yeni Dizin I, İstanbul.

Boy Arzu, Başarır Mehtap, “Lozan Görüşmelerinde Boğazlar Meselesi (İngiltere Türkiye ve Rusya)”, **History Studies**, C. 12, S: 2, 2020, s. 389-412.

Boy Arzu, Durmuş Gökay, “Falih Rıfkı Atay’ın Ulus Gazetesindeki Yazıları (1935-1937)”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 18 (Özel Sayı), 2020, s. 148-168.

Boyar, Ebru, “Türk-İngiliz İlişkilerinde Prestij Faktörü (1923-1938)”, **Belleten**, C. 78, S: 283, s. 1157-1194.

Bozkurt İbrahim, Bozkurt Birgül, “Yeni Alfabenin Kabulü Sonrası Mersin’de Açılan Millet Mektepleri ve Çalışmaları”, **ÇTTAD**, C. 8, S: 18-19, 2009, s. 117-135.

Bozkurt, Abdurrahman, “Boğazlar Komisyonu’nun Kuruluşu ve Faaliyetleri (1924-1936)”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, C. 37, S: 1, Haziran 2017, s. 1-28.

Bozkurt, İbrahim, “Atatürk’ün Mersin Ziyaretleri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 61, Güz 2017, s. 79-110.

Budak, Ömer, “Milli Mücadele Dönemi Türk-Fransız İlişkileri”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, S: 19, Güz 2008, s. 97-114.

Bulut Sedef, Öğreten Ceyhan, “Türk-Sovyet İlişkilerinde Yol Ayrımı: 1925 Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktının İptali ve Amerikan Basını”, **History Studies**, C. 11, S: 5, Ekim 2019, s. 1457-1489.

Bulut, Hüseyin, “Atatürk Devri Türk-Fransız İlişkileri”, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S: 62, 2018, s. 539-548.

Caner, Fırat, “Darülfünundan İstanbul Üniversitesine Zorunlu Göç, Madunluk ve Bir Şiir”, **TÜRKÜ Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, S: 14, 2018, s. 14-24.

Canşen, Efkan, “Türkiye Cumhuriyetinin Spor Politikaları”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 17, S: 1, Haziran 2015, s. 33-48.

Cantek Funda Şenol, Yazar Betül, “Erken Cumhuriyet Dönemi Dergi ve Gazetelerinde Spor ve Kadın (1928-1960)”, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, S: Güz 29, 2009, s. 201-2018.

Cantemur, Türkan, “Türkiye-İtalya İlişkileri (1930-1950)”, **38. Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi**, 10-15 Eylül 2007, C. 7, s. 779-813.

Cebesoy, Ali Fuat, **Siyasi Hatıralar C: I-II**, Temel Yayınları, İstanbul 2007.

Civci, Sultan, **Halkevleri ve İzmir Halkevi’nin Faaliyetleri (1923-1951)**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2013.

Coşkun, Ali, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi”, **Atatürkçü Düşünce Dergisi**, S: 4, Kasım 2003, s. 72-77.

Çağdaş, Tülin, “Türkiye’de Yerel Yönetimlerde İdari Özerklik”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C. 30, S: 1, 2011, s. 391-416.

Çağlayan, Ercan, “Diyarbakır’da Sağlık Alanındaki Gelişmeler (1923-1946)”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, C. 6, S: 6, 2013, s. 351-365.

Çahaptay, Soner, “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C. 4/ Milliyetçilik, Der: Bora Tanıl, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 245-262.

Çakmak, Fevzi, “Bursa’da On Beşinci Yıl Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları”, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 18, S: 18, 2010, s. 87-109.

Çakmak, Gülhan Barış“Lozan Konferansı’nda Türk-Rum Nüfus Mübadelesi ve Sonrasında Türkiye’deki Gayri Mübadillerin Durumu”, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana bilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2015.

Çalışır Hovardaoğlu Seda, Hovardaoğlu Ozan, “Erken Cumhuriyet Döneminde Demiryolu Güzergahındaki Kırsal Yerleşmeler: Kayseri Vilayeti İstasyon Yerleşmeleri”, **Atatürk Yolu Dergisi**, S: 69, 2021, s. 160-180.

Çanak, Erdem, “Atatürk’ün Yurt Gezilerine Bir Örnek: 1930-1931 Gezisi”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 4, Sayı: 23, Mart 2016, s. 128-178.

Çanak, Erdem, “Hasta Yatağı’ndan Hatay’a: Atatürk’ün Son Yurt Gezisi (19-24 Mayıs 1938)”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 6, S: 81, Kasım 2018, s. 141-152.

Çanak, Erdem, “Menemen Olayı’nın Adana Basınına Yansıması”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 8, S: 39, Ağustos 2015, s. 280-291.

Çavdar, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara 2004.

Çebi, Murat Sadullah, **Siyasal Bir Muhalefet Aracı Olarak Tan Gazetesi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1988.

Çelebi Nurhayat, Asan H. Tezer, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Eğitimde Denetim Anlayışı (1923-1946)”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S: 27, Haziran 2016, s. 18-31.

Çelebi, Esat, “Atatürk’ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri (1923-2002)”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, S: 5, 2002, s. 17-50.

Çelebi, Mevlüt, “Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya ilişkilerini Etkileyen Faktörler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 31, S: 91, 2015, s. 69-92.

Çelebi, Mevlüt, “Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri”, **Belleten**, C. 62, S: 233, 1998, s. 157-206.

Çelebi, Onur, “Üçüncü Türk Dil Kurultayının Anadolu’daki Yansımaları”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 9, S: 47, Aralık 2016, s. 48-53.

Çelepi, Mehmet Suru, “Toplumsal Anımsamanın Milli Bayramlar İle Gerçekleşmesi: 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Örneği”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 22, S: TBMM’nin 100. Yılı Milli İrade Özel Sayısı, Kasım 2020, s. 30-43.

Çelik, Bilgin, “Cumhuriyet Döneminde Aydın Basını”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 3, S: 8, 1998, s. 147-163.

Çelik, Mustafa Edip, “Türkiye’nin Sadabad Paketi Ekseninde Şekillenen Ortadoğu Politikası”, **History Studies**, C. 10, S: 8, Kasım 2018, s. 93-108.

Çete, Mehmet, “Türkiye-İran İlişkileri (1919-1938)”, **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2007, s. 39.

Çetin, Nurullah, “Tek Partili Dönemde Aydın’da Yerel Seçim (1938)”, **Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi**, C. 3, S: 1, Ocak 2018, s. 60-98.

Çetinkaya Saniye, Duman Doğan, “Basında Demokrat Parti Dönemi 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Kutlamaları”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 19, S: 38, Bahar 2019, s. 243-265.

Çetinoğlu, Neşe, “Cumhuriyet Kavramı ve Atatürk’ün Cumhuriyet Anlayışı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 19, S: 56, 1998, s. 803-813.

Çınar, Ömer, “Siyasal Yaşamamızda Serbest Cumhuriyet Fırkası Tek Partiden Çok Partili Hayata Geçiş Denemesi”, **KTÜ SBE Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 10, 2015, s. 207-229.

Çiçek, Rahmi, “Milli Ekonomi’den Devletçi Ekonomi’ye Geçişte Trabzon Örneği (1923-1939)”, **Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu**, İzmir 26-28 Kasım 2015, Cilt I.

Çoban, Ebru, “Cumhuriyetin İdeolojik Aygıtı: Diyarbakır’da Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1934-1949)”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S: 31, Aralık 2019, s. 163-191.

Dağlar Macar, Oya, “Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Kurumsal Tarihinde Önemli Bir Deneyim: Trablusgarp Savaşı (1911-1912)”, **Belleten**, C. 81, S: 292, 2017, s. 947-986.

Dashti, Zabihullah, “Zahir Şah Dönemi Afganistan-Türkiye İlişkileri (1933-1973)”, **Anasay**, C. 17, 2021, s. 125-152.

Dayı, S. Esin, “Atatürk Düşünce Sistemi ne Nitelikleri”, **Atatürk Dergisi**, C. 3, S: 3, 2010, s. 247-256.

Değerli, Esra S., “Türkiye’nin Balkan Ülkelerine Yakınlaşma Çalışmaları: Balkan Paketi”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 9, S: 2, 2008, s. 115-134.

Demir, Gökhan Yavuz, “Türk Tarih Tezi ile Türk Dil Tezinin Kavşağında Güneş-Dil Teorisi”, **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 11, S: 19, 2010, s. 385-396.

Demir, Özkan, **Cumhuriyet Dönemi Madencilik Politikaları ve Etibank’ın Rolü**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Elazığ 2017.

Demir, Şerif, “Dünden Bugüne Türkiye’nin Suriye ve Ortadoğu Politikası”, **Turkish Studies**, C. 6, S: 3, Yaz 2011, s. 691-713.

Demirdelen, Ceren, **Haber Gazetesine Göre Afyonkarahisar’ın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Durumu (1938-1948)**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2008.

Dişbudak, Müge, “Türk Kadınlar Birliği”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2008.

Doğan, Hamdi, “Atatürk’ün Kültür Kurumlarından Biri Olarak Adıyaman Halkevi (1938-1951)”, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Y. 10, S: 27, Aralık 2017, s. 926-951.

Doğan, Hamdi, “Cumhuriyet Döneminde Adıyaman ve Besni’de Trahom (1925-1975)”, **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, C. 16, S: 2, 2017, s. 461-489.

Doğan, Mesut, “Türkiye’de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış”, **Marmara Coğrafya Dergisi**, S: 23, Ocak 2011, s. 293-307.

Doğan, Tuğba, “Arşiv Belgelerine Göre 1937-1938 Dersim İsyanı”, **History Studies**, C. 4, S: 1, 2014, s. 157-169.

Doğaner, Yasemin, “Atatürk Dönemi Türkiye’inde Sosyo-Kültürel Değişim”, **Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi/Canas**, 2007, s. 235-260.

Doğaner, Yasemin, “Bir Modernleşme Modeli Olarak Atatürk İnkılapları”, **Atatürk Dergisi**, C. 4, S: 1, 2004, s. 153-187.

Dokuyan, Sabit, “Soyadı Kanunu ve Kanunun Uygulanma Süreci”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 31, S: 1, 2016, s. 129-166.

Dönmez Cengiz, “Atatürk ve Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretim”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 14, 2005, s. 255-268.

Duman, Önder, “Tek Parti Döneminde CHP’de Bir Parti İçi Demokrasi “Denemesi”: 1939 Seçimleri ve Seçmenlerle “İstişare””, **CTAD**, S: 26, Güz 2017, s. 208-235.

Duman, Selçuk, “Mustafa Kemal’de Cumhuriyet Düşüncesinin Doğuşu ve Cumhuriyet’in Nitelikleri”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, C. 14, S: 1, Mart 2006, s. 245-264.

Duman, Selçuk, “Tek Parti Dönemi Türkiye-İran İlişkileri”, **Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C. 2, S: 3, 2016, s. 1-30.

Durmuş Savaş, Aydemir Kemal, “Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1938)”, **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 7, S: 12, 2016, s. 155-167.

Ekici, Yunus, “Türk Demokrasi Hayatında Cumhuriyet Halk Fırkası”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 27, S: 2, 2017, s. 349-359.

Ekincikli, Mustafa, “Türk Demokrasi Kültürünün Gelişim Sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Kuruluşu”, **Akademik Bakış**, C. 6, S: 11, Kış 2012, s. 151-163.

Ekmekçi Perihan Elif, Arda Berna, Acıduman Ahmet, “Tıp Tarihi Açısından Çocuk Esirgeme Kurumu’nun Kuruluş Dönemi Etkinliklerine Bir Kitap Bağlamında Bakış: Büyük Çocukların Beslenme Usulleri (1927)”, **Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi**, S: 55, 2012, s. 57-69.

Elmacı, İrfan, “Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’ndan Tübitak’ın Kuruluşuna Türkiye’de Sanayi-Üniversite Münasebetlerine Teknoloji Bağlamında Bir Bakış”, **Osmanlı Bilim Araştırmaları**, C. XVI, S: 2, 2015, s. 52-66.

Emgili, Fahriye, “Halkevlerinin Köy ve Köycülük Faaliyetleri”, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi**, S: 8, 2021 Kış, s. 195-226.

EMGİLİ, Fahriye, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Hakkında ki Araştırmalara Bir Bakış”, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi**, C. 1, S: 1, Yaz 2017, s. 29-54.

Erdaş, Sadık, “Türk-Sovyet İlişkilerinin İlk Yılı ve İki Kararname”, **CTAD**, C. 13, S: 26, Güz 2017, s. 67-90.

Erdem, Burak, “Kamu Görevlisinin İfade Özgürlüğü”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2021.

Erden, Ömer, “Türk-Yunan İlişkilerinde Düşmanlıktan Dostluğa Karşılıklı İlk Ziyaretler”, **Yeni Türkiye**, S: 66, 2015, s. 1-18.

Erdil, Melike, “”Çocuk Sesi” Dergisinin İlk 50 Sayısı Üzerine Bir İnceleme”, **Journal of World of Turks/Zeitschrift für die Welt der Türken**, C. 10, S: 2, 2018, s. 33-56.

Erdoğan, Haşim, “Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Ekseninde Türkiye Cumhuriyeti’nin Kalkınma Politikası ve Tarımsal Üretim”, **Journal of Universal History Studies**, S: 3 (Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue), 2020, s. 252-268.

Eroğlu, Nadir, “Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C. XXIII, S: 2, 2007, s. 63-73.

Erol, Hande, “Türk Gazetelerine Göre 1946-1950 Yılları Arasında Türk-İtalyan İlişkileri”, **Studies Of The Ottoman Domam**, C. 8, S: 15, Ağustos 2018, s. 159-184.

Ersaydı, Alper, “Bozkurt-Lotus Davası ve Genç Türkiye’nin Hukuksal Yetkinliği”, **Tarih Okulu Dergisi**, S: 6, Ocak-Nisan 2010, s. 33-43.

Ertan, Temuçin F., Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Laiklik, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 39, Mayıs 2007, s. 409-423.

Ertan, Barış, “Atatürk’ün Balkan Politikası ve Atatürk Dönemi’nde Türkiye-Balkan Devletleri İlişkileri”, **Akademik Bakış Dergisi**, S: 21, 2010, s. 1-24.

Ertan, Barış, “Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası”, **Odü Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C. 1, S: 2, Aralık 2010, s. 71-92.

Eryaman, Ayşe, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarındaki İnhisar Uygulamalarına Bir Örnek: Kibrit İnhisarı (1924-1943)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 37, S: 103, 2020, s. 179-216.

Evsile, Mehmet, “1939 Erzincan Depremi Hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Yapılan Görüşmeler”, **Kesit Akademi Dergisi**, C. 3, S: 8, 2017, s. 1-10.

Evsile, Mehmet, “Cumhuriyet Döneminde Sağlık Hizmetleri (1923-1950)”, **Kesit Akademi Dergisi**, Yıl. 4, S: 13, Mart 2018, s. 1-19.

Evyapan, Rafet, “Atatürk ve Sosyal Devlet”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 15, S: 43, 1999, s. 253-282.

Eyicil, Ahmet, “Atatürk Devrinde Türkiye’nin Balkan Politikası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 20, S. 59, 2004, s. 335-367.

Eyyüpoğlu, İsmail, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Hukuk Alanında Laikleşme Süreci”, **Atatürk Dergisi**, C. 3, 2010, S: 2, s. 205-227.

Fidan Nurettin, Erden Münire, **Eğitime Giriş**, Meteksan, Ankara 1993.

Fidan, Ahmet, “Dünden Bu Güne Kabotaj ve Türk Denizciliğinde ki Yeni İvmelenmeler”, **Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi**, C. 7, S: 2, Yaz 2014, s. 61-69.

Gedikli Berber, Şarika, “Lozan Antlaşması Perspektifinden Türk Boğazları Meselesine

Bakış”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, C. 14, S:2, Ekim 2006, s. 617-628.

Girgin, Atilla, **Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Yerel Basının Gelişmesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Genel Gazetecilik Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997.

Goloğlu, Mahmut, **Cumhuriyete Doğru 1921-1922**, Başnur Matbaası, Ankara 1971, s. 339.

Goloğlu, Mahmut, **Milli Mücadele Tarihi-V (Türkiye Cumhuriyeti-1923)**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

Goloğlu, Mahmut, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I 1924-1930 Devrimler ve Tepkileri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ağustos 2011.

Goloğlu, Mahmut, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II 1931-1938 Tek Partili Cumhuriyet**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 13.

Gök, Hacı Veli, “30 Ağustos Zaferinin İlk Resmi Töreni ve Cumhuriyetin İlk On Yılında Büyük Zaferin Yıldönümleri: İstanbul Örneği”, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C. 9, S: 29, Aralık 2021, s. 165-186.

Gökçen Salim, Özbayık Recep Mutlu, “Mustafa Kemal Paşa’nın Erzincan’a Yapmış Olduğu Ziyaretler”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, C. 5, S. 14, İlkbahar 2018, s. 152-169.

Gönlübol Mehmet, Kürkçüoğlu Ömer, “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 1, S: 2, 1985, s. 451-474.

Gönlübol Mehmet, Sar Cem, **Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919-1938)**, Tıpkı Basım, Ankara 1997.

Gül, Muhittin, “Atatürk’ün Yurt Gezilerinin Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. VIII, S. 3, Aralık 2006, s. 51-72.

Gül, Osman Kubilay, “27 Aralık 1939 Erzincan Depremi’nin Sivas ve İlçelerine Etkileri”, **Journal of World of Turks/Zeitschrift für die Welt der Türken**, C. 3, S: 2, 2011, s. 135-145.

Gündüz Ömer, Fırat İsmail, “Dil Devriminin Gerçekleşmesinde Türk Dil Kurumunun Rolü”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 7, S: 34, 2014, s. 59-71.

Günel, Necmi, **Dersim İsyanı (1937)**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 1999, s. 157-164.

Güner, Deniz, **1930-1933 Yılları Arasında Türkiye’deki İrtica Faaliyetler ve Basındaki Yansımaları**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2006.

Güner, Hikmet Eldek, “Türk Ocakları, Mimarisi ve Geleneksel Öğeleri; Ankara ve İzmir Örneği”, **Online Journal of Art and Design**, C. 6, S: 1, 2018, s. 99-118.

Güneş, Günver, “Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Aydın’da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 25, S: 39, s. 117-147.

Güneş, İhsan “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nden Halk Fırkası’na Geçiş”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 3, S: 8, 1987, s. 565-581.

Güneş, Müslime, “Adnan Menderes ve Halkevleri”, **Çağdaş Türkiyat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 12, S: 25, 2012 Güz, s. 141-155.

Güntepo Yeşilbursa Emine, Babaoğlu Resul, “Atatürk-İnönü Ayrılığı ve Dersim Olayları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 58, Bahar 2016, s. 39-75.

Güray, Şükran, “Çok Partili Hayata Geçiş Süreci ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın Kısa Bir Değerlendirmesi”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, C. 125, S: 247, 2020, s. 405-420.

Gürsel, Ali, “Atatürk Dönemi Sağlık Politikaları ve Uygulamaları”, **Asia Minor Studies**, C. 2, S: 3, Ocak 2014, s. 1-11.

Güvemli Oktay, Karayaman Mehmet, “Uşak Şeker Fabrikasının Kuruluşu ve Gelişmesi”, **Accounting and Financial History Research Journal**, S: 13, 2017, s. 6-50.

Habalı, Elif, **Türk Basımında Balkan Misakı**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2007.

Haçin, İlhan, “1939 Erzincan Büyük Depremi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 30, S: 88, 2014, s. 37-70.

Haykır, Handan, “Tek Parti Döneminde Samsun’da Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1934-1950)”, **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 53, 2021, s. 467-500.

Hekimoğlu, Vecihi Fuat Sefa “Türkiye’de Türkçülük Hareketinin Ortaya Çıkması ve Türk Ocakları”, **BEU Akademik İzdüşüm**, C. 2, S: 1, Ocak 2017, s. 41-50.

İdem, Tekin, “Erzurum’da Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1938-1944)”, **International Journal of Economics, Politics, Humanaties & Social Sciences**, V. 4, I: 4, Sonbahar 2021, s. 194-206.

İleri, Turgut, “Amasya’da İlk 19 Mayıs Bayramı Kutlamaları”, **Turkish Studies**, C. 13, S: 16, Yaz 2018, s. 113-126.

İleri, Turgut, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye’de Madencilik’in Genel Durumu ve Atatürk’ün Madencilikle İlgili Düşünceleri”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, C. 19, S: 1, 2011, s. 287-296.

İlyas, Ahmet, “Cumhuriyet Döneminde Ortaya Çıkan İsyanlarda Aşiretlerin Rolü”, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, C. 5, S: 1, 2015, s. 182-200.

İnan Arı (Derleyen), Parkmaksızoğlu İsmet, (Sadeleştiren), **Düşünceleriyle Atatürk**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

İnan M. Rauf, “Gazi’nin (Atatürk’ün Halkçılık Ülküsü, Halkevleri ve Sonrası”, **Belleten**, C. 52, S. 204, 1988, s. 869-912.

İnan, Afet, “**Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**”, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.

İnan, Afet, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1959.

İnan, Süleyman, “19 Mayıs Gününün Bayramlaşması”, **Bilgi ve Bellek**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Türk Devrim Tarihi Çalışmaları Dergisi, C. 2, S: 3, 2005, s. 45-66.

İnan, Süleyman, “Denizli’deki Halkevleri ve Faaliyetleri (1932-1951)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 25-26, Mayıs-Kasım 2000, s. 135-157.

İnuğur, M. Nuri **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul 1999.

İnuğur, Nuri M. “1923-1950 Dönemi Basınında VATAN-TAN Gazeteleri ve Ahmet Emin Yalman”, **Marmara İletişim Dergisi**, S: 1, Aralık 1992, s. 251-265.

İskenderoğlu Ömer, Gülseren Metin Can, “Bölgesel Kalkınmada Etkili Faktörlerin Yoğunlaşma Katsayısı İle İncelenmesi: Niğde İli Örneği”, **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi**, C. 7, S: 2, 2017, s. 18-34.

İşçi, Hilal, **İnönü Döneminde Atatürk İmajı (1938-1950)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

Kaçer, Fevzi, **Devrimin Kurucu İktidarı: İkinci Meclis (1923-1927)**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2010.

Kaçer, Murat, “Türkiye’de Belediye Başkanlığı Seçimlerinde Yenilenme (1963-2014)”, **MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 15, S: 4, Aralık 2017, s. 329-350.

Kalyoncuoğlu, Zeynep, “Köy Enstitüleri’nde Hasan Ali Yücel’in Yeri”, **Folklor/Edebiyat**, C. 16, S: 64, 2010, s. 237-244.

Kaplan, İbrahim, “Atatürk’ün Hukuk ve Laiklik Anlayışı”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 52, s. 359-365.

Kapluhan, Erol, “1921 Maarif Kongresi’nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 5, S: 8, 2014, s. 123-134.

Kapluhan, Erol, “Atatürk Dönemi Eğitim Seferberliği ve Köy Enstitüleri”, **Marmara Coğrafya Dergisi**, S: 26, Temmuz 2012, 2012, s. 172-194.

Kara, Abdullah, “Türkiye’de Alfabe Değişiminden Sonra Yeni Harflerin Yaygınlaştırılması ve Halk Eğitiminde Millet Mekteplerinin Rolü ve Önemi”, **Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi**, C. 4, S: 1, Haziran 2020, s. 114-141.

Kara, Adem, **Türkiye’de Halkevleri**, Halkevleri Yayınları, Ekim 1999.

Kara, Bülent, “Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı”, **Akademik Bakış**, C. 3, S: 5, Kış 2009, s. 143-170.

Karabulut, Irmak, “Lozan Antlaşması Sonrası Kurulan Karma Hakem Mahkemeleri: Türk-İngiliz Karma Hakem Mahkemesi ve Üç Örnek Dava ”, **History Studies**, C. 12, S: 2, Nisan 2020, s. 437-465

Karabulut, Umut, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr. Refik Saydam’ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri (1925-1937)”, **ÇTTAD**, C. 15, Güz 2007, s. 151-160.

Karacaer Çakır, Gül, “Cumhuriyet Dönemi Toplum Sağlığı Politikalarında Bulaşıcı Hastalıklar 1920-1940”, **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 53, Ağustos 2021, s. 202-228.

Karadeniz, Yeşim, “Çok Partili Siyasal Hayatın Dönüm Noktası: 1950 Seçimleri”, **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 8, S: 16, Güz 2018, s. 637-648.

Karaer, İbrahim, **Türk Ocakları ve İnkılaplar (1912-1931)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1989.

Karagülmez, Müjdat, “Macar Elçilik Raporları Işığında Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Denemesi: Serbest Cumhuriyet Fırkası”, **Sutad**, Bahar 2018, S: 43, s. 471-489.

Karakaş Nuri, Selçuk Fatih, “Fransız Basınında Şeyh Said İsyanı”, **Tarih ve Gelecek Dergisi**, C. 7, S: 4, Aralık 2021, s. 880-908.

Karakaş, Ömer, “Balıkesir’de Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Teşkilatlanması ve Belediye Seçimleri (1930)”, **Turkish Studies**, C. 8, S: 5, Bahar 2013, s. 357-375.

Karakaş, Ömer, “Dönemin Yerel Basınına Göre Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Manisa Vilayeti’nde Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri”, **History Studies**, C. 2, S: 3, 2010, s. 201-222.

Karal Akgün Seçil, Uluğtekin Murat, **Hilal-i Ahmer’den Kızılay’a II**, Türk Hava Kurumu Basımevi İşletmeciliği, Kızılay-2001, s. 188.

Karal Akgün, Seçil, “Cumhuriyet Duyurulurken Geride Bırakılamayan Bir Kurum: Hilal-i Ahmer Cemiyeti”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, C. 39, S: 1, Nisan 2012, s. 111-136.

Karataş, Murat, “Atatürk Dönemi Sağlık Politikaları ve Salgın Hastalıklarla Mücadele”, **Scientific Developments for Social and Education Sciences**, Chapter: 14, 2021, s. 264-281.

Karataşer, Büşra, “Himaye-i Etfal Cemiyetinin Mali Durumu Hakkında Bir Değerlendirme”, **Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 5, S: 2, Güz 2020, s. 736-758.

Karayaman, Mehmet, “Yozgat Merkez ve Kazalarında Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Kuruluşu ve Faaliyetleri”, **I. Uluslararası Bozok Sempozyumu**, Yozgat, 5-7 Mayıs 2016.

Kardaş, Abdülaziz, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bitlis’te Sağlık Hareketleri”, **Bingöl Araştırmaları Dergisi**, C. 6, S: 1, 2019, s. 145-156.

Karpat, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

Karpat, Kemal, **Türk Dış Politikası Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.

Kartal, Cemile Burcu, “Türkiye’de Kadınların İlk Defa Oy Kullandığı 1930 Belediye Seçimlerinde Türk Kadınlar Birliği’nin Faaliyeti”, **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 2, S: 3, 2018, s. 165-197.

Kaş, Pınar, “III. Dönem TBMM’nde Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Meclis’teki Faaliyetleri”, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 14, S: 1, 2021, s. 157-173.

Kaştan, Yüksel, “Atatürk Dönemi Türkiye-İran Siyasi ve Ekonomik İlişkileri”, **38. Asya ve Kuzey Afrika Araştırmaları Kongresi**, 2007, s. 10-15.

Kaştan, Yüksel, “Cumhuriyet Döneminde Nüfus Hareketlerinin Fonksiyonu”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 7, S: 1, 2007, s. 65-76.

Kavili Arap, Sultan, “Türkiye Yeni Üniversitelerine Kavuşurken: Türkiye’de Yeni Üniversiteler ve Kuruluş Gerekçeleri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 65, S: 1, 2010, s. 1-29.

Kaya Dilek Göze, Durgun Ayşe, “1923-1938 Dönemi Atatürk’ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları”, **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 19, Mayıs 2019, s. 233-249.

Kaya Mutlu, Yılmaz Cevdet, “Bir Anadolu Kentinin Kuruluş ve Gelişmesinde Sanayinin Etkisi: Ayancık Örneği”, **Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 5, S: 1, 2018, s. 167-188.

Kayam, H. Cevahir, “Lozan Barış Antlaşmalarına Göre Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Konunun T.B.M.M.’de Görüşülmesi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 9, S: 27, 1993, s. 581-608.

Kayıran Mehmet, Metintaş Mustafa Yahya, “Latin Kökenli Yeni Türk Alfabesine Geçiş Süreci ve Millet Mektepleri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 24, Ağustos 2009.

Kayıran Mehmet, Metintaş Mustafa Yahya, “Osmanlı Devleti’nin Dağılma Döneminde Türk Boğazları ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi**, C. 1, S: 2, 2017, s. 16-69.

Kelkitli, Fatma Aslı, “İki Savaş Arası Dönemde İtalya’ya Karşı Balkanlar’da Bir Dengeleme Politikası Denemesi: Balkan Antantı”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 72, S: 2, 2017, s. 423-443.

Keskin, Ömer Ali, **Tek Parti Dönemi’nde Bir Asker, Devlet Adamı ve Siyasetçi: İbrahim Şükrü Sökmensüer**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Kırıkkale 2018.

Kılıç, Selami, “Şapka Meselesi ve Kılık Kıyafet İnkılabı”, **Atatürk Yolu Dergisi**, C. 4, S: 16, 1995, s. 529-547.

Kılıç, Semra, “Balkanlar’da Barışın Tesisine Giden Yol: Balkan Basın Birliği (1937-1938)”, **Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi**, C. 9, S: 2, Aralık 2020, s. 221-250.

Kılıç, Sezen, “Cumhuriyet Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 21, S: 61, 2005, s. 259-280.

Kılıçoğlu Yılmaz, Kumru, “Kadının Bitmeyen Soyadı Sorunu”, **Ankara Barosu Dergisi**, C. 4, 2014, s. 579-592.

Kılınç, Mustafa, “Reflections of the Millet Mektepler According to the Cumhuriyet Gazetesi of 1929 Education Activities”, **International Journal of Social Science Research**, C. 7, S: 1, 2018, s. 93-102.

Kılınç, Mustafa, “Türk İnkılabı ve Türk Modernleşmesi Sürecinde Yurt İçi ve Yurt Dışı Gözlemler (1923-1938)”, **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, C. 10, S: 17, Mart 2019, s. 2078-2092.

Kılınçkaya, Derviş, “Serbest Cumhuriyet Fırkasının Toplumsal Tabanı ve Cumhuriyet Halk Partisi”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 8, S: 15, Bahar 2012, s. 3-18.

Kıran, Abdullah, “Milletler Cemiyeti ve Önlenemeyen Savaş”, **Girne Amerikan Universty Journal. Social. & Applied. Science.**, C. 3, S: 6, 2008, s. 19-36.

Kısıklı, Emine, “Atatürk Döneminde Cumhuriyet Kültürünü Yerleştirme Çabaları Çerçevesinde Halkevleri ve Millet Mektepleri”, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, C. 1, S: 1, 2012, s. 331-340.

Kısıklı, Emine, “Halk İnkılabı’nın Türk ve Dünya Basınında ki Yankıları”, **Erdem**, C. 56, s. 115-160.

Killi, Suna, **Türk Devrim Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2001.

Kocaman Habip, Ceylan Mustafa, “Türkiye Cumhuriyetinin İlk Muhalefet Fırkası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, **Yasama Dergisi**, S: 34, 2016, s. 5-23.

Koç, Nurgün, “Şeyh Sait Ayaklanması”, **Turkish Studies**, C. 8, S: 2, Kış 2013, s. 153-166.

Koçak, Süleyman Yaman, Ekşi Ali, “Katılımcılık ve Demokrasi Perspektifinden Türkiye’de Yerel Yönetimler”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 21, Mayıs 2010, s. 295-307.

Kodal, Tahir, “Atatürk’ün Ölümü ve Denizli Kamuoyu”, **PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi**, S: 5, 1999, s. 17-27.

Kodal, Tahir, “Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Ocakları”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 52, 2014, s. 295-31

Konya, Didem, “Türkiye’nin ilk Türk Kadın Doktoru: Safiye Ali ve Çalışmaları”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C. 19, S: 42, 2018, s. 35-54.

Korkmaz, Sevda, **Erken Cumhuriyet Döneminde Alman Spor Ekolünün Türk Spor Kültürünün Gelişimine Yansımaları**, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2018.

Korkmaz, Zeynep, “Alfabe Devriminin Türk Toplumunu Üzerindeki Sosyal ve Kültürel Etkileri”, **Turkish Studies**, C. 4, S: 3, Bahar 2009, s. 1469-1480.

Köse Osman, Özdem Köse Zeynep, “Trakya Umumi Müfettişliği’nin II. Tarih Kurultayı Münasebetiyle Sunduğu Rapor Hakkında Bir Değerlendirme”, **V. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu**, 2018.

Lewis, Bernard, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2015.

Maharramova Cengiz, Nigar, “Rus Kaynaklarına Göre Lozan Konferansı’nda Boğazlar Meselesi”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, S: 36, 2019, s. 179-198.

Mahmutoğlu, Yakup, “Hasan Basri Çantay’ın “Müslümanlıkta Himaye-i Etfal” Adlı Eserinin Analizi”, **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 6, 2014, s. 99-131.

Mazıcı, Nurşen “1930’a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C. 5, S: 18, 1998, s. 132-154.

Metintaş, Mustafa Yahya, “Ankara Antlaşması’nın Türkiye Büyük Millet Meclisinde Tartışılması”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi**, C. 2, S: 5, 2019, s. 1-26.

Mezgit Saban, Gülperi, **Milli Kimliğin Oluşturulması Bağlamında 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı**, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019.

Mutlu, Sevda, “Tek-Parti Döneminde Parti-Devlet Bütünleşmesine Bir Örnek: “Dilek Sistemi””, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 29, S: 86, 2013, s. 53-102.

Müezzinoğlu, Ersin, “Türk Siyasal Hayatının Vakitsiz Doğan Çocuğu: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, **Journal of Universal History Studies**, C. 1, S: 1, 2018, s. 44-79.

Nadi, Yunus, **Birinci Büyük Millet Meclisi**, Cumhuriyet Okurlarına Armağan, (Yayın Tarihi yok).

Namal, Yücel, “Sinop Millet Mektepleri (1928-1935)”, **Belgi**, S. 19, Kış 2020, s. 1766-1785.

Nesipoğlu, Gamze, “Olgusal Bir Yapı Olarak Sağlık Politikaları: 1920-1960 Yılları Arası Cumhuriyet Döneminin Tarihsel İzleği”, **Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi**, C. 21, S: 1, 2018, s. 165-177.

Neziroğlu İrfan, Yılmaz Tuncer, **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, C. 1, TBMM Basımevi, Ekim 2013.

Oğuzhan, Esra “Atatürk Döneminde Basın ve Basın Özgürlüğü”, **İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi**, C. 1, S: 1, 2009, s. 106-122.

Okyar, Ali Fethi, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl doğdu, Nasıl Feshedildi?**, Ketebe Yayınları, İstanbul 2019.

Olgun, Kenan, “Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 27, S: 79, 2011, s. 1-36.

Orhan, Mehmet Can, **Celal Bayar’ın Siyasi Hayatı: Cumhuriyet Sağıının İlk Lideri**, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

Öksüz, Hikmet, “İkili İlişkiler Çerçevesinde Balkan Ülkelerinden Türkiye’ye Göçler ve Göç Sonrası İskan Meselesi (1923-1938)”, **Atatürk Dergisi**, C. 3, S: 1, s. 169-188.

Öksüz, Hikmet, “Yunanistan’daki Türkiye Karşıtı Basın-Yayın Faaliyetleri ve Türk Hükümeti’nin Aldığı Tedbirler (1923-1938)”, **Atatürk Dergisi**, C. 3, S: 2, 2002, s. 97-106.

Ökte, Sezai Kürşat, **Cumhuriyet Halk Partisi Vilayet/İl Kongrelerinin Parti Politikalarına Etkileri (1930-1950)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2019.

Önal Buket, Ultan Mehlika Özlem, “Balkan Paktı (1934) ve Dışarıdaki Yansımaları”, **U.Ü Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 13, S: 22, s. 65-84.

Önder Selahattin, Oğur Necmettin, “Eskişehir Şeker Fabrikası”, **Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Tarih Dergisi**, C. 2, S: 2, Kasım 2019, s. 25-54.

Önder, Mehmet, “Milli Mücadele’nin Gazetesi Hakimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 7, S: 20, 1991, s. 285-302.

Önder, Mehmet, **Atatürk’ün Yurt Gezileri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1975.

Örsten Esirgen, Seda, “Lozan’ın Ardından Başlayan Bir Hukuki Mücadele: Karma Hakem Mahkemeleri”, **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, C. 8, S: 2, 2019, s. 309-338.

Öz, Esat **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992.

Özalper, Mehmet, “Bir Muhalefet Partisinin İllgası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 2, S: 1, Haziran 2014, s. 117-136.

Özcan Mehmet Şah, Üzen İsmet, “Atatürk Döneminde Soyadı Kanunu’nun Çankırı’da ki Yansıması”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 10, Özel Sayı, Aralık 2019, s. 129-152.

Özçelik Özer, Tuncer Güner, “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 9, S: 1, 2007, s. 253-266.

Özçelik, İsmail, “Milli Mücadele Döneminde Ermeni Meselesi”, **UlakBilge**, C. 5, S: 11, 2017, s. 655-682.

Özçelik, Mücahit, “23 Nisan Çocuk Bayramının Ortaya Çıkışı ve 1922-1929 Yılları Arasında 23 Nisan Kutlamaları”, **Akademik Bakış**, Cilt. 5, S: 9, Kış 2011, s. 265-284.

Özdemir Yusuf, Aktaş Elif, “Halkevleri (1932’den 1951’e)”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S: 45, 2011, s. 235-262.

Özdemir, Ali Ulvi, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Serteller ve Tan Gazetesi (1939-1945)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 49, Bahar 2012, s. 179-216.

Özdemir, Nuray, “Milli Mücadele Döneminde Bolu Hilal-i Ahmer Cemiyeti”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 12, S: 2, Güz 2012, s. 83-106.

Özdemir, Nuray, **Cumhuriyet Dönemi Karayolu Politikası (1923-1960)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2006.

Özdemir, Nuray, **Türkiye’de Demiryollarının Millileştirilmesi ve Şimendifer Mektebi**, XVII Türk Tarih Kongresi, 15-17 Eylül 2014, Ankara, (V. Cilt I. Kısım), s. 67-87.

Özdemir, Orhan, “Birinci Türk Dili Kurultayı Bildirilerinde Dil ve Egemenlik İlişkisi”, **Turkish Studies**, C. 7, S: 2, Sonbahar 2012, s. 2511-2520.

Özder, Ferruh “Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Ekseninde Atatürk Dönemi Türk-Sovyet Ekonomik ve Ticari İlişkileri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 60, Bahar 2017, s. 143-170.

Özel Gamze, Solmaz Aysun, “Türkiye’de Deprem Tekrarlanma Zamanının Tahmini ve Neotektonik Bölgelere Göre Depremselliğin Markov Zinciri ile İncelenmesi”, **Çankara University Journal of Science and Engineering**, C. 9, S: 2, 2012, s. 125-138.

Özel, Sabahattin, “Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S: 2, 2002, s. 235-248.

Özen, Fatih, “Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri: Edirne Örneği (1928-1935)”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 40, S: 70, 2021, s. 342-361.

Özer, İsmail, “Türk Dış Politikasında Balkan Misakı ve Önemi”, **ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C. 10, S: 3, Kasım 2020, s. 718-735.

Özer, Mehmet Halis, “Türkiye’de Devletçi İktisat Politikaları Çerçevesinde Yabancı Sermayeli İktisadi Teşekküllerin Millileştirilmesi ve Ekonomiye Yansımaları (1930-1939)”, **Social Sciences**, C. 10, S: 1, 2015, s. 20-36.

Özer, Sevilay, “Türkiye’de Şeker Sanayisi (1925-1950)”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Y. 17, S: 33, Bahar 2021, s. 95-124.

Özer, Sevilay, “Maraş’ta Salgın Hastalıklarla Mücadele (1935-1960)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S: 41, Güz 2020, s. 701-728.

Özgen, İhsan Fuat, **Cumhuriyet Dönemi’nde Celal Bayar’ın Siyasi ve İktisadi Faaliyetleri (1923-27 Mayıs 1960)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2007.

Özgiray, Ahmet, “Türk-İtalyan Siyasi İlişkileri (1921-1930)”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S: 5, 1990, s. 125-134.

Özgişi, Tunca, “Türkiye’de Toplumsal Değişimin Siyasi Katılıma Etkisi”, **Tesam Akademi Dergisi**, C. 1, S: 1, 2014, s. 52-101.

Özguven, Ali, “Türkiye İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)”, **Journal of İstanbul Kültür University**, 2002/2, s. 109-124.

Özkan, Salih, **Türk eğitim Tarihi**, Tolunay Yayınları, Niğde 1997.

Özkardeş, Levent, “Cumhuriyet’in İlk Yılları ve 1929 Ekonomik Buhranında Dış Ticaretin Yönetimi”, **Gümrük&Ticaret Dergisi**, S: 6, 2015, s. 25-34.

Özkaya, Hilal, “Cumhuriyet Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele”, **Türkiye Aile Hekimiği Dergisi**, C. 20, S: 2, 2016, s. 77-84.

Özkaya, Yücel “Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa’nın Basınla İlişkileri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 1, S: 3, 1985, s. 871-912.

Özkaya, Yücel, “Altı İlke”, **Atatürk Yolu Dergisi**, C. 2, S: 8, 1991, s. 647-674.

Özkaya, Yücel, **Milli Mücadele’de Atatürk ve Basın (1919-1921)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2007.

Özkılıç, Merve, **1937 İkinci Türk Tarih Kongresi Sergisinde Arkeoloji, Sanat ve Mimarlık Tarihinin Temsili**, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.

Özkiraz Ahmet, Arslanel M. Nazan, “Türkiye’de 1945-1960 Döneminde Sivil Toplum Örgütlerinin Varlığı Meselesi”, **GOSOS**, C. 10, S: 1, Yaz 2015, s. 21-42

Özlu, Hüsnü, “”Türk-Afgan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması” Kapsamında Atatürk Dönemi Türkiye-Afganistan İlişkilerine Bakış”, **Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 3, S: 8, Eylül 2012, s. 31-46.

Özmen, Şefika, “Türk İngiliz İlişkilerinde Restorasyon Dönemi (1926-1939)”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2009.

Öztel, Muharrem, “Osmanlı Devleti’nin Son Yüzyılında Kolay Para Kazanmanın Yolu: İhtikar/Vurgunculuk”, **Tarih ve Gelecek Dergisi**, C. 5, S: 2, 2019, s. 360-374.

Öztop, Fatma Anıl, “Türk-İngiliz İlişkileri (1939-1945)”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2010.

Öztürk, Ahmet, “Tek Parti Döneminde Basın Özgürlüğü”, **Marmara İletişim Dergisi**, S: 5, Ocak 1994, s. 137-144.

Öztürk, Gülin, “Niğde’de Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1926-1948)”, **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, C. 14, S: 3, 2015, s. 585-599.

Öztürk, Gülin, “Tasfiye Talepnameleri Işığında Mübadillerin Yerleştirilmesi: “Adana Örneği”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 31, S: 1, 2016, s. 247-276.

Öztürk, İbrahim, “Niğde Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri”, **Turkish Studies**, C. 13, S: 16, Yaz 2018, s. 237-253.

Öztürk, Yücel, “30 Ağustos Zafer ve Tayyare Bayramı Kutlamaları: Amaç, Süreç ve Kazanımlar”, **History Studies**, Volume. 10, Issue: 9, December 2018, s. 231-244.

Özüçetin Yaşar, Çalışkan Fatma, “Meclis Celse Zabıtlarında 23 Nisan, 29 Ekim, 30 Ağustos ve 19 Mayıs’ın Milli Bayram Oluşu”, **Academia.edu.**, s. 1-18.

Özüçetin Yaşar, Çelik Kübra Nur, “Türk-Fransız İlişkileri Temelinde Düşünce ve Yaklaşımları ile Dikkat Çeken Bir General: Henri Gouraud”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 8, S: 104, Mayıs 2020, s. 1-17.

Özüçetin Yaşar, Nadar Senem, “Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Dersinin Üniversiteler Düzeyinde Okutulmaya Başlanması ve Geline Süreç”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 3, S: 11, Bahar 2010, s. 466-477.

Özyurt, Hasan, “Atatürk Dönemi Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları ve Türk Ekonomisindeki Yapı Değişikliğine Etkileri (1933-1938)”, **Istanbul Journal of Sociological Studies**, S: 19, 1981, s. 119-148.

Palabıyık, Mustafa Serdar, “Sadabad Pakı (8 Temmuz 1937): İttifak Kuramları Açısından Bir İnceleme”, **Ortadoğu Etütleri**, C. 2, S: 3, Temmuz 2010, s. 147-179.

Pamukçu, Gürhan, “Ankara Antlaşması’ndan Bağdat Paktına: Uluslar arası Antlaşmalar Işığında Türkiye-İrak Siyasi İlişkileri”, **Turkish Studies**, Volume 13/22, Summer 2018, s. 451-474.

Pınar Mehmet, Koç İknur, “1930 İstanbul Belediye Seçimlerinde Gayrimüslimler”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 42, Kış 2018, s. 321-344.

Pınar, Mehmet, “Cumhuriyet Döneminde Unutulmuş Bir Siyasi Hareket Ahali Cumhuriyet Fırkası”, **Tarih Okulu Dergisi**, Y. 9, S: 26, Haziran 2016, s. 337-362.

Pınar, Mehmet, “Mahmut Soydan’ın Gözünden Musul Meselesi”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 41, 2018, s. 339-358.

Polat, Doğan Şafak, “Kuruluşundan Çöküşüne Milletler Cemiyeti Sistemi”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 19, S: 76, Ekim 2020, s. 1950-1967.

- Sabır, Hasan, “Atatürk’ün Ekonomi Anlayışı”, **Sayıştay Dergisi**, S: 62, 2006, s. 3-19.
- Salep, Mustafa, “Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde CHP’nin Siyasal Politikası Üzerine Bir Değerlendirme (1938-1950)”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, C. 9, S: 2, 2020, s. 1092-1126.
- Sarıkaya, Makbule, “Cumhuriyet Nesline Bilgilik: Çocuk Ansiklopedisi”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C. 7, S: 2, Haziran 2010, s. 177-198.
- Sarıkaya, Makbule, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S: 34, 2007, s. 321-338.
- Sarıkaya, Makbule, “Gülbüz Çocuk Yarışmaları”, **Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi**, C:1, S. 1, 2012, s. 201-224.
- Sarıkoyuncu Değerli, Esra “Amerikan Basınında Doğu İsyanları 1925-1938”, **Akademik Bakış**, C. 3, S: 6, Yaz 2010, s. 97-121.
- Sarıkoyuncu Değerli, Esra, “Ağrı İsyanlarında Yabancı Parmağı (1926-1930)”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 18, Aralık 2008, s. 113-132.
- Sarıkoyuncu Değerli, Esra, “Atatürk Dönemi Türk-Yunan Siyasi İlişkileri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 15, Ağustos 2006, s. 239-262.
- Sarınay, Yusuf, “Atatürk’ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 16, S: 48, 2000, s. 857-886.
- Sarınay, Yusuf, “Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara’ya Yapılan Göçler (1923-1990)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 27, S: 80, 2011, s. 351-388.
- Sarınay, Yusuf, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1993, s. 221-231.
- Sarıyaman, Sadık, “Sosyal Alanda Yapılan İnkılaplar ve Bu İnkılapların Özümseilmesi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 15, S: 45, 1999, s. 1101-1120.
- Sayılır, Burhan, “30 Ağustos Zafer Bayramı Kanunu, İlk Zafer Kutlaması ve Büyük Taarruz ile İlgili Bazı Bilgiler”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, S: 16, Bahar 2016, s. 89-114.
- Semericioğlu, Harun, “Atatürk Döneminde İzlenen Bölgesel Güvenlik Politikası”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C. 16, S: 2, 2015, s. 47-62.
- Sertkaya Doğan, Özlem, “Nüfus Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Silivri”, **Marmara Coğrafya Dergisi**, S: 20, Temmuz 2009, s. 1-19.
- Sezer, Ayten, **Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1994.
- Sezgin, Deniz, “Cumhuriyet Dönemi Sağlık İletişimi Uygulamalarında İlkeler: Türkiye’de Sıtma İle Mücadele”, **Akademik Bakış Dergisi**, S: 50, Temmuz-Ağustos 2015, s. 33-47.
- Sinkaya, Bayram, “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi”, **Adam Akademi**, S: 1, 2011, s. 79-101.

Solak Mehmet, Tarhan Murat, Kılıç Fahri, “Bolu Türk Ocağı’nın Faaliyetlerinden Bir Kesit”, **Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 16, S: 3, 2016, s. 211-230.

Solgun, Sertaç, **Menemen Olayı Sonrasında İkinci Dünya Savaşına Türkiye’nin İç Güvenliği (1931-1939)**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2010.

Soysal, İsmail, “Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1936-1939)”, **Belleten**, C. 49, S: 193, Nisan 1985, s. 79-109.

Sunar, Lütfi, “Kadro Dergisi/Hareketi ve Etkileri: Türk Devlet İdeolojisi ve Sol Kemalizmin Oluşumu Bağlamında Bir Analiz”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 2, S: 1, 2004, s. 511-526.

SÜME, Mehmet, “Osmanlı Vergi Uygulamalarına Bir Örnek: Oktruva Resmi”, **Belleten**, C. LXXX, S. 288, Ağustos 2016, s. 531.

Sür, Özdoğan, “Türkiye’nin Deprem Bölgeleri”, **Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S. 2, 1993, s. 53-68.

Süzgün, Gökçe, “Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonomi Alanındaki Devrimler ve Atatürk’ün Bursa Gezileri”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl. 7, S. 97, Ekim 2019, s. 409-431.

Şahin, Burhan, “Türk Dış Politikasında Hatay Meselesi (1936-1939)”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, C. 16, S: 2, Ekim 2008, s. 607-614.

Şahin, Güneş, “1938 Kırşehir (Akpınar) Depremi ve Bölgeye Etkileri”, **Tarih Okulu Dergisi**, C. 9, S: 26, 2016, s. 289-321.

Şahin, Güneş, “Van Halkevi ve Faaliyetleri”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 31, S: 52, s. 93-134.

Şahin, Hüseyin, **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu**, Ezgi Kitabevi, Bursa 2000, s. 40-41.

Şeker, Kadir, “Tek Parti Dönemi Ekonomik Politikaları ve Özel Teşebbüs Yatırımlarına Bir Örnek: Nuri Demirağ Tayyare Atölyesi”, **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 23, Mayıs 2011, s. 129-143.

Şeker, Kevser, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Çocukların Korunması ve Çocuk Esirgeme Kurumu (1917-1981)”, **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.

Şendeniz, Özlem, “Erken Cumhuriyet Dönemi Dil Politikaları: Güneş Türk Dil Teorisi’nin Türk Basınında Yansımaları”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 10, S: 20, Güz 2014, s. 307-326.

Şenel Uzunkaya, Seçil, “Türkiye Ekonomisi’nde 1923-1977 Yılları Arasındaki Sanayi ve Kalkınma Planlarının Değerlendirilmesi”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:19, Temmuz 2020 (Prof. Dr. Sabri ORMAN Özel Sayısı), s. 14-30.

Şenel Uzunkaya, Şeçil, “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikalarına Yönelmiş Yapılmış Olan Çalışmaların Analizi”, **Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi**, C. 1, S: 1, 2018, s. 17-25.

Şener, Bülent, “Türk Boğazları’nın Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi ve Hukuki Statüsü”, **Tarih Okulu Dergisi**, C. 7, S: 17, Mart 2014, s. 467-493.

Şenışık, Pınar, “1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi: Erken Cumhuriyet Döneminde Modern Devlet Pratikleri ve Dönüşen Kimlikler”, **Studies of The Ottoman Domain**, C. 6, S: 10, Şubat 2016, s. 83-119.

Şentürk, Ayşegül, “Mustafa Necati Bey’in Bir Eğitim Projesi: Maarif Eminliği”, **Belgi**, S: 6, Yaz 2013, s. 743-754.

Şentürk, Ayşegül, “1931 Matbuat Kanunu’ndaki Değişiklikler Üzerine Kronolojik Bir Değerlendirme: Basın Hürriyeti Bağlamında Meclis Tartışmaları ve Basındaki Yankılar”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 30, S: 1, 2015, s. 199-230.

Şimşek Ufuk, Küçük Birgül, Topkaya Yavuz, “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının İdeolojik Temelleri”, **Turkish Studies**, C. 4, S: 4, 2012, s. 2809-2823.

Şimşek, Derya, “II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Kuruluşu ve Teşkilatlanması”, **Turkish Studies**, C. 10, S: 5, Bahar 2015, s. 307-318.

Şur, Şükrü, “Demokrat Parti ve Atatürk’ün Ün İlkesi: Cumhuriyetçilik, Laiklik ve Devletçilik (1950-1960)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 56, Bahar 2015, s. 147-176.

Tabak, Serap, “Menemen Olayı’nın İzmir Basını’nda Yankıları”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 10, 1995, s. 313-328.

Tağmat, Çağla D. “Türkiye’nin 1929 Dünya Ekonomik Bunalımından Korunma Arayışları: Milli Sanayi Numune Sergisi”, **Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu**, İzmir 26-28 Kasım 2015, C. 2, s. 721-738.

Tamzok, Nejat, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminden Çok Partili Döneme Madencilik Politikaları, 1861-1948”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 63, S: 4, 2008, s. 179-204.

Tanır, Engin Deniz, “Lozan Barış Antlaşması Sonrasında Türk Basınında Fransız Okulları Sorunu (1923-1924)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 56, Bahar 2015, s. 177-208.

Taşdemir, Serap, “Sivas Türk Ocağı ve Dergisi: Birlik”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 20, S: 58, 2004, s. 245-260.

Taşdemir, Serap, “Türk Basınında Büyük Nutuk’un Yansımaları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 44, Güz 2009, s. 673-712.

Taşkıran, Cemalettin, “Atatürk Döneminde Demokrasi Denemeleri (1925-1930)”, **Atatürk Yolu Dergisi**, C. 4, S: 14, s. 255-265.

Tayhani, İhsan, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Temeli: Laiklik”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 43, Bahar 2009, s. 517-529.

Teke Cevdet, Aydoğan Erdal, “Memduh Şevket Bey’in Tahran Büyükelçiliği Dönemi Türkiye-İran İlişkileri (1925-1930)”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S: 72, 2021, s. 347-370.

Tekin, Ahmet Coşkun, “1939-1950 Yılları Arasında Türkiye’de Veremle Mücadele Faaliyetleri”, **Journal of Universal History Studies**, C. 1, S: 1, 2018, s. 1-18..

Tekin, Gürhan, **Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti’nden Sağlık Bakanlığı’na (1920-200)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2011.

Tekir, Süleyman, “Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1923-1930)”, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S: 65, Mayıs 2019, s. 407-430.

Tekir, Süleyman, “Kars Ve Çevresinde Depremler (1924-1941)”, **History Studies**, S: Prof. Dr. Enve Konukçu Armağanı, 2012, s. 423-436.

Temiz Uğur, Gökten Y. Ergun, “Ms 6.8 19 Nisan 1938 Akpınar (Kırşehir) Depreminin Coulomb Gerilme Analizi”, **Türkiye Jeoloji Bülteni**, C. 54, S: 3, Aralık 2011, s. 81-92.

Temizgüney, Firdes“Erzurum Şeker Fabrikası’nın Açılışı”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S: 43, Erzurum 2010, s. 329-343.

Temizgüney, Firdevs, “Demokrat Parti Dönemi 23 Nisan Milli Hakimiyet ve Çocuk Bayramı Kutlamaları”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 23, S:1, Mart 2019, s. 145-172.

Timur, Taner, **Türk Devrimi Ve Sonrası 1919-1946**, Doğan Yayınları, Ankara 1971.

Topal, Coşkun, “Sancak (Hatay) Sorunu ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Süreçte Arap Kamuoyundaki Etkileri”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 11, S: 2, Aralık 2009, s. 1-16.

Topal, Nevzat, “Niğde Türk Ocağı’nın Kuruluşu ve İlk Faaliyetleri (1924-1926)”, **Turkish Studies**, C. 8, S: 7, Yaz 2013, s. 655-670.

Topçu, İlyas, “Demokrat Parti Dönemi Kars’ta Sağlık Hizmetlerinde Yaşanan Gelişmeler”, **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, C. 11, S: 18, 2019, s. 2555-2578.

Tuğluoğlu, Fatih, “Türkiye Cumhuriyeti’nin İkinci Nüfus Sayımı: 20 İlkteşrin 1935 “Ne Bir Eksik Ne Bir Fazla”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 12, S: 25, 2012, s. 55-78.

Tuğluoğlu, Fatih, “Türkiye’de Sıtma Mücadelesi (1924-1950)”, **Türkiye Parazitoloji Dergisi**, C. 32, S: 4, 2008, s. 351-359.

Tunç Bilal, Demir Ömer, “1927 Nüfus Sayımına Göre Beyazıt Vilayetinin Nüfusu”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, C. 7, S: 4, 2018, s. 3008-3022.

Tunçay, Mete, “CHF’nin 1927 Kurultayının Öncesinde Toplanan İl Kongreleri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 36, S: 1, 1981, s. 281-333.

Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi (3. Kitap, 1. Bölüm)**, Bilgi Yayınevi, Mart 2018.

Tünay, Bekir, “Atatürk’ün İnkılapçılık İlkesi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 3, S: 9, 1987, s. 671-680.

Türköne Mümtaz'er, Önder Tuncay, (Drlyn), **Şerif Mardin Türk Modernleşmesi Makaleler 4**, iletişim Yayınları, İstanbul 2020.

Uca, Alaattin, "Atatürk İlkeleri Türk Milletine Neler Kazandırdı?", **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, C. 19, S: 33, 2017, s. 151-162.

Uçak Olcay, Erkal Abdi, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Yerel Basının Gelişim Süreci", **Selçuk İletişim**, C. 12, S: 1, 2019, s. 92-122.

Uluslan, Şayan, "Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi –Öncesi ve Sonrası-", **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, C. 7, S: 16, 2008, s. 237-258.

Umar, Ömer Osman, "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk-Sovyet İlişkileri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 20, S: 59, 2004, s. 369-412.

Uslu Gül, Uzun Bayram, "Kentsel Dönüşüm Projelerinde Deprem Etkisi", **Harita Teknolojileri Elektronik Dergisi**, C. 6, S: 2, 2014, s. 1-11.

Uyanık Nemci, Gül, Mustafa Fırat, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Hilal-i Ahmer Cemiyeti Aksaray Şubesi", **Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S: 24, 2020, s. 257-278.

Uyar, Hakkı, "Atatürk Dönemi İç Politikası (1920-1938)", **Yakın Dönem Türk Politik Tarihi**, 2006, s. 45-79.

Uyar, Hakkı, **Tek Parti Dönemi Ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Kitapları, İstanbul 1999.

Uyar, Hakkı, **Tek Parti Döneminde Muhalefet (1925-1945)**, Boyut Kitapları, İstanbul 1999.

Uygun, Hasan, **İsmet İnönü Dönemi Atatürk'e Bakış (1939-1946)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.

Uzun, Hakan, "Milletin İradesiyle Oluşan Bir Bayram: Atatürk'ü Anma 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı ve Atatürk Döneminde Kutlanması", **Karadeniz Araştırmaları**, Cilt. 6, S: 24, Kış 2010, s. 109-125.

Uzun, Hakan, "İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 12, S: 25, Güz 2012, s. 101-139.

Uzun, Hakan, "Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 9, S: 20-21, Bahar-Güz 2010, s. 233-271

Uzun, Hakan, "Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946 Olağanüstü Kurultayı", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 13, S: 26, Bahar 2013, s. 139-161.

Ünlü Soylu, Perihan, "Kaostan Barışa Köprü: Balkan Paketi'nin İnşası (1928-1934)", **Tarih Okulu Dergisi**, C. 10, S: 29, Mart 2017, s. 235-276.

Ünüvar, Süleyman, "Atatürk'ün Halkçılık İlkesi ve Anayasalarımız", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S: 175, Ağustos 2008, s. 61-76.

Üste, R. Bahar, “Yerel Seçimlerin Cinsiyeti: Seçimler ve Kadın Temsili, **İşletme Fakültesi Dergisi**, C. 18, S: 1, 2017, s. 101-131.

Üstüner, Mehmet, “Geçmişten Günümüze Türk Eğitim Sisteminde Öğretmen Yetiştirme ve Günümüz Sorunları”, **İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 5, S: 7, Bahar 2004, s. 63-82.

Üzen, İsmet, “Çankırı da Yayınlanan Gazetelere Göre Menemen Olayı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 28, S: 83, 2012, s. 39-64.

Vural, İstiklal Yaşar, “Atatürk Dönemi Maliye Politikaları: Liberal İktisattan Karma Ekonomiye”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 20, Nisan 2008, s. 77-114.

Vural, Mithat Kadri, “II. Dünya Savaşı Türkiye’sinde Bir Muhalefet Örneği Olarak “Tan” Gazetesi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, , C. 7, S: 16-17, Bahar-Güz 2008, s. 381-395.

YAĞMUR Cemile, KAPCI Hikmet Zeki, “Lozan Mübadilleri ve Emlak-i Gayrimenkule”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 48, 2020, s. 119-134.

Yalçın, E. Semih, **İlmi Makaleler Cilt I**, (Yayına Hazırlayan: Emine Erdoğan Özünlü), Berikan Yayınevi, Ankara 2013.

Yamaç, Müzehher, “Fransız Arşiv Belgelerinde 23 Haziran 1939 Tarihli Türk-Fransız Antlaşması”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 35, S: 1, 2019, s. 215-252.

Yamaç, Müzehher, “Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye-Suriye Sınır Sorunu (1918-1940)”, **Belleten**, C. 82, S: 295, Aralık 2018, s. 1153-1174.

Yapıcı, Hasan, “Dünya’da Konjonktürel Değişimler Ve CHP: 3. Ve 7. Kurultayların Türkiye’ye Yansımaları”, **Belgi Dergisi**, S: 22, Yaz 2021, s. 353-375.

Yarar, Betül, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Geçiş Süreci ve Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinde Modern Sporun Kuruluşu”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, C. 11, S: 21, 2014, s. 301-317

Yaşar, Selman, “Menemen Kubilay Anıtı’nın Açılışı”, **History Studies**, C. 3, S: 2, 2011, s. 385-400.

Yavuz, Bige, “1921 Tarihli Türk-Fransız Antlaşması’nın Hazırlık Aşamaları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 8, S: 23, 1992, s. 273-308.

Yavuz, Erdem, “1929 Dünya Ekonomik Buhranının Türkiye’ye ve Diğer Ülkelere Olan Etkisinin İstatistik Analizi”, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 14, S: 2, 2021, s. 376-390.

Yavuz, Erdem, “1939 Erzincan Depremi ve Depremin Etkileri”, **Uluslararası Erzincan Sempozyumu**, 28 Eylül-1 Ekim 2016, C. 1.

Yaylalı, Derya, **Cumhuriyet Dönemi Bölücü Faaliyetler İçinde Ağrı Dağı Ayaklanmaları (1926-1930)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilimler Öğretmenliği A.B.D., Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007.

Yıldırım, İsmail, “Atatürk Dönemi Demiryolu Politikasına Bakış”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 12, S: 35, Temmuz 1996, s. 387-396.

Yılmaz, Miraçhan, “Bir Modernleşme Projesi Olarak Halkevleri: Ünye Halkevi ve Faaliyetleri (1932-1950)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 62, Bahar 2018, s. 399-416.

Yolcu, Tuğba, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Süreci İle Birlikte Tek Başına İktidar Olan Partilere Yönelik Genel Bir Değerlendirme”, **Turkish Studies**, C. 14, S: 2, 2019, s. 935-951.

Yuvalı, Abdülkadir, “Atatürk İlkeleri ve Diğer Akımlar”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 13, S: 39, Kasım 1997, s. 968.

Yüceer, Saime, “Türkiye’nin Aydınlanma Sürecinde Bir Kültür Devrimi: Millet Mektepleri,” **VIIIth International Congress on the Economic and Social History of Turkey**, 2006, s. 41-53.

Yücel M. Serhan, Taşar M. Murat, “Demiryolunun Stratejik Önemi ve Erken Cumhuriyet Döneminde Demiryolu Siyaseti”, **Vakanivüs-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 1, S: 1, Mart 2016, s. 297-346.

Yücel, Yaşar, “Atatürk İlkeleri”, **Belleten**, C. 52, S: 204, 1988, s. 807-824.

Yüceler, Saime, “Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Haklarının Tanınması”, **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 9, S: 14, 2008, s. 131-151.

Yüksel, Hasan, “Atatürk’ün Devletçilik Anlayışı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 12, S: 35, Temmuz 1996, s. 609-614.

Yürür, Pınar, “Atatürk Döneminde Türkiye’nin Balkan Politikası (1923-1938)”, **Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını** (Cumhuriyetin Kuruluşunun 75. yıl Armağanı), S: 3, Ankara 1998, s. 171-203.

Zengin, Zeki Salih, “Medreseden Üniversiteye”, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 8, S: 2, s. 211-221.

Zorlu Uğur, Hacer, “Türk Boğazlarının Önemi ve Montrö Sözleşmesi İle Sağlanan Denge Rejimi”, **Uluslar arası Afyo-Avrasya Araştırmaları Dergisi**, S: 2, 2016, s. 36-47.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.lugatim.com/s/yapa%C4%9F%C4%B1> (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2022).

https://tr.wikipedia.org/wiki/İstanbul_Şildi. (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2022).

<https://eksisozluk.com/kuspe--70106> . (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2022).

İstanbul Esnaf Cemiyeti, <http://ataturkansiklopedisi.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 29.Aralık .2021).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Emtia>, (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022).

www.kusadasikulturelmiras.com. (Erişim Tarihi: 17 şubat 2022).

http://turkoloji.cukurova.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/sait_dinc_ataturk_donemi_turk_dis_politikasi.pdf. (Erişim Tarihi: 12 Kasım 2022)

357

Kutup

5767
KÜTÜPHANESİ

HAKİMİYETİ MİLLİYE

1
TEMMUZ
PAZAR
1934

Hergün Ankara'da çıkar

SAYISI HER YERDE 5 KURUŞ

İÇ SATILARIMIZDA
Eğilim Seyfide:
Fransa parlamentosunda alınata dahi müzakere edilmediği — Kastamonu mebusu Tahsin, Ordulilerle Türk döşemesi — M. N. Dündas Seyfide:
Mevlânâ ve Yahya Postaları.
Beşinci Seyfide:
Modern miyimde güzel evler — H. Tuna Romanı: İsmailin hali — Andir Malis

Gündelik.

SEYAHATE TEŞVİK
Seyahatın bir misafir kadar terbiye ümit olacağı herkes bilir. Çoğu gençler yazar okuyucu büyük bir merakla bu yoldu. Seyahatın manevi faydaları ötesinde, bir malum olmalıdır ki, her zamanlarda bir taraftan sıyahatı teşvik etmek hususunda büyük bir faaliyet gösteriliyor. Bunun büyük sebebi de istisnai mahazelerdir. Bu teşvik daha ziyade memleket içine yahut, seyahatları çıkarmak ve memleket içinde bir taraftan diğer tarafta harekeli faaliyetini arttırmak gayesi takip etmektedir. Bu faaliyet hususunda memleketin her tarafında büyük bir faaliyet gösteriliyor. Bu faaliyetin büyük bir kısmı memleket içindeki turist hareketlerini teşvik etmek maksadıyla memleket içine seyahatlar yapılır.

İstanbul, 30 — İlyas Şahinşah Hazretleri'nin refine bu gece bir fener alayı yapıldı. Denizde yapıldı. Bu alay, İstanbul'da ilk defa görülen büyük bir fener alayı idi.

Fener alayı.
İlyas Şahinşah Hazretleri'nin refine bu gece bir fener alayı yapıldı. Denizde yapıldı. Bu alay, İstanbul'da ilk defa görülen büyük bir fener alayı idi.

Gündelik.
Seyahatın bir misafir kadar terbiye ümit olacağı herkes bilir. Çoğu gençler yazar okuyucu büyük bir merakla bu yoldu. Seyahatın manevi faydaları ötesinde, bir malum olmalıdır ki, her zamanlarda bir taraftan sıyahatı teşvik etmek hususunda büyük bir faaliyet gösteriliyor. Bunun büyük sebebi de istisnai mahazelerdir. Bu teşvik daha ziyade memleket içine yahut, seyahatları çıkarmak ve memleket içinde bir taraftan diğer tarafta harekeli faaliyetini arttırmak gayesi takip etmektedir. Bu faaliyet hususunda memleketin her tarafında büyük bir faaliyet gösteriliyor. Bu faaliyetin büyük bir kısmı memleket içindeki turist hareketlerini teşvik etmek maksadıyla memleket içine seyahatlar yapılır.

Şahinşah Hazretleri.

Dün Sarayda istirahat etti gece se refine büyük fener alayı yapıldı.

İstanbul, 30 — İlyas Şahinşah Rıza Pehlivi Hz. Bu gün Dolmabahçe sarayında istirahatle geçirmişlerdir.

Fener alayı.
İlyas Şahinşah Hazretleri'nin refine bu gece bir fener alayı yapıldı. Denizde yapıldı. Bu alay, İstanbul'da ilk defa görülen büyük bir fener alayı idi.

Gündelik.

SEYAHATE TEŞVİK
Seyahatın bir misafir kadar terbiye ümit olacağı herkes bilir. Çoğu gençler yazar okuyucu büyük bir merakla bu yoldu. Seyahatın manevi faydaları ötesinde, bir malum olmalıdır ki, her zamanlarda bir taraftan sıyahatı teşvik etmek hususunda büyük bir faaliyet gösteriliyor. Bunun büyük sebebi de istisnai mahazelerdir. Bu teşvik daha ziyade memleket içine yahut, seyahatları çıkarmak ve memleket içinde bir taraftan diğer tarafta harekeli faaliyetini arttırmak gayesi takip etmektedir. Bu faaliyet hususunda memleketin her tarafında büyük bir faaliyet gösteriliyor. Bu faaliyetin büyük bir kısmı memleket içindeki turist hareketlerini teşvik etmek maksadıyla memleket içine seyahatlar yapılır.

M. Karahan.

Sovyetlerin yeni Ankara büyük Elçisi kimdir.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri ile Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanmış olan Moskova Antikahname'sinde M. Karahan'ın yeni Ankara büyük Elçisi olarak atanmış olduğu bildirilmiştir. M. Karahan, 1917 senesinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri ile Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanmış olan Moskova Antikahname'sinde M. Karahan'ın yeni Ankara büyük Elçisi olarak atanmış olduğu bildirilmiştir.

Almanya'da neler oluyor?
Paris, 30 (A.A.) — Eski alman başbakanı Paul Hönkeler'in Berlin'de öldüğü bildirildi. Hönkeler, 1918 senesinde Alman başbakanı olarak görev yapmıştı. O, 1923 senesinde Berlin'de öldü.

Berlin muhafaza altında.
Berlin, 30 (A.A.) — Hükümet muhafazası altında. Berlin'de sokaklarda askerler var. Berlin'de sokaklarda askerler var. Berlin'de sokaklarda askerler var.

M. Hitlerin bir emirnamesi
Berlin, 30 (A.A.) — M. Hitler'in emirnamesi. M. Hitler'in emirnamesi. M. Hitler'in emirnamesi.

Bir Viyana haberi
Viyana, 30 (A.A.) — Bir Viyana haberi. Bir Viyana haberi. Bir Viyana haberi.

Demiryollarımız Elazize vardı.
Elazığ, 30 — Demiryollarımız Elazığ'a vardı. Demiryollarımız Elazığ'a vardı. Demiryollarımız Elazığ'a vardı.

Şahinşah Hazretleri.

Dün Sarayda istirahat etti gece se refine büyük fener alayı yapıldı.

İstanbul, 30 — İlyas Şahinşah Rıza Pehlivi Hz. Bu gün Dolmabahçe sarayında istirahatle geçirmişlerdir.

Fener alayı.

İlyas Şahinşah Hazretleri'nin refine bu gece bir fener alayı yapıldı. Denizde yapıldı. Bu alay, İstanbul'da ilk defa görülen büyük bir fener alayı idi.

Gündelik.

SEYAHATE TEŞVİK

Seyahatın bir misafir kadar terbiye ümit olacağı herkes bilir. Çoğu gençler yazar okuyucu büyük bir merakla bu yoldu. Seyahatın manevi faydaları ötesinde, bir malum olmalıdır ki, her zamanlarda bir taraftan sıyahatı teşvik etmek hususunda büyük bir faaliyet gösteriliyor. Bunun büyük sebebi de istisnai mahazelerdir. Bu teşvik daha ziyade memleket içine yahut, seyahatları çıkarmak ve memleket içinde bir taraftan diğer tarafta harekeli faaliyetini arttırmak gayesi takip etmektedir. Bu faaliyet hususunda memleketin her tarafında büyük bir faaliyet gösteriliyor. Bu faaliyetin büyük bir kısmı memleket içindeki turist hareketlerini teşvik etmek maksadıyla memleket içine seyahatlar yapılır.

M. Karahan.

Sovyetlerin yeni Ankara büyük Elçisi kimdir.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri ile Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanmış olan Moskova Antikahname'sinde M. Karahan'ın yeni Ankara büyük Elçisi olarak atanmış olduğu bildirilmiştir. M. Karahan, 1917 senesinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri ile Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanmış olan Moskova Antikahname'sinde M. Karahan'ın yeni Ankara büyük Elçisi olarak atanmış olduğu bildirilmiştir.

[illegible]

ULUS

28

Son Sayı
1934
CARŞAMBA

ON BEŞİNCİ YIL No: 4794

Adımız andımızdır

Her yerde 5 kuruş

UÇ BOY

Türkün üç boyu vardır; İnan!
Biri: (Ulu) dur;
Biri: (Ulutürk) tür;
Biri: (Atatürk)...
İnandım!
Ulu demek yeter, Türktür o;
İnan!
Ulu Türkün bağrından Uluhar
Uluş doğar; Kutluğ gibi. O-
ğuz gibi. Atılı gibi.
Onlara (Ulutürk) derler.
İnandım!
Uluhar Uluşa (Ulutürk) lerin
Emniyetinde (Atatürk) tür.
Otağı; evrenler bağrında yük-
selen Cankaya'dır, bir... gönlü-
ler içindedir, iki... şmezlük baş-
dadır, üç...
İnandım!
Üç gez, yedi gez, kırk gez... sa-
yılardan artık gez inandım!

(Türkata), vardır; kan!
Türkata, varlıklar yok iken
vardı.
Yokları vareden odur.
İkiziz odur, sonsuz odur.
Kandım!
Buz dağılarını eritip, verim
bağları eden, Türkata'dır.
Güneşle nük veren, açını güne-
şeren, kafa-lara us şren odur.
Karanlıkları attı. Yeri, gökü
yarattı.
Etten dile söz verdi. Türk dili-
ne söz verdi. Bu dil oldu temel dil.
Bilinlerce yıl genel dil... Kan!
Kandım!
Yoku tuttu varetti, varı da Es-
yar etti.
Güldür ki burcu tüter. Eainler-
cilen eser.
Türkata derler ona.
İçindekini kovan uçmak onun
değildir. İçindekini seven, yücel-
tip mutlu eden uçmakları o kur-
du. Uçmakların tümüne bir at ver-
di: Türkü!
Tüm uçmakların tek adı olan
Türkü'ni görmek isterken; Can-
kaya'dan yiri çık, Muratdağ do-
raksun!.. Kan!
Kandım!
Türkü ulu eden o. Ulu Uluş a-
dan o.
Uluhar Uluşa (Ulutürk) ler
andı, o yarattı.
Bağlıktan deşil. Türkten ya-
rattı. Türkü, uluhtan; Ulutürk-
leri Türkten yarattı.
Uluhar uluşu (Ulutürk) lerin
on Uluşu Kemal Atatürk'ü, Türka-
ta yarattı.
Ama yoktan yaratmadı.
Kendinden yarattı. Özünden
yarattı. Yarattıçılığın yarattı.
Çimisi:
Türkata'nın varolduğu, ilksiz
cağlardanberi, Atatürk vardı.
Ey, beni okuyan!
Türk; Türkata'ya diye gelip,
kol bağır açınca... gerekletti ki A-
tatürk. Ege denizinin batıda kü-
püklediği kıyılarda, gelip görün-
sün.
Dize gelen Türkü diletmek ve
dirtmek için geldi...
Kan!
Kandım!
Üç gez, yedi gez, kırk gez... sa-
yılardan artık gez kandım!

Bu içesini. Atatürk'ün Türk
uçmaklarında ölmezliğe kavuşan
canı. Zübeyde Anıtlık iştini!
AKAGÜNDÜZ

Hakimiyeti Milliye'yi kuran Atatürk'tür. Gazetemize ULUS adını da O verdi. Adımız, andımızdır: Atatürk'ün ulusçuluk yolunda yürüyeceğiz.

C. H. F. Grupunda

Cumhuriyet Halk Fırkası Meclis Grubu İdare Heyeti Reisi-
ğinden:
Cumhuriyet Halk Fırkası Grubu Reisi Vehid Cemil'in başkan-
lığı altında toplandı. Evvelce hükümet tarafından tahsisli olarak
satılan emlakın tahsislerinin uzatılması ve bedel miktarının azaltıl-
ması için Manisa Mebusları tarafından yapılan teklifi Maliye
Vehid'in hazırladığı idare Heyetinin seçeceği bir
cümneni castaıyla bu meselelerin tetkik ettirilmesini karar verdi.

Paris konuşmaları

Tevfik Rüstü Aras ve M. Titulesko
M. Lavalin öğle yemeğinde

Türkiye Hatticisi Bakan T. R. Aras

Paris, 27 (A.A.) — Romanya dış iş-
ler bakanı M. Titulesko ile Türkiye dış
işler bakanı Tevfik Rüstü Aras, bugün
dış işler bakanı M. Laval tarafından veril-
miş öğle yemeğinde bulundukları.
Yemekle birlikte diğer görüşmeler yapı-
lacak; sınırlanmaktadır.

M. Titulesko, tekrar Cenevre'ye dön-
mektedir.

Romanya Hatticisi Bakan M. Titulesko

meden önce yarınla, veya yarınla
günü Bükreş'e giderek Sovyet Elçisi M.
Ostrovski Rimatnamesini verirken ha-
zır bulundukları.

Türkiye dış işler bakanı Tevfik Rüs-
tü Aras ile, Berlin'e giderek ve kuzey-
yin toplantısına yetişmek için sokulan-
sın üzerine doğru Cenevre'ye dönme-
ktir.

Paris, 27 (A.A.) — Dün öğleden son-
ra M. Laval ile M. Titulesko arasında
yapılan ve çok dostça olduğu söylen-
mekte görülen görüşme, bir mizahla
ve olumsuz ziyade önceden yapılmış-
tı.

Fransız Hatticisi Bakan M. Laval

olan görüşmelerin tekrarı ve aydınlatıl-
ması olmuştur. Görüşme Yugoslavya'nın
notası ile Macaristan'ın vermiş olduğu
karşılıklı uluslararası kuruma ortaya atıldığı
meseleler üzerinde olmuştur. Zorbalığı
batırarak için yapılacak evrensel bir
anlaşma projesini Fransa'nın hazırla-
cağı haberi gerçekleştirilmiştir.

Bununla beraber Fransa'nın, Lehistan-
ın 27 Eylül tarihli leh notasına vermiş
olduğu karşılık, doğu anlaşması hakkın-
daki görüşmelerin ne durumda olduğu
na araştırma yol açmıştır. Soruları
hazırlanmak gerektir ki bu anlaşmaya ait
ilk teklifler, tespit edilmiş olan bir me-
tin vermekle ziyade bu anlaşmanın
görüşmesini göstermektedir. Lehistan'ın
Litvanya, Çekoslovakya ve Almanya
hakkında ileri sürmü olduğu itirazları
kaytların gözünden tutulması gelecektir.

(Sana 2 inci sayfa)

Ökonomi Bakanlığı yeni müsteşarı

Türkiye Reisi Kurtuluş Faik,
Ökonomi Bakanlığı Müsteşarlığı-
na tayin edilmiş ve tayini yüksek
tasdikten geçmiştir. Kurtuluş Fa-
ik'in yeni işini kollarız.

Halkevinde

Soyadı koyma günü

Ankara Halkevinin dil - edebiyat ve
terih şubesinin idare komitesi şubenin
konferansı kolu ile birlikte bir toplantı
yapmış ve çok yerinde olan bir karar
vermiştir.

Bütün Ulusevi üyeleri ve bu penliğe
katılmak isteyenler gelecek cuma günü
saat 14.30 da Ankara Ulusevinde topla-
nacaklar ve toplantı sonucunu seçecek-
lerdir.

Bu çok güzel ve diğer Ulusevlerin
örnek olan buluşundan dolayı halkevi-
nin ve dil, terih, edebiyat komitesini
kutluyoruz.

Ulusevinde soyadı koyma gününe
bütün ulusevi üyeleri ve ulus geleceği-
ciklerdir.

Cezaevleri ve Temyiz Sarayı Yapı Pulları

İstanbul, 27 (Telefon) — Cenevre-
nin ve temyiz sarayının yapılması için
hazırlanan pullar birinci kitamda kulla-
nımları başlayacaktır. Bu pullardan 1, 2
ve 5 kuruşlukların dışında Yedekle-
rindanların resmi ve cza evleri yapı
pula yazmış, 10, 20 ve 50 kuruşluk pulla-
rın üstünde de temyiz sarayının resmi ve
"temyiz sarayı" diye pulu, yazmış bul-
unacaktır. Bu pullar Hilal-i Şerif, Teyy-
re ve hukuk pulları gibi muayyen elapet
ler dahilinde istide ve evrakta yapılmış-
lardır.

Alman ürünlerine boykotaj konferansı

London, 27 (A.A.) — Alman ürüne-
rine boykotaj evrensel konferansı açıl-
mıştır. Konferansa başkanlık M. Samuel
İnterneyer başkanlık etmektedir.

Avrupa, Amerika ve cenev Afrika'dan
50 kadar devlet konferansa girmi-
ştir. (Ulus: Bu 50 devlet hangileridir
acaba?)

Başkanın açma sözlerinden sonra
teklifler sunulmuş. Valter Störce, İve
dünyaların savaşları sonra alınan pro-
letaryasına neden dolayı yardım etmiş ol-
dukları ve şimdi neden dolayı boykotaj
tarafına bulunduklarını anlatmıştır.

Konferans iki komite kurmuş. Önce-
gisi çalışacaktır. Bu komitelerin bir
boykotajın genişletilmesini öteki de ka-
dın kurumları ile birlik çalışma yollarını
araştıracaktır.

M. Benes'in bir kararı

Cenevre, 27 (A.A.) — Uluhar kur-
nu komitesi Reisi M. Benes, Cenevre'de
den ayrılmasından önce kurulan genel kiti-
li M. Avenal'e komiteyi bilindirdiği
toplantıdan sonra emsalde Yugoslavya'nın
muhtırazına konulmasını görüşür, bu
meselelerin konuşulması arasında komite-
ye başkanlık etmiş olduğunu bildirmiştir.

Sevgili Başbakanımıza

Büyük Atatürk'ün yinedim güymü
Dedi, sana bugün: İsmet İsmi
O getin savışı ilk mutluşayın
Yahı yurdumuzu bu ünlü günü.

Ne mutlu sen gibi bir türk olma,
Büyük İnder seni ald kalma.
Bunun değerini anladın İnder,
Özünde kendini verdin yoluma.

İnsan yürüdün, hiç ayırmadın,
Online dikildi dağlar, yolumda.
Ancak saygıyla seni yarımalar,
Alınm gibi yüksek kalacak adam.

Sen durmadan yaptın, o, yap buyurdun;
Demirden yollarla kuytuştun yurdu.
Açığın caymaz iş ocağın
Ülkede yeni bir Türkiye kurdu.

Oz yürüden seni kutlayor Osa.
Diyor baştan başa bu yurdu demet.
Yaza sayın yıl sağlıkla, sana
Yeni kazaşlar verisin yeni at.

Konya mebusu
NAİM ONAT

Türk ozanına

Dinletilmes bu ulusa eski, kırk başlama
Dinletir için ulu olan çokak gibi ağlamal
Yüksekler ortasında dikme arkı gün yay
Kendin ilki kuramazın kurulanı taş taşı
Öz dilinin dilleri dinleyince kanında
Karşıdaki tepeleri çabuk devir, dümdüz et
İşki veren, ateş saçan bir ün veran... ca-

Yarın denen geceleri sen aydınlat, gün-
düz etli
Yaz isteriz, dikme biaz kuyuları, gülmeli
Geyimileri brak güldür geleceğin yu-

Çıkıyordun ilki ulu yüre, çetin amaca,
İktidimide için başka tepeleri araktın.
Yalın derip kaçınılmaz, tennadık ya
Yazınca,
Bizim şimdi giydüğümüz demirden bir
çarkırdı!

Sıfık sanma gönlümüzü, o bir koca co-
şunludur
Kıyılar yemyeşildi, işi dışı sağlandı,
Çağlıyan sularımız kopmuş yapar, sığ
dünür

Dolup taşar, gene dolar ak mermerden
kurulur,
Nere güzellik türküme uzaklardan gila
sıkar

Yardımanın güllerinde geçen telli tar-
nalar
Bilmezmin üzerinde nece bin kuş bre-
lense

Yuvaların atadur kizde ulu çamlar;
Kaynar kaynar can evinden gülmeli
ses verir

Serin serin yayılarda akan sağık po-
sular,
Birim birer sevgimindir kapımaula kur-
dunuz

Baştan başa ten olacak yokul kalıncı
yurdunuz.

Yadillerde gidip çabuk yabancılara alid
Söyle bize bu dağların, bu suların dölü
Ben de yazmış, yaralamış, herelli bir
iklizi.

Demim dedim, yine derim, işte sana sen
söylü

Bu ulusa dinletilmes eski, kırk başlama
küller tutmuş dinler için ulu sana ağ-
lamal

Yakutlar ortasında dikme arkı gün yay
Kendin ilki kuramazın kurulanı taş taşı
Yaz isteriz, dikme biaz kuyuları, gülmeli
Geyimileri brak güldür geleceğin yu-

FAZİL AHMET

EK 5: Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Seçim Bildirisi

T. C.
DAHİLİYE VKALETİ
Emniyeti Umumiye Umum Müdürlüğü

T. C. BAŞBAKANLIK SERBEST CUMHURİYET ARŞIVI
S : U : R : E : T

84
28

§
H
U

Muhterem Hemşehri ;
Aziz Vatandaş ;

Belediye intihabatının bağlandığını biliyorsun. Hür doğmuş ve hür yaşamağa lâyık bir fertsin . Hiç bir tazyika ve hiç bir tehdide ehemmiyet vermeyerek reyini serbestçe kullan sen Hürriyete refaha ulaştırarak olan serbest Cumhuriyet fırkasıdır.

Serbest Cumhuriyet fırkası mütegalibe saltanatına nihayet verecektir. Ve seni yükseltecektir. Reyini serbest Cumhuriyet fırkasına ver. O senin kendi fırkan ve senin kendi arzudur. Çünkü serbest Cumhuriyet fırkası haksızlığa zulme uğrayan hürriyete açık vatandaşların ızdırabından doğmuştur. O seni kurtaracaktır. O senin dertlerine çaresaz olacaktır. O senin müdafidir. Reyini ona ver.

Aslı gibidir. 6/10/930

H. Ali

[illegible]

EK 16: Millet Mektepleri Tarafından 1928-1933 Yılları Arasında Okuma-Yazma Öğretilen Kişi Sayısı

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Ayşen ARSLAN YAPICI

EĞİTİM

2012-2016 LİSANS : NIĞDE ÜNİVERSİTESİ FEN-EDEBİYAT
FAKÜLTESİ TARİH BÖLÜMÜ

2016-2018 YÜKSEK : NIĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
LİSANS SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH
BÖLÜMÜ

YABANCI DİL

İngilizce YÖKDİL: 63,75

